

הספריה הלאומית

S 23 A 3538

אברהם בן נתן,
ספר המנהיג :

C.1

000202368151

w-x

000202368151

Digitized by Google

ענין זרוא
אכזב צוח קול
הספר התנ"כי
הספר האמרי

הערה בפרק זאראלוי

ואת "פירוש ויעל" ו"חובל טח" לתת תרנ"א אלול 1892
וחורט עם הכריכה 1/2 ל"ט ע"פ

~~296.32~~
~~אקד. נ"ת (א"י)~~
~~(תא"ה)~~

בית הספרים הלאומיים
והאוניברסיטאות
ישראלים

המנהיג

כולל טעמי ויסודי כל המנהגים,
דינים והלכות.

לחבר רבינו אברהם ב"ר נתן הירחי ז"ל.

חד מן קמאי אשר חי בסוף אלף החמישי. ובהקדמתו כתב „דברי מיוסדים על דברי תלמוד הירושלמי והשנערי, וספרא וספרי ותוספתא, ובראשית רבה, ויקרא רבה, פרקי ר"א, ומכילתא, ושוחר טוב, וסדר עולם, וילמדנו, ופסיקתא, וכפי אשר בארו לנו רבנן סבוראי, ורבני ספרד נרבונא פרובינצא ורבני צרפת“.

גרפם פעם ראשונה בקושטמנינא שנת רע"ט, ושניה בברלין, ואח"כ בלונדון, אבל עלו בהם קמטוני המעיות למרבה, אשר יגענו לנקותם בדפוס הזה.

ווארשא

בדפוס ר' יצחק גאלדמאן נ"י
בשנת לרבן אבין הירחי וללהיה לט"ק.

15

Г А М А Н Г И Г Ъ .

В А Р Ш А В А

Въ Типографіи И. Гольдмана, Муравовская № 16.

1885.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 6 Сентября 1884 года.

52313538

איתן אזרח הוליד זרה	ויקרא לו מנהג עולם,
ונתנו אל השר יוסף	להיות נרצע עבד עולם,
יזהיר אורו ככוכבים	וכירה יכון עולם.

מפתח לספר הזה המנהיג בני העולם בסדרי התפלות והברכות
הנהונות, והמנהגות :

אברך את ה' אשר יעלני, בארץ נדודי אשר הפילני, ומבור עללות הזמן סרילני, ומן העו
וככה אשר לפניו אזרני, ומשנת העולם אשר נתן בלב בני האדם העירני,
וישימני לחץ צרור באשפתו הסתירני, ומן הדעת והחבונה אשר לפניו חוני, ופלאות מחורתו
סביני, ולשחר פני ראוני סביני, ויתן לי לשון למודים ושפתותי סבר, לדעת לעות את
יעף דבר. לפקוח עינים עורות בגלות, ולהוליא חסירי הסכלות, ממסגר סכלותם. להוליך
עורים בדרך לא ידעו, ולהשמיע אזני חרשים חדשים ונאורות לא שמעו, לשום מחשך לפנים
לאור, ומעקשים למישור, לפתוח דלתי תעודה לכל דורש ושואל, לדעת מה יעשה ישראל :
ויהי כאשר עוב הזמן נתיבותי, ויטרידני מרצני ומארץ מושבותי, לעוזב מחוז חפלי ונחלת
אבותי, לשוט בארץ ולהסתלק בה. לראות כמה ארצה וכמה רחבה, כי גלגל הזמן
גלגלי, ועד פוליטולא כעלטולא גבר פולטלי, ובארץ נוד שמני, ובצור גלות אסרני, ובימין
ובשמאל דחה דחי, וס' עזרני. וימך לבי עלי, ברשיון רבותי ומשכילי, לשנס מתני שכלי,
וילדי רעיוני להעיר, ולהסתבון כמנהג כל מדינה ומדינה ועיר ועיר, וארצו וסגה דתיסם
שומת, מתחלקות לשבעים לשונות, המונים המונים, וכלים מכלים שונים. וגם אמנה כי כל
דתי עם אלסיו ומנהגותם, ותורתם ויסודתם ואשיותם וקירותם, בחלריסם ובטיירותם, כלם
על יסוד האמת נזיים, ואלו ואלו דברי אלהים חיים, וכלם חרדים לדברי יושב צשמים, ורלים
ואלים להפיק ראוני, מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו, איש רב ואיש לעיר, איש
חלק ואיש שער, זה יקריב פד זה שער, זה יסך דמעיו ללורו בכל עיר ועיר, וזה חלבו
ודמו. באש דתו יבעיר, זה יקום חלות לילה זה שחרים יעיר, וכלם נתנו מרועה אחד, ובין
שאמרו להדליק ובין שאמרו שלא להדליק שיהם לא נתכונו אלא לדבר אחד :

על כן העירותי לבני, והריקותי חניכי ילדי מחשבי, לחבר ספר יגיד טעמי המנהגות וסבותם,
לבני יוסף תולדותם למשפחותם לבית אבותם, וחדשות בתורת אלהי אגיד ואשמיע,
ותעלמות בעבודתו אוליא לאור ואודיע, ואעלה ארוכות, בהלכות צרכות, ואגלה ספורות
ולפנות, ואביע חבונות ואמונות, במערכי תפלות ותחנות, ותורת המועדים וחוקתם, ודברי
האמונות ועקתם, ופרישות וטרת הקדושה, בתורה לוח לנו משה מורשה, לקהלת יעקב
סגולה קדושה, ומפי סופרים מפורשה, ועבודת הלקה וגמילות חסדים ותלקתם, וזאת
נחלת עבדי ה' ולדקתם, בן פורת ושלשיו, ועל יוכל ישלח שרשיו, אשר לא יחבו מימיהם,
ולא יעלרו שמיים, כי עליהם על ארות, להחיות נפשות המצרות, ויטע אשל אלהי אפדניהם,
לאשר לנדודם יחיל לבביהם, ודמו נאות ששוייהם, ונשמו מסלות סגיזיהם, ואח סדוד
מבערת את פיהם, וימלאו כלם ארוכה מרגוע ומנוח, ושמה ינוחו יגיעי כח, וקורא להם
גודרי פרץ, להשביט מדנים וקרץ, ולקרוא לשבזים דרור ולחסירים פקח קוח, ולאין
אונים עלמם ירבה ולעופים יתנו כח, ולהיות להם יומם ולילה לחומה בצורה, ונמלאו
מאד בצרות עזרה, לחייר חלכאים עד גבולם, להנחותם אל מחוז חפסם וגבולם, ולשאת
על כתף עול סבלם, לנעולם לנשאתם כל ימי עולם, דורשי טוב במפעל ומחשב, לבני
ישראל ולגר ולהושב, וסחוט המשולם לעד לא ינתק, וחבל סכוסף עוד לא ירתק.

מחזיקי

מחזיקי הצדק ומנסיגי עולם בחסידותם, המלבישים דורם לחפצתם בשלם וזדעתם, סיכלו הקדש דביר וסיכל ואולם, אדונו גאונו מרנא ורננא הגשיא הגדול החכם המופלא הנדיב זיוא דעמיה מדברנא דלומתיה זוינא דהורא ר' יוסף ש"ל בן הגשיא החכם היקר המעולה אדונו ר' שלמה רי"ת. ושני לנחרות הזהב בני הילכרים. הגשיאים והסגנים התמימים והישרים, החכמים הנבזיים, ר' שלמה ור' יצחק יל"ו, קדש קדשים הוא הדביר, יוסף פורת המשביר, ובית הקדשים הוא הסיכל, הוא המודע בכל המון כי כל יוכל, ולא יבצר ממנו מזמה, וה' נתן לשלמה חכמה, ועל פני סיכל הבית האולם, הוא ר' יצחק לדיק יסוד עולם, כי הוא כבוד הבית והדביר לפני. ויזרע יצחק לזקקה ויברכהו ה' :

לבן ספרי מחזיק הצדק עליהם יסדתי, וספר בית זבול לאלהי בנה ביתי, מסן לשבתו עולמים אליו קום קויתי, מה נמללו דבריו דברי יוסף, ומה נחמדו אמריו אמרי יוסף, לכל משכיל ומצין דבר ויודע פשר, ובזאת הדעון כי יד רבותי תמכתני, ורוע זקני ומשכילי סמכתני, ורוח גאוני ונבזוי דבר בי, ואש דחס קדחה בקרבי, לעשות כל המעשים האלה כי לא מלבי, באמרי דבר בשם אומרו, ובתתי פרי כרם בית אלהי לנוטרי פרוי ושומרו, הם דבותיו וגאוניו. חכמינו וזקנינו מחמדי עיינו, הגאוים הראשונים, אבשי השיבות אשר היו לפנים רבן סבוראי, אשר בארו לנו דברי חכמי התלמוד והמדרשים, אשר לכל חפליהם דרושים, להילל מפחי יקושים, כי המה העלה ומרפא וארוכה לאורת אלהיו, הארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, ורצני ספרד וגאויה וסנהדריה וספיריה ופנייה, ורצני נרבונו ופרובינאלא וחכמיה וסנהדריה וחסידיה ותמימיה, ורצני לרפת וסופריה וחכמיה וסנהדריה ופעדותיה וספיריה, איש איש על עבודתו ואל משאו, כל איש לבו בתורת אלהיו נשאו, המה היו פות ספרי וללעותיו, המה נטיי אהלו ומקימי יריעותיו, המה אשיותיו ויסודותיו, קדשו קרבו בריחיו אדניו ועמודיו, ועל דבריהם אדניו הטבעו, ועל נהרות חכמתם ערוגותיו נטיי, מהם פותיו מהם יסודותיו, מהם קשת מלחמותיו ומגדלי מלכותיו :

ואני בהיותי בטוליטולא העיר הגדולה לאלהים בשנת ס"ד לפרט הילירה, הרימותי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ, ליסד זה הספר תולדות אדם לכבוד אלהי ישראל, לדעת מה יעשה ישראל, לשבתות ולחדשים ולמועדים ולחוליהם, כאשר חזו ונבאו חכמי ישראל עליהם, אשר יתכנו במנהגיהם ודתייהם וחוקיהם, ועמודיו מיוסדים על אדני פו הן הם מדרשי התלמוד ירושלמי ושנערי, להעלות להם ארוכה ומרפא וזרי, ומספרא וספרי ותוספתא ובראשית ויקרא רבה פרכי ר' אליעזר ומכילתא, ושחר עוב וסדר עולם וילמדנו ופסיקתא, ועליהם יסדתי עמודי הספר אשר הבית נטון עליהם, הוא בית אל זבוליהם, ששם יעלו שבטים שבטי ים עדות לבית מקדשיהם, ושמה יהיו מולאיהם ומזבאיהם, על פיו יחנו ועל פיו יסעו למסעייהם, על פי פרטיהם וכלליהם. וקראתי שם הספר הזה, מנהג עולם, כי אעמיד בו סדרי התפלות טולם, וגם יסודי המנהגות על תלם, למען דעת כל איש ואיש טעם מנהגו ויסודותיו, ותולדותיו וכל אודותיו, אם רם טעמו ואם שפל, אם חזק ואם רפה אם טוב ואם חפל, אם צביר בשחקים ואם חפל. ואגב טעם דעת המנהגות לנפש כל חכם לב ינעם, ודברי המנהגות, אשר אין בהם משנות, לא יעברו מתוך היסודים וזכרם לא יסוף מזרעם :

והנני משיב עשם ארון העולם, המנהיג את העולם, את כל הקורא בספר זה והמביט, כי אם מלא ימלא כשגגה היוצא מלפני השליט, לגנון והאיל פסוח והמליט, ולישא עון ולעבור על פשע, לא להשעול עלילות ברשע, כי אין משפט מות לאיש נודד ממקומו כי יחטא במצטא, אף כי אדם בארץ אין לדיק אשר לא יחטא. והן אותי לקח זות כפי כחו וחכמתו ודעו, ישא ברכה מאת ה' ולדקה מאלהי ישעו :

מזמור לדוד, מי ינור באהלך ומי ישכון בהר קדשך. הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו. לא רגל על לשונו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרובו, נבזה בעיניו נמאם ואת יראי ה' יכבד נשבע להדע ולא ימיר. כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם:

יתברך שמו של הקב"ה מלך מלכי המלכים, שהוא ראשון בלי ראשית ואחרון בלי אחרית, והכתוב מעיד ובא כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו ה' צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים, בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, כדכתיב וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד. וכל יצוריו עולם מעשה ידיו, כמו שכתוב בספר היצירה, ועוד כתוב ויאמר ה' מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי ה'. ועל כלם אנו חייבים לשבח ולפארו, כדכתיב כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו. ובחר בישראל מכל אומה והנחילם את תורתו היות מורשה קהלת יעקב, והקדישם בשתי קדושות, כדכתיב כי עם קדוש אתה לה' אלהיך ובך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני הארמה, וכתיב תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, וכתיב והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני, והבדילם מכל העמים לחלקו לשרתו ולכרך בשמו, כדכתיב כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו. וצונו לשמור מצותיו ולחיות בהם, כי הדברים קרובים אלינו, כדכתיב לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמיענו אותה ונעשנה, כי קרוב אליך הדבר מאד בפוך ובלבבך לעשותו. וכל מי שאינו עוסק בתורה ימיו מתקצרין, שנאמר כי היא חיידך ואורך ימך, ואם לאו יתקצרין. והעוסק בתורה ובמצות נומל שכרו בעולם הזה ובעולם הבא, כדכתיב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלה לחוסים כך נגד בני אדם, שכרו בעולם הזה נגד בני אדם, ולעולם הבא רב טוב הצפון ליראיו לאוהביו, מה כתיב בהו להנחיל אוהביו יש ואוצרותיהם אמלא, ודגול העושה מאהבה מעושה מיראה. ובפרקי אבות שנינו הוי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות, וצא ולמד שנא' אריכות ימים בשלוח הקן שהיא מצוה קלה, ובכבוד אב ואם שהיא מצוה חמורה, והמכזה את הקלה יבא לכנות את החמורה, כדכתיב הוי מושכי העון בחבלי שוא וכעבות העגלה חטאה:

וכל מי שיש בו יראת שמים לא יחטא שנא' לבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו, וכתיב אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד, וירא שמים הוא הסומך את בעלי התורה ומכבדם ומחויקם מנכסיו, שנא' עץ חיים היא למחויקים בה ותומכיה מאושר, וכתיב את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע, והמקיים עשרת התיבות אלו מקיים עשרת הדברות, כי העבודה היא התורה והיראה והתפלה. התורה והיראה מנין, שנא' ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ללכת בדרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך. והתפלה מצינו שנקראת עבודה, מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים. מן התורה מנין דכתיב והיה אם שמוע תשמעו וגו' לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם, וכי יש עבודה בלב אלא זו תפלה. מן הנביאים מנין דכתיב קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וגו' ונשלמה פרים שפתינו. מן הכתובים מנין דכתיב בדניאל אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישזבינך, וכי יש פלחן בבבל אלא זו תפלה, כדכתיב וזמנין תלתא הוה בריך על ברכוהי ומצלי קדם אלהיה, ושנינו בפרק אבות על שלשה דברים העולם עומד, על התורה, ועל העבודה, ועל גמילות חסדים, על התורה מנין שנאמ' אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. ועל העבודה אלמלא

מעמדות

ספר המנהיג

מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ, וילוף להו מקראי. ועל נמילות חסדים אמרתי עולם חסד יבנה וגו'. והתורה לא נבראת אלא בשביל ישראל, ואין העולם מתקיים אלא בשביל ישראל, שנא' ואשים דברי בפיך ובצל ידי כמיתוך לנמוע שמים וליסוד ארץ ולאמר לציון עמי אתה, ועתידים להגאל בעבור התורה שנא' ולאמר לציון עמי אתה. ובמגלה פרק בני העיר בירושלמי, ושאר כל ימות החג קורין בקרבנות החג ללמדך שאין העולם עומד אלא על התורה ועל העבודה ועל נמילות חסדים, ושלתן בפסוק אחד. ואשים דברי בפיך, זו תלמוד תורה. ובצל ידי כמיתוך, זו נמילות חסדים. ללמדך שכל מי שעוסק בתורה ובנמילות חסדים ישב בצלו של הקב"ה, שנא' מה יקר הדרך אלהים. לנמוע שמים וליסוד ארץ, אלו הקרבנות. ולאמר לציון עמי אתה, וחורנו על כל המקראות ולא מצינו שנקראו ישראל ציון אלא זה. והגן במסכת פאה אלו דברים שאדם העושה אותם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קימת לו לעולם הבא. אלו הן, כבוד אב ואם ונמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כלם, ונמילות חסדים הן הם הכנסת אורחים ובקור חולים והדן את חבירו לכף זכות והמהנה תלמידי חכמים מנכסיו, ויש בהן שלשה דברים שאינן בצדקה, הצדקה לעניים, נמילות חסדים אף לעשירים, הצדקה לחיים, נמילות חסדים אף למתים, הצדקה בממונו, נמילות חסדים אף בגופו. ובכלל התורה המגדל את בניו לתלמוד תורה ואת בן חבירו, ובכלל העבודה הוא כוון התפלה, ולהשכים ולהעריב לבית הכנסת ולקרות את שמע בעונתה עם שבע הברכות שיש לפניו ולאחריו, לקיים מה שנא' שבע ביום הללתיך וגו'. ולעמוד בתפלה סתוך דברי תורה, ולסמוך גאולה לתפלה, כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל. ויקבל עליו עול מלכות שמים ועול מצות מאהבה, כי הקדיש הקב"ה את ישראל והעמים עליהם מצותיו בעולם הזה להנחילם בעולם הבא, שנא' שמעו אלי בית יעקב העמוסים מני בטן הנשואים מני רחם, זו היא מצות המילה שהיא זכר לתרי"ג מצות שבתורה, כי ברית עם המילה תרי"ג, וחוחמו של ממה"ם הקב"ה שנתן עליהם, ברוך ה' יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה: אלו הן תרי"ג מצות שנאמרו למשה במיני,

בא רוד והעמידן על אחת עשרה במזמור זה ה' מי יגור באהלך, והן שרש כל המצות, ראה מה כתיב בסוף, עושה אלה לא ימוט לעולם, עושה כל אלה לא נאמר אלא אלה אפילו אחת מאלה:

בא ישעיה והעמידן על שש. שנא' תולך צדקות, ודובר מישרים, מואם בבצע מעשקות. נועד כפיו מתמוך בשחד. אוטם אונו משמוע דמים. עוצם עיניו מראות ברע. והמקיימם והוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים. ראה מה שכרו מרומים ישכון, והיתה נפשו צרורה בצרור החיים עם ה' אלהיו, מצודות סלעים משגבו בעולם הזה, וכתיב מלך ביפיו תחוינה עיניך זה מלך המשיח, תראינה ארץ מרחקים זו ירושלים שנתרחקה ממנו, הצור יקרבנו לתוכה, אמן:

בא מיכה והעמידן על שלש. שנא' הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך:

חזר ישעיה והעמידן על שתיים. שנא' כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לכם וצדקתי להגלות, ואמר שלמה כי גרול העושה משפט וצדקה מכל הקרבנות שהיו מקריבים בבית המקדש, שנא' עושה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח, וכתיב אשרי שומרי משפט עושי צדקה בכל עת:

בא חבקוק והעמידן על אחת. שנא' וצדיק באמונתו יחיה. וכן אמר שלמה איש אמונות רב ברכות. והעולם הוכן ועומד על הדין ועל האמת ועל השלום, כמו ששינונו בפרקי אבות. ובפרק בני העיר ירושלמי, נעשה הדין נעשו שלשתן, ושלתן בפסוק אחד, אמת ומשפט שלום שפמו בשעריכם, והכל תלוי ועומד באמת, וחוחמו של הקב"ה אמת שנא, וה'

וה' אלהים אמת, אלף הראשונה לאלף ב"ת, מ"ם האמצעית, תי"ו האחרונה, (בריש סנהדרין ירושלמי) ללמדך כי הוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין אלהים. ועל האמונה והצדק העולם מיוסד שנא' וצדיק יסוד עולם, ועל ידי האמונה הוא נקרא צדיק ובעבור שהוא נאמן בכל דבריו ותמים בדרכיו וצדיק במעשיו ועומד בפרץ מהקים העולם על ידו, כדכתיב לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא, ראה מה כתוב בו ויאמר להשמירם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית, וכן בפינחס המקנא ויעמד פינחס ויפלא וגו', וכן באהרן ויעמוד בין המתים ובין החיים וגו', וכן העיד ירמיה הנביא שוממו בחוצות ירושלים וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה :

והבא לחקור ולדרוש האמת והצדק ושורש וכלל כל המצות, הן באותם אחת עשרה שהעמידם דוד, ואותם אחת עשרה בכלל השש, והשש בכלל השלש, השלש בכלל השתים. והשתים בכלל אחת, והמתנהג באחת היא האמת שרש וענף לכל המצות, שאם הוא אמתו יהא צדיק ונקי וישר ומקיים את כולם, וטוב לשמים ולבריות, משום שנא' והייתם נקיים מה' ומישראל, על כן אמר דוד ע"ה ה' מי יגור באהלך, בבית המקדש בעולם הזה, ומי ישכון בהר קרשך ההר חמד אלהים לשבתו, וכן אמר אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי בעולם הזה, ושבתי בבית ה' לארך ימים לעולם הבא, וכן הוא אומר אורך ימים בימינו וגו' לעולם שכלו ארוך. צא וראה מה כתוב בו והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך, ועל זה אמר אשרי תבחר ותקרב ישכון הצריך בעוה"ז לעסוק בתורתך, נשבעה בטוב ביוה"כ בעוה"ב, ועל זה אמר אגורה באהלך עולמים אחסה כמתר כנפוך סלה, וכי דוד רצה לחיות עולמים מה שלא חיו אבות העולם, אלא כך אמר דוד שיוכה לקיים מצות הבורא להחיותו לעוה"ב ולקיים בו ורוד עבדי נשיא להם לעולם, ועוד אמר דוד ע"ה לפני הקב"ה שיהיו שיריו נאמרים באהלי המקום ולא ישכחו את דבריו מלאומם בכל יום בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, וזה אגורה באהלך עולמים, שכשבני אדם אומרים דברי חכם שמת כאילו לא מת, וכל תלמיד חכם שאומרים דבר הלכה משמו שפתותיו דובבות בקבר שנא' דובב שפתי ישנים, ובירושלמי דפסחים, דומה כאילו מועם טעם קונדישון, ועל זה אמר דוד ע"ה י"א מצות שכל המצות כלולות בהן :

הולך תמים. התמימות משורש התורה, להתבונן במעשי השם ב"ה, כאברהם שכתוב בו התהלך לפני והיה תמים, והביר את בוראו בן שלש שנים, ובתמות יש בו יראת השם, ונאמן רוח שלא לגלות סודות בני אדם, כי ההולך רכיל מגלה סוד כהורג נפשות, ועל דבר זה נחרב בית שני וגלו בני ישראל מעל ארמתם, ושלא לגלות סודות התורה הה"ד במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקר, וכראיתא בחגיגה, וכתוב אשכילה בדרך תמים מתי תבא אלי אתהלך בתם לבני בקרב ביתי, כשאתהלך בדרך תמים אלי לאור באור החיים, ועוד דכתיב עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי הולך בדרך תמים הוא ישרתני, הולך בדרך תמים בעוה"ז הוא ישרתני לעוה"ב :

ופועל צדק. כיצחק אבינו ע"ה שכן שבע ושלושים שנה הלך להעקד לקבל מלכות שמים מאהבה, שנא' וילכו שניהם יחדיו זה לעקוד וזה להעקד בלב אחד ולקיים מצות בוראם, ויחשבה לו צדקה ונתברך בצדקה שנא' ויורע יצחק בארץ ההיא וגו' ויברכהו ה', כי כשהארם עושה מצוה לכבוד בוראו תחשב לו לצדקה שנא' וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת וגו'. כל המעשים טובים שאדם עושה לשם שמים נקראין צדקה כמ"ש ישעיהו שהעמיתין על שש, והבונה בתי כנסיות ובתי מדרשות ועוסק בכל הצריך להם הספרים והרלקת הנרות על זה נאמר הולך צדקות, ואומר והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה תפלה ובקור חולים ומנחם אבלים וקובר מתים ועומד בפרץ, השקט ובטח יהיה לו עד עולם. דבר אחר והיה מעשה הצדקה, מאשר חננו הבורא לתת לעניים, השקט ובטח

ובטח יהיה לו עד עולם לעוה"ב, וכן הוא אומר אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה',
 וכתיב ישמרהו ויחיהו ואושר בארץ, וכתיב וצדקה תציל ממות בב' מקומות, אחת
 להנצל ממיתה משונה ואחת להנצל מדינה של גיהנם, הה"ד מתן כסתר יכפה אף ושומר
 בחיק חמה עוה, ולא עוד אלא שמתעשר שנא' יש מפור ונוסף עוד וחושך מיושר אך
 למחסור, וכתיב מלוח ה' חונן דל ונמולו ישלם לו, וזה הוא שכתוב עשר תעשר עשר
 בשביל שתתעשר, ואם עשר, תעשר עוד לשנה הבאה, וכן העיד הנביא הביאו המעשר
 אל בית האוצר ובחוננו נא בואת וגו' ברכה עד בלי די. אמרו חכמים מעשה בחסיד אחד
 שהיתה לו שדה שמעלת לו אלף מדות בכל שנה, ואמר די לי כמה שנתן לי הקב"ה ואני
 אתן לו מאה מדות בכל שנה, כשהגיע זמנו למות אמר לבנו בני הוי זהיר במעשרותיך
 שעל ידי המעשרות זכיתי לאלו הנכסים, שנה ראשונה עשר מאלף מאה, שנה שניה
 אמר בלבנו למה אתן כל כך, חסר עשרה, חסרה השדה מאה, וכן חסר בכל שנה עד
 שחזרה השדה למאה מדות, והיה מתעצב מאד, באו אליו אחיו ובית אביו בלבושים
 נאים מקושמים, אמר להם למה אתם באים מקושמים וכי לשמחה אתם באים היה לכם
 לנחמני על מה שבא עלי, אמרו לו למה לא נתקשט ולא נשמח שבתחלה היית בעל
 הבית והקב"ה כהן ועכשיו נעשה הקב"ה בעל הבית ואתה כהן, מיד עישר אותה
 כהוגן וחזרה השדה לכמות שהיתה בתחלה, הוי עשר תעשר. גם מה שאנו נותנין מסים
 להעמידנו בתורת אלהינו נחשב לנו לצדקה שנא' ושמתי פקודתך שלום ונוגשיך צדקה,
 הוי ופועל צדק :

ודובר אמת בלבנו. כיעקב אבינו ע"ה שנא' עליו תתן אמת ליעקב וגו', ולא נאמר כן
 באברהם שיצא ממנו ישמעאל ולא ביצחק שיצא ממנו עשו, אלא ביעקב שנא'
 בו ויהיו בני יעקב שנים עשר וכשרים וטהורים בלי דופי ובלי מום, וכתיב ביה ביעקב
 ויבא יעקב שלם וגו', שלם בתורתו שלא חסר דבר ממה שלמד בבית שם ובית עבר,
 שהיה דובר אמת בלבנו היא התורה הנקראת אמת שנא' אמת קנה ואל תמכור. לכן
 צריך האדם להיות דובר אמת בלבנו וכל שכן בפיו להיות מורע יעקב ומחשבתו הטובה
 יצרפנה הקב"ה למעשה הטוב, ואפי' חשב לעשותה ונאנס ולא עשאה כאלו עשאה שנא'
 אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי
 שמו, ובמחשבה טובה לבו ישר ונאמן ונכון לשמים ולבריות ואהבת לרעך כמוך אני ה',
 והכל כלול באמת, והאמת בשלום שנא' כה אמר ה' אלה הדברים אשר תעשו דברו
 אמת איש את רעהו אמת שלום ומשפט שפטו בשעריכם. הוי ודובר אמת בלבנו :

לא רגל על לשונו. כבנימין בן יעקב הצדיק שהיה יודע במכירת יוסף אחיו ולא נלה הדבר
 לאביו ושמר החרם שהחרימו אחיו שלא לגלות הדבר, על כן נתן לו הקב"ה שכרו
 שהוא חי בגן עדן, שאין עונשו בכל העבירות גדול מלשון הרע שנא' מות וחיים ביד הלשון
 והוא מחריב את העולם, שכן נחרבה נוב עיר הכהנים על ידי רואג האדומי שהניד לשאול
 ונהרגו שמנים כהנים נושאי אפוד בד ונרחף הוא לגיהנם, וכן נחרב בית שני על ידי
 לשון הרע, דאקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים כדאיתא במס' גיטין (בפ' הנזקין). לכן נצור
 לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה, ולפנינו בשער הרחקת לשון הרע נאריך כזה בעזרת האל :

לא עשה לרעהו רעה. כיוסף הצדיק שלא נמל לאחיו רעה כאשר נמלוהו ויאמר להם אל
 תיראו אנכי אבל אתכם ואת טפכם וינחם אותם וידבר אל לבם, כי חייבין כל ישראל
 לאהוב איש את רעהו כנפשו כדכתיב ואהבת לרעך כמוך זה כלל בתורה דברי ר'
 עקיבא, כן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם כלל גדול מזה (בתורת כהנים), והמשכיל
 יבין, וזה הוא שכתוב ואהבת לרעך כמוך אני ה', נאמן לשלם שכר לעוה"ב דשכר מצות בהאי
 עלמא ליכא כדכתיב אשר אנכי מצוך היום לעשותם, היום לעשותם ולמחר לימול שכרם :

וחרפה

גול), ורביה אין הקב"ה מאריך עליו אפו ומיד נפסק דינו שנא' בנשך נתן ותרביה לקח
 חיה לא יחיה, והמלוה לחבירו בלא רביה עליו הכתוב אומר מלוה ה' חונן דל וגמולו
 ישלם לו, כביכול עבר לזה לאיש מלוה :

ושוחד על נקי לא לקח. כשמואל הנביא שנא' הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו את
 שור מי לקחתי וגו', כי השוחד יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים, כי מיד שנותן
 האדם עיניו בשוחד, שהוא אחד, ויעות הרין נעשה עור ולא יוכל לדון דין אמת, ונקרא רשע
 שנא' שוחד מחיק רשע יקח להטות אמרי יושר, והרין דין אמת לאמתו עושה צדקה עם
 הבריות ותחשב לו לצדקה לפני הבורא שנא' אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף עושה
 אלה לא ימוט לעולם. ואמר עמוס הנביא ע"ה כה אמר ה' דרשוני וחיו, דרשו את ה' וחיו,
 דרשו טוב ולא רע, שלש הדרישות כנגד שלש תפלות ערב ובקר וצהריים אמרן, שידרשו
 את הבורא בתפלתם, שנא' דרשו ה' בהמצאו וגו'. קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וגו'.
 ונשלמה פרים שפתינו, ואומר דרשו ה' ועזו בקשו פניו תמיד, וכתוב יהללו את ה' דורשי:
 יחי לבבכם לעד, הללוהו בעוה"ז ויחיו בעוה"ב, ואיסתי כשיהיה נכון לבו בלי לב ולב.
 ונקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה, וזהו שאמר דוד ע"ה,
 תפלה לדוד שמעה ה' צדק הקשיבה רנתי האוינה תפלתי בלא שפתי מרמה, כשתפלתי
 בלא שפתי מרמה ובצדק או שמעה תפלתי בעוה"ז, ומלפניך משפטי יצא עיניך תחוינה
 מישרים לחוות בנועם פניך לעוה"ב, וכן השלים המזמור אני בצדק אחזה פניך בעוה"ז.
 אשבעה בהקיץ תמונתך, בהקיצוי משנר"ב בעוה"ב אשבעה בנועם הוד והדר תמונתך.
 וארבעה דברים הן הם באדם הצריכין להשתחוות להודות לבוראם וזולתם אין נכונה
 תפלתם, ואלו הן הלב והעינים והפה והאזנים, העינים לראות את מעשה השם הגדול
 והנורא, והלב להתבונן בכל מה שברא, והפה לדבר נפלאות האל ותהלתו, והאזנים
 להקשיב את התפלה כאשר אמר החכם, עורון הלב הוא עורון ולא יועיל פקוח עינים, וזה
 שאמר הכתוב מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב וגו', וכתוב
 היטיבה ה' לטובים ולישרים בלכותם והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון שלום
 על ישראל. (אברהם ב"ר נתן הירחי) :

כתיב ונשמרתם מכל דבר רע, שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה. מכאן
 אמר ר' פנחס בן יאיר, הורה מביאה לידי זהירות, והירות מביאה לידי זריזות,
 זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי מהרה, מהרה
 מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי יראת חמא, יראת חמא מביאה לידי ענוה.
 ענוה מביאה לידי חסידות, וחסידות גדולה מכולן שנא' או דברת בחזון לחסידך. ופליגא
 דר' יהושע בן לוי דאמר ענוה גדולה מכולן שנא' רוח ה' אלהים עלי יען משח ה' אותי
 לכשר ענוים שלחני, ולא נאמר לכשר חסידים. הכי איתא בתלמוד בבלי בסוף לפני
 איריהו, ובירושלמי כתובות פרק נערה שנתפתהה וביציאות שבת ירוש' ובשקלים ירושלמי
 אסמכינהו אקראי. והכי איתא התם ר' חייא רבה מפקד לרב אי יכיל את מיכול כל שתא
 חולין במהרה אכיל ואי לא התא אכיל שבעא יומין מן שתא, פירוש שבין ראש השנה
 ליום הכפורים, מכאן אמר ר' פנחס בן יאיר זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות לידי מהרה.
 מהרה לידי קדושה, קדושה לידי ענוה, ענוה ליראת חמא, יראת חמא לרוח הקדש, רוח
 הקדש לחסידות, חסידות לתחיית המתים, תחיה"מ לידי אליהו חו"ל. זריזות לידי נקיות
 וכלה וכפר, נקיות למהרה וכפר עליה הכהן ומהרה, מהרה לקדושה ומהרה וקדשו, קדושה
 לענוה כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון את דכא ושפל
 רוח וגו', ענוה ליראת חמא דכתיב עקב ענוה יראת ה', ואמר ר' יצחק בן אלעזר מה
 שעשתה חכמה עמרה לראשה עשתה ענוה עקב לסוליתה דכתיב ראשית חכמה יראת ה',
 וכתוב עקב ענוה יראת ה', יראת חמא לרוח הקדש, שנא' או תבין יראת ה' ודעת אלהים

תמצא

תמצא, רוח הקדש לחסידות דכתיב או דברת בחזון לחסידך, חסידות לתחיית המתים דכתיב ונתתי רוחי בכם וחייתם, תחה"מ לידי אליהו ז"ל דכתיב הנה אני שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' וגו'. ובמגלת סתרים, תניא בספרי בפרשת והיה עקב תשמעון כתיב במגלת סתרים יום תעזבני ימים אעזובך, ופירשו בני מערבא כסוף מסכתא דברכות ארשב"ל במגלת סתרים יום תעזבני ימים אעזובך לשנים שיצאו אחד מסבריא ואחד מצפורי ופגעו זה בזה בחדא משכנא, ולא הספיקו לפרוש זה מזה עד שהלך זה מיל וזה מיל נמצאו זה מזה רחוקים שני מילין. לאשה שהיתה יושבת וממתנת לאיש כל שהוא בדעתו להנשא לה היתה ממתנת לו, כיון שהפליג דעתו ממנה אף היא הלכה ונשאת לאחר :

כל פעל ה' למענהו, כל מה שברא הקב"ה לא ברא דבר שלא לצורך, עינים לראות, אונים לשמוע, נחירים להריח, פה לדבר, ידים לעשות, רגלים להלך, ובכולם אנחנו חייבים להודות לו, זה שאמר הפסוק ויאמר ה' מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או פקח או עור הלא אנכי ה'. ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם וגו', למדנו מזה שהרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל חייב לברך. כי שם ה' אקרא הבו נודל לאלהינו, למדנו מזה שהקורא בתורה צריך לברך. ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה וגו', למדנו מזה שכשם שצריך לברך על התורה כך צריך לברך על אחת מכל מצות שבתורה בשעת עשייתה. הנומל ידיו מברך על נטילת ידים, ודבר זה מסורת בידינו מאבותינו למשה מסיני שיש עלינו מאה ברכות בכל יום, מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים, מן התורה מנין דתניא רבי אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנא' ועלה ישראל סה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' אל תקרי מה אלא מאה, ובירושלמי תני בשם ר' מאיר אין לך אדם מישראל שאינו מברך מאה ברכות בכל יום שנא' ועתה ישראל, וכתב ר' יעקב מ"כ, כי מצא במסורת פסוק זה כוליה בר מאה אתין ושואל מלא, ויש מפרשים הוסף אל"ף במה ויהא מאה, ואני מצאתי מה בחילוף אותיות בא"ת ב"ש עולה מאה, כענין שנא' (ירמיה נ"א) איך נלכדה ששך ועל בבל מדבר הענין. מן הנביאים מנין שנא' נאם דוד בנו ישי ונאם הגבר הקם ע"ל, ודרשו חכמים שכשהודיעוהו לדוד שהיו מתים מישראל בירושלים מאה בכל יום עמד ותקן מאה ברכות, ונראים הדברים שאתר שיסדרם מרע"ה שכחום וחזר ויסדרם כלפי סה שראה שהיו מתים מאה בכל יום, מן הכתובים מנין שנא' הנה כ"ו כ"ן יברך גבר ירא ה', ושוב שכחום וחזרו חכמי התלמוד ויסדרום, כמו שמפורש בברכות :

דיני תפלה

ואלו הן מאה ברכות על פי סדר הגאונים ז"ל. י"ח שלפני ברוך שאמר, וברוך שאמר וישתבח הרי עשרים, ובשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה, וששים פחות שלש לשלשת תפלות הלחש בכל יום ערבית שחרית ומנחה, כל אחת מהן י"ט עם ברכת המינים שתקנוה ביבנה הנה שמונים, ושתי מעודות אחת ביום ואחת בלילה, לכל סעודה שמנה ברכות, ואלו הן נטילת ידים והמוציא וארבע דברכת המזון, ג' מן התורה, הון, על הארץ, בונה ירושלים, ואחת מדברי חכמים הטוב והמטיב. ושתיים על השתיה דיין בורא פרי הגפן ואחריו מעין שלש על הגפן ועל פרי הגפן, ודמים שהכל ואחריהם בורא נפשות רבות, במקום שנהגו לאכול ואחר לשתות, ובערב מברך שתים לפניה ושתיים לאחריה וזלתי המולך בכבודו שהוסיפו אנשי מערב לחתום אחרי המקראות כרוך ה' לעולם אמן ואמן שיש בהן השע עשרה אוכרות ותקנום כנגד י"ט ברכות, ולהודיע כי תפלת ערבית רשות ולא חששו בה לסמוך גאולה לתפלה, וזולתי המקדש שמך ברבים והמפיל חבלי שינה שאומר אחר ק"ש דעל ממתו, וזולתי מברכת נטילת ידים אחרי הסעודה לפני ברכת המזון לדברי ר"ת, וחויץ מכמה פעמים שצריך להסך רגליו גדולים או קמנים וצריך לברך על נטילת ידים ואשר יצר, ומי שאוכל פירות או ירקות ושיריח ריח בשמים, וחויץ מברכת ציצית

ציצית להתעמף בציצית ושתי ברכות של תפלין בשל יד להניח תפלין ובשל ראש על מצות תפלין, ובחליצתן לשמור תקיו לכני מערבא, ויתבאר לפנינו בעז"ה בהלכות תפלין. ובשבת וי"ט שאין בכל תפלה ותפלה כי-אם שבע ברכות, ותוסף תפלה המוסף והסעודה שלישית עדין נחסרו כ"א ברכות, אמרו חכמים במנחות בפרק התכלת רב חייא בריה דרב ארא אמר משלים להו בשבתא וביומא מבא באספרמקי ובמיני מגדים, במיני פירות הרבה, ובמיני בשמים שברכותיהן משתנות עצי בשמים ועשבי בשמים ומיני בשמים, ואפי' בענין אחד אם יהא נמלך מזה לזה צריך לחזור ולברך. ורוב ישראל שאין להם הפירות להשלימם היאך יתקיימו בידם מאה ברכות, ראיתי בצרפת שנהגו לומר על זה אחר התפלה אין כאלהינו אין כאדונינו מי כאלהינו נודה לאלהינו ברוך אלהינו אתה הוא אלהינו כמי שאומר ברוך אתה, הנה שהים עשרה ברכות, ולפי דעהי שאין שרש וענף לזה המנהג, כי לדבריהם עדין יחסרון תשע ברכות, ועוד דכל ברכה שאין בה הזכרת השם ומלכות אינה ברכה כרבי יוחנן, וכל שכן שאין בה לא זה ולא זה ויהבאר לפנינו ב"ה במקומו (אב"ן). אך פמוס הקמרת ירושלמי או בבלי שנהגו לאומרו משבת לשבת מנהג טוב בעיני לאומרו, לולי היו אומרים אותו בבקר ובערב כמצות הקמרת מנה בכל יום פרס שחרית ופרס ערבית כמו שכתוב בתורה (אב"ן). ואני אומר לפי שאמרו חכמים גדול העונה אמן יותר מן המברך ישלים הנהגה לענות אמן אחר הקוראים בתורה שחרית ומנחה שהם אחד עשר עם המפסיר והן שתים ועשרים ברכות וברכות ההפסרה חמשותפלת המוסף שבע וסעודה השלישית שמנה וזולתי הקידוש ומעין שבע לליל שבת (אב"ן). ומעם גדול העונה אמן יותר מן המברך פירש רבינו שמואל בר מאיר ז"ל, כי אמן בגימטריא עולה לחשבון צ"א כשני שמות באל"ף דל"ת וכו"ד ה"א, ואני מצאתי כי המברך נרמה לשמר החתום שלא נתקיים כב"ד ויכול אדם להכחישו ואחרי שהוא מאושר ומקויים עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, וכן אמן קיום חתימת הברכה, וצא ולמד מפרשת סוטה והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה ואמרה האשה אמן אמן, ומקבלת התורה כאלה ובשבעה ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וענו כל העם ואמרו אמן, וכן אמר ירמיה אמן יקם ה' את דבריו, וארור בו נדוי בו קללה בו שבועה, כי החרם היא השבועה והשבועה היא החרם וכל המפר את זה מפר את זה כמו שאמרו בפרקי ר' אליעזר פרק ל"ח, ועל זה נהגו העולם*) להתרים ולהשביע בארור שהוא חרם היא השבועה והמושבע עומד ועונה אמן, והעובר בחרם נבלע ברמ"ח איבריו וכאלו עובר בכל שבועת התורה, ורמו לדבר התיבות שהם משלימות חומשי תורה תחלתם ותכליתם, בראשית במצרים, ואלה שמות מסעיהם, ויקרא סיני, במדבר סיני ורחו, אלה הדברים ישראל:

ואע"פ שמתוך התלמוד בפרק הרואה נראה שכל אותן הברכות שלפני ברוך שאמר צריך אדם לברך כל אחת בשעתה, השומע קול הגבר הנותן לשכוי בינה וכן כלם, וכן

כתב הרב רבינו משה זצ"ל, אבל מנהג כל ישראל לסדרן בבית הכנסת כדרך שהיה צריך לאומרו זו אחר זו, כי לא יוכל אדם לברך כל אחת ואחת בשעתה מפני שהידים שהן עסקניות למשמש בכל מקום ואין ראוי להזכיר שם שמים ואין ידיו נקיות משום דכתיב והיה מחניך קדוש, על כן כשיעור משנתו ויברוך תופיו*) ונקביו כמו שכתוב שמור תלריך כאשר תלך אל בית האלהים שמור נקיבך, וירחץ פניו ידיו ורגליו כהונן לקיים מה שנא' הכון לקראת אלהיך ישראל, או יסדרם בפיו ויאמרם על הסדר, כך כתב רבינו נטרונאי ז"ל, ואע"פ שאמרו בעלי קריין מותרים בדברי תורה כר' יהודה בן בתירא, אבל לתפלה צריך אדם להיות נקי כפים, ולפנינו יתבאר הכל בעור הצור, ואם תשאל סוף סוף לא נאמרו על מתכונתם, הא למדנו חכמים זמן אומרו אפי' בשוק, וכן נר משיאותו לאורו מברכין עליו

(א) לשון הכתוב ביחזקאל כ"ח הופיך ונקיבך.

(*) כן נהגו צימי סמחבר בראשית אלף כשטי, ועסה בזמנינו נאמר כ"ז פ"פ דינא דמלכותא:

עליו, וכן בשמים משורייח בהן, ואפי' הכי אמרו חכמים חוזר וסודרן על הכוס כדי להוציא בניו ובני ביתו, וכן כל הברכות שהן מצוה וחובה לעשותן אע"פ שיצא מוציא אחרים ידי חובתן דכל ישראל ערבין זה בזה כמו שאמרו בראש השנה בסוף פרק ראווה ב"ד, וכן באלו הברכות להוציא את מי שאינו בקי בהן יש לסדרן בבית הכנסת, גם להוציא את עצמן כי אין לך ארם מלובן ומוזרו לברכם בשעהם בשעפים מחזיונות לילה בנפול תרדמה על אנשים. וכן כתב רב עמרם ז"ל, (אב"ן):

א) מנהג כל ארץ ספרד להוציא את מי שאינו בקי, מתחיל החזן בקול רם כל הברכות והן עונין אמן על כל ברכה וברכה ויוציאין ידי חובתן גדול העונה אמן יותר מן המברך, וכן חשיב רב נמרונאי ז"ל, והנם על הסדר, על נמילת ידים, אשר יצר ומפליא לעשות, שנתן לשכוי בינה, אלהי נשמה, שלא עשני גוי, שלא עשני אשה, שלא עשני עבד, מתיר אסורים, פוקח עורים, זוקף כפופים, מלביש ערומים, רוקע הארץ, המכין מצעדי נבר, אשר לא חסר, אוור ישראל, עומר ישראל, המעביר שיגה, יהי רצון וגו' גומל חסדים טובים, אשר קדשנו במצותיו וצונו על דברי תורה, הערב נא וגו' בא"י נוהן התורה, אשר בחר בנו, וקורא צו את בני, ובשבת מוסיף וביום השבת ושונה אי זהו מקומן ודרשת ר' ישמעאל, לעולם יהא אדם ירא שמים וכו' ברוך המקדש את שמו ברכים. וכתב רב עמרם ז"ל, מי שאומר שלא עשני בור משום דתני לה במנחות פרק התכלת, ובירושלמי תני ר' יהודה שלש ברכות צריך אדם בכל יום שלא עשני גוי שאין הכותים כלום שנא' כל הגוים כאין נגדו, שלא עשני בור שאין בור ירא חמא, שלא עשני אשה שאינה מצווה על המצות, לאו יאות עבדי דהא אדחיא לה בגמרא דילן, דרב אויא בר יעקב שמעיה לבריה דמברך שלא עשני בור אמר ליה כוליה האי נמי א"ל אלא מה אברך שלא עשני עבד, היינו אשה, עבד זיל מפי:

זהמניה תפלין מברך על של יד להניח תפלין, ועל של ראש על מצות תפלין, והמכסה במלית מצוייצת כהלכתה להתעמף בציצית, וכן בכל פעם ופעם שמתעמף בו ביום, אבל לא בלילה שאין מצות ציצית נוהגת בלילה, וכן בתפלין כל זמן שמניחן מברך עליהם, וכשהוא מניחן מניח תפלין של יד תחלה ואח"כ תפלין של ראש, וכשהוא חולצן חולץ של ראש תחלה ואחר כך של יד, ולא ינחם בלילה שאין מצות תפלין נוהגת בלילה ולא בשבתות וימים טובים (ע"כ יסוד העמרמי). ורבינו יעקב מ"ב שהביא ראייה מזה דשתי ברכות לעולם לתפלין, אין כל ראייה דשמא בשסח אמר הגאון, וכן ההיא דירושלמי בפרק היה קורא, או בשיניח כל אחת בפני עצמה דאין מעכבות זו את זו בין יש לו בין אין לו מברך לכל אחת ברכה אחת ויתבאר הכל במקומו בעו"ה בהלכות תפלין (אב"ן). ומה שאמר הגאון שאין מצות תפלין נוהגת בלילה ליתא כדאמרן בפרק הקומץ רבה הלכה דמצות תפלין נוהגת בלילה, וכן מורין כן דקיימא לן הלכה כר' עקיבא מחבירו, והוא סובר דמצות תפלין נוהגת בלילה ויתבאר הכל בעו"ה בהלכות תפלין. (אב"ן):

ב) והבא בבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין ימיר להתפלל עמהם, שאין תפלתו של אדם נשמעת אלא עם הצבור, ויקצר במזמורים ויברך הברכות שלפני ברוך שאמר. ויקרא וישנה וידרוש* לשלש ימותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד, ומדרש חלופי תלמוד, וברוך שאמר והודו לה' קראו בשמו הכתוב בדברי הימים אמרו דוד ע"ה כהביאו את ארון האלהים מקרית יערים עיר דוד, והיו אומרים אותו על הקרבן דבר יום ביומו בזמן הבית, ותהלה לדוד לפי שאמרו שכל האומרו מובטח לו שהוא בן עוה"ב, ועשרה הלולים לפי שאמרו בשבת פרק כל כתבי א"ר יומי יהא חלקי עם גומרי ההלל בכל יום, והן הם פסוקי דוסרה, ועל זה נהגו כל ישראל לכפול פסוק האחרון להראות שגומר את ההלל שכן דרך בסיום הפרשיות, וכן אמרו לכפול מאורך ולמטה בהלל המצרי, ויתבאר לפנינו בעו"ה. ושירת הים זכר ליציאת מצרים שכן אנו מוכירין אותו בשבתות

וי"ט בקדוש ובתפלה כדכתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים וגו', גם אם צריך לקצר יותר לא יאמר אחרי הברכות כי אם שלישי במקרא, וידלג הודו לה' כי טוב ויאמר ברוך שאמר, ויאמר תהלה, וידלג השירה ויאמר ישתבח שמך, ויתחבר עם הצבור. ואין צריך לומר אחרי התפלה מזמורים שדלג, כי לסדר שבחו של מקום לפני התפלה נתקנו ולא יתכן לסדר השבח אחרי התפלה, לא יברך לפנייהם שכבר נפטרה באהבה רבה. ואמרינן בירושלמי א"ר אבהו והוא ששנה על אתר, בלא הפסק מיד, ויקראם בניגון ובמעמים המיוסדים שיראה כקורא בתורה ולא כסודר השבח:

וכתב רבינו האי ז"ל, הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור המתפללין בלחש יעכב עד שיגמרו, וכשהחזן יפתח בקול רם הוא יפתח עמו בלחש ויעשה הקדושה עם הצבור במקומה ואין בזה הפסק, וזה שאמרו בברכות בפרק מי שמתו הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"צ לקדושה יתפלל, ואם לאו לא יתפלל, וכן עד שלא יגיע ש"צ למודים, והוא כשהתחיל קודם ש"צ אבל אם התחיל עמו יענה הקדושה במקומה עם הצבור והמודים במקומו ואין כאן הפסק. למדנו מזה שאין היחיד רשאי לענות קדושה ולא מודים ולא קדיש באמצע התפלה, ואם ענה הפסיק ואין תפלתו נשמעת כאלו סח שיחת חולין, וגם אין לו לשמוע ולשהוק משום דשומע כעונה והוא כאלו הפסיק, ועל כן אמר אם יכול להתחיל ולגמור, ולא אמר ישתוק וישמע אף אם אינו יכול להתחיל ולגמור, וכך כתב רבי יעקב מ"כ דשמיעה הוי הפסקה, וכך כתב רב נטרונאי ז"ל. ויחיד שעומד בתפלה ושמע קדיש וברוך אסור לו לענות ואפי' לשתוק אך סודר את תפלתו ולא יאזין לדבר אחר כל עיקר, ומכאן תשובה למה שכתב רש"י בסוכה פרק לולב וערבה שמע ולא ענה יצא, למדנו מזה שהמתפלל בעוד ששליח צבור אומר קדוש או מודים או קדיש שישתוק וישמע ושומע כעונה ואח"כ יגמור את תפלתו. (אב"ן):

ג) אך בלא עת תפלה שומע כעונה מבלי הפסק, כמו שאמר בסוף ר"ה למה ש"צ יורד לפני התיבה להוציא את שאינו בקי, וכיון שש"צ מוציא את הרבים ידי חובתן צריכין הן בכל התפלה מתחלתה ועד הכליתה לשמוע ולענות אמן אחרי הברכות ושלא להפסיק כלל, ולפסוק ג' פסיעות לפנייהם ולאחריהם בתכליתה, אך החזן כשהוא מתפלל בלחש אינו רשאי להשמיע קולו ולהסדיר תפלתו לבני אדם שאינם יודעים לסדרה בתקנה, משום דכתיב וקולה לא ישמע עד שישמיע בקול רם אחרי תפלתו, כך כתב רבינו שרירא ורבינו האי ז"ל. אמרו חכמים בפרק אין עומדין א"ר הלכו לעולם יסדיר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל, מנלן ממה שנא' ואתחנן אל ה' אלהים אתה החלות וגו' אעברה נא, והמזמורים הן הם סדורי השבת, וא"ר יוסי יהא חלקי עם גומרי ההלל בכל יום מתהלה לדוד עד סוף הספר, על כן אמרו חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת לפני תפלתן לסדור השבח שנא' אשרי יושבי ביתך ואח"כ עוד יהללוך סלה, לשון ותשבחו בקדש, ולכך תקנו זה הפסוק לתהלה לדוד, ושעה אחת לאחרי תפלתן שנא' אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך, וכ"כ למה שלא יפנה לבו בשעת תפלה לעסקיו שהיה רגיל בהן ולא יכיוון לבו לתפלתו, ולפסוקי דומרה תקנו חכמים ברכה ברכה לפנייהם ברוך שאמר ולאחריהם ישתבח הנקראת ברכת השיר בערבי פסחים, ועל כן ישתבח אינה פותחת בברוך שהיא ברכה הסמוכה לחברתה כדון הברכות הסמוכות כמו שאמר בפרק ע"פ, ועל כן אסור לשוח בינתים דנראה כאלו ממעט ומחסר ברכתו של הקב"ה כביכול, כי הראשונה הפותחת וחותרת בברוך פושרת את הסמוכה לה מלפתוח בברוך, וזה שסח חיסר ועבירה היא בידו, כמו שאמרו סח בין תפלה לתפלה עבירה היא בידו וחזור עליה מעורכי המלחמה, ויתבאר לפנינו בעז"ה בהלכות הפלין (אב"ן):

ד) וכן כתב רבי יצחק האלפסי ורבי עמרם שאסור לדבר כלל מני התחיל ברוך שאמר עד סוף ישתבח, ואף גם זאת לא ישיח כלל עד סוף שיום שלום לסמוך סדור השבת לתהלה

לתהלה, וכן מצאתי בירושלמי הסח בין ישתבח ליוצר אור עבירה הוא בידו וחזור עליה מעורכי המלחמה (אב"ן). ועוד מצאתי במדרש א"ר אליעזר ב"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי אליהו ז"ל ועמו ארבעת אלפים נמלים מעונין אמרתי לו מה אלו מעונין, א"ל אף וחמה, למה לעשות נקמה באף וחמה ממי שמספר בין קדוש לברוך, בין ברכה לברכה, בין פרשה לפרשה, בין אמן יהא שמיה רבה ליתברך, בין נאולה לתפלה, ולא עוד אלא שאין תפלתו נשמעת לפני הקב"ה שנאמר לא אותי קראת יעקב, וכל המכוין בתפלתו ואינו מדבר אין תפלתו חוזרת ריקם שנא' תכין לבם תקשיב אונך (אב"ן): (ה) ובירושלמי במי שסח בין נאולה לתפלה דומה לאוהבו של מלך שבא והרתיק על תרעו של מלך יצא המלך לקראתו מצאו שהפליג גם הוא מפליג, וכן אתה דן לכל הפסק הברכות הסמוכות:

הא לך מקצת טעמי הברכות

על נמילת ידים, על שם הכלי המחוויק רביעית ביצה ומחצה ששמו אנמל כמו שאמר במס' בבא בתרא אנפק אנבג אנמל, משקים המועילין לרפואה כשיעור אנמל, ויש להאריך לפנינו בעו"ה בהלכות סעודה, וכן על נמילת לולב שנמלין כדרך גדולתן, ויתבאר בעו"ה לפנינו בהלכות לולב. הלולים חלולים בגימטריא רמ"ח שהאיברים רמ"ח הן חלולים, ואע"פ שבלשון חכמים חללי עלמא אין לומר לשון המוכרע דלא לישוי לכולי עלמא מריעי, וחילים חילים לא יתכן לומר. אי אפשר לעמוד, בנדה אמרו הולד במעי אמו פתוח המבור שיונק דרך שם ופיו ונקביו סתומים שלא להויק את אמו, יצא לאויר העולם נסתם הפתוח ונפתח הסתום ואם לא כן אי אפשר לעמוד, (אב"ן). ומפליא לעשות, בכראשית רבה כי גדול אתה ועושה נפלאות האדם דומה לגוד מלא רוח ואם יעשה בו נקב כחדודה של מחט הרוח יוצאת ממנו והאדם מלא נקבים ורוחו משתמרת בתוכו הוי ועושה נפלאות:

(ו) **אלהי** נשמה אינה פותחת בברוך ולא מפני שהיא סמוכה לאשר יצר דלכי מיתער משנתיה אמר לה, ואשר יצר לברכת מהרה הנקבים גדולים וקטנים, אלא שהיא סמוכה להמפיל שינה דלפני שינה ואלהי נשמה לאחר שינה, (אב"ן):

(ז) **חבלי** שינה, על שם המקרא חבלים נפלו לי בנעמיים אברך את ה' אשר יעצני וגו'. רבי יעקב מ"כ אמר כי אלהי נשמה דאינה פותחת בברוך דברכת הודאה היא כברכת הגשמים, בפ"ק דברכות מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה מאי מברך מודים אנחנו לך על כל מפה וכו' ואילו פיננו וכו' ברוך רוב ההודאות ומקשינן רוב ההודאות ולא כל ההודאות אלא אל ההודאות, וכן יש לחתום בברוך שאמר מלך מהולל בתשכחות ומאן דחתים ברוב התשכחות כאילו ממעט את השבח ומשתקין אותה. ומכאן תשובה לאותן האומרים במעין שבע מעין הברכות ורוב ההודאות, ועל הנכון צריך לומר מעין הברכות וההודאות לאדון השלום (אב"ן):

(ח) **ועל** ברכת הנקבים, ראיתי את הרב ר' יצחק מדנפ"ר נ"ע שהיה מברך על נמילת ידים ואשר יצר ואע"פ דאשר יצר פותחת בברוך, שהרי על נמילת ידים אומר כמה פעמים לאכילה בלא אשר יצר ואין דין ברכות הסמוכות שלא לפתוח בברוך זולתי הראשונה אלא כשהן סמוכות לעולם שאין אומר זו בלא זו, (אב"ן):

(ט) **וי"א** החילוק יש בין גדולים לקטנים ולקטנים מברכין אשר יצר ולא על נמילת ידים דהא אפילו לעבודה כשר היכא דלא שפשא כדמוכח ביומא פרק אמר להם הממונה אבל בגדולים מברך על נמילת ידים ואשר יצר, דברכת אשר יצר דבר קדושה הוא והיוצא לגדולים אינו ברין לברכה בלא נמילת ידים, כך שמעתי (אב"ן):

(י) **וישלוט** בי יצר טוב, לשון מקרא בקהלת וישלם בכל עמלי. מעוז פנים בשבת א"ר חייא

חייה אהנייא ליה דלא לשווייה מזמורא. אקב"ל לעסוק בדברי תורה, כך קבלתי, ובתלמוד ובסוד העמרמי על דברי תורה וכן מנהג ספרד וכן יש לנהוג, דעל דברי תורה כולל עסק הלמוד ועשיית המצות והישר (אב"ן):

יא) ואמרינן התם בפרק מאימתי אמר רב יהודה אמר שמואל השכים לקרות קודם שקרא ק"ש צריך לברך לאחר שקרא ק"ש אין צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה, וכן למשנה ולתלמוד ולמדרש צריך לברך דאמר ר' חייא בר אשי זימנין מניאין הוה קאימנא קמיה דרב לתנויי בספרא דבי רב וקדים ומשי ידיה ומברך ומתני לן מאי מברך על דברי תורה ר' יוחנן אמר הערב נא ורב המנונא אמר אשר כתר בנו ואמר רב פפא זו מעולה שבברכות הילכך נימרינהו לכולהו, יש ספרים שכתוב בהן ר' יוחנן מסיים בה הכי מאריך כסיום הברכה וחדא ברכה הויה דאין לומר דהערב נא ברכה הסמוכה היא שהרי את שלפניה מטבע קצר כברכות הראשונות לחתנים ועוד שאינה חותמת בברוך ואיך תפסוד את הברכה הבאה אחריה מפתחת ברוך וצא ולמד מברכת הערב נא וכו'. בא"י התלמוד תורה לעמו ישראל, כך קבלתי בצרפת אך בספרד חותמין בא"י גותן התורה, וכן היא בפרק הרוואה. והחותרם בא"י למדני חוקיך לא יאות עביד דרוד ע"ה בלשון בקשה ותחנון אמרו אתה ה' הברוך למדני חוקיך ולא בלשון ברכה והודאה (אב"ן):

יב) ואם השכים לקרות בתורה לפני עמוד השחר יברך הברכות אבל קרבנות לא יאמר שלא היו הכהנים מקייבים קרבנות אלא ביום שנא' ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם ואין קיום קריאת קרבנות אלא בזמן עשייתן, (מ"ד אב"ן):

יג) אשר בחר בנו, יברכך יאר ישא, כך מנהג צרפת וכמה מקומות בספרד לפני פרשת צו, וקבלתי מפני שיש כברכת כהנים ס' אותיות כנגד ששים מסכתות שבתלמוד וכדי להזכיר ברכתם של ישראל לפני התמידים (אב"ן):

יד) ואמר בקידושין בפרק ראשון לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא פרשת התמידין, שליש במשנה איזהו מקומן, שליש בתלמוד ר' ישמעאל דהוא מדרש חלופי תלמוד ברייתא דתורה כהנים, ואלו שלשהן מן הקרבנות על שם ונשלמה פרים שפתינו וכל כך למה שכל מי שדוחקת לו שעתו מלעסוק בתורה ישלש שנותיו באלו ודיו על כן לא יתכן לרלגם (אב"ן):

טו) ואשר כתב רב עמרם, לשבת וכיום השבת, לראש חדש ובראשי חדשים, וכן מנהג פרובניצא וספרד לא יתכן, דהיאך נזכיר קרבן המוספים לתמיד השחר ועל מקמן הן נזכרים במוסף, וצא ולמד מכל שעירי הרגלים שאינן נזכרים כי אם בתפלת המוסף בלבד, וכן מנהג צרפת (אב"ן):

טז) על מה שאמרו לאחר שקרא קריאת שמע אין צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה מצאתי בירושלמי אמר ר' אבהו והוא. משנה לאלתר שמעינן מינה דאם הפסיק ולא שנה לאלתר צריך לברך ברכת התורה על כל פעם ופעם שהפסיק (אב"ן):

יז) כיוצא בו שנינו על המשנה דפרק הרוואה על הרעמים אומר ברוך שכחו מלא עולם, ירושלמי אם כמורדין דיו לפעם אחת ביום, ואם במפסיקין מברך על כל פעם ופעם וכדתניא נכנס לחנותו של בשם וישב שם כל היום כולו אינו מברך אלא אחת שהרי יכול להריות כל היום הכא נמי יכול ללמוד כל היום ואם אינו לומד ומפסיק מברך על כל פעם, ואין לומר שכבר נפטר באהבה רבה ופמור כל היום כיון שברך בשחרית מההיא ירושלמי כדפרישית, (אב"ן):

יח) ואע"פ שבב"כ לאלתר קורין בתורה ומברכין לפנייה ולאחריה זהו בתורה העשויה כהלכה וכדת שהיא מעוברת לשמה ותפורה בגידים ובהורות קרייה ולא בתורת שנון ולימוד, ויתבאר לפנינו בעו"ה (אב"ן):

יט) הערב נא ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי וצאצאי עמך בית ישראל וכו'.

כך קבלתי בצרפת, מדאמרינן כבבא מצינא פרק השוכר את הפועלים כל שהוא תלמיד חכם ובנו תלמיד חכם ובן בנו תלמיד חכם שוב אין התורה פוסקת מורעו שנאמר לא ימוש מפך ומפיך וכי' אמר ה' מעתה ועד עולם, אני ערב בדבר זה:

מנהג צרפת לומר ברוך שאמר בין בחול בין בשבת לפני כל המזמורים, וכן בדין שהיא ברכה דלפני פסוקי הומירות ונשמת וישתבח ברכה לאחריהם כדאיאתא בע"פ דנשמת היא ברכת השיר על כן יתכן לאומרה בכל הימים, ומנהג ספרד ופרובינצא להתחיל בשבת וי"ט אחרי הברכות והקרבות לפני ברוך שאמר הומירות של שבת ומתחילין ה' מלך ה' מלך, ונהגו בספרד לבופלו וכן כתב רב עמרם ז"ל, ונראה להודיע יחוד מלכותו בשבת ליום שכולו שבת, וכן מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים ושיתגלה כבוד מלכותו עלינו בזכות השבת ויתבאר לפנינו בעו"ה אחרי הלכות פסחים, וכן נהגו בצרפת ופרובינצא לומר בהן יוצר של שבת ומדלגין לאל אשר שבת וכו', ואומר עם אופני הקדש שמך ה' אלהינו וכו', (אב"ן):

כ) אך בספרד אין לומר יוצר של שבת ויש מן הדין לאומרו כמו שאמרתי, וכן בצרפת ופרובינצא נהגו בהושענא רבה לומר מזמורים של שבת וקרושה רבה למוסף וכן בדין, ויתבאר לפנינו בעו"ה במקומו בהושענא רבה (אב"ן):

כא) בצרפת נהגו לדלג בשבתות וי"ט מזמור לתורה, וכן בדין שהיו אומרים אותו בזמן הבית על הקרבת התורה שהיו מביאין ד' הצריכין להורות ואין קריבה בשבת וי"ט דנדרים ונרכות אין קריבים בהן, אבל בפרובינצא וספרד אומרים אותו, ולא יתכן, (אב"ן):

כב) תהלה לדוד כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח לו שהוא בן העוה"ב ראתי ביה תרי ענייני שבח למקום באלפ"א בית"א ואית ביה פותח את ירך, ובאשרי תמיטי דרך ליכא אלא חדא ובהלל הגדול ליכא אלא חדא, ושמעתי מעם קצת שכל פסוקי אלפ"א בית"א באמצע הפסוק אחרי האתנחתא מתחילין בווי"ן חוץ מב' פסוקים וסימן ח"ק א"ל "הנון ורחום ה' ארך אפים וגדל חסד, "קרוב ה' לכל קוראיו" לכל אשר יקראוהו באמת (אב"ן):

כג) וזהו שהוסיפו בסוף ואנחנו נברך יה וגו' להודיע שהוא אשן עוה"ב, וזהו מעתה ועד עולם הללויה, ועד לשלשולי הללויה דכולהו פרשיותא עד כל הנשמה תהלה יה וסוף פירקא הללויה וריש פירקא הללויה והללויה דבתר תהלת ה' ידבר פי ריש פירקא, והוסיפו ואנחנו נברך יה לסיים בהללויה. ובצרפת מוסיפין עוד פסוק שלפני זה בהלל המצרי כך, לא המתים יהללו יה ואנחנו נברך יה וגו', שלא יראה כמוציא עצמו מכלל. ויברך כל בשר כמו אלה ברכב ואלה כסוסים ואנחנו, (אב"ן):

כד) וביסוד העמרמי עד ומהללים לשם תפארתך ולא עוד ועומד ש"צ ואומר ישתבח, ובכל גבול ישראל אומרים השירה ואין ראוי לדלגה להזכיר שבח הגאולה הראשונה דכתיב למען תזכור את יום צאתך וגו', אך במ' באב שמעתי שמדלגין אותה בארץ ישראל ובבבל וכן הדין, ויתבאר לפנינו בעו"ה במקומו בהלכות מ' באב, (אב"ן): ולכן טוב המנהג בכל גבול ישראל לומר אתה הוא ה' האלהים וגו' עד במים עוים בעזרא ושירת הים:

כה) ויתפללו בי' דכל דבר שבקדושה לא יהא פחות מי' ויתבאר לפנינו בעו"ה בסוף תפלת השחר, ואע"פ שאמרנו שאסור לספר בין ישתבח ליוצר אור ואסור לעשות צרכיו עד שיתפלל בד"א לצרכי יחיד אבל לצרכי צבור או לצורך הבא להחפרנס מן הצבור לפסוק לו צדקה אין איסור בדבר, כי בצרכי צבור יש לחוש שמא יאחר הדבר ויבא לידי הפסד ותקלה וכדאיאתא בירושלמי דפרק אין עומדין ר' יהודה אומר העוסק בצרכי צבור כעוסק בדברי התורה, ובתוספתא דברכות בפ"ק א"ר יהודה פעם אחת הייתי מהלך בדרך אחר ר' עקיבא ואחר ר' אלעזר ב"ע הגיע זמן ק"ש כמדומה אני שנתייאשו

שנתייאו מלקרות אלא שהם היו עוסקין בצרכי צבור קריתי ושניתי ואח"כ התחילו הם וכבר נראתה החמה על ראשי ההרים :

התנים וכל העוסקים במצות פטורים מק"ש ומתפלה שנאמר בשבתך בביתך פרט לעוסק במצוה, ובלכתך בדרך פרט לחתנים, ובפרק שני הני כותבי ספרים תפילין ומוזות מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה ר' אומר כשם שאין מפסיקין לתפלה כך [אין] מפסיקין לק"ש ר' חנינא בן עקיבא אומר כשם שמפסיקין לק"ש כך מפסיקין לתפלה א"ר אלעזר ב"ר צדוק כשהיה ר"ג ובית דינו ביבנה היו עוסקין בצרכי צבור ולא היו מפסיקין שלא להסיע מלבן, ובסוכה פרק הישן שלוחי מצוה פטורים מן הסוכה משום דכתיב בשבתך בביתך פרט לעוסק במצוה, ובפ"ק דמועד קמץ לענין ת"ת יקרה היא מפנינים וכל הפציץ לא ישו ביה הא חפצי שמים ישו בה שמבטלים ת"ת לעשות מצוה, ואיתא בירושלמי דריש מסכת פאה ובגמרא דמאימתי קורין ירושלמי מגלת סתרים. ויעמוד החזן ויאמר קדיש להזכיר קץ הימין והגאולה לפני התפלה וכן בכל הימים בחול ובקודש כי עיקר הקדיש על ענין הגאולה נוסד במלחמת מלך המשיח ז"ל עם גוג מלך המגוג ורשעי ישראל והווי יתגדל ויתקדש ברכיב והתגדלתי והתקדשתי שמייה רבא אותיות ברא, שיהא רבא שמו אשר ברא העולמים שנאמר כי ביה ה' צור עולמים אל תקרי צור אלא צר העולמים, העולם הזה נברא בה"א והעולם הבא נברא ביו"ד, כך שנו חכמים בפרק הקומץ רבה ובתנחומא ובבראשית רבה ובאין דורשין ירושלמי ובפרקי ר' אליעזר ויתבאר לפנינו בעו"ה. בתפלת יהא שמייה רבא שיהא שמו שלם שנאמר כי יד על כם יה נשבע בכסאו שלא יהא שמו וכסאו שלם עד שינקום נקמתו של עשו שנאמר האויב תמו חרבות לנצח וגו' וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו הרי השם שלם והכסא שלם ועל כן הוא מסיים תושבתא ונחמתא, לפי מה שאמר בריש ברכות שבשעה שישראל עונים אמן יהא שמייה רבא מברך בת קול מנהמת כיונה ואומרת אוי שחרבתי את ביתי וכו', ועל כן צריך להתנחם. בעגלא בקרוב כי רגנת רשעים מקרוב מתרגמינן ארי בוהי רשיעיא דשיצי בעגל. ושמעתי שלכך המנהג לאמרו בארמית לפי שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמית וזלתי ג' הממונים על ישראל והמליצים יושרם מיכאל גבריאל רפאל וכדאיתא בסנהדרין בא גבריאל ולמדו ע' לשון ואת שאינן ממונים ומקטרגים יקנאו בש"צ המוכיר את הקץ ויבילהו ויעוד יקנאו בוה שישמעו שאנו מקדשים הבורא יותר מהן על כן מנהג זה וסדר קדושה לתרגם. ובשעה שאומר החזן בעגלא וכומן קריב ואמרו אמן יענו הצבור אחריו בכל כחם אמן יהא שמייה רבא מברך, ע"ש שנאמר גדלו לה' אתי, על כן אין ראוי להקדים לחזן. ושנו חכמים כל העונה אמן יהא שמייה רבא בכל כחו מובטח לו שהוא בן העוה"ב, פירוש בכל כוונתו מדה כנגד מדה אחר שמתכוין לכו לקץ הימין יוכה בו, והרוצה לעשות מצוה מן המובחר לימא אמן יהא שמייה רבא מברך בלי הפסק. וכתב רב עמרם לפני הישיבה שאין דרך בני אדם לספר אחר ישתבח ואין צריך לומר קדיש ומכל מקום נהגו העולם לאמרו אף כשאינן מספרים להזכיר גאולת קץ הימין בתפלה כי הן סדר השבח (אב"ן):

(כו) וזה דבר פשוט כי אחרי שאמר החזן קדיש וברכו כאילו התחיל ביוצר אור ואין לספר אף בצרכי רבים ולהוציא מאותן המקומות שצועקים על חבריהם בצבור בזה, ואח"כ מתחיל החזן והוא רחום לכפר עון זה שהרי הן מפסיקין סדר השבח לתפלה לצרכי יחיד ולא יתכן :

(כז) ולאחר שהתחיל ש"צ ברכו ויוצר אור ובאין בני אדם לבהכ"נ בשחרית לא יאמר להם ש"צ ברכו עד אחר התפלה, ולא בין גאולה לתפילה דבעינן תיכף לגאולה תפלה ואין להפסיק, אבל בערבית דק"ל תפלת ערבית רשות וכבר אנו מפסיקים בין גאולה לתפלה בפסוקים שתקנו בה אנשי מערב ובהמולך יכול לומר להם ברכו

ברכו והוא דענו בתריה ברוך ה' המבורך, ודמסדרי ק"ש כתיקון חכמים בב' לפניו וב' לאחריה. אבל אם לאחר ברכו באין מיד ולא פתח החזן ביוצר אור והם לא פרסו שמע יחזור ויאמר להם ברכו ויפרסו על שמע, דה"ל סדור השבח לפני התפלה אבל אם קראו את שמע לא יאמר להם ברכו כלל, בתשובות הגאונים. ומנהג פרוכניצא בני ארם המתאחרים לבא לבהכ"נ וכבר התפללו הכל יעמוד אחד שלא התפלל ויוציאם י"ח כחזן אע"פ שכבר יצאו כולם חוץ מאלו, ובצרפת אף אם התפלל פורס להם על שמע לומר קדיש וברכו ויפתח ביוצר אור וקרושה עד יוצר המאורות וידלג ויאמר תפלת הלחש בקול רם בעבור קרושה וישלים הכל, וי"א קדיש וברכו ולא עוד, וקרושה מיושב או מעומד יתאספו ו' ייעמוד אחד מהם בקול ויתפלל להוציא ידי חובתן אע"פ שכולן יצאו ידי חובתן, וכן המנהג בעבור חתן ואבל. אך במס' סופרים מצאתי ואין לענות ולומר עד שיהיו ו' שלא יצאו שנאמר במקלות ברכו א', ורבותינו שבמערב אומרים אותו בו' שנאמר בפרוע פרעות וגו' (אב"ן)², ורבי יעקב מ"כ היה אומר מהאי בה' שלא שמעו, שאחר ה' תיבות הפסיק ברכו:

כח וכתב רב נחשון ז"ל שיש בקדיש ד' כריעות, יתגדל ויתקדש כורע, אמן יהא שמיה רבה כורע, ויתברך שמיה דקודשא כורע, ויתעלה ויתהדר ויתקלס כורע, אבל בעושה שלום כורע כריעה של [נמילת] רשות. והד' כריעות כנגד ד' שמות שבפסוק זה כי ממורה שמש עד מבואו², וכתב רב עמרם שיש מקומות שאין אומרים ויתקלס לא מפני שהוא גנאי כמו וקלסה לכל הארצות (יחזקאל כ"ג), ויתקלסו כך (סע), כי יש לשון שבח כמו והוא במלכים יתקלס (מקוק ב'), אלא שיש בקדיש ז' עניני שבח כנגד ז' רקיעים, ויש שאומר כיון שמפסיקים באמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמאי יתברך צריך לומר ויתקלס. ונראה שאין נכון לאמרו שלא להכריע בשבח הבורא ב"ה, אך ויתהלל יתכן יותר שאינו מוכרע, (אב"ן):

כט ומתחילין ביוצר אור ובורא חשך, כך שנו חכמים צריך להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום, בשחרית פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור יצא, ובמעריב פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים יצא, בערב פתח במעריב ערבים וחתם ביוצר אור לא יצא, ובשחרית פתח ביוצר אור וחתם במעריב ערבים לא יצא דהכל הולך אחר החתום, והאלפ"א בית"א שנהגו ביוצר לחול ולשבת וי"ט נראה להודיע כי לא נתקיימו שמים וארץ ותולדותיהן וזולתי על פי התורה שנקראת ראשית ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתה ברא את הכל, והאלפ"א בית"א היא יסוד התורה וכתוב אם לא בריתי וגו', (אב"ן):

ל ובמזבנו מחדש ולא ומזובנו כרדייקיני בברכות ובמזובנו חיינו הרי זה חכם ומזובנו חיינו הרי זה בור, ובמזובנו מחדש כמו ובמזובנו וחסדו מחדש בכל יום מעשה בראשית הצריכינן להתחדש כי פעם מחליש המעשה ופעם מתנבר ומתנשא, אך מזובו וכבודו אין מתחדש שהוא היה בתקפו ובגבורתו לפני העולם ואחרי תכליתו, (אב"ן):

לא בשפה ברורה ובנעימה לאל ברוך נעימות יתנו, כך ראוי לומר ביחודי שלא להזכיר קדוש וברוך, וכן כתב רב נמרונאי ז"ל, וי"א כך עונים באימה ואומרים ביראה קדוש וברוך לאל ברוך וגו', ולא יתכן. ואותם בני ארם שאומרים קדושה מיושב ביחוד אע"פ שבמסכת סופרים הוא אומר שהיחיד אומר קדושה מיושב מפני שנראה כמסדר השבח שהמלאכים אומרים אבל נקדישך ונעריצך שאין נראה כמסדר אין אומר בפחות מ', אין נכון, שהרי בתלמוד בבלי שנינו דכל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה וגם במסד קדושה יש שנמנעים לאומרו ביחוד ויתבאר לפנינו בעו"ה. אחרי תפלת השחר בחתימת

² אפשר כוונתו שפסוק זה נמלאים ו' מינים. ³ ונפסוק זה ז' מינים. ⁴ עמי, ⁵ עמי, עמי ס'.

בחתימת יוצר המאורות יש מקומות שאומרים לעושה אורים גדולים ואור חדש בציון תכין כדבר שנאמר קומי אורי וגו' ובדברי קרשך כתוב לאמר אל ה' ויאר לנו בא"י יוצר המאורות, ולא יתכן לחתום על אור העתיד כי אם על אור הבריאה דאמרינן בע"פ שצריך לסמוך לחתימה מעין פתיחה ומעין חתימה, לכך צריך לומר אחרי המקראות ותקן מאורות לשמח עולם בא"י יוצר המאורות, וכן כתב רב סעדיה נאון ורב נפרונאי ז"ל, (אב"ן):

לב) אהבת עולם, צריך לומר אהבת עולם בערבית ושחרית דהא איפליגו בהא דשמואל אמר אהבה רבה ורבנן אמרי אהבת עולם ותניא כותיהו וכה"א אהבת עולם אהבתיך וגו' ויחיד ורבים הלכה כרבים, וההוא דהשכים לקרות וכו' שכבר נפטר באהבה רבה שמואל הוא דאמר לה דהוא מריה דשמעתא ומוניין כרבנן, ואם ירצה לומר אהבת עולם רבה אהבתנו הרשות בידו, אבל מה שאמר שר שלום ז"ל דמנהג לומר בשחר אהבה רבה ובערב אהבת עולם לצאת ידי שניהן, ליחא כדאמרן, וכ"כ הרי"ף ז"ל, (אב"ן):

לג) הבוחר בעמו ישראל, לפי המדרש שמצאתי אמר הקב"ה שמור לי את שלי ואני אשמור לך את שלך, נ"ל שצריך לענות אמן אחר עצמו ולומר אמן אל מלך נאמן שמע ישראל בשכמל"ו, לפי שבאמן אל מלך נאמן שמע וברוך שם וכו' ונ"ל ג' פרשיות שמע והיה אם שמע ופרשית ציצית יש רמ"ח תיבות רמו רמ"ח איברים, ופתרון הדבר שמור לי את רמ"ח תיבות לאומן ולקבל עליך עול מלכות שמים ועול מצות ציצית לזכרון תרי"ג מצות ואשמור איבריך, (אב"ן):

לד) וראייה לדבר שנמצא במקצת סידורין כך. המברך אינו רשאי לענות אמן אחר ברכותיו וזולתו בה' מקומות, בשחר בהבוחר, בערב באוהב, גאל ישראל בשחר והמולך בערב, ובונה ירושלים דמוון. אך בסוף מגילה בתוספתא אינו כן. הפורס על שמע והמברך על המצות ועל הפירות לא יענה אמן אחר עצמו ואם ענה הרי זה בור, ובגמרא דילן ליכא אלא אחר בונה ירושלים דמוון, ולענין גאל ישראל דשחרית דבעינן מיסמך גאולה לתפלה אולי הוא הפסק. ובירושלמי הוא הפורס על שמע והעובר לפני התיבה והנושא את כפיו והקורא בתורה והמפסיד בנביא והמברך על אחת מכל מצות האמורות בתורה לא יענה אחר עצמו אמן ואם ענה הרי זה בור, אית תנא דתני דרי זה חכם, אמר רב חסדא מאן דתני הרי זה בור אחר כל ברכה ומאן דתני הרי זה חכם בעונה בסוף, ועל זה ראוי לסמוך שכל ברכה שהיא בסוף כבונה ירושלים סוף ברכות ג' דאורייתא וישתבח ויהללך דחתימת ההלל יענה אחר עצמו אמן, ואין למדין סן הכללות אף במקום שנאמר בהן חוץ וזולתו התוספתא החולקת על זה:

צריך לקרות את שמע בעונתה, דתנן מאימתי קורין את שמע בערבין וכו' אחרים אומרים כדי שיעמוד חבירו ברחוק ד' אמות ויכירהו והלכה כאחרים, ואמר אב"י לתפילין כאחרים לק"ש כוותיקין דא"ר יוחנן ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה שנאמר ייראוך עם שמש, וכדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מהפלל ביום, ומש"ה אין אדם יכול לכוין בהנץ החמה על כן מצוה לקרותה לפני הנץ החמה מעט שלא יתפלל אלא לאתר הנץ החמה כדי שיהפלל ביום, ואב"י דאמר לתפילין כאחרים ואע"ג דקיימא לן דלילה זמן תפילין אין להניחן לכתחילה לאחר שקיעת החמה, והטעם יתבאר לפנינו בעו"ה, (אב"ן):

לה) והקורא את שמע בכוונה נוטל שכר יותר מהקורא בתורה. דתנן ר' אליעזר אומר עד הנץ החמה ר' יהושע אומר עד ג' שעות שכן דרך בני מלכים לעמוד בג' שעות מכאן ואילך לא הפסיד כדאם שקורא בתורה, מכלל דהקורא בעונתה עדיף מהקורא בתורה ולא הפסיד הברכות ויברך לפניו ולאחריה אע"ג דקרי ליה בתר ב' שעות, ולכתחילה לא שרי למיעבד הכי. ומאן דקרי ליה לכתחילה בתר שתי שעות דלא אנים מיתקרי פושע, דלא שרי לאיעבובי אלא בשבתות וי"ט ותענית צבור דמשתהי עד דמיכנפין צבורא, או בני בי רב דיתבי וגרסי ומימשיך גירסיהו, דאי לא מעכבי מיטענר רבים

רבים מק"ש ותפלה ודוהיקין מילתא דלא שכיחא ולא מצו כולי עלמא לכווני כותיקין כך כתב רב עמרם, ומ"מ זמן ק"ש עד סוף ג' שעות דר' יהושע דאמר עד ג' שעות עד ועד בכלל כדאמר בריש פרק תפלת השחר עד ארבע שעות דעדר ועד בכלל, ותנן הכי בבחירתא עדות על תמיד של שחר שקרב בר' שעות, ובירושלמי הלכה כר' יהושע בשבט ר' הונא אמר פליגין בה תרי אמוראי חד אמר בשוכה ומותיב ליה חבריה ויש הלכה בשוכה כתמיה כך הלכה ולמה אמרו בשוכה להודרו ולקרונה בעונתה, פירוש לפני ג' שעות שלא יאחר, והצוה לילה אקום להודות לך שאמר דוד ע"ה והו שאמר קדמו עיני אשמורות לשאר מלכים הישנים עד סוף שתי שעות ביום שית דליליא ותרתו דיממא הא המניא והשעה הג' היו מתעסקין ללבוש ולנעול ולרחוץ ולהכין לקראת אלהי ישראל, ואי עד ג' שעות עד ולא עד בכלל מתי יקראוהו מלכי ישראל ומלכי בית דוד הישנים בי שעות הא עבר זמן דלא למיקרי, על כרחיה עד ג' שעות עד סוף ג' שעות קאמר, והדע דאמרינן בירושלמי דמאימתי קורין נפקין לתעניתא בעיין צבורא למיקרי שמע בתר תלת שיעין בעי מימחא בדיהון ולא כבר קראו אותה בעונתה כלום קורין אותה אלא לעמוד בתפלה מדברי תורה, ובירושלמי דפרק היה קורא בתורה אם לא בירך לפני ק"ש לא הפסיד הברכות שאחריה דברכות אין מעכבות זו את זו, וכן היא תמן בתלמוד בבלי והוא הדין בכל המצוה בין לשחיטה בין לכיסוי הדרם ושאר מצוה דברכותיהן אינן מעכבות ואם לא בירך לא הפסיד מן המצוה כלום. והרב רבנא משה ז"ל כתב אם לא בירך לשחיטה וכיסוי הדרם כשר אלא שחיסר מצוה (אב"י):

לו) ולפסוק ראשון דשמע צריך כוונת הלב דת"ר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד עד כאן צריכה כוונת הלב דברי ר' מאיר אמר רבא הלכה כר' מאיר. ובירושל' בשם ר' שמואל צריך לקבל עליו עול מלכות שמים מעומד מה אם היה יושב עומד לא אם היה מהלך עומד, פירוש וכי כל היושב צריך לעמוד והא ב"ה אומרים כל אדם קורין כדרכן, אלא שאם היה מהלך יעמוד במקום אחד, אבל על לבבך אין צריך לעמוד. מ"מ האומנים במלים ממלאכתן בפרשה ראשונה דלא לישויה למלכות שמים עראי, רבינו האלפסי ז"ל, והמחמיר על עצמו לקרותו לעולם מעומד כב"ש לא עבר ולא כלום דאמרינן בערב כל אדם קורין כדרכן, וכבר יצאת בת קול דהלכה כב"ה בריש עירובין, ובפרק הזהב דלית הלכתא כב"ש אלא ב' מקומות, אחת בברכות בפרק אלו דברים ב"ש אומר מכבדין את הבית ואחר כך נוטלין לידים ובי' אומר נוטלין לידים ואחר כך מכבדין את הבית. ואמרינן התם בכולי' פירקא הלכתא כב"ה בר מהא דהלכתא כב"ש, ובסוף פירקא דמי שאכל ושכח ולא בירך ב"ש אומרים יחזור למקומו ויברך הלל אומרים יברך במקום הנזכר, והלכתא כבית שמאי מהנהו תרי תלמידי דחד אהדר למקום שבירך ואשכח ארנקי ומדרכה בר בר חנה, ועדיפא מתרווייהו דפת היא לה מדברים המעוניין ברכה לאחריהן במקומן בערבי פסחים, ותליתאה כסוכה בפ"ק אמר שמואל בר רב יצחק אמר רב הונא הלכה סוכה צריכה שההא מחזקת ראשו ורובו ושולחנו אל רבי אבא כמאן כב"ש אלא כמאן. איכא דאמרי אל ר' אבא דאמר לך מני ב"ש היא ולא תוון מינה ופליגי בתרתו כסוכה גדולה ובקמנה [שאינה] מחזקת ראשו ורובו ושולחנו דב"ש פוסלין וב"ה מכשירין והלכה (כב"ה) [כב"ש]. ותרתו במנחות בפרק התכלת כמה חושין הוא נותן ב"ש אומרים ד' וב"ה אומרים ג' וכמה ההא משולשלת ארבע והלכה כב"ש בתרתו מדפסיק רב פפא הלכתא ארבע בהוך שלש משולשלת ארבע, ותו סדין בציצית ב"ש פוסרין וב"ה מחייבין והלכה כב"ש ואע"ג (דרבנן) [דרתנן] והלכה כב"ה אין למדין הלכה לא מפי משנה ולא מפי הלמוד וקיימא לן בהא כב"ש, דבפרק במה מדליקין (דף נ"ט:) אמרינן מעשה בר' יהודה בר' אלעאי כך היה בכל ערב שבת היו מביאין לו עריבה מלאה מים חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומהעצף בסרינין המצוייצין ורומה למלאך ה' צבאות והיו תלמידיו מחבין ממנו

ממנו כנפי כסותן אמר להם בני לא כך שניתי לכם סרין בציצית ב"ש פומרין וב"ה מחייבין והלכה כב"ה, ואינהו סבור גזירה משום כסות לילה, פירוש והוי כלאים שלא במקום מצוה, ולר' אושעיה דתני באלו דברים איפכא דב"ש וב"ה אינן אלא חמש וארבע בעדיות דהוא בחירתא שחזרו ב"ה להורות כב"ש, ואמרין בברכות עשה כב"ש חייב מיתה דתנן א"ר מרפון אני הייתי מהלך בדרך והייתי לקרות כב"ש וסכנתי בעצמי מפני הליסמין א"ל כדי היית לחוב בעצמך על שעברת על דברי בית הלל דאמרי עומדין וקוראין יושבין וקורין דעומדין אין צריכין לישוב ויושבין אין צריכין לעמוד אלא כאורחיהו, וכל מאן דעבר אדרבנן שרי למיקרייה עברין כדאייתא בריש ברכות אם בן מאן דמשני דברי בית הלל נקרא עברין. וצריך להפסיק בין תיבה לתיבה כדתנן בפסחים פרק מקום שנהגו ששה דברים עשו אנשי יריחו וכו' שהיו כורכין את שמע ואומרים שמע ישראל ולא היו מפסיקין דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר מפסיקין היו אלא שלא היו אומרין ברוך שם כבוד מלכותו, ובירושלמי שלא היו מפסיקין בין תיבה לתיבה ר' ועירא ור' יוסי בשם רבי שלא היו מפסיקין בין אחד לברוך, עד כאן יסוד העטרמי. וצריך להאריך באחד וכל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו אמר רב אשי וברל"ת ובלבד שלא יחטוף בחי"ת, ולא יאריך ברל"ת כי אם כדי להמליכו בארבע (היסודות) [הרוחות] ירושלמי, ולא יאריך באל"ף שלא יראה כאומר אי חד חס ושלום, (אב"ן):

לו) וכתב רב עמרם ז"ל וצריך להגביה קולו להשמיע לאזנו דכתיב שמע השמע לאזניך מה שאתה מוציא מפין, ובכל לשון יצא דכתיב שמע בכל לשון שאתה שומע ע"כ, ואע"ג דקיימא לן כרבנן דשמע לכל לשון אתא ולא כרבי דמוקים ליה השמע לאזניך בריש פרק היה קורא בתורה ובפרק אלו נאמרין בסוטה ולרבי ק"ש ככתבה חדא דיחיד ורבים הלכה כרבים ועוד דסתם לן תנא כרבנן ואלו נאמרין בכל לשון פרשת סוטה וקריאת שמע וכו' ומחלוקת בכרייתא וסתם במתניתין הלכה כסתם מתניתין, ועוד הנן הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא ר' יוסי אומר לא יצא קראה ולא דקדק באותיותיה ר' יוסי אומר יצא ר' יהודה אומר לא יצא, ואמר ר' יאשיה הלכה כדברי שניהם להקל שאם לא השמיע לאזנו ולא דקדק באותיותיה יצא, מכל מקום מנהג טוב הוא שנהגו בספרד לקרות בקול רם פסוק ראשון הצריך כוונת הלב ואם יאמר אותו בחשאי לא יכוין כל כך את לבו, ונהי דלא השמיע לאזנו יצא דיעבד אבל לכתחילה צריך להשמיע לאזנו זהו סברת רב עמרם, אך כי הוא סותר דבריו להביא ראיה כדכתיב שמע ודורשו לפני עניינים ואין מי שיוסבור שני הדרשות אלו (אב"ן):

לח) ולמדדתם שתהא למוד הם שיתן ריוח בין הרבקים, בכל לבבך, על לבבך, בכל לבבכם, עשב בשדך, ואבדתם מהרה, על לבבכם, הכנף פתיל, אתו וזכרתם, תזכרו ועשיתם, אתכם מארץ, ולהפסיק בין היום על לבבך, דעל כורכין את שמע ולא היו מפסיקין אמר בגמרא רבה אמר מפסיקין היו אלא שהיו אומרים היום על לבבך דמשמע ולא למחר על לבבך, וכן אתכם היום לאהבה דמשמע ולא למחר לאהבה וצריך אדם להפסיק. ירושלמי צריך להוציא בפה עי"ן אשר נשבע שלא יראה כה"א ח"ו (אב"ן):

לט) והקורא את שמע ונותן ריוח בין הרבקים מצננים לו גיהנם שנאמר בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון, בהפרשת אותיות במלכות שדי וקבלת עול מלכות שמים ועול מצות זהו קבלת מלכותו. והקורא את שמע לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו ולא יורה באצבעותיו ואם עושה כן עליו הכתוב אומר לא אותי קראת יעקב, דכתיב ודברת כם כל דבורך כם עשם קבע ואל תעשם עראי, ביסוד העטרמי. ובירושל' לישויו' איניש קריאת שמע כל שעתא כפרוודגמא (עטר לואס על סניר) חדתא דהוא פרוודגמא דהקב"ה דלא ליצרח עלן דכתיב (מיכה ו') עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתוך ענה כי, מאי הלאיתוך אמר ר' ברכיה מלך ששלח פרוודגמא של מדינה מה הם עושים כל בני המדינה עומדין

עומדין על רגליהם ופורעין את ראשיהם וקוראין אותה ביראה ברתת ובויע, אבל הקב"ה ישתבח שמו ויתעלה זכרו לעולמי עד אמר להם לישראל הלא קריאת שמע פרוודגמא חרתא דידי הוא ולא המרחתי עליכם לקרותה לא עומדים על רגליכם ולא פורעים את ראשיכם אלא בשבתך בביתך וגו', ולמדנו מזה שכל אדם קורין כדרךן ועל זה הקב"ה משתבח שאינו בא במרחות עמנו, יסוד העמרמי. ברוך שם וכו' אמרו יעקב אבינו ע"ה כשאמר האספו ואגידה וגו' שביקש לגלות להם את הקץ ונסתלקה שכניה ממנו ואמר דברים אחרים אמר שמא יכך פסול בורעי כאברהם ויצחק אמרו שמע ישראל וגו' כשם שאין בלבבך אלא אחד וכך בלבנו אחד אמר ברוך שם וגו', אמרו חכמים אע"פ שלא אמרו משה אמרו יעקב התקינו לאמרו כחשאי משל לבת מלך וכו'. ומנהג להגביה כנפי המלית להראות הציצית באומרו והיה לכם לציצית. וראיתם אותו לוכרון תרי"ג מצות, לציצית לשון מציץ מן החרכים. למען תזכרו ירושלמי אמר צריך להתיו הוי"ן דלא לימא תשכרו דמשמע על מנת לקבל שכר. וכן בהלל צריך להתיו הסמ"ך כי לעולם חסדו דלא לימא חדו לשון חודוין חתיכות. טעה בין פרק לפרק ואינו יודע באיזה פרק חוזר לפרק ראשון, באמצע הפרק חוזר לתחילת הפרק, בין כתיבה לכתובה חוזר לכתובה ראשונה, והוא שלא למען ירבו ימיכם אבל אם פתח חוזר לכתובה אחרונה. ואין הלכה כשמואל דאמר קריאת שמע דרבנן אלא קריאת שמע דאורייתא, וספק קרא קריאת שמע וספק לא קרא חוזר וקרא, וספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר חוזר ואומר, ובין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק דכתיב וה' אלהים אמת ואין צריך לחזור אמת. והווי"ן שאומרים באמת ויציב ונכון וקיים וכן כולן שמעתי מימי תרפי בטולישולא כי על מעשה הוי"ן לעמודים חשדוהו ישראל למשה רבינו ע"ה ובאו הווי"ן לפני המקום להוציאו מן החשד על כן תקנום בזה. (וזהו) בידך אפקיד רוחי וגו' שאנו מפקדים לו את נשמותינו בכל לילה ומאמינים בו להשיבה אלינו, וזהו בשחר אמת ויציב יציבא מילתא דברו אמת וקים להשיב הפקדון אלינו. וחותרם גאל ישראל דאמרינן בע"פ בק"ש והלילא גאל ישראל מה שהיה כבר, בתפלה גואל ישראל דרחמי ניהו. ובירושלמי מצאתי וצריך להוכיח באמת ויציב יציאת מצרים ומלכות וקריעת ים סוף ומכות בכורים וצור ישראל וגואלי, (אב"ן):

(ט) וי"ש שנהגו לומר צור ישראל קומה בעזרת ישראל ופרדה כנאמך יהודה וישראל גואלנו ה' צבאות שמו קדוש ישראל בא"י גאל ישראל. ושמעתי כנגד חמשה ישראל הכתובים בפסוק אחד בפרשת בהעלותך וזכרים חמשה פעמים כנגד ה' חומשי תורה בשביל חבתן של ישראל לפני הקב"ה, (אב"ן):

(מא) **והלכה כר'** יוחנן דאמר הלואי שיתפלל אדם תפלתו כל היום ומפרשין רבנן הני טילי ביחיד ואדעתא דרשות אבל אדעתא דחובה אסור, וצבור אף אדעתא דרשות אסור דקיימא לן תפלות כנגד תמידים תקנום, וכשם שאין הצבור מביאין עולת נדבה כך הצבור אין מתפללין תפלת נדבה אבל היחיד שמביא עולת נדבה מתפלל תפלת נדבה, אבל היחיד אין מתפלל תפלת המוספין נדבה שאינו מתנדב קרבן מוסף, והא דאמר רב יהודה אמר שמואל היה עומד באמצע תפלה וזכר שכבר התפלל פוסק אף באמצע ברכה, כשהתפלל אדעתא דחובה ושכח ששכר התפלל פוסק שאם יגמרנה נמצא כמקריב שני המידים בשחר ועובר על בל תוסיף. ור' יוחנן מודה בהא דר' יוחנן לא אמר אלא תפלת נדבה שהן תחנונים אבל תפלת חובה לא אמר לן, רבינו האלפסי. ואמרו חכמים הרי שהתפלל והלך לבהכ"נ ומצא צבור שמתפללין אם יכול לחדש דבר בתפלתו יתפלל ואם לאו אל יתפלל ואם מתחילה לא כיון דעתו ועכשיו רוצה להתפלל בכוונה עם הצבור יש לך חידוש גדול מזה ויכול לחזור ולהתפלל, (אב"ן):

(מב) **וכל** הסומך גאולה לתפלה אותו היום אינו נזוק, ואמרינן בירושלמי ר' זעירא בשם ר' אבא בר ירמיה שלש תכיפות הן, תיכף לסמיכה שחיטה וסמך ושחט, תיכף לנמילת

לנמילת ידים ברכה שנאמר שאו ידיכם קדש וברכו את ה', תיכף לגאולה תפלה שנאמר יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי וסמך ליה יענך ה' ביום צרה, וא"ר יוסי בר אבין כל מי שתוכף לסמיכה שחיפה אין פסול נוגע באותו קרבן, לנמילת ידים ברכה אין השמן מקמרג באותה סעודה, לגאולה תפלה אין השמן מקמרג כל אותו היום. אמר ר' חמא כל מי שאינו תוכף גאולה לתפלה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא והרתיק וכו'. ונראה דתיכף לנמילת ידים ברכה (איתא לנמילת ידים ברכה) דתלמוד דידן לאו בכלל תיכף לנמילת ידים ברכה (איתא) [ירושלמי] דהוא דירושלמי מהמוציא ודבבלי מברכת המזון כדמוכח בפרק כ"מ, ומעתה צריך הכיפה לשניהן, (אב"ן):

(מג) ה' שפתי הפתח שתקנו חכמים הוא נמילת רשות ופתחת התפלה ואינו הפסק דהויא תפלה אריכתא, והאומר בסוף אמת ויציב בגלל אבות תושע בנים ותביא גאולה לבני בניהם בא"י גאל ישראל דבר שלא תקנוהו חכמים וכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו. ותיכף לגאל ישראל צריך לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה, דתנן בשחר מברך שתים לפניו ואחת לאחריה ובערב מברך שתים לפניו ושתים לאחריה, ירושלמי ר' סימון בשם ר' שמואל בר נחמן על שם והגית בו יומם ולילה שתהא הגיית לילה ויום שוין ר' יוסי בר אבין בשם ר' יהושע בן לוי על שם שנאמר שבע ביום הללתיך רב נחמן בשם ר' אבא כל המקיים שבע ביום הללתיך כאלו מקיים והגית בו יומם ולילה. והמתפלל צריך לכיין את לבו אבא שאול אומר סימן לדבר תכין לבם תקשיב אונך. א"ר יהודה כך היה מנהגו של ר' עקיבא כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומצאו בזוית אחרת מפני הכריעות והשתחויות:

יכול יתפלל אדם כל היום, כבר מפורש ע"י דניאל וזמנין תלתא ביומא הוה בריך על ברכויה ומצלי וגו' יכול משבא (דניאל) בגולה [הוחלה] ת"ל כל קבל דהוה עביד מן קדמת דנא, יכול יתפלל לכל רוח שירצה ת"ל וכיין פתיחן ליה בעלייתיה נגר ירושלם ובשלמה כתיב והתפללו אל ה' דרך ארצם, יכול יהא כוללן בכת אחת כבר מפורש על ידי דוד ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי, יכול ישאל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל כבר מפורש על ידי שלמה לשמוע אל הרנה ואל התפלה רנה זו תחנה תפלה זו בקשה, אמר רב הונא כמה הלכתא גברואתא איכא למשמע מהני קראי דחנה, וחנה היא מדברת על לבה מכאן להתפלל צריך לכיין את לבו, רק שפתיה נעות שצריך שיחתך בשפתיו, וקולה לא ישמע שצריך להתפלל בלחש, ויחשבה עלי לשכורה מכאן שהשכור אסור להתפלל, והיא מרת נפש שאין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש, ואי נמי משום דכתיב עבדו את ה' ביראה וגו' במקום גילה שם תהא רעדה. ואמרינן בעירובין פרק הדר אמר רבה בר רב הונא שחוי אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תפלה, שכור אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה, היכי דמי שתוי כל שיכול לדבר בפני המלך, שכור כל שאינו יכול לדבר בפני המלך, והמתפלל צריך שיכנס לבית הכנסת שיעור שני פתחים שנאמר אשרי אדם וגו' לשמור מוזהות פתחי:

בפסח שני שנינו מן האנף ולפנים כלפנים מן האנף ולחוץ כלחוץ ואמר עלה אמר רב וכן לתפלה ופליגא דריב"ל דאמר אף מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים ואע"ג דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן ור' יוחנן בן לוי הלכה כר' יהושע בן לוי וכיין דרב במקום ר' יוחנן ליתא כל שכן דליתא במקום ר' יהושע בן לוי הכא קיימא לן כרב דמן האנף ולחוץ כלחוץ לענין תפלה, דתנן בעירובין פרק כל גנות חצר קטנה שנפרצה במלואה לחצר גדולה והיו תשעה בגדולה ויחיד בקטנה מצטרפין, תשעה בקטנה ויחיד בגדולה אין מצטרפין, וצבור בגדולה ושליח צבור בקטנה יוצאין ירי תצבתן, צבור בקטנה ושליח צבור בגדולה אין יוצאין ירי חובתן שהרי הוא מופלג מהן ואינו

ואינו עמהן במקום אחד מפני שיש לגדולה הפסק מכאן ומכאן והרי היא כמופלגת מן הקטנה ואין הקטנה מופלגת מן הגדולה אלא הרי היא כקרוי זוית שלה, והא למדה כי לולא בעבור שהקטנה נדחית אצל הגדולה לא היו מצטרפין לעולם והיינו כרב ולא כר' יהושע בן לוי (אב"ן):

מד) אמר רב כל הקובע מקום לתפלתו כאברהם שנאמר בו אל המקום אשר עמד שם קבע מקום אלהי אברהם יהיה בעזרו וכשמת אומרים עליו אי ענו אי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו, ואין עמידה אלא תפלה שנא' ויעמוד פנחס ויפלל. המתפלל אחורי בית הכנסת ואינו חוזר פניו לבית הכנסת נקרא רשע שנאמר סביב רשעים יתהלכון. ובירושלמי אמר ר' יוחנן צריך אדם להתפלל במקום המיוחד לתפלה שנאמר בכל המקום אשר אוכיר את שמי הוכיר אין כתיב כאן. וצריך ליחד לו מקום בביהכ"נ שנאמר ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים ולא כתיב אשר השתחוה. וצריך להסב פניו אל הכותל מנא לן מחוקיהו דכתיב ויסב חוקיהו פניו אל הקיר ויתפלל, ושלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הכותל מהאי קרא נפקא, והרוצה שיתחכם ידרים ושיתעשר יצפין וסימניך שלחן בצפון ומנורה בדרום ור' יהושע בן לוי אמר לעולם ידרים שחכמתו מעשרתו שנאמר אורך ימים בימינה, והא אמר ר' יהושע בן לוי שכינה במערב, דמצדד אצודדי, אמר ליה ר' חנינא לרב אשי אתון דיתביתו לצפונה דארץ ישראל אדרומו אדרומי:

בא לו להתפלל ילך שלש פסיעות לפניו להראות לפניו מג' מחנות, מחנה ישראל. מחנה לוויה, מחנה שכינה, ואמרינן בתלמוד בבלי וירושלמי המתפלל צריך להשוות את רגליו פליגי בה תרי אמוראי חד אמר ככהנים דכתיב לא תעלה במעלות על מזבחי שלא לפסוע פסיעה גסה שהיו מהלכין עקב בצד גודל וחד אמר כמלאכים שנא' ורגליהם רגל ישרה, ולמדנו שלש פסיעות מהאי קרא שלש רגלים, וישרה כתרנומו כיונין (אב"ן):

מה) ומנהג שלא להתפלל בגלוי הראש מפני אימת שכינה שכנגדו שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד, ובתלמוד דפרים סודרא ארישיה, ובפרק האשה נקניה מאי מעמא לא פריס מר סודרא אמר ליה דלא נסיבנא אמר ליה חזי דלא תוחוי לאפאי עד דנסבת ופרסת סודרא ארישך, שלא היה דרכם לכסות ראשם כשהם פנוים דמיחוי כיוהרא אלא אחר נשואין, וגלוי הראש עוות תקיפא היא כדאמרינן בהלכות דרך ארץ ובמסכת כלה בהתוא פריץ שהלך בקומה זקופה בגלוי הראש לפני הזקנים חכמי ישראל ר' אליעזר ור' יהושע ור' עקיבא ונחלקו עליו על שהיה עז פנים כמו ששינונו בסוף פרקי אבות, ואמר ר' יהושע בן לוי אסור לו לאדם שילך בקומה זקופה שנאמר מלא כל הארץ כבודו, רב יהודה לא הוה מסני ארבע אמות בקומה זקופה רב הונא בריה דרב יהושע לא הוה מסני ד' אמות בגלוי הראש אמר שכינה למעלה כראשי, לכן יתכן לו לאדם ללכת בכיומי הראש דרך צניעות ומוראת מלכות העולם כמנהג כל אנשי ספרד וישר כחם (אב"ן):

מו) ומנהג המקרא שויתי ה' לנגדי תמיד מצאתי במדרש מעם לכל מטבע הברכות שבתחילה הברכות נראה שהמקום עומד לנגדו ולא משם ואילך לפי שבהזכרת השם הוא לנגדי תמיד ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קרשנו ואין אומר אשר קדשתנו, והמשכיל יבין (אב"ן):

מז) ומצאתי במדרש וחייב אדם לנענע את עצמו בתפלה על שם שנאמר כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך, וכן מנהג רבני צרפת וחסידיה:

מצאתי בספרים הפנימיים והמברך את השם צריך לכון את לבו בהיה והוה ויהיה כענין שנאמר ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד מצפ"צ מצפ"צ מצפ"צ בא"ת ב"ש ואין מוסרין את השם אלא לצנועים, (אב"ן):

מח) ברכות ירושלמי, בקריאת שמע נאמרו עשרת הדברות והיינו דכתיב וזכרתם את כל

כל מצות ה', אנכי ה' אלהיך שמע ישראל ה' אלהינו, לא יהיה לך אלהים אחרים ה' אחד ולא אחר, לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא ואהבת את ה' אלהיך, וכל דמרחם למלכא לא משתבע בשמיה לשקרא. זכור את יום השבת לקדשו וזכרתם את כל מצות ה' ועשייתם אותם, ושבת שקולה כנגד כל המצות. כבר את אביך ואמך הה"ד למען ירבו ימיכם, וכל מאן דמייקר אבותי ואימיה יהיבנא ליה אריכות יומין, לא תנאף הדא הוא דכתיב ולא תתורו אחרי לבבכם ואתרי עיניכם, היינו דאמרי אינשי שקורץ בעיניו ורומז לעבירה לעשות, לא תרצח הדא הוא דכתיב ואבדתם מהרה, דאמרי אינשי כל דקמיל מתקמיל, לא חגננב הדא הוא דכתיב ואספת הנגך ולא דנן של חבירך, לא תחמוד הדא הוא דכתיב וכתבתם על מזוזות ביתך ולא בית חבירך, לא תענה ברעך עד שקך הדא הוא דכתיב אני ה' אלהיכם, דכל מאן דמסהיד סהדותא דשיקרא על חבריה חשיבנא ליה כמאן דמסהיד בי שלא בראתי שמים וארץ, למדנו מזה שצריך האדם לקרות את השלש פרשיות בכוננת הלב הבא לעשות מצוה מן המובחר, וכאילו קרא עשרת הדברות, ודכוותה אמרו בקשו לקבוע עשרת הדברות בקריאת שמע ומפני מה לא קבעום מפני תרעומת המינים בסוף פ"ק דברכות, והניחו הרב וחשבו בלבם כי בכלל אלו הפרשיות השלש הם עשרת הדברות כמו שאיתא בירושלמי (אב"ן):

ממ) תניא המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה, וצריך שיסכה את ראשו, ולא בשעת התפלה לכבד אלא כל היום כולו כדאמרינן דאסור לילך בקומה זקופה ובגילוי הראש (אב"ן):

ג) זניננו בברכות, אלו ברכות שאדם שוחה בהן באבות תחילה וסוף ובהוראה תחילה וסוף, ירושלמי מנין באבות דכתיב ואקוד ואשתחוה לה' ואברך את ה' אלהי אדני אברהם, ובהוראה ואשתחוה למלכא ומודינא למלכא (אב"ן):

גא) ברוך אתה ה' אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם וכו', זה שאין בה מלכות שמים בתחילתה כדון כל הברכות הקודמות לשאר הברכות לפי שלא להפסיק באלהות האבות שעל ידיהם נודע טבעו בעולם, שכך אמר אברהם לאליעזר ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי וגו', כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא נודע טבעו בעולם, ונאמר ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתי בפי כל העולם, ויש מלכות בסוף סמוך לחתימה מלך עוזר ומשיע ומנן, דכל ברכה שאין בה הזכרת השם ומלכות אינה ברכה, כדפליגי רב ורבי יוחנן והלכתא כר' יוחנן דבבבליה תלמודא רב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן ועוד דתניא כוותיה, ויליף מעמא בברכות ירושלמי פרק הרוואה אמר ר' הנחומא ואנא אמרית מעמא ארוממך אלהי המלך ואברכה שםך לעולם ועד (אב"ן):

גב) וראיתי בצרפת בכמה בני אדם שהיו מנביהין את עצמם בשעת קדושה, ויש לי סמך בספרים הפנימיים, אמר הקב"ה ברוכים אתם לי שמים וארץ ויורדי המרכבה אם תגידו לבני מה אני בשעה שמקלסין אותי ואומרים לפני ק' ק' ק' ה' צבאות וילמדו אותם שישאו עיניהם למרום לבית תפלתם וינשאו את עצמם, כי אין הנאה בעולמי כאותה שעה שעניניהם נשאות בעיני ועיני בעיניהם וכו', (אב"ן):

גג) בימות הגשמים באתה גבור משיב הרוח ומוריד הגשם, והנן ר' יהודה אומר יום טוב האחרון של תג האחרון מוכיר הראשון אינו מוכיר, ביום טוב ראשון של פסח הראשון מוכיר האחרון אינו מוכיר גשם כי אם טל. מנהגם היה בשני חונים אחד ליוצר ואחד למוסף, ירושלמי מעמא דר' יהודה כדי שיצאו כל המועדות במל, ירושלמי בריש תענית עלה דההיא הדא דתימר אסור ליחיד להוכיר עד שיוכור ש"צ, קמון לצלותא כמי שהוכיר שליח צבור דמי, אית דאמרי עד שיוכיר בקול רם דמנתג העולם משיב הרוח ומוריד הגשם להוכיר את הצבור, וכן מנהג כליל ראש חדש להוכיר

להזכיר ראש חודש, ובחנוכה על הנסים, ובמוצאי שבת ליום טוב והודיענו, ויראה לי קמון לצלותא כיון שעומד החון עם הצבור להתפלל בלחש שכבר אמר קדיש אין צריך לעכב עד שהוא יתחיל להתפלל דכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו, (אב"ן):

(נד) **ירושלמי** ר' זעירא אמר היה עומד בגשם והזכיר של של אין מחזירין אותו, במל' והזכיר של גשם מחזירין אותו, והא תניא במל' וברוחות לא חיבו חכמים

להזכיר ואם רצה להזכיר מזכיר, לא דמי ההוא דמצלי ומיקל להווא דלא מצלי ולא מיקל, פירוש בקיץ והזכיר של גשם מצלי דבר קללה ומחזירין אותו, דתנן יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה שנאמר הלא קציר חטים, והתם דלא חיבו לא מצלי ולא מיקל, בימות הקיץ נהגו לומר ורב להושיע מכלכל חיים בחדס וכו' וכן כתב רב עמרם, אבל בצרפת ובפרובינצא נהגו לומר ורב להושיע מוריד המל מכלכל חיים, ואלו ואלו דברי אלהים חיים הם דתניא במל' וברוחות לא חיבו חכמים להזכיר ואם בא להזכיר מזכיר, (אב"ן):

(נה) **ברוך** אתה ה' מחיה המתים ועונין אמן, מצאתי במדרש כל ישראל חותמין ברוך מחיה המתים ועונין אמן אחר החון ועדיין לא ראו תחייתם ומאמינין שיחיו

מתים, וכן בגואל ישראל ואע"פ שנגאלו חזרו ונשתעבדו ומאמינין בו שיגאלו, וכן בונה ירושלים ומאמינין בו שעתיד לבנותה הוי אמונים נוצר ה', המאמינין ועונין אמן נוצר ה'.

ועוד מצאתי במדרש פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים אל הקרי שומר אמונים אלא שאומר אמונים, ודריש עוד וצדיק באמונתו יחיה צדיק נומריקון צ' אמונים ד'

קדושות י' דבקים ק' ברכות, (אב"ן):

(נו) **ושאלה** בברכת השנים ותן של ומטר בארץ וכל הצריכין למטר בארץ ישראל שואלין בשבעה במרחשון, וכן ראיתי מנהג נרבונא וסביבותיה, ובגולה אינן

שואלין עד ששים לתקופת תשרי ויום ששים כלאחר ששים, כדפסיקנא בתעניות בפלוגתא דרב ושמואל, וכן בבבל נקטינן מיבעני ולא יבשני, ומששים יום לתקופת תשרי שואלין

כל ימות החורף עד תכלית המנחה של ערב יום טוב הראשון של פסח, ומשם ואילך כל ימות הקיץ עד ששים יום לתקופה אינן שואלין ותן של ומטר, וזהו מנהג צרפת וספרד

ורוב פרובינצא, ונהגו בצרפת לומר בימות הקיץ ותן ברכה על פני האדמה, ובספרד ובפרובינצא ותן של לברכה, ויש לדברי שניהם ראייה מדתניא במל' וברוחות לא חיבו

חכמים להזכיר ואם בא להזכיר מזכיר, וכן הוא הדין לשאל דמל לברכה מיעצר וכמו שאמר אליהו ע"ה חי ה' אם יהיו השנים האלה של ומטר כי אם לפי דברי, (אב"ן):

(ט) **ובמקומות** שמכריו החון בליל השאלה ברוך עלינו אינו כלום שהרי בכל גבול ישראל נהגו לפתוח הברכה כך, והשאלה היא ותן של ומטר כדמוכח

בתעניות, ותחילתה ותכליתה של ברכת השנים לא נשתנית משאר הברכות, גם אין להזכיר בימות הקיץ עד ששים יום בתקופה, וברך שנותינו בגשמי רצון ברכה ונדבה,

דאין לך שאלה גדולה מזו, (אב"ן). מצאתי בהעניות ירושלמי אם לא אמר שאלה בברכת השנים מחזירין אותו, ואפילו ספק אמר ספק לא אמר מחזירין אותו עד שלשים יום מכאן

ואילך אין מחזירין אותו דדיהמיה וסירכיה נקט, (אב"ן):

(נו) **שמע קולנו**, שנו חכמים יחיד אומר עננו בשומע תפלה וש"צ אומר בין גואל לרופא לפי שאין היחיד קובע ברכה לעצמו אבל צבור קובעין, ושאל לגאון ש"צ

ששכח ולא אמר עננו בין גואל לרופא אם אומרה במקום שנזכר דהא אמצעיות אין להם סדר או בשומע תפלה כיחיד דמאי שנא בין גואל לרופא ולא איפשט, ונפלאתי על זה

דהא אמצעיות אין להם סדר דקאמר רב אסי דאין להן סדר להיותן כשלש ראשונות ושלש אחרונות שאם טעה בהן חוזר לראש ואילו באמצעיות חוזר למקום שפסק ולא לאתה חונן.

אבל בהאי יש להן סדר שחייב אדם לקרותן זו אחר זו כתקנת חכמים דאמסמכינהו אקראי וכמו שכתב רבינו האלפסי ז"ל, ובכאן אי אפשר לחזור למקום שפסק מדתניא בפרק במה-

מדיקין

מדליקין ימים שאין בהן קרבן מוסף כגון חנוכה ופורים ותענית אם לא הזכיר מעין המאורע אין מחזירין אותו, וכל היכא דחני אין מחזירין אותו כגון יעלה ויבא כלילי ראש חדש כדאמרין בברכות, ולא ביום בצבור כדאיתא בתפלת השחר, וכגון עננו בתעניות ועל הנסים בחנוכה ופורים דתניא בתוספתא דאין מחזירין אותו כדאמרין, לאו דוקא אם נמר תפלתו אלא אפילו נזכר בהך תפלתו אינו חוזר ואפילו לא התחיל ברכה שלאחריה אלא סיים ברכת עבודה ולא אמר יעלה ויבא אפילו שלא פתח במודים, או סיים הודאה ולא פתח בשים שלום ולא אמר על הנסים בהודאה אינו חוזר לראש, דכיון דקתני אין מחזירין אותו לא שנא ברכה אחת ולא שנא כמה ברכות לא שנא נמר תפלתו ולא שנא לא נמר תפלתו, דכיון דאין מחזירין אותו סברא הוא שהיא ברכה לבטלה אם הוא חוזר כלל, והאי דקאמר מאי שנא בין גואל לרופא, י"ל ממעם עצמו האסור בירושלמי לסמיכת גאולה לתפלה יהיו לרצון וגו' ה' צורי וגואלי ומסמך ליה יענק ה' ביום צרה, דומה לרומה יותר מגאולה לתפלה, גואל ישראל עננו כי בצרה וכו', ועל דא סמכו חכמי התלמוד, (אב"ן), ובהלכות תענית נאריך יותר בעזיה. ומעתה יש לומר ששליח צבור ששכח ולא אמר עננו במקומו אומרה בשומע תפלה כיחיד דאין לו לחזור למקום שפסק כדאמרן, או לפי ההלכות גדולות לאחר שים שלום דיכול לקבוע ברכה לעצמו מה שאין כן ביחיד, ויחיד אומר אחר שים שלום ולא יחתום בה, ולפי ההלכות גדולות אומר וחותם בה ויתבאר לפנינו במקומו בעזיה :

גח) ויחיד הבא לומר מעין כל ברכה וברכה בסוף כל ברכה וברכה אומר שאם היה לו חולה בתוך ביתו אומר בברכת חולים, ואם היה צריך לפרנסה אומר בברכת השנים, וכל הצרכים שיש לו לאדם יכול לשואלם בשומע תפלה אבל לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות, דאמר רב יהודה אמר שמואל לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות אלא באמצעיות, וכל השואל צרכיו בהן אין נוקקין לו, פירוש אין תפלתו נשמעת. כתב רבי יעקב מ"כ דהא דאמר שמואל אל ישאל אדם צרכיו מצרכי יחיד הוא דאמר אין שואלים צרכיהם אבל צרכי רבים שואלים, ותדע שכן הוא שהרי כל עיקרן של שלש ראשונות ושלש אחרונות צרכי רבים נינהו, וממעם זה נהגו כל ישראל לומר באבות וזכרנו לחיים, ובגבורות מי כמוך, וקדושה ובכך ובכך, ובאחרונות בהודאה וכתוב לחיים, ובשים שלום במספר חיים מ"ה עד י"ב, וכן מנהג כל ישראל לומר קרובות שיסרו המשוררים בשלש ראשונות, (אב"ן). וכן ביוצר אור ויצרות, ואהבה באהבת עולם, וזולה באמת ויציב, ומי כמוך סמוך לסופו, מקום שנהגו להאריך הכל כמנהג המדינה ואין בזה הפסק כלל :

גח) רצה ה' אלהינו, ראיתי במולוטאל וכל סביבותיה שאין אומרים רצה כי אם במנחת תענית ולא בשאר מנחות ומתחילין ואשי ישראל ותפלתה וגו', וי"ל המעם כי בשעה שאין הבהנים נושאים כפיהם אין לומר רצה לפי שאנו אומרים בסומה פרק אלו נאמרין כל כהן שאינו עולה לדוכן בעבודה שוב אינו עולה, ורצה קורא עבודה ועל הקרבנות כתיב לרצון להם לפני ה' לרצונכם תזבחו שצריך שיהא שוחט לדעת הקרבן ולשמו כפי מה שהוא, דכל הובחים ששחטן שלא לשמן כשרין אלא שלא עלו לבעליהן לשם חובה, וכשמתחיל החזן רצה הם עולים לדוכן ואומרים ברכתן * בלחש, ומנחה שבכל יום אין בה נשיאות כפים משום דשכיחא שכרות וזולתי במנחתא דתעניתא דמצלי בה סמוך לשקיעה החמה וכתפלת נעילה היא ויש בה נשיאות כפים, וכן כתב רב סעדיה ז"ל כמנהג ספרד. אך מה שכתב כי אם במנחת תענית ובמנחת יו"ב אע"פ שאין בה נשיאות כפים, אין נוהגין בזה בספרד כמוהו, ולא בצרפת ופרובינצא, כי אם בשחרית ומוסף ונעילה בכפור בשעה שהיו נושאים כפיהן, אבל במנחת הכפירים שלא היו נושאים כדאמרין * כינוי ס"ל, פ"י בבזר וכו' ה"ל נ"ב כ"י קכ"א.

בריש

כריש פרק (רחסידו) [ד'] בתענית אין אומרים וכן בדין, אך בפרובינצא וצרפת נהגו מקרוב לומר ערבית שחרית ומנחה דצה, ולא יתכן בעיני, (אב"ן):

ס) ואשי ישראל ותפלתם, ויא אעיפ שאין אנו עכשיו מקריבים קרבן רוצים אנו לומר ואשי ישראל ותפלתם שהתפלות כנגד התמידים תקנום, אך ראיתי במדרש כי מיכאל השר הגדול העומד על בני עמנו מקריב נשמתן של צדיקים במזבח הבנוי למעלה כנגד אותו של מטה שנאמר ירושלים הבנויה כעיר שחוכרה לה יחדו, כדאיתא בשבועות ובתנינה פרק אין דורשין שמיכאל מקריב קרבנות בכל יום בעבור ישראל, וזהו שאנו אומרים ואשי ישראל. מודים אנחנו לך וכורע בהודאה תחלה וסוף דרב ששת ורב יוסף כרעי תחלה וסוף, ותניא הכורע בהודאה הרי זה משובח. אבל הכורע בהודאה דהלל ודברכת המזון הרי זה מגונה. וצריך לכרוע עד שיתפקפקו כל חוליות שבשרה ועד שיראה איסר כנגד לבו. ובסוף ארבעה אבות נזיקין שדרו של אדם לאחר שבועים שנה נעשה נחש והוא דלא כרע במודים, ורב אשי כי כרע כרע כחירא וכי זקיף זקיף כחויא, פירוש חירא מקל שכורע בבת אחת וזקיף כחויא מעט מעט שלא תהא עליו הכריעה כמשוי, וההיא דכב"ק ה"פ והוא דלא כרע במודים כל כך שיצטרך לזקיף מעט מעט כנחש שמתפשט מכפיפתו:

סא) וכשמגיע ש"צ למודים צריכים כל הצבור לשוח עמו ולומר מודים דרבנן, דתניא בירושלמי תני רב תחליפא בר טובי הכל שוחחים עם ש"צ בהודאה, א"ר זעירא ובלבד במודים, ור' זעירא סמך לקרובה כדי לשוח עמו תחלה וסוף, ר' יסא כי סליק להכא חמתון גחנון ומלחשין אמר להו מה דין לחישא ולא שמיע ליה דא"ר חלבו בשם ר' סימון מודים אנחנו לך ומפרש בירושלמי בכמה עניינים, והשתא נכללינהו לכולהו מודים אנחנו לך ה' אלהינו על (כל) שאנו מודים לך, פירוש משתחיים לך. וסדר ברכות י"ח סדרין על פי המקומות זו אחר זו, וסמך ל"ח ברכות כנגד י"ח אוכרות שבמומר הבו לה' בני אלים ומשם אנו רואין שאומר אבות וגבורות וקדושות. אבות, הבו לה' בני אלים. גבורות, הבו לה' כבוד ועוין. קדושות, הבו לה' כבוד שמו השתחוון לה' בהדרת קודש, ובינה אחר קדושה והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי וגו' וידעו תועי רוח בינה ורוגנים ילמדו לקח, ותשובה אחר בינה שנאמר השמן לב העם הזה וגו' ולבבו יכין ושב ורפא לו, ואע"פ שכתוב בו רפואה אחר תשובה, כתיב עוד הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי הגואל משחת חייכי וגו', דגאולה ורפואה אחר סליחה, והאי דכתיב ושב ורפא לו, לאו רפואה דתחלואים היא אלא רפואה דסליחה היא, ושאמרו גאולה בשביעית ולא אחר רפואה, דבשביעית אנו עתידין להגאל, דאמר מר בששית קולות בשביעית מלחמות במוצאי שביעית בן דוד בא, ומלחמות אתחלתא דגאולה הויין, ורפואה בשמינית לפי שנתנה מילה ביום השמיני שצריכה רפואה, וברכת השנים במ' כנגד ספקי שיערים דכתיב שבור זרוע רשע ורוע תדרוש וגו' ודוד בפרשה מ' אמרה, וקבוץ גלויות אחריה שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל וגו', ועל ידי קבוץ גלויות נעשה דין ברשעים שנאמר ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבוד סיגך וגו' ואשיבה שופמך כבראשונה וגו', ובדין הרשעים יכלול המינין והודים שנאמר ושבר פושעים וחמאים יחדו וגו', ואז תרוממנה קרנות הצדיקים שנאמר וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק, וכולל גרים עמם שנאמר מפני שיבה תקום וגו' וסמך ליה זכר יגור אתך גר וגו', והיכן תרוממנה בירושלים שנאמר שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך, ומיד בא בן דוד שנאמר ישוּבו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם וכתיב ודויד עבדי נשיא להם לעולם, ומיד באת תפלה והביאותים אל הר קדשי ושמתים בבית תפלתי. ובאת עבודה שנאמר עולותיהם וזבחיםם לרצון וגו', באת עבודה באת ההודאה שנאמר זובח תודה יכבדני, וברכת כהנים אחריה שנאמר וישא אהרן את ידיו אל

אל העם ויברכם, ועבודה והודאה חרא מילתא היא, ושום שלום אתר ברכת כהנים דכתיב ושמו את שמי על בני ישראל וגו', וברכת הצור שלום היא שנאמר ה' עוז לעמו יתן וגו', מכאן ואילך אסור לספר בשבחו של מקום, פירוש בקביעות ברכה דכתיב מי ימלל גבורות ה' וגו' למי נאה למלל גבורות ה' למי שיכול להשמיע כל תהלתו שנאמר לך דומיה תהלה, אבל אם בא לומר אחר תפלתו אף כסדר וידוי יום הכפורים ובלא קביעות ברכה אומר, ומכאן תשובה לאומרים אחר התחנה ותכנס תפלתי לפניך וכו' בא"י שומע תפלה שאסור להתום בהזכרת השם, מצאתי, (אב"ן):

(כב) אומר שמואל כל האומר אחר תפלתו אלו ג' דברים עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען משיח צדקך אין תפלתו חוזרת ריקם, (אב"ן):

(כג) ומנהגנו לומר כך, מלכנו אלהינו יחד שמך בעולמך בנה ביתך שכלל היכלך קרב קץ ביאת משיחך עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען משיח צדקך למען יחלצון ידייך הושיעה ימינך ועגנו. אלהי נצור, ויש אומרים אלו עדי שלא נוצרתי, ואסור ליחיד לומר ברכת כהנים בתפלתו כי בצבור נתקנה לפני נשיאות כפים שאינו אלא בעשרה ואומרה ש"צ, (אב"ן):

(כד) ודברים שבין בני בבל לארץ ישראל, אנשי מורה שליח צבור מברך ברכת כהנים בקהל בקול רם, אנשי מערב אומר ש"צ ושמו את שמי שאסור להזכיר את השם אלא א"כ היה כהן למדנו מזה שאסור ליחיד לקרותו, ומכל מקום כל הגלות הם אנשי מורה וקורין אותו כקורא בתורה, (אב"ן):

(כה) בברכת כהנים ושמו את שמי אין מנהג בצרפת לאומרו, דבפרק אלו נאמרין כסומה. אומר ושמו את שמי שמי המיוחד לי שמברכין את העם בשם המפורש, והנה היום הזה אין אנו מברכין בשם המפורש ואנו מבקשין את ברכתו ואומרים ברכנו בברכה המשולשת בתורה וכו', וכבר אמרנו הברכה המשולשת ומה לנו להוסיף עוד ושמו את שמי, כשם שאין אנו אומרים כה תברכו את בני ישראל ששניהם לשון צואה ולא לשון ברכה, כך כהב רש"י ז"ל, (אב"ן):

(כו) והתיבך אחר וישם לך שלום יאמר שים שלום דומה לדומה, אבל כספרד ובפרובינצא נהגו לומר ושמו את שמי ולא יתכן שים שלום. כאחד באור פניך ע"ש המקרא ה' באור פניך יהלכון, ולא כמאור פניך. ואותן המקומות שאומר עושה שלום ברכנו כולנו ברוב עוז ושלום בא"י המברך את עמו בשלום, לא יתכן דמטבע ארוך תקנוהו חכמים ככל שאר הברכות של י"ח והם עושים ממנו מטבע קצר כברכת הפירות והמצות שפתיחת הברכה היא חתימה ומשנים מטבעו שמבעו חכמים בברכות ולא יצאו ידי חובתן, (אב"ן):

(כז) המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקמני אמנה, והמגביה קולו בתפלתו הרי זה מגביהי השקר, כשיכול לכוין את לבו בלחש, ואם אינו יכול הרשות בידו, וכיחיד, אבל בצבור לאו אורח ארעא דאתי לאמרודי ציבורא. והרק בתפלתו לפני כאלו רק בפני המלך אבל בליענו באפקרותו ובטליתו ואם הוא איסטנים ירוק לאחוריו, ושאר הלכות הפשוטות בתלמוד הגם ביסוד העמרמי, ואע"פ שאמרו אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל שנאמר סמעמקים קראתיך ה', מנהג טוב בספרד שהחון עומד בביתו להשמיע לרבים ולהוציא מי שאינו בקי שאלמלא כך לא ישמעו מרוב הקהל המהאספים שם, ויש לי סמך בתלמוד למנהגם בסוכה פרק החלילי באלכסנדריא של מצרים ובימה של עץ באמצע וחון הכנסת עומד עליה וכיון שהגיע לענות אמן הלה מניף בסודרין. אך בירושלמי אינו כן דאמר עמד אחד לקרות בתורה היה המטונה מניף בסודרין והן עונין אמן על כל ברכה וברכה, למדנו מזה שאין לעשות כן בתפלה ולא דבר שהשליח צבור מוציאם ידי חובתן שצריך העונה אמן לשמוע הברכה ואו יציא ידי חובתו שאלמלא כן היא אמן יתומה ולא יצא, דבפרק אלו דברים ירושלמי איות היא אמן

אמן יתומה ר' הונא אמר כהדין דמיחייב לברכא ועני ולא ידע מאי עני, מ"מ למדנו שהחזון היה עומד על הבימה כדי להשמיע לרוב הקהל גם היה צריך להניף הלה בסודרין שלא היו שומעין ברכת התורה מן הקוראים בעבור קול הקהל שהיה שם, וכן בתפלה יכול להיות על הבימה ולהשמיע לרוב הקהל, גם מכאן למדנו שצריך אדם לברך על התורה בקול רם שעל ידי שלא היו שומעין אותה על ידי רוב הקהל היה הלה מניף בסודרין, (אב"ן):

סח) ובסיום התפלה יפסיע שלש פסיעות לצאת לו משלש מחנות ולישול רשות, ונותן שלום לשמאלו תחילה כלפי ימינו של הקב"ה העומד לנגדו שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד, ובמקום שכלו שלש פסיעותיו צריך לעמוד ואם חזר למקומו מיד דומה לכלב ששב על קיאו כן כסיל שונה באולתו, פי' כי סופו הוכיח על תחלתו שלא לשם תפלה הפסיע בתחילה שלש פסיעות לפניו אחרי שכשהתפלל חזר לו לפניו מיד שלא לשם תפלה, ואין לו לחזור עד שיתחיל שליה צבור באבות, ויש אומרים עד קדושה, ויפסיע שלש פסיעות לפניו, (אב"ן):

סט) והוא רחום שמעתי שיסרוהו שלשה זקנים על ספינת גלות ירושלים שהגיע אל ממשלת הגמון אחד ויאמר לנחותם בכבשן האש כחנניה משאל ועזריה אם הם מורע ישראל ונתן להם זמן שלשים יום, לסוף הזמן חלם אחד מקרא שכתוב בו תרין כי והלת לא ולא ידע מה הוא, אמרו שלשה הזקנים זה הפסוק הוא שכתב בו כי תעבור במים אתך אני הלא הבטיחך הצור ונכנס באש ונחלק לשלשה חלקים ונכנסו אליו שלשה הזקנים ויסדו והוא רחום על הגם הגדול, כל אחד מהם התחיל ברחום וסיים ברחום, האחד והוא רחום והשני אנה מלך רחום השלישי אין כמוך חנון ורחום, (אב"ן):

ע) מצאתי במדרש דרשו ה' בהמצאו, בשני ובחמישי תמצאון אותו להיות קרוב אליכם אם תדרשוהו שבית דין של מעלה ושל מטה שוין, ומתקנת עורא בסוף מרובה שהיו קורין בתורה בשני ובחמישי, ומעם לשני וחמישי משאר ימים דניסן שבו יצאו ישראל ממצרים חמישי בשבת היה כראיתא בסדר עולם רבה ובשבת פרק ר' עקיבא, וחדשי הקיץ אחד מלא ואחד חסר ותשרי בשבת ויום הכפורים בשני בשבת ומשה עלה בחמישי לקבל לוחות האחרונות וירד בשני ביום הכפורים ונאמר לו סלחתי כדברך ולכן הוכן למחילה וסליחה לדורות, (אב"ן):

עא) ונופלין על פניהם בצדס השמאלית דרך הסיבת שמאל דרך חירות, כי נפילתו ימחלו עונותיו שהוא מתורה עליהם מלב ומנפש, ולא יתכן, ומדרש מצאתי

שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני כתחנה, למדנו דנפילת אפים על הימנית, (אב"ן):

עב) אך רב נטרונאי כתב הנופל על פניו צריך לתלות פניו למעלה מן הקרקע ואדם חשוב נוטה לצד שמאל ומגביה צד ימין וכן עמא דבר, ולא פרקדן (פניו למעלה

כהוא דמיתו מדבר דהמוכר את הספינה, ולא פניו למטה), דריב"ל לייט אמאן דגני אפורקדן וק"ש אפי' דמצלי, אלא דמצלי אצלווי, ובפרק הקורא את המגילה עומד רב איקלע לבי תענית צבור קם קרא בספרא פתח בריך חתים לא בריך נפול כולי עלמא על אפייהו ורב לא נפל על אפיה משום דרצפת אבנים הות קטיה וכתוב ואבן משכית וגו', או משום דרב פישוש ידים ורגלים הוה עביד ולא אסרה תורה אלא פישוש ידים ורגלים והאי דלא נפיל בלא פישוש דלא הוה משני ממנהגיה, אי נמי אדם חשוב שאני דאמר ר' אלעא אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא אם כן נענה כיהושע בן נון שנאמר ויאמר ה' אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך וגו', ובירושלמי מפרש לה ביחיד על הצבור אבל על עצמו רשאי לבקש רחמים, בירושלמי בע"ז פרק ר' ישמעאל ר' ינאי ועירא בשם אבהתיה כל מי שאינו כשר כיהושע שאם יפול על פניו יאמר לו הקב"ה קום לך אל יפול, ובלבד יחיד על הצבור. ר' אמי מפקד לאינשי ביתיה כד תהוון נפקין

נפקין לתעניתא לא תהוין רבעין כאורחיכון, ר' יונה רבע על סמריה ואתיא כדר' אמי בבלי בשם רבנן דהמן לא התירו השתחויה. אלא לתענית ציבור ובלבד מן הצד :

הלכות נשיאות כפים

עג) הנם בפרק אלו נאמרין בסוטה הן פשוטות ואין להאריך, ירושלמי אמר ר' חנינא עיר שכולם כהנים כולם נושאים את כפיהם ולמי הם מברכים לאחיהם שבצפון ושברדרום ומי יענה אחריהם אמן הנשים והמף, כך מצאתי, (אב"ן) :

עד) ואמר אביו לשנים אומר כהנים לאחד אינו קורא שנאמר אמור להם לשנים ולא לאחד, וכן כתבו הגאונים שכן הלכה, ובירושלמי דפרק אין עומדין מצאתי כל כהן שהוא בבית הכנסת ואינו נושא את כפיו עובר בעשה ר' יהודה בן פזי כד הוה חש ולא היה חזיק רישיה הוה קאים ליה אחורי עמודא, ר' אליעזר נפיק לברא. וצריך שיהא החזן ישראל, אם היה כהן אחד אומר כהן, שנים אומר כהנים, אמר רב חסדא אף לכהן אחד אומר כהנים שאינו קורא אלא לשבט וחולק אבבלי בזה, גם במה שאמר עובר בעשה ובבבלי עובר בשלשה עשה וצ"ע, (אב"ן) :

עה) ואינן עוברין עד שיאמר להם כהנים שנאמר אמור להם כתרנום כד תימרין להון, וכל כהן שלא נמל ידיו לא ישא את כפיו שנאמר שאו ידיכם קדש, ואין הכהנים רשאים לישא את כפיהם אלא כנגד כתפותיהם ובמקדש כנגד ראשם ובלבד כהן גדול שלא ינביה למעלה מן הציץ, ואינן רשאים לכוף קשרי אצבעותיהם עד שיחזירו פניהם מן הצבור, וזה המנהג שפותחין את אצבעותיהן בנשיאות כפים יש סמך לדבר באגרת שיר השירים משניח מן החלונות מבתי כנסיות ומבתי מדרשות מציץ מן החרכים מבין אצבעותיהם של כהנים, למדנו שהשכינה שורה עליהם בשעה שמברכין :

בהגיגה בפרק אין דורשין המסתכל בשלשה דברים עיניו כהות בקשת ובנשיא ובכהנים בזמן שבית המקדש קיים ומברכין את העם בשם המפורש, והא דנהיגו היום שלא להסתכל אע"פ שאין מברכין בשם המפורש יש סמך לדבר במגילה ירושלמי עלה דמתני' היו ידיו צבועות סמים לא ישא את כפיו מפני שהעם מסתכלין בו אמר ר' יוסי זאת אומרת שאסור להסתכל בכהנים בשעה שהם מברכין את ישראל, א"ר חגי כולם אמר אין מסתכלין אלא מפני היסח הדעת מהו דאנא יכלנא לאיסתכלא ולא מסחנא דעתאי שאם יסתכל בו יסח דעתו ולא יאזין אל הברכה :

בסוטה (מ"ט) רשב"ג אומר משום ר' יהושע מיום שחרב בית המקדש אין לך יום שאין בו קללה ולא ירד מל לברכה, אמר רבא וכל יום ויום מרובה קללתו משל חבירו שנא' בבקר תאמר מי יהן ערב, הי בקר אי לימא דלמחר מי ידע מאי הוי אלא בקר דחליף (שעבר) ואלא עלמא במאי מיקיים אקדושא דסידרי ואאמן יהא שמייה רבא דאגרתא שנאמר ארץ עיפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים ותופע כמו אופל הא יש סדרים תופיע מאופל, ויראה לי מעם לדבר לפי שסדר קדושה מדבר סביאת הגואל ותחיית המתים ועל רוח הקדש ותורה. וכן הקדיש מדבר מן הקץ שנאמר והתגדלתי והתקדשתי וגו', הלא כתוב לעיל * דאגרתא על שם נחמתא דאגרתא ריש ברכות שמנהמת בת קול כיונה וכו' ושלום, (אב"ן) :

עו) וכתב רב צמח שאין לומר סדר קדושה ביחיד דכל דבר שבקדושה אינו בפחות מעשרה, ואם הוא תלמיד חכם יעסוק באגרת פרק גיד הנשה בחולין ויאמר שלחני וגו' שלש כתות של מלאכי השרת אומרים שירה בכל יום אחת אומרת קדוש, ואם אינו תלמיד חכם והוא בעל פסוק יעסוק במקראות הקדושה שרפים עומדים ממעל לו. אבל סדר קדושה זקנים ונביאים הראשונים תקנוה ואין לו ליחיד להשיג את גבולם דכל דבר שבקדושה אינו בפחות מעשרה, ויש מי שאומר כיון שהם פסוקים הרי הוא בקורא בתורה ויכול היחיד לאומרם ובלבד שיאמר אותם בנגונים ונקודים ומעמם כדרך * דיני מלכ ס' כ"ה .

שהתינוקות קורין לפני רבן . למנצח מדבר מן הקץ והיתה עת צרה ליעקב כמ"ש בסוף דניאל :
 ישלח עורך מקדש משיח בן דוד הנקרא ענני בן ששון . יזכור, אלה ברכב, גוג ומגוג ורשעי
 ישראל . המה כרעו ונפלו וגו' ואנחנו קמנו ונתעורר , והצור יואל ובא לציון גואל, (אב"ן) :
 (עו) ואתה קדוש יושב וגו' כמו ותשבו בקדש , מצפה לתפלתם של ישראל לפני המלאכים
 שנא' ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל ויריעו כל בני אלהים אלו המלאכים :
ראיתי מנהג טוב במוליטולה וסביבותיה לומר אחרי התפלה מזמורים לפי ענין הימים .
 בחול תפלה לדוד המה ה' אוזק ענני על שם כי גדול אתה ועושה נפלאות ,
 וכתוב בפתרון הכרכות על ומפליא לעשות , ועוד דכתיב ביה הורני ה' דרכך . ובראש חרש
 ברני נפשי את ה' דכתיב ביה עשה ירח למועדים וגו' ויצירת בראשית . ובחולי המועדות
 למנצח כאל הערוג על אפיקי מים שכתוב זה במזמור בקול רנה ותודה המון חוגג על שם
 קול ההמון שהיה בירושלים מן החוגגים שם . ובחנוכה מזמור שיר חנוכה הבית לדוד
 שגם אנו קורין בפרשיות חנוכה המשכן כל ימי חנוכה . ובפורים למנצח על אילת השחר
 שמדבר מאסתר כראיתא במגילה נקראת למה נמשלה אסתר לאילת , וכן הדעת נוטה
 וישר בעיני , (אב"ן הירחי) :

תמה תפלת השחר

דין עשרה לתפלה וכל דבר שבקדושה

(עו) **פרק** שלשה שאכלו אמר רב נחמן קמן היודע למי מברכין מזמנין עליו , וכתב רב ש
 שלום נאון דרב נחמן וכל הנך בשלשה שאכלו אינן הלכה אלא צריך ככולן
 שיהיו בני י"ג שנה ויום אחד , ונראין דברי רבינו האלפסי דהלכתא כרב נחמן , ודאמרי
 רבוואתא והוא שנכנס בשנת י"ג ואע"ג דלא פרח אבל קמן שלא הניע לשנת י"ג אע"ג
 דפרח אין מזמנין עליו , ליתא דכיון דקרי ליה קמן אף בן עשר וכן מ' כשהוא יודע למי
 מברכין מזמנין עליו , ומיהו לפרח דפירש והוא דפרח ונכנס בשנת י"ג מצאתי ראייה
 בירושלמי דפרק שלשה שאכלו קמן עושין אותו סניף ל' עד מתי עושין אותו סניף פליגי
 בה תרי אמוראי חד אמר כדי שיהא יודע מיב ברכה וחד אמר כדי שיהא יודע למי
 מברך , א"ר ניסא כמה זימנין אכלית עם ר' תחליפא ולא זמני עלי עד שהכאתי שתי
 שערות , ואפילו הכי הלכה כתלמודא דיון דפליגי עליה דקאמר ולית הלכתא ככל הני
 שמעתתא אלא כי הא דאמר רב נחמן קמן היודע למי מברכין מזמנין עליו , וכמעשה דאביי
 ורבא בר רב חנן דהוו יתבי קמיה דרבה אמר להו למי מברכין חד אחוי כלפי רקיעא וחד
 אחוי כלפי מללא . וכתב רבינו יעקב דהא דאמר' ולית הלכתא ככל הני שמעתתא לא
 קאי אדר' אפי וריב"ל דאמרי אף על פי שאמרו קמן המוטל בעריסה אין מזמנין עליו
 פירוש לתלתא , אבל עושין אותו סניפין לעשרה , אלא קאי אתשעה וארון מצטרפין
 וכדדחי ליה אמו ארון גברא הוא ושבת גברא הוא . וקמן פורח מזמנין עליו , חדא
 דאפסקיה לריב"ל במילי אחריני מובא במילי דריב"ל במ' ועבר מצטרפין , לעולם יקדים
 אדם לבית הכנסת , שאינו מענין הלכות אלו , וגבי זימון לתלתא מודה ריב"ל דאין מזמנין
 כקמן המוטל בעריסה עד שידע למי מברכים , אבל לסניף עולה , ורב נחמן מודה בהא ,
 ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי , וכן לכל דבר שבקדושה דכל בי עשרה שכינתא
 שריא דאתיא תוך תוך כתיב ונקדשתו בתוך בני ישראל וכתוב הברלו מתוך העדה הזאת,
 ופריך בירושלמי והא עדת קרח סניאין אינון אלא תוך תוך ויבואו בני ישראל לשבור
 בתוך הבאים , אי מתוך את למד סניאין אינון , אלא אתיא בני בני נאמר כאן בני ישראל
 ונאמר להלן ויבואו בני ישראל מה להלן עשרה אף כאן עשרה . ומה שנהנו בצרפת
 ובפרובינצא לתת הספר ביד קמן להשלים לעשרה יש לי סמך קצת בפרקי ר' אליעזר
 בשלשה

בשלושה מעברים את השנה ר' אליעזר אומר בעשרה ואם נתמעטו מעשרה מביאין ספר לפניהם ועושין גורן עגולה לפי גדלו וכו', ואין ראייה ברורה מכאן דלא הוכיח קטן וספר בידו, ואטו ארון גברא, ועוד דהתם לפרסומי מילתא הוא, ועוד כיון דק"ל כריב"ל מה לנו ולספר בלא ספר בידו יעשו ממנו סניף וכן עיקר, כך קבלתי בשם רבינו יעקב מ"ב בצרפת, (אב"ז):

עמ' הרב ר' רחיה הלוי בנירונדא שמעתי שהיה מתיר שני תינוקות לעשרה לתפלה והיה מדקדק מדקאמר בתלמוד עושין אותו סניפין לעשרה ולא אמר סניף משמע שני סניפין ולא אחד, ולא נהירא. ואדם שהוא עבריין ולא נדוהו הקהל מאצלם נמנה למנין עשרה וחייב בכל המצות דכתיב בעכנ חטא ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא דבקדושתיה קאי ולא יצא מכלל ישראל, אבל אם נדוהו מאצלם אינו מצטרף לעשרה ולא לכל דבר שבקדושה שאם מצטרף מה הועילו בתקנתם שהבדילוהו מאגודתן, כך כתב רש"י ז"ל, ויראה לי משום דאמרינן בסנהדרין פרק זה בורר דבני אדם החשודין על השביעית אין נמנין למנין סוד העבור הצריך מנין, דקשר רשעים הוא ואינו מן המנין, שמעינא מהכא דהמנודה [אינו] נמנה למנין, ושלום, (אב"ז):

שייך למעלה בה' ק"ש ובה' תפלה.

פ) אסור לאדם להכניס ראשו לפנים מבית הצואר ויקרא את שמע אלא אם כן יש תחת בגדיו דבר שחוצץ בין פיו ובין בשרו כדאיתא בפרק שני דברכות, ובתוספתא לא יכניס ראשו לתוך אזורו ויקרא את שמע ואם היתה אפיקרוסותו חגורה לו מבפנים הרי זה מותר ופירוש קובו חללא דבי צוארו. ירושלמי פרק ביצד מברכין ובתוספתא ר' יהודה אומר אם שגורה תפלתו בפיו סימן יפה לו ואם לאו סימן רע לו, ר"ח ב"ד אומר כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו, כל שרוח עצמו נוחה בשלו סימן יפה לו אין רוח עצמו נוחה בשלו סימן רע לו, אם כוונת לבך בתפלה תהא מבושר שנשמעת תפלתך, כל כהן המברך מתברך ושאינו מברך אינו מתברך שנא' ואברכה מברכך. מצאתי בשם רב יהודאי גאון ז"ל הא דאמרינן במנחות סח בין הפלה לתפלה עבירה היא בידו וחזור עליה מעורכי המלחמה היינו כשסח שיחת חולין, אבל אם הפסיק במודים או בקדיש או בקדושה אינו חוזר מעורכי המלחמה אבל חייב לחזור ולברך על של ראש שתיים מפני שכל תפלה ותפלה מעונה שתי ברכות אקב"ז להניח תפילין אקב"ז על מצות תפילין, ואם ברכן כאחת עולות לזו ולזו, ואם הפסיקן אפילו בקדושה ובאמן יהא שמייה רבה מברך במלה ראשונה וחוזר ומברך שתיים על של ראש, וכן נמי היכא דאין לו אלא תפלה אחת של ראש או של יד כדקיימא לן דאין מעכבות זו את זו בין יש לו ובין אין לו כשיניח אחת מהן לבד מברך שתיים להניח ועל מצות, (כ"מ):

דין טבילת בעלי קריין

פא) בחולין פרק ראשית הגו אמר רב אשי האידינא נהנו עלמא כתלתא מבי, כ"י יהודה בן בתירא ברברי תורה דאמר בעלי קריין מותרין ברברי תורה דלא נתנה תורה למלאכי השרת ורברי תורה אינן מקבלין מומאה כאש שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ה' וגו', ואמרינן בברכות פרק מי שמת בשלוח לשבילותא כ"י יהודה בן בתירא, פירוש בשלוח לתקנת עזרא שתיקן טבילה לבעלי קריין לדברי תורה והיא אחת מעשר תקנותיו דחשיב להו בסוף פרק מרובה, ואמרי לה בשלוח לנשילותא כרב חסדא דלייש אמאן דמהדר אמיא בעירן צלותא, מכל מקום אמרינן בפרק היה קורא הני מילי דרב חסדא לייש לקריאת שמע דוימניה קביע ליה אינמי שהוא הלמוד תורה, אבל לתפלה בעי אהדרוי, ועד כמה עד פרסה והני מילי לפניו לפני השירא ההולכת עמו בדרך אבל לאחוריו

לאחוריו אפילו מיל אינו חוזר אבל פחות ממיל חוזר, ולטבילותא דבטלוחה הני מילי לרבני תורה אבל לתפלה צריך רחיצה בתשעה קבין אע"פ שאין להם מים אין מתפללין עד שירחצו, כך כתב רבינו האי ז"ל. ויראה לי מרחיונן לרב חסדא דלייש אמאן דמהדר אמיא לקריאת שמע אבל לא לתפלה ולא בטלוחה לנטילותא, לטבילותא נמי דבטלוחה הני מילי לרבני תורה אבל לתפלה לא בטלוחה וצריך רחיצה בתשעה קבין, ועוד דאמרינן בברכות שמעתי שמקילין בה ושמעתי שמחמירין בה וכל המחמיר בה מאריכין לו ימיו ושנותיו, ועוד דפסיק רבא הלכתא בריא המשמש וחולה המשמש ארבעים סאה ובריא לאונסו תשעה קבין וחולה לאונסו פמור מכלום, ואם כן איכא גמרות אלו בהאי מילתא וצ"ע ובהלכות רב אלפסי ליחא להא, (אב"ן):

דברתשובות הגאונים מצאתי וכן כתב רבינו משה זצ"ל בספר אהבה בפרק רביעי בהלכות תפלה, מנהג פשוט הוא בשנער ובספרד שאין בעל קרי מתפלל עד שירחוץ כל בשרו במים משום שנאמר הכון לקראת אלהיך ישראל, בד"א כבריא או חולה שבעל אבל חולה שראה קרי לאונסו פמור מן הרחיצה ואין בזה מנהג, וצ"ע למה תלה הרב במנהג, ובעל קרי צריך לרחוץ כל גופו וצריך חפיפה דכתיב ביה ורחץ במים את כל בשרו, אבל משמש דכתיב ביה ורחצו במים די לו לרחוץ ולשפשף מאכנסו ולטמא. וכתשובה אחרת, בזמן הבית היו מובלין בעלי קריין שלא להכנס למקדש בטומאה ועכשו שכולנו ממאים בטומאת מת חמורה שאין שום טבילה מועלת לה בלא הזאת מי חמאת שלישי ושביעי אין לבעלי קריין ומשמש אלא רחיצה בלבד. והמובל לכבוד שבת ויום טוב לא יברך על הטבילה שאין טבילה מן התורה אלא לנדה ויולדת, אנשי מורח אין מובלין לא מקרי ולא מתשמיש המטה, ואנשי מערב אפילו ביום הכפורים מובלים כדרך דתנן הרואה קרי ביום הכפורים מובל כדרכו ואם מערב ישפשף, כ"מ. לצאת לדרך מצאתי בירושלמי סמך למה שראיתי בני אדם אומרים ה' צבאות עמנו וכו', ה' צבאות אשרי אדם בומח כך, בירושלמי פרק אין עומדין להתפלל ר' חזקיה ור' יעקב בר אחא ור' יסא בשם ר' יוחנן לעולם אל יהא פסוק זה זו ספיק ה' צבאות עמנו, ה' צבאות אשרי, ר' יסא בר אבין ור' אבהו בשם ר' יוחנן וחבריה ר' חזקיה בשם ר' יוחנן ור' אבהו יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו משעות הקשות המתרגשות לבא בעולם, ר' יסא בשם ר' אבהו ירמ"י אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו משעות החציפות המתרגשות בצדקתך לבא בעולם, ה' נחני ונו, (אב"ן):

תפלת מנחה

תפלת המנחה עד הערב ר' יהודה אומר עד פלג המנחה, מנחה גדולה עד הערב משש שעות ומחצה ומעלה מבי ינמו צללי ערב שכן כשחל ערב פסחים להיות ערב שבת תמיד נשחט בשש שעות ומחצה וקרב בשבע ומחצה והפסח אחריו, ומנחה קטנה מתשע שעות ומחצה ולמעלה, פלג המנחה י"א שעות חסר רביע שעה ורביע עד צאת הכוכבים. מאן דעבד כרבנן עבד ודעבד כר' יהודה ואקדים תפלת ערבית בפלג האחרון כר' יהודה עבד ובלבד שיקרא ק"ש אחר צאת הכוכבים, דגרסינן בריש ברכות ירושלמי הקורא קודם לא יצא ידי חובתו אם כן למה קורין אותו בבית הכנסת כדי לעבוד בתפלה מתוך דברי תורה. עד צאת שלשה כוכבים שנים ספק והא כתיב עד צאת הכוכבים ולא מיעוט כוכבים שנים קדמא לא מתחשב, ירושלמי, כך מצאתי, (אב"ן):

פב) והא דאמרינן מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס ושל מוצאי שבת בשבת ואומר ברכה על הכוס תפלה בלחוד אבל ק"ש עד צאת הכוכבים ולא דוקא שבת ומוצאי שבת אלא בכל הימים מצלי דערבית בפלג המנחה כר' גיחא ליה וקימי כר' יהודה, וכל עידן דנפיק זמן תפלת המנחה עייל זמן תפלת ערבית ודאי צמריך

וראיצטריך ליה למימר שבת ומוצאי שבת לפרושי מאי תפלה מצלי, ומכל מקום מצוה מן המובחר לתפלת המנחה החצי האחרון של שעה שביעית עד חצי אחרון של שעה עשירית וזהו מנחה גדולה ומשם ואילך עד הערב מנחה קמנה לרבנן ולר' יהודה עד פלג האחרון, ואמרינן בתלמוד לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שהרי עשאה הכתוב בקמרת שנאמר תכון תפילתי קמרת לפניך משאת כפי מנחת ערב, ואף אליהו ע"ה לא נענה אלא בתפלת המנחה שנאמר ויהי כעלות המנחה ויגש אליהו:

תפלת הערב

(פג) והוא רחום קבלתי מרבתי בצרפת לפי שהפושעים הם לוקים בין מנחה למערב ואומר על המלקות שלש פעמים והוא רחום על כן מכריז החזן והוא רחום יכפר עון, ומכאן יש לי תשובה למנהג ספרד שאומרים אותו בשבתות וימים טובים וכבר הוברלו ממלאכה וכדאמר ליה רב לר' ירמיה מי בדלת וא"ל אין בדילנא וכבר קרש היום ואין מלקין אותן עוד, ובצרפת ופרובינצא אין מנהג לאומרו בשבתות וימים טובים, אך לפי מה שמצאתי במדרש לפי מה דקיימא לן דתפלות כנגד תמידים תקנום תפלת השחר כנגד תמיד של שחר ותפלת המנחה כנגד תמיד הערב ותפלת הערב אין להסמיך אותה בקרבן שאין קרבן בלילה שנאמר ביום צותו את בני ישראל וגו' ואסמכוה רבנן כנגד אברים ופרדים שלא נתעכלו מבערב שנאמר בהן היא העולה על מוקדה ואם נתעכלו מבערב נתעכלו ואין ספק לדבר, על כן מנהג לומר והוא רחום יכפר עון שאין לנו קרבן תללות זאת התפלה ובוהו הוא נוח ויפה מנהג ספרד וישר בעיני, (אב"ן):

(פד) ואע"פ ששנינו ובערב מברך שהים לפניה ושתים לאחריה הוסיפו אנשי מערב המקראות שהם שבחו של מקום ב"ה ויש בהן י"ט אזכרות כנגד תפלת הלחש וקבעו בהן ברכת המולך בכבודו, ולהודיע לכל כי תפלת הערב רשות לא חשו להסמיך בה גאולה לתפלה, ורבינו שמואל מ"כ מצרפת לא היה חותם בה בהזכרת השם להודיע שאינה ברכה וכרתנן ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה ויליף לברכות קריאת שמע שחרית וערבית מקרא דכתיב שבע ביום הללתיך לכן עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע, ויש מקומות שאומרים פמום הקמרת בבקר ובערב שכך היתה מצותו ומתחיל מפרשת הקמרת ויאמר ה' אל משה קח לך סמים נמף וכו' פמום הקמרת כו', אך השיר לא יהבן לאומרו אלא בבקר על הקרבן והנם השירים הכתובים בסוף מסכת תמיד. ואמר שר שלום שמואל לאדם ליפול על פניו ואף בצבור אחר תפלת ערבית כעל תפלת המנחה וכן מנהג כבבל חוץ מערב שבת וערב יום טוב, אך לא נהגו העם אלא במנחה שהיא עת רצון והיא חובה, (אב"ן הירח):

(פה) וכתב רבינו האי גאון ז"ל דאע"ג דקיימא לן דתפלת ערבית רשות כסתם מתניתין בתפלת השחר דתנן תפלת הערב אין לה קבע כמאן דאמר תפלת ערבית רשות וסתם ימתניתין ומחלוקת בברייתא הלכה כסתם מתניתין, ועוד דרב אמר הלכה כדברי האומר רשות, ושמואל אמר הלכה כדברי האומר חובה והלכתא כרב באיסורי, דכל חובה המוטלת על האדם לכר דיני ממונות איסורי נינהו והאי דמצלי לה כל ישראל לאו משום דחובה היא ואי לא עביד איכא פורענותא דלעולם רשות היא ומצוה קעביד ומקבל שכר ואי לא עביד לא מקבל פורענות אבל מצוה דהיא חובה אי עביד לה אינה ליה שכר מצוה ואי לא עביד אית ליה עון, והויא לה כצדקה וגמילות חסדים דמצוה ורשות דאי עביד מקבל עליהו שכר ואי לא עביד לית ליה עון, אבל סוכה וציצית והדומין להם אי עביד מקבל שכר ואי לא עביד אית ליה עון דמצוה דחובה נינהו, אבל בק"ש דקרי לה כותיקין אית ליה שכר ואי לא לית ליה עון כאילו לא קראו כלל אלא אבר אותו שכר, והא דתניא מפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע שהרי איברים ופרדים

ופדרים וכו' כמאן דאמר רשות תקנוה כנגדם שאינם עיקר הקרבן וגם אם נתעכלו מבערב נתעכלו ואין לה סמך בכך, ודאמרין בריש ברכות וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה לאפוקי ממאן דאמר תפלת ערבית רשות דילמא משום אונם שינה הוא דאמר חייב מיתה או אתיא כמאן דאמר חובה, ודא"ר יוחנן איזה הוא בן העולם הבא זה הסומך גאולה לתפלה שחרית וערבית לאו משום דחובה הוא אלא לעולם רשות ושכר גדול מיהא אית ליה, ואי משום דדניאל מטר נפשיה עלה וזמנין תלתא הוי מצלי לאו משום דחובה היא דאפילו הכי לא איבעי ליה למימסר נפשיה אלא אתלתה ע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים אלא רשות היא ובשעת השמירה היה דאפילו לשנויי ערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור, ושלום. ודאמרין מעה ולא הזכיר של ראש חרש כלילה אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין את החדש כלילה ואי רשות היא אף בשבתות וימים טובים לא ניהדריה יש לומר דמקיים מצוה מיהא הוא, כך כתב רבינו נ"ע ולא העתקתי :

תמו הלכות החול

הלכות שבת

(א) אין מנהג בצרפת וספרד ליפול על פניהם במנחת ערבי שבתות וימים טובים, אך בערבי ראשי חרשים נהגו בספרד לבד ליפול, וי"ל לפי שהם ימי משתה ושמחה ונקראו מועדים שגם שבת נקרא יום שמחה, ובספרי וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חרשיכם, מועדיכם וראשי חרשיכם כמשמעו וביום שמחתכם אלו השבתות, וכבר אבדילו להו ממלאכה וקדש יומא ומעתה הן אסורין בהספד ותענית ומלאכה מה שאין כן בראש חודש שמתר בהספד ותענית ומלאכה בו ביום היה מן הדין ליפול בתחינה לולא שמנעו בעבור קריאת ההלל, אך לפי שקריאת ההלל בראש חודש אינו מן התורה אלא מנהג לא נמנעו בערבית מליפול על פניהם ואין למחות בידם, (אב"ן) :

(ב) בלילי שבתות אנו מקדימין מבעוד יום להבדיל ממלאכה ולהוסיף מחול על הקדש כדלפינן מועניהם את נפשתיכם אין לי אלא יום הכפורים בכניסתו וביציאתו, שבתות מנין ה"ל תשבתו, ימים טובים מנין ת"ל שבתכם כל מקום שנאמר שבות מוסיפין מחול על הקדש, ודאמרין התם שאני עילווי יומא מאפוקי יומא עילווי יומא מקדמינן ליה אפוקי יומא מאחרין ליה דלא ליהו עלן כמשוי, וא"ר יוסי יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריא וממוציאי שבת בצפורי :

מנהג ספרד לומר והוא רחום והמעם מבואר בתפלת הערב של חול. ברכו אשר בברו מעריב ערבים כשאר הימים, וכתבו רב נטרונאי ורב עמרם ז"ל כי האומר אשר בלה מעשיו, לסגולת עמים, וכן באמת מחליף ומוכיר של שבת, בשלשתן טועה שבין בחול ובין בשבת מטבע אחד להם. וחותרם פורש סוכת שלום, וכן מנהג צרפת ופרובינצא, וידאה לי כי לא נזכר שבת בשום מקום כי אם בתפלה בברכה רביעית לעולם. וכן בראש חודש וחול המועד בשבת אין להזכיר של שבת בעבודה שכבר הזכירו ואין דין הזכרת שבת לכאן ונמצא שמשנה ממטבע הברכות ולא יצא, שהרי בערבית יש לפתוח במעריב ערבים אע"פ שאמרו אם פתח יוצר אור וסיים במעריב ערבים יצא סוף סוף לכתחילה יש לו לפתוח במעריב ערבים, ושנינו כל שלא אמר אמת ויציב בבקר ואמת ואמונה כלילה לא יצא ידי חובתו שנאמר להגיד בבקר חסרך, וכן לסגולת עמים שיצריך לומר אהבת עולם כחכמים דתניא כוותיהו ולשון המקרא אהבת עולם אהבתך ע"כ נראים דברי הגאונים ויש למחות בידם מלאומרם, (אב"ן) :

(ג) על מנהג ספרד שחותרים שומר עמו ישראל ואומרים ושמרו בני ישראל ישמחו השמים ותגל הארץ וכו' בא"י המולך וכו', כתב רב נטרונאי גאון ז"ל דלא מיבעיא לשמואל

לשמואל דאמר תפלת ערבית חובה דאית לן למיסמך גאולה לתפלה ובתר שומר עמו ישראל לעד אית לן לצלויה דהשכיבו כגאולה אריכותא דמיא אלא אף לרב דאמר רשות וקיימא לן כרב באיסורי ופסקינן לה בימות החול באותן מקראות שהוסיפו אנשי מערב להודיע שהיא רשות אבל בשבת דשכיחי מוסיקים וצריכים ישראל למיעל לבתיהון מקמי דליחשך או משום דילמא מיעקרא שרגא, סלקוה לתוספת אנשי מערב ואוקימו אהאי דהנן בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה וכן מנהג בשתי ישיבות ובבית רבותינו שבבבל, וכן כתב רב שר שלום גאון ז"ל כי אין מנהג בישיבתו ובבית רבותינו שבבבל לומר שומר עמו ישראל בשבת אלא במקומו חותמין ופרוס סוכת שלומך וכו' ואומרים קדיש לאלתר ואין לחתום בא"י פרוס סוכת שלום עלינו ועל עמו ישראל מנחם ציון ובניה ובונה ירושלים לפי שאין חותמין בשתיים כדאיתא בע"פ, אבל בשאר בתי כנסיות אומרים שומר עמו ישראל ושמרו וחותמים בהמולך אבל ברוך ה' לעולם אין אומרים לא בישיבה אחרת ולא בבבל כולה, ויראה לפי ששנינו אם ישמרו ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין שנאמר אם ישמרו את שבתותי וגו' והביאותים אל הר קדשי וגו', ויתכן לומר פרוס סוכת שלום שהיא גאולה כמו ואפרוש כנפי עליך וכתוב ופרשת כנפיך על אמתך כי גואל אתה, ואין צריכין שמירה אם ישמרו את השבת דכתיב מזמור שיר ליום השבת ליום ששוכתי מוסיקים בעולם על כן אין לחתום בשומר עמו ישראל. ומנהג צרפת על זה תיכף לחתימה פריסת סוכת שלום אומר ושמרו בני ישראל וגו' שיפרוס סוכת שלומו עלינו אם נשמרו כראוי, ועוד כי אותן המקראות תקנום אנשי מערב כנגד תפלת הלחש שיש בהן י"ט אזכרות ואחרי שאין אנו אומרים תפלת י"ח בלחש בשבה כדאיתא כפרק מי שמתו וגם אין מנהג ספרד ולא בשום מקום לומר המקראות אין בדין לחתום בהמולך כי לאריכות אותן המקראות תקנו חתימה בהמולך, (אב"ן):

ד) ולמנהג צרפת ופרובינצא שחותמין בהפורס סוכת שלום ראוי לומר כך והסר שמן מלפנינו ומאחרינו ובצל כנפיך תסתירנו ופרוס סוכת שלומך וכו' ואין לומר ושמור צאתנו ובואנו מעתה וכו' כי היא להסמיק מעין חתימה לחתימת החול שחותמין בשומר עמו ישראל, (אב"ן):

ה) ועומדין בתפלה ואומרים אבות ונגבורות וקדושת השם ומאהבתך ה' אלהינו שאהבת את ישראל והניח לנו שבתות וכו' אלהינו ואלהי אבותינו וכו' ביסוד העמרטי. ויתכן היות יותר מנהג צרפת ופרובינצא לומר אתה קדשת את יום השביעי לשמך תכלית מעשה שמים וארץ וברכתו מכל הימים וקדשתו מכל הזמנים וכן כתוב בתורתך ויכלו השמים וכו' ויכלו אלהים ויברך אלהים וכו' בשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים אותו קראת וזכר למעשה בראשית. אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא וכו', דאמרינן בשבת בפרק כל כתיבי המהפלה בערב שבת ואומר ויכלו כאילו מעיד על מעשה בראשית, למדנו שבתפלה צריך לומר ויכלו, וזה שאנו חוזרים לאומרו בקול רם להוציא את מי שאינו בקי לפי שהוא ערות גדולה. ועוד שלא תחלוק ביום טוב שחל להיות בשבת שאומרים אתה בחרתנו וכו' יעלה ויבא וכו' והשיאנו ואין אומר בלחש, (אב"ן):

ו) וזה שנהגו לאומרו בקול רם ומעומד לפי שהוא עדות דכתיב ועמדו שני האנשים אשר להם הריב אלו בעלי דינין, כ"ק בצרפת, (אב"ן). ושמעתי כי הרב ר' משה זצ"ל הצריך לאומרו מעומד כשארם מקדש בביתו ממעם זה:

ז) בפרק כמה מדליקין יום טוב שחל להיות בשבת ש"צ היוורד לפני התיבה ערבית אין צריך להוכיח של יו"ט שאילולא שבת אין ש"צ יורד לפני התיבה ערבית כיו"ט במעין שבע שתקנוה חכמים בערב שבת דשכיחי מוסיקין כדאיתא בע"פ ובתי כנסיות שלהן היו בשדות ובית הכנסת עלול בכך שמלאך המות מפקיד שם כליו ובני אדם המתאחרין לבא היו מסיימין תפלתן בעוד החזן מאריך במעין שבע, ועל כן מנהג לאומרו בנגון יפה כדי

כדי להאריך וכו' לא נתקנה וי"ט שחל להיות בערב שבת אף על פי שאין עושין מלאכה כי אם אוכל נפש בלבד צריך לומר ברכה מעין שבע מנן אבות בדברו כדאיתא בסוף פרק קמא דחולין י"ט שחל להיות בערב שבת תוקעין ואין מדליקין ובמקום תקיעה התקינו אותה ברכה מעין שבע ברכות להמתין המתאחרים לבוא בעבור סעודת יום טוב לשבת, מפ"ר, (אב"ן):

(ח) **יסוד** העמרמי בין בערבית שחרית ומוסף ומנחה בשבת מזכירין כך ורצה והנחל לבניהם שבתות למנוחה למען שמו באהבה מלך עוזר וכו', ולא יתכן להזכיר של שבת אלא שאומר ברכה רביעית בפני עצמה ואין לשנות מטבע הברכות שכולן שוות לחול ולשבת, (אב"ן):

(ט) **ומנהג** צרפת כשחל יו"ט בערב שבת שאין אומרים כמה מדליקין שאין יכול לומר עשרתן ערבתי דהא אין מגביהין תרומות ומעשרות ביום טוב. כך קבלתי בצרפת, (אב"ן):

(י) **יסוד** העמרמי ואם טעה יחיד ולא הזכיר של שבת בערבית מחזירין אותו ואע"פ ששינו טעה ולא הזכיר של ראש חדש אין מחזירין התם היינו מעמא לפי שאין מקדשין את החדש אלא ביום אבל בערבית של שבת שמקדוש ועומד מששת ימי בראשית מחזירים אותו, ואע"ג דק"ל כרב דתפלת ערבית רשות ה"מ היא דלא בעי לצלויה לה דלא מפרחין ליה אבל מרח וצלי ושווי' עליה כחובה מפרחין ליה למהדר ולצלויה, ועוד דאמרין ביציאות השבת אמר ועירי הני חברין בבלאי למאן דאמר תפלת ערבית רשות כיון שהתיר חגורו לא מפרחין ליה לצלויה והכא נמי כיון דצלי ולא אדכר השתא מפרחין ליה והדר מצלי, ור' משה גאון ז"ל כתב יחיד שמעה בליל שבת ולא התפלל ומאהבת ה' אלהינו כו' כיון ששמע מש"צ מנן אבות בדברו שהיא ברכה אחת מעין שבע מתחילה ועד סוף יצא ידי חובתו וכן כתב רב נטרונאי גאון ז"ל, ולא יתכן דהא אין בה מלכות ודמיו להבינו ורב לייט אמאן דמצלי להבינו בעיר אבל בדרך מצי לצלויה לה, ויראה לי שצריך לחזור ולהתפלל וכן מצאתי בתשובות הגאונים שאם שכח אתה קדשת בשבת וכל שכן ברכה רביעית ביום מחזירין אותו, (אב"ן):

(יא) **ואמרין** בפ' מי שמתו דבני אדם שמעו להתפלל של חול בשבת משלימין אותה ברכה דברין הוא שבשבת בעינן למימרינהו אלא משום כבוד שבת לא אמרחוהו דבנן פירוש שלא יצמער שאם היה לו חולה אומרה בכרכת [רפאנו] (השנים) הילכך אין מתפללים בשבת כי אם שבע ברכות דאסור לו לאדם לתבוע צרכיו בשבת, וי"א משום דבשבת ממהרין לבוא וממהרין לצאת והוא צריך להתעכב בתפלת י"ח ויצמער ואינו נראה כלל אלא כדפרשינן, (אב"ן):

(יב) **וי"ט** לי סמך לו ברכות לשבת כנגד ז' אוכרות שבמזמור שיר ליום השבת וכו', וי"א כנגד ז' קולות שבמזמור הבו לה' קול ה' על המים וכו', (אב"ן):

(יג) **ואפליגו** רב ושמואל ור' יוחנן בע"פ אותן בני אדם שקדשו בבית הכנסת אמר רב ידי קידוש יצאו ידי יין לא יצאו ושמואל אמר אף ידי קידוש לא יצאו ור' יוחנן אמר אף ידי יין [לא] יצאו רב אית ליה דיש קידוש שלא במקום סעודה ולשמואל אין קידוש ומעמא דשמואל בירושלמי מפרש משום וקראת לשבת עונג במקום העונג שם תהא קריאת השבת קידוש היום, ואע"ג דהלכתא כרב באימורי כרפלינן אדשמואל ור' יוחנן קאי ס"כ ולא איתותב ר' יוחנן אלא מיינן ומקידוש לא איתותב בהא הלכתא כשמואל דכולהו אמוראי בתראי רב הונא ורבא ואבוי קיימי כוותיה בע"פ וכן פר"ח, וכך כתב בתשובות רבינו האי גאון ז"ל ורבינו שריא אביו וכן כתב ר' יהודאי ז"ל ולשמואל למה ליה לקדושי בני כנישתא לאפוקי אורחים דאכלי בני כנישתא, ואע"פ שאמרו במגילה פרק בני העיר בתי כנסיות אין אוכלין בהן ואין שותין בהן וכו', סעודת שבת שהיא מצוה מותר לאכול בהן וראיה לדבר ירושל' דאור

דאור לארבעה עשר ר' ירמיה בעי בתי כנסיות ובתי מדרשות מהו שצריכי בדיקה מה צריכה ליה שכן אוכלין שם בשבתות ובראשי חדשים וכן סידר עלה דסתני' אבל בחבורת מצוה גרסינן בירושלמי א"ר יוחנן ליום ברבית לחבורת מצוה ולקידוש החדש ר' יוחנן עייל לבי כנישתא ומלקט פירורין ואכיל להון אמר יהא חלקי עם דמקדשי ירחא הכא ובפרק מי שהפך וכיצד מברכין מן מה דאנא חמי לרבנן סלקין לקידושי ירחא ואכלין ענבין ולא מברכין עליהון בסופה לא כשיש בדעתן לאכול פת, למרנו שמותר שיאכל שם דמנהג אבותיהם בידיהם, ומכאן מנהג בירושלמי לאכול שם בעיבור החדש, מגלת סתרים, (אב"ן):

(יד) **אי** נמי בבית הסמוך לבית הכנסת והוי מקום סעודה כיון שדעתם לסעוד שם דאמרי' בירושלמי דכיצד מברכין מי שסוכתו עריבה עליו בשמיני של חג יקדש בביתו ויאכל בסוכתו ומכאן אמר ר' שמעון דמקדש שלא במקום סעודה ומעם שם וילך ויקדש בביתו להוציא בניו ובני ביתו והוא יצא כבר אע"ג שעקר סעודתו, מהא דירושלמי, וראיה גדולה נראה לי מההיא דע"פ מעימו מירי, ואף אם לא מעם החון כי אם האורחים או מעם הוא ולא האורחים יצא לדירהו הוי מקום סעודה, והמברך צריך שיטעום דאמרינן בפרק מערבין לאו דוקא ה"ה שיטעום לאחריים יצא כדאמרינן ההם ליטעמיה ינוקא בקידוש של ליל כפור אתו למיסרח הא לאו הכי שפיר דמי וכפירוש ר' שמואל בע"פ. אך כל הקהל שאין סועדים שם לא יצאו וצריכין לקדש בביתם במקום סעודתם שהלכה רווחת היא בישראל שאין קידוש אלא במקום סעודה כשמואל, נפלאתי על מנהג ספרד ופרובינצא שמקדשים שם בשבתות וימים טובים שכיון שאין אורחין אוכלין שם ואין אדם יוצא בה הויא לה ברכה לכמלה בלי ספק, אבל הבדלה דהויא שלא במקום סעודה טוב להבדיל שהרי כל השומעים ועונין אמן יוצאין בה ויש בני אדם שאין להם יין להבדיל בביתם שבדוחק נמצא להם יין כדאמרינן בתלמוד ודילמא לא איקלע ליה כוס יוצאין בשמיעתה ובעניית אמן, (אב"ן):

(טו) **וכיון** דאין קידוש אלא במקום סעודה אף אם צריך לאכול במקום אחר ויהזור למקומו שקידש שם ויטעום מותר ואם לאו אסור, שר שלום ז"ל, ואם קידש לאנשי ביתו ובא לו אצל אנשים שיוודעים לקדש אינו חוזר ומקדש להם רב יהודאי גאון ז"ל. וכתב רב נטרונאי ז"ל דמבדילין ומקדשין בבית הכנסת אע"פ שאין שם אורחין אוכלין, ולא מיבעיא הבדלה דשלא במקום סעודה דיצאו כל השומעים ועונין אמן אלא אף קידוש דאינו אלא במקום סעודה יקדשו שם שהטעמת היין שמועמין בו הצבור משום רפואה הוא שנתנים ממנו על עיניהם דקאמרינן פסיעה גסה נומלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם ומהדר ליה בקידושא רבי שמשו ופעמים שיש בני אדם שם שאין להם יין בביתם ויקדשו על הפת ותקנו להם חכמים לקדש שם משום רפואה, וביסוד העמרמי ומיבעי ליה למיקם בבי כנישתא עד דמקדש שליחא דציבורא עליה כסא דקידושא ועד דיימר מקדש השבת לא יתיב דמעלי לברוכי * :

(טז) **במה** מדליקין נהגו כל ישראל לאומרו להזהיר על דיני הרלקה ולהודיע ברבים השמנים והפתילות שאסרו חכמים שלא יבוא להטות, וזה שלא נהגו לומר דיני הטמנה במה טומנין וכירה שהסיקו משום מורה צבור, או משום דנר שבת משום שלום בית הוא הוצרך להזהיר יותר, (אב"ן):

על שלש דברים נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה, ובחלה, ובתולקת הנר, ובכ"ד אדם הראשון חלתו של עולם היה שהוצבר עפרו מכל הארצות, בפרק נגמר הדין והיה נרו של עולם שנאמר נר אלהים נשמת אדם, והלבינה את פניו ושפכה את דמו וגורש מגן עדן לפיכך תלקה בשלשתן אם לא תקיים אותם. וכתב רב אחא משבחא שצריכה לברך להדליק נר של שבת דאמרינן התם אין מדליקין בעשרין מפני * עייפות הנשים :

כבוד

בכבוד השבת ומפרש רבא שמא יניחנה ויצא א"ל שאני אומר הדלקת נר בשבת חובה עד באן, והכי פירושה סעודת השבת במקום הנר חובה, וכדאיתא בסוף יומא מאן דאית ליה סעודתא לא ליכלה אלא כעין יממא והיינו דאמרינן בע"פ ואמר לן מעימו מירי דילמא אראוליתו לביתווכו מיתעקרא לכו שרנא ובקידושא דהכא לא נפקיתו דאין קידוש אלא במקום סעודה, והדלקת הנר במקום סעודה חובה ומצוה משום עונג שבת ושלוים הבית, ורבה דאמר לאבבי הדלקת נר בשבת חובה לא איצטריך ליה למימר אלא שבמקום סעודת השבת היא חובה דבלא סעודה שבת הא אשמעינן מתניתין רחובה, דהנן על שלש עבירות הנשים מתות וכו' ואסמכוה רבנן אקראי ותזנח משלוים נפשי וזו הדלקת נר בשבת וידעת כי שלום אהלך וזו הדלקת נר בשבת אם כן אתא רבה לאשמועינן דבמקום סעודת השבת היא חובה ומצוה. ואם היתה דולקת מבעוד יום צריך לכבותה ולהדליקה לשם השבת ולברך עליה דתניא ובלבד שלא יקדים ולא יאחר, בשבת פרק ב"מ. ובירושלמי ובבראשית רבה ויברך אלהים את יום השביעי ר' אליעזר אומר ברכו בנר פעם אחת הדלקתי את הנר בערב שבת ובמוצאי שבת מצאתי דולק ולא חסר כלום, למדנו מזה שאין לברך על הנר בלילי ימים טובים, וכ"כ רב אחא בנר שבת לברך להדליק ולא הזכיר נר של יו"ט, וכן כתב רבינו יעקב מ"כ דמברכין על הדלקת נר שבת מידי דהוי אכיסוי הדם שאם נתכסה סאליו אין צריך לכסות ואם נתגלה חייב לכסות, והוא הדין להדלקת נר שבת שחייב לברך שהיא חובה אע"פ שאם היתה דולקת שמא אינו חייב לכבותה ולהדליקה, פר"ת, (אב"ן) :

(יח) **ושוין** שאין מביאין את השלחן אלא א"כ קידש ואם הביא פורס מפה ומקדש כי היכי דתיתי סעודתא ביקרא דשבתא, וצריך להיות השלחן ערוך והנרות דולקות ברתניא בשבת פרק כל כתיבי בשעה שאדם בא מן בית הכנסת לביתו ומצא שולחן ערוך ממות מוצעות ונרות דולקות שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם אחד מוב ואחד רע מלאך טוב אומר יהי רצון שההא לשבת הבאה כך ומלאך רע אומר בעל כרחו אמן וכו'. ויפרוס המפה עליו דלהוי כעקירת שולחן ומקדש ואחר כך יסיר המפה ויראה כי הסעודה באה לכבוד שבת :

זכתב רב עמרם המקדש אם מעם מלא לוגמיו דהוא רביעית יצא, ולא יתכן דכודאי מצוה מן המובחר הוא לשתות כל הרביעית אך אם לא שהה אלא רוב הרביעית שיראה כמלא לוגמיו יצא והיינו דאמרינן בע"פ והוא דשתי רובא דכסא, דמלא לוגמיו יצא דאמרינן התם לאו מלא לוגמיו ממש קאמר דהא מלא לוגמיו נפיש מרביעית כדאיתא בסוף מסכתא יומא כמה ישתה ויהיה חייב בית שמאי אומרים כרי רביעית ובית הלל אומרים מלא לוגמיו ואמרינן התם מאי מלא לוגמיו כמלא לוגמיו, פירוש דוומר מרביעית, ופריך א"כ הוה ליה מקולי ב"ש, אבל כי הוה תנינן ב"ה אומר מלא לוגמיו ממש הוה לה מקולי ב"ה וחומרי ב"ש דמלא לוגמיו ממש נפיש מרביעית ולכך לא תנייה התם, וכיון שכן לדבריו הגאון היכי תני בערב פסח המקדש אם מעם מלא לוגמיו יצא דהא מלא לוגמיו נפיש מרביעית, אלא ודאי ההיא דע"פ כמלא לוגמיו קאמר דוומר מרביעית דהיינו דאמרינן התם והוא דשתי רובא דכסא וסתם כוס שבתלמוד הוא המחזיק רביעית ולכתחילה בעינן רביעית ואם שתה רובו יצא, (אב"ן) :

(יט) **וכתב** רב עמרם אחר כוס הקידוש אם אין לו יין לברך עליו על המזון יברך מעין שלש אבל אי אית ליה כוס יין לא דברכת המזון פומרתו, דעדיפי שלש ברכות גפי ממעין שלש, וזה שמברך אחר ברכת המזון בפ"ה ומעין שלש דאסח דעתיה ואפסקיה בברכת המזון, ואי בריך ברכת המזון בלא כוס לא צריך אחריו מעין שלש, וזה שאמר בתחילת דבריו לא יתכן שאף אם אין לו יין לברך עליו על המזון אותן השלש ברכות שיברך בלא כוס פומרתו ממעין שלש דעדיפי מיניה וכן עיקר, (אב"ן) :

כהוב

(ג) כתוב בהלכות גדולות המקדש ולקחו אחרים הכוס מידו ושתוהו והוא לא שתה מביאים לו כוס אחר לברך עליו בפ"ה וישתה ואין צריך לחזור על כוס הקידוש ודיו בכך, והמעם משום דכיון שכוונתו לא היתה אלא על הכוס שבידו ולקחוהו אחרים סמנו צריך לו לברך על כוס אחר בפ"ה וישתהו, וראיה לדבר בירושלמי דפרק כיצד מברכין א"ר זריקא ר' זעירא בעי ההן תורמוסא דמכרך עלויה והוא נפל מיניה מהו מברכא עליה תניינות ומה בינו לבין אמת המים תמן לכך נתכוון מתחילה. והפירוש אע"פ שהמכרך לשותות מאמת המים והמים עוברין להם אינו צריך לחזור ולברך לפי שכוונתו לאותן שיבואו בידו בשעת שתיה ולא בשעת ברכה אך התורמוס לזה שבידו נתכוון ולא לאחר וצריך לחזור ולברך, מגלה סתרים: ותני ר' חייה אין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורס א"ר חייה בר אבא הדא אמרה הדין דנסיב פוגלא ומברך עלויה והוא לא אתי בידיה צריך למברכא עלויה זמן תניינות, א"ר יודן וצריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שלא להזכיר שם שמים לבטלה:

(כא) ואם אין לו יין לקדש מקדש על הפת כדאמר בע"פ דרב וימנין דחביבא ליה ריפתא מקדש אריפתא, ווימנין דחביבא ליה חמרא מקדש אחרא. וגשים חייבות בקידוש היום דבר תורה, דכתיב וזכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה. ואין אומר קידוש היין אלא על יין הראוי לינסך על גבי המזבח להוציא את שריחו רע ומגולה ואע"ג דעבריה במסנת משום הקריבהו נא לפחתך וכו' ותני יין מנתו לא יביא לקרבן ואם הביא כשר, וכיון דלקרבן אם הביא כשר אנו אפילו לבתחילה, וכדאמר רבא סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום, וכתב רב שרירא צמוקים שיש בהן לחלוחית בשרייתן במים ויש בהם מעם ומראה מברכין ומקדשין עליון ואי לא הרי הן כמים לכל דבר. ולאחר הקידוש ישול ידיו אבל נטל ידיו לא יקדש על היין ובשלא נגע בבית הכסא שהרי הוא נוטל ידיו לפירות והוא מגסי הרוח ולפת הוא דצריך נמילת ידים וכיון שנמל ידיו עקר דעתו מן היין ושם לבו על הפת, יסוד העמרמי. ומכל מקום הכי סלקא שמעתא בע"פ דנטל ידיו יקדש ואין צריך לחזור ולישול ידיו אחר הקידוש מדרב דוימנין דחביבא ליה ריפתא וכו' ובודאי היה נוטל ידיו מספק שמא יקדש על הפת ולא פלוג רבנן בין מקדש אריפתא ובין מקדש אחרא, וכן כתב רבינו שמואל הצרפתי בע"פ. וחייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת וביו"ט, בשבת דא"ר אבא חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת מ"ט לקטו לחם משנה כתיב רבא נקיש תרתי ובצע חדא אמר לקטו כתיב, ותניא במכילתא ששת ימים תלקטוהו וכיום השביעי לא יהיה בו למדנו למן שלא היה יורד בשבת. ימים טובים מנין ה"ל שבת לא יהיה בו, פירוש בכלל יום הנקרא שבת לא יהיה בו המן למדנו שלא היה המן יורד לא בשבתות ולא בימים טובים, וכל שעה שמבקש לטעוד חייב בלחם משנה אע"פ שאינו חייב אלא בשלש סעודות. ומחלוקת בני מורח לבני מערב. אנשי מורח בוצעין על שתי ככרות בערב שבת, אנשי מערב אין בוצעין אלא על אחד, שלא להשוות כבוד ערב שבת לשבת:

בליל שבת אוימרים אתה קדשת ובשחרית ישמח משה ובמנחה אתה אחד, וזה שנשתנו אלו שלשת התפלות לשבת מימים טובים שאומר בהן ערבית שחרית ומנחה תפלה אחת וכן בחוליהם וכן בראשי חודשים, וזהו המעם, אתה קדשת לשבת בראשית, ישמח משה בשבת שניתן לו במרה ונשנה בהר סיני, אתה אחד ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים לאלף השביעי שנאמר ונשגב ה' לברו כיום ההוא, מגלה סתרים, רבינו שלמה לא היה אומר ישמח משה והיה אומר אתה חתרתנו והיה מזכיר ואומר שבתות למנוחה כי לא היה יודע מה ענין לשבת ישמח משה, ורבינו יעקב מ"כ החזיר הרבר ליושנו ואמר כי מעם גדול לדבר לומר ישמח משה דאמרינן בפ"ק רשבה (דף י"ע"ב) מאי רכתיב לדעת כי אני ה' מקדשכם אמר הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית ננוי ושבת שמה ואני מבקש

מבקש ליתנה לישראל לך והודיעם וכו' ולהכי תקנו ישמח משה באותה מתנה טובה של שבת, כ"ש, (אב"ן):

לשחרית של שבת הולכין לבית הכנסת ועומד החון ופותח על נמילת ידים ועונין אמן ומסיימין כל הברכות דלפני ברוך שאמר, וקורא ושונה ודורש ואומר רבון כל העולמים כי לא על צדקותינו וכו', ומנהג ספרד ופרובינצא ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד וכופלין אותו בספרד, מומור לתורה מבואר בסידור של ברכות, ובמזמורים לשבת השמים מספרים והלל הגדול כ"ז כ"ל חסדו על שם שמדברים מיצירת בראשית שנשלמה בשבת. מומור שיר ליום השבת, ומוסיפין שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה בספרד, וי"ל כי זה מן הגאולה מדבר כדאיתא במכילתא בפרשת השירה עשר שירות הן התשע לשון נקבה כשם שהנקבה יולדת כך אחריהן שיעבור, אבל האחרון לשון זכר דכתיב שירו לה' שיר חדש וכתיב צאו וראו אם יולד זכר כשם שאין הזכר יולד כך גאולה אחרונה אין אחריה שיעבור, ובזכות השבת אנו עתידים להגאל, וכן שיר המעלות לולי ה' וגו' על קבוץ גלויות שנאמר נפשנו כצפור נמלטה וגו':

כב) ובבית הכנסת של אדוננו הנשיא ר' יהוסף זצ"ל מוסיפין עוד שיר המעלות שמחת באומרים לי בית ה' נלך, על שם שמחת המקדש החדש שיבנה שהוא בנין מפואר, וכן תמצא ענין כל המזמורים שמוסיפים בספרד לפי הענין, ויישר מאד בעיניו והמבין יבין, (אב"ן):

כג) ואלפ"א בית"א ליוצר לחול ולשבת מבואר בסדר הברכות. ליוצר בתפלתו ישמח משה וכו' עד שבת וינפש, ולא נתתו ה' אלהינו לגווי הארצות שאינם עובדי פסילים, ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים כמשמעו, גם במנוחתו לא ישכנו ערלים שאינם אלו ואלו אלא גרי צדק שקבלו עליהם שבע מצות, או גרים ותושבים שקבלו עליהם שלא לעבור ע"ז כנבעונים, ושבת שקולה כנגד כל המצות כדכתיב בעזרא ותתן להם תורה ומצות ואמר שבת קדשך הודעת להם לכן לא נתתו כי אם לישראל שקבלו עליהם כל המצות, על כן אין נכון לדלג אותו הלשון שתקנו חכמים, (אב"ן):

כד) ביציאת התורה מן הארון מנהג ספרד לומר אתה הראית לדעת שנאמר על קבלת התורה, ותורה נתנה בשבת ב' ר' עקיבא, יהי ה' אלהינו עמנו על בנין הבית, קומה ה' למנוחתך בעבור דוד עבדך וכו' בהכנסת הארון לבית קדש הקדשים אמרו שלמה כדאיתא בפרק במה מדליקין, ואומר בקול רם גדלו לה' אתי ומגביה ס"ת כלפי מעלה וע"כ נהגו לומר זה המקרא על שם ויהי כי צעדו נושאי הארון ששה צעדים שיש במקרא זה ו' תיבות, כך שמעתי, (אב"ן):

כה) מנהג ספרד שהמברך והקורא בתורה נומלה בידו ובחיקו, ויש לי סמך מדאיתא בסוכה כך היה מנהגם של אנשי ירושלים אדם יוצא מביתו לולבו בידו, קורא ק"ש ומתפלל ולולבו בידו, היה קורא בתורה ונושא את כפיו מניחו על גבי קרקע, למדנו שימול הספר בידו בעת הקריאה כאילו קבלה היום סהר סיני שנאמר ביום הזה באו מדבר סיני, ואמרינן בירושלמי ביום הזה באו מדבר סיני אל יהו דברי תורה בעיניך כפרוודגמא ישינה שהכל רשין בה אלא כפרוודגמא חדשה שהכל מצפים לראותה, (אב"ן):

כו) אך המנהג שנהגו בכל ספרד שאין בולטין עמודי ס"ת לכמה כלל אלא למעלה ובגלילתה לאחר קריאתה מעמידה החון על התיבה במקום שיושב, אינו מנהג כשר אלא ראוי להעבירו ואי איושר חילי אבמלנייה, לפי מה שאמרו חכמים עשרה שקראו בתורה גדול שבכולן גולל ס"ת וכשהוא גוללו גוללו מכחוץ ואין גוללו מבפנים וכל זה מפני כבוד התורה, וכשמוטלת בספסל במקום שיושבין אין זה כבוד התורה, ועוד שהגליונים מתקלקלים ומתמעמים משיעורן, ועוד דאסור לישוב כנגד התורה כדאיתא בבבלי ובירושלמי פרק מי שמתו בסופו לא ישב אדם על ספסל שספר תורה נתון עליו ומעשה בר' אליעזר שהי' על ספסל שהיה ס"ת נתון עליו והרתיע על מפניו

מלפניו כנרתע מלפני הנחש, ואם היה נתון על דבר אחד מותר וכמה טפח, ועוד מרקאמרין גדול שבכולם גולל ס"ת מכלל דכבודו בגדולים ולא בחזן הכנסת, (אב"ן):
בזו ובברכות פרק שלשה שאכלו ובמגילה פרק הקורא עומד ויושב וברוש' ובסנהדרין בפרק א' דיני ממונות אין פורסין על שמע פחות מעשרה ואין עוברין לפני התיבה פחות מעשרה ואין קורין בתורה פחות מעשרה ואין נושאים את כפיהן פחות מעשרה, מכיון דתני אין פורסין וכו' להירא מילתא תני אין עוברין צריכין להירא דתני אין פורסין התחילו בעשרה והלכו מקצתן גומרין אין עוברין לפני התיבה כו' התחילו בעשרה והלכו מקצתן גומרין וכו', ועל זה נאמר ועוזבי ה' יכלו ומתרגם דשבקין אורייתא ישתיעזו, וכן על כל השנויים במשנתנו:

הקורא בתורה וקרא שני פסוקים או שלשה ונשתהק ולא בירך אחריה אמרין במגילה בירושל' פרק הקורא עומד ויושב ר' אבא בריה דר' אחא בר אבין ור' חייא בשם ר' יוחנן היה קורא בתורה ונשתתק זה שעומד תחתיו יתחיל ממקום שהתחיל את שלפניו, ואי תימרו ממקום שפסק, הראשונים נתברכו לפניהם ולא לאחריהם והאחרונים נתברכו לאחריהם ולא לפניהם וכתוב תורת ה' תמימה, שתהא כולה תמימה מגלת סתרים, מצאתי בירושלמי פרק הקורא עומד ויושב ר' שמואל בר רב יצחק עאל לכנישתא חמא חד בר נש קאים ומתרגם והוה סמיך לעמודא א"ל אמיר לך כשם שניתנה תורה באימה כך אנו צריכין לנהוג בה באימה, למדנו מזה שהמתרגם צריך לעמוד על רגליו ולא להסמך אף על העמוד, (אב"ן):

כח) מצאתי בירושלמי ר' שמואל בר רב יצחק עאל לכנישתא חמא חונא קאי ומתרגם ולא מוקים בר נש תחות' א"ל אמיר לך כשם שנתנה על ידי סרסור כך אנו צריכים לנהוג בה על ידי סרסור, עאל ר' יהודה בן פוי ועברה שאילה אנכי עומד בין ה' ובניכם להגיד לכם את דבר ה', (אב"ן):

כט) מצאתי בירושלמי ר' שמואל בר רב יצחק עאל לכנישתא חמא חד סופר קאי ומושיט תרגומא מנו ספרא א"ל אסור לך דברים שנאמרו בפה ושאמרו בכתב בכתב, (אב"ן). וכן מצאתי במגלת סתרים:

ל) בתוספתא דמגילה ראש בית הכנסת לא יקרא עד שיאמרו לו אחרים קרא, חזן בית הכנסת לא יקרא עד שיאמרו לו אחרים קרא שאין אדם מבזבז לו, וחזן העומד לקרות אחד עומד ומקרא לו עד שעה שיקרא, ובפרשת וישלח יעקב בב"ד תני ר' חנינא בשם ריש לקיש אפילו חזן הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו למדנו שאין אדם רשאי לקרות עד שיאמרו לו אחרים קרא, וכן מייתי לה בהלכות רבינו האלפסי ז"ל, ומנהג צרפת ופרובינצא בשחרית בשבת לפני בית הכנסת להשלים פרשת היום שנים מקרא ואחד תרגום לפי העושה כן מאריכים לו ימיו ושנותיו, ויש שמקדים להשלים בערב שבת, ואמר רב שר שלום גאון ז"ל כשמוציאים את התורה מן הארון בין בחול בין בשבת וכשמחזירים אותו לארון עומדים מפניו לאלתר ואחר כך יושבין דאיבעיא לן בקידושין מהו לעמוד מפני ס"ת ר' חלקיה ור' סימון ור' אלעזר אמרי מפני לומדיה עומדין דכתיב מפני שיבה תקום מפניה לא כל שכן, ואותן שעומדין מפניה משעת הוצאה עד שעת חזרה מועים בהאי קרא דכתיב ובפתחו עמדו כל העם ואינו אלא לשון שתיקה כדאיתא בסוטה פרק אלו נאמרין א"ר הלכו כיון שנפתח ס"ת אסור לספר ואפילו בדבר הלכה שנאמר ובפתחו עמדו כל העם ואין עמידה אלא שתיקה שנאמר והוחלתי כי לא ידברו עמדו ולא ענו עוד, וקורין בתורה שבעה אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהן ואפליגו בהא אם מפטיר עולה למנין ו' אילא, ופסקו גאונים דעולה מרתנן חל להיות פרשת שקלים בואתה תצוה קורין ששה בואתה תצוה וחד קורא מני תשא עד ועשית כבוד וכן כתב רבינו האלפסי ז"ל, ור"י מנחתו כבוד כתב דאי אפסיקו בקדיש לפני המפטיר אינו עולה

עולה ואי לא אפסיקו עולה, וכן כתבו רבנן מבוראי וכן מצאתי במסכת סופרים, ונראה מפני שהקדיש הפסיק לחובת קריאת התורה וכדי להפסיק בין הקוראים לענין חובת הקריאה למפטיר שאינו עולה לחובת הקריאה, (אב"ן):

(לא) ורב עמרם כתב דאין המפטיר עולה והא שצריך לקרות בתורה תחילה מפני כבוד תורה וכיון דמשום כבוד תורה הוא למניינא לא מליק, וכתב רב נמרוני שאפילו כהן עם הארץ וישראל ת"ח קורא כהן ראשון מפני דרכי שלום ואף לפני נשיא שבישראל ולפני ראש ישיבה דתנן אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל ואחריהם תלמידי חכמים כו', בגיטין פרק הניזקין, ואם אין שם כהן נתפרדה חבילה דלא קרי לוי כלל, יש מפרשים שלא יקרא שני במקום לוי כלל אלא במקום ישראל מיהא יעלה. ובכתובות פרק שני הכל עולין למנין שבעה אפילו אשה, אבל אמרו אשה לא תקרא בתורה מפני כבוד הצבור. וכתב רב נמרוני דדוכתא דמצלו ביה עשרה ולית בהון שבעה דידיעו למיקרי בספר תורה קרי כל גברא דידע למיקרי תרי וימנין שפיד דמי דלא לבמל מנהג ישראל ולא ליבמלן ברכות ולא שמוענין להנך דלא גמירי ואין בזה משום מוציא שם שמים לבמלה: הקורא בתורה לא יסייע למתורגמן שלא זאמרו תרגום כתוב בתורה ושלא יפסוק בקריאתו אף בתרגום עד שיחתום אבל החזן מותר לסייעו אף בקול רם, ואותו מתרגם אינו קורא לעלות למנין ז' מפני שהוא מקרא אחריהם ואם מתרגמים שנים אין לחוש. ואי משום דשמעי גברי ונשי לא ליפרוש להון ויוצאין ידי חובתן בלא פירוש. וכתב רב נמרוני ז"ל אלו שהן מתרגמין בתרגום דרבנן על המקרא אסמכוה רבנן שנאמר ויקראו בספר תורת אלהים ושום שכל מפורש, מפורש זה תרגום, ומדקתני אין המתרגם רשאי להשמיע קולו יותר מן הקורא ומדתנן קטן קורא בתורה ומתרגם, הא למדת שמצוה לתרגם מן התורה ואותן שיודעים לתרגם ומוניעין ממנו להכעיס הם בני נדוי ואם אינם יודעים לתרגם ילמדו מאחרים ויתרגמו ויצאו ידי חובתם עד כאן. ועוד דאמרינן כל המשלים פשויותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום מאריכין לוימו ושנותיו אלמא דמצוה גדולה יש בתרגום לפי שפירוש התורה הוא, (אב"ן):

(לב) מצאתי בתשובות הגאונים בכהן שהמיר וחזר בו לא יקרא בתורה תחילה ולא יפירוש כפיו דכהן בעל מום הוא וכתוב וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון בתורה וזה חילל קדושתו והיאך יברך אקב"ז בקדושתו של אהרן, וכהנים ששמשו בבית חוניו לא ישמשו במקדש בירושלים דכתיב אך לא יעלו כהני הבמות, אבל חלה ומתנות נותנים לו ככהנים בעלי מומים שפסולים לעבודה ונותנים להם מתנות כהונה. ושוב מצאתי כהן שהמיר וחזר בתשובה ראוי לישא את כפיו ואע"ג דכתיב וקדשתו וכיון שהמיר חילל קדושתו דכיון שחזר בו חזרה קדושתו שנאמר אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח ה' בירושלים ויאכלו מתנות בתוך אחיהם, ותנן הרי הן חולקין ואוכלים בתרומה ובקדשי קדשים והרי הם ככהנים בעלי מומים ואסורין בזונה ונדרושה וחללה ואסורין ליטמא למתים כבעלי מומין וראויין לישא את כפיהם כבעלי מומין וקורא בתורה ראשון שאם אין אתה אומר כן אמאי תנן הרי הן כבעלי מומין ליתני נפסלו מן הכהונה ומשום דכהנים דשמשו בבית חוניו דלאו לע"ז אבל לעבודה זרה נפסלו מן הכהונה דהא אפליגו רבנן במשתחוה לעבודה זרה ובמורה לע"ז דאיתמר המשתחוה לע"ז רב נחמן אמר קרבנו ריח ניחוח ורב ששת אמר אין קרבנו ריח ניחוח, ולענין עבודת מקדש הוא דאיפליגו הא לכל מילי ולכל דיני כהונה לא איפליגו לעלות לדוכן ולקרות בתורה תחילה, וכי תימא והא כתיב ושמו את שמי וגו' שהכהנים מברכין את ישראל והקב"ה מסכים על ידיהם וזה שעזבו הקב"ה עזב אותו דכתיב וחרה אפי בו ועובתים, הלא כתיב שובה אלי ואשובה אליכם וכיון ששב הקב"ה מסכים על ידו בברכותיו, ואין לנו ראייה ממקרא ולא ממשנה ולא מתלמוד לפסלו אלא שלא לפסלו יש לנו ראייה מן התורה

התורה ומן המשנה דכתיב לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הנהיב מדבר כיצד אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, ואם האמר לא יעלה לרוכן ולא יקרא בתורה תחילה אין לך אונאת דברים גדול מזה, ועוד נמצאת מרפה ידיהם של בעלי תשובה, ולא נכון לעשות כן דאמר רבינא כל האומר מנשה אין לו חלק לעולם הבא מרפה ידיהם של בעלי תשובה, ואם לא יעלה לרוכן ולא יקרא בתורה תחילה מהרהר בלבו את המרתו ויאמר אוי לה לאותה בנשה אוי לה לאותה כלימה וימנע מעשות תשובה, נמצינו שהקב"ה עשה תנקה דלא ליטמע ישראל בין הכותים דכתיב ונמכר לגר הושב אחרי נמכר גאולה תהיה לו, מכל מקום יש להוכיח שהוא כאשר אחיו הכהנים, כך מצאתי, (אב"ן):

לג) וקורא המפמיר שלשה פסוקים לכל הפחות אחר קריאת השבעה כשהפסיקו בקדיש בינם לבינו, ואחר כך מפמיר לפי ענין פרשת היום מבראשית עד י"ז בתמוז, ומשם ולהלן הכל לפי המאורע, ולא יפחות מכה"א פסוקים כנגד שבעה הקוראים בתורה, והיבא דסליק עניינא כעולותיכם ספו על וגו' אין צריך כל כך אלא להשלים הענין. וכן מנהג בכל הפרשיות הבאות חובה. ליום אחרי קריאת הקוראים לפני החובה מפסיק בקדיש כגון שבת וראש חודש ושבת וחול המועד וראש חודש שבת שחל להיות בשבת שאנו מוציאין שלש תורות לקרות אחת בענין היום ואחת בראש חודש דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, ואחת בחנוכה, מפסיקין בקדיש קודם קריאת פרשת חנוכה וחוזר המפמיר וקורא בה ומפמיר בנרות זכריה, (אב"ן). ויש מקומות מועטים שלא נהגו כך:

לד) וכתב רבינו יעקב מ"כ דבשבת שקורא המפמיר פרשת חובה כגון של ר"ח וחנוכה ופרשיות ארבע אינן רשאין להקרות בהן קמן ולהפמיר דזה הכלל כל המחוייב בדבר מוציא את הרבים ידי חובתן וכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן ואין הקמן מחוייב בדבר, (אב"ן):

לה) כתב ר"י מ"כ לכך מנהג לקרות את הקריאה בנביא לפי מה דאמרין בסוטה פרק אלו נאמרין א"ר חלבו כיון שנפתח ספר תורה אסור לדבר אפילו בדבר הלכה שנאמר ובפתחו עמדו כל העם, אך לאחר קריאת התורה הותרו לפתוח ולדבר בדבר הלכה, לשון פטר רחם פתיחה, או כלשון הנפטר מחבירו, אין מפטירים אחר הפסח, לשון סילוק מן הדבר, (אב"ן):

לו) אבל שלא לדבר הלכה אסור לדבר בבית הכנסת וזולתי לצרכי רבים כדאמרין לעיל לפני תפלת החול, ואמרין בפרק בני העיר בתי כנסיות אין אוכלין בהן ואין שותין בהן ואין ישינן בהן לא שינת קבע ולא שינת עראי ואין מחשבין בהן חשבונות וכל בית הכנסת שמחשבין בה חשבונות לסוף מלינין בה מת מצוה ואין קובר, אבל חשבונות של מצוה מחשבין. וברכות ההפסרה אחת לפניו וארבע לאחריה, מצאתים במסכת סופרים כמנהג העולם, (אב"ן):

לז) וכל אותן העונין אמן אחר השלמת וצדק ומתחיל ונאמן אתה וכו', אין להעלות על לב שהן שתי ברכות שאינן אלא אחת דהיאך יתכן היות נאמן אתה הוא כברכה הסמוכה לחבירתה הלא את שלפניה אינה חותמת בכרךך ועוד דשם כאחת מונה אותה ולא כאמנים דקדיש יתגדל עונין עליה, ואין לחוש לו כי דבריו אמת וצדק אינו ברכה לענות אמן עליה, ואולי יש לומר שאנו אומרים שיהיו דבריו אמת וצדק כאשר הם ולקיים גבואתו עלינו לפדותנו אמן, וכך מצאתי דצריכין הצבור לומר עמו נאמן וכו' עד סוף כל הברכה ולא ידעתי למה, (אב"ן):

לח) ואם חל ראש חודש בשבת המפמיר בנביא אל יזכיר ראש חודש דאמרין בפרק במה מדליקין א"ר חלבו אמר רב גידל אמר רב ר"ח שחל להיות בשבת המפמיר בנביא אין צריך להזכיר של ר"ח שאילמלא שבת אין נביא בראש חודש, וכך נראה

גראה לי עיקר, ואע"ג דאיבעיא לן בפרק במה מדליקין מהו להזכיר של הנוכה במוספין כיון דלית ביה מוסף בדידיה לא מוכרינן או דילמא יום הוא שנתחייב בד' תפלות, ופשטוה מהא דא"ר יהושע בן לוי יום הכפורים שחל להיות בשבת המתפלל תפלת נעילה צריך להזכיר של שבת יום הוא שנתחייב בד' תפלות וכו', ואותבינן ליה סדרב גידל דאמר רב גידל אמר רב ר"ח שחל להיות בשבת המפמיר בנביא וכו' אין נביא בר"ח ומשינן מי דמי ההם נביא בד"ר"ח ליכא כלל הבא איתיה בערבית שחרית ומנחה, וכן במעין שבע כשחל יום טוב בשבת אמרינן שאין צריך להזכיר של יום טוב כפי זה הטעם וכתוב לעיל, כך גראה לי. ולא כמה שכתב רבינו האלפסי ז"ל דליתא לדרב גידל מהא דר' יהושע בן לוי וכו', דהא תלמודא מותיב לה ומפרק לה אליביה, ועוד דאמר רב אחדבוי אמר רב מתנא יום טוב שחל להיות בשבת המפמיר בנביא במנחה אינו צריך להזכיר של יום טוב שאילמלא שבת אין נביא במנחה ביום טוב ואע"ג דאיתיה בשחרית, (אברהם ב"ד נתן). (לט) ולא תיקשי דבפרק הקורא את המגילה תנן בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין שלשה אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהן ואין מפמירין בנביא דאין מפימירין בנביא אשני וחמישי קאי ולא אמנחה דשבת, ומיהו לא נהגינן הכי לאפמורי בשבת במנחה, פר"ת, (אב"ן):

(מ) ולבתר דקרו אפמרתא ואית להון עסקא ציבורא או למיפסק צרקה או למימר פירקא או דרשא באתרא דרגילי שפיר דפי, ומוספין אין מתאחרים על זה שהרי שנינו מוספין כל היום, (אב"ן):

(מא) וכדמסיימי מקדשין לאלתר ועומדין להכניס תורה בארון, ומנהג ספרד לומר מזמור לדוד הבו לה' בני אלים וכו', וי"ל הטעם שזה המזמור על מתן התורה נאמר וירקודם כמו עגל, למה תרצדון הרים גבנונים, וכתוב בסוף ה' עוז לעמו וגו' ושאו שערים ראשיכם וגו' כששמעו אומות העולם את הקולות ואת הברקים הלכו אצל בלעם לדעת מה זה ועל מה זה ואמר להם הקב"ה נותן התורה לישראל, וזהו ה' עוז לעמו יתן וכו', ושאו שערים ראשיכם וגו' שלמה ע"ה אמרן כשהכניס את הארון לבית קדש הקדשים שדבקו שערים זה בזה כדאיתא בפרק במה מדליקין, (אב"ן):

(מב) עומדין למוסף ואומר אבות ונבורות וקדושת השם, כך מנהג ספרד וכן כתב הרב ר' משה ז"ל לומר למשה צוית על הר סיני מצות שבת זכור ושמור. ובצרפת ופרובינצא נהגו לומר תקנת שבת רצית קרבנותיה צוית פירושיה עם סדורי גסכיה מענניה לעולם כבוד ינחלו מועמיה חיים זכו וגם האוהבים דבריה גדולה בחרו או מסיני נצמזו צווי פעליה כראוי, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתעלינו בשמחה לארצנו וכו'. וקבלתי הטעם מרבתי בצרפת לפי שעל ידי שמירת השבת יהו ננאלין שנאמר אפי' שמרו את שבתותי והביאותים אל' הר קדשי וכו'. והאלפ"א ביתא נשמעת על הנאולה, תשר"ק ביום ההוא ישרוק ה'. צ' פ' ע' ס' יטפו ההרים עסים יטפו כמו יצפו ונפת צופים צוף דבש אמרי נועם, ג' מ' ל' ד' ויהיה ה' למלך על כל הארץ, י' מ' ח' ז' יצו שכס אחר לעבדו ויחווהו ויאמרו הנה אלהינו זה, ו' ה' ד' ג' ב' א' ובא לויתן ויכרו עליו חברים. שעתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים ממנו (בפ' ע"פ), מסיני נצמזו צווי פעליה כראוי מ' ג' צ' פ' ד' צופים אמרום, בירושלמי התורה ניהנה ממאמר למאמר מנאמן לנאמן מצדיק לצדיק מפה אל פה מכף אל כף, ותורה ניתנה בשבת כדאיתא לעיל, (אב"ן):

(מג) במוסף נהגו לומר קדושה רובא לציון גואל, וכך כתבו רבינו שריא ורבינו האיי בנו ז"ל. אין אומרים פעמיים בימים טובים ובשבתות אלא במוסף ולא בשחרית ומנחה, וכיום הכפורים במוסף ובנעילה, אבל בחול ובתעניות ובראשי חדשים ובחול המועדים אין אומרים כלל, ובצרפת ופרובינצא אומר אותה במוסף להושענא רבא, ויהבאר הטעם בעז"ה במקומו, וקבלתי מעם למנהג קדושה רבא במוסף שבת ויו"ט

זיו"ט לפי שננורה גזירה לבטלם מק"ש שחרית וערבית כעין מעשה רגילות ויגש הפלשתי השכם והערב ודרשו חכמים כרי לבטלן מק"ש שחרית וערבית התקינו לאומרו במוסף שבת זיו"ט, לפי שהמוספין כל היום ולא ירגישו בהן האויבים, ואולי בשבת זיו"ט שהיו מרביץ בתפלה הרגישו על זה שהיו סבורין כי עליהן היו באין כענין תקיעות שבמוסף בירושלמי ויתבאר במקומו, ואע"פ שנתבטלה הגזירה התקנה לא נתבטלה, (אב"ן):

(מד) **פעמיים** וכו' ה' אחד, לולא היו מאריכין באחד ולא היו כופלין היה טוב מאד. והאומר שמע שמע כאומר מודים מודים, ושמעתי כי רבינו אליהו ז"ל היה חוזר ואומר ה' אחד ולמבין אין חשש בדבר כי אם כשכופל כל הפסוק, ובעיא עיון בסוכה (דף נ"ג ע"ג) כענין ואנו ליה עינינו וליה עינינו, (אב"ן):

ומסיימים את התפלה ואומר קדיש, ומנהג צרפת לקרות את המשניות מהסדרים בכל שבת פרק אחד, וקדיש בלא התקבל וכו', והולכים לבתיהם לשלום.

ופורשים את המפה על השלחן וזכר למן מלמטה ומל מלמעלה ודומה כמי שמונה בקופסא, בסוף יומא ירושלמי כל האומר פרישת המן בכל יום מובטח לו שאין מוונתיו נחסרין, ומקדש קידושא רבא בורא פרי הגפן ומי שאומר אחריו ברוך מקדש השבת מועה הוא דבערבי פסחים רב אשי איקלע כו' אמרי ליה ליבריך לן מר קידושא רבא וכו' אמר בורא פ"ה ואגיד ביה וכו' נמצא שאין לומר יותר, וזה שקורא בפ"ה קידושא רבא לפי שהוא ראשון לכל הכרכות דהוא ברכת הנהנין וכמו תרומה גדולה והלא תרומת מעשר היא גדולה ממנה שהיא אחת מעשר ותרומה גדולה תרי ממאה עין בינונית אחת מחמשים אלא שהיא ראשונה למעשר ולתרומתו, וכן את כגדי עשו כנה הגדול והלא ביהד נולדו אלא על שם שנולד ראשון כנ"ל, (אב"ן):

(מה) **ונקיט** תרתי לחמים ובוצע חדא מ"ט לקטו לחם משנה כתיב וכן היה עביר ר"ב פרק כל כתיבי, ויבצע את העליונה. ונשים חייבות בלחם משנה שאף הן היו באותו הנס שלקטו לחם משנה בערב שבת ובערב זיו"ט. ואחר אכילתן יברכו על מים האחרונים כעל הראשונים על נטילת ידיים ויתבאר לפנינו במקומו בעו"ה, ויברכו על המזון ומוסיף ברחם רצה והחליצנו פרק שלשה שאכלו, ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה ואומר קדושת היום באמצע, רחם נמי היינו נחמה, ולאז משום פותח ומסיים נקט לה אלא משום אזכרה של שבת באמצע כדאמר פותח בעבודה ומסיים בעבודה ואומר מעין המאורע באמצע דהתם משום אומר מעין המאורע באמצע נקט לה הכא נמי לא אתא לאשמועינן אלא משום אמירת רצה והחליצנו או יעלה ויבא, ויכול אדם לומר בין רחם בין נחמנו בין בחול בין בשבת דכיון שירחם עלינו אין לך נחמה גדולה יותר מזו וכן כתב הרב רבינו משה זצ"ל. ויש לי סמך לומר רחם בשבת פרק אלו קשרים בירושלמי א"ר אבהו כתיב שבת היא לה' מה הקב"ה שבת ממאמר אף אתה שבות ממאמר. א"ר חנינא מדוחק התירו שאלת שלום בשבת ר' שמעון בן יוחאי המי לאמיה דמשתעייא סגי אמר לה אימא שבתא היא והיא שתקה. תני אסור לתבוע צרכיו בשבת ר' זעירא שאיל לר' חייא בר אבא מהו למימר רענו פרנסנו בברכת המזון א"ל מופס כרכות כך הוא ומותר, הא למדת שמנהגם היה לומר רחם ה' דרענו פרנסנו במטבע של רחם רגילות לאומרו ולא בנחמנו, (אב"ן):

(מו) **אבל** רבינו האלפסי כתב ובשבת מתחילין בנחמה שאומר נחמנו ה' אלהינו וכו' ומסיים בנחמה ותנחמנו בנחמתך וכו' בא"י המנחם עמו בבנין ירושלים, ופר"ח כך, וכן עמא דבר (אין צריך) לומר נחמנו ה' אלהינו בציון עירך ושמחנו בבית בחירתך ומלכות בית דוד משיחך מהרה תחזירנה למקומה ורצה והחליצנו, ואין לומר כמנהג סדרים ושמחנו מלכנו בבית בחירתך מהרה הקם מלכותך ומלכות בית דוד וכו' כדאמרינן בפרק שלשה שאכלו דהטוב והמטיב צריכה שתי מלכיות לבר מדידיה אחת לברכת הארץ ואחת לבונה ירושלים דכיון דאמר מלכות בית דוד לאז אורח ארעא דלא אמר מלכות שמים

שמים, מכלל דאין להזכיר בה מלכות שמים דלכך צריך להזכירו בהטוב והמטיב וגם ברחם צריך לומר כך, רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מלכות בית דוד משיחך אלהינו אבינו רענו פרנסנו וכו'. יראה לי הטעם למה דאמר כל מי שלא אמר בריה ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו:

מצאתי במדרש שבימי ירבעם בן נבט מאסו ישראל בשלשה דברים במלכות בית דוד ובבנין הבית ובמלכות שמים שנאמר ראה ביתך דוד זה שמאסי להם מלכות בית דוד, ובנין הבית, איש לאהליו ישראל אל תקרי לאהליו אלא לאהליו שמאסו להם מלכות שמים, ואינן נגאלין עד שיבקשו שלשתן שנאמר ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם ונתרו אל ה' ואל מובו באחרית הימים כ"ם במדרש, על כן צריך לומר בבונה ירושלים שלשתן בין בחול בין בשבת, (אב"ן):

(מו) **רצה** והחליצנו יש לי לסמוך למה אומרים זה בשבת. בירושלמי ובבראשית רבה א"ר אליעזר בן יעקב מה הלשון הוזה ישמוט יו"ט ישויב יניח, ישמוט וחליצה נעלו מעל רגלו וחליצו האבנים וישלפון, יחלץ עני בעניו בשכר עניו יחלצו מדינה של ניהנם שנאמר חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם*, יו"ט ואתם תעברו חלוצים מווינינים, ישויב חלצני ה' מאדם רע, יניח ועצמותיך יחליץ והיית כגן רוה, וא"ר אליעזר בן יעקב זו מעולה שבברכות זרווי גרמי, מכאן סמך לרצה והחליצנו בשבת, והטעם שעל ידי זכות שבת שישמרו ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד יהו נגאלין ונשמטין מן הגלות לארץ ישראל מווינין ומזרוזין בחלוץ עצמות, על זה אנו מבקשים ומתחננים לומר רצה והחליצנו וכו', (אב"ן):

(מח) **ועל** כן אם חל יו"ט או ר"ח בשבת אין לדלג רצה והחליצנו ולהזכיר של שבת ביעלה ויבא לפי שרצה והחליצנו בקשת הגאולה היא כנגד השבת, אבל בהתלה מדלגים תפלות שבת כולם ואומרים תפלות יו"ט ומזכירים בהן שבת ויומו. והרב רבינו אלחנן בן רבינו יצחק נ"ע אמר לפי שאם שכח ולא הזכיר רצה והחליצנו אחר שפתח בהטוב והמטיב חזור לראש לברכת הון, ויעלה ויבא פעמים שאם שכחו לא יחזור אף אם פתח בהטוב והמטיב כגון ב"ח, אע"פ שיחזור ליעלה ויבא ביו"ט לברכת הון, אין לבטל העיקר מפני אותו שאינו עיקר, ואף ביו"ט אין מדלגים רצה והחליצנו מטעם זה שלא החלוק ביעלה ויבא, כך שמעתי מפיו נ"ע, (אב"ן):

(מט) **ואני** אומר שגם באתה בחרתנו יש כעין ישמח משה שמוזכר נתינת התורה והשבת לישראל ולא לעו"ג, שבחר בישראל מכל העמים וקדשנו במצותיו ונתן להם שבתות למנוחה ומועדים לשמחה, ובשבת ובר"ח שבתות למנוחה וראשי חודשים לכפרה וראוי לאמרו בשבת, וגם רש"י נהג לאמרו דביעלה ויבוא לחוריה לא הוי סגיא וצריך לומר אתה בחרתנו, וכן בברכת המזון לא סגי ביעלה ויבוא זכר של שבת שאין בו ענין רצה והחליצנו שצריך להזכיר משום שבת כדאמרן, (אב"ן):

(נ) **ומברכין** אחר המזון מעין שלש דאפסקיה בברכת המזון ואסח דעתיה דכיון דאמר הב ונברךך אסור למייתי בלא ברכה, ודלא כרבינו ר' שמעון קיירא נ"ע שכתב בהלכותיו דלא מברך מעין שלש דהא בריך ליה ברכת המזון וברכת המזון לא פטר אלא האכילה והשתיה שבתוך הסעודה אבל השתיה דלאחר המזון לא פטר ולכך צריך לברך אחר ברכת המזון בורא פרי הגפן דלא איפטר באותה שבירך לפני הסעודה או בתוכה דאסח דעתיה וכיון דצריך לברך בפ"ה אחריו הוה ליה כבא להם יין לאחר המזון בלא אכילה קביעות ככל היום אם ישתה צריך לברך ברכת הנהנין ואחריו מעין שלש, ותו לא מירי, (אב"ן):

וחוהמין

* ע"י כנגלי ימזם ק"צ ע"ב :

(נא) וְהוֹתַמִּין עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן כַּפְתִּיחָהּ כִּךְ חֲתִימָהּ כִּךְ מִנְהַג הָעוֹלָם, וּרְבִינוּ אֶלְפִסִּי עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן, אֲבָל רְבִינוּ יִצְחָק מִדְּנֶפְרִיא הִיָּה חוֹתֵם עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפִּירוֹת וְכֵן כָּתַב רְבִינוּ מֹשֶׁה הַסְּפָרְדִי וְצִ"ל בְּסֵפֶר אֱהָבָה בַּפ' ח' בְּרַכָּה אַחַת מֵעֵין שְׁלֹשׁ שֵׁל ה' הַמִּינִים שֶׁל פִּירוֹת וְשֶׁל יוֹן כֶּשֶׁל מִינֵי דָגָן אֲלָא שְׁעַל הַפִּירוֹת הוּא אֹמֵר עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרֵי הָעֵץ וְעַל תְּנוּבַת הַשְּׂדֵה וְעַל אֶרֶץ חֲסֻדָּה וְכוּ' וְעַל הַיּוֹן הוּא אֹמֵר עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן וְחוֹתֵם בְּשִׂתְיָהּ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפִּירוֹת, וְכֵן כָּתַב רַב אַחָא מִשְׁבַּחַא בְּפִרְשָׁתָּהּ וְיִשְׁמַע יִתְרוֹ. וְכֵן נ"ל מִדְּאִמְרֵינָן בְּסוֹף כִּיצַד מְבַרְכִין א"ל אֲבִי לְרַב דִּימִי מַאי גִּיְהוּ בְּרַכָּה אַחַת מֵעֵין שְׁלֹשׁ א"ל בְּחֻמְשַׁת הַמִּינִים עַל הַמַּחְיָה וְעַל הַכֹּלְכֵלָה וְכוּ', דְּפִירֵי עַל הָעֵץ וְעַל פְּרֵי הָעֵץ, דְּחִמְרָא עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן, מִיַּחְתָּם מַאי חֲתִים רַב חֲסֻדָּה אֲמַר עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפִּירוֹת וְר' יוֹחָנָן אֲמַר עַל הָאָרֶץ וְעַל פִּירוֹתֶיהָ, אֲמַר רַב עֲמֵרָם וְלֹא פְּלִיגֵי הָא לָן וְהָא לָהּ, וְנִרְאָה דְּהָא דְקָא בְּעֵי מִיַּחְתָּם מַאי חֲתִים אֲכֹלְהוּ קָאִי אַחְמַשַׁת הַמִּינִים וְאִפְרִי וְאַחְמַרָא דְלֹא פִירֵשׁ חֲתִימַת הַיּוֹן הַיֹּאךְ וְלֹא חִילָק, (אב"ן) :

(נב) אֵךְ הֶרֶב ר' אֲבִיגְדוֹר קְרוּבֵי שְׁצ' בֶן הֶרֶב רְבִינוּ נָתַן גִּזְעַ מֵאֲבִינוּן אֲמַר לִי כִי לֹא יִתְכַן לַחְתוּם עַל הַיּוֹן כְּעַל הַפִּירוֹת דְּהָא אִישְׁתַּנִּי לְעִלְיוּאֵי וְכִי הִיכִי לְדַפִּירוֹת חֲתִימַתָּן כַּפְתִּיחָתָן הִכִּי נִמִּי לִיּוֹן חֲתִימַתוֹ כַּפְתִּיחָתוֹ עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן וְלֹא עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפִּירוֹת וְלֹא עַל הָאָרֶץ וְעַל הַגֶּפֶן וְכִי קָא בְּעֵי מִיַּחְתָּם מַאי חֲתִים אִפְרִיקָא בְּעֵי לָהּ וְיִמְנִה אַת שִׁמְעַ לְחִמְרָא וְאִין צְרִיךְ לְפָרֵשׁ וְיִישֵׁר כְּחוֹ וְכֵן עֲמַא דְבַר, (אב"ן) :

(נג) וְאִם חַל ר"ח או יו"ט בְּשַׁבַּת אִין צְרִיךְ לְהוֹכִיר בִּיעֲלָהּ וְיִבּוּא אַת יוֹם הַמְנוּחָה וְאַת יוֹם פְּלוּנֵי הוּוּה שְׁכַבְר הוֹכִיר שֶׁל שַׁבַּת בְּבִרְכָּה לְעֻצְמָהּ וְזִמָּה לֹא לְהוֹכִיר שְׁנֵי פְעָמִים בְּבִרְכָּה אַחַת, (אב"ן). וְאִם שָׁכַח וְלֹא הוֹכִיר שֶׁל שַׁבַּת קוֹדֵם שִׁפְתַּח בְּהַטּוּב וְהַמְטִיב אֹמֵר בְּרוּךְ אֲשֶׁר נָתַן שְׁבֻחוֹת לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְאוֹת וּלְבְרִיתָא בְּא"י מִקְדָּשׁ הַשְּׁבֵתָה, וְאִם שָׁכַח וְלֹא הוֹכִיר שֶׁל יוֹם טוֹב אֹמֵר בְּרוּךְ שֶׁנָּתַן יָמִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְשִׁמְחָה וְלִשְׁשׂוֹן בְּא"י מִקְדָּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהוֹמְנִים, וְאִם שָׁכַח אַחַר שִׁפְתַּח בְּהַטּוּב וְהַמְטִיב חוּזָר לְרֵאשׁ בְּבִרְכַּת הַמּוֹזֵן שֶׁהוּא הוּן, וְאִם שָׁכַח וְלֹא הוֹכִיר שֶׁל רֵאשׁ חוֹדֵשׁ אֹמֵר בְּרוּךְ שֶׁנָּתַן רֵאשֵׁי הַרְשִׁים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל :

שְׁלִישׁ סְעוּדוֹת לַשַּׁבַּת וְיו"ט מִנְהַג סְפָרַד וּפְרוּבִינְצָא לְעִשׂוֹתוֹ בְּמִנְחָה וְיִשׁ לֹא סֶמֶךְ גְּדוֹל לָהֶם דְּאִמַר בְּפֶרֶק כָּל כְּתָבֵי הַקֶּדֶשׁ נִפְלָה דְּלִיקָה בְּלִילֵי שַׁבַּת מְצִילִין מוּזֵן שְׁלֹשׁ סְעוּדוֹת, בְּשַׁחְרִית מוּזֵן שְׁתֵּי סְעוּדוֹת, בְּמִנְחָה מוּזֵן סְעוּדָה אַחַת, וְתַנְיָא קְעֻרוֹת שְׁאֵבַל בְּהֵן כְּעִרְבִית מִדִּיחָן בְּשַׁחְרִית, שַׁחְרִית מִדִּיחָן בְּמִנְחָה, וְתַנְן בְּפִסְחִים י"ד שְׁחַל לְהוֹיֹת בְּשַׁבַּת מְבַעְרִין אֶת הַכֹּל מִלְּפָנֵי הַשַּׁבַּת וּמִשְׁיִירִין מוּזֵן שְׁתֵּי סְעוּדוֹת אֲבָל מוּזֵן ג' סְעוּדוֹת לֹא הֲצִירָן לְשִׁירֵי לְפִי שֶׁהַסְּעוּדָה שְׁלִישִׁית בְּמִנְחָה וְכַבֵּר הִגִּיעַ אִיסוּר הַחֶמֶץ מִן הַתּוֹרָה מִשֵּׁשׁ שְׁעוֹת וּמַעֲלָה, וְאַת מִנְהַג הַצְּרַפְתִּים שְׁאוּכְלִין הַשְּׁלִישִׁית בְּשַׁחְרִית לֹא יִתְכַן דְּנִרְאָה כְּעוֹשֶׂה סְעוּדַת הַשַּׁבַּת שֶׁל שַׁחְרִית לְחֻצָּאִין, וְיֵאָד דְּרִיבּוּי הַתְּבַשְׁלִין שְׁאוּכְלִין בְּשַׁחְרִית או מִינֵי פִירוֹת בְּקִנּוּחַ הַסְּעוּדָה בְּהֵם יוֹכֵל לְהַשְׁלִים הַסְּעוּדָה ג' דְּאִמְרֵי בְּהִישָׁן בְּסוּכָה לְר' אֲלִיעֶזֶר דְּאִמַר י"ד סְעוּדוֹת חַיִּיב אֲדָם לְאֹכֹל בְּסוּכָה בְּמַאי מְשַׁלִּים לָהּ או בְּרִיפְתָא סְעוּדָה דְּיוֹמִיָּה הוּא אֲלָא בְּמִינֵי תְּרַגְמָא שְׁמַמְשִׁךְ בְּפִרְפְּרָאוֹת לְכַבּוֹד קִנּוּ מַה שְׁאִינּוּ רִגִיל בְּחוֹל, וְהָא לִיתָא דְּקִיּוּמָא לָן כְּרַבָּא יוּמָא (ע"ס) דְּפִירֵי לֹא בְּעוּ סוּכָה וְדִקְאִמְרֵי מִינֵי תְּרַגְמָא פִירוֹת נִינְהוּ דִּיחּוּיָא הִיא (וְדַתְנָן בְּכָל כְּתָבֵי הַקֶּדֶשׁ מְצִילִין עֲגוּלָה שֶׁל דְּבִילָה וְחִבִּית שֶׁל יוֹן, לְלַפֵּת בְּהֵן דְּפַת לְסְעוּדַת הַשַּׁבַּת, וְכִרְתַּנְן הַצִּיל פַּת הַדְּרָאָה יִצִּיל פַּת נְקִיָּה), וְכִיּוֹן דָּאֵם הַשְׁלִים בְּפִירוֹת לֹא יִצָּא, לְמַנְיָן ג' סְעוּדוֹת נִמִּי לֹא יִצָּא, וּמְכַל מְקוֹם אֵם נִמִּי יִצָּא הַתֵּם הוּא בְּסוּכָה דְּהוּי כְּמִטְיִיל בְּסוּכָה דְּמִוּוֹל בְּעֵי סוּכָה, אֲבָל סָהֵם שְׁלֹשׁ סְעוּדוֹת הֵם בְּפַת, כְּפִרְתָּהּ, (אב"ן) :

(נד) וְכָתַב רְבִינוּ יַעֲקֹב מ"כ דְּנִשְׁיָם חַיִּיבוֹת בְּשִׁלֵּשׁ סְעוּדוֹת שְׂאָף הֵן הִיוּ בְּאוֹתוֹ הֵנֶם שֶׁל מֵן

מן דלחם משנה לקמו כולם בערב שבת וחייבות לבצוע על שתי ככרות ועוד דבעשה דרבנן שוות בכל, (אב"ן):

(נה) **ירושלמי** פ' אלו קשרים בשבת ר' חגי בשם רשב"נ אמר לא נתנו שבתות וימים טובים לישראל אלא לאכילה ושתייה ועל ידי שהפה זה מסריח התירו לו לעסוק בתורה

ור' ברכיה בשם ר' חייא אמר לא נתנו שבתות וי"ט אלא לעסוק בהן בדברי תורה מתניתא מסייע לדין ולדין כיצד הוא עושה או יושב ואוכל או עוסק בתורה, כתוב אחד אומר שבת היא לה' וכתוב אחד אומר עצרת לה' וכתוב שבת היא לכם הא כיצד תן חלק לכם וחלק בתורה וכן אמר ר' אבהו, והכי איתא ביו"ט פרק שני דיום טוב ובפסחים פ' מקום שנהגו הכל סודים בשבת דבעינן לכם דכתיב וקראת לשבת עונג, כך מצאתי, (אב"ן):

(נו) **מה** שאנו אומרים בכל התפלות חמדת ימים אותו קראת היכן מצינו שנקראת שבת חמדת ימים שנאמר ויכל אלהים ביום השביעי ותרנום ירושלמי וחמיד ה' ביומא שביעאה לשון נכספה וגם כלתה נפשי, כך שמעתי מרבנותינו בצרפת, (אב"ן):

(נז) **מה** שנהגו בצרפת ופרובינצא לכל הקוראים בתורה כשמסיימן שאומר לחם החזון בקול רם חזק, מצאתי סמך לדבר בב"ר לא ימוש ספר התורה וגו' חזק ואמץ, אין אומרים חזק אלא למי שתופס החפץ בידו מלמד שהיה הספר תורה בחיקו של יהושע ואומר לו הקב"ה חזק ואמץ מכאן למסיום בתורה אומר לו החזון חזק, (אב"ן):

(נח) **מנהג** היה בקרואן למר עוקבא נשיאה שהיו מכינין לו כסא של כבוד בבית הכנסת מצד הארון ולאחר שקראו בתורה כהן ולוי היו מורידין לו התורה, ואית סמך לדבר בירושלמי ביומא פרק בא לו בכל אתר את אמר הולכין אצל התורה וכאן את אמר מוליכין התורה אצלן אלא ע"י שהן בני אדם גדולים התורה מתעלה בהן, והא המן מובילין אורייתא גבי ריש גלותא, א"ר ייסא בר אבין תמן על ידי שורעו של דוד משוקע שם אינון עבדין כמנהג אבותיהם, ואיתא בנמרא דסומה ירושלמי (מגלת סתרים בראשית רבה) ויברך אלהים את יום השביעי ברכו בעטיפה, רב הונא אמר צריך להחליף אבין בר חסדי אמר צריך לשלשל, ר' ירמיה ור' זעירא הוו מהלכין כחדא גולתיה דר' ירמיה שלשלה אמר ר' זעירא הדא אמרה צריך לשלשל, גולתא גלימא סדין, בירושלמי דפיאה וכן מוכח בתענית במעשה דאבא חלקיה וגלימיה אחר כתפיה ובירושלמי קרי ליה גולתיה ש"מ דגולתא הוא גלימא, א"ר חנינא צריך אדם שיהיו לו שני עטיפין אחד לחול ואחד לשבת מאי מעמא ורחצת וסכת ושמת שמלותיך וכי ערומה היתה אלא אלו בגדי שבת וכד דרש ר' שמלאי בציבורא חברייא לקיבליה ווי לנא כעטיפתנו בחול כך עטיפתנו בשבת אמר להון אעפ"כ יכילין אתון לשנות, ובבבלי פרק אלו קשרים אמר רב הונא יש לו להחליף יחליף אין לו להחליף ישלשל בגדיו, וכברתו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול, (מגלת סתרים):

בגדרים פרק אין בין המורד (דף ל"ז) אמור לקרות לדרדקי בשבת אבל לשנות מותר: **מצווים** ישראל ומזוהרין על שביית עברים ושפחות בין מולין ובין ערלים ויליף לה מקרא בפרק החולץ מוינפש בן אמתך והגר דלעבר עבדו לא איצטריך דכתיב קרא אחרניא למען ינוח עבדך ואמתך כמוך:

ירושלמי תחום שבת מן התורה שלש פרסאות שנאמר אל יצא איש ממקומו ביום הו' ומחנה ישראל שלש פרסאות היה ומרבנן תחום שבת אלפים אמה להרחיק אדם מן העבירה, אומר אני הכותב שבסעודה נ' בשבת אין צריך לבצוע על ב' ככרות שנאמר והיה ביום הששי לקמו לחם משנה שני העומר לאחד ומן העומר היה עושה כל אחד שתי סעודות א' בבקר וא' בערב הרי ד' ככרות, בבקר בששי היה אוכל א' נשתירו ג' ככרות, בליל שבת בוצע אחת ואוכלה בשחרית בוצע אחת ואוכלה נשאר אחת למנחה הרי לך שאין במנחה לחם משנה, (אב"ן):

למנחה

נט) **למנחה** גדולה של שבת אשרי יושבי ביתך וכו' ובא לציון גואל, לא ראיתי מעולם שאומר ובא לציון כי אם בשחרית בחול וכמנחת השבת אבל לא במוסף זבין הערבים לפי שאין גאולה בלילה ועיקר גאולתם של ישראל בשחרית היתה שנאמר וישב הים לפניך בקר וגו', וכבר אמרנו כי סדר הקדושה מנאולה מדבר, ומנחה היא עת רצון שהיה אלוהו לא נענה אלא בתפלה המנחה, וזה שנהגו לאומרו במנחת שבת ולא בשאר מנחות לפי שבזכות השבת יהו נגאלין ושיהיה עת רצון אף על פי שאכלו ושתו, (אב"ן):

ס) **קדיש** לפני הוצאת התורה, נהגו כל ישראל לומר ואני תפלתי לך ה' עת רצון וכופלין אותו בספרד ולא בצרפת ופרובינצא, וייל לפי שאלוהו נענה במנחה והוא עת רצון, ואל השיבני שאר מנחות לפי שכשבת חתענגנו שבענו וסעדנו כחפצנו לכבוד השבת ואעפ"כ באנו להתפלל לפניו ולא יעלו לרצון תפלתנו לפניו, וכן מצאתי במדרש תהלים כתיב וישחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר ואני תפלתי לך ה' וגו' אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אין אומה זו כשאר עכו"ם ששותים ומשתכרים ואינם מודים לך ואעפ"כ ששבעתי ושמחתי אני בא להתפלל לפניך לעת רצון, ורוד ע"ה היה מכנה הדבר כלפי ישראל ובעבורם היה מדבר, (אב"ן):

סא) **מזח** שנהגו בספרד לכפול ג"ל לפי שהוא חשוב בפני עצמה כפרשה ונראה כמסיים הפרשה, וכמו שנהגו לכפול מאורך ולמטה ויתבאר במקומו בעזה"י, (אב"ן):

סב) **מנהג** ספרד לומר כך צדקתך צדק, וצדקתך אלהים, צדקתך כהררי אל, ולא יתכן בעיני כי אינן כתובים בסדר זה בתהלים, ראשון צדקתך כהררי אל בלמנצח לעבר ה' לדוד, שנית וצדקתך אלהים בלמנצח לדוד להזכיר, צדקתך צדק באלפ"א בית"א בתמניא אפי, וכן מנהג צרפת ופרובינצא על סדר הכתובים והוא הנכון להגדיל ולהוסיף בשבח הקב"ה, בתחילה צדקתך נדמית שגדלה כהררי אל, ועוד גדלה עד מרום, וצדקתו ותורתו לעולם קיימים ואמתים, (אב"ן):

סג) **ונהגו** כל ישראל לומר כי צדוק הדין הוא ולכבוד משה רבינו ע"ה שנפטר במנחה בשבת אומרים אותו, גם יש מקומות שאינם עוסקים בתורה במנחה בשבת להודיע דנשיא שמת כל בתי מדרשות שבעיר בטלים. ומנהג בכלל ובצרפת ובפרובינצא לשנות מסכת אבות וקנין התורה לאחר תפלת המנחה כדי לאכול אחריה סעודה ג', וכן נמצא בתשובות הגאונים, וכן כתב רב שר שלום גאון שתקנו לומר אלו ג' מקראות לצדוק הדין לכבוד סרע"ה שנפטר באותה שעה, וגם רגילים שלא לעסוק בתורה כו' כדלעיל אך אינו איסור אלא מנהג לזכרון בעלמא. ור"מ כתב כי לא יתכן לאכול בין מנחה למעריב דתניא השותה מים בין השמשות הרי זה נוול את המתים ואת החיים, ומעשה אירע בלוהר ובאו לירי סכנה, ובקושי תתירו ערב יום הכפורים לאכול סמוך לערב ותקנו לו וידוי קודם שיאכל וישתה משום שכרות, וכן מ' באב שחל להיות בשבת ונדחה בקושי התירו, ואי משום סעודה שלישיית באספרמקי ומגדי סני והיינו דתניא בפרק כל כתיבי מריחין במנחה אבל מן המנחה ולמעלה לא. וביציאות שבת דסעודה קטנה מותר לאכול במנחה גדולה דאיכא שעות ביומא טובא, ופורס מפה ומקדש וכן מבדיל דאמר בערבי פסחים אקראי בעלמא הוא, כפר"ת, (אב"ן):

סד) **ואין** הרבר כן כי משה רבינו ע"ה נפטר בערב שבת דתניא בסדר עולם רבא, א"ר יוסי בכ"ח בניסן נלכדה ויחיו ושבת היה שנאמר ויהי ביום השביעי ויסבו את העיר שבע פעמים ותפל החומה תחתיה, ומרכ"ח בניסן שבת היה חל ראש חודש ניסן באחד בשבת וראש חודש אדר שלפניו בשבת ושבעה באדר שמת משה רבינו בערב שבת שכשנשלמו ל' יום לאכל משה ויאמר ה' אל יהושע וגו' משה עבדי סת וגו' הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים את הירדן והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש

לחדש הראשון ונלכדה יריחו בכ"ח בניסן צא מהן ליג למפרע מיום שעברו את הירדן הא למדת שבו באדר מת משה ע"ה, כך היא שנויה בהאשה נקנית, (אב"ן). אלא יש לומר שנהגו כל ישראל לאומרם שהפושעים שעתידים לחזור לדינם אחר השלמת הסדר מצדיקים עליהם את הדין, וכדאמרינן בבראשית רבה מלאך הממונה על הרוחות דומה שמו בערב שבת מכריז ואומר צאו פושעים מגיהנם ונחוו כדרך שישראל שובתים, וכמוצאי שבת מכריז להם חזרו פושעים לגיהנם שכבר השלימו ישראל את סדריהם, מכאן רמז לויתי נגעם במוצאי שבתות, ובשאלתות דרב אחאי הוה מייתי לה בפרשת בראשית, ומנהג צרפת ופרובינצא לומר פרקי אבות במנחה אחר התפלה. יש מקומות שאומרים אותן בדברות לדברות, ממתן תורה עד ואתחנן, ויש מוישמע יתרו עד ואתחנן, ובצרפת רוב מקומות כל ימות הקיץ שהם ימים ארוכים והעם מתבטלים ממלאכתן, ומאן דבעי דליהו חסיד לקיים מילי דברכות ואמרי לה במילי דאבות, ויש שנהגו כל ימות החורף: (ה) **ובמוצאי שבת** מתאחרין כדי להוסיף מחול על קדש וכדאמר ר' יוסי יהא חלקי ממכניסי שבת במבריא וממוצאי שבת בצפורי ולתת מנוחה ומרנוע לפושעים מלהחזירם לדינם, ואומר והוא רחום יכפר ברכו וצריך לאגודי בכרכו ובברוך ה' המבורך באופקי שבתא בהלכות גדולות, וכתב רב נטרונאי ז"ל בהלכות מוצאי שבת אם אומר הברלת ישראל ממצרים ויאמר הבדילני דודי מטומאות פתרום וכו' דלאו הברלת שבת סחול הוא, הרשות בידו, ויש לאומרו וכשיאמר שלש הברלות, דתניא הפוחת לא יפחות משלש והמוסיף לא יוסיף על שבע. וביסוד העמרמי אתה חונן לאדם דעה ומלמד לאנוש בינה אתה הברלת בין קדש לחול וכו' כשם שהברלתנו ה' אלהינו סכל עמי הארצות ומכל משפחות האדמה כן החיינו והצילנו מכל דבר רע ומכל גזירות קשות וחנונו מאתך וכו'. זאמת ואמונה כל זאת פעלת ימינך וג' אין מנהג לאומרו בישיבה ולא בבית רבותינו שבבבל כל עיקר אלא אמת ואמונה כל זאת קיים עלינו כו' וכן מנהג כל ישראל. והי נועם נקרא שיר של פגעים במס' שבועות, מצאתי במדרש למה אין בו זי"ן לפי שכל האומרו אין צריך לכלי זיין, ומנהג כל ישראל לאומרו בנעימת קול ובנחת ולהאריך מנוח לרשעים מלהחזירם בגיהנם עד השלמת הסדר, והיכף שאומר ומעשה ידינו חוזרין להם לדינם, וזה שכופלין כל ישראל פסוק האחרון כדרך סיום הפרשה שכופלין פסוק אחרון, ועוד טעם לדבר, וכתב שר שלום אין אומרים ויהי נועם אלא במוצאי שבת לחול אבל לא במוצאי יו"ט ולא במוצאי שבת ליו"ט שמתחילה לא קבעוה אבות הראשונים אלא במוצאי שבת לחול אבל במוצאי שבת ליו"ט כיון דבעי למימר ומעשה ידינו וליכא אין אומר אותו ואפי' חל יו"ט באמצע השבת דליכא מעשה ידינו, או כיום כפור אין לאומרו במוצאי שבת דכתיב ומעשה ידינו תרי זימני בעינן דאיכא שיתא יומי דחול וליכא, וכל היכא דלא אמרינן ויהי נועם לא אמרינן קדושה דסיררא, ולהוציא מאותן מקומות בספרד שמדלגין ויהי נועם וזלתי פסוק אחרון ואומר סדר קדושה ולא יתכן. וכתב רב נטרונאי במוצאי שבת אומר על הכוס בורא פרי הגפן בורא עצי בשמים בורא מאורי האש המבריל בין קדש לחול, וכן עושין בשתי ישיבות ומביטין לכפות הידים וכן ראינו דבותינו שהיו אומרים נסתכל בדינו כדי שנהגה מן האור כמו ששינו אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו וכן מנהג, ובפרקי ר' אליעזר אומר שמצוה להסתכל בצפרנים אך רגילין בכך יכך. ואנו רגילים להטיל מים בכוס של ברכה לאחר ששותחו ושוטפין אותו ושותהו ושמעינן מרבותינו שמצוה לעשות כן לפי ששירי מצוה מעכבין את הפורענות ומה שמשתייר מן המים מטילין על ידינו ומעבירין אותו על פנינו לחבב, ואע"פ שכתב בפרקי ר' אליעזר ר' מונא אומר כיצד אדם חייב בכוס יין מקרב ידיו לאור האש ואומרים בורא מאורי האש וכיון שמרחיק אדם ידיו מן האש אומר המבריל בין קדש לחול ואם אין לו יין פושט ידיו לאור האש ומסתכל בצפרניו שהן לכנות מן הגוף ואומר בורא מאורי

האש

האש, בדרך פושט ידיו לאור הכוכבים שהן של אש ומסתכל בצפורניו ואומר בורא מאורי האש, ואם נתקדרו השמים בעבים תולש אבן מן הארץ, ואומר המבדיל בין קדש לחול, ואע"פ כן לא סבירא לן אלא על היין ואף בפת אין מבדילין מה מעם שאינה דומה הברלה לקידוש מפני שהקידוש אי אפשר לו שלא לסעוד דקיימא לן אין קידוש אלא במקום סעודה וכיון ששלחנו קבוע ומעודה קבוע ואי אפשר לו שלא לסעוד מקדש על הפת אבל במוציא שבת כלום סעודתו קבוע ושלחנו קבוע ופת מתוקנת לפנינו שנוטל פת ומבדיל עליו הלכך אין מבדילין על הפת, וכן מנהג בשתי ישיבות. וממעם זה נ"ל דהמבדיל על שלחנו צריך לברך בתוך הסעודה על היין בפה"ג ולא יפטר באותו שבירך בתוך ההברלה דאיפשר לו שלא לסעוד והברלה ישנה שלא במקום סעודה, אבל קידוש שאינו אלא במקום סעודה אין צריך עוד לברך ברכת הנהנין על היין דעל כרחיה קיבל עליה סעודתיה לאלתר, והיינו דאמרינן בברכות בירך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון פירוש שבתוך הסעודה, ואמר עלה לא שנו אלא בשבתות וימים טובים וביומא דהקוה דכותיהו דלא סני דלא אכיל דכל המיקל בסעודת הקוה מקילין לו מן השמים, אבל בענין אחר דלא קבע דאי בעי לא אכיל ואיפשר לו שלא לסעוד צריך לברך כמו המבדיל על שלחנו, (אב"ן):

(סו) זה שנהגו כל ישראל להריח בהרם ולא בבשמי הקמרת הנקראין בפסוק בשמים. י"ל לפי שכבר ברכנו עליו בלולב ושיוירי מצות מעכבין את הפורענות וכראיתא בפרק כל כתבי דרב אמי ורב אסי כי טיקלע להו ריפתא דעירובא הוו מברכי עליה המוציא אמרי הואיל ואיתעביד ביה חדא מצוה נעביד ביה מצוה אחריהא, ומ"מ מי שאין לו הרם יש לו להריח בשאר בשמים ולברך, (אב"ן):

(סז) וכל מי שאינו מבדיל על היין במוציא שבתות אינו רואה סימן ברכה לעולם, והמבדיל על היין במוציא שבתות הוא מנוחלי העוה"ב והוא דמשיר מקידושא לאברלהא. דלא יכול לאברולי אריפתא דהברלה אכסא דחמרא תקינו לה רבנן כראיתא בברכות העשירו קבעוה על הכוס:

ענינו בבבלי ובירושלמי בפסחים פרק מקום שנהגו א"ר לוי במוציא שבת זימן הקב"ה לאדם הראשון שני רעפים והקישן זה בזה ויצא מהן אור ובירך עליו בורא מאורי האש אמר שמואל לפיכך מברכים עליו במוציא שבת שהוא תחילת כרייתה ורב הונא בשם רב ור' אבהו בשם ר' יוחנן אף במוציא יום הכפורים מברכין עליה שכבר שבתה האור ממלאכה כל אותו היום ואע"פ שעשו בה מלאכה לחולה ולחיה בשבת אחרו שלא עשו בה מלאכת איסור מברכים עליה, אבל בפרקי ר' אליעזר פרק כ"א מצאתי בע"א בין השמשות של שבת היה מהרהר בלבו שמא הנחש שהטעני יבא בערב וישופני עקב ונשתלה עמוד של אש להאיר לו ולשמרו מכל רע וראה אדם את עמוד האש ושמת בלבו ופשט את ידיו לאור האש ואמר בא"י אמ"ה בורא מאורי האש, וכשהרחיק את ידיו מאור האש אמר יודע אני עכשיו שנברל יום הקדש מיום החול למד שאין להבעיר אש בשבת באותה שעה אמר המבדיל בין קדש לחול ר' מונא אמר כיצד אדם חייב בכוס של יין וכו' כתוב לעיל, (אב"ן):

(סח) ירושלמי פרק כיצד מברכין מאימתי מברכין על האור משיכיר בין צפורן לבשר וזהו כשיטה פרקי ר' אליעזר ומסתכל בצפורניו שהן לבנות מן הגוף, (אב"ן):

(סט) וחרב רבינו ג"ע מקרית יערים היה מסתכל לאור הנר ביין הכוס לראות אם הוא נקי וראוי לשתותו וזהו משינה לאורו, ישראל שהדליק מכותי או כותי מישראל מברכין עליו כותי מכותי אין מברכין עליו גזירה משום כותי ראשון ומשום עמוד ראשון שלא שבת. ואע"פ שבמוציא שבת אנו צריכים לאור ששבת מ"מ אור היוצא מן העצים ומן האבנים מברכין עליו במוציא שבת שכך היתה תחילת כרייתו במוציא שבת

מן האבנים, ובמוצאי יום הכפורים אין מברכין עליו אלא באור ששבת. ואם לא בירך באור במוצאייהם שוב אין מברך עליו, ואין מחזרין על האור אם אין לו כדרך שמחזרין על המצות שאין מברכין עליו עד שיאותו לאורו, ואף סומא מברך עליו דקיימא לן כרבנן דסומא פורם על שמע ואע"פ שלא ראה מאורות מימיו ומייתי ראה בנמרא מאבוקה דאית ליה הנאה להצילו מכל מכשול הילכך מברך עליו, והרוצה לעשות מלאכה והבדיל בתפלה או על הכוס יעשה צרכיו ואם לא הבדיל כלל יבדיל בלא כוס ויעשה צרכיו כדאיתא בשבת פרק שואל אמר ליה רבי אבא לרב אשי במערבא הוה אמרינן המבדיל בין קדש לחול ועבדינן צורכין כלומר אין צריך לומר בין אור לחשך וכו' אלא המבדיל בין קדש לחול, כך כתב רבינו האלפסי ז"ל, ואמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא הוה אמרינן המבדיל בין קדש לחול וממלתינן סילתי, ויראה לי מתוך דברי הגאון דצריך להזכיר בה שם ומלכות ודומיא דהבדלת תפלת ודעל הכוס דאי לאו הכי אינה ברכה והבדלה כלל, ואם כן לרבנוי הא דתניא הפוחת לא יפחות משלש והפוסף לא יוסף על שבע בהבדלת תפלה ודעל הכוס היא, (אב"ן):

(ע) **מנהג** ספרד לומר ומירות לפני ההבדלה בבית הכנסת וכפרובינצא ובצרפת בבתיהם, וראיתי במדרש משל לכלה ומלכה שמלוין אותה בשירות ותשבחות ושבת איקרי מלכה וכלה כדאיתא פ' כתבי בואי כלה בואי כלה בואי ונצא לקראת שבת מלכתא, (אב"ן):

(א) **זזה** שנהגו בספרד לאומרן בבית הכנסת מפני רוב העם שאינם נוהרין בהן ושאינן לחן יין להבדיל ויוצאין ידי חובתן בכך. וזה שמשוררין בכל גבול ישראל מאליהו הנביא לפי שהוא הוא המבשר שיבא במהרה לפני המשיח כדכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וכבר מובטח להם שאין אליהו בא בערכי שבתות ובערבי ימים טובים מפני המורח כדאיתא בעירובין ויבא לנו המבשר במוצאי שבתות, שבכות השבת הצור יואל, ובא לציון גואל, (אב"ן):

(ב) **מנהג** ספרד לומר אחרי הזמירות לפני ההבדלה אלהינו ואלהי אבותינו החל עלינו וכו' ואין מנהג זה בשאר הארצות, ויש לו סמך למנהג ספרד בירושלמי בפרק אין עומדין ר' ירמיה ור' זעירא בשם ר' חייא צריך לומר אלהינו ואלהי אבותינו החל עלינו את ששת ימי המעשה הבאים לקראתנו לשלום והשמיענו בהם ששון ושמחה והביננו ולמדנו וכו', והעונין אמן צריכין ליתן עיניהם בנר ועיניהם בכוס, (אב"ן):

(ג) **מנהג** ספרד לומר סברי מרנן לפני קידוש והבדלה וברכת אירוסין ונישואין וברכת מילה שעל היין, ויש לי סמך בשם רבותי לפי מה ששנינו במנהגין פרק נגמר הדין היו מוציאין אותו לסוקלו והיו משקין אותו כוס של יין חי בקורט לבונה כרי שחמרף דעתו עליו פירוש ולא ירגיש בענין הסקילה, על כן אומרים סברי מרנן כלומר היש בדעת מורי ורבותי שזוה הכוס לחיים ולא למות לברכה ולא לקללה ולא יהיה כאותו הכוס ששתה אותו שנמר דינו לסקילה והעם עונין לחיים כלומר לחיים יהיה ולא למות, ושולם, (אב"ן):

(ד) **ועוד** שמעתי לפי מה שאמרו בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו לפי שאין בית הבליעה פנוי ועכשיו [שאינן] בית הבליעה פנוי הוא אומר היש בדעתכם לצאת מזאת הברכה ולכוין דעתכם לצאת בה והן עונין לחיי בלשון תלמוד הן, (אב"ן):

(ה) **מנהג** כל ישראל לומר במוצאי שבת ויתן לך וכל הפסוקים של ברכות שיתברכו ישראל בשבת הבאה ומעתה ועד עולם, ובפרובינצא אומרים אחריה אין נאלהינו ופמסום הקמרת, ונראה המעם לפי מה דאמר בבבלי ביומא מעולם לא שנה אדם בה מפני שמעשרת ונשלמה פרים שפתינו למען נתעשר ונצליח, (אב"ן):

(ו) **סדר** הבדלות לומר למוצאי שבת לחול יבנה' ולמוצאי יום כפור לחול ינה' ולמוצאי שבת

שבת ליו"ט יקנה"ו, ונהגו כל ישראל לומר כמו שבת בכל הסדר כך בא"י אמ"ה המבדיל בין קדש לחול ובין אור לחשך ובין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הברלה ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת הברלה וקדשת את עמך ישראל בקדושתך בא"י המבדיל בין קדש לקדש, והרב ר' אפרים ז"ל מאלמני"ה כתב כך בא"י אמ"ה המבדיל בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הברלה בא"י המבדיל בין קדש לקדש, ויש שטמסר עוד ובין יום השביעי לששת ימי המעשה ואומר הטעם דבשאר מוצאי שבתות אומר אותו שהוא מעין חתימה ועכשיו דליכא ששת ימי המעשה ואינו מעין חתימה לא אמרינן ליה, והברלה וקדשת תוספת שלא לצורך הן, וכן אמר בהברלה חונן הרעת, וכן מוכח בע"פ דאיכא מאן דבעי מעין חתימה סמוך לחתימה ואיכא מאן דבעי מעין פתיחה סמוך לחתימה ומשני איכא בינייהו יו"ט שחל להיות במוצאי שבת דבעי לן למיחתם בין קדש לקדש למאן דאמר מעין חתימה סמוך לחתימה צריך למימר בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הברלה ולמאן דאמר מעין פתיחה לא צריך הא למימר אלא ובין יום השביעי וכו' כשאר הברלות מוצאי שבת לחול, וקיימא לן כרבא דבעי מעין חתימה סמוך לחתימה אם כן ובין יום השביעי אין ברין לאומרו אלא ובין קדושת שבת וכו' ודיו בכך, ורבינו יעקב השיבו שאין לסתור מנהג האבות והסכימו בזה להוציא ידי חובה משתי חסמיכות סמוך לחתימה מעין חתימה ומעין פתיחה לפי שבין קדושת שבת וכו' הפסיק בין מעין פתיחה דהוא ובין יום השביעי וכו' סמוך לחתימה ואותו מעין לא עקרו שהרי הוא ממכע של הברלות מוצאי שבת לחול וסדר הברלות הוא מונה, והברלה וקדשת על אשר הפסקנו בין קדושת שבת וכו' על ובין יום השביעי וכו' לכך כולל את שתיהן מעין פתיחה ומעין חתימה, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה הברלה וקדשת בין ימי המעשה חול גמור או יו"ט בין קדש חמור לקדש הקל שהותר בו אוכל נפש ובין קדש הקל לחול המועד שהותר בו דבר האבוד כדאיתא במועד קטן ויתבאר במקומו בעו"ה. עוד כתב רבינו יעקב מ"כ דאמרינן בע"פ הפוחה לא יפחות מג' והמוסיף לא יוסף על ז' ואיכא למימר דשבע הברלות קא חשיב, א' בין קדש לחול, ב' בין אור לחשך, ג' בין ישראל לעמים, ד' בין יום השביעי לששת ימי המעשה, ה' בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הברלה, ו' ואת יום השביעי מששת ימי המעשה הברלה וקדשת בכל מיני קדושות קדשת את השבת דביום טוב שרי אוכל נפש ולא בשבת, ולענין ששת ימי המעשה שהן יום טוב לחול המועד דשרי ביה דבר האבוד, ז' הברלה וקדשת את עמך ישראל בקדושתך בין כהנים ללויים בין לויים לישראל, והו מעין חתימה בין קדש לקדש בין קדש חמור לקדש הקל ז' הברלות כך פר"ת. והברלה בין קדש לקדש בין קדש חמור לקדש הקל וכתוב והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים, וזהו שאמר הפוחת לא יפחות מג' כי שלשתן מסבכות למוצאי השבת, בין קדש לחול ולהבדיל בין הקדש ובין החול, ובין אור לחשך דאור במוצאי שבת איברי ויברל אלהים בין האור ובין החשך, ובין ישראל לעמים ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, וכתוב בשבת כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם וגו' הרי שעל ידי שמירת השבת ישראל נבדלין מן האומות ומקודשים, אבל הברלה מים העליונים לתחתונים והברלה מהור מטמא והברלה כהנים מלויים ולויים מישראל אין עניינם ליום לכך נהגו כל ישראל באותן שלש בלבד, (אב"ן):

(עו) ונהיגי בכמה דוכתי דמאן דכניס ארמלתא מקדים ונסיב לה ערב שבת או ערב יום טוב מבעוד יום וכדאיתא בירושלמי דריש כהובות ובגמרא דיומא בפ"ק, ירושלמי א"ר מונא אלין דכנסין ארמלן צריך לכונסה מבעוד יום שלא יהא כקונה קנין בשבת מגלה סתרים, ירושלמי דברכות כל ימיו של אהו צדיק (יעקב סנינו) לא היה מצמצער אלא

אלא על פנימי וחיצון, פירוש פנימי המאכל שיודר פנימי לגוף וחיצון המלבוש שהוא חוץ לגוף שטאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש :

תמו הלכות שבת. בריך רחמנא דסייען.

הלכות סעודה

(א) גרסינן בשבת פרק כל כתבי מעשה בלודקיא באחד שהיה לו שולחן של הבב טשאו ששה עשר בני אדם וכו' וכשהיו מניחים אותו היו אומרים לה' הארץ ומלואה וכשהיו מסלקין אותו היו אומרים השמים שמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם, זבכרות ריש כיצד מברכין לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. הנכנס לסעודה לברך המוציא צריך ליטול ידיו עד הפרק האמצעי לאצבעות, וצריך ליטול מי רביעית לאחד ואפילו לשנים, ולשון נטילת ידים על שם הכלי המחזיק רביעית ששמו אנטל, וי"ל שהוא לשון המקרא בתרי עשר נכרתו כל נטילי כסף, ופירוש רבינו האי ז"ל כלפי טאמר בפרק המקנא הנוטל ידיו צריך להגביהם שטא יצאו המים אחורי הפרק ויחורו ויטמאו את הידים והנן מים ראשונים מטהרים את הידים האחרונים מטהרים את הראשונים, פירוש שנטמאו מחסה הידים, לשון וינטלם וינשאם. וכל החוצץ בטבילה הוצץ בנטילת ידים כגון בצק וטיט שתחת הצפורן וגלד ורשייה אבל צואה שתחת הצפורן שבאה מן הוהמא אינה חוצצת והנן במקואות אלו חוצצין באדם בצק וטיט שתחת הצפורן וכו' ואלו שאין חוצצין צואה שתחת הצפורן וכו', והטעם משום דבצק וטיט של יוצרים מיהדק וצואת הוהמא לא מיהדק, כך פירש ר"ה. הכל כשרים לידים ואף מחרש שי' אבל לא מן הכותי והעבד דבעינן שיבא אדם מירא, בכל הכלים נותנין לידים ומן הכלי ולא בתוכו, ובהלכות גדולות היכא דמסיק על גבי נהר ואין לו כלי למישקל מיא בהדיה לא לישקול מיא בחדא ידא למיטשא לאורך ידא אלא לשכשינהו לידיה בנהרא דהוה רחיצה, דהא דאיבעיא להו כהן שקידש ידיו במי כיוור הכי קא מיבעיא להו מהו לשכשך ידיה במי כיוור ורחצו אהרן ובניו ממנו אמר רחמנא דאתו מיא משלפא לידיה אבל משכשך ידיה בגויה לא או דילמא האי ממנו לא אתא אלא לאפוקי דאי שקיל מיניה במנא אי נמי דשקיל בחדא ידא ומשא אידך אבל משכשך ידיה בגויה במי כיוור ומיעבדי עבודה שפיר דמי דכי האי גוונא מיקרי רחיצה, וכן לענין טבילה בכלי שאינו יכול לתת ממים שבתוכו על ידיו ירחץ ידיו בתוכו ושפיר דמי, כך מצאתי. ואם רחץ בתוכו יברך על רחיצת ידים, ובארבעים פאה יברך על טבילת ידים ואין צריך להגביה את ידיו. המים שנפסלו משתיית בהמה פסולין, והנוטל ונותן לחבירו בחפניו לא יצא, והמזול בנטילת ידים נעקר מן העולם, ואסור לאכול כמפה בלא נטילת ידים, ואוכל מחמה מאכיל צריך האוכל נטילת ידים ולא המאכיל, וכל האוכל בלא ננוב ידים כאילו אוכל לחם טמא, אבל המטביל את ידיו אינו צריך לנגב. וצריך לבצוע תיבך, ובירושלמי דפרק אלו דברים לתרומה עד לפרק ולחולין עד קשרי אצבעות והניא הנוטל ידיו צריך לנגבן והמטבילין אינו צריך לנגבן והנוטל ידיו צריך להגביהן שלא יסוה דעתו ויצטרך ליטול פעם אחרת. בא לו לבצוע בוצע ממקום שנאפה הפת יפה, בתשובת ר"ש ז"ל ואוחז הלחם בעשר אצבעותיו כנגד עשר תיבות שבכרכת המוציא ועשר שבפסוק מצמית הציר וגו' ועשר מצות בתכואה לא תחרוש לא תחסום ותרומות ומעשרות ולקט שכחה ופאה וחלה, והמבין יבין, (אב"ן) :

(ב) ואם היו עשרה מהלכין בדרך אע"פ שכולן אוכלין מכבר אחד כל אחד ואחד מברך לעצמו המוציא וברכת המזון, אבל אמרו נלך במקום פלוני והלכו וישבו שם אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מכברו אחד מברך לכולן, וכן ביין אם הסבו אחד מברך לכולן כפה"ג

בפה"ג חוץ מיון שבתוך המזון שכל אחד ואחד מברך לעצמו לפי שאין בית הבליעה פנוי . ירושלמי לא שנו אלא שאין להן בעל הבית אבל יש להן בעל הבית הכל פונים לבעל הבית , פירוש ופשוטין בברכת היין דבעל הבית , כך מצאתי , (אב"ז) :

(ג) **היין** פרוסה של חמין ושלימה של שעורים מברך על הפרוסה של חמין , היו לפניו ככר וחצי של חמין מברך על השלם ופומר את החצי מרתנן בתרומות תורמין מבצל שלם קמן על חצי בצל קמן . מצאתי בירושלמי א"ר חייא אם היו לפניו פרוסות של לחם שלש או ארבע יצרפם ביחד ומברך המוציא . היו לפניו ככר של שיפון ושנים ושלשה פרוסות של חמין או פרוסה אחת יצרף עמהם ככר של שיפון ויברך המוציא על הפרוסה של חמין ויפומר לחם של שיפון , כך מצאתי , (אב"ז) :

(ד) **וכשהוא** בוצע אומר המוציא לחם מן הארץ דמשמע להבא ומשמע לשעבר כדאיתא בירושלמי , ובסוף כתובות עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי

מילת שנא' יהי פסת בר בארץ , ומברך ואח"כ בוצע , ראיתי במדרש שבוצע ואח"כ מברך עליו הכתוב אומר ובוצע ברך נאץ ה' , אך מנהג צרפת לאחר שמברך חותך , ומנהג פרובינצא לחתוך ולא הכל ולאחר הכרחה יבצע מיד , (אב"ז) :

(ה) **ואמרינן** בברכות וצריך שתכלה ברכה עם הפת , פירוש עם הבעיעה ואין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורס א"ר חייא בר אבא הדא אמרה אהן

דנשב פונלא ומברך עליו והוא לא אתי לידיה צריך לברך עליו זמן נתיינות , א"ר הנחום בר יודן וצריך לומר בשכמל"ז שלא להזכיר שם שמים לבטלה . עד כמה יפרוס ר' חנינא ור' מונא חד אמר עד כוית וחד אמר פחות מכזית , תני כל שאומר אחריה שלש ברכות אומרים לפניו המוציא וכל שאין אומר אחריו שלש ברכות אין אומרים לפניו המוציא

התיבון הרי הוא פחות מכזית שאין אומר אחריו שלש ברכות ואומרים לפניו המוציא ר' יעקב בר חמא אמר לשאר מינין נצרכה , למדנו מזה שהאוכל פחות מכזית מברך לפניו המוציא ואין מברך לאחריו שלש ברכות , וכך השתייה בפחות מרביעית יין מברך לפניו

בפה"ג ואין מברך לאחריו מעין שלש , והמעם שצריך ברכה לפניו דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה אבל לאחריו א"צ שלש ברכות באכל פחות מכזית ובטלה ושבעת וברכת משאכל כדי אכילה יברך . והבוצע לרבים לא יבצע עד שיכלה אמן מפי העונין והבוצע הוא

פושט ידיו תחילה למעום ואחריו ישעמו כולם . ירושלמי ר' אבא בשם רב המסובין אסורין למעום עד שימעום המברך ר' יהושע בן לוי אמר שותין אע"פ שלא מעם ולא פליגי מה

דאמר רב כשהיו כולן זקוקין לכבר אחד , ומה דא"ר יהושע בן לוי כשהיה כל אחד כוסו בידו . וכן יש להביא ראיה מע"פ חיייה לההוא סבא דגחין ושתי וגו' הא למדת שלא המתין

אותו שקידש , רב כד הוה קצי, הוה מעים בשמאליה ומפליגי בימיניה , פירוש אף לחלק המוציא לאנשי ביתו לא היה רוצה להפסיק דתיקף לברכתו היה אוכל שאם היה מפסיק

שלא לצורך האכילה היה צריך לחזור ולברך כדאיתא בתפילין שח בין הפילה לתפילה חוזר ומברך , ולצורך האכילה אינו הפסק כמו מול ברוך מל ברוך הביאו מלח הביאו לפתן גביל לתורי גביל לתורי ואינו צריך לחזור ולברך , ואם באו לו אורחין אינו רשאי

לבצוע להם שכבר בצע לעצמו ואינו מחויב בדבר להוציא ידי חובתן , ואף אם לא בצע לעצמו לא יבצע לאחרים אלא אם כן יאכל עמהם שאינו מחויב בדבר שאם ירצה לא

יאכל , אבל בדבר שהוא חובה כמו המוציא של מצה או קידוש היין אף על פי שיצא מוציא אפילו לא יאכל וישתה עמהם דכל ישראל ערבים זה בזה כמו שאמרו חכמים בהלל ובמגילה אע"פ שיצא מוציא משום דחובה נינהו כדאיתא בראש השנה פרק ראוהו בית דין ואע"פ שלא ישתה עמהם יוצאים כולם , וכן אמר בפרק בכל מערבין ליתביה לינוקא דילמא אתי למיסרך בכוס של קידוש בליל כפור הא למדת דאי לאו משום דאיכא למישה

דלא ליתי למיסרך הוה מעים ליה ינוקא ונפקי להו במעימת התינוק כי המברך צריך שימעום

שימעים או שימעים לאחר שלא יהא ברכה לבטלה יצא הוא ויצאו כל השומעים. ואם שכח ולא בירך המוציא ולא גמר סעודתו יברך ויאכל, ואם הוא מסופק אם בירך לא יברך דהמוציא דרבנן הוא :

ואם עקרו רגליהם מקצת האוכלים לצאת חוץ והניחו שם אפילו אחד כשהן יוצאין אין מברכים ברכת המזון וכשהן חוזרין אין צריכין לברך ברכת המוציא דלקביעות הסעודה הן חוזרין, אבל לא הניחו שום אדם צריכין לברך על המזון וכשיחזרו צריכין לברך המוציא, וכן עקרו רגליהם לאכול במקום אחר. ופת השרוי ביין מברכים עליו בורא מיני מזונות, ואגוזים המבושלים בדבש או שקדים מברכין עליהן שהכל שהרבש עיקר ואפילו באין בתוך הסעודה חייב לברך עליהן לפי שאינן באין ללפת בהן את הפת ואין הפת פוטרן. בתשובת הגאונים עשבים שעולין מאליהן ואינן נזרעין מברכין עליהם שהכל וליתא לדרב דאמר בורא מיני דשאים. מי שאכל מיני מזונות ותמרים ורמונים ושתה יין מברך באחרונה על כל מין ומין בפני עצמו מפני שהן חלוקין בברכותיהן, כך מצאתי. ומצאתי בהלכות רב יהודאי גאון ז"ל אמר רב פפא הלכתא דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה כגון בשר ודגים וכל מיני בישול שדרכן לאכול בהן פת וירקי ובצלי אין מעונין ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן, דברים הבאים שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה כגון חביצה ודויסא מעונין ברכה לפניהן ולא לאחריהן; דברים הבאים לאחר סעודה כגון המרי ורמוני ושאר מגזי ואייתנין ואכיל להון בתוך הסעודה מעונים ברכה לפניהן ולאחריהן ואחביצה ודויסא כיון דאכיל להו בתוך הסעודה אין צריכין ברכה לאחריהן דכיון דמין מוזן ניגהו כפפמרי בברכת המזון, למדנו מתוך דברי הגאון דדברים הבאים הרגילין לבוא ר"ל אע"פ שאין באין עכשיו בדרכן לבוא ללפת בו את הפת תליא מילתא דפת פוטרתן לפנייהם וברכת המזון לאחריהן, ומתוך דברינו זה למדנו גבי פסח המרור שבא אחר המצה אע"פ שבא לחובת מרור ולא ללפת בו את הפת כיון שהרגילות ירקות שבאין ללפת בהן את הפת פת פוטרתן ולהכי אין מברכין על המרור בורא פרי האדמה, והמשכיל יבין, (אברהם בן נתן) :

(ו) **יש** שאומרים דתאנים וענבים שאין דרכן לבוא עם הפת אפילו באין בתוך הסעודה מעונין ברכה לפנייהן ולאחריהן כרב ששת, ויין אע"פ שהוא בא לשרות שהוא כמחמת הסעודה מברך לפניו ואין הפת פוטרתו ומברך עליו בורא הגפן אחד יין חי ואחד מוזג אבל מים שאין גורמין ברכה לעצמן פת פוטרתן אם שתה אותן בתוך הסעודה, אבל אם שתה אותן לאחר הסעודה מברך לפנייהם ולאחריהם, ויין הבא לאחר הסעודה אין צריך לברך לאחריו כשאר דברים הבאים לאחר הסעודה שהרי סופו לברך ברכת המזון (ביין עצמו) ועדיפי שלש ברכות לעצמן מברכה אחת מעין שלש שפוטרתו כך פירש רבינו יעקב מ"כ, אבל רבינו שלמה ז"ל וקיני פירש דעל המים בתוך הסעודה צריך לברך על כל פעם ופעם דהוא כנמלך שאין אדם קובע סעודתו על המים שכך שנינו השותה מים לצמאו מברך שהכל למעושי חנקתיה אומצא התם הוא דלא מברך הא לאו הכי מברך על כל פעם ופעם, ואית דאמר כיון דמיא קמיה לא מברך אלא וימנא קמייהא. ומצאתי בתשובות הגאונים וחקתיה אומצא לא יברך לפניו משום דאנים אבל לאחריו מברך בורא נפשות, וכן כתב רב פלמוי ז"ל, ונראין דברי רב עמרם דאין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו דאין בשתייה זו שום הנאה וכגון השותה סם או אוכל אוכלין לרפואה שאין כאן הנאה שתייה ואכילה כלל לא יברך לפניו ולא לאחריו, וכן מה שאמרו חכמים אחר אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואינך ניווק שהוא לרפואה, אין צריך ברכה כלל, (אב"ן) :

(ז) **בברכות** פרק הרואה אף על פי שאמרו שינוי יין אין צריך לברך בורא פרי הגפן אבל מברך הוא הטוב והמטיב והוא דאיכא אחר דשתי בהדיה אבל אם הוא שותה

שוהה לבדו אפילו לשינוי אלף יינות אינו מברך המזב והמטיב. ירושלמי יין חדש ויין ישן צריך לברך, רבי על כל חבית וחבית דהוה פתח הוה מברך עליה המזב והמטיב זפירש רבינו שמואל בנמוקי ערבי פסחים והוא שמשובח מן הראשון, ומכאן ראה מזה הירושלמי רוצה לומר כי מסתמא היין המזב והמעולה היה פותח לבסוף כדרך כל הארץ, (אב"ן): ואם אמר הבו נברוך ונמל ידיו אף על פי שברוך על היין צריך לברך פעם אחרת אם ירצה לשחות שהוא נמלך, אבל לאכול אינו רשאי משנמל ידיו עד שיברך ברכת המזון:

ח) תניא והתקדשתם אלו מים ראשונים, והייתם קדושים אלו מים אחרונים, כי קדוש זה שמן המזב, אני ה' אלהיכם זו ברכה, ושנינו כשם שמוהם פסול לעבודה כך ידים מוזהמות פסולות לברכה, וכתב רב אחא משבחה ז"ל דכל דבר שאינו קרב לגבי המזב נקרא מוזהם אבל דבר הקרב לגבי מזבח אינו מוזהם, ואין צריך ליטול ידיו קודם ברכה כשאכל דבר הקרב לגבי המזבח, אלא משום דאמרו אחר כל אכילתך אכול מלח ואיכא למיחש דאיכא בה מלח סרוסית שמסמא את העינים, או משום דמים אחרונים תרגו את הנפש ולאחר ברכה ישלם ודיו, ואותו שנומל הכוס לברך וידיו מוזהמות צריך ליטול ידיו ולברך עליהן על נטילת ידים, לפי שמים הראשונים מצוה ולא חובה מוידיו לא שמשך במים הא שמשך מהור בתמיה אלא מכאן לנטילת ידים מן התורה, ומים אחרונים מצוה וחובה ועדיפי מראשונים כדאמרין בעירובין בארבעה דברים שפמרו במחנה ורחיצת ידים אחת מהן ואמרין התם לא שנו אלא מים ראשונים אבל מים אחרונים חובה שהן משום סכנה ומשום זוהמא הן הם הראשונים והאחרונים ותרוייהו אסמכוה רבנן אקראי אם כן יש לברך עליהן, ואי לית ליה שיעור אלא לחדא מינייהו מנקי בכל מידי דמנקי בעפר ויניח המים לאחרונים. והדלקת נר בשבת נמי חובה ונהגו כל בנות ישראל לברך עליה לפי שהיא חובה ומצוה וזוהו כל הגאונים, אבל אם אכל דבר שאינו מוזהם בודאי אין צריך לברך עליהם דאין כאן מצוה אלא חובה בלבד:

זבעל הלכות כתב אי בעי איניש למישהי מיא או חמרא בתר דמשי ידיה מים אחרונים או למעום מידי מברך ושתי והדר מברך על המזון דכיון דאמר הבו ונברך אסור למישהי בלא ברכה אפילו חמרא עד כאן, וסברא הוא דהא אסח דעתיה, אבל לכתחילה למימעם או למישהי כלום בין נטילת ידים לברכת המזון אסור דהא אמרינן תיכף לנטילת ידים ברכת המזון, ויראה לי שסובר הנאון דאסור למישהי בלא ברכה שצריך לברך לפני השתיה והאכילה. רוצה לומר דלא כיש מפרשים בלא ברכה דמים שבין תבשיל של דג לתבשיל של בשר הן רשות ואין צריך לברך עליהן אלא שבין גבינה לבשר חובה הן ואעפ"כ יש שאומרים שאין צריך לברך עליהם:

זבהלכות ה"ר שמעון קיירא אמצעיים רשות אמר רב נחמן לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה והאי בשר דקאמר גבינה בתר בשר משמע, ודאמר רב חסדא אבל בשר אסור לאכול גבינה היינו בלא קינוח הפה אבל מי שיקנח פומיה וידיה שרי ליה למיכל, אבל אכל גבינה מותר לאכול בשר בלא קינוח הפה ובעי למימשא ידיה במיא ופומיה ביני ביני, ואפילו באותה סעודה קאמר וכן כתב ר"י מנוחתו כבוד בספר הישר אמר רב נחמן לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה פירש רב יהודאי גאון בשאלות שנשאלו לפניו נראה לי בין תבשיל לבשר לתבשיל דחלב רשות הוא לאכול דהוי כמו נותן מעם בר נותן מעם שהוי לא אכל בשר ולא גבינה ואין בו לא ממשות גבינה ולא ממשות בשר אבל בין תבשיל לבשר לגבינה חובה ואע"ג דליכא ממשות בשר דלא אכל בשר איכא ממשות גבינה אבל בין בשר לגבינה בעי קינוח הפה והרחח, והא דאמר מר עוקבא אנא להא מילתא חלא בר חמרא אנא וכו' היינו בלא שיהוי ובלא קינוח הפה דהא דבעו מיניה דר' יוחנן כמה ישהה וכו'

וכו' היינו בלא קינוח הפה אבל בקינוח לא בעי שיהוי, ובשר שאכל אחר גבינה לא בעי קינוח ושיהוי כלל ולא הדחת ידים ביום אבל כלילה דלא חוי ליה בעי הדחה, וכן גבינה שאכל אחר בשר בעי קינוח או שיהוי ונמילת ידים, ומותר לאכול גבינה והדר בשר בלא קינוח ובלא שיהוי ובלא נמ"י, וכן מוכח בהלכות גדולות אמר רב חסדא אכל גבינה מותר לאכול בשר בלא קינוח, גבינה אסור לאכול בשר בלא קינוח, וראיה לדבר דמקילינן בדברים שאין מפעפעין את הידים והמפרש משום דכר' יוסי הגלילי סבר לה מועה דאם כן אפילו בבישול מותר כדאיתא בשבת פרק ר' אליעזר דמילה ובסוף פרק קמא דיבמות במקומו של ר' יוסי הגלילי היו אוכלין בשר עוף בחלב. ולרב חסדא דאמר אבל בשר אסור לאכול גבינה בלא קינוח ובלא הדחה ביום ובלילה בלא קינוח והדחה ולא פליג אדרב נחמן דאמר לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין גבינה לתבשיל דבשר ולא כלום. וכאידך לישנא דייקא לעיל בשאלות דרב יהודאי ז"ל, ואע"פ שרבינו חננאל פליג אהאי פיסקא וכן הרב אלפסי לאו דסמכא נינהו ולמקום שאינן בני תורה חששו ובקעה מצאו וגדרו בה נדר וכן עיקר. ולא כמו שפירש רש"י ז"ל ור' שמואל ז"ל דוק ותשכח. כפר"ת ז"ל: **כיצד** מומנין בשלשה אומרים נברך שאכלנו משלו והן עונין ברוך שאכלנו משלו ובטובו היינו, והוא יחזור אחריהן, וכן עד עשרה, ואם הם חמשה ואין אחד מהם יודע כל הברכה אחד מהן אומר נברך ואחד הון ואחד ברכת הארץ ואחד בונה ירושלים ואחד הטוב והמטיב, מדרנאי בתוספתא וראיה מהירושלמי כרבינו האלפסי, אבל אם אחד ידע חצי ברכה והשני כמוהו חצי ברכה אינן יכולין לברך דאין ברכה אחת מתחלקת לשנים. ואחד שבא ומצאם שאומרים נברך אומר ברוך ומבורך ואם מצאם שאומרים ברוך אומר אמן, ואם הלך אחד מהן לשוק קורין לו ועונה ומומנין עליו אע"פ שאינו שם כיון ששומע. אבל לעשרה דאיכא שם שמים לא עד שישב שם, ירושלמי עונין אמן אע"פ שלא אכל ואין עונין ברוך שאכלנו אלא אם כן אכל, ירושלמי עשרה אומרים נברך לאלהינו על המזון שאכלנו, וברכת המזון בכל לשון כדתנן בסוטה בפרק אלו נאמרין. ושתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין ואם לאו כל אחת ואחת מומנת לעצמה ואם יש שמש ביניהם השמש מצרפן. ירושלמי אם אוכלין בשני בתים ועוברין אלו את אלו מומנין כאחת, ר' ברכיה מוקים לאמורא על תרעא מציעא בי מדרשא ומומנין אלו עם אלו, וסדר ברכת המזון הלא מפורש בגמרא ואין להאריך:

(י) **תשעה** שאכלו דגן ואחד ירק מצטרפין ואפילו לא מיבל אלא בציר או ששתה כוס יין מצטרף לנברך לאלהינו, ולהוציא רבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן אע"פ שאכלו ושבעו שיעור התורה והוא לא אכל אלא כזית שהוא מדברי סופרים כיון שאם אכל ושבע יש בו חובת ברכת המזון כמו שאכל ושבע דמי ומוציאם. ואם הלך לו אחד מעשרה גומרין כמו שאנו אומרים בירושלמי גבי אין פורסין על שמע והוא בהלכות שבת וקריאת התורה. ואשה וקמן וסומא חייבים מדברי סופרים ואין מוציאין את החייב מן התורה. ירושלמי שנים שאכלו פת ואחד ירק מצטרפין לזימון ושלא כדברי רבינו האלפסי ז"ל. ועד מתי מברך כל זמן שאינו רעב מחמת אותה הסעודה שאכל, שאר הדברים הם פשוטים ולא הארכתי בהן:

(יא) **ואין** מברכין בהמ"ז על היין אלא על היין הראוי לנסך על גבי מזבח להוציא את שריחו רע ומגונה ואף על גב דסנניה במסנתת משום הקריבתו נא לפחתך וגו' אבל ברכת הנהנין מברכין עליו. ויין טבול וקונדימון מברכין עליו ומקדשין עליו, ומפורש במקומו. ואע"פ שאמרו עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה מעון חי ומלא כו' ואמרין מודים חכמים לר' אליעזר בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים, יש מפרשים דעד ברכת הארץ צריך להייתו חי ומוסף מים בכרכת הארץ, והני מילי באותן ימנות

יינות שלהן (דארץ ישראל) שחיו צריכין על חד תלהא מיא אבל ביינות שלנו שאין בהן חזוק כל כך הוא מותר חי, וכך כתב רבינו שמואל בהמוכר. את הפירות. ויש גירסת ספרים שכתוב בהן בערבי פסחים והני מילי אחמרא אבל אמאי לא והני מילי דלא קבע עלייהו אבל קבע עלייהו לית לן בה, רוצים לומר דאם קבע סעודתו על המים מברך עליהם ברכת המזון שכן אנו מברכין על מים ערב תשעה באב במעודה המפסקת, אבל רבינו שמואל לא גרים לה, והכין מסתברא דאין לברך ברכת המזון על המים אפילו קבע עלייהו דהא מים לאו מיון זייני כדאיתא בריש בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומן המלח ומשום דמיני מוזן בעינן, (אב"ן):

יב) ורבינו יעקב מ"כ כתב חי למעושי כוס שבור כדאיתא בבבא קמא לגבי כלים. שבירתן זו היא מיתתן, ותדע שכן רוב עשרה בכוס הם, וא"ר יוחנן אנו אין לנו אלא הדחה ושטיפה חי ומלא, הדחת הכוס מבפנים ושטיפה מבחוץ. ופסק רבינו שמואל ז"ל כיון דאמוראי בתראי היו עושין עמור ועמוף הא למדת שכל עשרת הדברים יש לנו לעשות, ועוד היום מנהג צרפת בשעת ברכה להיות המברך מהעמף בכסותו או נוהן כובע בראשו, ובסעודת חתנים ראיתי שהיו עושין עמור בנמלי שהיו נוטנין כוסות מלאות יין על השלחן סביב כוס המברך וכשהיה המברך מגיע לברכת הארץ היו מוסיפים מאותן הכוסות על כוס המברך וזהו שאמרו ומוסיף בברכת הארץ, (אב"ן):

יג) אמרינן בברכות משה תיקן להן לישראל ברכת הון בשעה שירד להם המן, ויהושע תיקן ברכת הארץ כשנכנסו לארץ ישראל, דוד ושלמה הקנו בונה ירושלים, דוד תיקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך, ושלמה תיקן על הבית הגדול והקדוש שנקרא שםך עליו, והטוב והמטיב ביבנה תקנוה על הרוגי ביתר שזבלו מדמם שדותיהם וכרמיהם שבע שנים כדאיתא באיכה רבתי ועשו מהם גדר לשדותיהם ולכרמיהם ולא הסריחו, וזהו הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה, ושלום, (אב"ן). וזה שקבעו בברכת המזון לפי שראו שהיא מטבע קצרה ואידי דוומר מירכס קבעוה אחר שלש ברכות דאורייתא, אחר שעשו ההבראה לאבילי הרוגי ביתר שלשלוה אחר ברכת המזון, ואחרי שכל עיקרה לא נתקנה אלא על היין לא אמרו לברך על שינוי דבר הטוב והמטיב כי אם על שינוי היין כך קבלתי מפי ר' יוסף ב"ר שמעון מדנפירא נ"ע, ואמרינן בברכות ש"מ הטוב והמטיב לאו דאורייתא שהרי פותח בה בברוך ואין חותם בה בברוך, ויש מדקדקים מדקאמר ואינו חותם בה בברוך מכלל דהיא מטבע ארוך כמנהג העולם ופותח בה בברוך דאין לה דין ברכה הסמוכה לחברתה, וגם אינה חותמת בברוך אע"ג שהיא מטבע ארוך, ואמר רב פפא הטוב והמטיב צריכה שהי מלכות לבר מדידה, והטעם אע"ג דשלש ברכות דאורייתא הם סמוכות ואינן פותחות בברוך משום דאסמיכו להו רבנן אקרא דכתיב ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך זו ברכת הון, על הארץ זו ברכת הארץ, המוכה זו בונה ירושלים וכן הוא אומר הדר הטוב הזה והלכנו, מכל מקום מי שתיקן זו לא תיקן את זו כדאמרינן לעיל, הילכך צריך להזכיר בהן מלכות כאילו אינן סמוכות ולפי שקבעום סמוכות קבעו המלכות שלהם בהטוב והמטיב, (אב"ן):

יד) אמרים כך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם מלכנו הטוב והמטיב, ולא נהגו העם כך, הוא גומלנו הוא גמלנו הוא יגמלנו לעד וכו' כך מנהג צרפת לומר והטעם כענין ה' מלך ה' מלך ה' ימלך לעולם ועד, (אב"ן):

טו) ומנהג לברך את בעל הבית כדאיתא בברכות בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה, אין הפירוש שיתן לכל האורחין כבר אחד שאם יבצע בעין יפה אין לו מה יאכל, אבל בעל הבית יבצע בעין יפה ולא יחסר לחמו, ואורח מברך כדי שיברך את בעל הבית, בתוספתא ראיתי הטעם ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך לרבות את בעל הבית, ויברך אחר ברכת המזון בורא פרי הגפן דאסח דעתיה מיניה כיון דאמר הבו נברך

נברוך כראמר לעיל, ואחריו מעין שלש. בתוספתא אלו ברכות שמקצרין בהן וכו' על המזון שהיא ברכת המוציא ובברכה אחרונה שהיא הטוב והמטיב ר' יוסי הגלילי חותם בה ומאריך, ואין הלכה כמותו שהרי שנינו בערבי פסחים הטוב והמטיב פותח בה בברוך ואינו חותם בברוך אלא הלכה כהנא קמא שמקצר ואינו חותם כברכת המצות והפירות, ואין רשאי להאריך בהן דבמקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך הא למדת שברכת הטוב הוא מטבע קצר ולא ארוך, אך באורח התירו להאריך בהטוב והמטיב, ומה שאנו קורין מעין שלש זהו קודם שתקנו הטוב והמטיב אבל לאחר שתקנו הטוב והמטיב תקנו כמו כן ברכה אחת מעין ד', ואומר בסוף והעלנו בתוכה ושחננו בה ונברךך אלהים חיים כי אל טוב ומטיב אתה וכו' :

מז) הכוסם אחת מחמשת המיני' מברך בורא פרי האדמה ולבסוף בורא נפשות רבות וחסרונין, פירוש ודי חסרונין כמו שאמר בתפלה קצרה ולכל גויה וגויה די מחסורה : מחנן ואכל את קמחן מברך שהכל וכן קמח קלוי שבשלו במי' שהוא רפואה מברך שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות וחסרונין, בשלן בין שלמין בין בקמח בין בפת ואין הפרוסות קיימות אפילו ע"י הערובות דבש או דבר אחר מברך לפניו בורא מיני מזונות ולבסוף מעין שלש, וכל שיש בו באותו תערובת הרבה מחמשת המינים או מעט חוץ מתבשיל של פת שאע"פ שיש בו קמח מברך עליו בורא פרי האדמה ולבסוף בורא נפשות רבות, וכן קמח של פולים שהקמח אינו עשוי לאכילה אלא לרביק, וברכה מעין ארבע פותח בה בברוך ובהזכרת השם ומלכות וחותם בה בברוך בהזכרת השם בלא מלכות שאין צריך שתי מלכיות בברכה אחת. ואם עשאן לאלו המשת המינין פת אומר המוציא ולבסוף ארבע ברכות שלימות אע"פ שלא נזכר בפסוק אלא חטה ושעורה כולם מיקרו לחם :

יז) במסכת בכורים גר מביא בכורים ואינו קורא שאינו יכול לומר אשר נשבע לאבותינו, גר כשהוא מתפלל בינו לבין עצמו אומר אלהי אבות ישראל, בינו לבין הצבור אומר אלהי אבותיכם, א"כ יש לשאול האיד הגרים מתפללים בבית הכנסת כמונו ומברכים (עלינו) ברכת המזון שאינו יכול לומר נודך ה' אלהינו על שהנחלת לאבותינו, יש לומר מראמר בירושלמי ר' יודה אומר אף גר מביא וקורא שנאמר ולא יקרא שמך אברם והיה שמך אברהם כי אב המון גוים וגו', בהחילה אברם אב לארם, ובסוף אב לכל הגוים, ואמר ר' יוחנן הלכה כר' יהודה, למדנו מזה שיכול לומר אשר נשבע ה' לאבותינו, ומעתה דינו כישראל גמור להזכיר אלהינו ואלהי אבותינו כברכת המזון ותפלה, וכן עמא דבר. (אבין הירחי). בירושלמי דפרק כיצד מברכין ר' יוחנן נסב זיתא וזכירך לפניו ולאחריו ר' חייא בר אבא אסתכל ביה אמר ליה ר' יוחנן בבלי למה אתה מסתכל בי לית לך כל שהוא טמין שבעה מעין ברכה לפניו ולאחריו :

בירושלמי פרק אין מעמידין אמר ר' אמי צריכין אנו למיחש על מה דברייחא חששין, אסור למיתן פרימינו פומיה, ריפתא תחות גו שיחייא, תבשילא תותי ערסא, ולמיצע סבינא גו אתרוגא או גו פוגלא, ובערבי פסחים אוכלין ומשקין תחת המטה אפילו מחופים בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהן :

יח) ומה שנהגו העולם שלא לשתות בשעת התקופות מצאתי לפי שבארבע תקופות יש ארבע ממונים ובין ממונה לממונה ניתן רשות למלאך המות להשטין ובשעת התקופה נותן מיפת מרה במים והשותה כריסו נצבת, ושלום, (אבין) :

השמטה.

יט) חולין בפרק כל הבשר הכחל קורעו ומוציא את חלבו, ומפרש בגמרא דקורעו שתי וערב ומחו בכותל ואוכלו אף מבושל בהדי בשר בקדרה לכתחילה, לא קרעו אינו עובר עליו, בין צלי בין מבושל, ואמר ר' זירא אמר רב אינו עובר עליו אם קרעו אע"פ

אע"פ שלא קרעו שתי וערב ומחו בכותל דאסור לבשלו בהדי בשר בקדרה לכתחילה והמעטם דכחל עם בשר דומה לבשר בחלב, ואסרו כך הכמים ולא אתי לאחלופי, אבל בלא בשר מותר לכתחילה כיון שקרעו קצת דשוב אין החלב כגוס בכחל ואע"פ שחוזר ונבלע הו"ך הכחל לא נשתנה מעמו של כחל מפני בליעה זו ולא אתי לאחלופי ולהתיר בשר בחלב, ועל כרחין מותר בקדרה בהדי בשר קאמר שסתם בישול אינו אלא בקדרת בשר וכן מוכחת הסוגיא שאין מדברת בצלי כלל. הניא כלישנא קמא דרב כחל שבשלו בקדרה בחלבו שקרעו קצת ובשלו בלא בשר מותר, ולכתחילה קאמר, כדאמר רב נחמן קמין כיצד קרעו קרעו הכחל פירוש לבשלו אף בהדי בשר בקדרה, ואמתניתין קאי דקתני הכחל קרעו ומוציא את חלבו ומבשלו בכל ענין קרעו שתי וערב ומחו בכותל ומבשלו בקדרה אפילו בהדי בשר, קרע לי ואנא איכול בקדירה בהדי בשר קא אמר דאי לצלי פשיטא ולא בעינן שתי וערב אלא לקדירה בהדי בשר, ולקדירה בלא בשר בקדירה קצת סגי, אמר להו רב נחמן זויקו לה כחלי, כמו הני ארמאי וזקאני נפוחים כנאדות, וכן פירש בערוך זויקו לה כחלי בשלו לה כחל וכשיתבשל יהיה כנאד נפוח ומלא מן החלב כיון שלא יהא קרוע שתי וערב ובקדירה בלא בשר ובקדירה קצת, ופריך והא אנן תנן קרעו כלומר שתי וערב ומחו בכותל ושני ההוא לקדירה, פירוש להתירו בהדי בשר אבל בלא בשר בקדירה קצת סגי, ופריך והא קתני בבביתא כחל שבשלו דיעבד דאסור בקדירה קצת אף בלא בשר, ורב נחמן שרי אף לכתחילה דרב נחמן סבירא ליה כלישנא קמא דרב כפר"ח דקיימא לן כלישנא קמא דרב דתניא כוותיה, ולא כרב רי רש"י דאמר ובשלו היינו צלי וזויקו היינו שפורו, וכן אוסר רש"י לבשל הכחל אם קרעו שתי וערב ומחו בכותל אפילו לבשלו לבדו בקדירה [צ"ל בלא] בישל בה בשר ולחודיה דאם כן לישני ליה כי תניא בבביתא בדיעבד כבישול ורב נחמן דשרי לכתחילה בצלי קאמר, (כך כתב רבינו יעקב מ"ב בספר הישר):

הלכות מגילה

(א) **מגילה** נקראת באחד עשר ב"ב ב"ג בארבעה עשר בחמשה עשר לא פחות ולא יותר, ואיתוקם הלכתא הכי דבני כפרים ועיירות גדולות קורין בארבעה עשר כדכתיב על כן היהודים הפרזים ומיניה דייקנין דמדפרזים ב"ד כרכים המוקפין חומה מימות יהושע בן נון שחלק את הארץ לשנים עשר שבטים קורין בחמשה עשר, אלא שהכפרים מקדימין ליום הכניסה, והוא יום שני וחמישי שדרך בני הכפרים להכנס בעיירות וכרכים ביום דין וכדי שיספקו מים ומוזן לאחייהם שבכרכים קורין באחד עשר בשנים עשר ובשלושה עשר ורמזו מן המקרא לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם, ועיירות בארבעה עשר בלבד וכרכים בחמשה עשר, והני מילי דקורין בני הכפרים באחד עשר בשנים עשר בשלושה עשר בשעת הדחק כגון שהדרכים סקולקלים מפני האורבים או מפני דבר אחר ואינם יכולים לבוא בכל פעם תמיד אל הכרכים או אל העיירות, אי נמי כגון המפרש בים והיוציא בשיירא ואי אפשר לו לשם למצוא מגילה עמו לקרותה בזמנה, אבל בזמן שאין להם פחד מלבוא והדרכים סתוקנים מבלי חמת המציק אין קורין אותה אלא בזמנה. וגם נתנו טעם בדבר מפני הסכנה. ועוד מפני הענינים כדי לחלק להם סעות פורים לפיכך אין קורין אותה אלא בזמנה שהוא ארבעה עשר לבני עיירות וחמשה עשר לבני כרכים, וכן עמא דבר:

(ב) **וכרף** וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו נדון ככרף ועד כמה עד מיל כמחמתן למכריא, וכרף שישב תחילה בביתים ולבסוף הוקף בחומה נדון ככפר דכתיב ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה שהוקף ולבסוף ישב ולא שישב ולבסוף הוקף, ומבמלין תלמוד תורה

תורה ועבודת בית המקדש לקרות את המגילה, וכך שהיתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון אף על פי שאין החומה קיימת עכשיו הואיל והמקום ניכר מעט שהיתה מוקפת מתחילה קירין בחמשה עשר דכתיב אשר לו חומה לא קרי אע"פ שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן :

ג) ואם חל פורים בשבת כגון מ"ו לבני כרכים אין קורין את המגילה בשבת משום גזירה דרבה דאמר גזירה שמא יטלנה בידו וכו' אלא שואלין ודורשין בענינו של יום :

ד) קראו את המגילה באדר הראשון ויצאו וראו ועדיין לא יצאו הספיחים כתיקנן והיה בא ניסן אפל ועיברו ב"ד את השנה קורין אותה עוד באדר שני, אין בין אדר הראשון לאדר השני אלא מקרא מגילה ומתנות לאבינונים הא לענין הספר ותענית זה וזה שוין :

ה) אמר רב אדא דמן יפו עשרת בני המן ועשרת בעי למיפרינהו בנשימה אחת מאי מעמא כולוהו בהדי הרדי נפיק נשמתיהו א"ר יונה א"ר זירא וי"ו דויותא צריך למיתחיה בזקיפה מאי מעמא כולוהו בחד זקיפא אודקפו, א"ר חנינא בר פפא דרש ר' שלא איש כפר תמרתא כל השירות כולן אריח על גבי לבניה ולבניה על גבי אריח חוץ משירה זו שהיא אריח על גבי אריח ולבניה על גבי לבניה מאי מעמא כדי שלא תהא תקומה למפלתן :

ו) הקורא את המגילה למפרע לא יצא קראה על פה קראה הרגום בכל לשון לא יצא, אבל קורין אותה ללועזות בלעז, והלועז ששמע אשורית יצא. וללועזות בלעז והוא שכתובה בלעז כרתניא גפמית לגפמים עברית לעברים יונית ליונים יצא, קראה סירוגין ומתנמנם כגון שקרא מעט ושהה וחוזר וקורא מעט ושהה וקורא מעט ושהה עד שקראה כולה יצא : קראה סירוסין כגון שקורא פסוק אחד ומדלג פסוק השני וקורא פסוק שלישי וחוזר וקורא פסוק השני שהניח לא יצא משום דמיתחוי כקורא למפרע :

ז) ת"ר השמיט בה הסופר אותיות או פסוקים וקראן הקורא כמתורגמן על פה ומוסיף דברים כדי לברר טעמו של דבר יצא כמו אם קראם על פה, ואם היו בה אותיות כמו שמשמשות או מקורעות אם רישומן ניכר כשירה ואם לאו פסולה והני מילי בכללה אבל במקצתה כשירה ורובה ככולה :

ח) תנן רבנן השמיט בה הסופר פסוק אחד לא יאמר אנמור את כולה ואחוזר ואקרא אותו הפסוק אלא קורא מאותו הפסוק ואילך, נכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שקראו חציה לא יאמר אקרא חציה עם הציבור ואחוזר ואקרא חציה ראשון אלא קורא מתחילתה ועד סופה. ומתנמנם היכי דמי מתנמנם אמר רב אשי נים ולא נים תיר ולא תיר כגון דקרו ליה ועני ולא ידע לאהרורי סברא וכי מדכרו ליה מידכר :

ט) היה כותבה דורשה ומגיהה אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא וכגון דכתיבא כולה ומנחא קמיה וקרי פסוקא במגילתא דמנחא קמיה, ומיהיבן קורא אדם את המגילה ויוצא בה ידי חובתו ר' מאיר אומר כולה ר' יהודה אומר מאיש יהודי ואפילו הכי צריכה שתהא כתובה כולה ר' יומי אומר מאחר הדברים, וקיימא לן כר' מאיר :

י) היתה כתובה בסם ובסיקרא בקומום ובקנקנתום על הנייר ועל הדפתרא לא יצא עד שתהא כתובה אשורית על הספר וכדיו, בן עזר שהלך לכרך ובן כרך שהלך לעיר אם עתיד לחזור למקומו בלילי י"ד ונתעכב ולא חזר קורא כמקומו אבל אם אינו עתיד לחזור למקומו בלילי י"ד קורא עמהם כדכתיב על כן היהודים הפרזים וגי' ומפרזו בן יומו נקרא פרוז מוקף בן יומו נקרא מוקף, עד כאן דברי רבינו יצחק האלפסי ז"ל :

יא) במסכת מגילה דברי שלום ואמת מלמד שמגילה צריכה שירטוט כאמתה של תורה, פ"ח כמוזוה שהיא עיקרה של תורה שיש בה עול מלכות שמים ועול

ועול מצות ושנינו מוזה צריכה שירטוט תפילין אינן צריכין שירטוט, ופירש"י ז"ל כאמתה של תורה כס"ת, וכן ראיתי בירושלמי כתיב הכא ואמת וכתיב ההם אמת קנה ואל המכור הא למדת שאמתה של תורה הוא ספר תורה, (אב"ן) :

(יב) **ומצאתי** בריש מסכת סופרים בהלכות ספר תורה והלכה למשה מסיני שמסרגלין בקנה, ואמרינן במגילה נקראת ספר שאם תפרה בחושי פשתן פסולה ונקראת איגרת שאם הטיל בה שלשה חומי גידין כשורה ובלבד שיהיו משולשין. וכתב רבינו האי כי המנהג שלהן לפשטה כאיגרת ואינו כורך וקורא כספר תורה, ורב נתן גאון כתב דהקורא בציבור כורך וקורא כספר תורה ואינו פושטה כאיגרת, וכן המנהג בשתי ישיבות ובבית רבוהינו שבבבל וברוב מקומות ישראל :

(יג) **וכתב** רבינו יעקב דאחרי שנקראת ספר צריכה עיבוד לשמה כספר תורה ותגיין וויניין ופתיחת הה"ן וקופיין וחטרת גני חיתיין ותגי דלתיין ותגי הה"ן וקוצי יודיין והיקף גויל ושירטוט ותפירת גידין ודיו הכל כספר תורה, ואין להקל בה אלא מה שחברה התלמוד לאיגרת, וכתבה על הדפתרא לא יצא עד שתהא כתובה אשורית על הספר ובדיו, ועדיין חמורה מספר תורה לענין שירטוט שלא תמצא בתלמוד לספר תורה אלא במסכת סופרים, ובמגילה שנינו שצריכה שירטוט כך פירש רבינו תם ז"ל. ומתוך דברינו יש לדקק שאין לפושטה כאיגרת דאין לנו להקל במגילה כי אם בתפירה שאינה מוצאת מכלל ספר תורה שהרי תפורה היא בגידין בשלש, אך אם תפשמה כאיגרת הרי היא מוצאת לגמרי מכלל ספר תורה בדבר זה ולכך לא נקט התלמוד להקל בה משום דנקראת איגרת אלא בתפירה לבד שהוא מקיים ספר ואם ירצה יקל בה כאיגרת לפשתן לתת בינות הגידין, והמבין יבין, (אב"ן). ואותיות התנין וכל תיקון המגילה הלא נכתב בהלכות תפילין בעוזה :

(יד) **אמר** רב מגילה בומנה קורין אותה ביחיד, שלא בזמנה קורין אותה בעשרה רב אסי אמר בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה, הוה עובדא וחש לה רב להא דרב אסי ואע"ג דחש לה להא דרב אסי קורין אותה בזמנה ביחיד כרב דר' יוחנן קאי כוותיה, דא"ר יוחנן הקורא את המגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא ולא אמרן אלא בציבור אבל ביחיד יצא מכלל דיחיד מותר לקרותה ולברך לפניה ולאחריה בזמנה וכן כתב רבינו האלפסי, וכן כתב רש"י דרב היה מחזר למצוא עשרה ולעשות מצוה מן המובחר והיכא דלא אשכח הוה קרי לה ביחיד בזמנה :

(טו) **הקורא** את המגילה למפרע לא יצא, ירושלמי ר' מנא בשם ר' יודא אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, וכתב רב נטרונאי זצ"ל בהלל ומגילה וק"ש אם שהה כדי לגמור את כולה אינו חוזר לראש דא"ר יוחנן שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא, ואע"ג דאמר שמואל הלכה כר' יודא שחוזר לראש הא קיימא לן בכלי תלמודא דרב ושמואל ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן וחוזר למקום שפסק, וכתב רבינו משה ז"ל בהלכותיו בלילה מברך מגילה ניסים שהחיינו וביום מגילה ניסים וממעט זמן ולא ביאר מעמו, ויש לומר מדאיתא פרק לולב וערבה המדליק נר חנוכה מברך ג' והרואה מברך שתים מכאן ואילך המדליק מברך שתים והרואה מברך אחת מאי ממעט זמן ולמעוטי נס נס כל יומא ויומא איתיה כלומר שלא היה שמן להדליק אלא יום אחד ונעשה נס והדליק שמנה ימים שהיה הנס מתגדל והולך, וגבי מקרא כנילה נמי איתא להאי מעמא דכתיב נקהלו היהודים בי"ג בו ובי"ד בו, ותדע שהרי בקידוש דיו"ט אין מברך זמן אלא בלילה ולא ביום, אך בצרפת ובפרובינצא וספרד נהגו לומר זמן בלילה וביום, ואמר לי המעם קרובי הרב ר' אביגדור ש"צ משום דעיקר קריאת המגילה ביום הוא דכתיב והימים האלה לא יעברו ולילות לא הוכירו אלמא עיקר זכירה ביום הוא :

(טז) **והייב** ארם לקרות המגילה בלילה ולשנותה ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה

שירה עמי ואיכא דאמרי אלהי אקרא יומם ולא תענה וגו', הרי שמוכר היום תחילה במקראות, זכן מתקנת עזרא שהכפרים מקרימין ליום הכניסה וקורין אותה שלא בזמנה היו משכימים ובאים ליום הכניסה נמצא שלא היו חוששין לקרותה בלילה כי עיקר קריאתה ביום היא, וכן כתב ר"י מ"כ שאומר זמן ביום ובלילה, וכן עמא דבר. ומה שנהגו בצרפת אחר קריאת המגילה לומר ארור המן וארורים בניו, ברוך מרדכי ברוכה אסתר, איתא בירוש' דמגילה ובמסכת סופרים ובבראשית רבה בפסקא וה' אמר המכסה אני מאברהם, רב אמר צריך שיאמר ארור המן וארורים בניו, וא"ר פנתם וצריך לומר חרבוגא וכו' לטוב. ר"ח בשם ר"י ר' יונתן כי ממי להאי פסוקא אשר הגלה נבוכדנצר הוה אמר נבוכדנצר שחיק ממיא למה שכל נבוכדנצר שבירמיה חי הוה ברם הכא מת הוה, ויש קצת סמך במגילה ומיחייב איניש לאיבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ברוך מרדכי לארור המן נמצא שכך היה מנהגם: משום ר' ר"י וצ"ל, ועל כן מנהג התינוקות בצרפת ובפרובינצא לקחת חלוקי הנחל ולכתוב עליהם המן ומקישים זו על זו כשהקורא מוכיר המן, שנא' ושם רשעים ירקב, ושלום, (אב"ן): **יט) ונהגו** בצרפת ובפרובינצא לומר החזן בקול רם לפרסם, הנם וחזור החזן וקוראם אחרי הצבור הפסוקים האלה להרבות השמחה, איש יהודי, ומרדכי היהודי, ליהודים, כי מרדכי, אבל מה שנהגו בתעניות בפרשת ויחל משה ל"ג סודות שמתחיל החזן ואומר הציבור וחזור הוא וקוראם, לפי שברית כרותה להם שאינם חוזרות ריקם, ויתבאר בהלכות תעניות בעו"ה, וכתב ר' משה גאון ז"ל במגילה מעין ברכה דילה חתמינן בה, ולפי שאמר הרב את ריבנו וכו' ברוך הנפרע וכו' שלא תאמר נפרע לישראל מצריהם ולא הושיעם אמר רבא האל המושיע, וכן כתב ר' נתן גאון שכך נהגו במתיבתא בא"י אמ"ה הרב את ריבנו ולא אמרינן האל דהא אמרינן ה' אלהינו:

כ) ותנוכה ופורים אסורין בהספד ותענית כדאמרינן בפ"ק דר"ה והלכתא במלה מגילה תענית והלכתא לא במלה ולא קשיא כאן בתנוכה ופורים לא במלה ובשאר יומי במלה הא למדת דלא במלה בתנוכה ופורים ואסורים בהספד ותענית עד היום, והמעם משום דאית בהו פרסומי ניסא, אבל הן מותרין במלאכה במקום שנהגו, דשמחה ומשתה ויום טוב, שמחה מלמד שאסור בהספד, משתה מלמד שאסור בתענית, יום טוב מלמד שאסור בעשיית מלאכה, ואילו לבסוף כתיב לעשות אותם ימי משתה ושמחה ואילו יו"ט לא כתיב הא למדת שמתיר בעשיית מלאכה ובמקום שנהגו:

כא) ומה שנהגו להתענות ערב הפורים לא לזכר תענית אסתר שהרי אין אנו עושין ג' ימים לילה ויום, ועוד כי אותן בפסח היו שנאמר ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר מלמד שעבר יום א' של פסח בתענית כדמוכחי קראי והמן נתלה במ"ז בניסן וזכר לדבר וישבות המ"ן ממחרת, אלא על שם שנקלה היהודים אשר בשושן בי"ג בו ואמר מר זמן קהלה לכל הוא, וכן פירש בירושלמי ומצפרא כנופיין ונקהלו להתענות, וכ"פ ר"ח, (אב"ן):

כב) וכתב רב עמרם ז"ל דלאחר קריאת המגילה ביום ובלילה אומר ובה לציון נואל וכל קדושא דסידרא וקדיש וכן מנהג בשתי ישיבות, ואני לא ראיתי בשום מקום ולא שמעתי שיאמרו ובה לציון בלילה אלא מתחילין ואתה קדוש לפי שאין עיקר הנאולה אלא ביום שלא יאמרו האומות דרך הגנבים ברחו להם בלילה אלא בעצומו של יום לעיני כל מצרים שנאמר ויהי בעצם היום הזה, (אב"ן):

כג) וכתב רב עמרם שאין אומרים הלל בפורים לפי שאין אומרים הלל על נס הנעשה בחוצה לארץ, וננפלין על פניהם לפי שאינו דומה לחנוכה ולמועדים שאומר בהן הלל ונאמר זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו ואילו בפורים אין אומרים אותו מאי מעמא שנאלו ישראל ממותה לחיים ואנו צריכין לרחמים שינאלנו באחרונה כבראשונה, ואין נראה לי דהא אמר רבא קריאתה זו הלילה הא לאו הכי הוה אמרינן וכמו שאנו גומרים

זומרים את ההלל הוא, שקריאת המגילה והזכרת הנס הוא במקום הלל, ועל כן יסר הפייש קוראי מגילה הם ירננו לאל, כי במקום תהלה חיתה לישראל, ואין לומר נפילת אפים כי יום משתה ושמחה הוא, ואין לומר בו יענך ה' ביום צרה דצרה בפורים לא מדכרינן, וכן עמא דבר, (אב"ן):

בר) הרוצה לילך בדרך ואין בידו מגילה לקרותה בזמנה וירצה להקדים קריאתה בי"א או בי"ב וכמו שהקלו על הכפרים ליום הכניסה לא יקראנה אלא בי", דבין רב ובין רב אסי לא פליגי כהא דשלא בזמנה מודו דבעשרה. ומברך לפניה ולאחריה וביחיד לא יברך עליה כלל [כי היכא] דעבר זמן קריאתה, דאמר קרא ולא יעבור, ויקראנה כקורא בתורה: **כה) ביום** הפורים מתפלל ואומר על הנסים בהודאה ערבית שחרית ומנחה, ומי שאומר בסוף כשם שעשית להם נס כן עשה עמנו ה' אלהינו וכו' לא יתכן, דהודאה היא ולא בקשה, וראיתי בימי חרפי בלוניל העיר הקדושה שהיו מונעין את החזן מלאמרו, וקוראין ויבא עמלק מ' הפסוקים לג' הקוראים. וכתב רב יהודאי גאון ז"ל שאם ירצו לקרות פרשה שלפני זאת יקראו אך זאת שהיא מענין היום לא ידלגו. ומשלות מנות איש לרעהו שתי מנות לאדם אחד, ומתנות לאכיונים שתי מתנות לשני עניים, אבוי ורבא מחלפי סעודתיהו להדרי שלא היו עשירים והיה כל אחד ואחד שולח לחברו שתי מנות שתיקן כל אחד בביתו הרי שהיו מקיימים מנות בכל שנה איש לרעהו ומתנות לאכיונים, על זה נהגו בליל התענית לפני קריאת המגילה לתת מעות פורים וזכר למתנות אכיונים:

כו) מנהג צרפת שנהגו לתת מעות פורים ביום הפורים לעניי ישראל בצאתם מבהכ"ב ומביאים התינוקות נכריות המניקות ונותנים להן וקרא רבינו שלמה עליהן המקרא הזה וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל, שהם בתחילה הורגלו לכך על שם ומתנות לאכיונים ועכשיו באות הנכריות ונומלות אותן ואסרו לעשות כן, ויש שמונעין שלא לתת להם עד אחרי הפורים. ונשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הגם שהגם בא על ידי אסתר, וכן חייבות בנר חנוכה שהגם בא על ידי יהודית מבנות חשמונאי, וכן חייבות בארבע כוסות שבשכר נשים צדקניות שבדור נגאלו ישראל מצמצים כדאיתא בפרק המקנא, ושלום, (אב"ן):

כז) במגילת סתרים מה שנהגו כל ישראל לעשות מדורות גדולות בלילי הפורים וקופצים עליהם והוא משורתא דפוריא דאיתא בגמ' דסנהדרין פרק ארבע מיתות (ס"ד) הנותן מזרעו למולך אמר רב יהודה אינו חייב עד שיעבידנו דרך העברה היכי דמי אמר אבוי שרגא דליבני במיצעי נורא מהאי גיסא ונורא מהאי גיסא רבא אמר כי משורתא דפוריא פירוש האש באמצע וקופצין עליה מהאי גיסא להאי גיסא. שור לשון קפיצה כמו דאיתא בחלק שור בן שור קופץ בן קופץ, כך מצאתי:

כח) אמר רבא סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו מאי מעמא ימי משתה כתיב, לא מיבעיא בליל מוצאי פורים דלא יצא שכבר עבר אע"פ שהוא ליל מ' למוקפין, אלא אפילו בליל כניסתו ממש שהוא פורים לא יצא מדכתיב לעשות אותם ימי משתה ושמחה אלמא דעיקר סעודת שמחה ביום הוא דהוי, וכשם שאסור יום י"ד בהספר ותעניתה כך אסור יום מ"ו דכתיב לעשות אותם ימי משתה ואמר רבא לאסור את של זה בזה. אמרינן בבבא קמא מגבת פורים לפורים ואין העני רשאי לקנות אפילו רצועת אחת לסנדלו, וכל זה כדי להרבות השמחה והמשתה:

הלכות הלל

שנינו בערכין פרק אין נערכין (דף י') מאי שנא הני הואיל וגומרינן בהן את ההלל דא"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק י"ח יום בשנה יחיד גומר בהן את ההלל, ואלו

הן, שמונה ימי החג ושמונה ימי חנוכה ויום טוב ראשון של פסח ויום טוב של עצרת, ובגולה כ"א יום, ט' ימי החג ושמונה ימי חנוכה ושני ימים טובים הראשונים של פסח ושני ימים טובים של עצרת, ובירושלמי שמונה עשר יום ולילה אחת יחיד גומר בהן את ההלל י"ט ראשון של פסח ולילו דכתיב השיר יהיה לכם כליל התקדש חג וגו' לילה המקודש לחג טעון שירה, ולפי שהחג חלוק בקרבנותיו מה שאין כן בפסח גומרין בהן את ההלל כל ימות החג, ובירושלמי פרק החליל כל זמן שהחליל נודהג ההלל נודהג, ולמה גומרין את ההלל כל שבעת ימי החג כנגד הלולב שמתחדש כל שבעה ולמה מן כל אילין מלייא חליל שוה לקיצין וזה לקיצין זה חביב וזה חביב והלו חביב בחביב. ובר"ה וכפור אין בו הלל כדאיתא בפרק אין נערכין אמר הקב"ה ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפני וישראל יאמרו שירה: ובפורים דאין בו הלל דקריאת המגילה במקום ההלל היא. והלל שמצותו ביום כשר כל היום, והלל של פסח שמצותו כלילה כשר כל הלילה רתנן במגילה זה הכלל כל דבר שמצותו ביום כשר כל היום ודבר שמצותו כלילה כשר כל הלילה, ובאלו כ"א יום בין בציבור בין ביחיד לפני מברכין עליו לגמור ככל המצות שמברכין לפני עשייתן, ואחריו מקום שנהגו לברך יברך, והיום הזה נהגו לברך לפני ולאחריו:

זמנהג כל ישראל לקרותו בציבור אחר תפלת השחר ומתחיל החזן ומברך בקול רם לגמור את ההלל ועונים אמן וקורין וגומרין וקורא הודו והם כמוהו ולכל פסוק יענו הודו, כך מנהג צרפת ופרובינצא וספרד, ויש שעונין מה שהוא אומר, וכן באנא ה' הושיעה נא אומר וכופל ועונין אחריו וכן בשני:

כט) ובצרפת נהגו לכפול מאורך ולמטה לפי שמשם ואילך מי שאמר פסוק זה לא אמר זה וכל פסוק הוא חשוב כפרשה בפני עצמה וכופלין אותה כמי שגומר את הסדר, ומי אמרום, דוד, ישי, אחיו, ושמואל, כולם, וכך הסימן בגמרא בערבי פסחים מאורך ולמטה דיא"ש אר"ש כ"ש ד"ך, ואין כך מנהג ספרד, ואולי שסוברים הא דאיתא בערבי פסחים רבי כופל בה דברים ר' אלעזר בן פרמא מוסיף בה דברים ומוסיף לכפול מאורך ולמטה דפליגי בהא דרבי כופל עד הצליחה נא ור' אלעזר מוסיף עד סוף ההלל והלכה כרבי מחבירו, וכן מנהג פרובינצא וספרד, וכן בהלל דראש חדש לאחר תפלת השחר מברך לקרות את ההלל וקורין בדילוג עד למעינו מים, ה' זכרנו יברך ואנחנו נברך יה וגו', מה אשיב לה' עד תכליתו, וקורא החזן הודו ועונין אחריו כמוהו וכן ככל הפסוקים, וכן אנא מכופל ועונים כמוהו, משם ואילך הוא אומר ברוך הבא והם אומרים בשם ה', הוא אומר ברכנוכם והם אומרים מבית ה', הוא אומר אל ה' והם אומרים ויאר לנו, הוא אומר אפרו חג בעבותים והם אומרים עד קרנות המזבח, הוא אומר הודו לה' ועונים כמוהו והותמים יהללוך מעשיך, *] ישבחוך עמוסיך, יודוך חוסיך, בפי גודל נסוך, וכתיב כל הנשמה ההלל יה הללויה], בא"י מלך מהולל בתשבחות, כך כהג רב עמרם ז"ל:

ל) ובהלכות גדולות דרב יהודאי ובפסקות הא דאמרו רבנן י"ח יום יחיד גומר בהן את ההלל ובגולה כ"א, לאו יחיד ממש קאמר אלא כל היכא דלא כניפי בולוהו ישראל קרו להו יחידים ואף כמה אלפים, וכד סיכנפן כולוהו ישראל בעו למימר הלילא בכל יומא על צרה שנגאלים ממנה, דא"כ דיחיד ממש אבל ציבור בכל יום גומרים אותו והא רב איקלע בבבל בריש ירחא ואשכח ציבורא דקרו הלילא ואיקפד ואמאי איקפד והא ציבור נינהו אלא לאו ש"מ דאף ציבור ביחידים הוו כל היכא דלא מיכנפי כל ישראל, ועל כן איקפד דביחידים הוו ואין להם (בידו) לגומרו בראש חודש, כיון דחזא דמדלגני שבקינהו, ולמדים אנו מזה דאף בציבור בימים שאין גומרין בהן אין לברך בו תחילה וסוף כי אם בכל ישראל, ויחיד ממש אף בימים שגומרים אותו אינו גומר:

לא) ויש גאונים שאומרים ביחיד ממש בימים שגומרים אותו דינו כציבור לגמור ולברך * כ"ה כסודור ר"ע.

לפניו

לפניו ולאחריו אבל בימים שאין נומרין אין רשות ליחיד לקרותו כלל, ועל מה שכתב בה'ג נשאל לפני רבינו האיי ז"ל והשיב דלא בא ללמד שהיחיד אינו נומר בימים שהציבור נומרים דודאי דינו כציבור לגמור אבל לא לברך לפניו ולאחריו, אלא בא ללמד שאף בימים שאין נומרין אותו קורא ואינו מברך, ולהוציא מהנאונים האומרים שאין קורא כלל. ורקאמר לאו יחיד ממש ר"ל ומה שאמרנו באלו הימים יחיד נומר אבל בימים אחרים אינו נומר לא תימא שהיחיד בלבד אינו נומר בשאר הימים אלא אף הציבור אינם נומרין אלא באלו כ"א יום, שאם לא תאמר כן רב כי איקלע לבבל ואשכח ציבורא דקרו הלילא ואיקפד עד דחזא דמדלגי ושבקניהו והא ציבור גינהו אלא לאו ש"מ דאף ציבור מכמה אלפים לא נמרי הלילא אלא באלו כ"א יום כגולה וזהו מעמך ועיקר, דבאלו כ"א יום אף יחיד ממש נומר בלא ברכה ובימים שאין נומרין יחיד קורא כדילוג בלא ברכה וציבור מברכין לפניו ולאחריו ומדלגין :

(לב) ור"ב נטרונאי כתב יחיד בראש חדש אין לו רשות כלל לא לקרות ולא לגמור שכן פירשו הראשונים יחיד דא"ר שמעון בן יהוצדק ציבור הוא שבוין שבמלו הקרבנות ציבור ויחיד שוין בהלל, וכשם שהציבור נומרים את ההלל באלו כ"א יום כך כל יחיד ויחיד נומר ומברך לפניו ולאחריו, וכן מנהג בשתי ישיבות, וזהו שאמר יחיד לא יתחיל ואם התחיל נומר ר"ל יחיד שמעה ובירך לקרוא את ההלל ונזכר שפמור נומר עד הודו לה' שבסוף ההלל ולא יתחם שלא יוציא שם שמים לבטלה, ומרקאמר יחיד לא יתחיל בברכה מכלל דציבור מתחילין כך פירש ר"ח, למדנו כי היחיד בימים שאין נומרין אין לו לקרות כלל :

(לג) אך נהנו כל ישראל לקרותו בלא ברכה כדכתב בהלכות גדולות והא דאמר רבא בימים שהיחיד נומר בהן בין פרק לפרק פוסק באמצע הפרק אינו פוסק והימים שאין היחיד נומר בהן את ההלל אף באמצע הפרק פוסק, דנמצא דיחיד קורא בימים שאין נומרין, אין מכאן ראיה דשמא כשקורא בתורה וצריך לפסוק או בשכח והתחיל, וכן הווא. דרב בר שבא איקלע לבי רב אייבא וימים שאין היחיד נומר בהן הוה ועל לשלויי בשלמיה. ולא פסק ליה, בהרי ציבורא הוה קאי :

(לד) ורבינו שלמה הצרפתי ז"ל כתב דאין לברך ביחיד בהלל בימים שאין נומרין אותו דאינו אלא מנהג דהלל דר"ח לאו דאורייתא ואמנהג לא מברכינן כדאיחא: בסוכה פרק לולב וערבה גבי ערבה חביש חביש ולא בריך אלמא קסבר ערבה מנהג נביאים ואמנהג לא מברכינן, ואף על גב דאמר בריש מסכת יום טוב בשני ימים טובים של גלויות והאידינא דירעינן בקביעא דירחא מאי מעמא עבדינן הרי יומי משום דשלתו מתם וההרו במנהג אבותיכם בדיכם זימנין דגורי גזירה ואתי לאיקלקולי ופן ישתכח מהן סוד העיבור ואעפ"כ אנו מקדשין ומבדילין ביום טוב שני, דשאני התם דהוה ליה ספק יו"ט ראשון שהוא מן התורה אבל הלל דר"ח אינו אלא מנהג, (אב"ן) :

(לה) ורבינו יעקב מ"כ כתב מהא דא"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק כו' שמעינן שאין חובה לקרות אלא באלו הימים וצא ולמד מדקא פריך בתענית בפרקא דחסידי (דף כ"ח) וליהני באחד בניסן לא היה בו מעמד שהיה בו הלל וקרבן מוסף וקרבן עצים. ועלה אמר רבא זאת אומרת הלל דראש חודש לאו דאורייתא דא"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק וכו' ואמר התם רב איקלע לבבל חזינהו דהו קרו הלילא סבר לאפסוקינהו כיון דחזא דמדלגי אמר שמע מינה מנהג אבותיהם בידיהם הרי במקומו של רב לא היה מנהג לקרותו ובבבל היה מנהג, הא למדת שהמנהג לקרותו ולברך עליו ואפילו יחיד שכן נהגו לברך ולקרות בבבל, דלא דמי לההיא דאמר בפרק לולב וערבה אייתי ליה ערבה. חביש חביש ולא בריך קסבר מנהג נביאים היא דהתם מטלולא בעלמא אבל נכי הלל חייב לברך דאמנהגא נמי מברכינן כדאמרינן גבי שני ימים טובים של גלויות בריש ביצה. הוהו

הזהרו מנהג אבותיכם בידים ומכרכינן ומקדשינן אמנהג אבות, וכן אהלל דמנהג אבות, אבל אמנהג נביאים דמלמול לא מכרכינן, ועוד דלא מייתי ראייה דלא מכרכינן אמנהגא אלא מדלא בריך מייתי ראייה דמנהגא הוא, תדע דמכרכינן מדאיקלע רב לבבל וברכו כדו לקרותו אמטול הכי סבר לאפסוקינהו כסבור דטועים הן, ולא מצית למימר דרב באמצע הלל נכנס דאם כן הוה ליה למימר דרב איקלע לכנישתא אלא מתוך שברכו סבר לאפסוקינהו הילכך לא שנא ציבור ולא שנא יחיד קורין בראש חודש ומכרכינן, דעל כרחק ר' יוחנן דאמר גומרין לא פליג במילתיה למימר הכא גומרין אבל בשאר ימים אין גומרין אלא קורין בדילוג דאם כן דאורייתא הוא בראש חודש וחולו של מועד אלא שברילוג, והוא בא ללמדנו שאלו הן מדאורייתא ולא דראש חודש וחול המועד, ולא נתכוון לומר אלא שבאלו חייב אדם לקרות ולא בשאר ימים, ולשון גומרין היינו קורין כדאיתא גבי קריאת שמע ותיקין היו גומרים אותה עם הנץ החמה והתם מוכח דקורין קאמר כי מעיינת בה שפיר וכאלה רבות בתלמוד גומרין לשון קריאה, ואין לומר שגומרין זהו מסיימין, ואי תימא אמאי נקט יחיד, אומר אני דלא גרסינן הכא או בערכין יחיד ככל הספרים ואי גרסינן ליה היינו מעמא דקתני בשנים עשר יום בשנה החליל מכה לפני המזבח בשחימת פסח ראשון ובשחימת פסח שני וי"ט הראשון וכי' וקא בעי בגמרא מאי שנא הני הואיל וגומרין בהן את ההלל דאמר ר' יוחנן י"ח יום יחיד גומר למעוטי שחימת ראשון ושני דתנן במתניתין דאין שוחמין את הפסח על היחיד ואע"פ שבכל הספרים מצאתי יחיד :

לז) ועוד נראה לי מה שכתוב בהלכות דהיכא דלא בניפי כולוהו ישראל קרו יחיד לגבי הלל שהוא מתוקן לשחימת פסח שהוא ציבור וכל ישראל כדאיתא בערבי פסחים, אבל הכא באלו י"ח יום היוין כולוהו ציבור כעין יחיד לגבי כולוהו ישראל וראיה טובה היא זו :

לז) וראיתי תשובה הסותרת מה שכתב בהלכות גדולות ואין בה ממש, דאי גרסינן יחיד ברבריהם כן הוא, ועוד דאמרין בתעניות תנא יחיד לא יתחיל ואם התחיל גומר ופירש ר"ח לא יתחיל בכרכה ואם התחיל גומר בכרכה, כגון מקום שנהגו לברך ולקרות בין יחיד בין רבים דמאחר דהוא מנהג מה לי יחיד מה לי רבים, צא ולמד מערבה דהוא מנהג ויחיד חייב דכל אדם חייב והואיל והוא מנהג גם לברך הוא צריך, ולא דמי ברכת הלל לערבה לגבי ברכה ואינן גומרין ממש לאפוקי דראש חודש דאין אומרים אבל קורין ומכל מקום מכרכין דהא אמרינן בברכות בפרק הרוואה בימים שאין יחיד גומר דלא פסקינן אלא במקום ברכה כגון במגילה ובק"ש ואפילו בתהלה לדוד דמוכח לו שהוא בן העולם הבא לא איירי תלמודא דלא פסקינן כפר"ת, וכן פוסק בהלכות גדולות דמכרכים תחילה וסוף ולהלכה פוק חזי היאך הציבור נוהג ונהוג כוותהון וכתלמוד שלנו עיקר הלכה ואמנהגא סמכינן וכל המשנה ידו על התחתונה, ואפילו בכ"א יום שהיחיד גומר בהן לא מצינו ברכה אלא מנהג והוא הדין נמי בשאר ימים דסמכינן אמנהגא ומכרכינן :

לח) ואומר קדיש ומוציאים את התורה וקורין בפנחס בפרשת תמידין ומוספי ראש חודש, וקורין ארבעה בכל יום שיש בו מוסף כדאמרין במגילה כל יומא דמפי מחבריה טפי לה חד גברא, ראש חודש וחולו של מועד דאית בהו מוסף ארבעה, יום טוב דאיכא איסור מלאכה בלאו חמשה, יום הכפורים דאיסור כרת ששה, שבת דאיסור סקילה שבעה. וקורין בפרשת צו ובראש חודש ארבעה ואמצעי דולג שאין בו אלא ת' פסוקים וחזור וקורא ואמרת ואחרון אינו דולג גזירה משום היוצאין שיאמרו שלא יקרא האחרון אלא שני פסוקים והקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקים, ובירושלמי ובמסכת סופרים מצאתי האחרון דולג דנכנסים שכיחי יוצאים לא שכיחי, ויש לחוש

לחוש ולגזור יותר בעבור הנכנסים ולא בעבור היוצאים וישר. אך מנהג העולם כתלמוד בבלי, (אב"ן) :

(ל) **וראייתי** מקומות שמדלגין וכיום השבה שסוברים שבראש חדש אין לו מקום לפרשה זו. ולא יתכן לדלג דהא אין משיירין בפרשה פחות משלשה פסוקים ואין לחוש אם קוראה השלישי כקורא בתורה והוא לא בירך עליה לברכה, (אב"ן) :

(מ) **ראשי** חדשים לעמך נתת זמן כפרה, ששעיר ראש חדש היה מכפר על מומתת מקדש וקדשיו, כדאיתא בשבועות מה נשתנה שעיר של ראש חדש שנאמר

בו לה' אמר הקב"ה הביאו כפרה לפני על שמיעמתי את הירח, וזהו שכתוב בפרשת ויהי ביום השמיני ואת שעיר החטאת וגו' ואותה נתן לכם וגו'. ושם נעשה לפניך וכו',

ואל תתמה מאין [יספיקן] לנו בהמות להקריב כל הקרבנות שנחסרו מחרבן הבית עד עמוד כהן באורים ותומים, שהרי הכתוב מבשר בו כל צאן קדר יקבצו לך וגו', ובקרבנות

נדבה אבל קרבנות דחובה עבר יומו במל קרבנו מדכתיב עולת שבת בשבתו, (אב"ן) :

(נא) **מזבחתא** בפלוגתא דר' יאשיהו ור' יונתן ראש חודש יוכיה שיש בו קרבן מוסף ומותר בעשיית מלאכה, מה לראש חודש שכן אינו קרוי מקרא קדש תאמר

בחולו של מועד שקרוי מקרא קדש והואיל והוא קרוי מקרא קדש דין הוא שיהא אסור בעשיית מלאכה, ועוד דתנן זה הכלל כל יום שיש בו ביטול מלאכה לעם ואין בו קרבן

מוסף כגון תענית צבור ותשעה באב קורין שלשה, ושאין בו ביטול מלאכה לעם ויש בו קרבן מוסף כגון ראשי חדשים וחולו של מועד קורין ד', למדנו כאלה שראש חודש מותר בעשיית מלאכה :

(מב) **וזה** שהנשים אינן עושות מלאכה אינן אלא בתורת מנהג כדאיתא בפרק מקום שנהגו כל הדברים תלו אותן במנהג, נשייא דלא למיעבד עבידתא בריש

ירחא מנהגא, ודלא למיעבד באפוקי שבתא עד דתתפני סידרא מנהגא, ודלא למיעבד עד דתתפני תעניתא מנהגא, ודאמרינן בראש השנה ונעביד משוואת אמלא ולא נעביד

אחסר ומשני משום ביטול מלאכה לעם שני ימים, ר"ל מנשי שהם עם בפני עצמן :

(מג) **ומצאתי** מעם למנהג בפרקי דר' אליעזר ויאמר אליהם אהרן פרקו נומי הוהב ושמעו הנשים ולא רצו ליתן נומיהן לבעליהן ואמרו להם אתם רוצים לעשות פסל

ומסכה שאין בו להציל ונתן להם הקב"ה שכן בעולם הוה שהן משמרות ראשי חדשים יותר מן האנשים, ולעולם הכא הן עתידות להתחדש בראשי חדשים, ועוד מצאתי שלא רצו

להביא נומיהם לעגל והביאו נדבתן למלאכת המשכן בוריוות שנאמר ויבאו האנשים על הנשים והוקם המשכן באחד בניסן נתן להם הקב"ה שכן לעשות יו"מ בראש חודש ניסן ובשאר ראשי חדשים, (אב"ן) :

(מד) **הרואה** לבנה בחידושה מברך ברוך אשר במאמרו ברא שחקים, פועל אמת שפעולתו אמת על המקום הוא אומר, ועד כמה מברכין עד מ"ז יום שתתמלא

פנימתה, וצריך לברך מעומד ולרחף כשהוא מברך, ומצאתי בירושלמי ובמסכת סופרים אין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם ובכלים נאים ומיישר רגליו כנגדה

ורוקד לפניו שלש פעמים ואומר ברוך אשר במאמרו וכו' ברוך בוראך ברוך יוצרך ברוך מקדשך, כשם שאני רוקד כנגדך ואיני נוגע בך כך אם ירקדו אחרים ויעמדו כנגדי לא

יגעו בי, תפול עליהם אימתה וכו', (אב"ן) :

(מה) **ראשי** חדש שחל להיות בשבת ערבית שחרית ומנחה מתפלל שבע ואומר קרושת היום באמצע ואומר ברכה רביעית לפני עצמה ופותח בעבודה ומסיים בעבודה

ואומר מעין המאורע בעבודה יעלה ויבוא, וא"צ להזכיר ביעלה ויבוא של שבת שכבר הזכירו ועוד שלא מצינו לעולם הוכרת שבת בעבודה כי אם בכרכה רביעית, וכן אתה דן לימים טובים ולחוליהם שלא יהא נזכר שבת בעבודה, (אב"ן) :

(טו) ואם שכח ולא הזכיר של ראש חדש בתפלת שחרית ומנחה מחזירין אותו, בערבית אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין את החדש אלא ביום אבל מעה ולא הזכיר בכרכת המזון אין מחזירין אותו דאי בעי לא אכיל פת, ואם מעה ש"צ ולא הזכיר של ראש חדש בעבודה ונוכר בהודאה חוזר לעבודה:

כריך רחמנא דסייען.

הלכות תעניות

(א) **בנדרים** ירושלמי נדר להתענות ושכח ואכל אבר תעניתו, ר' אבא בשם רבנן דתמן והוא שאמר יום סהם הא אם אמר יום זה מהענה ומשלים, ולא אמרן אלא אם אכל אבל אם מעם לא. בהלכות גדולות יחיד המתענה ושכח ולא אמר עננו בשומע תפלה יאמרנה לאחר שים שלום לפני אלהי נצור ואפילו בשבת, ויש לומר כשהתענה לתענית חלום שמותר אף בשבת כדאיתא ביציאות השבת ולא יהא עננו חמור מן התענית עצמו אבל בלא תענית חלום לא דאין מתרעין בשבת בעננו, זכי תימא וכי היחיד קובע ברכה לעצמו ריש לומר דאחר שאין זה אלא בשוכח ואין הדבר תדיר אין זה קביעות ברכה וצ"ע, (אב"ן). בפרק במה מדליקין ימים שיש בהן קרבן מוסף וכו' אין מחזירין אותו:

(ב) **וכתב** רב נטרונאי ש"צ שמרננין עליו דברים רעים יש להכניס אחר תחתיו שמי שמרצה בין ישראל לאביהן שבשמים צריך להיות נקי כפים ובר לבב וצדיק וישר ואם אינו כן עליו הכתוב אומר נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה זה שליח ציבור שאינו הגון היורד לפני התיבה, ואף בחול בלא תענית כל שכן בתעניות ומראש השנה ועד יום הכפורים שאדם צריך להרבות בתחנונים שצריך שיהא ביתו ריקם מן העבירה שלא יצא עליו שם רע בילדותו וכל שכן מי שמרננים עליו, אבל שליח ציבור סומא אם מתוקנים מעשיו כשר דהלכה כרבנן דסומא פורס על שמע ואף על פי שלא ראה מאורות מימיו:

(ג) **ובילמדנו** ואהרן וחור תמכו בידיו, מכאן אמרו אין פוחתין משלשה בני אדם העוברים לפני התיבה בתענית ציבור שהרי משה רבינו ע"ה במלחמה עמלק שהיו ישראל שרויין בצער ואהרן וחור תמכו בידיו, וכן צריך בתענית להיות שלשה עם הש"צ לעבור לפני התיבה להתענות ויאמרו עמו מליחות ותחנונים ואם ירצו ביותר הרשות בידם וחבא עליהם ברכה, כך מצאתי:

(ד) **מגלת** סתרים ומה שכתוב בתשובות אין אומר עננו אלא במנחת תענית בלבד, אין לתמוה על זה מדהניא בבמה מדליקין ימים שאין בהם קרבן מוסף כגון שני וחמישי של תעניות ערבית שחרית ומנחה מתפלל י"ח ואומר מעין המאורע בשומע תפלה, ובירושלמי דבכרות פרק ד' ובהתעניות בפרק שני זעירא בשם ר' ירמיה אמר יחיד בתענית ציבור צריך להזכיר מעין המאורע והיכן אומרה בין גואל לרופא ר' ינאי בשם ר' ישמעאל אמר בשומע תפלה וש"צ בין גואל לרופא ר' יוסי בשם רב אף יחיד שגזר על עצמו תענית צריך להזכיר מעין המאורע והיכן אומר זעירא בשם רב הונא ליל שבת ויומו, פירוש ערבית שחרית ומנחה, למדנו שבכל תפלותיו יאמר עננו, הא לא קשיא ריש לומר שהגאונים כדי שלא יפגע ויאכל אמרו כך ועצה טובה קמ"ל שמא יאחזנו חולי או בולמוס ויאכל ונמצא שקרן בהפלתו, שכן בתוספתא הביאו הגאונים יש ששרוי בתענית ואין מתפלל תפלת תענית ויש שאינו שרוי ומתפלל תפלת תענית כאן בכניסתה כאן ביציאתה, פירוש בכניסתה מהפלל בערבית שלפני התענית אע"פ שעתיד לוכל הלילה וביציאת התענית אע"פ שהוא שרוי בתענית אין מתפלל בערבית עננו, למדנו מזה שיכול לומר עננו

עננו בערבית שחרית ומנחה, אלא במלוח הגאונים שמא יפשע ויאכל כראמרן, (אב"ן).
 ובנימוקי רבינו שלמה בפרק במה מדליקין מייתי לה :
 (ה) **ומנהג** כל ישראל לומר ולכלול הסליחות באמצע ברכה מלח לנו אבינו כו' דומה לדומה כראמר אם בא לומר מעין כל ברכה וברכה בסוף כל ברכה וברכה אומר, (אב"ן). וכתב רב עמרם כך מנהג בשתי ישיבות לומר שבע סליחות בתענית ציבור בשחרית ובמנחה שלש, ואם יש פנאי אומרים חמש, ואמר רב שר שלום גאון בתענית אין מנהג שלנו לומר סליחות אלא באמצע תפלה ולא אחר שים שלום ולא ראינו ולא שמענו מי שעשה כך וכבר כתבתי הטעם, והרב רבינו יצחק פסק שכל תענית שאירע בשני ובחמישי קורין בשחרית בפרשת היום ובמנחה ויחל משה דהריר קודם, או יקראו שנים בפרשת השבוע והשלישי בוֹיחל :

(ו) **ואמר** רב עמרם כל תעניות האמורות בכה אמר ה' קורין בשחרית ובמנחה ויחל ולא כן כתב רב שר שלום. כל תענית ציבור ותענית שגזרין על הגשמים ועל כל דבר הצריך להם קורין ויחל שחרית ומנחה בין בשני בין בחמישי ובין בשאר הימים שמתענים בהן לפי שבכל פרק ופרק צריך לקרות מענין הזמן הצריכין לו והוא ששנינו בחמישי ובשני ובשבת במנחה חזרין לכסדרן ואין עולין להן מן המנין שנאמר וידבר משה את מועדי ה' מצותן שיהו קורין כל אחד ואחד בזמנו :

(ז) **ותקן** להם משה לדרוש בענייניו של יום הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג, ואילמלא כן פעמים בא התענית בבראשית או בויקרא, ומה ענין אלו פרקים לתענית ציבור והלא תענית ציבור צריך לקרות בו בדברי ריזיו ובקשה ולא נמצאת פרישה בתורה במדות האלו כי אם בוֹיחל, ועוד מעט לדבר שכך אמרו הגאונים ויעבר ה' על פניו ויקרא מלמד שנתעמף כש"צ ואמר כל זמן שיעשו ישראל לפני כסדר הזה אמחול להם כל עונותיהם, וכל שכן במנחה בתענית שקורין ויחל שאלמלא תענית אין קריאה במנחה בחול כלל, על כן בכל תעניות קורין ויחל בשחרית ומנחה חוץ מתשעה באב קורין בשחרית כי תוליד, וכן מנהג בשתי ישיבות :

(ח) **ובל** תענית יש בו נשיאות כפים במנחה חוץ מיה"כ כי במקום המנחה יש נשיאות כפים בנעילה, וכן מנהג בשתי ישיבות והכין תנן לה בפירקי דחסידי (פ"ד) בתעניות בג' פרקים בשנה כהנים נושאים את כפיהם ויש מהן ג' פעמים ביום, ביום כפור בשחרית ומוסף ונעילה ולא במנחה דתניא ר' יוסי אומר מנחה אין בה נשיאות כפים נעילה יש בה נשיאות כפים מ"ט נעילה דליתא בכל יומא לא גזרינן, מנחה דאיתא בכל יומא ושכיחא שכרות גזרינן, ואע"ג דהאידינא לא שכיחא שכרות, ואמר התם והאידינא מ"ט פרסי כהני ידיוהו במנחתא דתענית כיון דסמוך לשקיעת החמה מצלו לה כתפלת נעילה דמיא, ושכור אסור לישא את כפיו רלמה נסמכה פרשת נזיר לברכת כהנים בפרשת נשא ללמדך מה נזיר אסור ביין אף הנושא את כפיו אסור ביין, ואף שהיו בעלמא, דתנן ביציאות השבת לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל ולא לאכול וכו' ואם התחילו אין מפסיקין לתפלת המנחה אע"פ שהיא חובה אבל לתפלת ערבית למאן דאמר תפלת ערבית רשות אין מפסיקין אבל למאן דאמר חובה מפסיקין ויהיב טעמא דלמנחה דאין מפסיקין דלא שכיחא שכרות שיהא אסור להתפלל דשתוי בעלמא הוא ותניא שתוי אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תפלה אבל לא ישא את כפיו אף אם הוא לבר לא ישא את כפיו ודומיא דנזיר דאסור ביין מכל וכל, כך קבלתי מרבותינו בצרפת, (אב"ן).
 ודברים שבין בנייב כלל לבני ארץ ישראל, אנשי מורח פורסין את כפיהם במנחה בתענית וכן בתשעה באב במנחה, ואנשי מערב אין פורסין אלא בשחרית וביום הכפורים בשחרית ובנעילה ולא במנחה :

(ט) **מצאתי** במסכת סוֹפֵרִים בתעניות ברכות וקללות, בשבע תעניות אחרונות של גשמים האסורים

האסורין ברחיצה ובמיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה אבל בתעניות אחרות קורין ויחל, ומעתה הא דהתן במגילה פרק בני העיר בתעניות ברכות וקללות אע"פ שאנו קורין בתעניות ויחל אתיא שפיר, ומכאן יש לי סמך לקרות בתעניות ויחל, ומעם הברור והאמת מבואר לעיל, (אב"ן):

(י) וכתב רב נתן גאון שאין מנהג אצלם ליחיד לומר י"ג מדות בתפלתו ולאומרם לבדו כי אם בציבור והלואי כשהציבור מתקבצין ומתעניין ומכוונים לבם לאביהם שבשמים שהקב"ה ישמע להם שנאמר הן אל כביר וגו', וברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם שנאמר הנה אנכי כורת ברית וגו' על כן אין ברין לאומרם אלא בציבור, ולפי שאינן חוזרות ריקם היה מנהג לרבינו יעקב מ"כ שתיקף שהיה משלימם היה אומר ונקח וסלחת לעוננו בלי הפסק שלא להמתין לחון, להודיע כי הברית כרותה להם ואנו מבקשים ממנו מה שהתנה לנו והבטיחנו, (אב"ן):

(יא) ותענית ציבור שהחון לא התענה אין לו לירד לפני התיבה ולומר עננו, ויורידו לפניו מי שהתענה לומר עננו, באמת כך מצאתי בתשובות הגאונים. ובתעניות ובמסכת ע"ו איפסיקא הילכתא דמתענה לשעות מתפלל תפלת תענית, ואמר שמואל כל תענית שלא קבלה עליו מאתמול לאו שמיה תענית, והיכן מקבלה בתפלת המנחה ובשומע תפלה יאמר אהא לפניך למחר בתענית יחיד ותרצני, א"כ המתענה לשעות צריך לקבל ולומר אהא לפניך למחר בתענית יחיד [עד חצי היום] ותרצני, והאומר אהא לפניך למחר בתענית יחיד עד חצי היום ולכשיגיע חצי היום ואמר להשלימו אע"פ שלא קיבל עליו כל היום בלי ספק מתפלל תפלת תענית, ואם גזרו הציבור תענית אין צריך לקבלה מאתמול דאנן אדעתא דציבור גררינן ומסמינן כד"ר יוחנן, ואפילו לא ידע מתענה למחר עמהם ומתפלל תפלת תענית, ועוד מההוא דפרק מקום שנהנו נוהנין עליו חומרי מקום שהלך לשם, כך מצאתי:

(יב) ואמרין בברכות כל היושב בשבת בתענית קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה ואוקמוה רבנן קשישי בתענית חלום אבל בתענית דרשות ודאי אסור. דאמרין ביציאות השבת יפה תענית לחלום כאש לנעורת, ואמר רב יוסף וכו' ביום ואמר רבה ואפי' בשבת, מאי תקנתיה ליחייב בתעניתה לתעניתו, פירוש אע"פ שמועיל לו התענית שנתכפרו בו כל עונותיו וכיון שכן הוא אין לך עונג כזה מכל מקום לא קיים מצות עונג שבת באכילה ושתיה לכך צריך להתענות באחד בשבת להתכפר על זה, כך קבלתי מרבותי בשם רבינו האי ז"ל, אבל בתענית דרשות ודאי אסור להתענות בשבת דאמרין בירושלמי דנדרים פרק ח' אסור להתענות עד שש שעות א"ל מתניתין היא ירדו גשמים קודם חצות לא ישלימו עד כרון צפרא הוא אחר חצות ישלימו כבר עבר רובו של יום בקדושה, ובהלכות רבינו האלפסי ז"ל מיתיה לה, (אב"ן):

(יג) ולהתענות בערב שבת מצאתי דאמרין בסוף מגילת תענית א"ר יוסי כל הנשבע להתענות בערב שבת ובערב יום טוב הרי זו שבועת שוא שמקצת ערב שבת כשבת ומקצת ערב יום טוב כיום טוב, ואע"פ שאסור להתחיל ולהתענות אם התחילו משלימין דבסוף פרק בכל מערבין מיבעיא לן הני בני כי רב דיהיבי בתעניתא במעלי שבתא. מהו לאשלומינהו, ומסקנא הילכתא מתענה ומשלים, (אב"ן):

(יד) פתרון י"ג מדות בשם רבינו יעקב מ"כ, ה' ה' הם ב' מדות דאיתא בפסיקתא ותאמר ציין עזבני ה' וה' שכחני אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אותן שתי מדות טובות שלך עזבתם ושכחתם, אל לשון כח יש לאל ידי ומתרגמי' אית חילא בידי, רחום שמרחם על עמוסים ברין, וחנן ולענוים יתן חן, בא למחר מסייעין אותו, אך אפים אף לרשעים כדאיתא בשבת פרק רבי עקיבא ובתנחומא ורב חסד ממה כלפי חסד ואת דאמרי

דאמרי מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה, מדה שביעית ואמת שמאמת דבריו ולא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב, נוצר חסד לאלפים הרי מדה טובה יתירה על מדת פורענות אחת לחמש מאות ראילו במדת פורענות כתיב פוקד עון אבות וגו' ועל רבעים ואילו במדה טובה כתיב ועושה חסד לאלפים וגו', נושא עון זה העושה לתיאבון לאכול גבילות ומרפות ועריות שאינו מוצא בהיתר, ופשע פשעים אלו המררים וכה"א מלך מואב פשע בי כראיתא בסוף יומא זה שמוצא בהיתר ומהכיון להקניט ולהכעיס ויצרו, וחטאה אלו השגנות וכ"ה אומר נפש כי תחטא בשגגה, ונקמה מנקה הוא לשבים, כ"ק בשמו, (אב"ן). אבל רבינו סעדיה והגאונים אומרים שהשם הראשון אינו מן המנין שהמעם מפסיקו ומונים מן השני, וא"ת דאמרינן בר"ה ה' ה' אני הוא קודם שיחטא האדם ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה דבשלמא לאחר שיחטא יקבלנו בתשובה וזהו מדת רחמנות אבל קודם שיחטא אין לשימו מדת רחמנות אלא ר"ל הוא ראשון והוא אחרון, אלא יש לומר נוצר חסד לאלפים הן שתי מדות ראילו נוצר חסד לעשרה דורות הרי מדה טובה יתירה על מדות פורענות עשר לארבעה דורות ולאלפים אחת לחמש מאות, וכן כתב רבי' האי, ורב חסד ב"ה אומרים משה כלפי חסד ותני דבי ר' ישמעאל מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה [ואמת], מדה ששית, הרי שמונה נוצר חסד לאלפים בשתיים וה' אינו מונה אלא אחד מהן, ואיכא דאמרי אך אפים שתי מדות לרשעים ולצדיקים כראיתא בשבת פרק ר' עקיבא ובפרק חלק ובפרק שור שנגח, ונוצר חסד מדה אחת ורב חסד מדה אחת, כי מדה רחמים וחסד הן רבים, וכן כתיב כרוב רחמיו וכרוב חסדיו, כי רבים רחמיו, מגלת סתרים. אך נ"ל עיקר כפ"ת וראיה מן הפסיקתא, וא"ת קודם שנברא העולם איך לשוכו מדת רחמים יראה לי מדאיתא בפסחים פרק מקום שנהגו ובפרקי דר' אליעזר שהתשובה נבראת קודם שנברא העולם והקדים רפואה למכה כדכתיב בטרם הרים יולדו וגו' תשב אנוש ער דכא והאמר שובו בני אדם, (אב"ן הירחי):

טו) ותענית ציבור אית ליה תפלת נעילה דתנן בשלשה פרקים בשנה כהנים נושאים את כפיהם ארבע פעמים ביום בשחרית ומוסף ובמנחה ובנעילה שערים בתעניות ומעמדות וביום הכפורים, ואמרינן עלה כנגרא בהעניות ובמעמדות מי אית בהו מוסף ולא מתמדינן מי אית בהו נעילה אלמא דנעילה אית להו, ומדתנן לקמן כל יום שיש בו הלל אין בו מעמד בשחרית קרבן עצים אין מעמד בנעילה קרבן מוסף אין מעמד במנחה, וביום הכפורים אין בו קרבן עצים, אלמא דבתענית אית בהו נעילה, וכי אית בהו מהנך תשעה יומי דומן עצי כהנים אין מעמד בנעילה מפני שהוא י"ט לדברי ר"ע ולדברי בן עזאי אין מעמד בתפלת המנחה, ובפרק הקורא עומד ויושב איבעיא להו תענית ציבור בכמה ראש חדש ומועד דאיכא קרבן מוסף כו' אבל הכא לא או דילמא הכא נמי איכא מוסף תפלה והי ניהו תפלת נעילה, ותניא בתוספתא תענית בא' בניסן אין בו מעמד לא במנחה ולא בנעילה מפני שיש בו קרבן מוסף וקרבן עצים, ותניא נמי מה בין תענית ציבור לתענית יחיד תענית ציבור כהנים נושאים את כפיהם ד' פעמים ביום מה שאין כן בתענית יחיד, ובפסחים פרק מקום שנהגו אמר ר' יוחנן ט' באב אינו כתענית ציבור למאי לאו לבין השמשות לא למלאכה מלאכה תנינא מקום שנהגו וכו' אלא מאי אינו כתענית ציבור לתפלת נעילה שמע מינה דיש תפלת נעילה בתענית ציבור ולא בתשעה באב, ובהענית בריש פרקא דחסידי (פ"ד) ירושלמי על משנה בשלשה פרקים בשנה כהנים נושאים את כפיהם ד' פעמים ביום את שמע מינה תלתא את שמע שמתענים במעמדות ושמתפללין ארבע ואין נשיאות כפים אלא ביום, פירוש מדרקתני ד' פעמים ביום ולא בלילה, ובירושלמי פרק תפלה השחר ראש חדש שחל להיות בתעניות אע"פ שאין נעילה בראש חדש מזכיר של ראש חדש בנעילה, ובריש ההיא פירקא גרסינן מנין לנעילה אמר ר' לוי גם כי תרבו תפלה אינני שומע מכאן שכל המרבה בתפלתו נענה, ובפסחים פרק

פרק תמיד נשחט לפי שהתפלה יתירה מהקרבנות וזאת התפלה הנוספת טובה מהכל דכל המאוחר בפסוק טוב משלפניו דכתיב למה לי רוב זבחים, כי תבאו לראוה פני, ובפרשכם כפיכם, גם כי תרבו הפלה, נמצא שהתפלה עדיפא מנשיאות כפים ומראיית פנים ומן הקשרת והזבחים, שכן דרך האדם לומר לחבירו אם התן לי חצי סמוך לא רציתוך ואפילו כל סמוך ואפילו מסרת לי נפשך אחרון אחרון עדיף, והיינו דאמר בפרק אין עומדין אמר ר' אלעזר גדולה תפלה מכל הקרבנות שנאמר למה לי רוב זבחים וכתיב בתורה גם כי תרבו הפלה :

ובירושלמי דתפלת השחר ובפרק תמיד נשחט ובפרק אחרון דתעניות, אימתי היא נעילה רבנן דקיסרי אמרין איתפלגין רב ור' יוחנן רב אמר בנעילת שערי שמים, פירוש עד שקיעת החמה, ור' יוחנן אמר בנעילת שערי היכל, פ' אחרי שמקשר קמרת של בין הערבים ומדליק את הנרות, דהניא בפרק תמיד נשחט אין לך דבר שמתעכב אחר תמיד של בין הערבים אלא קמרת ונרות ופסח דכתיב בנרות בין הערבים ושלמה אז עבודת פנים ונועל את ההיכל, וביום כפור אחר תמיד של בין הערבים מקדש ידיו ורגליו ומובל ולובש בגדי זהב ומקדש ונכנס להקמיר ולהיטיב, ובירושלמי דפרק בא לו הכל מודים בהוצאת כף ומחתה לאחר התמיד והתמיד קרב בט' שעות ומחצה ואחריו מובל שתי מבילות ומקדש ארבעה קידושין ויגיע לחצי שעה אחרונה דקאי שמשא אריש דיקלי הוא עיין צלותא דנעילה שנועל דלתי ההיכל לר' יוחנן, ואמר ר' יודן מתניתא מסייע ליה לר' יוחנן בשלשה פרקים הבהנים נושאים את כפיהם ארבע פעמים ביום בשחרית במוסף ובמנחה ובנעילת שערים אית לן למימר שערי שמים ביום אלא נעילת שערי היכל ביום הווי דאי לרב כיון ששקעה חמה אינו יום ודאי, ובהלכות כפור הארכתי בפלוגתא דרב בנעילת וכו'. ובפרקי דרסודי והשתא דקיימא לן כר' יוסי מאי מעמא פרסי כהני ידיהו במנחתא דתעניתא כיון דסמוך לשקיעת החמה מצלו לה כנעילה דמיא והא כר' יוחנן קיימא לן דבעינן פריסת כפים ביום :

מו) במגלת סתרים לפני השעה באב, שנינו בפסיקתא מפרשת בראשית עד שבעה עשר בתמוז מפטרינן לענין הפרשיות דומה לדומה, משם ואילך הכל לפי הזמן ולפי המאורע, תלתא דפורענותא ושבעה דנחמתא ותרתי דתיובתא, תלתא דפורענותא דש"ה, פירוש דברי ירמיהו, שמעו דבר ה', חוון ישעיהו, ושבעה דנחמתא נו"ע ארק"ש, פירוש נחמו נחמו, ותאמר ציון, עניה סערה, אנכי אנכי, רני עקרה, קומי אורי, שוש אשיש, ותרתי דתיובתא דרשו, שובה, חוון ישעיהו לאלה הדברים לפני ט' באב, שוש אשיש לאתם נצבים לפני ראש השנה, דרשו לעשרת ימים בין ר"ה לכפור כראיתא בראש השנה דרשו ה' בהמצאו ביחיד ומי כה' אלהינו בכל קראנו אליו בציבור ויחיד אימתי בעשרה ימים שבין ר"ה ליו"כ, ושובה לאחר יו"כ דא"ר יצחק יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין, ועוד דשובה מפטרינן ביזאל דכתיב ביה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון, ובחג נידונין על המים מוכידין גשם סמוך לגשם, ויש מקומות בספרד שאומרים בשבת של עשרת ימי תשובה שובה, ויש שאומרים אותו בשבת שלפני עשרת הימים להזכיר על התשובה, ודברי שניהם לא יתכן לפי הפסיקתא דשוש אשיש הוא משבעה דנחמתא לפני ראש השנה ודרשו ושובה מתרתי דתיובתא והן לבסוף, כך קבלתי בצרפת בשם רבינו יעקב מ"כ, (אב"ן הירחי) :

בריך רחמנא דסייען .

הלכות תשעה באב

יו) (במתני') מושנכנס אב ממעטין בשמחה, שבת שחל ט' באב להיות בתוכה אסור לספר ולכנס ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת : נמרא מאימתי אסור לספר ולכנס

זלככם טראש חדש ועד התענית דברי ר' מאיר רשב"ג אומר אינו אסור אלא אותה שבת בלבד אמר רבי הלכה כדברי שניהם להקל כר' מאיר עד התענית ולא אחרי התענית זכרשב"ג אותה שבת בלבד ולא מר"ח, למדנו מזה דימים שלפני התענית באותה שבת בלבד אסורין ולאחר התענית מותרין, וכן זלככם ולהניח מללבוש עד לאחר התענית אסור, וכבוש וגיהויץ להעביר חומרתא לצחצחו אסור, וכלי פשתן אין בהן משום גיהויץ ומותר לגהיץ אבל אסור ללבשן, כללו של דבר כלים חדשים לבנים המגוהיץין בין של פשתן בין של שאר מינין בין מגוהיץין עכשיו בין מתחילה אסור ללבשן אבל כלים ישנים או כלים חדשים צבועין מגוהיץין קודם לכן מותר ללבשן. וכתב רבינו האי ז"ל שאם נודמן לאשה מבילה בזמנה בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה ואין לה בגדים להחליף וכן אם נמנפו כליה מותרת לרוחץ ז' זלככם דלא אסירא רחיצה באותה שבת יותר מבחולו של מועד, ותנן אלו מכבסין במועד הובין והזבות נדות ויולדות וכל העולים ממומאה לשהרה הרי אלו מותרים וכן אם אין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו בחולו של מועד, וכן אם נמנפו כליו ואין לו להחליף, ואני מוסיף על דבריו השתא במ' באב שאסור להושיט אצבעו קמנה במים התירו מבילת נדה בזמנה דתנן כל חייבי מבילות מובלים כדרך בן במ' באב בין ביום הכפורים, לרוחץ ולכבס בשבת שחל מ' באב להיות בתוכה לא כ"ש דשרי ואין ספק בדבר, (אב"ן) :

יח) **וכתב** רבינו האי ז"ל הא דתניא כל מצות הנוהגות באבל נוהגות במ' באב לחומרא הוא לענין איסור רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה אבל להקל ולומר מקצת היום ככולו כאבל לא אלא כל היום כולו אסור בכל אלו, ויהא בנדוי מי שמיקל באלו באותו היום, וכן בתענית ציבור, וכתב רבינו האי ז"ל דאמר בירושלמי דתעניות ובפסחים פרק מקום שנהגו א"ר זעירא נשייא דנהיגין דלא למישתי חמרא ודלא למיכל בשרא מן דעייל אב עד אפוקי תעניתא מנהגא שבו פסקה אבן שהיה, מ"ט כי השתות יהרסון. נהגו כל ישראל דלא למשחט מריש ירחא דאב כי אם במ' באב משש שעות ולמעלה לפי שעד אותו היום נמנעו מלשחוט שלא יבא לאכול וכיום התענית שאין אדם אוכל אין לגזור ולחוש, וכן מנהג בכבל :

יט) **כל** חייבי מבילות מובלים כדרך בן במ' באב בין ביום הכפורים, ואסור להושיט אצבעו במים במ' באב כדרך שאסור ביו"כ, ואם היה מלוכלך רוחץ כדרך ואינו חושש. ירושלמי היה הולך אצל רבו יעבור במים או בנהר עד צוארו ואינו חושש ואם נמנפו כליו מרחיץ במים ואינו חושש :

כ) **ערב** מ' באב לא יאכל אדם שני תבשילין לא יאכל בשר ולא ישתה יין ואסעודה המפסקת קאי, ובשר דאסור כל זמן שהוא כשלמים שהוא זמן שמחה מכאן ואילך מותר וכן יין מגתו מותר, וכתב רבינו האי ז"ל שני תבשילין שאמרו כגון אורו ועדשים המבושלים שהן שני מיני תבשילים אסור, ובשר אפילו תבשיל אחד אסור ובסעודה המפסקת, והרב רבינו יצחק בן גיאות כתב כל שני תבשילין הן דרך כבוד ואסרום חכמים אפילו הן ממין אחד של קמנית או מרק וכל שכן משני מינין דלא יאכל, תבשילין מטעמים כדכתיב ועשה לי מטעמים כתרנומו, ודומיא דבשר שמחלק אדם לשתי קדרות לשני מיני תבשילין, ובתוספתא דיום טוב ובירושלמי הכל מודים שאם בישל שני מינין בקדרה או שפרפר דג על גבי ביצה או שחתך קפלוטות תחת הדג שהן שני תבשילין, ואני מוסיף על דבריו שכן בפרק ע"פ שנינו ושויין ברג וביצה שעליו שהן שני תבשילין לפסח ולחגיגה וכן ההיא דיום טוב לענין עירובי תבשילין והו' כענין התוספתא והירושלמי, אך נהגו כל ישראל לפרש דדוקא משום ריבוי תבשילין הוא דאסר מתניתין משום דהוא דרך כבוד ואסור הא לאו הכי לא שהרי בכל יום כך הוא אוכל תבשיל אחד כעין שני תבשילין, ומ"מ למדנו מכל הני שני תבשילין הוא דאסור הא כל שני מאכלין חיינן או מיני פירות

פירות הרבה לא ושני תבשילין אסרו אף אם יהו נאכלין חיון ומדלא הפליגו בדברים , (אב"ן הירחי). ולא אמרן אלא בסעודה המפסקת בה והוא דאכיל לה משש שעות ולמעלה אבל אם אכיל לה קודם שש שעות (ולמשה) אף בסעודה המפסיק בה או משש שעות ולמעלה בסעודה שאין מפסיק בה מותר לאכול בשר ולשתות יין . וכל זמן שמותר לאכול מותר לרחוץ, ואפילו שאכל ושתה כל צרכו בסעודה המפסקת ויש ביום שעות לאכול ולשתות ורוצה לאכול הרשות בידו ולרחוץ ולסוך, וכן כולם בערב יום הכפורים, כך כתב רבינו האי ז"ל :

(א) ותשעה באב שחל להיות בשבת וכן ערב מ' באב שחל להיות בשבת אוכל ושותה כל צרכו ומעלה על שלחנו כסעודת שלמה בשעתו ואוכל בשר ושותה יין ואפילו בסעודה המפסקת דאי לא תימא הכי אלא בסעודה שאינה מפסקת מה מעלה יהיה בזה לשבת יותר מחול, וכן עיקר ואין ספק בדבר, (אב"ן). וכן פירשו כל חכמי ישראל, אבל מה שכתב רב נטרונאי דאף מ' באב שחל להיות בשבת או ערב מ"ב אסור לאכול בשר ולשתות יין בסעודה המפסקת אינו עיקר כלל. וכתב רב האי ז"ל והני מילי במקום שלא נהגו לפרוש מבשר ויין מראש חדש ועד התענית אבל במקום שנהגו יעשו כמנהגם. ובפסקות אע"ג דמהפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הברלה על הכוס, אם חל ערב מ' באב בשבת אין לו להבדיל על הכוס דכיון דבעי למימר המבדיל נפקא ליה שבתא טפוסיא ואיחייב ליה בתוספת ענוי ולא מצי כדאמר ליה רב לר' ירמיה מי בדרת ואמר ליה אין בדילנא למדנו שכיון שקיבל עליו שבת אסור במלאכה הכא נמי, אבל על הנר ועל הבשמים יכול לברך, דליכא למימר ליבדיל אכסא ולמעמיה ינוקא דדילמא אתי למיסרך כדאיתא בפרק שני דעירובין גבי קידוש דכפור, אבל בהשלמת תעניתו יבדיל על הכוס שהרי שנינו מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת כולה עד רביעי בשבת. ואני אומר דליברך עליה ולימעמיה ינוקא דליכא חשש דאתי למיסרך אלא בקידוש דכפור שהיא משנה לשנה, אבל כשחל מ' באב בשבת שאינו משנה לשנה לא, ודומיא דברית מילה שכתבתי בשם רבני צרפת שאם בא בתענית ציבור מברכינן עליה ולימעמיה ינוקא ומהאי מעמא, ומבואר בכפור ובברית מילה, (אב"ן) :

(ב) ומה שכתב רב עמרם מ' באב שחל להיות בשבת שדוחים אותו למחרתו או שחל במוצאי שבת דאוכל כסעודת שלמה וכו', ובסעודה שמפסיק בה אם רצה לאכול בשר מליח ולשתות יין מנתו הרשות בידו, אין נראה דהא בחול נמי אף בסעודה המפסקת מתיר בנמרא לאכול בשר מליח שעבר זמן השלמים ולשתות יין מנתו * (אב"ן) :

(ג) במסכת סופרים ראיתי הקורא בחמש המגילות מברך על סקרא מגילה, ובנביאים וכתובים לקרוא בכתבי הקדש, ולאחר קריאת ספר קינות אומר על נהרות בבל וגו' אל הסלע, (אב"ן). וצריך לקינות על ירושלים ולסיים בנחמה, וכן עמא דבר :

(ד) יצא מקומות שנהגו להפסיק בערב מ' באב בחול בתבשיל של ערשים שהוא כענין אבל כש"ה ויוד יעקב נזיד אמר עשו ליעקב מה מיבו של תבשיל זה אמר לו שמת אברהם אבינו מה ערשה ענול כגלגל אף העולם עשוי כגלגל ומה ערשה זה אין לו פה כך אבל אסור לדבר דהא הוא דכתיב וידום אהרן, ושלום. ויש שמפסיקין בביצים שאין להם פה וענולים כגלגל ובענין אבל, ויש שמובלים פתן באפר ואוכלין, ובנמרא דתעניות ירושלמי בסוף, מן דהוא אכיל כל צרכיה הוה צבע פיהתיה נו קיטמא אמר זו היא עיקר סעודת מ' באב לקיים מה שנאמר ויגרם בחצץ שני וגו'. מגלת סתרים ובבבלי ר' יהודה ב"ר

* יהאן שמ"ט ר"ע ונסעודה שמפסיק בה כו' קאי על ערב מ"ב כאלמנע השבע, ואין שום קאיא בדבריו .
פי' כסידור ר"ע שכן הם כוונת דבריו . המדפיס

ב"ר אלעאי היה נוטל פת במלח וקיתון של מים והיה יושב בין תנור וכירים ואוכל ודומה כמי שמתו מוטל לפניו :

(כה) והמנהג שאין שאלת שלום במ' באב, בתוספתא דתעניות ובירושלמי אין שואלין בשלום חברים בתשעה באב אבל משיבין את ההדיוטות בשפה רפה. ולאדם אשה בתשעה באב בירושלמי דתעניות פ"ק ר' אבא בר כהנא אמר קומי ר' יוסי ור' אחא בשם ר' יעקב בר אידי אסור לארס אשה בערב תשעה באב הדא דתימא שלא לעשות סעודת אירוסין הא לארס יארס ושמואל אמר אף במ' באב יארס שלא יקדמנו אחר, ובבבולתה נשאת ירושלמי איתא להא, מגלת סתרים :

(נו) וכתב רב עמרם בתשעה באב ערבית שחרית ומנחה אומר רחם בבונה ירושלים. ואני ראיתי בצרפת ופרובינצא לומר ערבית שחרית רחם ובמנחה נחם, וי"ל כי עד המנחה הרי הוא. כמי שמתו מוטל לפניו ואין ראוי לקבל תנחומין עד המנחה שהוא כנסתם הגולל, וכן מנהג לשחוש משם ואילך, (אב"ן). ורב סעדיה אמר במנחה בלבד לומר אותו, וכן עמא דבר כרב סעדיה. ירושלמי יחיד המתפלל בתשעה באב צריך להזכיר מעין המאורע מהו אומר רחם ה' אלהינו וגו' היכן אומרה א"ר כל דבר שהוא להבא אימרה בעבודה וכל דבר שהוא לשעבר אומר בהוראה ואין המנהג כן, והמעם לפי שצריך לומר בכל ברכה מעין כל ברכה וברכה אם ירצה כמו שאם היה צריך לרפואה אומרה בברכת חולים, ולפרנסה אומר בברכת השנים, לכן ראוי לאומרו בבונה ירושלים הדומה לאותה ברכה, (אב"ן) :

(נו) ואמר רב פלמוי ש"צ אומר בתשעה באב סליחות כברכת סלח לנו ועננו בין גואל לרופא, ויחיד בשומע תפלה, דלא גרע משאר תעניות וכן מנהג בשתי ישיבות. ומ' באב שחל במוצאי שבת אין אומר ויהי נועם ולא סדר קדושה שכל מקום שאין אומר ויהי נועם אין אומר סדר קדושה, כמו אם חל יום טוב באמצע שבת שאין אומר ויהי נועם במוצאי שבת שאין בו מעשה ידונו :

(כח) ורב גמח ז"ל אמר דאין אומר ויהי נועם אלא ובא לציון גואל ואתה קדוש וכוליה סדרא אבל ואני זאת בריתי אינו אומר מפני שקראו קינות וא"א לומר ואני זאת בריתי לפי שיש בסופו לא ימוש, ורב האי כתב בבבלי ובכל סביבותיה אין אומרים ויהי נועם ואומר תחתיו קינות, אבל מנהגנו לומר ערבית שחרית ומנחה (רחם) ואני זאת בריתי ולמה לא נאמר והעם עוסקים באיוב ובקינות ובירמיה, אבל ראיתי בצרפת ופרובינצא שמדלגין בובא לציון ואני זאת בריתי וכן באבל לפי שאין גאולה בלילה, גם ביום זה אין להזכיר גאולה, וכן שמעתי שבארץ ישראל מדלגין היום שירת הים, ולמנצח מוזמר מדלגין בכל מקום בצרפת ופרובינצא, וכן בבית האבל אין נכון לומר בו שירה ולא ואני זאת בריתי משום סופו, ובהשעה באב וכן באבל שנינו שאסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב, (אב"ן) :

(כט) ובתשעה באב בשחרית קורין כי תוליד בנים משום ונושנתם ומבואר בהלכות פסח (ס"ד), ומפטירים אסוף אסיפם, ובמנחה ויחל כשאר תעניות ומפטירים שובה וכן כתב רב האי להפטיר בשובה ואחריו אומרים סדר קדושה, אך נהגו בכל מקום להפטיר דרשו וישר, דשובה ראויה לעשרת ימי תשובה לפניה או לאחריהן הכל כמנהג המקום, (אב"ן הירחי). והא דתנאי תשעה באב שחל להיות בשני ובחמישי מפסיקין וקורין ג' גברי כהן ולוי ומפטיר אחר, ר"ל השלישי, וכן בתענית ציבור וכן במנחת כפור. וכתב רבינו האי במקום שנהגו להוציא ספר תורה בשחרית בלא תיקו זשלא יאמר אשרי העם שככה לו ובמנחה בתיקו ואומר אשרי העם, אל ישנו ממנהגם מפני המהלוקת, ושלום :

ברוך רהבנא דסייען .

א) מנהיג כל צרפת ורוב חכמי פרויניצא להתענות ערב ראש השנה, ויש לי סמך בתנחומא באמור אל הכהנים ולקחתם לכם ביום הראשון והלא חמשה עשר הוא אלא ראשון לחשבון עונות, בשם ר' לוי משל למדינה שחייבת למלך מס גדול ולא היו פורעין אותה הלך לנבותה עד שנתקרב אצל העיר כעשר מילין יצאו גדולי העיר לאפנמין של מלך ואמרו לו אין לנו מה ליתן למלך הניח להם מחצה, נתקרב יותר אצל העיר יצאו בריוני העיר לקראתו הניח להם מחצה של מחצה, נתקרב יותר אצל העיר ויצאו כולם לקראתו והניח להם הכל, המלך זה הקב"ה, בני המדינה אלו ישראל שמסגלים עונות בכל השנה, ערב ראש השנה גדולי הדור מתענים ומוותר להם שליש מן העונות, בעשרה ימים הבינונים מתענים ומוותר להם עוד שליש, ביום הכפורים הכל מתענים ומוותר להם הכל שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם וגו', ואמר בירושלמי כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו וגו' איזו אומה כאומה הזאת, בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעמף שחורים ומגדל שערו שאינו יודע היאך דינו יוצא אבל ישראל אינן כן אלא לובשים לבנים ומתעמפין לבנים ומגלחים את שערם ואוכלין ושותין ושמיחין שיודעים שהקב"ה יעשה להם נסים, ר"ל מגלחין את שערן ערב ראש השנה שלא יהו פרועי ראש ביום הדין, ומתעמפים לבנים לכבוד יו"ט, ואוכלין ושותין ושמיחים בראש השנה שכן עזרא אמר להם לישראל אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו', ומכאן השובה למתענים בראש השנה כי המקרא עומד וצווח אכלו משמנים וגו' ואל תעצבו וגו' ובראש השנה הוא דכתיב בספר עזרא, ועוד עשרת ימי תשובה איקרו, ימי צום לא איקרו, והתשובה היא התועלת ולא התענית כדאיהא בתעניות אחינו בני ישראל לא נאמר באנשי נינהו וירא אלהים את שקם ותעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם, ובסוף יומא ומה עיניו שאינו נוהג בשבתות וימים טובים ענש, איסור מלאכה שנוהגת בשבתות וימים טובים אינו דין שיענש, ובברכות שבהות וימים טובים דלא סגי דלא אכיל אם טעה ולא הזכיר מעין המאורע מחוירין אותו לאחר שפתח בהטוב והמטיב חוזר לראש, ובתעניות ירושלמי בכל מתענין חוץ משבתות וימים טובים וחול המועד וראשי חדשים וחנוכה ופורים, ובפ"ק דשבת ירושלמי ר' חייא רבה ספק לרב אין את יכול למיכל כל שתא חולין במהרה אכול ואי לא תהא אכיל שבעה יומין מן שתא, פירוש שבעה ימים שבין ראש השנה ליום כפור, זולתי שני ימים טובים של ר"ה שבודאי יש לו לאכול במהרה, ובכל הימים טובים כמו כן דכיון שחייב אדם לשתר את עצמו ברגל כדאמר בחגיגה כ"ש שיש לו לאכול במהרה לכל הפחות, הא למדת שבעשרת הימים יכול לאכול, רק במהרה ובתשובה דהכל תלוי בזה, (אב"ן):

וכן כתב רב נטרונאי ביום טוב הראשון של ראש השנה אין להתענות כי מן התורה הוא, אבל ביום טוב שני ובשבת יכול להתענות. ואין נראה לי, כי הוא סותר דבריו, שגם השבת מן התורה, דכתיב ביה וקראת לשבת עונג, וחמור מיום טוב לגבי אוכל נפש, וגם יו"ט שני ספק מן התורה הוא ויש להחמיר בו כראשון, דשלחו מתם הזהרו במנהג אבותיכם (נביא יו"ט), ולא הקלו בו אלא לענין סת ובמקום בני תורה אבל במקום שאינן בני תורה לא כדאמר במס' שבת פרק תולין, (אב"ן). אבל דברי רבינו האי הם הנראים לעינים, שכתב כך ולהתענות בשני ימים טובים של ראש השנה ובשבת שבין ראש השנה לכפור אסור שהרי פרנסי הדור הראשונים אמרו להם לישראל בראש השנה אכלו משמנים ושתו ממתקים, וכן בשבת שובה אין להתענות שהרי מ' באב או ערכו שהל בשבת אוכל ושותה כסעודת שלמה בשעתו ורחו את התענית לכבוד השבת, ואף בערב שבת איבעיא לן אם מתענה ומשלים כל שכן שבתות אחרות דלא רחינן משום תענית דרשות לעשות תשובה, ולא אמרו חכמים לדחות עונג שבת אלא לתענית חלום משום צערא דגופא ואין לך עונג גדול מזה שקורעין לו גזר דינו וכו', ואעפ"כ אמרו חכמים ליתבי תעניתא

תעניתא על תעניתו, ודרשו ה' בהמצאו לאו בהעניתא תליא מילתא ועשרת ימי תשובה איקרו עשרת ימי צום לא איקרו, וכל מי שאינו רוצה להתענות בהן אין כופין אותו אלא בתעניות הכתובים על פי התורה וע"פ הקבלה, וכל שכן בשבת דאמרינן בפסחים פרק סקום שנהגו הכל מודים בשבת דבעינן לכס דכתיב וקראת לשבת עונג ע"כ :

אמרינן בכריתות השתא דאמרת סימנא מילתא היא ליכול איניש בריש שתא רוביא וכרתי ותומי, יתרבו זכויותינו יכרתו שונאינו יתמו עונותינו, ומכאן יש לי סמך למנהג פרובינצא לקחת כל ענייני חידוש ולתת על השלחן בלילי ראש השנה לסימנא מכא לכל השנה הבאה, ראש הכבש שנהיה לראש ולא לזנב, וריאה שהיא דבר קל, וכמה דברים, ומנהג אבותינו תורה היא, (אב"ן) :

ב) בראש השנה אומר זכרנו נכו' באבות, ומי כמוך אב הרחמים בנכוחת, ובאתה קדוש ובכן ובכן עד המלך הקדוש כראמרינן בסוף מאימתי קורין כל השנה אומר האל הקדוש מראש השנה ועד יום הכפור אומר המלך הקדוש, כל השנה אומר האל המשפט ובעשרה ימים המלך המשפט, ופסקינן הכי המלך הקדוש המלך המשפט ואם אמר האל הקדוש האל המשפט לא יצא וצריך לחזור לראש אם מעה בהאל הקדוש ויאמר המלך הקדוש ואם מעה בהאל [המשפט] חזור למקום שפסק ויאמר המלך המשפט, לפי שהמלך יושב על כסא דין באלו הימים. האומר זכרנו לחיים טובים הרי זה פקח ומשתכר ואע"ג דכי יהיב רחמנא מיבותא לחיי הוא דיהיב לא כל אדם זוכה בה, ועוד צא ולמד מפילגש בגבעה על שלא בחנו אם לנצח ואם להנצח ראה מה היה סופם ובסוף שבתנו עלתה להם והצליחו, (אב"ן). וכן מנהג צרפת, וכן בספר חיים טובים, וכן וכתוב לחיים טובים. אתה בחרתנו יעלה ויבא מלוך והשיאנו, בכל צרפת אין אומרים והשיאנו בר"ה וכפור לפי שברכת המועדים לא נכתבה אלא בשלש רגלים שנאמר עליהם איש כמתנת ידו, כך קבלתי מרבנותינו בצרפת, והשיאנו לשון והשיאו אותם, והמעיינו, ויש אומרים כמו תשא ובאת :

ג) מנהג כל ישראל להתפלל בכריעה בר"ה ובכפור לפי שאנו תלויין בדין וכל התלוי ועומד בדין דינו להתפלל בכריעה שכן מצינו בשלמה המלך ויהי ככלות שלמה להתפלל אל ה' קם מכרוע וגו' ומלך נדון בכל יום, וצא ולמד מדינאל שהלשינתו על התפלה ראה מה כתיב בו וזמנין תלתא הוה בריך על ברכוהי ומצלי קדם אלהיה וגו', כך מצאתי במדרש, (אב"ן). ודברך מלכנו אמת וקיים לעד מנהג לאמרו בכל גבול ישראל, ויש לי סמך קצת בפרקי ר' אליעזר (פרק י"ט) בין השמשות גורש אדם מגן ערין שנאמר אדם ביקר כל ילין ובא שבת ונעשה לו סניגור והליץ לו יושר, ובמדרש תהלים עיקר הסמך (במדרש) שמעה ה' צדק, לעולם ה' דברך נצב בשמים וגו', למשפטיך עמדו היום, אמר רוד לפני הקב"ה רבש"ע דברך שהצבת לאדם הראשון ביום זה לרון את בניו ברחמים כאשר דנתו ובא השבת והליץ עליו יושר בן העשה לנו, לפי שהקב"ה בכ"ה באלול ברא העולם כדאיתא בב"ד וסדר עולם רבה ובפרקי ר' אליעזר ויום שלשים של אלול שהוא ר"ה נוצר אדם ביום הדין ויצא בדימוס בו אתה סימן לבניך בו, לכך קבעו ודברך אמת, ושולם, (אב"ן) :

ד) בראש השנה פ"ד בראשונה היו מקבלין עדות החדש כל היום, פירוש יום שלשים של אלול, פעם אחת נשתהו העדים מלבוא ונתקלקלו הלויים בשירי התקינו שלא יהו מקבלין אותם אלא עד המנחה ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה נוהגין אותו היום קדש ולמחר קדש, פירוש במנהג בעלמא משלימין אותו בקדושתו אחר שהתחילו לקדשו, אבל עיקר קדושה משני הוא מכיון שאין מקבלין העדים בראשון מן המנחה ולמעלה וחשבון המועדות לדידהו משני, מכאן למדנו שיש לנו לברך בשני כבראשון, שאם מנהגנו לעשות ה' הימים כבזמן הבית על ידי מנהג האבות עיקר קדושה לדידהו הוי משני כראמרו, ואם כן יש לנו לברך שהחיינו בשני יותר מן הראשון, ואי משום ספק אנו עושים

עושים אותם שלא נתברר לנו היאך עושין אותם בארץ ישראל הו' להו כשני ימים טובים של גליות דמברכים זמן בתרווייהו מספק, ואע"ג דשני ימים טובים של ר"ה קדושה אחת הן היינו לענין מוקצה ונולד כדאמר רבא בריש מסכת יו"ט הלכתא כוותיה דרב בהני הל' בין לקולא בין לחומרא, חדא האי, ושבת ויום טוב קדושה אחת הן ונולדה בזה אמורה בזה, ושני ימים טובים של גליות נולד בזה מותרת בזה שהן ספק, אבל לענין זמן מברכינן בכל ימים טובים בין בשל גליות בין בשל ראש השנה בב' לילות, כך קבלתי בצרפת בשם רבינו רב יוסף טוב עלם ובשם רבינו יעקב ז"ל, (אב"ן). וכן מנהג צרפת ופרובינצא :

ה) **ואמר** רב פלמי שיש שנהגו לומר יעלה ויבא ויש שאין אומרים אותו אלא במוסף בכוכרנות, והכל הולך אחר המנהג ואין להקפיד בזה, וצריך לומר ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום הזכרון הזה ואת יום מקרא קדש הזה, וי"ל המעם משום דק"ל כרבן נמליאל דאמר ראש השנה ויום כפור כרגלים לענין אבל וכולהו מועדי ה' מקרא קדש מיקרו, וכן מנהג ספרד בימים טובים וחוליהם לומר את יום פלוני ואת יום מקרא קדש הזה, אבל בצרפת ופרובינצא אין אומרים את יום מקרא קדש הזה, ויש לי סמך למנהג ספרד דתניא בספרי יכול לא יחא יום הכפורים מכפר אלא אם כן התענה בו וקראו מקרא קדש וכו', ובירושלמי ובפסולתא בפלוגתא דר' יאשיה ור' יונתן ראש חדש יוכיח שיש בו קרבן מוסף ומותר בעשיית מלאכה מה לראש חדש שאין קרוי מקרא קדש האמר בחולו של מועד שקרוי מקרא קדש ודין הוא שיאמר בעשיית מלאכה, פירוש אלא אם כן לצורך מועד או אין לו מה יאכל או בדבר האבוד שהתירו חכמים, וא"ר עקיבא הרי הוא אומר אלה מועדי ה' מקראי קדש הא למדת שכל המועדים נקראו מקראי קדש, וכן מצאתי במסכת סופרים שצריך לומר במועדים את יום פלוני הוה ואת יום מקרא קדש הוה, אבל מאחר שאנו אומרים את יום חג המצות הוה זמן חרותנו באהבה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים למה יזכיר ב' פעמים ודיו בכך כמנהג צרפת ופרובינצא, וכן כתב רבינו האי אין אומרים בבבל בעבודה אלא ביום חג פלוני אבל במוסף אומר מקרא קדש זכר ליציאת מצרים וכן כתב רב עמרם, וכן נהגו בכל גבול ישראל זולתי בספרד, (אב"ן) :

ו) **ואמר** רב יהודאי ז"ל וכהן צדק יחיד בכל תפלותיו אומר מלך כמ"ש חז"ל המליכוני עליכם כדי שיעלה זכרוניכם לפני למוצה ובמה בשופר, וכן מנהג בשתי ישיבות, ואין אומרים הלל בר"ה מרתנן העיבור לפני התיבה בי"ט של ר"ה השני מתקיע ובשעת ההלל הראשון מקרא את ההלל, מדקאמר ובשעת ההלל מכלל דבראש השנה לא יאמר הלל ומפורש לעיל בהלכות הלל. השני מתקיע המתפלל המוסף, ובשעת הגזירה שנו, ירושלמי ר' יעקב בשם ר' יוחנן מפני מעשה שאירע פעם אחת תקעו בראשונה והיו השונאים סבורין שמא עליהם הם הולכים ובאין עמדו עליהם והרגום נמנעו מלתקוע ותקנו בתפלת המוסף מנו דאינון חמי לון קרו את שמע ומצלו וקרו בתורה ומצלו ותוקעין אינון אמרין בנימוסיהון אינון עסקין (ולא אשנחו) ואע"ג דבטלה הגזירה תקנתא מיהא לא עקרה, ואמר רב האי ז"ל מדאמר השני מתקיע ולא אמר תוקע מכלל שצריך אחר לתקוע ולא החזן אבל אימור אין בו, על כן אם יש אחר לתקוע יתקע ואם לאו יתקע החזן. ואחר שאין בו הלל כי הוא יום דין אחד ר"ה וכפור שחל בשבת אחר השבע ברכות למנחה אומר צדקתך וצדקתך צדקתך כשבת לברה אחר אבינו מלכנו, בין למאן דסבירא ליה דלאו משום הכי הוא, ומפורש במנחה לשבת :

ז) **ובצרפת** ובפרובינצא נהגו לומר מראש השנה ועד יום הכפורים אבינו מלכנו ולא נהגו כלל בספרד, ויש סמך למנהג צרפת דאמרינן בתעניות מעשה ברבי אליעזר שירד לפי התיבה ואמר כ"ד רננות ולא נענה ירד אחריו רבי עקיבא ואמר

ואמר אבינו מלכנו חמאנו לפניך אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה אבינו מלכנו רחם עלינו ונענה, (אב"ן) :

(ח) יסוד העברתי ויש שחותמין בראש השנה והנחילנו בשמחה ובששון כל משפטי צדקך ובשאר מועדים והנחילנו ה' אלהינו בשמחה ובששון מועדי קדשך, ואין בזה שינוי ממבע ברכות, ובצרפת וקדשנו במצותיך ודברך מלכנו אמת וקים לעד וכו'. ואין מזכירין בראש ואת יום ראש חדש הזה דאמרינן בפרק ככל מערבין דזכרון אחד עולה לכאן ולכאן, וכן אמרינן בירושלמי אמר ר' יעקב בר אחא בשם ר' דוסא העובר לפני התיבה ביום של ראש השנה אין צריך להזכיר ראש חדש עם של ר"ה כלל, ועוד כתיב תקעו בחדש שופר בכסה איוהו חג שהחדש מהכסה בו הוא אומר זה תשרי, ופירש רש"י דאם הוא מזכיר במוספין קרבנות ר"ה ואינו מזכיר של ראש חדש נמצא כממעט את המוספים שהוא אומר את מוספי יום הזכרון הזה ולא יפרש את של ראש חדש כי אם של ר"ה וטוב לו שלא יזכיר כלל דהא כיון שאמר כמו שכתוב בתורתך שוב אינו צריך כדאיתא בסוף ר"ה, כך מצאתי בתשובות בצרפת, ואם חל בשבת מזכיר של שבת תחילה דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם :

(ט) ואמר רב האי ז"ל הלכה רווחת בישראל לברך לשמוע בקול שופר ולא תזוז מינה, וי"ל שאין לו לברך לתקוע בשופר או על תקיעת שופר כמנהג צרפת כמו על מקרא מגילה, מפני שמגילה יוצא בה בקריאה לבדה אע"פ שלא השמיע לאזנו כדאיתא בברכות נמצא שהקריאה עיקר אבל תקיעת שופר צריך שישמע התוקע קול שופר ואם לא שמע לא יצא כדאמרינן התם זימנין דמיפק רישיה ואכתי שופר בבור ואם היה אדם תוקע בכור ואדם שהוא חוץ לבור אם קול שופר שמע יצא ואם קול הברה שמע לא יצא נמצא שהשמיעה עיקר ולא התקיעה שאין כוונת הלב תלויה בה, אבל במגילה שהבנת הלב תלוי בה די לו בקריאה בלא שמיעה בקריאת שמע, (אב"ן). וביסוד העטרתי (לשמוע) לתקוע בשופר וכן רוב מקומות באלמגנאה, וכן בצרפת מברכים על תקיעת שופר ולא יתכן, אך בפרובינצא ובספרד מברכים לשמוע בקול שופר וכן עיקר כמנהג רבינו האי :
(י) ותנן כשם ששלוח ציבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב (רברי ר' מאיר) רבן גמליאל אומר ש"צ מוציא את הרבים ידי חובתן תניא אמרו לו לרבן גמליאל לדברייך למה ציבור מתפללים וכו' אמר להם לדבריכם למה ש"צ מתפלל א"ל להוציא את שאינו בקי. ירושלמי הלכה כרבן גמליאל באילין תקיעתא וכו' והוא שיהא שם מראש התפלה, ובבבלי א"ר שמעון חסידא לא פטר רבן גמליאל אלא עם שבשדות דאניסי ודקיימי בבית הכנסת דשמעי משליחא דציבורא מתחילה ועד סוף, אבל דעיר דלא אניסי ודקיימי בבית הכנסת ולא שמעי משליחא דציבורא לא פטר ומיחייבי לצלוי, וכן כתב רבינו סעדיה ברכות של ראש השנה שלוח ציבור מוציא ידי חובת העומדים שהם העומדים ומכוונים לתפלתו מתחילתו ועד סופו ואינן צריכין עוד להתפלל :

(יא) וכתב רב משה גאון ז"ל יחיד דמצלי בראש השנה אי גמיר עלינו לשבח לימא ליה בלחישא ואי לא לימא מלוך, ולא ליתקע ליה חבריה על סדר התקיעות כי היכי דתקע לש"צ אלא כי היכי דמתרמי ליה, דתניא כשהוא שומען שומען על הסדר ועל סדר ברכות ולא אמרו אלא כחבר עיר אבל שלא בחבר עיר שומען על הסדר ושלא על סדר ברכות, פי' על הסדר השר"ת השר"ת השר"ת שלשה פעמים כל סימן וסימן ועל סדר ברכות שלשת הסימנים למלכויות וכן לזכרונות וכן לשופרות :

(יב) וכתב רב נטרונאי דנהנין בתרתין מתיתא בראש השנה לצלוי שליח ציבור תשע וציבור לצלוי שבע דנפקין להו מתשע בצלותא דשליח ציבור, ויחיד בביתו תשע להוציא ידי חובתו במלכויות וזכרונות ושופרות, וכן כתב רב עמרם ז"ל אותן בני ארם שאינן באין לבית הכנסת חייבין בתשע דלא פטר רבן גמליאל אלא

עם

עם שבשדות וכו'. וכן כתבו רבינו שרירא ורבינו האי ז"ל כרב נטרונאי ז"ל :
ג) ומנהג כל ישראל שהציבור מתפללים תשע, וראיות הרבה מרתנן כשם שש"צ
 חייב כך כל יחיד ויחיד חייב, ושליח ציבור מתפלל תשע לכולי עלמא, ועוד
 דאמרו לו לדבן גמליאל לדברך למה ציבור מתפללים אמר להן כדי להסדיר ש"צ לעבור
 לפני התיבה בקולרם ולהוציא את שאינו בקי וש"צ תשע הוא דמצלי כמה שסדרו לו ואם
 הם מתפללים שבע מה יסדרו לו, ועוד היה לו להשיב כלום ציבור מתפללים תשע שלא
 יצטרך ש"צ להוציאן, ועוד דקאמר להם ר"ג לדברכם למה ש"צ יורד והלא צריך לירד ולהוציאם
 בתשע שלא התפללו אלא שבע, ותו לא מידי, (כך כתב הרב ר"י אבן גיאת):

יד) ואמר ר' יצחק למה הוקעין ומריעין כשהן יושבין והוקעין ומריעין כשהן עומדין
 כדי לערבב את השמן, ומדהלי מעמא בערבוב שמן למדנו שאם שמע
 תקיעות דמיושב ולא מעומד או מעומד ולא מיושב כגון שנמרפה לו השעה יצא דעיקר המצוה
 תשע תקיעות ותו לא :

פו) ותנן מי שבירך זאח"כ נתכנה לו שופר תוקע ומריע ותוקע שלש פעמים, סדר
 תקיעות שלש של שלש שלש, ואמר ר' יוחנן שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום
 יצא, ממ' בני אדם כאחד לא יצא, כזה אחר זה יצא, ואף בסירוגין ואף כל היום כולו ובלבד
 על הסדר. ובירושלמי תקיעות אפילו שומען כל היום יצא והוא ששמען על הסדר :

פז) ובבבלי ברכות ותקיעות דכל השנה אין מעכבות זו את זו, אית דמפרשי שאם
 הקדים אהבת עולם ליוצר אור כראיתא בפרק היה קורא ובפרק אמר להם
 דהממונה, ובירושלמי דפ' היה קורא, ובשעת הדחק כי הם בענין התמיד שהיו משכימין,
 זאיכא דאמרי ברכות ותקיעות של תעניות, אם הקדים ברכה לחבירתה משש הנוספות מי
 שענה, והקדים תרועה לתקיעה, אבל ברכות דר"ה וי"כ ותקיעותיהם מעכבות שאם הקדים
 זכרונות ושופרות למלכיות ותרועה לתקיעה לא יצא דאמר הקב"ה אמרו לפני מלכיות
 זכרונות ושופרות, מלכיות כדי שתמליכוני עליכם, וזכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני
 למובה ובמה בשופר :

יז) וסדר התקיעות פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה ותרועה באמצע, והניא בתוספתא
 תקיעות וברכות בין שהקדים ברכות לתקיעות או תקיעות לברכות יצא, וביחיד
 אבל בציבור לא יצא, דתניא כשהוא שומען שומען כו', לעיל :

יח) ויחיד שלא תקע חבירו תוקע לו ויחיד שלא בירך אין חבירו סבך לו, פירוש
 שלא התפלל ברכות של ראש השנה, למדנו מזה דיחיד נעשה שליח
 לחבירו יחיד להוציא ידי חובת מצות שופר, וכן במגלה וכן בכל המצוה, אך אין
 היחיד נעשה שליח לחבירו יחיד להוציא ימיו חובת תפלה אלא כשהוא ש"צ, וכראיתא
 בסוף פרק ראווה בית דין כל הברכות כולן אע"פ שיצא מוציא במידי דהויא חובת יחיד
 וחובת ציבור בכל המצות דיחיד נעשה שליח לציבור וליחיד אע"פ שיצא מוציא, אבל
 תפלה וכיוצא בה דאין שליחות ליחיד אלא בעשרה אין היחיד נעשה שליח להוציא
 חבירו בין יצא בין לא יצא אלא בציבור, הרב ר' יצחק אבן גיאת ז"ל :

באתי לפרש בקוצר ענייני התקיעות

יט) שנינו סדר תקיעות שלש שלש שלש, דבר"ה ויה"כ של יובל כתיבי שלש תרועות,
 שבתון וזכרון תרועה, יום תרועה יהיה לכם, והעברת שופר תרועה בחדש
 השביעי, וכל מקום שנא' תרועה פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה כדמוכח תם, ותרועה
 מתורגם יבא, וכתוב באימיה דסימא והייבב אם סימא, ולא ידעינן אי גנוחי גנחא (אי)
 וילולי יללא וסתמא ברישא גנח והדר ליל, אי גנחא ולא יללא או יללא ולא גנחא, ולצאת
 ידי חובה מן אלו הספיקות, עושין השר"ת תש"ת ותר"ת כל אחד שלש פעמים, שברים (לשון)
 גניחות

נניחת שלשה כדרך הנונה מתוך צערו, ויליל ההרועה שהיא אחר נניחת האדם הארוכה בסוף נניחותיו הקצרות, ושיעור תקיעה כתרועה ותרועה כשלש יבבות, ואי נניחא ויללא הא עבדינא תשר"ת, ואי נניחא ולא יללא הא עבדינא תשר"ת, ואי יללא ולא נניחא הא עבדינא תר"ת, הא בלאו הכי לא סגי משום הפסק בין פשוטות לתרועות, דאי נניחא ולא יללא מפסקא תרועה בין שברים לתקיעה שבסוף תשר"ת, ולהכי עבדינא תשר"ת, ואי יללא ולא נניחא הא מפסקא להו שברים בין תקיעה ראשונה לתרועה שבתשר"ת, ולהכי עבדינא תר"ת. הרי לך שבתשר"ת תשר"ת תר"ת יצאנו מכל הספיקות וההפסקות וקיימנו תרועה אחת לברה. ולשלשת התרועות צריך הבא לצאת ידי חובה לעשות אלו שלשת הסימנים כל אחד שלש פעמים שהם שלשים קולות כנגד שלשים תקיעות שהיו במקדש בירושלים:

(ב) ולסדר המוסף יש לעשות אלו שלשת הסימנים פעם אחת למלכויות וכן לזכרונות וכן לשופרות, וחשו חכמים למורח הציבור ואחרי שעשאומו מיושב נמנעו לעשותן מעומד על סדר הברכות אע"פ שעל סדר הברכות הוא העיקר. ומנהג ספרד ופרובינצא כך, תשר"ת למלכויות תשר"ת לזכרונות תר"ת לשופרות, ובין כולם ארבעים. אך בצרפת יש סקומות שעושין תשר"ת למלכויות וכן לזכרונות וכן לשופרות על פי רבינו יעקב מ"ב, וכן עושין בכל קנפניא ובורגוניא, דשוב לנו לחוש על הספיקות ולא לחוש על ההפסקות דא"ר יוחנן שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא. זו היא סברת רבינו יעקב נ"ע וכן עיקר. (אב"ן):

(בא) ושמעתי כי בסדינת בכל עושין מאה קולות, וכך כתוב בערוך בערך פע, מאה פעיות דפעיא אימיה דסיסרא*, וכך מנהגה, מיושב ל' קולות כמנהג כל הגולה, וכן מעומד למוסף כשהיחידים מתפללין אחד תוקע להם על סדר הברכות שלשים קולות, שלשת הסימנים למלכויות וכן לזכרונות וכן לשופרות, וכששליח ציבור אומר המוסף בקול רם להוציא את שאינו בקי תוקעים שלשים על סדר הברכות, הרי צ' קולות. ולאחר סיום התפלה לפני קריש בתרא תוקע להם היחיד עשרה קולות כדאמר לא שמע אינש קול אודניה מקל תקיעיא דבירושלים, הרי ק' קולות. כנגד ק' פעיות דפעיא אימיה דסיסרא כך קיבלתי, ומצאתי סמך לדבר בפרשת אמור אל הכהנים בילמדנו, וזהו שאמר הכתוב הן אתם מאין ופעלכם מאפע וגו' הן אתם מאין מליחה סרוחה ופעלכם מאפע ממאה פעיות שהאשה פועה כלירתה צ"מ למיתה ואחת לחיים, וצריך לפרש שצריך לומר כשנתייבבה חבלי יולדה באו לה כאשה היושבת על המשבר וכיולדה פעתה ונבעתה. ושלום, (אב"ן הירחי):

(בב) תמע בראשונה ומשך בשניה כשתים אין בידו אלא אחת, ירושלמי ר' אבא בשם ר' זעירא אמר אפי' אחת אין בידו, למה רישא גבי סיפא מצטרף וסיפא גבי רישא מצטרף, לא רישא אית לה סיפא ולא סיפא אית לה רישא, וכדאמר בבבלי למיטרא דסבר רבה דאמר שמע מקצת תקיעה בבור ומקצת תקיעה חוץ לבור יצא דשמע תחילת תקיעה בלא סוף או סוף בלא תחילה יצא והא תנן תקע בראשונה ומשך בשניה. כשתים אין בידו אלא אחת ואמאי ליסלק לה בתרתי, אפסוקי תקיעתא מהדרי לא מפסקינן כלומר ולא יעלה כלל אפילו לאחת אבל שמע סוף בלא תחילה או תחילה בלא סוף יצא ובלבד שיהא בו שיעור תקיעה, הרב אבן גיאת ז"ל. וכתב רבינו האי ז"ל שכן המנהג וראוי לעשות שמשעה שבירך התוקע לשמוע בקול שופר לא יסוח כלל וכן הציבור עד שישלימו כל התקיעות מיושב ומעומד, ואין צריך לברך בהקיעות מעומד שדעת המברך על כל התקיעות ואעפ"כ אם סח אינו חוזר ומברך דנמצאת ברכה שאינה צריכה ועובר על לא תשא, ואם נאנס ולא יכול להשלים כולם יעמוד אחר תחתיו ששמע הברכה ואינו צריך לברך לפי שאין מברך לתקוע אלא לשמוע וכיון ששמעו כולם יצאו ידי ברכה, אבל אם בא מבחוץ * בתוך סע לימא כל זכ, רק שמיא מס"כ נמס הילמדנו בסוף הסימן: זה

הה התוקע השני ולא שמע הברכה חייב לברך, וכן מצאתי בשם רבינו מאיר ז"ל מצרפת. בפרק כיסוי הדם א"ר חנינא מודה ר' יהודה וכו' דהסח בין שחיטה לשחיטה חייב לחזור ולברך דמאחר דאי בעי שחיט ליה לעוף השני אי בעי לא שחיט הסח דעתו מברכה ראשונה שכבר נמר מצותו, וכן אמרו הסח בין תפילה לתפילה חייב לחזור ולברך שהרי כשסח בינתים הרי נמר מצותו שבירך שהרי תפילה של יד אינה מעכבת של ראש ושל ראש אינה מעכבת של יד ועל כן הסח דעתו מן הברכה וצריך לחזור ולברך, אבל מצוה שבירך עליה והפסיק ומח בינתים ולא סגי דלא יקימנה וישלימנה אינו צריך לחזור ולברך שהרי לא הסח דעתו מן הברכה שבירך על אותה מצוה שהרי יש לו לגומרה, כגון תקיעת שופר וקריאת ההלל וקריאת מגילה וק"ש וכיוצא בהן דלא סגי ליה שלא יגמור את שמע כוליה אין צריך לחזור ולברך, הילכך אם בייך על מצות תקיעת ותקע תשרית ומח בינתים אין צריך לחזור ולברך דלא סגי ליה שלא יגמור כל הלכות תקיעת שופר ולא הסח דעתו מן הברכה, כך שמעתי, (אב"ן), וכן כתב רבינו סעדיה ז"ל דאין רשות לתקוע ולשומעים לשוח עד שישלימו כל התפלה. וכתב רב עמרם כי היה מנהגם אחר סיום התפלה לעשות תרועה לברך לערבב את השמן וכן מנהג בשתי ישיבות, ורב האי כתב לא בתורת מנהג אנו עושין אלא מרכי אתא רבי יצחק ואמר כי מסיים ש"צ תקיעתיה ביבנה לא שמע איניש קל אודניה מקל תקועייה דבירושלים. הא למדת שהיחידים היו גנילין לתקוע אחר התפלה ואם אינן עושין אין עוכב בדבר שכבר יצאו ידי חובתן :

ג) למוסף כך המנהג כמו ליוצר ואומר עלינו לשבח ואוחילה לאל שהוא רשות, על בן נקוה לך, ואומר עשרה מלכויות וזכרונות ושופרות, שלש מן התורה שלש מן הנביאים שלש מן הכתובים ומשלים בשל תורה, מ"ם הלכה כר' יוחנן בן נורי שאם אמר אחד מן התורה אחד מן הנביאים אחד מן הכתובים יצא. מלוך והשיאנו, ובצרפת אין אומרים אותו, ומתחילין וקדשנו במצותיך. תשרית, היום הרת עולם פסוק הוא בירמיה ורחמה הרת עולם, היום הריונו של עולם, כדאמר רבא כמאן אמרינן זה היום תחלת מעשיך כמאן כר' אליעזר דבתישרי נברא העולם, בראש השנה בפ"ק. ותוציא לאור משפמנו קדוש, והאומר ותוציא לאור משפמנו היום לא כיון יפה שאין ברין להחזיק עצמנו כצדיקים גמורים שנכתבים ונחתמים לאלהר לחיים כי אם כבינונים שתלויים ועומדים עד יו"כ, כך קבלתי בצרפת. ובמקום שיש ש"צ אין היחיד אומר עלינו לשבח, יסוד העמרמי, וכן מנהג צרפת, אך בפרובינצא ובספרד ראיתי שהיחידים אומרים אותו אף בציבור, ואינו יודע חילוק בין ביחיד בין בציבור, ומשלימין התפלה. ומנהג צרפת לומר השליח ציבור אחר המלכויות ארשת שפתינו יערב לפניך אל רם ונשא מבין ומאזין מבית ומקשיב קול תרועתנו ותקבל ברחמים סדר מלכויותנו קדוש, וכן לזכרונות וכן לשופרות, וכן כתב רב עמרם, אך בצרפת ובפרובינצא אין מנהג לאומרו. ומנהג צרפת אחר הקדושה אומר החון כי מקדישך כערכך קדשת נאה לקדוש פאר מקדושים וכו', ובכן יתקדש שמך ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עיר קדשך ועל מלכות בית דוד משיחך ועל ציון משכן כבודך ועל סוכנוך ועל היכלך, ויש לי סמך במדרש לפי שמאסו ישראל בימי ירבעם בן נבם בשלשה דברים במלכות שמים ובבית המקדש ובמלכות בית דוד, שנאמר ראה ביתך דוד ומאסו להם בית המקדש ומלכות בית דוד, איש לאהלו אל תקרי לאהלו אלא לאלהיו שמאסו להם מלכות שמים, ואינן נגאלין עד שיבקשו שלשתן שנא' ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים, ובברכת בונה ירושלים תקנום חכמים ומבואר בהלכות סעודה, (אב"ן) :

נד) מנהג צרפת להתחיל מראש חדש אלול ואילך לתקוע בכל יום, ויש לי סמך לדבר בפרקי ר' אליעזר בראש חדש אלול אמר הקב"ה למשה עלה אלי הרה והעבירו שופר בכל המחנה שהרי משה עולה להר ולא יתעו עוד ישראל אחרי ע"ז

ע"ז, והקב"ה נתעלה באותו שופר שנא' עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר, לכך התקינו לתקוע בראש חדש אלול בכל שנה ושנה, והצרפתים עושים אף משם ואילך, (אב"ן):

(כה) **מנהג** כל ישראל להשכים ולומר תחנונים מראש השנה ועד יו"כ שהם ימי רחמים כראיתא בראש השנה דרשו ה' בהמצאו אימתי בעשרת ימים שבין ר"ה ליום הכפורים, ויש מקומות בספרד שמקדימין מראש חדש אלול, ויש לי סמך למנהגם לפי שעלה משה למרום בר"ח אלול לקבל לחות האחרונות וירד ביום הכפורים ולכך הוקבע לדורות יום סליחה ומחילה שנאמר לו סלחתי כדברך, (אב"ן):

(מ) **ותשע** ברכות שאנו אומרים בתפלת המוסף בראש השנה אמרינן בירושלמי במסכת ראש השנה א"ר אמי קרטיגנאה כנגד תשע זכירות שאמרה חנה בתפלתה וכתוב בההיא פרשתא ה' ידון אפסי ארץ, הרי ביום הדין מדברת דחנה נפקדה בראש השנה כראיתא בראש השנה שלש עקרות נפקדו בראש השנה, ירושלמי בפרק במה מדליקין ובפרק ככל מערבין מודים חכמים לר' יהודה בשני ימים טובים של ראש השנה שהן מתקנת נביאים הראשונים כו', מי גרם להם להיות שומרים שני ימים בסוריא על שם שלא שמרו יום אחד בארץ והם סוברים שמקבלים שכר על שני ימים ואינן מקבלים שכר אלא על יום אחד, והוא הדין לשתי חלות בסוריא, ר' יוחנן קרי עליהון וגם אני נתתי להם חקים לא טובים, כך מצאתי, (אברהם בן נתן):

בריך רחמנא דסייען.

הלכות צום כפור

(כו) **יום** הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, המלך והכלה ירחצו את פניהם והחיה תנעול את הסנדל דברי ר' אליעזר וחכמים אוסרין, והלכה כר' אליעזר דיהיב מעמא הכי, המלך דכתיב מלך ביפיו תחזינה עיניך, כלה מאי מעמא (אמר רב) כדי שלא תהגנה על בעלה ועד אימת מיקרי' כלה עד שלשים יום. והחיה תנעול את הסנדל מאי מעמא משום צנה, שמואל אמר אם מחמת עקרב שרי. והני חמשה עינוין דמתניתין אסמכינהו רבנן אקראי דכתיב ביום הכפורים שבת שבתון, שבת שבתון, ובעשור, ואך בעשור, והיתה זאת לכם לחוקת עולם, ושתיה בכלל אכילה היא דכתיב ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך וכתוב אחד אומר ונתת הכסף ככל אשר תאווה נפשך בכקר ובצאן וביון ובשכר וגו'. וכולהו ילפי להו מקראי, אכילה ושתיה כתיב הכא תענו את נפשותיכם וכתוב התם ויענך וירעיבך מה להלן עינוי דרעבון אף כאן עינוי דרעבון. רחיצה דכתיב ולאביתר הבהן אמר המלך ענתות לך על שדך וגו' וכתוב כי אמר העם רעב ועיף וצמא במדבר, רעב מלחם וצמא ממים עיף מרחיצה וכתוב מים קרים על נפש עיפה ואם נאמר משתיה הוה כתב בנפש, ואיקרי עינוי דכתיב וכי התענית ככל אשר התענה אבי, סיכה דכתיב לחם חמודות לא אכלתי ובשר ויין לא פא אל פי ומוך לא סכתי וכתוב אשר נתת לך להבין ולהתענות וגו'. נעילת הסנדל דכתיב ורוד עולה במעלה הויתים עולה ובוכה וראש לו חפוי והוא הולך יחף ואיקרי עינוי דכתיב וכי התענית ככל אשר התענה אבי. ותשמיש המטה דכתיב אם הענה את בנותי אם הענה מתשמיש: ומיבעי ליה לאיניש ליקורי ליומא דכפורי בכסות נקיה דאמר ליה ריש גלותא לרב המנונא מאי דכתיב לקדוש ה' מכוזב א"ל זה יום הכפורים שאין בו לא אכילה ולא שתיה אמרה תורה כבדוהו בכסות נקיה (טמס ק"ט):

(כח) **ר"ר** ההולך להקביל פני רבו או פני אביו או מי שהוא גדול ממנו בחכמה עובר במים עד צוארו ואינו חושש, איבעיא להו הרב אצל תלמיד טאי ולא איפשטא ואולינן

ואוליגן לחומרא, רבא שרא להו לבני עבר ימינא למיעבר במיא לנמורי פירי, א"ל אבוי רבא תניא דמסייע לך שומרי פירות עוברין עד צוארן במים ואין חוששין :
 (כט) רב יוסף שרא להו לבני בי הרבו למיעבר במיא למיתו לפירקא ולמיול נמי כדי שלא תהא מכשילן לעתיד לבא. ולמיעבר למשאל שמעתא עובר ובלבד שלא יוציא ידו מתחת חפת חלוקו, ובשבת עובר דרך מלבוש ובמנעל אבל בסנדל לא. ואסור לישב במיט המטפחת ביום הכפורים :

(ל) רב יהודה מצטנן בקרי דמותר להצטנן בפירות רבה מצטנן בינוקא רבא מצטנן בכסא דכספא, וה"מ חסידא אבל מליא אסור ודרהספא מליא נמי אסור דילמא אתי לאיזדרבווי. כל מי שאוכל ביום זה כשיעור כותבת גדולה שהוא פירי המרה או ששונה מלא לוגמיו של מים או מאחד מכל מיני משקין מתחייב כרת דאמרינן האוכל ביום הכפורים ככותבת הגסה וגרעינתה או ששונה מלא לוגמיו של מים או מאחד מכל מיני משקים נתחייב כרת, וכל דבר אוכל המזיק באוכלו אם עבר ואכלו פמור, וכן משקה, דאמרינן האוכל אכילה גסה ביה"כ פמור ודוקא שהזיק מאותה אכילה, ואמרינן נמי כס פלפלי ביומי דכפורי פמור פירוש שהוא מזיק לו. ותינוק כל זמן שלא הגיע לכלל י"ג שנה ויום אחד ותינוקת לכלל י"ב שנה ויום אחד אם אכלו ביום הכפורים אינן חייבים כרת הא אם הגיעו חייבים כרת. ואמרינן תינוק בן תשע בן עשר מחנכין אותו לשעות בן י"א בן י"ב משלימין מדרבנן בן י"ג משלימין מדאורייתא, וכן בתינוקות :

(לא) **ומאכילין** חולה ומעוברת המסוכנים ביום הכפורים בין על פיהם בין ע"פ הרופאים, שני רופאים זה אומר צריך וזה אומר אינו צריך ואפילו החולה עצמו אומר אינו צריך שומעין לזה שאומר צריך, וכל שכן שאם החולה אומר צריך ששומעין לו, ואפילו בקשו דבר האסור באכילה נוהגים להם דאמרינן עוברת שהריחה בשר קדש או בשר טמא תוחבין לה כוש ברוטב אם נתיישרה דעתה מוטב ואם לאו מביאין לה רוטב עצמו אם נתיישר דעתה מוטב ואם לאו מביאין לה שומן עצמו שאין דבר עומד בפני פיקוח נפש חוץ מג' דברים שכוסב שימות בהן או יהרג ואל יעבור, ואלו הן ע"ז וג' וש"ד כרמוכה במסכת פסחים אבל כל דבר חוץ מאלו אינו עומד בפני פיקוח נפש דכל ספק נפשות להקל :

(לב) **מי** שאחזו כולמוס מאכילין אותו דבר טמא עד שיאורו עיניו, מי שנשכו כלב שומה אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו ור' מתיא בן חרש מתיר ויחיד אצל רבים הוא והלכה כרבים, ועוד א"ר מתיא בן חרש החושש בפיו ממילין לו סם בשבת וקיימא. לן כוותיה בהא דלא פליגי רבנן עליה בהא דהא ר' יוחנן חש בצפינדא ועברו ליה סם בשבת והוא חולי שמתחלה בפה וגומרת בכני מעים מאי סימנא כד רמי מידי נככיה ואתי ליה מבי דרי, פירוש הבשר שבין שיניו, והיינו טעמא דקהני ממילין לו סם בשבת משום דה"ל ספק נפשות וכל ספק נפשות דוחה את השבת לאתווי ספק שבת אחרת, היכי רמי כגון דאמרוה לתמניא יומי ויומא קמא דשבתא מהו דתימא לעכביה עד לאורהא כי היכי דלא נחיל עליה תרי שבתא קמ"ל :

(לג) **תניא** נמי הכי מחמין המין לחולה בשבת בין להשקותו בין להברותו ואין אומרים נמתין לו עד שיבריא אלא מחמין המין לחולה בשבת מיד, וספיקו דוחה שבת ולא ספק שבת זו בלבד אלא אפילו ספק שבת אחרת ואין עושים דברים הללו לא ע"י נכרים ולא ע"י קטנים אלא ע"י גדולי ישראל ואין אומרים לעשות דברים הללו לא ע"י נשים וע"י כותים אבל מצטרפי לדעת אחרת :

(לד) **ת"ר** מפקחים פיקוח נפש בשבת והוריו הרי זה משובח וא"צ ליטול רשות מבית דין כיצד ראה הינוק שנפל לים פורש מצודה ומעלהו והוריו הרי זה משובח ואינו צריך ליטול רשות מבית דין ואע"ג דקא צייד כוורו :

ראה

(לה) **ראה** תינוק שנפל לבור עוקר חוליא ומעלהו והוריו הרי זה משוכח ואינו צריך ליטול רשות מב"ד ואע"ג דקא מתקן דרבא לחוליא. ננעלה דלת בפני תינוק שובר הדלת ומוציאו והוריו הרי זה משוכח ואינו צריך ליטול רשות מבית דין ואע"ג דקא מיתבר ליה שיפי : (לו) **מכבין** ומפסיקין בפני הדליקה והוריו הרי זה משוכח ואינו צריך ליטול רשות מב"ד ואע"ג דקא ממכין מכוכי, וצריכא דאי אשמעינן ים משום דאי לא מסיק ליה

מיות אבל בור איפשר דיתיב (אפומא דבירא), ואי אשמעינן בור משום דקא מיבעית אבל דלת איפשר דיתיב בהאי גיסא ומכשכש ליה באמנווי צריכא. מכבין ומפסיקין למה לי א"ר אלעזר לא נצרכה אלא אפילו לחצר אחרת, אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל לא הלכו בפיקוח נפש אחר הרוב היכי דמי אלימא דאיכא מ' ישראל וכותי אחד הא רובא ישראל נינהו אי נמי מחצה על מחצה ספק נפשות להקל ואלא דאיכא מ' כותים וא' ישראל הא נמי פשימא דהוה ליה קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי לא צריכא דפריש חד מינייהו ואול לחצר אחרת מהו דתימא כל דפריש מרובא פריש ולא מפקתינן קמ"ל אין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב. איני והא"ר יוחנן אפילו תשעה כותים וישראל אחד באותו חצר מפקחים בחצר אחרת אין מפקחין לא קשיא הא דפרוש כולוה הא דפרוש מקצתייהו :

(לז) **מי** שנפלה עליו מפולת ספק הוא שם ספק אינו שם ספק חי ספק מת ספק כותי ספק ישראל מפקחין עליו מצאוהו חי מפקחין ואם מת יניחוהו, מצאוהו חי פשימא לא צריכא אלא אפילו לחיי שעה. ת"ר עד היכן הוא בודק עד סבורו וי"א עד חוטמו בדק ומציא עליונים מתים לא יאמר כבר מתו התחתונים, מעשה היה ונמצאו העליונים מתים והתחתונים חיים, אמר רב פפא מחלוקת ממטה למעלה אבל מלמעלה למטה כיון דברק ליה עד חוטמו תו לא צריך דכתיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו, ומנא לן דפיקוח נפש דחי שבת דכתיב אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם :

(לח) **המאת** ואשם ודאי מכפרין, מיתה ויום הכפורים מכפרים עם התשובה, והשובה מכפרת על עבירות קלות על עשה ועל לא תעשה שניהק לעשה ועל החמורות הוא הולא עד שיבא יוה"כ וכפר, שאל ר' מתאי בן חרש ברומי [את ר' אלעזר בן עזריה] אמר לו שמעת ד' חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש א"ל ג' הן והשובה עם כל אחד ואחד, עבר אדם על מצות עשה ושב אינו זו משם עד שמחלים לו מיד שנאמר שובו בנים שובבים, עבר על מצות לא תעשה ועשה תשובה תולה ויה"כ מכפר שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם, עבר אדם על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה השובה ויום הכפורים תולין ויסורין ממרקין שנאמר ופקדתי בשבט פשעם וגו', אבל מי שיש בידו חילול השם אין כח בתשובה להלות ולא ביוה"כ לכפר ולא ביסורים למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת שנאמר ונגלה באוני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם וגו', היכי דמי חילול השם אמר רב כגון אנא אי שקילנא בשרא סבי טבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר, ור' יוחנן אמר כגון אנא דמסגינא ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין, רב נחמן בר יצחק אמר כגון דאמרי אינשי שרא ליה מריה לפלגיא רב יצחק בר רב דימי אמר כגון שחביריו בושין משמועתו :

(לט) **ר"ר** בזמן שאדם שונה וקורא ודברו בנחת עם הבריות ומשאו ומתנו בשוק נאה ונושא ונותן באמונה מה הבריות אומרות עליו אשרי פלוני שלמד תורה אשרי אביו ואשרי רבו שלמדוהו תורה אוי להם לבני אדם שלא למדו תורה פלוני שלמד תורה ראייתם כמה יפים דרכיו וכמה מתוקנים מעשיו עליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר, ובזמן שאדם שונה וקורא ואין דברו בנחת עם הבריות וגו' מה הבריות אומרות עליו אוי לו לפלוני שלמד תורה אוי להם לאביו ולרבו שלמדוהו תורה אשריכם לבני אדם שלא למדו תורה פלוני שלמד תורה ראייתם כמה מכוועים מעשיו

מעשיו וכמה מקולקלים דרכיו עליו הכתוב אומר באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו . אמר ר' לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך , א"ר חמא בר' חנינא גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם שנאמר שובו בנים שובבים ארפא משובתם, היכי דמי בעל תשובה כגון שבאת דבר עבירה לידו ופירש, מחוי רב יהודה באותו מקום ובאותו פרק ובאותה אשה :

מ) אמר רב יהודה רב רמי כתיב מכסה פשעיו לא יצליח וכתוב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה , לא קשיא כאן בעבירות שבין אדם למקום כאן בעבירות שבין אדם לחבירו . תניא עבר אדם עבירה פעם אחת מוחלין לו שניה מוחלין לו שלישית אין מוחלין לו שנאמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר והתניא ג' מוחלין לו ד' אין מוחלין לו לא קשיא הא ביחיד הא בציבור . גרסינן בפרק סדר העניות כיצד ת"ר אדם שיש בידו עבירה ומתודה ואינו חוזר בו למה הוא דומה לאדם שתופש שרץ בידו שאפילו מובל בכל מימות שבועולם לא עלתה לו מבילה ורקו מידו עלתה לו מבילה שנא' ומודה ועווב ירוחם :

מא) תניא עבירות שהתודה עליהן יו"כ זה לא יתודה עליהן ביו"כ אחר ואם שנה בהן צריך שיתודה עליהן ואם לא שנה בהן ומתודה עליהן עליו הכתוב אומר ככלב שב על קיאו כסיל שונה באולתו ר' אליעזר בן יעקב אומר כל שכן הרי זה משובח דכתיב כי פשעי אני ארע וגו' אלא מה אני מקיים ככלב שב על קיאו כררב הונא דא"ר הונא כיון שעבר אדם עבירה פעם אחת ושנה בה הותרה לו הותרה לו סלקא דעתך אלא אימא נעשית לו כהיתר :

מב) וצריך לפרט את החטא שנאמר אנא חטא העם הזה וגו' ויעשו להם אלהי זהב דברי ר' יהודה בן בבא ר' עקיבא אומר אינו צריך אלא מה אני מקיים ויעשו להם אלהי זהב כדר' ינאי דא"ר ינאי אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שבלו שפתותם מלומר די הם גרמו לעשות להם אלהי זהב . מפרסמין את החנופים מפני חילול השם שנאמר ובשוב צדיק מצדקו ועשה וגו'. כל המזכה את הרבים אין מספיקין בידו לעבור עבירה כרי שלא יהיו תלמידיו נוחלין העולם הבא והוא יורד לשאול שנא' כי לא תעווב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת, וכל המחמיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה שלא יהיו תלמידיו יורדין לשאול והוא נוהל העולם הבא שנאמר אדם עשוק ברם נפש עד בור ינום אל יתמכו בו :

מג) האומר אחמא ואשוב אחמא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה, אחמא ויהו"כ מכפר אין יום הכפורים מכפר, עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו, אמר רבי יצחק כל המקניט את חבירו אפי' בדברים צריך לפייסו שנאמר אם ערכת לרעך תקעת לור כפך נוקשת באמרי פיך נלכדת באמרי פיך עשה זאת אפוא בני והנצל וגו' לך התרפס זרהב רעך אם יש לו ממון בידך התר לו פסת יד ואם לאו הרבה עליו רעים . אמר רב יהודה וצריך לפייסו בשלש חבורות של שלשה שלשה בני אדם שנאמר ישור על אנשים ויאמר חמאתי וישר העויתי ולא שוה לי, ואם מת א"ר יוסי בר חנינא מביא עשרה בני אדם ומעמידין על קברו ואומר חמאתי לה' אלהי ישראל ולפלוגי זה שחבלתי בו . אמר ר' יוסי בר חנינא כל המבקש מחילה מחבירו אל יבקש ממנו יותר משלשה פעמים שנאמר אנא שא נא ועתה שא נא, ודוקא חבירו אבל לאביו ולרבו עד דמפיים ליה ומיפיים, עד כאן דברי רבינו יצחק האלפסי :

מד) אמרינן בעירובין בפרק בכל מערבין גבי קידוש על היין היכי נעביד ליברין עליה ושתי ליה כיון דקביל עליה איהסר ליה, ליברין עליה ולינחיה המבדך צריך שימעות, ליטעמיה לינוקא דילמא אתי למיסרך הלכך לא אפשר : ואם

מה) ואם בא ברית מילה ביום כפור או בתשעה באב ובשאר תענית ציבור כתב רבינו שלמה ז"ל שיברך על הכוס ויניחנו עד מוצאי התענית ושתי ליה אבל לא ליטעמיה לינוקא דילמא אתי למיסרך, ואין נראה דאם כן גם בקידוש בליל כפור ליברך עליה זלינחיה עד מוצאי התענית, אך מה ששמעתי בצרפת בשם רבינו הקדוש רבינו אליהו בר' יהודה מן פרי"ש העירה נראה עיקר והלכה למעשה היו עושין על ידו בצרפת בזה להטעימו לתינוק, ואין בזה חשש דאתי למיסרך כלל אלא בקידוש צום הכפור שהוא מדי שנה בשנה ואם בכל שנה יטעימו לתינוק כל איש ואיש בביתו ודאי אתי למיסרך, אבל כשחל ברית מילה בתענית ציבור אם יטעימו לתינוק לא אתי למיסרך דאולי לא יבא בכמה שנים ברית בתענית ציבור דלא שכיח הלכך אין לחוש לכך, וישר, (אב"ן):

מו) כתב רב עמרם גאון ז"ל שבערב יוה"כ אין רשאים להטמין את החמין שאין מומיין אלא בערב שבת לכבוד שבת וזה נמצא כאילו טמין לכבוד החול מוצאי התענית. ורב נטרונאי כתב הטמנת ערב שבת הוצרכה לכבוד השבת אבל להטמין ערב יום כפור למוצאו למה הוצרכה יתקן כל צרכיו למוצאו שהוא חול אבל איסור אין בו ואין מסחין ביד העושה. ומנהג צרפת ופרובינצא הוא להטמין ומנהג כשר הוא, שאם לא יעשו כן יהיו בני אדם בהולין ויגעים ויקצרו את התפלה כדי למהר ולבשל ולא יוסיפו מחול על הקדש, וגם יהיה סנה שהילדים יאכלו מבעוד יום שלא יוכלו להתאחר עד התבשולם, וכשימצאו הכל מוזמן ומתוקן לסעודה לא יבאו לידי חשש איסור, ושלום, (אב"ן):

מז) ואמרינן בסוף יומא כך היה מנהגו של ר' יהושע בן לוי ערב יום הכפורים מביאים לו מטפחת ושורה אותה במים ועושה אותה כמין כלים נגובים זלמחר מקנח בה פניו ידיו ורגליו, פירוש כמין כלים נגובים דעכר לה שלא יבא לידי סחיטה, ואמרו ליה איפכא אמרת לן ואותיבנא לך סחיטה, ומצאתי בירושלמי בסוף יומא ביום הכפורים מביאין לו מפה ומרחיץ את ידיו ומקנח אותן במפה ומעבירה על גבי עיניו ואינו חושש. בתשעה באב רוחץ את ידיו ומעבירם על עיניו. סוף סוף הירושלמי חולק זאינו עיקר דאמר בבבלי אסור לאדם להושיט אצבעו קמנה כמים במ' כאב כדרך שאסור ביו"כ, (אב"ן). ואדם שהוא אסטנים ואין דעתו מיושבת עליו כל השנה עד שירחץ פניו וידיו במים מותר, בשם הגאון ז"ל:

מח) ואם היו ניצוצות של מי רגלים ניתזין על רגליו מותר לרחצן ולשפשפן בידיו כדהנן זה הכלל היה במקדש כל המיסך רגליו צריך טבילה וכל המטיל מים טעון קידוש ידים ורגלים ואמרינן בשלמא רגלים משום ניצוצות אלא ידים למה זאת אומרת מצוה לשפשף. וביום הכפורים התירו לקנח בכלים נגובים אבל להדיח ידיו לא התירו, ובאשה הוא שהתירו להדיח ידה אחת להתפת לתינוק משום שיבתא, פירוש רוח רעה השורה בידים ומקפדת על שלשה פעמים, וכן גזרו חכמים על שמאי להדיח בשתי ידיו ולהאכיל פת לתינוק, הא לאו הכי אסור:

מט) וביום הכפורים לישב על גבי כרים וכסתות ומצעות נאות אין בו משום עבירה ובלבד שיהיו רוב הציבור יושבים עליהן אבל מיעוטן לא מפני המחלוקת: **נ) מצאתי** ולענין נעילת הסנדל בלא מנעל שרי כי הא דרבה בר רב הונא כריך סודרא אכרעיה ונפיק. וסנדל של שעם בין ביו"כ בין בתענית ציבור מותר, רב יהודה נפיק בדהיטני פירוש מנעל שעושין מן קש של חמין. אביי נפיק בדהוצי רבא נפיק בדיבלי מין עשב הוא, נמצא שכל מנעל שאינו של עור מותר:

נא) ומעתה בתי שוקים של בנד מותר לצאת בהן בין במ' כאב בין באבל בין ביום הכפורים דלאו מנעל הם ואינו אסור כי אם מנעל של עור כדאיתא בירוש' יוצאים באנפליאה של בנד, וכתב רב אחא משבחה ובהלכות גדולות דאי צריך איניש למיפק בדוכתא דשכיחי נחשים ועקרבם והוא דחיל למיזל תמן בלא מסאני שרי למיכרך מידי

מידי אכרעיה כי היכי דאמרן לעיל דלא ליתוק אבל מסאני בין דמפנק בין דלא מפנק אמור ע"כ. ולא נראה דאמר שמואל כל שהוא מחמת סכנת עקרב מותר ועל כרחין אף במסאני קאמר דהא בהני דאמר אף בלא סכנה שרו למיפק בהו לכתחילה, והרב ר' יצחק אבן גיא כתב וכן עיקר, לא יטייל אדם בקורדסין בתוך ביתו אבל הוא מטייל באנפליא של בנגד אבל סנדל ומנעל של עור לא יטייל בהן מבית לבית ולא ממטה למטה. ירושל' אית תנא תני יוצאין באנפליא ביום הכפורים ואית תנא דתני אין יוצאין, מאן דתני יוצאין באנפליא של בנגד, ומאן דתני אין יוצאין באנפליא של עור, ר' יצחק בר נחמן סליק לגבי רבי יהושע בן לוי בלילי צומא רבא נפיק לגביה לבוש סולייסא א"ל מהו דין א"ל אסמנים אני, חד תלמיד מן דר' מנא אורי לחד מן קריובי דנשיא למילבש סולייסא א"ל אי מן דהא א"ל מן דר' יהושע בן לוי הוא א"ל ר' יהושע בן לוי אסמנים הוה :

נד) וכתב רב עמרם שכך מנהג ערב יום הכפורים ממש שעות ולמעלה אדם הולך לבית המבילה וטובל ואין לברך על המבילה וכל שכן על הרחיצה מי שרוחץ בתשעה קבין הואיל ואין מצוה בזמן הזה, אבל מבילה שהיא מצוה כגון היולדת והנדה והזבה מברכין ואח"כ טובלין, ודאמר כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן המבילה אוקמוה רבנן קשישי במבילה נר ועבד דלא חוו קודם מבילה :

נג) ולפני הסעודה מתודה לאחר תפלתו, דהניא מצות וידוי יום הכפורים עם חשיכה אבל אמרו חכמים מתודה אדם קודם שיאכל וישתה שם התורה דעתו עליו, ואע"פ שהתודה ערבית יתודה שחרית [ומוסף] ומנחה ונעילה דהניא אור יום הכפורים מתפלל שבע ומתודה, שחרית מתפלל ז' ומתודה, מוסף מתפלל ז' ומתודה, מנחה מתפלל ז' ומתודה, נעילה מתפלל ז' ומתודה, וחותרם בידוי דברי ר' מאיר וחכמים אומרים אם בא לחתום בידוי חותרם, למדנו מזה דבין לר' מאיר בין לרבנן מותר לחתום בידוי ולומר ברוך אתה ה' האל המולחן כאשר כתוב בסדרים הישנים, אך הרב רבינו מעדיה נ"ע כתב שכל מי שחותם בידוי מועה הוא וכן מנהג כל ישראל שלא לחתום ולא ידעתי למה אין חותמין, וכמדרומה לי שכך שמעתי בשם ר' יעקב בצרפת שרשאי אדם לחתום בה, (אב"ן). ואמר רב עמרם שליח ציבור אומר וידוי זוטא לאחר שסיים את תפלתו בקול רם להוציא את הרכים ידי חובתן, ואומרים אבינו מלכנו ואין נופלין על פניהם, וזה הידוי זוטא לכל תפלות יום כפור לבד מנעילה שאומרים אתה נותן יד לפושעים, וכן מנהג כל ישראל כרב עמרם. אך לפי ההלכה אינו כן דה"ר מצות וידוי עיוה"כ עם חשיכה והיכן אומר יחיד אומר אחר תפלתו וש"צ אומר באמצע התפלה, מה היא אבל אנחנו חסאנו. אמר בר המדורי הוה קאימנא קמי דמר שמואל והוה יתיב כי טמא שליחא דציבורא לאבל אנחנו קאים אמינא ש"מ עיקר וידוי האי הוא, למדנו מזה דידוי מעומר הוא ולא מיושב דהא קם ליה, ואע"פ שהתפלל צריך לעמוד כי שמע ליה משליחא דציבורא ולעולם בכריעה כדאמרינן לעיל, ורב האי כתב שאין מנהג לש"צ להתורות במנחה בערב יו"כ ואם ירצה לומר בכרכה המרבה לסלוח הרשות בידו, אך לא שמענו מנהג זה, ואם מפני שאין בקיאין צריך להודיעם שכולן צריכין להתורות לאחר התפלתם לפני סעודה המפסקת. וכתב רבינו שרירא שבשביל להסדיר תפלת יו"כ לבני אדם שאינן בקיאין בה אין לשליח ציבור להשמיע קולו בעוד שהוא מתפלל בלחש מוקולה לא ישמע. אך לאחר תפלתו שהוא מתפלל בקול רם להוציא את מי שאינו בקי יתפללו עמו אם ירצו :

נד) וכתב רב עמרם שכך אמר ריש מתיבתא מנהג שלנו ובבית רבותינו שבבבל לאחר הסעודה המפסקת חוזרים למקדש מעט להתפלל ערבית, ולפני פריסת שמע עומר ש"צ ומברך שהחיינו שמה יש אחד מהקהל שלא בירך בביתו, והרשות ביד כל אחד לברך בביתו כדאמרינן בפרק שני דעירובין הלכתא אומר זמן ברה"ה יו"כ וזמן אומר

אומרו אפילו בשוק. וכן כתב רב נטרונאי שש"צ אומר זמן להוציא את מי שלא בירך. וכתבו רבי' סעדיה ז"ל ורבינו האי ז"ל דבין יחיד בין ציבור חייבין לברך שהחיינו אחר תפלת ערבית. ונהגו רוב מקומות בספרד ובפרובינצא ובצרפת לאומרו לפני התפלה כרב עמרם:

נה) וכתב רב עמרם שיש מקומות שש"צ אומר לפני התפלה כל נדרים * ואומר שהחיינו לפי שאין כוס בליל יום כפור לאומרו, אבל שדרו ממתנתה הקדושה שמנהג שמות הוא לומר כל נדרים, וכן כתב רב סעדיה לומר כל נדרים ואומר בסוף דבריו וכי תקון רבנן כל נדרים רק לעדה ששגגה ואסרה על נפשה בשבועה בבית הכנסת כגון נדרים אונסין ושגגת ציבור בדכתיב ואם כל ערת ישראל ישגו, אבל מי שנשבע כל השנה להתיר שבועתו ולבטלה לא:

נו) וכתב רב נטרונאי אין נוהגין לא בשתי ישיבות ולא בבבל להתיר נדרים לא בראש השנה ולא ביו"כ, אך שמענו שיש מקומות שאומר הש"צ כל נדרים שלש פעמים ולא שמענו מרבתינו, ומנהג צרפת ופרובינצא לומר כל נדרים ג' פעמים, ור"י הגיה בו לומר מיום הכפורים זה עד יום הכפורים הבא עלינו לטובה, והכי איתא בנדרים (פ"ג) הרוצה שלא יתקיימו נדריו יעמוד בראש השנה ויאמר כל נדרים שאני עתיד לידור כל השנה הרי הם בטלים ובלבד שיהא זכור בשעת הנדר, ואקשינן אי זכור בשעת הנדר עקריה לתנאיה וקיימיה לנדריה אמר אביי תני ובלבד שלא יהא זכור בשעת הנדר, רבא אמר כגון דאתני בראש השנה ולא ידע ממאי אתני ונדר וזכור בשעת הנדר דאתני אמר בשעת נדרו שעל דעת הראשונה אני נודר אין בו ממש ותנאו קיים לא אמר על דעת הראשונה אני נודר במל' תנאו וקיים נדרו, רב הונא בר חיננא סבר למדרשיה בפירקא א"ל רבא הנא קא מסתים לה סתומי כדי שלא ינהגו קלות ראש בנדרים ואת דרשת ליה בפירקא, הא למדת דאף דאתני מעיקרא לא סבר רבא לאורויי, וכל שכן נדרים ושבועות שעברו כבר שאין מתירין ואין מורין להתיר ואין התרה מועלת להם למי שהתנה לאחר נדרו שיהא במל' כלל הילכך אין ראוי לומר התרה זו כלל, הרב בן גיאת. וכתב רבינו האי שהלכה כרבא דמחמיר לפיכך אין אנו נוהגין כמשנה זו ואין אנו מפירין ומתירין נדרים לא ברה"ל ולא ביו"כ ולא שמענו מרבתינו אף אתם החכמים החמירו על עצמכם ואל תשנו ממנהג הישיבות. ור"י כתב כל נדרים שאומרים בליל הכפור הגיה אבא מרי מיום הכפורים זה עד יום הכפורים הבא עלינו לטובה כולהו איחרטנא בהון וכו' וכן עיקר, והאומר מיום הכפורים שעבר עד יום הכפורים הבא עלינו לטובה כולהו איחרטנא בהון מועה הוא שאי אפשר לו להתיר לעצמו ובלא חרטה דמעיקרא ובלא יחיד מומחה או ג' הדיומות, ועוד דהלכה כרב פפא דהוא בתרא דאמר בפרק השולח גט שצריך לפרט את הנדר, אלא כהגהת אבא מרי עיקר, וממך לדבר בפרק ד' נדרים הרוצה שלא יתקיימו נדריו של כל השנה יעמוד בראש השנה וכו', לעיל, ופריך אי זכור וכו', לעיל, דלא דמי להאי דאמר לעיל לאומר בפני חבירו כל הנדרים וכו' דהתם ודאי לא מבטל לתנאיה דידים מוכיחות שלבטל הנדר של אחריו הוא מכיון ואמר אביי תני וכו', לעיל, וכן הלכה דשימט פירכת התלמוד ודברי אביי מוכיחין כך ורבינא ורבא דמשנו שינויי אחרין לא פליגי אתלמודא אלא סברי דלא צריך לשנויי כדאביי כדמשני גבי שבועות דפריש אביי באומר שבועה שראיתי ופריך רבא והא דומיא דנדר קתני אלא אמר רבא באומר יאסרו וכו' אם לא ראיתי ואביי לא פליג אלא דבעי לאוקמי לישראל דאם לא ראיתי ורבא אמר דאתני

* מנזכר בנמנאל ונפוסקיס שאין שייך סימך והפכה רק לנדרים ושבועות שזכור או נשבע שזכור שמוע לעצמו בלבד, כגון חולל או לא חולל, אישן או לא אישן וכדומה. אבל כמה ששכנע להכירו ומכ"ש לממשלה או צנזר המשפט אין שום היכר הפכה ושאלה כלל, והעובר עשו חמור מאד מאד, דחמנא לנלן:

דאתני וכו' ולא ידע במה התנה אם מדברים שבינו לחבירו אם מדברים שבינו לכל העולם או משאר דברים והשתא קא נדר אי זכור בשעת הנדר ואמר על דעת וכו' לכשיזכר שמדבר זה התנה הנדר לית ביה מששא ואם לא אמר על דעת וכו' לכשיזכר מדבר זה במליה לתנאיה שהיה זכור ולא חשש וקיים נדר ולדבא אפילו לא אמר אי אין זכור בשעת הנדר [לא אמרינן] במליה לתנאיה וקיימיה לנדריה ובהא מודה לאבבי וליכא מאן דפליג כי אין זכור מתנאו כלל נדריה לית ביה מששא :

גז) ומתחיל החץ והוא רחום, יסוד העמרמי דמנהג ספרד שאומר לעולם והוא רחום בערבית, ובשאר ארצות אין אומרים אותו כי אם כחול ומבואר במקומו, ברכו ק"ש ושתיים לפניה ושתיים לאתריה וחותמים פורס מוכת שלום. זה מנהג ספרד בימים טובים ולא בשבתות ומנהג צרפת ופרובינצא אף בשבתות והמעס מבואר במקומו :

ד) ומתפללין ביום הכפורים ובר"ה בכל התפלות מלוך (וולתי בהזכרת יום כפור) בברכה רביעית ואחר מלוך מחול לעונותינו והשיאנו וחותרם מלוך מוחל וסולח וכו' מלוך על כל הארץ וכו' ומתורה אחר תפלתו וידוי וזמא אבל אנחנו וידוי רבה על חמא על חמאים, ורב עמרם אמר שאינו אומר יעלה ויבא ולא מלוך אלא מחול לעונותינו ודברך מלכנו אמת וקיים לעד וכו' ויום הכפורים, וכן מנהג צרפת שלא לומר מלוך אך אומר יעלה ויבא, ובספרד **דברובינצא** אומרים את שניהם. ואם חל יום כפור בשבת אומר החזן אחר התפלה ויכלו ומעין שבע מגן אבות בדברו כדרך שאר שבתות השנה וחותרם מקדש השבת ואין צריך להזכיר יום הכפורים שאילולא שבת אין לש"צ היורד לפני התיבה ערבית של יום הכפורים לומר מעין שבע (נפרק נמש מלוקין), ואף על גב דבנעילה מדכרינן דשבתא התם היינו מעמא דיום הוא שנתחייב בארבע תפלות כדאמר התם, ואחר התפלה אומר סליחות ותחנונים קדיש :

ה) בשחרית משכימין לבית הכנסת ופותח החזן בברכות ואחרי כן פותח בזמירות של שבת ואומרים הודו לה' קראו בשמו, תפלה למשה, תפלה לדוד שמעה ה' צדק, לדוד אליך ה' נפשי אשא, לדוד משכיל אשרי נשוי פשע, למנצח חנני אלהים כחסדך, למנצח לך דומיה, למנצח לבני קרח רצית ה' ארצך, תפלה לדוד הטוה אלי אונק ענני, לדוד ברכי נפשי את ה' ה' אלהי נדלת מאד, שיר למעלות אשא עיני, שיר המעלות אליך נשאתי את עיני, שיר המעלות לדוד שמחתי באומרים, שיר המעלות ממעמקים, הללויה הללו את שם ה' וגומר כל המזמור. ופותח ברוך שאמר ויש שמוסיפין בו מענין הימים ליום טוב ושבת וכן מנהג ספרד, ולא יתכן לשנות ממטבע שמבעו חכמים בברכות והמשנה לא יצא, (אכ"ן). אך המזמורים הנוספים ליום שנהגו בספרד מנהג כשר וטוב, שיש מהן לענין היום ויש הצריכים ליום שהן דברי בקשה ותחנון, (אב"ן) : **נמש) וכתב** רב עמרם יורד שליח ציבור לפני התיבה ואומר נשמת, ואם יש מנהג ביוצר אור ובאהבת עולם ובאמת ויציב לומר תוספת לענין היום הרשות בידו, וכן מנהג צרפת, וגם בשלש ראשונות ואחרונות ויכל אדם לשאול צרכי רבים, דלא ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות צרכי יחיד קאמר אבל צרכי רבים שואלין, תדע דהא שלש ראשונות ושלש אחרונות צרכי רבים ניהו, כך פירשו כל הנאונים ז"ל. וכתב רב עמרם ויורד ש"צ ואומר מגן ומחיה ומשלש * ואומר מעמד שיש בו רצון וסליחה ושבח והודיה והזכרת זכות, ולא דבר קצוב הוא ולא של חובה אלא מה שירצו הן להתרבות או למעט וכן במוסף, ולפנינו אין אומר אלא דבר מועט בשלש ראשונות אבל סליחות ורחמים חובת היום הן וכשמגיע לפני ה' תמדרו אומר שבע סליחות ומתורה שלש פעמים :

ס) וכתב רבינו סעדיה יש שמוסיפין לאחר זכר ליציאת מצרים אבל אנחנו וכ"כ רבינו האי שכך מנהגם ואין בכך הפסד, ואחרי היודיו והסליחות אומר מחול לעונותנו,

* טולי מונס על טלסע וכן, לו על קדושת ק' ק' ק' . וכן

וכן המנהג ש"צ מתורה עם הציבור ביחד וחוזר ומתודה לבדו בקול רם להוציא רבים ידי חובתן ג' פעמים . ואחר התפלה מוציאים שהי תורות וקורין ו' באחרי מות פרשת קרבנות היום ומפמיר קורא ובעשור לחדש ומפמיר בישעיה כי כה אמר רם ונשא וגו' עד כי פי ה' דבר , לפי שכתוב בה הלא זה צום אבחרהו להכריז ולהזהיר על התשובה , (אב"ז) . ונפלאתי על מה שהיו עושין במקדש למה אין אנו עושין כך דתנן בא לו כהן גדול לקרות קורא וקורא אחרי מות ואך בעשור ובעשור שכחושם הפקודים קורא אותו על פה ואנו מדלגין אך בעשור שלא נקראת כלל בזמנה מה שאין כן בכל הפרשיות שבתורה שנקראים בזמן מתקנת משה דכתיב וידבר משה את מועדי ה' שיהיו קורין כל אחת בזמנה . ואומר תהלה לדוד ומחזיר ספר תורה למקומו ואומר קדיש חסר ועומדים לתפלת חמוסף ואומר אבות ונבורות וקדושת השם , ובכך ובכך ובכך עד המלך הקדוש , אתה בחרתנו , ומפני חמאינו עד כהלכתך . יש אומרים כאן עלינו לשבח מחול לעונותינו ויש אומרים מלוך על כל העולם כו' והשיאנו כי אתה סולחן , ולאחר שים שלום אומר וידוי וזמא וידוי רבה . ויש ליישב מנהג ספרד ופרובינצא האומרים מלוך שהרי אמרו בראש השנה (פס"ג) שלכך אין אומרים הלל בראש השנה ויום כפור שהמלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו ואין בדין לומר שירה , ואפילו ברה"ב בינונים הלויים ועומדין מרה"ה ועד יוה"כ זכו נכתבים לחיים לא זכו נכתבין למיתה , א"כ ראוי לומר מלוך לפי שהמלך יושב על כסא המלוכה לשפוט ולדון את בריותיו , ושלום :

סא) ואם חל יו"כ בשבת אומרים בכל התפלות ותתן לנו ה' אלהינו באהבה שבתות למנוחה את יום המנוח הזה ואת יוה"כ הזה , וש"צ אומר בקול רם מגן ומחיה ומשלש , וכשמגיע עד לפני ה' תהרו אומר רשות לסדר עבודה :

סב) ומנהיג צרפת ופרובינצא לומר עלינו לשבח , אוחילה לאל , ואומר סדר עבודה והיודיון שהיה כהן גדול מתודה ביום הכפורים שהיה מזכיר את השם עשר פעמים ביום , שלש בכל היודיון לשלשת וידיון , ואחת בגורלו לה' חמאת , ושני היודיון בפר ואחת בשעיר המשהלח , ואומר כך , אנא השם עויתי פשעתי וחמאתי לפניך וגו' , ואח"כ אומר אנא השם עויתי פשעתי וחמאתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עם קדשך , ואחר כך אנא השם עו פשעו וחמאו לפניך עמך בית ישראל , ואמר רבינו האי ז"ל יאמר אנא השם ולא אנא בשם , ובלשון זה לא היה כהן גדול אומר אנא השם אלא שם המפורש שהוא בן ארבעים ושנים אותיות ומצוי בשיבה ידוע לחכמים והיה אומר אותו עשר פעמים . ונהגו לומר היודיון בקול רם . והציבור השומעים היאך היה כהן גדול אומר (היו) כורעים ומשתחווים ונופלין על פניהם [כאותן] שהיו שומעים את שם המפורש יוצא מפי כהן גדול בקדושה וכו' . כמו שאמרו והכהנים והעם העומדים וכו' תהרו . ביומא פרק שלישי כיצד מתודה אנא השם עויתי ופשעתי וחמאתי דברי ר' מאיר וחכמים אומרים חמאתי ועויתי ופשעתי , אמר רבה בר שמואל אמר רב הלכה כחכמים פשימא יחיד גרבים הלכה כרבים , מהו דתימא מסתברא טעמא דר' מאיר דקא מסייעי ליה קראי קמ"ל , ואינין קראי נושא עון ופשע וחמאה , והתורה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חמאתם וגו' . ההוא דנחית קמיה דרב ועבד כר' מאיר א"ל רב שבקת רבנן ועבדת כר' מאיר א"ל אנא כר' מאיר סבירא לי כדכתיב בספר אורייתא דמשה . ובהלכות פסקו כרבנן וכן פסק רב פלמוי , אך רב חפץ ורבינו סעדיה פסקו כר' מאיר מההוא דנחית קמיה דרב ועבד כר' מאיר ושבק ליה רב , דאלמא רב דפסק כחכמים הדר ביה , והכין מסתברא :

סג) ובמנחה קורין בעריות , והמנהג להודיע לרבים ולהזהיר על העריות וכל מי שיש לו מאלה יקבל על עצמו לפרוש מהן ולהתודות עליהן ויתכפר לו , כ"ק מרבנותינו בצרפת . ואני מצאתי כמדרש למה קורין בעריות ביו"כ לומר רבון העולמים הוחרתנו

הודרתנו שלא לגלות ערוה אף אתה אל הגלה ערותנו ביום הכפורים ותכפר לנו על כל פשעינו ותמחול לכל עונינו ותסלח לכל חמאתינו, (אב"ן). וקורין ג' בעריות ומפטיר ועלו מושיעים ונבואת יונה שמדברת על התשובה ולהזהיר על התשובה ומי אל כמוך נושא עון וכו', ושלישי הקורא הוא המפטיר, ומברך לפניו ולאחריה כל הברכות כדרך השהרית, יסוד העמרמי. ובצרפת נהגו בכל ארבע תפלות לומר סליחות ורחמים וכן כדון, והיו מחזירין לומר י"ג פעמים י"ג מדות בשחרית ובשאר התפלות שבע ולא ידעתי למה, (אב"ן). ואמרו רבינו סעדיה רב נמרונאי ורבינו האי ז"ל במנחה של ית"ל ובנעילה אין אומר ש"צ סדר עבודה אתה כוננת ולא בשחרית אלא במוסף בלבד שמוכיר סדר עבודה והואות והיודיון כמו שהיה מוכיר בהן גדול וכיון שהוכיר במוסף למה יחזור ויזכיר במנחה ונעילה הילכך לא יזכיר, וכן המנהג:

סד) וכתב רב עמרם בתפלת המנחה אין אומרים סליחה ולא רחמים אלא אחר סיום התפלה יאמר אבינו מלכנו, וכן אמר רב סעדיה שאין אומרים סליחות ורחמים כי אם בשחרית ובנעילה, ובצרפת נהגו בכל ארבע התפלות לומר וכו'. ולומר במנחה סליחות הרשות בידו לפי שיום סליחה הוא ובכל התפלות ראוי לומר, ומנהג של ישיבה הוא שבשחרית אומרים חמש סליחות ובמוסף שבע במנחה ובנעילה שלש שלש, ואם יש פנאי אומרים חמש. וכן אמר רב עמרם שאין אומר סדר עבודה אלא במוסף כדרך שאומרים סדר תקיעות במוסף ראש השנה וסדר קרבנות היום שאין אומרים בשבתות וימים טובים וראשי חודשים כי אם במוסף בלבד. אבל כבגד מתוך שהיה סדר עבודה חביב עליהם היו אומרים אותו אף בשחרית, וכמה גאונים היו שם ולא יכלו להסיעם ממנהגם:

סה) וכתב רב עמרם בנעילה פותח באשרי וסדר קדושה וקדיש. ועומדין לתפלת הלחש ומתודה לאחר התפלת ג' פעמים וכשיגיע לאתה יודע רזי עולם יאמר אתה נוחן יד לפושעים, מה אנו מה חיינו, ובמקום זכרנו לחיים אומר חתמנו לחיים וחתמנו בספר החיים ובהודאה וחתום לחיים ושים שלום ובספר חיים נזכר ונחתם לפניך, וש"צ אומר באמצע התפלה במקום שאומר אתה יודע ומסיים כי אתה סולחן וחותם ויום הכפורים, אבל יחיד אסור לו לחתום בכרכה בוידוי, כך כתב רב עמרם, וכבר כתבנו לעיל דבין לר' מאיר בין לרבנן יכול לחתום היחיד בוידוי:

סו) ויש שנהגו לאחר שמסיים התפלה של מנחה אומר קדיש ותהלה וסומך תפלת נעילה לתפלת המנחה, כהפלת מוסף לתפלת השחר כך הפלגת נעילה למנחה שאומר תהלה לדוד ואין אומר סדר קדושה אלא במנחה בלבד, כך ראיתי בצרפת בסדר ר"ש ז"ל. וש"צ יאמר סליחות באמצע התפלה ומתודה כמה אנו מה חיינו ומסיים התפלה ואומר קדיש כולו. ואמר רב עמרם שלאחר כך נופלין על פניהן ומתחננים ואומרים בקול רם אבינו מלכנו ואנחנו לא נדע:

סז) ורבינו שרירא כתב לא שמענו מי שעשה כך ואין מנהג, וכהנים נושאים את כפיהן בנעילה כדרך שנשואין במוסף ובשחרית אבל במנחה אין נושאים, דמנחה דשכיחא שכרות בכל יום גזרינן, בנעילה דלא שכיחא שכרות לא גזרינן, וכן כתב רב עמרם. וכתב רב עמרם ששליח ציבור אומר בנעילה פעמיים כבמוסף אבל בשחרית ומנחה אין צריך לאמרו. ומדאמרינן בתענית בריש פרקא דחסידי והאידינא מאי מעמא פרסי כהני ידייהו במנחתא דתעניתא ומדמפרקינן כיון דסמוך לשקיעת החמה מצלו לה כתפלת נעילה דמאי, למדנו מזה דומן תפלת נעילה סמוך לשקיעת החמה הוא:

סח) ובירושלמי בסוף תענית מאי נעילה רב אמר נעילת שערי שמים ור' יוחנן אמר נעילת שערי היכל, אחוה דאימיה דרב אדא הוה צייר גולתיה דרב בצומא רבה, אמר ליה רב כד תחמי שמשא בריש דיקלי את יהיב לי גולתיה דנצלי תפלת נעילה

נעילה, מיחלפא שימתיה דרב תמן אמר נעילת שערי שמים וכא אמר נעילת שערי היכל א"ר מתניה ע"י דהוה רב מאריך בצלותיה סני הוה מגיע סמוך לנעילת שערי שמים, למדנו מזה דכד הוי שמשא בריש דיקלי היינו נעילת שערי ההיכל, (הרב אבן גיאת) :

והלכתא כר' יוחנן דאמר דתפלת נעילה אינה פוסרת של ערבית אלא לכשתחשך מתפללין תפלת החול, ומבדילין בחונן הרעת אתה הברלת כדרך שמבדילין במוצאי שבתות, ואפילו חל יו"כ או יו"ט באמצע השבוע מבדילין במוצאי ואע"פ שאין בו ששת ימי המעשה דסדר הברלות הוא מונה, ובמוצאי יו"כ שחל באמצע שבת ומוצאי יו"ט אין אומרים ויהי נועם שלא תקנה אבות הראשונים אלא במוצאי שבת לחול וגם לא במוצאי שבת ליו"ט, ואף כשבא יו"ט באמצע השבת אין אומרים אותו במוצאי שבת משום דליכא מעשה ידינו :

טז) וכתב רב עמרם לאחר עושה השלום תוקעין תשר"ת פעם אחת והולכין לבתייהם לשלום. וכן כתב רבינו האי ז"ל כי מנהג כל ישראל להקוע במוצאי יום הכפורים ולאו משום חובה אלא זכר ליובל שנאמר ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם או לערבב את השטן ע"כ, ומפורש בראש השנה מראש השנה ועד יום הכפורים לא היו עבדים נפטרין לבתייהם ולא שדות חוזרות לבעליהן תקעו ב"ד בשופר ביום כפור עבדים נפטרין לבתייהן ושדות חוזרות לבעליהן על כן אנו עושין כך זכר לזמן הבית, ואני ראיתי במקומות שאין עושים אלא תקיעה אחת בלבד והיו אומרים דדי בתקיעה אחת לברה זכר ליובל, וי"ל בין למאן דאמר זכר ליובל בין לערבב את השטן צריך לעשות תשר"ת סימן אחד שלם דכתיב והעברת שופר תרועה ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם ותרועה הוא יבבא, וכבר בארנו כי צריך לתרועה אחת תשר"ת תש"ת תר"ת ולכל הפחות מוטב לחוש לספיקות ולא להפסקות כר' יעקב מ"כ ע"כ צריך לעשות תשר"ת זכר לתרועה דיובל שהיו עושים לזמן הבית, וגם לערבב את השטן צריך לתקיעה ותרועה ואי אפשר לתרועה בלא שברים ותרועה כענין תשר"ת, דאמר בראש השנה א"ר יצחק למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין וחוזרין ותוקעין כשהן עומדין כדי לערבב את השטן, דאלמא בתקיעה ותרועה הוא דמיערבב שטן והתם הוא דכתיבי שלשה תרועות צריכין לעשות שלש פעמים תשר"ת מעומד למלכויות לזכרונות ושופרות, אבל ביום כפור דלא כתיבא אלא תרועה אחת די לנו בסימן אחד לערבב את השטן, ושלום, (אב"ן). ודאמר רבה כל שנה שאין תוקעין לה בתחילתה מריעין לה בסופה מאי מעמא דלא איערבב שטן לאו כגון דאיכלע ראש השנה בשבת דהא רבה גופיה אמר מעמא דלא תוקעין משום לא יעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים והיינו מעמא דלולב ודמגילה אלא דאיכלע בחול ואתיליד אונסא ולא תקעי, כך קבלתי מרבותי בצרפת, (אב"ן). ואני ראיתי בצרפת מקומות שהיו תוקעים לאחר תפלת נעילה מיד לפני תפלת ערבית וכן כתוב בתשובת רבינו שלמה ז"ל בסודרו. ואמר הטעם אחרי שאמרו חכמים בשבת בפרק כל כתבי כל מלאכת עבודה לא תעשו יצא תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה ואין האיסור מלתקוע בשבת אלא שמא ילך אצל בקי ויעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים הכא אין לחוש בשכבר למדו הלכות התקיעה מראש השנה והשופר בבית הכנסת ואין לחוש לכך, כך ראיתי ואינו נראה בעיני, (אב"ן). ומנהג ספרד ופרובינצא לאחר תפלת ערבית. יסוד העמרמי ומבדילין על היין כדרך שמבדילין במוצאי שבתות ואע"פ שחל להיות באמצע שבת, ומבדילין על האור מפני שאסור להשתמש בו ביום כפור דא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן מברכין על הנר במוצאי שבתות ובמוצאי יום הכפורים, וכן עמא דבר וכן הלכה. מיהו משונה ויה"כ משבת בדבר זה דבמוצאי שבת מברכין על אור היוצא מן העצים ומן האבנים ובמוצאי יום כפור אין מברכין אלא לאור ששבת אבל לא לאור היוצא מן העצים ומן האבנים, וי"ל במוצאי שבת דמברכין להודיע דאור במוצאי שבת איברי

איברי אבל במוצאי יו"כ דלא איברי לא מברכינן אלא באור ששבת להודיע כי הבערת האש אסורה בו ביום כמו שאר כל המלאכות לשבת בן ליו"כ שנאמר בו וכל מלאכה לא תעשו לכך אין אנו מברכינן אלא באור ששבת ממלאכת איסור להודיע כי מעתה מותרת ליהנות ממנו ויאותרו לאורו, (אב"ן) :

עא) וזה שנהגו כל ישראל להרליק את הנר בערב יוה"כ אומרים העולם משום דבעינן אור ששבת, ואני מצאתי למנהג מעם יפה שכל ארבעים שנה שהלכו ישראל במדבר לא הלכו אלא לשמור נפשותיהם המשולה לנר שנאמר נר אלהים נשמת אדם, ואמרינן (כ"ט כתיב) הרוצה לידע אם שנתו עולה יפה ידליק לו את הנר בראש השנה ויראה אם שנתו עולה, מכאן יש לי סמך לדבר. בפרקי ר' אליעזר בפרק מ"ז ראה סמאל שלא מצא עין לישראל ביום כפור אמר לפני הקב"ה רבש"ע ישראל הם עם אחד בארץ כמלאכי השרת מה מלאכי השרת אין להם קפיצין אף ישראל עומדין על רגליהם ביוה"כ מה מלאכי השרת שלום ביניהם ונקיים מכל חטא אף ישראל שלום ביניהם ונקיים מכל חטא ביוה"כ והקב"ה שומע עדותן של ישראל מן המקורג ומכפר עליהם, (אב"ן). והיינו דאמרינן ביומא בבוליה שתא אית ליה לשמן רשותא לאשמוני אבל ביוה"כ לית ליה רשותא לאשמוני שנאמר יגער ה' בך השמן, השמן בגימטריא שס"ה פחות חד הוי כמנין ימות החמה חסר אחד, ושלוש, (אב"ן) :

עב) כתב ר"י מ"כ דאע"ג דתנן בית הלל אומר מטבילים הכל מלפני השבת ואדם בשבת ובו"ט ותנן נמי כל חייבי טבילות טובלין כדרכן בין בתשעה באב בין ביום הכפורים היינו למאן דאמר טבילה בזמנה מצוה והואיל והיא מצוה הותרה בשבת וביום הכפורים ובמ' באב אבל למאן דאמר אינה מצוה אסור דאיפשר למחר וליומא אחר, תדע דתניא כל חייבי טבילות וכו' כל היום כולו טובלין מן המנחה ולמעלה אינו יכול לטבול, והרי ר' יוסי אית ליה טבילה בזמנה אינה מצוה והואיל וכאן אין צורך תפלה משהי לה עד למחר, ומאן דאמר עד המנחה טובל הני מילי לבעל קרי משום צורך תפלה אבל אדם שאינו בעל קרי אף על פי שכוונתו למצוה לצורך תפלה שאינה מצוה היום יותר מלמחר אסור לטבול, ועוד דקיימא לן כר' יהודה בן בתירה, ועוד דאנן קיימא לן דטבילה בזמנה אינה מצוה, והרי מעשים בכל יום דלגדות שלנו סניא בחדא טבילה, וי"א דלתפלה יכול לטבול ביום הכפורים דלא פטר ר' יהודה אלא לדברי תורה דכתב קרא הלא כה דברי כאש וגו' אבל לתפלה לא כרתנן היה עומד בתפלה ונוכר שהוא בעל קרי כו', וכן פסק בפירושי רבינו חננאל ז"ל דר' יהודה לא קאמר אלא לדברי תורה אבל לתפלה לא ונראין דבריו, וכן עושין אנשי ארץ ישראל וכן מנהג פרובינצא לטבול (ערב) [ביום] כפור וכן עיקר :

כריך רחמנא דסייען.

הלכות סוכה

א) ירושלמי העושה סוכה לעצמו מברך לעשות סוכה וכן בלולב וכן בציצית ובכל המצות, כך מצאתי, וליתא מדקאמר במנחות פרק התכלת שמעוה לההוא דמברך לעשות ציצית א"ל מהו ציצין דשמענא הכי אמר רב ציצית אינה צריכה ברכה דהניא העושה סוכה לעצמו מברך שהחיינו נכנס לישב בה מברך לישב בסוכה, העושה לולב לעצמו מברך שהחיינו נמלו לצאת בו מברך על נטילת לולב, ואילו לעשות סוכה ולעשות לולב אינו מברך ובכל מקום שחולק הכבלי עם הירושלמי הבבלי עיקר, וכ"כ ריא"ף ז"ל, היתה עשויה ועומדת אם יכול לחדש בה דבר מברך זמן מיד ואם לאו לכשיכנס בה מברך :

א"ר

(ב) **אִיךְ** אפי חזינא ליה לרב כהנא דמסדר להו אכסא דקדושה. י"מ א"צ לברך זמן אלולב ואסוכה בעשייהם, דסני להו אכסא, וליתא דאמר בירושלמי סוכה ישנה ב"ש פוסלים וב"ה מכשירים הנא צריך לחדש בה דבר, חבריא אמר מפת ור' יוסי אמר כל שהו מאן דאמר כל שהו ובלבד על פני כולה הא למדת דחידוש בגופה בעינן, והא דמסדר להו רב כהנא לאו אומן דלולב וסוכה קאי אלא אומן דמסוכה וישיבתה דתרווייהו מסדר להו רב כהנא אכסא דחייב מצוה אחת ניהו ולא אומן דלולב דלא מיפטר בההיא וצריך לברוכי בעשייתו או בנמילתו דהוא חייב מצותו, דזמן דמצוה אין מברך עליו אלא פעם אחת או בשעת עשייה או בשעת חיוב, (הרב אבן יצחק גי'את). והלכתא סוכה ואחר כך זמן דחייבא דיומא עדיף והזמן על ידי חיוב היום בא לו שהיום גורם לזמן שיבא, והנכנס לישב בה כל שבעה מברך על כל פעם ופעם דהלכה כרבנן דאמרי אין לדבר קצבה הן להרבות הן למעט, חוץ מלילי יום טוב הראשון של חג דיליף חמשה עשר חמשה עשר מתג המצות דלילה הראשון חובה מאן ואילך רשות כדמוכח. בערבי פסחים: ואין הלכה כר' אליעזר דאמר ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה אחת ביום ואחת בלילה, תדא דיחיד ורבים הלכה כרבים, ועוד דר' אליעזר שמותי הוא, ועוד דחזר בו ר' אליעזר:

(ג) **וְאָמַר** רב האי ז"ל מנהג פשוט וידוע הוא שהנכנס לסוכת חבירו לבקרו בחג מברך כל זמן שהוא נכנס לישב בה בין תחת סוכה של עצים בין תחת סוכה של קנים בין מועד שם בין אינו מועד, ולדברי חכמים מי שלא אכל בסוכה בלילי יו"ט הראשון אין לו תשלומין ועל זה נאמר מעוות לא יוכל להקין, ויוצאין. מסוכה לסוכה בשיש לו שתי סוכות, ועושים סוכה בחולו של מועד ואם נפלה חזור ובונה אותה או הבא מן הדרך ואין לו סוכה או גר שנתגייר בינתיים וקמן שגדל בינתיים והגיע לחינוך מצות:

(ד) **וְאָדָם** יוצא ידי חובתו בסוכת חבירו שנאמר כל האורח בישראל ישבו בסכות מלמד שכל ישראל ראוי לישב בסוכה אחת. ושאלו לרב האי ז"ל שני אחין או שני שותפין שעשו סוכה קמנה שאינה מספקת לכולן לאכול ולישן בה ואלו מקצתן אוכלין וישנין ביום זה וחבריהם בבתיהם וכן עושין האחרים יוצאין ידי חובתן בענין זה או לא. והשיב לענין אכילה ושתיה דרך כל איש ואיש לאכול ולשתות לברו זה בשעה זו וחבירו בשעה אחרת ולהמשיך בפרפראות לעשות היכר יוצאין, אבל לענין ישיבה ושינה בסוכה שאין להם קבע מה יוכלו לעשות אם אין להם מקום לעשות בו סוכה כל אחד יאכל בשעה שיוכל וישנין זה לילה זה וזה לילה אחר או זה חצי לילה וזה חצי לילה ותבא עליהם ברכה שחביבה עליהם המצוה ביותר, דהשתא שומרי ננות ופרדסין פמורין כל שכן מי שאין לו מקום לעשות בו סוכה ועוד המצמער משום בקי ומשום סירחא פמור כל שכן המצמער מפני הדוחק אלא יעשו משמרות ביניהם לפי מה שהיא מחוקת (ויאכלו) וישנו בה אלו ללילה זה ואלו ללילה אחר ויצאו כולן ידי חובתן:

(ה) **וְאָמַר** רב נפרנאי גאון ז"ל מצות סוכה לעשותה כל אחד בביתו ולאכול ולשתות לדרור ולישן בה, ובבית הכנסת אין צריכין לעשות סוכה, אבל אם יש באותה העיר שווקים ורגילין ישראל לבוא שם בחג הסוכות יעשו לשם סוכה לאותם המתקבצין כדי שיאכלו וישתו וישנו בסוכה של בית הכנסת, אבל להוציא שם ספר תורה לא נכון לעשות כן. ואין מנהג כך בשתי ישיבות ואין עושין סוכה בבית הכ"נ כל עיקר, וזה שמביאין ראייה מן הכתובים איש על גגו ובחצרות בית אלהים בעזרא ובבנין הבית מעשה זה בירושלים היה שהיו עולים לרגל ואכסניא נעשית ירושלים כשעולים לרגל, שאלו לרב האי מנהגנו מי שאין לו מקום לעשות לו סוכה אי עושה אותה בבית הכ"נ או מי שאין ידו משגת או שאין לו פנאי לעשותה אי יוצא בה י"ח ונכנס ויושב בה ומברך ויוצא או לא, השיב הלא אתם ידעתם שחייב אדם לשום מדורו כל ז' בסוכה ואם יכול לדרור בבית הכ"נ ולאכול ולישב

זלישב שם וראי נכנס ויושב בה ומכרך אבל כל י"ח לא יצא, ושאתם אומרים אין ידו משנת הלא מחצלת של קנים שיתקן ראשי מדנים או קנים שיוסך בהן דיו, ואם אי אופשר לו בכך מה יעשה, ובנגד עושים אותה ככה"נ שלהם וכן היה מנהג ישראל אף במקדש שנא' איש על גגו ובחצרות בית אלהינו. בהשובת הגאונים וששאלתם אנו האידנא מי חיביבין למיעבד סוכה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות או לא, כך ראינו דלא מיחייב בר ישראל למיעבד סוכה אלא בביתו בדירתו היכא דאכיל ושתי וגני תמורת דירתו של כל השנה אבל בתי כנסיות ובתי מדרשות אינן מיוחדים אלא לתפלה ולהתעסק בהן בדברי תורה, אבל אם עושין אותם לשם עוברי דרכים שאוכלים שם וישנים שם יפה הם עושין, אבל בני העיר אין יכולין לסמוך על סוכה של בית הכנסת ולצאת ידי חובתן ואין יוצאין אלא בסוכה של כל אחד ואחד בביתו, לפיכך כשעושין אותה בבית הכנסת אין צריכין לברך עליה שלא לעצמן הן עושין אותה אלא לעוברי דרכים, וכתב רב עמרם הכי ולברך לישב בסוכה צריך לברך על כל פעם ופעם שנכנס לה אלא כיון שאין לה קביעות אלא בישיבה בסעודה ויש קידוש וכוס וסעודה לפניו סודרן על הכוס, דאיתמר רב אמר סוכה ואח"כ זמן ורבה בר בר חנה אמר זמן ואחר כך סוכה והלכתא סוכה ואחר כך זמן, וזמן על הכוס של קידוש הוא סודר, למדנו מתוך תשובות של רבינו האי ז"ל שהמנהג שעושין בספרד סוכה בחצר בית הכנסת ונכנסין ויושבין שם רוב הקהל ומכריכין לישב בסוכה בישיבה בעלמא יפה הן עושין אבל כל ידי חובתן לא יצאו כי הסוכה היא תמורת דירתו של כל שנה לישב בה ולמייל בתוכה ולאכול ולשתות ולישן ולשנות בה והם אין עושין אלא ישיבה בעלמא :

ז) מתניתא (פ"ג דסוכה) היו לו כלים נאים מעלן לסוכה מה"מ דת"ר בסוכות תשבו כעין תדורו מכאן אמרו היו לו כלים נאים מעלן לסוכה ואהא קאי רבא משום דהשבו כעין תדורו ובית העשוי לכבוד בעינן דאמרינן שם אמר רבא מאני מיכלא לבר ממטללתא, והפירוש מאני מיכלא כגון כלים שמוחנים בהם כריחים ולשין בהן כעריבות ויורות גדולות המבשלין בהן, דלא חיובה תורה אלא בדברים הרגילין לדירה ובית העשוי לכבוד בעינן ואותן הכלים לאו אורח ארעא לעיולניהו במקום שבני אדם דרים אלא בחדר גאופים, ואותן בני אדם שמחמירים להוציא מן הסוכה קערות לאחר שאכלו מועים הם ומפרשי מעמא שמחמירין משום מאיסותא וליתא, וכן סוכה בהלכות גדולות דמפרש מאני מיכלא מאני דמשהו בהו חמירא ואע"י דליישי בהו ומאני דמחני בהו אבל מאני משתיא במטללתא והוא הדין לקערות וכל הכלים הבאים בבית, שרגא אמרי לה במטללתא ואמרי לה לבר ממטללתא, וזאת לא אמרה רבא אלא אנב נרגא נסיב לה תלמודא ולא משום תשבו כעין תדורו ולא משום מאיסותא כמו שפ"ר רש"י ז"ל דאפי' שרגא דדהבא מיקרי שרגא דליכא מאיסותא, וגבי שבה אמר ר' אבהו הוה מטלמל שרגא דלא מיקרי מאוס אלא נר ישן של חרש, ומעמא דהכא כדמפרש, ולא פליגי הא בסוכה גדולה והא בסוכה קטנה ומשום דמיבעית כיון דקטנה היא כי מדליק לה שרגא ומעיייל לגווה ממשיך לבר ולא מקיים מצות סוכה אבל בסוכה גדולה שרי, ואי משום מאיסותא מה לי גדולה מה לי קטנה, ועוד מאי שנא במאני מיכלא דלא אפליגי בין סוכה גדולה לקטנה, ותדע דההיא סיפא דשרגא רבא לא אמרה אלא ר' יהושע בן לוי אמרה בפרק לולב וערבה אין לו כלים להוריד מהו ר"ח בר רב אמר פוחת בה ארבעה וריב"ל אמר מדליק בה את הנר ומעמט שיעורא דסוכה קטנה ועדיפא למיפסלה כהכי מעיולי מאני מיכלי, ולא פליגי הא לן והא להו לבני ארץ ישראל דליכא יו"מ פוחת ולהנהו מיירי ר"ח בר רב ולבני בבל דאיכא יו"מ ומיתב יתבינן מיירי ר' יהושע בן לוי דמדליק בה את הנר, וכן דרך התלמוד דבני בבל מיירי לבני ארץ ישראל ובני ארץ ישראל לבני בבל, ובפרק קמא דשבת גבי תפלה ערבית רשות כי האי גוונא ודוק ותשכח, ופריך תלמודא תינת סוכה קטנה סוכה גדולה מאי איכא למיטר דמעיייל בה מאני מיכלא וכדרבא מכלל דשרגא לא

לא אמרה רבא ולא טמעמא דמאני מיכלא דשייך בהו, ונקט פסולה בהדלקת הנר
דממעט לה אבל במאני מיכלא אינו ממעט לה אלא ודאי כדפרשינן ותו לא מידי,
כפר'ת, והב מהור :

ז) **במגלת** סתרים מצאתי בירושלמי דפרק כיצד מברכין המן תנינן סוכה ז' כיצד גמר
מלאכול לא יתיר את סוכתו אבל מוריד הוא את הכלים מן המנחה ולמעלה
בשביל כבוד יו"ט האחרון, ר' אבא בר כהנא רב חייא בר אשי בשם רב צריך אדם לפסול
את סוכתו מבעוד יום ר' יהושע בן לוי אמר צריך לקדש בתוך ביתו ר' יעקב בר אחא
בשם שמואל אמר קידש בבית זה ונמלך לאכול בבית אחר צריך לקדש ר' אחא רבי חיננא
בשם ר' אושעיא מי שסוכתו עריבה עליו הרי זה מקדש בלילי יו"ט האחרון בתוך ביתו
ועולה ואוכל בתוך סוכתו א"ד אבון ולא פליגי מה דאמר רב כשלא היה בדעתו לאכול
בבית אחר ומה דאמר שמואל כשהיה בדעתו לאכול בבית אחר א"ד מנא אתיא דשמואל
כר' חייא ודר' אושעיא כריב"ל ש"מ מקדש בתוך ביתו ועולה ואוכל בתוך סוכתו כדרא
דוכתא דמיא דהא סוכתו עריבה לו והתם קביעותיה מיעקר אבל היכא דנמלך צריך לקדש, מכאן
ראיה לרבינו נסים דמקדשין בבהכ"נ לאפוקי אורחין דאכלי ושתי בני כנישתא פירוש בבית
הסמוך לבית הכנסת שיוצאין בקידוש בהכ"נ לפי שברעתן בשעת קידוש לאכול שם. שאלו
לרבינו נסים מכרי קיימא לן כרב אשי דאמר חזינא ליה לרב כהנא דמסדר להו אכסא
דקידושא וגמרינן מינה דמאן דעביד סוכה או לולב לא צריך ליה לברוכי זמן דסגיא ליה
בזמן דכסא ומאי שנא בשופר דמברך זמן ולא סגי בדכסא כלולב דמגי בדכסא כדכתב
בהלכות גדולות דאנן קיימא לן דאומר זמן בר"ה ויו"כ, והשיב דר"ה ויו"כ אינו מן התורה
אלא שלשה רגלים כדאיבעיא לן בבבלי מערבין מהו לומר זמן בהן, ורב ושמואל אמרי אין
אומר זמן [אלא] בנ' רגלים וכן הוא אומר בירושלמי תנא אין אומר זמן אלא בשלש
רגלים, א"ר מנא מתניתא אמרה כך כחג המצות וכחג השבועות וכחג הסוכות תנא כל
שכתוב בו מקרא קדש צריך להזכיר בו זמן, ואע"ג דמסקינן בעירובין והלכתא אומר בהן זמן
אבל מדאיצטריך למיבעי ולאסוקי אלמא דומן דר"ה ויו"כ מדרבנן ולא אתי זמן דכסא מדרבנן
ומפיק זמן דשופר מדאורייתא, אבל זמן דלולב וסוכה דאורייתא ואתי זמן דכסא דאורייתא ומפיק
זמן דלולב ולא צריך למימר זמן בנטילת לולב ולא בעשייתו, ואני נפלאתי כי בכל הגלות אומר
זמן בלולב או בעשייתו או בנטילתו כדתיניא העושה לולב וכו' ומי שלא בירך בעשייתו
מסדר להו בנטילתו, כרב כהנא לברכת זמן דסוכה ולישב בסוכה, ועוד דכיון דומן
דר"ה ויו"כ מדרבנן ודשופר נמי מדרבנן וליפטר בכסא דאתי דרבנן ומפיק דרבנן, אלא
מאי אית לן למימר דומן דכסא לא יכול למיפטר זמן דשופר לפי שאין מצות שופר בלילה
אע"ג דהכל דרבנן, הן הכי נמי לא אתי זמן דסוכה דאורייתא לאפוקי זמן דלולב דאורייתא
לפי שאין מצות לולב בלילה וצריך לברך זמן בנטילתו אם לא בירך בשעת עשייתו, והא
דרב כהנא דמסדר להו אכסא דקידושא אומן דסוכה ואישיבתה קאי ולא אומן דלולב דהא
קאי עלה [דסוכה] דהיתה עשויה ועומדת אם יכול לחדש בה דכר מברך זמן מיד ואם לאו
לכשיכנס בה מברך שתים ואמר רב אשי וכו' ולולב מאן דכר שמיה וכן עיקר, (אב"ן) :

בריך רחמנא דסייען :

הלכות לולב

ח) **ולקחתם** לכם ביום הראשון, ולקחתם שהיא לקיחה לכל אחד ואחד, לכם משלכם
להוציא את השאול ואת הגזול, פרי עץ הדר שמעם עצו ופריו שוים זה
אתרוג. והנן לולב הגזול והיבש פסול יבש פסול דבעינן הדר וליכא ובירושלמי לא המתים
יהללוהו, וגזול פסול דכתיב לכם ואפילו ביו"ט שני כדר' יוחנן משום דהוה ליה מצוה
הבאה

הבאה בעבירה דכתיב והבאתם גזול וגו' גזול דומיא דפסח דלית ליה תקנתא, ומשום חומר יו"ט ראשון דאורייתא אמרו רבנן ביו"ט שני ושאר ימים שיוצא בשאל ובגזול. ואמר רב פלמי היבשים פסולים בין ביו"ט ראשון בין ביו"ט שני, ויש שאומרים כי כל הפסולין שבמשנה לענין ד' מינין שבלולב כולו ביו"ט ראשון קיימא דהוא מדאורייתא אבל בשאר יומי דרבנן כשרין לא שנא גזול ויבש ולא שנא שאר פסולין וכדו' יצחק בר נחמני אמר שמואל לא שנו אלא ביו"ט ראשון אבל ביו"ט שני מתוך שיוצא בשאל יוצא בגזול דפליג אדו' יוחנן חדא דרב אשי בתראה אוקים לבולה מתניתין ביום טוב ראשון אליביה, ועוד דלגבי אתרוג שנקבחהו עכברים בלישנא בתרא דאמר רב זה הדר בניחותא דכשר ואילו מתניתין תנן ניקב וחסר כל שהוא פסול ואוקים רב אשי למתניתין ביו"ט ראשון הא בשאר יומי כשר כדו' חנינא דמטביל ביה ונפיק ומדחיי ביו"ט ראשון כל פסולי דמתניתין נמי ביו"ט ראשון הוא וכן פסקו בתראי וכדו' יצחק בר נחמני בשם שמואל כל הפסולין אינן פסולין אלא ביו"ט ראשון:

(ט) **וכתב** רבינו יעקב מ"כ זה שאנו חולקין בין יו"ט ראשון ליו"ט שני לאו משני ספק ראשון קאמר דההוא ודאי יום טוב ראשון הוא דמיתקרי וכל חומר יו"ט ראשון עליו בין לענין מלאכה וקידוש ותפלה והבדלה לבד ממת דגדול כבוד הכריות וכו', ושלחו מהם הזהרו במנהג אבותיכם, ומנדין על שני ימים טובים של גלויות, אלא יו"ט שני הוא יום השלישי לחג וראשון לחול המועד דאין בו ספק ראשון וכן עיקר, (אב"ן):

(י) **ותניא** ארבעה מינין שבלולב שנים מהם עושים פירות, העושין פירות יהו זקוקין לשאינן עושין פירות ושאינן עושין פירות יהו זקוקין לעושין פירות, העושין פירות אלו תלמידי חכמים המרביצים תורה ברבים ומבקשין רחמים על בעלי בתים שינצלו מכל פורענות, דשלחו מהם ליבעון רחמי איתכליא על עלייא שאלמלא עלייא לא מתקיימין איתכליא, ושאינן עושין פירות כו' אלו בעלי בתים שעושין נחת רוח לחכמים ותלמידיהם, ואינן יוצאין ידי חובתן עד שיהו כולן באגודה אחת שנאמר הכתה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה, ד"א פרי עץ הדר מה אתרוג זה יש בו ריח ויש בו אוכל כך ישראל יש בהן בני אדם שיש בהם תורה ומעשים טובים. כפות תמרים מה המרה זה יש בו אוכל וריח אין בו כך יש בני אדם שיש בהם תורה ואין בהן מעשים טובים. וענף עץ עבות מה הדם זה יש בו ריח ואין בו אוכל כך ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה. וערבי נחל מה ערבה זו אין בה לא ריח ולא אוכל אף ישראל יש בהן בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים, אמר הקב"ה לאבדן אחד אחד אי אפשר אלא יעשו כולן אגודה אחת ויכפרו אלו על אלו לפיכך הוהיר הכתוב ולקחתם לכם ביום הראשון כו', ד"א ארבעה מינין שבלולב כאים לרצות על המים כשם שאי אפשר להם בלא מים כך אין העולם מתקיים בלא מים לפיכך צוה הקב"ה להרצות בארבעה מינים הללו לפני המקום כדי שיתרצו לפני וירדו להם גשמים בעתם. וראיתי בהגדה ולמה באתרוג שהוא דומה ללב לכפר על הרהורי הלב, ולמה בחרים שהוא דומה לעינים לכפר על סיקור עינים הדא הוא דכתיב ולא תתורו אחרי לבבכם וגו', ולמה בערבה הדומה לשפתים לכפר על במיו שפתים, ולמה בלולב אלא מה לולב אין לו אלא לב אחד אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים, (אב"ן):

(יא) **וראיתי** במדרש כל המקיים מצות אתרוג ואגודתו כאילו קיים כל המצות, וי"ל שהרי אתרוג עם שלשת מינין עולין תרי"ג, (אב"ן). וכפות לא נאמר אלא כפות לומר לך פרי עץ הדר אחד, כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל באגודה אחת. לולב מצוה לאגרו לא אגרו כשר, מאי מצוה משום זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות לולב נאה שופר נאה סוכה נאה וכו', וכל המקיים לולב באגרו והדם בעבותו כאילו בנה

בנה מזבח והקריב קרבן שנאמר אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח :

(יב) **תנן** התם במנחות פרק הקומץ ארבעה מינין שבולב מעכבין זה את זה ואמר רב חנן בר אבא לא שנו אלא שאין לו אבל יש לו אין מעכבין . בהלכות פסוקת ובגדולות אין לו מעכבין דכולהו חדא מצוה היא דכתיב ולקחתם עד שתהא לקיחה תמה בכל חד וחד , יש לו [אין] מעכבים דא"ל דלא איצטריך לאגבוהי לכולהו בהרדי אלא אף בהגבהת כל אחד ואחד יצא דקיימא לן כרבנן דלולב אין צריך אנד . וכשם שאין פוחתין מהן כך אין מוסיפין עליהן , לא מצא אתרוג לא יביא לא פריש ולא רמון כדי שלא תשהכח תורת אתרוג דילמא אתי למיסרך , ותניא כולן כמושין יבשין פסולין ר' יהודה אומר כשרין ומעשה בבני כרכום שהיו מורישין לולביהן לבניהן אמרו לו אין שעת הדחק ראייה , למדנו מזה דאליבא דכולהו בשעת הדחק כשרים , ואם לא נמצאו לחים יוצאים ביבשין דאין לך שעת הדחק גדול מזה וממה שאיפשר למצוא [יביא] , ומי שאינו מוצא כלל אל יביא ממין אחר :

(יג) **ושאלו** לרב פלמי לולב הגזול והיבש פסול אם נמצאו שלשת המינים כשרים ואיכא לולב או אתרוג יבש דליה ביה מששא סמכינן אדר' יהודה בשעת הדחק או כרבנן , והשיב הלכה כסתם מתניתין ופסולין בין בהדס בין בלולב בין באתרוג בין בערבה , חדא דיחיד ורבים הלכה כרבים , ועוד שסתם במתניתין ומחלוקת בברייתא הלכה כסתם מתניתין כדאמר בפרק החולץ ליבמתו , הילכך ד' מינים שבולב יבשין פסולין בין ביו"ט ראשון בין ביו"ט שני וכמושין כשרים , אבל ודאי במקום שאי אפשר להביא אותן לחין כשהן הדרוין ואף בכמה פרסאות יוצאין ביבשים , שאף חכמים שאמרו יבשין פסולין במקום שאי אפשר מודים שיוצאין בהן דתניא א"ר יהודה מעשה בבני כרכום וכו' ומדלא אמרו לו שלא ברצון חכמים היו עושין אלא אמרו לו אין שעת הדחק ראייה למדנו מזה דאליבא דכולהו בשעת הדחק כשרים ואם לא נמצאו לחים יוצאין ביבשין דאין לך שעת הדחק יותר מזה :

(יד) **שיעור** אתרוג הקמן ר' מאיר אומר ר' יהודה אומר ר' יהודה אומר ר' יהודה ור' מאיר הלכה כר' יהודה ובגדול כדי שיאחזו שתיהן בידו אחת דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר אפילו אחד בשתי ידיו , ר' יהודה סבר שיהא הלולב והאתרוג נישאין בידו אחת ולא יהא האתרוג כל כך גדול שיצטרך ליטול הלולב בידו אחת והאתרוג בשניה ור' יוסי סבר אף אם האתרוג גדול כל כך שלא תביל היד ליטול שתיהן ויצטרך שתי ידיו לאתרוג ולולב זה בידו אחת וזה בשניה כשר , וכן פירש רבינו האי ז"ל וכך היא בירושלמי סבר ר' יוסי אילו היה כתוב וכפות המרים יאות לא כתב אלא כפות המרים זה בידו אחת וזה בידו אחת אבל אי הוה כתב וכפות היה לך לומר ששניהם בידו אחת , והלכתא כר' יוסי דנמוקי עמו , וכן עמא דבר :

(טו) **עקום** דומה למגל פסול והוא שעקום לפניו אבל לאחוריו דרך גדילתו הוא וכשר . וכתב רבינו האי ז"ל הלולב מכפנים הוא צימח ורבוץ כלפי חוץ אם מפאת פניו עקום משונה הוא ופסול ואם מכלפי חוץ שהוא אחתיו דרך גדילתו הוא וכשר , ועקום לצדדין בעקום לפניו דמי ופסול , חרות פסול כחירות של דקל שיוצא מכלל לולב , דומה לחרוה כשר היינו שנפרדו עליו ויוכל אדם לחברן , לולבא דמליק כחד הוצא בעל מום הוא ופסול :
(טז) **ואמר** רבינו האי ז"ל דרכו של לולב לעלות בשני הוצין דבוקין זה בזה מפני שכל הוצין היוצאין על גבי שדרו מתמעטין ועולין ובזמן שעולין למטה מראשו של שדרו הוצין היוצאין מצדדיו וכלין ונשארו שנים אלו כאשר הוא עולה כשר ואם אין על ראשו שלשה בדים אלא אחד והשאר עולים דרך אותו צד וכן כל הלולב דרך צדו אחד הן עולין הכדים בעל מום הוא ופסול . נחלקה התיומת פסול , בהלכות פסוקת ובגדולות התיומת הוא גבא דהוצא היכא דרבצן אהרדי דמהיים להו ומשוי להו

להו חר אם נחלקה פסול, וכן כתב רבינו האי ז"ל שכל העלין הן תיומות שפולין העלים לשנים ואם התיומת האמצעית קיימת אע"פ שנפרדו שאר התיומות כשר וזהו נפרדו עליו כשר וצריך לחברו דהנן ר' יהודה אומר יאגרנו מלמעלה כפות המרים כפות שיאגרנו, וכך מנהג כל ישראל לחור אחר לולב שלא נפרדו עליו ואם לא ימצא אלא הוא ותתיומת קיימת שלא נחלקה כשר :

יז) תנן הרם הגוול והיבש פסול עבות כשר שאינו עבות פסול, היכי דמי עבות אמר רב יהודה והוא דקיימא התא תלתא טרפי בחד קינארב כהנא אמר אפילו תרי וחד רב אחא מהדר אתרי וחד הואיל ונפיק מפומיה דרב כהנא אמר ליה מר בר אממר אבא להווא הרם שומה קרי ליה, ואית דפסקי כרב יהודה דכתיב הביאו עלי הרם ועלי עץ עבות ועשו סוכה ואמרינן היינו הרם היינו עץ עבות ואמר רב חסדא הרם שומה לסוכה ועץ עבות ללולב נמצא ההרם שומה פסול להושענא, הרב אבן גיאת, ואין ראייה לדבר מכאן דדילמא עבות קרא תרי וחד והרם שומה לסוכה חד וחד, (אב"ן). ובהלכות גדולות פסק כרב יהודה והרם שומה פסול להושענא בין לחוריה בין בעבות והיכי דמי הרם שומה דרבנן טרפיה ופתין, ולא נהירא לי מדאמימר דלעיל, (אב"ן) : **יח) ורב** פלמוי אמר כיון שיש בו שלשה הרסין עבות כרב יהודה יכול ליתן בו ממי שאינו עבות כמה שירצה וכן מנהג בשתי ישיבות, וכן כתבו רב סעדיה ורב נטרונאי ורב משה ז"ל דהא סיב הרקל ועקרו הן כשרים לאגוד בהן לר' יהודה דאין אוגרין את הלולב אלא במינו ואע"ג דסכר לולב צריך אגר הואיל ומין לולב הן וכל שכן לרבנן דאין צריך אגר, וכל שכן בהרם שאינו עבות דכשר למלאות בו, וכן מנהג כל ישראל למלאות בהרם שאינו עבות לנאותו. נשרו רוב עליו ונשתתירו בו מיעוט כשר ובלבד עתה עבותו קיימת ומשכחה לה באסא מצראה שיש מביכותיו שבעה עלין בקנין, ואע"פ שיש לו שם לזוי כשר. יבשו רוב העלין ונשתתירו בו ג' בדי עלין לחין בראש כל אחד ואחד כשר. ואמר רבינו סעדיה ואי איכא שלשה קיני ברישיה סגי ליה בהכי, לרביו ג' בדי עלין לחין קנים הם ובכל אחד ג' קיני ברישיה, ואין נראה דהא מתחילה איצ טפי אלא ג' עלין בראש כל אחד ואחד, וכן כתב רב חפץ גאון אם נשתתיר בו בכל אחד ג' עלין לחין כשר. והניא ר' ישמעאל אומר פרי עץ הדר אחד, כפות המרים אחד, וענף עץ עבות שלשה, וערבי נחל שתים, ואפי' ב' קמיין ואחד שאינו קטום ר' טרפון אומר אפי' שלשה קטומים, והלכה כר' טרפון דחור בו ר' ישמעאל לגבי ר' טרפון, מכל מקום מצוה מן המובחר להיות שלשה שלמים מדאמר להו שמואל להנהו דמוכני אסא אשוו זביניכי ואי לא דרשינא לבו כר' טרפון ומדלא דריש להו ש"מ כך מצוה מן המובחר להיותן כולן שלמים, וכן כתב רב שר שלום ז"ל :

יט) ושמעתי שיש מקימות שנוהגין בלולב ס"ח בדים של הרם כמנין לולב, ואני מצאתי מצוה מן המובחר להיות בלולב עלין כמנין לולב, (אב"ן הירחי). וכתב רב נטרונאי ז"ל שהרם של לולב אין צריך שיהא עבות אלא שלשה ברין בלבד והלכה כר' טרפון ואפי' אליבא דר' ישמעאל ור' עקיבא דמחמירי טפי מר' טרפון לא מצרכי אלא שלשה ברין, וזה שנהגו להרכות בו כדי לנאותו :
נשלם הלכות לולב, בריך רחמנא דסייען .

הלכות אתרוג

כ) אתרוג הגוול והיבש פסול, עלתה בו חזוית על רובו נמלה פטמתו נקלף נסדק ניקב וחסר כל שהוא פסול, עלתה חזוית על רובו בין במקום אחד בין בשני מקומות פסול, על מיעוטו במקום אחד כשר ובשני מקומות הוא ליה כמנומר זפסול, ובחוטמו שהוא חודו של אתרוג אף בכל שהוא פסול דאין זה הדר, ירושלמי המן

תמן אמרין רובו מצד אחד וחושמו כרובו לפסול, אלמא רובו ומיעוטו שאמר מצד אחד הוא ולא מכל צדדיו. נמלה פממתו פסול, הנא ר' יצחק בן אלעזר נמלה בוכנתו, וחניא בברייתא עלתה חזוית על רובו נמלה בוכנתו נסדק נקלף ניקב וחסר כל שהוא פסול, למרנו דנמלה פממתו דמתניתין היינו בוכנתו דברייתא. ובירושלמי נמלה פממתו תמן אמרין נמלה שושנתו ר' יצחק בר חקלא אמר פיקא, ופירש רב האי ז"ל פיממא של אתרוג עם החומס היא כפיממא של רמון וזהו שושנתו ופיקא היא עגולה כדהנן לא יזה לא על הכוש ולא על הפיקא, ובוכנתו דתני ר' יצחק בן אלעזר לענין נימל עוקצו כשר דתנן והוא העוקץ שהאתרוג תלוי בו באילן כבוכנא באסיתא, ואותו עוקץ נכנס באתרוג שיש לו מקום עמוק קצת כבאסיתא, בוכנא הוא הסדוך שבו שוחקין התבלין באסיתא, ופירשו חכמים בוכנא בא ואכנה, אסיתא חסירתא, ואם נמלה הבוכנא לגמרי שלא נשאר מן העוקץ בו כלל פסול אבל אם נימל מעוקצו ולא הכל לפי שקצת מן הבוכנא קיימת בתוך האתרוג שעיקרו קיים כשר, ומסתברא כרבינו האי ז"ל ובוכנתו דר' יצחק בן אלעזר לאו היינו פממתו דמתניתין כלל אלא לענין עוקצו כשר וזא לחלק דהיכא דלגמרי נימל פסול אחרי שנימל אותו עיקר הנכנס באתרוג כבוכנא באסיתא דהוה ליה חסר קצת, אבל הבולט שלא נכנס ממש בגוף האתרוג כשר, (אב"ן):

כא) ניקב נקב מפולש שנראה הנקב משני צדדין בכל שהוא ושאינו מפולש ככאיסר והחמירו עליהן כל ישראל אף אם אינו מפולש וניקב כפי המחט כל שהוא שפוסלין אותו ב' ימים טובים הראשונים, (אב"ן):

בפסוקות גדולות פסקו כלישנא קמא דרב דאתרוג שנקבוהו עכברים פסול אף ביו"ט שני, דאע"ג דר' חנינא מטביל ביה ונפיק ביה ביו"ט שני ומתניתין דחסר כל שהוא פסול ביו"ט ראשון, שאני נקבות עכברים דמאיסא ופסול בכל ימות החג לברך עליו, וכן כתב רב נשרונאי דרב ור' חנינא הלכה כרב, ובכל ימות החג נקבוהו עכברים פסול דאי ביו"ט ראשון בלא נקובת עכברי דמאיס הנן חסר כל שהוא פסול:

כב) ורבינו האי מחליף הגירסות לישנא בתרא דרב לקמא ופסיק כלישנא בתרא דהוא גריס [בל"ב] כך אתרוג שנקבוהו עכברים אמר רב אין זה הדר ופסול אינו והא ר' חנינא מטביל ביה ונפיק ולר' חנינא קשיא מתניתין דתנן חסר כל שהוא פסול לא קשיא מהניתין ביו"ט ראשון ודר' חנינא ביו"ט שני והלכה כר' חנינא דרב תלמיד לבני ר' חנינא הוה ואין הלכה כתלמיד במקום רב, ואין כגרכת רבינו האי בכל ספרינו:

כג) ואין אונדין את הלולב אלא במינו דברי ר' יהודה זר"י למעמיה דאמר לולב צריך אגד ואי אגד ליה במינא אחרינא הוה ליה חמשת מינים, ואם רצה לקשרו בנימוניות של זהב כמנהג יקירי ירושלים הרשות בידו ובמינו יאגדנו מלמטה, ובמקום שאונדין אותו היו עושין כן יקירי ירושלים אבל למעלה מן התיומת עד העיקר כדרך שאונדין אותו העולם בכפות התמר עד יום הושענא רבה שמינחין אותו פרוד לא יתכן לאגדו ולקשרו ולסככו בנימוניות של זהב ולא ליהו בנימוניות חציצה בין הלולב להרס ולערבה אבל יוכלו לאגדו מן התיומת עד ההרס: וזה שנהגו לאגדו סביבותיו מן התיומת עד עיקרו על שום שנאמר כפות כפות שלא יפרדו עליו. וביום הושענא רבה שנשלם כל לקיחתו מניחין אותו פרוד להודיע כי נגמרה חובתו מדרבנן זכר למקדש, (אב"ן). ומכל מקום קיימא לן הרבנן דפליגי אדר' יהודה דאמרי דלולב אין צריך אגד ונהגו לאגדו משום זה אלי ואנוהו:

כד) ובשמיני ספק ז' ולא נמלינן ליה בלא ברכה כי היכי דיתבינן בסוכה ולא מברכינן, לפי דסוכה דכל ז' הוא מדאורייתא החמירו בספיקו ומשום דשלוה מהם וכו' ולולב דאינו מן התורה ז' אלא במקדש דכתיב ושמחה לפני ה' אלהיכם ז' ימים ובגבולין יום אחד ושאר הימים זכר למקדש לא החמירו בח' ספק ז' ליטלו בלא ברכה, (אב"ן):

כה) ארבע מינין שבלולב אין יוצאין בהן אלא דרך גדילתן, ואותן הפתאים שלוקחין האתרוג חוטמו למטה ועוקצו למעלה כדרך שתלוי באילן, בודים מלבן ואינן יוצאין ידי חובתן דבתחילת גדילתו חוטמו למעלה ועוקצו למטה כדרך כל פירות האילן ולבסוף מתוך כבודו נהפך את שלמעלה למטה וכן דרך שאר הפירות הכבדים, ולכך תקנו חכמים לברך על נשילת לולב להודיע שחייב ליטלו כדרך גדילתו, ולא תקנו לברך על לקיחת לולב אע"פ שכתוב בתורה ולקחתם שהלקיחה היא הקנייה במשמע והנשילה היא לשון נשיאה, (אב"ן):

כו) ומותר לקחת את הלולב והאתרוג בסודרו ויוצא בו דלקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה אם הוא דרך כבוד דכל לנאותו אינו חוצץ אבל ככלי אסור דכלי דרך ביוני הוא וחוצץ, ואם נשאר עלי ההרס וערבה ועלי הלולב בינתים אינו חוצץ דכל מין שבמינו אינו חוצץ:

כז) הדם של מצוה אסור להריח בו דלריחא קאי ומריחא הוא דאקצייה כל ז', אתרוג של מצוה מותר להריח בו דלאכילה קאי ומאכילה הוא דאקצייה כל ז' מריחא לא אקצייה, וכי מריח בו מברך אשר נתן ריח טוב בפירות, דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה. ואין אדם יוצא ידי חובתו ביו"ט א' בלולבו של חבירו דת"ר ולקחתם לכם ביום הראשון לכם משלכם, אא"כ נתנו לו חבירו במתנה, ומעשה בר"ג ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא שהיו באים בספינה ולא היה להם לולב אלא לר"ג שלקחו באלף וזו נמלד ר"ג יוצא בו ונתנו במתנה לר' יהושע נמלד ר' יהושע ויצא בו ונתנו וכו' והחזירוהו לר"ג וכו' אנב אורחיה קמ"ל דמתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה וכדרבא דאמר רבא הא לך אתרוג זה במתנה ע"מ להחזירו לי נמלד והחזירו יצא לא החזירו לא יצא, פירוש וכדכפליה לתנאיה ובתנאי קודם למעשה כתנאי בני גר ובני ראובן שיאמר כך ע"מ שתחזיר לי אתרוג זה יהי לך במתנה ואם לא תחזירוהו לי אינו אצלך במתנה כדכתיב אם יעברו ונתתם ואם לא יעברו ונאחזו בתוככם:

כח) ירושלמי רב נחמן בר יעקב הוה יהיב אתרוגא מתנה לבריה א"ל לכשתזכהו בו ובמצותו החזירוהו לי, ואנן השתא רלא עבדינן הכי לפי שהרבר יודע לכולן שאין זה נתנו לזה אלא להחזירו כרי שיצאו כולן ואם לא החזירו ונתנו לחבירו במתנה כמו שנתנו לו חבירו לגמרי גם הוא לא יצא שעל דעת כן נוהגים זה לזה מסתמא ואין צריך לפרש: **לא** ליקני איניש לולבא ביומא מבא לינוקא דקמן מיקנא קני אקנווי לא מקני ואשתכח דנפיק בלולב שאינו שלו:

כט) בראשונה היה לולב נימל במקדש ז' ובמדינה יום א' משחרב הבית התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב נימל במדינה ז' וזכר למקדש, ויו"ט ראשון אע"פ שהוא מן התורה בגבולין אם חל בשבת אסור ליטלו דגורו חכמים טרבה דאמר רבה גזירה שמה ימלנו בידו ויעבידנו ד' אמות ברשות הרבים, והיינו מעמא דשופר ומנילה דלא דחו שבת. מצאתי אנשי מורה אין טוענין לולב בשבת אנשי מערב טוענין לולב בשבת ולקחתם לכם ביום הראשון כתיב ואין כאן שבת, (אב"ן). וכיון דאסור לן למלטולי לולב בשבת הא דתנן ומקבלה אשה לולב מיד בנה ומיד בעלה ומחזירוהו למים בשבת ודא"ר יהודה בשבת מחזירין וביו"ט מוסיפין ובמועד מחליפין קודם גזירה דרבה הוא ואין עושין כמותן. וכתב רב עמרם חוינן דמוסיפין להדם ומחליפין:

ל) ואם היו ענביו מרובות מעליו ומיעמן כשר ואין סמטמין ביום טוב, הפריש שבע אתרוגים לשבעת הימים כל אחת ואחת יוצא בה ואוכלה מסחר דכל חדא (לא) איתקצאי (אלא) לכלי יומא, ואתרוג דאיתקצאי לשבעה אף על פי שנפסלה אסור לאכלה כל שבעה דמאכילה איתקצאי כל שבעה, ואנן דאית לן תרי יומי א"ר יוחנן אתרוג כח' ספק ז' אסורה במ' ספק ח' מותרת, סוכה אפי' במ' ספק ח' אסורה דאי טיקלע ליה

ליה מעורתא כח' בין השמשות של מ' הוה אכיל לה תמן ומנו דאיתקצאי לבין השמשות דמ' איתקצאי לכולי יומא דמ' ספק ח', ואם נפלה הסוכה דליכא משום סתירת אהל אסור ליהנות מן העצים, וכן אתרוג כח' ספק ז' אסורה רמנו דאיתקצאי לבין השמשות דח' איתקצאי לכולי יומא, אבל בתשיעי דתרי מנו לא אמרינן דהא כח' לא מיתסר אלא במנו, וכבר פירשתי לעיל למה החמירו בסוכה כח' ולא בלולב, והשתא דקיימא לן בהא כח' יוחנן דתרי מינו לא אמרינן נבי מוקצה יש להוכיח ההיא דירושלמי פ"ק דיו"ט ובפרק בכל מערבין בפלוגתא דרב ור' יוחנן דהלכתא כר' יוחנן ומותרין, וכן עמא דבר, אך יש שאומר דהלכתא כרב מרפסיק תלמודא בריש מסכת ביצה הלכתא כוותיה דרב בהני תלה בין לקולא בין לחומרא, לקולא שני ימים טובים של גלויות דנולדה בזה מותרת בזה דשתי קדושות הן, לחומרא שבת ויו"ט ושני ימים טובים של ר"ה דנולדה בזה אסורה בזה דקדושה אחת הן ואסור בפתילות ושמן להדליקן, וצ"ע דלא דמו לביצה למבין אע"ג דירושלמי אפיך לה לביצה, (אב"ן):

(א) תוספתא קמן היודע לנענע חייב בלולב, להתעטף חייב בציצית, היודע לשמור תפילו אביו לוקח לו הפילין, היודע לדבר אביו מלמדו תורה צוה לנו משה

וגו', (היודע לקרות) ומלמדו פסוק ראשון של ק"ש, היודע לשמור גופו אוכלין על גופו מהרות, היודע לישאל ברשות הרבים ספיקו מהור ברשות היחיד ספיקו טמא, היודע לפרוס כפיו חולקין לו תרומה בבית הגרנות, היודע לשחוט אוכלין משחימתו והוא שגדול עומד על גביו, והיכול לאכול כוית רגן בכדי אכילת פרס מרחיקין מצואתו וממימי רגליו ד' אמות לתפלה, ובגדול אע"פ שאינו יכול לאכול כוית בכדי אכילת פרס. כל מה שנאמר בקמן הוא כדי לחנכו והא דהנן בפרקי אבות בן י"ג למצות לענין חיוב מן התורה. כל היום כשר לקריאת המגלה ולקריאת ההלל ולתקיעת שופר ולנמילת לולב וכולן שעשו משעלה עמוד השחר יצאו, ואינו נוהג בלילות כבימים: כך מנהגם של אנשי ירושלים אדם יוצא מביתו לולבו בידו, נכנס לבהכ"נ קורא ק"ש ומתפלל לולבו בידו, קורא בתורה ונושא את כפיו מניחו על גבי קרקע, לבקר חולים ולנחם אבלים לולבו בידו, נכנס לבית המדרש משגרו ביד בנו ביד עבדו ביד שלוחו, להודיעך כמה היו המצות חביבות עליהן:

(ב) ואמר רב האי הא דאמרו רבנן לנחם אבלים לולבו בידו כך שמענו מרבתינו. והני טילי בזמן שהמת נפטר ביו"ט או במועד שעתידין קרובי המת לנהוג אבילות לאחר החג, ואע"פ שאין אבילות נוהג בחג חביריו באין אצלו ויושבים עמו ליישב דעתו ומדמה לה כמי שבא לנחם את אבלים, אבל אם מת לפני הרגל אפילו שעה אחת קיימא לן דבמלה הימנו גזירת ז' ול' לענין כ"א יום:

(ג) ולענין זמן ברכת לולב ונענוע, בפסוקות ובגדולות העושה לולב לעצמו מברך שהחיינו, נטלו לצאת בו מברך על נמילת לולב, ואמר רב פלמוי מי שנטול לולב לצאת בו חייב לברך על נמילתו שהלכה רווחת היא בישראל כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן המבילה, ולענין נענוע אם נוטל שלא בשעת תפלה מברך עליו ומנענעו ומחזירו למקומו, ואם ירצה לעשות כאנשי ירושלים עושה ויישר כחו, וכ"כ רב נטרונאי, ואם בשעת תפלה נוטלו מברך עליו ומנענעו בהודו לה' החילה סוף ובאנא ה' הושיעה נא בלבד:

(ד) ואמר רב צמח לולב משעת נמילתו מברך בו וזה שמוציאו לבית הכנסת כדי לגמור בו כל מצותיו כמנהג אנשי ירושלים, ואם אין מוציאו אין עליו כלום ויצא ידי חובתו בהגבהתו, ומרתניא היה משכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע לולב ומנענע מגלה וקורא בה וכשיגיע זמן ק"ש קורא ומתפלל הא למדת דאם אין לו דרך מברך לאחר התפלה, א"כ צריך שיביאנו התינוק לבהכ"נ ויתפוש הלולב בלא אתרוג או יתפוש להו ע"י כלי או דאפיך להו לולב בשמאל ואתרוג בימין, וכשיגיע זמנו אחר התפלה לפני ההלל

ההלל מברך עלע ונומלו ומתקנו כדרכו, דהכי נמי פריך בסוכה והא מדאגביה נפיק בית ומשני כשהפכו, וכן כתב רבינו נסים ז"ל, ומדאמר מביאים לו לולב ומנענעו שלא בשעת התפלה הא למדת שצריך לנענעו בשעת נטילתו כשמברך עליו וזאת אותו נענעו דהלל בהורו לה' תחילה וסוף ובאנא ה' הושיעה נא, וכן קבלה מהגאונים ז"ל ובפסקות ובגדולות, וכן עמא דבר:

לה) ואמר רבינו סעדיה ז"ל כי המנהג להעלותו למעלה בשעת הזכרת השם דהורו לה' ובאנא ה' הושיעה נא, ומנענעו בהורו לה' תחילה וסוף ובמקום שכופלים מנענעים באנא ה' הושיעה נא ב' פעמים, וכן בהורו לה' שבסוף ב' פעמים, נמצא שנענעו ו' פעמים עם נענעו שבברכת נטילתו, ובמקום שאין כופלין ד', ובמקום שכופלין אנא ה' הושיעה נא ופושטים הורו לה' שבסוף נמצא ה', ובציבור ש"צ מברך בקול רם על נטילת לולב ועונין אמן ומנענעין ומברכין לגמור את ההלל וכן בשאר ימות החג, ונטילת לולב לעולם ו' ימים ולא עוד, דבשבת לא נוטלים משום גזירה דרבה, ונענעו דלולב ילפינן לה משתי הלחם שהיו מניפין אותם דתנן במנחות בפרק שתי הלחם ושני כבשי עצרת כיצד הוא עושה נותן שתי הלחם על ב' כבשים ומניח ידו תחתיהן ומניף מוליך ומביא מעלה ומוריד ואמר רבא וכן כלולב, מוליך ומביא למי שד' רוחות העולם שלו, מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו, ד"א מוליך ומביא כדי לעצור רוחות רעות, מעלה ומוריד כדי לעצור מללים רעים, למדנו מזה שצריך להיות מוליך ומביא מצפון לדרום וממזרח למערב, (אב"ן):

לו) וזאת אומרת שירי מצוה מעכבין את הפורענות שהרי תנופה שירי מצוה ועוצרות רוחות רעות ומללים רעים, וברישי יומא לכפר עליו וכי תנופה מכפרת והלא אין כפרה אלא בדם אלא שאם עשאה לתנופה שירי מצוה מעלה עליו הכתוב כאילו לא כיפר וכיפר דאין כפרה אלא בדם שנאמר כי הרם הוא כנפש יכפר, ונשאל לגאונים אם הנענעו הוא זולת מוליך ומביא מעלה ומוריד, ופר"ח ונענעו זה זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד, וכך קבלנו מרבינו האי והעמידני בעיקר דבר זה מתלמוד ירושלמי דגרס התם צריך לנענעו שלשה פעמים על כל דבר ודבר, ר' זעירא בעי הכין חד והכין חד או דילמא הכין והכין חד, פירוש הולכה והובאה אחד הן ואית בהן ג' פעמים על כל דבר ודבר ואית בהן ג' נענועין והרי כאן מ' נענועין ג' בהולכה והובאה ממזרח למערב ומצפון לדרום ועלייה וירידה ג', או הולכה א' והובאה א' ועלייה א' וירידה א' והרי י"ח נענועין לו' הרוחות לכל אחד ג' נענועין, ולא איפשיט בעיין ועבדינן לחומרא עד י"ח נענועין, ומצינו למדים שהנענעו הוא זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד, וכן עיקר:

לז) ולענין זמן דלולב כתב ר"ש ז"ל הצרפתי דעיקר מצות הזמן בעשיית הלולב הוא מבערב דתניא העושה לולב לעצמו מברך שהחיינו נטלו לצאת בו מברך על נטילת לולב וכן בסוכה, ואם בירך עליו בשעת עשייתו שוב לא יברך בשעת נטילתו ואם לא בירך בשעת עשייה יברך בשעת נטילתו בראשון ושוב לא יברך ביו"ט שני שעולה לו כאילו בירך בשעת עשייה, ולפי שרוב בני אדם אין להם לולב ולא ברכו בעשייתו וצריכין לברך בנטילתו בראשון אותה כרכת זמן עולה לו כבזמן עשייתו ושוב אין צריך לברך עליו, דלא גרע ברכת זמן דראשון אע"פ שהוא ספק, משעת עשייה, דלא תימא אינו לא שעת עשייה ולא שעת נטילתו דהאידנא דידעינן בקביעא דירחא ופשיטא לן דודאי יו"ט א' קודש ושעת נטילתו הוא הילכך כיון שבירך ביו"ט ראשון שוב לא יברך בשני ואם בירך הוא לה ברכה לבטלה, (אב"ן):

לח) מנהג צרפת ופרובינצא ואלמניא וזולתי בארץ ספרד לומר בהושענא רבה מזמורים של שבת וקדושה רבה כמוסף כשאר ימים טובים, וי"ל הטעם אע"פ שלא נקרא יום ה' של חג שבתון מכל מקום הוא תכלית החג והתכלית ההקפה ותשלומי הפרים שבעים

שבעים כנגד שבעים אומות שהיו מתעמטין והולכין, וכן ההקפות, וזכר לדבר יריחו כדאמרינן בירושלמי. שבכל יום היו מקיפין את העיר פעם אחת ויהי ביום השביעי וגו' ויסובו את העיר וגו' שבע פעמים וגו' ותפול החומה תחתיה, וכן להפיל חומת צור, ובזמן הבית בכל יום היו מקיפין את המזבח פעם אחת ובשביעי ו' פעמים, ועל כן נהגו כל ישראל להקיף התיבה שהתורה עליה, ועוד כי בהושענא רבה מקיימת חתימת שלשת הספרים הפתוחים בראש השנה לפני הקב"ה ונחתמים ביום הכפורים ובהושענא רבה תכלית הכפרה בשכבר התענינו מערב ראש השנה עד יו"כ ונמחלו עונות והודונו והפשעים, ועל חייבי מיתות שזונגין המה גולים מהבתים לסוכות שהם דירת עראי ועל זה נתכפר לנו בגלות, והלולב שמנעניען והודיע כי נצחנו כל המקפרינים עלינו, כדאמר בירושלמי ובפסיקתא כד הדין נצוחיא דנצחין בקרבא ונקמין לולבא בידיהון פירוש כדרך המלכים המנצחין ותופשין העיירות ולוקחין הרומחין ורגל המלכות הלוי עליהם ועולין על ראש המגדל ומוליד ומביא לכל רוח להודיע כי המלך נצח את הכל, על כן טוב לומר בו מומורים של שבת וקדושה רבא כבשאר ימים טובים, (אב"ן):

למ) וכן נהגו בצרפת להדליק נרות בהושענא רבה כבליל כפור, והמעם מפורש לעיל במקומו:

ס) ערבה בשביעי של חג א"ר אמי צריכה שיעור ואינה נימלת אלא בפני עצמה ואין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב, וכמה שיעורה אמר רב נחמן שלשה ברי עלין לחין, ורב ששת אמר אפילו עלה אחד בכד אחד, ואמר רב האי גאון מכוער הדבר לעשות כרב ששת לכתחילה אם ימצא כרב נחמן ואם לא ימצא הא קיימא לן כרב ששת באיסורא לגבי רב נחמן, ואין אדם יוצא י"ח אף אם הגביהו לצאת בו וחזר והגביהו לשום חובת ערבה לא יצא, ורב חסדא אמר יצא, ופוק חזי מאי עמא דבר:

מא) ונהגו כל ישראל לקחת ערבה לבדה ומדבר דאיתיה ליה ערבה חביט חביט ולא בריך קא סבר ערבה מנהג נביאים היא ואמנהגא לא מברכינן, ובוראי בערבה לבדה הוה מעשה דאינה אלא מנהג, אבל בערבה שבלולב לא הוה מעשה דהיה מן התורה היא. בכל יום היו מקיפין את המזבח פעם אחת ואומרים אנא ה' הושיעה נא שני פעמים, ר' יהודה אומר אני והו הושיעה נא, אותו היום היו מקיפין את המזבח שבע פעמים, איתמר ר' אלעזר אומר בלולב וכן אמר רב יוסף בלולב, ור' חנינא אמר בערבה ור' אלעזר תלמיד לגבי ר' חנינא ואין הלכה כהלמיר במקום הרב והלכה כרבי חנינא ולכך אנו מקיפין בערבה, ואיתותב רב יוסף במאי דאמר בוקיפה ולא בנמילה, והכין פסקי רבואתא הלכה למעשה דבערבה מקפינן, (הרב ר' יצחק נ' גיאת):

מב) וכתב רב שרירא שאסור לומר הושענא בשבת דילמא אתי למיסרך התינוקות שישמעו הושענא ואתו להו לימול הלולב בשבת דאין יודעין אם הסבו את התיבה, ורבינו שלמה הצרפתי כתב דבשבת שאין בו לולב אין בו היקף, אך החזן יאמר ענין היום בהושענא כמנהג צרפת ופרובינצא הלכות שבת וסוכה שאומר הושענא של שבת וכו' ואחר שאין היקף ואין לולב אין כאן חשש דאתו למיסרך, וכן מנהג כל ישראל לומר בו הושענא של שבת:

מג) ואמר רב האי ז"ל ש"צ שאומר לאחר שגמר הושענא בא"י האל המושיע פועה הוא ומוטב לשהקו שהוא מוציא מפיו ברכה לכמלה שלא תקנוה חכמים כי אם במגלה, ואמר רבינו סעדיה לאחר ההפסדה אומר תהלה ועובר ש"צ ולולב בירו ואומר הושענא והתורה על התיבה ומקיפין אותה ומחזירין ס"ת למקומו, ואומר קדיש ומתפללין תפלת המוספים, אבל רב עמרם כתב דלאחר שיסיים ש"צ תפלת המוספים אומר ש"צ הושענא, וכן עמא דבר:

מד) ואע"פ שכתב רבינו האי שבכל יום יהיו מקיפין שלשה פעמים לימינו ושלשה לשמאלו והשביעית

והשביעית לימינו אין נראה לי, לפי שבכל יום לא היו מקיפין את המזבח אלא פעם אחת ובשביעי' ופעמים וזכר לדבר יריחו כדאמר בירושלמי, וכן אנו עושין וזכר למקדש וזכר ליריחו בכל יום פעם אחת וביום השביעי' ופעמים, וכל הקפות המזבח ומתנותיו לימין היו דכתיב ומעלותהו פנות קדים, והכבש בדרום היה, ודרשו חכמים מכאן כל פונות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין למזרח ביומא ובנוכחים, וכן מנהג כל ישראל להקיף דרך ימין וכן עיקר, (אב"ן):

מה) וסדר תפלות החג כתפלות פסח ועצרת אלא שבפסח אומרים זמן חירותנו ובעצרת זמן מתן תורתנו שניהנה בו התורה ובהג זמן שמחתנו שנאמר בו ושמחת בהגך וכתיב ביה בשמיני עצרת שהוא תכלית החג והיית אך שמח לרבות כל מיני שמחות לשמחה, (אב"ן):

מו) ומוציאין שני ס"ת ביו"ט ראשון וקורין בפרשת אמור שור או כשב או עז ה' גברי ומפטיר ובהמשה עשר, וביו"ט שני קורין כאתמול, ומפטיר בראשון הגה יום בא לה' ונהגו ותשלם כל המלאכה, וי"ל בעבור שאמר בע"ז בפ"ק כי לעתיד לבא כשירון הקב"ה את האומות יאמר להם שבע מצות שנצטוו בני נח היכן קיימתם וכו' ואף על פי כן מצוה קלה יש לי וסוכה שמה עשו אותה ויעשו אותה והקב"ה מוציא חמה מנרתקה מיד כל אחד ואחד מבעט בסוכתו שנאמר ננתקה וכו' וזהו שכתוב אשר לא יעלו לחוג את חג הסוכות, וכן והשלם כל המלאכה לפי שעשה שלמה המלך ע"ה את החג י"ד יום שאכלו ביו"כ על ידי בנין הבית ונשלם החג ונתכפר להם כמו שכתוב ביום השמיני שלח את העם וגו' על כל המיכה אשר עשה ה' לרוד עבדו שמחל לו על אותו עון ולישראל עמו שמחל להם עון דיום הכפורים, הכי איתא בפרק במה מדליקין, (אב"ן):

מז) וקריאת קרבנות החג נחלקו לכמה עניינים, אית גאון דאמר יום שלישי ראשון לחול המועד מוציאין ס"ת וקורין בקרבנות החג כהן קורא וביום הב' ולוי זביום הג' ישראל וביום הד' וחזור וקורא ישראל וביום הב' ענין אחד בלבד, וי"א ישראל קורא וביום השני וישראל אחר וביום הג', שביעי של ערבה שהוא ספק ששי כהן קורא זביום הששי, לוי זביום השביעי, ישראל וביום השביעי, ישראל אחר וביום הששי, ורב סעדיה אמר ישראל שלישי קורא וביום הששי, ישראל רביעי וביום השביעי. ורב עמרם אמר שביעי של ערבה כהן וביום הששי לוי וביום השביעי ישראל וביום השמיני ישראל אחר וביום הששי וכן מנהג נרבונא העיר הגדולה לאלהים כרב עמרם:

מח) וי"ש לי על כל אלו המנהגים השובות רבות, האחת היאך יקרא ישראל שלישי וביום הרביעי דאין בו ספק רביעי אלא שני או שלישי ועוד היאך יקרא ישראל הרביעי ענין אחד בלבד הלא הד' הנוסף יש לו לקרות שני ימים לספק חובת היום, ועוד לרב עמרם ולמנהג נרבונא היאך יקרא בשביעי וביום השמיני וחזור וקורא ישראל רביעי וביום הששי וכי לאחר שעשיתו קדש העשהו חול, ועוד דקיימא לן דשביעי ידחה בשמיני ולא יקרא כשאר הימים אלא ביום השמיני בלבד שלא לקרותו שביעי חול וקדש, הן הכי גמי שמיני ידחה בשביעי שאין לקרות בשביעי קדש וחול, ומכל מקום מנהג רש"י ז"ל מוב יותר שהרביעי הנוסף יקרא שני ימים חובת היום מספק, אך המנהג שהנהיג שהשלישי קורא וביום הרביעי לא יתכן כדפרשיות, ובשביעי הוא מדלג לקרות כהן וביום החמישי לוי וביום הששי ישראל וביום השביעי, רביעי ששי ושביעי ספיקות הימים וכן כל הימים:

מט) אך מנהג קצת צרפת וכל קנפניא ופרובינצא וספרד הוא עיקר שאין קורין בכל הימים אלא שני פרשיות והד' קורא בתורה ספק חובת היום, כהן וביום השני, לוי וביום הג', וישראל וביום הג', ישראל רביעי וביום השני והשלישי וכן בכל הימים, ובשביעי כהן וביום הששי לוי וביום השביעי ישראל וביום השביעי ישראל אחר וביום הששי

הששי וביום השביעי. נמצא בכל הימים כולם קורין ספק היום והרביעי הנוסף קורא ספק חובת היום בלא הפסק, וכן עיקר, (אב"ן הירחי):

(נ) ושב שבחול המועד קורין ראה אתה אומר אלי לקריאת שבעה, וכן בשבת חול המועד לפסח, לפי שבו אוהרת חול המועד דכתיב אלהי מסכה לא תעשה לך וסמך ליה את חג המצות תשמור ודרשו בו לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה ולמה נמסכה פרשת המועדות לע"ז לומר לך כל המבזה את המועדות כאילו עובר ע"ז, ושלוס, (אב"ן):

(נא) בשמיני של חג אומר זמן בקידוש, וכן בתשיעי ספק שמיני, דשמיני רגל בפני עצמו הוא לענין פ"ר קש"ב, ובשמיני מיהב יתבינן בסוכה ולא מברכינן, ומוציאין שתי תורות וקורין באחת כל הבכור ומפטיר ביום השמיני עצרה עד סוף הסדר, וכן כתב רב עמרם, וכן עמא דבר, ומה שכתוב בפסקות עד ונסכה משום דאין משיירין בפרשה פחות מג' פסוקים, ומפטיר ויהי ככלות שלמה לפי שכתוב בו ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך, (אב"ן). והלכתא כרבא דאמר שביעי ידחה שבכל ימות החג אנו קורין שני הקרבנות יום שלפניו והיום עצמו שני בשלישי ושלישי ברביעי רביעי בחמישי חמישי בששי ששי בשביעי ואילו שביעי בשמיני לא קרינן אלא ידחה השביעי וקורא קרבן היום בלבד, והיינו דאתקין אמימר בנהרדעא דמדלני דלוגי שמדלגין את השביעי וקורין ביום השמיני לבד, והא דתנן ביום טוב האחרון של חג קורין מצות וחקים ובכור כתב רבינו האי ז"ל כי הוא סימן וכך שמע מרבתי, יש שקורין כי המצוה הזאת וכן קורין אותה עדיין בירושלים, ויש שקורין ברכות דאם בחקתי בשביל ונתתי גשמיכם בעתם והוא יום הזכרת גשמים, ויש שקורין כל הבכור, ואני אב"ן מצאתי כן בירושלמי, ור"ל או מצות או חקים או בכור:

(נב) ומנהג כל צרפת בין בחול בין בשבת לקרות עשר העשר, ואומרים שצריך לקרות הכל מצות וחקים ובכור, ולפי שבזאת הפרשה מזהיר על המעשרות ומתנות עניים ומתנות כהונה ולפי שהוא הכלית חג האסיף להכריז שיתנו שלא לעבור עליהם ככל תאחר בשלש רגלים, כך שמעתי, (אב"ן):

(נג) ומנהג פרובינצא וספרד לקרות כל הבכור וזולתי בשבת לקריאת השבעה שקורין עשר תעשר עד סוף הפרשה, ומנהג רבינו האי ז"ל בירושלים:

(נד) וביום השני שהוא תשיעי ספק שמיני עצרת קורין כל ישראל וזאת הברכה לפי ששלמה ע"ה בירך את ישראל בשמיני של חג שנאמר ויברך את כל קהל ישראל לפיכך אנו קורין בתשיעי ספק שמיני הברכה שבירך משרע"ה את ישראל, (אב"ן). ולפיכך אותו היום שמחת תורה, ששנינו במגלה שקורין קללות שבתורת כהנים לפני עצרת ראש השנה לאילן, וקללות שבמשנה תורה לפני ראש השנה כדי שתכלה שנה וקללותיה, ושבט שאחרי ר"ה קורין האוינו להעיד על ישראל ולהזהיר על התשובה, וזאת הברכה בשמחת תורה כמו שכתוב בו בשמיני עצרת והיית אך שמח ודרשו בו לרבות כל מיני שמחות לשמחה, לפי שהוא תשלום כל קרבנות החג על מי שלא חג ביום טוב ראשון ולענין כל האחר ולענין שנת הביעור שהייתה בחג מקצה שלש שנים כדנהגן במסכת מעשרות והיו עושין יו"ט גדול בומן הבית בשמחת בית השואבה, ועל זה שנינו בר' פרקים בשנה המוכר בהמה לחבירו צריך להודיעו אמה מכרתי לשחוט בתה מכרתי לשחוט וכו' וערב יו"ט אחרון של חג לפי שהיו משלימין כל הנדרים והנדרות שהיו עליהם משום דכתיב והיית אך שמח, (אב"ן):

(נה) ונהגו כל ישראל להתחיל היום בבראשית לפי שביום שמחת תורה שהשלמנוה אנו מתחילין אותה שכמו שזכינו להשלימה נזכה בהתחלתה ובהשלימה, ולפי שתיום יום שמחה שנתכפרו עונותינו מהכל כאשר אמרנו ומתוך דברי שמחה אנו רוצים להשלים.

ולתחיל

ולתחיל להיות השכינה שורה עלינו כי אין השכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות
אלא מתוך דברי שמחה שנאמר והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' :

נו) ומנהג צרפת לקרוא בזמירות חתן התורה המשלימה וחתן בראשית המתחילה
ונודרים נדרים הרבה, וכל הקהל כאחד מגדולם ועד קטנם קורין בתורה ויורדי
נדרים לפי השנת ידם שנאמר בשמיני עצרת איש כמתנת ידו. עושין שמחות גדולות כל
הקהל בבית החתנים לפי שהוא תכלית הכפרה ושמחת התורה, ועל זה נראה שאמר
רב עמרם שבזוהר הברכה קורין י' והגומר נוטל שכר כנגד כל הקוראים, ומביא ראיה ממה
ששנו חכמים עשרה שקראו בתורה גדול שכולן גולל ס"ת, ולא יתכן בזה פתרונו כי
מה נשתנית קריאת היום משאר י"ט שאמרו חכמים ביו"ט קורין ה', והראיה שהוא מביא
הוא בכל השבתות וימים טובים (מרתניא) דהא תנן אין פותחין מהן אבל מוסיפין עליהן
ואם קראו י' או מאה הגולל והוא המשלים הסדר נוטל שכר כולם שיש לו שכר הקריאה
והגלילה ונתרבה שכרו, וגולל אינו ר"ל גומר כמו שהוא סובר אלא גומר הסדר בכל יום
שבת ויו"ט, ועשרה לאו דוקא, (אב"ן). והמפמיר קורא ביום השמיני כיום אתמול כי יעבור
דמ' ספק ח' הוא, ומפמיר ויעמוד שלמה, ויש שמפמיר ויהי אחרי מות משה, והיה נראה
להמפמיר ויעמוד שלמה עד מ' פסוקים להמסיד ליה לקריאתו ביום השמיני עצרת ואחריו אחרי
מות משה על שם פמירת משה ע"ה שהשלמנו בו ובכרכתו, (אב"ן) :

נז) מנהג צרפת לקרות בשמיני עצרת לפני קריאת התורה ספר קהלת, ושמעתי מעם
דבר משום דכתיב ביה תן חלק לשבעה וגם לשמונה אלו שבעת ימי החג
ושמיני עצרת, רוצה לומר לפי שהוא חג האסיף להזהיר על התרומות והמעשרות ונדרים
שלא לעבור עליהם בכל האחר, ובפרק ב' דעירובין ריש ליה לקרא לשבעה אלו שבעת
ימי הפסח וגם לשמונה אלו שמונת ימי החג, יש לומר להזהיר באחרון על הראשון והאחרון.
ואני מצאתי מעם יפה כי שלמה המלך ע"ה אמרו בהקהל בחג כמו שכתוב במועד שנת
השמיטה בחג הסכות בבא כל ישראל לראות והוא אמרו בחג בהקהל להוכיח את ישראל
על כן יתכן לאמרו בחג, ומוב ונכון לאמרו בבה"ב ולהוציא את מי שאינו בקי לפי שאין
הכל בקיין בקריאתו. ולא כמנהג פרוכניצא שאומרים אותה בסוכה, (אב"ן) :

נח) וכן בעצרת נהגו לומר רות, והמעם שמעתי לפי שכתוב בו בתחילת קציר שעורים
והוא זמן הקציר, ואני מצאתי מעם יפה לפי שאבותינו לא קבלו את התורה
ולא נכנסו לברית אלא במילה ומבילה והרצאת דמים כדאמר בפרק החולץ והיא נתגיירה
כדכתיב כי אל אשר הלכי אלך וגו' מתוך דברי תשובת רות אנו יודעין את דברי נעמי
שאמרה לה אסור לך תחום שבת באשר תלכי אלך, אסור לך ייחוד באשר תליני אלין
אסור לך ע"ו ואלהיך אלהי מיפקדין בתרי"ג מצות עמך עמי וכו' כדאיתא בפרק החולץ,
וכן ישראל נתגיירו בקבלת התורה על כן יתכן לומר ספר רות בעצרת, (אב"ן). ושיר
השירים בפסח לפי שהוא מדבר מגאולת מצרים שהוא תחילת שיעבודם של ישראל וגאולתן
ראשונה שנאמר לסוסתי ברכבי פרעה, ואע"פ שהספר מדבר מד' גליות בלי ספק, והמ"י.
ובמסכת סופרים שחייב אדם לברך על ה' מגלות על מקרא מגלה ואתנבים לקרוא
בכתבי הקדש, (אב"ן) :

נט) העמרה מה שנהגו בשמחת תורה ולסבבה בצעיפי הנשים ולתפור ולארונג
סביבותיה ולתת עליה כל חלי וכתם וזמני הנשים ומבעותיהם ותכשימיהן
שעליהן ונותנים על התורה כשמוציאים אותה, ובעת הקריאה על ראש הקוראים אע"פ שאין
באותן תכשימין שום קדושה אף אם הזמין לכך דק"ל בפרק נגמר הדין דהוכנה לאו
מילתא היא כרבא וכר"ש ב"ג גבי ציפן זהב בפרק הקומץ רבה, וב"ש בכאן שלא הוזמנו
לכך, מ"מ יש בו חשש גנאי משום לא ילכש נבר שמלת אשה שהם מתנאים בתכשימי
נשים, ועוד תכשימין שהיו מהקשמות בהן שלא בשעת מהרתן אין נכון לתתם על התורה
(המנהיג) ח 8

זננאי וכיעור הרבר אחרי כן לתתם על הנשים דמעלין בקדש ולא מורידין, ועוד כי על זה באים לחלול יו"ט שאורנים ותופרים ותולשים עשב המריח ריח טוב לתת עליה, ועליהם אני קורא המקרא הזה כי כה אמר ה' הסר המצנפת והרם העטרה נסתלקה מצנפת וראש כהן גדול נסתלקה העטרה מראש כל אדם, ושבח לבורא שבטלתיו בקהל אחד שהייתי בחג שנת ס"ד לפרט והחוקתי להם לעשות עטרה של כסף וכן עשו, וגם מקוה, זכרה לי אלהי לשובה, (אב"ן) :

(ס) **ואמר** רב האי ז"ל כי אותם שנהגו לגמר במוגמר בב"ה לכבוד ס"ת איסור נמור הוא שאין עושין מוגמר ביו"ט אלא למיני מאכל להבשירם באכילה כדרך שמעשנין את הויתים אבל זה איסור כליושנא בתרא מחלוקת להריח אבל לגמר בו דברי הכל איסור, אבל להוציא ס"ת מתיק בעבור אבלו של משה ובלבד שלא יהא ערום אל תשנו ממנהגיכם מפני המחלוקת, רבינו האי ז"ל :

(סא) **ואמר** רב עמרם ולאחר שמפסידין כנביא מכרכים בא"י אמ"ה אשר בגלל אבות בנים נידל וכו' עד פתחו פיהם ואמרו ה' ימלוך לעולם ועד בא"י נתן התורה, ואלפ"א בית"א זו יש שמסיימים אותה, אך רבינו סעדיה אמר שאין נכון לגומרה שיש בה תוספת דברים שאינן ראויים לאומרים ולא יתכן לומר ברכה זו ולא הזכרת השם ומלכות שלא הזכרה ברכה זו בתלמוד ואין לקבוע ברכה אלא מה שקבעו הם, וכן מנהג כל ישראל לאומרו בלא ברכה כלל, (אב"ן) :

(סב) **ואמרינן** בבבא בתרא פ"ק ובמנחות פרק הקומץ רבה ח' פסוקים שבתורה יחיד קורא אותן בבהב"נ, דלר' יהודה יהושע כתבן ולא משה ולר' שמעון בן יוחאי משה כתבן בדמע ואליבא דתרווייהו הואיל ואישתנו משאר תורה אישתנו לקרותן יחיד, וכתב ה"ר משה זצ"ל דהפ"י יחיד מותר לקרותה, שלא בעשרה, ולא יתכן דאמרו ילכו להם כל הקהל לעשות שינוי והיכר בהם ולקרותן יחיד, ועוד רתני לה בהלכתא פסיקתא ואין קורין בתורה פחות מעשרה ואין פורסין על שמע כו' במגלה, ועוד אם ילכו להם ויקראנה יחיד לא יהא שינוי בתורה דבכל התורה אם התחילו לקרותה בעשרה והלכו מקצתן גומרים כראיתא בירושלמי דמגלה, (לעיל), ועוד לשון יחיד קורא אותם נראה שחייב לקרותן ולא אמר יחיד מותר לקרות, (אב"ן), וגם מנהג פרויבניצא וספרד שאומר יחיד קורא אותם פ"י שלא יקרא החזן עמו לא יתכן לפרש, דהא כל התורה נמי יחיד חייב לקרותה כראיתא במגלה קראה א' קראה ב' יצאו תנא מה שאין כן בתורה דיחיד חייב לקרותה, והחזן שעמו להיותו סרסור בינו ובין העולם קמרע"ה בינינו לבין המקום שנאמר אנכי עומד בין ה' וביניכם, ובירושלמי הוא וכתוב בענין קריאת השבת, וזה שקורא החזן עמו שלא לבייש למי שאינו יודע לקרות כדתנן במסכת בכורים בראשונה כשהיו מביאין בכורים מי שיודע לקרות קורא ומי שאינו יודע מקרין אותו, נמנעו מלהביא התקינו שיהיו מקרין את היודע ואת שאינו יודע, את כל זה הקשה רבינו יעקב ופירש יחיד קורא אותן שלא יפסיק בהן לקרותן שנים זה ד' פסוקים וזה ד' פסוקים כפר"ת, ויש לי סמך וראיה לדבריו במסכת סופרים ובירושלמי דמגלה פרק בני העיר ר' יונתן ספרא חמא לר' אבונא ספרא קרי שירת הבאר ומברך לפניו ולאחריה א"ל ועברין כן א"ל ועדיין את לזו כל השירות מעונות ברכה לפניהם ולאחריהם ואשתאלית לר' סימון אמר להון בשם ר' יהושע בן לוי אין לך מעון ברכה לפניו ולאחריהם אלא שירת הים ועשרת הדברות וקללות שבתורת כהנים וקללות שבמשנה תורה אמר ר' אבהו אני לא שמעתי אלא נראים הדברים בעשרת הדברות. ר' יוסה בר בון בשם רב תמנתא פסוקיא אחרייא שבמשנה תורה מעונין ברכה לפניהם ולאחריהם לפי שאין מפסיקין בהן אלא יחיד קורא אותן, הא למדת דשירת הים ועשרת הדברות ותוכחות שבתורת כהנים ושבמשנה תורה ושמונה פסוקים אחרונים שבתורה אין לקרות בהן שנים זה אחר זה אלא יחיד קורא אותן, ואע"פ שאמר במגלה בבבלי שיש

מפסיקין

מפסיקין בקללות לא שנו אלא קללות שבתורת כהנים אבל שבמשנה תורה פוסק, נהגו כל ישראל שלא להפסיק לא באלו ולא באלו, ויש לי סמך מכאן לפי המנהג, והמעם שאין מפסיקין בהן מפורש בירושלמי ובמסכת סופרים אין מפסיקין בקללות כו' מוסר ה' קני אל המאם ואל תקוץ בתוכחתו אל תעשם קוצים קוצים א"ר לוי אמר הקב"ה אינו בדין שיחיו בני מתקלים ואני מהברך, (אב"ן הירחי):

ברוך רחמנא דסייען.

הלכות פסח

(א) **שבת** שלפני הפסח נהגו כל ישראל לקרותו שבת הגדול, והמעם למנהג זה לפי מה דק"ל בסדר עולם רבה ובשבת פרק ר' עקיבא ר"ח ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים ד' בשבת היה וכל עשור לחדש בשבת ואמר להם הקב"ה בעשור לחדש הזה ויקחו להם איש שה וגו' אמרו ישראל הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו אמר להם הקב"ה התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום הלכו ולקחו איש פסחו בעשור לחדש להיות להם למשמרת עד י"ד לחדש כשראו המצריים היו רוצים להנקם מהם והיו מעיהם מתחתיך ונרעכין באש ונידונים ביסורין ובחלאים רעים ולא הויוק אחד מישראל, ועל ידי אותם הנסים שאירעו באותו שבת נהגו לקרות שבת שלפני הפסח שבת הגדול, כך קבלתי בצרפת, (אב"ן):

(ב) **מנהג** בכמה מקומות שאין נועלים החדרים שישינים שם כלילי הפסח כי בניסן נגאלו ובניסן אנו עתידים להגאל דכתיב ליל שמורים הוא לה' לילה המשוּמָד יבא מששת ימי בראשית ואם יבא אליהו ימצא הבית פתוח ונצא לקראתו מהרה ואנו מאמינים בזה ובשכר האמנה יבא, ואית סמך לדבר זה בכתובות פרק הנושא את האשה בירושלמי ר' ירמיה ספקד אלבשוני חזירין חפיהין אלבשוני דנרסין והבון מסאני ברגלי וחומרי בידי ויהבוני על סימראי אין אתא משיחא ואנא מעתה, ויש באמנה זו שכר גדול, ובמכילתא גדולה האמנה לפני מי שאמר והיה העולם שבשכר האמנה שהאמינו ישראל שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה שנאמר ויאמינו בה' ובמשה עבדו מיד אז ישיר משה ובני ישראל, ר' נחמיה אמר כל המקבל מצוה אחת בהאמנה כדאי הוא שתשרה עליו רוח הקדש, וכן אתה מוצא שלא ירש אברהם אבינו העוה"ז והעוה"ב אלא בשכר אמנה שהאמין בו שנאמר והאמין בה', וכן אתה מוצא שלא נגאלו אבותינו ממצרים אלא בשכר אמנה שהאמינו בו שנא' ויאמן העם וישמעו וגו' וכן אתה מוצא שאין הגליות עתידות ליגאל אלא בשביל אמנה שהאמינו שנאמר תשורי מראש אמנה וכתוב וארשתוך לי באמונה וגו', כמגלת סתרים:

דרשה לפסח

(ג) **שנינו** בפסחים בפ"ק שואלין בהלכות הפסח קורם לפסח שלשים יום שהרי הנביא היה עומד בפסח ראשון ומוהיר על פסח שני, שנינו בתורת כהנים צו את אהרן לפי שכל סדר ויקרא וזרקו בני אהרן ונתנו בני אהרן וערכו בני אהרן ואהרן לא הוזכר שם שנתרחק על מעשה העגל, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע באר שנואה ומימיה חביבין אם לעצים חלקת כבוד בשביל בניהם דתנן כל העצים כשרים למערכה חוץ משל זית ושל גפן קל וחומר לאהרן בשביל בניו לכך נאמר צו את אהרן ואת בניו הקדימו הכהוב לבניו, ואת תורת העולה והלא בסדר ויקרא דבר הרבה מעולה וחמאות ואשמות ומנחות אלא לפי שבכאן נכתבו ונשלמו כל הדינין שלא נכתבו שם כתב בהו תורה כאדם המביא פת כסנין לבסוף, וכן נבואת מלאכי שהוא חותם כל הנביאים כתב וזכו

זכרו תורת משה עבדי וגו' שבה הושלמו כל הנחמות ואם תזכרו תורת משה הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' והשיב לב אבות וגו' שיפנה האב על הבן והבן על האב, כילא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו, פן אבא והכיתי וגו' אם לא תזכרו תורת משה, כך קבלנו מרבינו אברהם בר דוד מקרית יערים נ"ע, (אב"ן):

(ד) ולכך נהגו כל ישראל לעשות בשנה פשוטה פקוד ופסח מנה ועצור צום וצלי קום ותקע, ויש מקומות שנהגו בפשוט ומעוברת פקוד ופסח, מעם לפקוד ופסח אנהר לן עיינין קרובי הרב רבינו אביגדרו בן הרב ר' נתן נ"ע מאבינון, לפי שבצו את אהרן מדבר בהלכות הגעלה כלים וצריכין כל ישראל להיות זריזין וזהירין באלו קורין אותו לפני הפסח, מנין דכתיב וכלי חרס אשר הכושל בו ישבר ואם בכלי נחשת בושלה וסורק ושוּמֵף במים ואמרינן בזבחים פרק דם חמאת שצריכין להעשות בהן מריקה בחמין ושמיפה בצונן, בכלים אשר נשתמשו בהן הקדשים להכשירם מדין נותר שבלעו מידי דהוה אניעולי מדין דכתיב בהו כפרשת מדין כל דבר אשר יבא באש, והגעלת כלים הנבלעין מאיסור החמין אנו למדין מנעולי מדין כמו שנבאר לפנינו בסמוך, מנה ועצור כדאיתא במגלה כדי שתכלה קללות שבתורת כהנים לפני עצרת שהוא ראש השנה לאילן, צום וצלי משום דכתיב כפרשת ואתחנן כי תוליד בנים ובני בנים וגו' ונשנתם בארץ והשחתם ועשיתם וגו' העידותי ככם היום כי אבוד האבדון ואמרו חכמים מאי דכתיב וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה', צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים שתי שנים לזנושנתם שלא יתקיים בהם כי אבד תאבדון והם גלו לסוף תתנ"ב שנה משנכנסו בארץ, קום ותקע כדי שתכלה שנה וקללותיה לפני ראש השנה, במגלה:

(ה) והלכות הגעלה כלים למדנו חכמים בפרק אחרון דע"ז הלוקח כלי תשמיש מן הכותים דברים שלא נשתמש בהן כל עיקר מובלן והן מהורים, דברים שנשתמש בהן על ידי צינן כגון כוסות וקתניות וצלוחיות מדיחן ומטבילין והן מהורים, דברים שנשתמש בהן על ידי חמין כגון היורות והקומקמין ומחמי חמין מגעילין ומטבילין והן מהורים, דברים שנשתמש בהן על ידי האור כגון שפודין ואסכלאות מלבן אותן ומטבילין והן מהורים, וכולן שנשתמש בהן עד שלא ימכול ושלא ידיח ושלא יגעיל ושלא ילבן מותר דנותן מעט לפנם מותר, אבל בכלי היתר הנבלע מאיסור אינו צריך מטבילה שלא הצריך הכתוב מטבילה אלא לכלי כותים כדאיתא בירושלמי מפני שיצאו ממומאת הכותים ונכנסו לקדושת ישראל, וז"ש הכתוב אך במי נדה יתחמא מים שהגדה מובלת בהן והן מ' סאה ויהבאר לפנינו בעז"ה:

(ו) והמטבילה לפני פלישת האיסור לא תועיל לעולם ולכך קתני מגעילין ומטבילין והן מהורין (מלבנן), רוגמא לדבר מובל ושרץ בידו לא עלתה לו מטבילה. גיעולי כותים בכל מקום פלישת איסור שבכליהן וזה אב לכולן כי שם נגעל מגן גבורים בלי משוח בשמן ופלט החרב מצד האחר ונהרגו וכאילו לא נמשח בשמן להחליקו וזהו פשוטו של מקרא:

(ז) והלבון שאמר והוא שיהו ניצוצות ניתזין ממנו בירושלמי ובבבלי, ובסנינין של כותים: אמר בירושלמי עלה דמהני דסוף ע"ז הסכין שפה והיא מהורה בד"א בסנינין קמנים אבל בסנינין גדולים מלבנן באור, ומעתה לא תיקשי הוה תוספתא דע"ז שפודין ואסכלאות מלבנן באור מכלל דסכין לא בעי לבון, וכן בפסחים הלכתא אידי ואידי ברותחין ובכלי ראשון, ואילו בתוספתא אמרינן השפור והאסכלה והסנינין מלבנן באור וכן בפ"ק דחולין משני תלמודא כגון שליבנה באור, דההיא דע"ז ודפסחים דסני להכשירין בהגעלה בסנינין קמנים שאין צולין בהם בשר ואין תשמישן ע"י האור שצולין בהן בשר כשפודין של בריל ומתניתין דהתם הכין מתפרשא הלוקח כלי תשמיש מן הכותים את שדרכן להגעיל יגעיל השפודין והאסכלאות מלבנן באור והסכין שפה והיא מהורה, והסכין בכלל כל הני דסני

דמי להו בהגעלה סדלא בעי לבון אלא בשפור ואסכלה לחוד, ובתר הכי תנן הסכין שפה והיא מהורה לחתוך בה צונן כדאיתא בגמרא וקאי עלה הירושלמי בר"א דלסכין לרותח סני בהגעלה ולצונן סני בשיפה בסכינין קמנין אבל בסכינים גדולין מלבנן באור כדפרשינן שמהפכין בהן בשר על נבי נחלים, וההיא דחולין והוספתא בגדולים סיירי או כחם על הגר מתקן בה את הגר של חלב לכך צריכין לבון, (אב"ן). ויש גאון שאמר שהיום הזה אף סכינין קמנים של כותים צריכין לבון שנהגו להקן בהן הגר של חלב כשהוא דולק ע"כ יש להחמיר:

ח) ואע"ג דסכין של כותי צריך נעיצה י' פעמים בקרקע משום שמנונית דאיסור והניא בחולין בסכין ששחט בה אסור לחתוך בה רותח, וצונן אית דאמרי בעי הרחה ובהרחה סני דדם משיך שריק ואינו נבלע בסכין ואע"ג דבסכין מריפה אמר' התם והלכתא בצונן או בבליהא דפרסא דלאו משום דם דמינקט מריפה אלא משום דאיסור, ולא צריך נעיצה, איידי דטרירי סימנים לאפוקי דמא לא בלע שומן ולא אמרינן דבלע מפי מרם אבל לחתוך בו בשר צריך נעיצה: **ט) וכלים** של כותים הצריכים מבילה לא אמרן אלא בלקוחין מהן וכמעשה שהיה במדין שהיו שקועים אצל ישראל אבל שאולין מכותי לא ומותר להשתמש בהן בלא מבילה אך צריכין הגעלה או לבון, וגוולין מכותי או נהונים לישראל הרי הם כלקוחין ובעו מבילה, ואם משכנם כותי לישראל חוינן אי דעתיה לשקועי להו הרי הן כלקוחין ובעו מבילה וצריך לברך עליהן על המבילה, ואי לא ידעינן אי דעתיה דכותי לשקועי להו אי לא בעו מבילה מספק ולא בעו ברכה דספק דדבריהם הוא ולא בעו ברכה כדאמר בשבת בפרק במה מדליקין, וכן ספק דאורייתא בפרק לולב וערבה בשמיני ספק שביעי מיתב יתבינן ברוכי לא מברכינן. וכלי סעודה של כותים הם הצריכין מבילה כמו שאמר בפרשה, ושרם של מתכת, ולא כלים אחרים שאינם של מתכת אף אם הם כלי סעודה, ולא כלים של מתכת אם אינם כלי סעודה, ומאני דקוניא המתכין עליהם עופרת מחלוקת רב אחא ורבינא בסוף ע"ז חד אמר כתחילתו נדון שהוא של חרס וחד אמר כסופו נדון המצופה בעופרת ודינו ככלי מתכת וצריך מבילה ועלתה ההלכה שנדון כסופו, וכן אותן הקדרות הבאות מעבר לים הניהיבין עופרת במקום השמישין והקערות שאוכלים בהן בארץ ספרד הכל הולך אחר המעמיד, אך כלי של עץ החשוק בחשוקי ברזל אין צריך מבילה דאין השמישו במקום המעמידו. וכלי זכוכית הואיל ואחר שנשברו יש להן תקנה להתניבם הנם ככלי מתכות וצריכים מבילה כמו שאמר בשבת בפרקא קמא. כל הכלים הנבלעין מחמץ מנעילין אותן ברותחין ככלי ראשון, ואפילו הסכינין בקתא שלהם מפני שפעמים רבות לוקחין בהן בשר מהתבשיל של חמץ ואין עיקר השמישין על ידי האור כאותן שלנו: **י) וכן** הקערות השואבין בהן מרק מהיורות הגדולות בסעודת החתנים, ויש שמכסין בהן התבשיל שבמחבת להתבשל מדר, ויש שמערין עליהן התבשיל מכלי הראשון והעירוני נדון ככלי ראשון לכל דבר כמו שאמר בשבת ירושלמי פרק כירה מהו ליתן התבלין מלמטה ולערוה עליהן מים רותחין מלמעלה ר' יונה אמר עירוני ככלי ראשון חייליה דר' יונה מן הרא וכלי חרש אשר תבושל בו ישבר אין לי אלא שבישול בתוכו עירה לתוכו דותח מנין ת"ל בו ס"ס, ולרעת רבינו יעקב מ"כ עלתה השמועה כר' יונה וראיה לדבר בסוף מסכת ע"ז דרש רבה נעוה ארתחו, היקבים האמורים ירתיוחם ויכשירום, וכן הדין לקערות להכשירן על ידי עירוני מים רותחין עליהן מכלי הראשון וכמו שכתב רבינו אלפסי דל בפסחים כך נקום האי כללא בידך דמאני דאעא ודפרזלא וכו' דאישתמש בהו חמירא כוליה שתא ככלי ראשון צריכים הגעלה ככלי ראשון ודאישתמש בהן ככלי שני כגון קערות וכיוצא בהן כי שדו עלייהו רותחיים ככלי שני ומשהו להו בגוייהו עד דפלמן שפיר דמי וכן כהב רב אחא משבחה, ואעפ"כ נהגו כל ישראל להנעילין ככלי ראשון מן המעמים שאמר וכבולעו כד פולמן, וכן עץ פרוור מנעילו ברותחין ובכלי ראשון כבולעו כד פולמן. ובידמ'י

זבירמי הגללא וכן חביות של יין נמך האסורות צריך להסיר אחד מן השוליים ולהגעיל ככלי הראשון ולשפוך לכל דף ודף בכל צדי צדדיו ולא דרך פי החבית כי במקום נפילת קלוח הרתיחה נגעל ובנגולו ובנענועו אינו נגעל כי השני הבא מן הראשון הוא כלי שני ושלישי וכן כולם וצריך קלוח העירוי ככלי הראשון לכולם, וטוב היה למלאותו שלשה ימים טעה לעת ולהערות כי בהסרת אחד מן השוליים אולי לא יוכל לשפוך המים הרותחים בכל הרפין ושצריך להשהות עליו את החמין מעט, גם בלא הסרת אחד השוליים יכול למלאותו ולערותו נ' ימים טעה לעת כדון נודות וקנקנים של כותים שהכשירן בעירוי נ' ימים טעה לעת בין שלנו בין שלהן כראיתא במסכתא ע"ו. ואחרי שנתברר לנו שהעירוי ככלי הראשון לכל דבר המולג את התרנגולת מעירוי כלי הראשון עליה אסורה שמבשל הדם שלה, אך בכלי שני יתן המים רוותחים ושם ימלגה דכלי שני אינו מבשל ובלוע כמו שאמר בזבחים פרק דם חטאת ובפרק כירה בירושלמי וכיון שאין מבשל ובלוע אם מלגו ביהד שם כמה עופות ונמצאת אחת מהן מריפה השאר מותרין :

יא) ומנהיג צרפת לאחר שחיטת העוף מיד מדיחין הצואר ולמלוח ואחרי כן למלגו אולי ימלגו באותן המים תרנגולת לאחר שיחמו המים בכ"ד, ויש שאומר תרנגולת שהריחה במים חמין בכלי ראשון קודם שרחצו הצואר במים שהיא מותרת כראיתא בשבת פרק חבית כל שבא בחמין מערב שבת מדיחים אותו בחמין בשבת חוץ מקוליים האיספנין והמלוח הישן שהרחתן הוא גמר מלאכתן, ומדקדקים התם הוא דהרחתו הוא גמר בישולו ואסור אבל בתרנגולת שאין הרחתה גמר בישולה מותרת, ואין זה ראייה דהא כלי ראשון אע"פ שאינו מבשל בולע הדם שבה (ומבשל) כראיתא בזבחים ובהורת כהנים וזבירושלמי דפרק כירה ובבבלי, (אב"ן), על כן נ"ל כאותן שאוסרים, וכן עיקר, ואע"פ שאמר בחולין פרק כל הבשר כוית בשר שנפל לתוך יורה של חלב בשר אסור וחלב מותר ומהמהינן ואי אמרת איפשר למחמו אסור. חלב נכילה היא פירוש היוצא מן הבשר ומין במינו לא כמיל, הכא במאי עסקינן שנפל לתוך יורה רותחת דמיבלע בלע מיפלט לא פלט סוף סוף כי נייה דרר פליט, בשקרים וסלקו, ופיר"ש ז"ל כי נייה מן הרתיחה פולט, בשקרים וסלקו קודם שתנוח מן הרתיחה, למדנו מזה דבמים רותחין לא מפליט הכלי שנתון בהן, ואילו בפסחים אמרינן בכלי האיסור מגעילן ברותחין ובכלי ראשון, דיש לומר כשמוציא את הקערות שהועלו ברותחין ושומפן ומדיחין במים קרים כמנהג העולם ומשפשפם הרי נייה מרתחה ופליט, ורבינו יעקב מ"כ פירש סוף סוף כי נייה מהיות שבע מלבלוע דר פליט אף במים רותחין כמו שאמר בפסחים, ויש שאומרים כי בקערות שהן קשות מיבלע בלעי והרר פליט כראיתא בפסחים אבל בבשר שהוא רך מיבלע בלעי והרר לא פליט כמו שאמר בחולין פרק כל הבשר בכבר דחלמי ליה כחלא או ברותחין דמצמת צמית ובלע ולא פליט, מכל מקום לדברי הכל בכח דרתיחה בולעות הקדרות את המים וחוזרות ופולמות או ברתחה או בהרחתם בצונן ובשפשוף להסיר הגיעול שעליהם שפלטו, וצריך שתהיה היורה רותחת כל שעה שלא תנוח מרתחתה ותחזור ותבלע לפי דברי הגאונים המצריכים להגעיל בכלי שהוכשר במים רותחין שאם יגעילו בכלי האיסור הרי הוא כמגעיל ביורה מלאה איסור, ויש מי שאומר שאף בכלי האיסור מגעילין כל זמן שהוא רותח אע"פ דבלעי איסורא כי נייה דרר פליט כשידיחם במים קרים, ולהכשיר היורה הגדולה ישפוך המים שבה בעודם רותחים וישמפנה וישפשפנה במים קרים, ויורה קטנה יגעיל בתוך הגדולה ויורה גדולה יעשה לה מסגרת מיט סביב וירתיחה דכבולעה בניצוצות כך פולטה בניצוצות, ובשאר ימות השנה הרוצה להגעיל יורה של איסור יעשה לה מסגרת

בצק סביב :

יב) וראיתי בצרפת להסיק אננים ולהשליכם ביורה בעודה רוהחת וילכו המים הרותחין בשפתי היורה דבולעין ופולטין בניצוצות ולשפשפה היטב במים קרים להעביר הגיעול

הגיעול שעליה הנפלט. והמדיכות נהנו בצרפת לקנותם חדשים בכל פסח, ויש שמצניעין אותן מפסח לפסח, שאומרים אותן שכותרשין בהן תבלין כל השנה אין להכשירן אף בהגעלה ומביאין ראייה מפי רבינו שלמה ז"ל בפסחים בית חרוסת כבית שאור שחימוצו קשה דמי ופירש בית חרוסת ע"י כח התבלין והחומץ והקמח שנותנין בו דומה לקדרות ולבית שאור שחימוצו קשה למרנו שרינן בקדרות שאין להם הקנה להכשירים דהתורה העידה וכו', אך מנהג נרבוטא ופרוביניצא להגעילן ונראין רבריהן, דבפסחים אמר דברים שנשתמשו בהן חמץ בצונן ישתמש בהן מצה בין בצונן בין בחמין חוץ מבית שאור ובית חרוסת, ומסתברא דלא ממעט ליה אלא בהרחה אבל בהגעלה מותרין כיון כל הכלים שנשתמשו בהן חמץ בחמין, ובתוספתא דפסחים כלי גללים כלי אבנים כלי אדמה אינן מעונים מריקה ושטיפה אלא הרחה אחר הגעלה לפי שנתבשלו בהן קרשים ולהכשירן מדין נותר שחא בכרת, וכן אתה דן כשהן נבלעו מאיסור חמץ שהוא בכרת, וכן מנהג כל ישראל להגעילן, ובסדר הרב מוב עלם וברמי דגללא שריין בהרחה, (אב"ן):

(ג) **אור** לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר שלא יעבור עליו בכל יראה ובל ימצא אם לא כמלו ואף כשכמלו שמא ימצא גלוסקא יפה ולא יהיה בדעתו לבטלה או יזכה בה מן ההפקר ויעבור עליה בכל יראה ובל ימצא, ולפי שהחמירה תורה בחמץ שלא יראה ולא ימצא בכל גבול ישראל בפסח לא בגלוי ולא במוצנע ולא יפקוד ביד הנכרי שלא יבאו לידי אכילה מפני שרגיל בו כל השנה החמירו חכמים לחפש אחריו בכל מקום השמישו, אע"פ שמן התורה בהשכתה בעלמא סגי ליה כי לא יראה חמץ בתורת חמץ קאמר אבל בתורת עפר יראה ובדיקת חמץ מדרבנן היא, וביטול החמץ אינה מן התורה אלא בחמץ שעמו בבית ושהוא יודע בו ואינו יכול לבערו כחמץ שנפלה עליו מפולת והעושה את ביתו אוצר וחמץ תחתיו ובאותו יברך על ביטול חמץ, אבל בחמץ שאינו יודע בו אין צריך לא ביטול ולא בדיקה שלא הצריכה תורה על הספיקות לאסור ולהתירן. ואור דהנן לילי הוא ולישנא מעליא נקט להודיע דבכניסת הלילה יברוק עד שקיעת החמה שלא יהעצל בדבר, וכמו שאמר צורבא מרבנן לא לפתח בעידיניה אורתא דהליסר נהי ארכיסר דילמא משכא ליה שמעתתא ואתי לאימנועי ממצוה, ולא יברוק לא בשחרית ולא ביום אפילו ביום אפל אלא בלילה בשעה שבני אדם מצויים בבתיהן ואור הנר יפה לבדיקה, ובירושלמי מפני שאור הנר בלילה מבהיק וביום כוזה:

(ד) **ואין** בודקין לא לאור החמה ולא לאור הלבנה ולא לאור האבוקה אלא לאור הנר, ירושלמי וכי יש חמה בלילה הרא אמרה אפילו ביום צריך לברוק לאור הנר, ולא לאור האבוקה של עץ אבל פתילת השעוה אע"פ שאין הלהב עולה ונמשך כשמן יכול להכניסו לחורים ולסדקים משא"כ באבוקה, ואכסדרה שאמרו לאורה נבדקת שאין בה חורין וסדקים:

(ה) **כל** מקום שאין מכניסין בו חמץ אינו צריך בדיקה, לאתויי חורי הבית העליונים והתחתונים שאין דרך לתת בהן חמץ זה מתוך גבהותו וזה מתוך שפלותו והאמצעיים צריכין בדיקה, אוצרות יין כשאין מסתפק מהן אינן צריכין בדיקה אבל במסתפק מהן צריכין בדיקה דאין קבע לשתייה, אבל אוצרות שמן אפי' במסתפק אין צריכין בדיקה דיש קבע לאכילת השמן, וכל מקום שרגליו של תינוק מצוי שם צריך בדיקה שאין קבע לאכילתו, ומעתה אף חורי הבית התחתונים צריכין בדיקה שידו של תינוק מנעת שם:

(ו) **וילמד** אדם בתוך ביתו לכבד את הבית בכל מקום שמא התרנגולים והתיטקות הוליכו שם את החמץ, וכל שכן שלא ליתן ככר בידו של תינוק שמא יפרר או ישליך וצריך בדיקה אחרת, ושלא להשליך פת לכלב ולתרנגולים, ואם האשה מכבדת את הבית ודעתה לסמוך על בדיקתה צריכה לברך על ביעור חמץ, ואם להקל על בעלה שיברוק

שיברוק אינה צריכה ברכה ואינה צריכה להוזהר אך בעלה יבדוק לאור הנר בכל מקום ולאחר בדיקתו הן צריכין להוזהר :

(ז) **ואם לא ברק** אור י"ד יבדוק ב"ד ואם לא ברק ב"ד יבדוק בתוך המועד פי' בחול המועד, אבל ביום טוב לא יוכל לבערו לפי שאין ראוי למלטלו, ולאחר הפסח אינו צריך דק"ל כר' שמעון דאמר חמץ לאחר הפסח מותר באכילה וקנסא הוא דקא קנים הואיל ועבר עליה בכל יראה ובל ימצא, וכי קנים בעיניה אבל ע"י תערובות לא, וכ"ש כי לא חזי ליה ולא ידע ליה עד לאחר הפסח דלא קנים :

(ח) **והעושה** את ביתו אוצר תוך ל' יום צריך לבער, וכן המפרש בים והיוצא בשיירא, דתנן שואלין בהלכות פסח וכו' ואם שכח יבטלנו בשעת ביעורו ודיו, ויברך על ביטול חמץ אם ידע שיש לו חמץ ואומר כל חמירא דאיכא ברשותי ולא ידענא ביה יהא בטיל ויהא כעפרא, אבל קודם ל' יום ואין ברעתו לפנות האוצר לפני הפסח, וכן היוצא בשיירא ואין ברעתו לחזור לביתו לפני הפסח אין צריך לבער ואף אם ספק לו אם יפנהו ואם יחזור, אבל אם ברור לו הדבר שיפנהו או שיחזור אף מראש השנה צריך לבער : ואסור בהנאה משעת זמן איסורו ואילך שלא יסיק בו תנור וכירים, ואם הסיק בו את התנור אם הוא חדש יוצן ויסיקהו בעצי היתר והפת מותרת דוה וזה גורם מותר כרבנן דפליגי בההיא דפסחים וכו' יוסי דתנן בע"ז פרק כל הצלמים גבי אשרה זורעין תחתיה ירקות בימות הגשמים אבל לא בימות החמה ר' יוסי אומר אף לא ירקות בימות הגשמים מפני שהנבייה נושרת עליהן לזבל ואסיקנא דר' יוסי לדבריהם דרבנן קאמר להו לדידי זה וזה גורם מותר, ואמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' יוסי, ואם לא צינן התנור הפת אסורה דיש שכח עצי האיסור בפת דהא אפיך לה שמואל לבריייתא ותני לה לדרבי בלשון חכמים :

(ט) **ונכרי** דאפקיד חמירא לישראל וקביל עליה אחריות לנשורי כשל ישראל דמי וחייב לבעוריה כיון שהוא חייב באונסין דיליה, ואי אושליה ביתא וא"ל הא ביתא קמך ולא קביל עליה אחריות לא צריך לבעוריה ועושה לו מחיצה י' דלא ליכליה, ואי קביל עליה אחריות ואושליה ליה ביהא ומפתח ביד נכרי [לא] מיחייב לבעורי דלא ימצא בבתיכם כתיב וזה אינו מצוי בביתו :

(כ) **והבודק** צריך לברך לפני הבדיקה דכל המצות סברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן הטבילה ויתבאר לפנינו בעו"ה, ויברך על ביעור חמץ, ירושלמי רב אמר על מצות ביעור חמץ, ולימא כל חמץ שישנו ברשותי ואיני יודע בו יבטל, וכן לשון הלכות דרב יהודאי ז"ל בארסית כל חמירא כו' :

(כא) **והמברך** על ביעור חמץ לא לישתעי עד דכליא כל בדיקותיה, כי אם הצורך לענין הביעור כדי לכון את לבו למצוה, וכדאיתא בהמוציא מול ברוך לא הוי הפסק והביאו מלח והביאו לפתן גביל לתורי, ואם מדבר אחר שהתחיל קצת מהבדיקה אינו צריך לחזור ולברך, ואמר התם הבודק צריך שיבטל פירוש מיד אחר הבדיקה דאקשינן ונבטליה כר' ונבטליה בה' או בשית ומשני כיון דלאו זמן איסוריה ולאו זמן ביעוריה דילמא פשע ולא מבטל ליה, ואף על פי שבטלו בלילי י"ד אם בא לבטלו אחר ד' שעות שאכלו החמץ שמא יוותר מן הלחם כוית שלא נתבטל ויעבור עליו, יישר כחו :

(כב) **וחמץ** של נכרים שעבר עליו הפסח מותר אף באכילה דאין לקנסו דלא עבר עליה בכל יראה ובל ימצא, ואף החמץ של ישראל שעבר עליו הפסח כחמץ שנפלה עליו מפולת שלא יכול לבערו לא קנים ר' שמעון דהא לא עבר עליה בכל יראה ובל ימצא ואע"ג דידע ליה ומותר באכילה וכ"ש כי לא חזי ליה ולא ידע ליה דלא קנים ומותר באכילה, ופת שעפשה ונפסלה מלאכול הכלב לפני האיסור א"צ לבערה ודרי היא

כמו

כמו שחרכו קודם ומנו דמותו בהנאתו כראיתא בריש פרק כל שעה, אבל לאחר איסורו אסור בהנאתו משום קנסא הזאיל ושהה באיסוריה:

(ג) **ולא** יסיק בו תנור וכירים ואם עבר והסיק האפר מותר שכך שנינו כל הנשרפין אפרן מותר. וירושלמי מלוגמא שנלחח זקוק לבערה בשנתחמצה ואח"כ נסרחה פירוש שהיתה ראויה שעה אחת אבל איפכא לא, ובמלוגמא הוא דבעינן נסרחה שאינה נסרחת אלא לאחר זמן מחסימות הבשר אבל קילור ואספולנית ורטיה הרי הן כעורות העבדינן שנתן לתוכן קמח שנסרח מיד ואין צריך לבערה. ובארבע שעות אחר אכילתו שורפו ולדברי הכל שורפו בתחילה שש, ואע"ג דאיתותב ר' יהודה מהא דאמר אין ביעור חמץ אלא שריפה הא קיימא לן הלכה כסתם משנה, וכבר סתם לן תנא כר' יהודה בפרקא בתרא דתמורה אלו הן הנשרפין וחד מינייהו חמץ בפסח, ואמר בנמרא הנן סתמא כר' יהודה דאמר אין ביעור חמץ אלא שריפה ותניא בתוספתא ובירושלמי עד שלא הגיע זמן ביעורו אתה מבערו בכל דבר משהגיע זמן ביעורו אתה מבערו בשריפה, ואית דאמרי כרבנן מפרר וזורה לרוח אם הוא קשה, כך כתב הר"ם משה ז"ל:

(ד) **ואמר** רבא הלכתא חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו אסור, ומדלא יהיב שיעורא למימרא דבמשהו כרב, כך פסקוהו כל הגאונים, ואם נמצאת חטה

אחת שנתכשלה בתרנגולת בפסח אין להחירה שהרי נאסרה במשהו ואף באלף, אבל לאחר הפסח וראי מותרת דחמץ על ידי תערובות לא קנים ר' שמעון, שלא בזמנו בין במינו בין שלא במינו מותר דעל ידי תערובות לא קניסין ליה ואף על גב דעבר עליה בעינה, וכל שכן כי איערב ליה בשונג דלא עבר עליה דמותר לשהוייה, ואפילו נותן מעם עצמו לא מיתסר בהנאה, והא דתנן בפרק אלו עוברין בפסח כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי לאו משום נותן מעם אלא משום דהוה ביה עיקר המאכל ועוברים מכל סחמצת לא תאכלו לרבות תערובתו, ולא כמו שפירש רש"י ז"ל בכל יראה ובל ימצא. אם משכח שערי או חיטי בבישולא ונתבקעו הכל אסור במשהו, ואי לא אינהו אסירי ובישולא שרי דאיסור תערובת משהו דרבנן וספיקא דרבנן לקולא, רבינו האלפסי ז"ל: (ה) **ורבינו** יעקב מ"כ דשעורה הנמצאת כדבש בפסח אין לאוסרו משום דקיימא לן דחמץ בפסח במשהו, כיון דנפל בו לפני הפסח כבר נתבטל לפני זמנו ואינו

חוזר וניעור כדאמרינן גבי ציר בבכורות, ואפילו נפל בפסח אינו אסור אלא נתבקעו ממש, ולמיכלינהו בעינייהו עבדינן לחוסרא דכיון דלא איפסיקא הלכתא לא כשמואל ולא כמר עוקבא דאמר לא נתבקעו ממש אלא כל שאילו מניחן על פי חבית והן מתבקעים סאליהן וספיקא דאורייתא לחוסרא, אבל אי משהכחי בהדי בישולא ולא נתבקעו כיון דאיסור תערובת משהו דרבנן לא אסרי' ליה לההיא בישולא דמשתכחי בה הרי ותלת שערי אלא אם כן נתבקעו כשמואל דהוה ליה ספיקא דרבנן לקולא, אבל בחיטי דאית בהו ציריא כסבוקעות דמיין ואסור במשהו, ורבינו יעקב מ"כ נרסם הכתא חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו אסור בששים ולא נרסינן במשהו כרב, דהא רבנן סבוראי היא, ותדע שכן הוא דהא רבא גופיה פסק בפרק גיר הנשה כך אמר רבא אסור רבנן כמעמא ואמור רבנן בקפילא ואמור רבנן בששים, מין בשאינו מינו דהיתרא כמעמא, דאיסורא בקפילא, מין במינו דהיתרא או דאיסורא דליכא למיקם אפעמא ומין בשאינו מינו דאיסורא דליכא בקפילא בששים, ואם היה סובר רבא במשהו כרב אפילו בשאר איסורין כדקאמר רב למעמי' רב ושמואל דאמרי תרווייהו כל איסורין שבתורה במינן במשהו תיקשי דרבא אדרבא מההיא דגיר הנשה, וכיון דקיימא לן כרבא דכל איסורין שבתורה בששים כדאמרינן בגיר הנשה אם כן הלכתא כריש לקיש ור' יוחנן דכל איסורין שבתורה בין במינן בין שלא במינן כנותן מעם דהיינו ששים חוץ מטבל ויין נסך במינן במשהו שלא במינן בנותן מעם, ועוד דרב ושמואל ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן כראמר בריש מסכת יום טוב ופלוגהייהו

ופלוגתייהו בשילהי ע"ז, ואע"פ שפסק ריא"ף בסוף ע"ז כרב ושמואל דהא פלוגתא דאביי ורבא בחמירי דחיטי וחמירי דשערי ברב ושמואל שייכא, חזר בו בסוף ימיו בתשובותיו ופסק כריש לקיש ור' יוחנן, ומוה פסק רבינו יעקב מ"כ דסתם יינן בששים, דיין נסך דקאמר התם שנתנסך ממש לפני ע"ז כמתני' דתנן ואלו אסורין ואסורין בכל שהן ויין ביין ומים במים דבדודאי במים שנתנסכו לע"ז קתני והני ויין ביין דומיא דמים במים, ומעתה חמץ בפסח וסתם יינם בששים ככל איסורין שבתורה, אך לא עשה מעשה רבינו יעקב מ"כ להקל בדבר אם לא יהיה בדבר הפסד מרובה והתורה חסה על ממונן של ישראל, וכך אמר וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה בתמיה כהיא דירושלמי דפסחים ברוב, ויתבאר במקומו בהלכות ויין נסך בעו"ה, ושלוש, (אב"ן):

(כו) **ושמואל** אמר קדירות בפסח אל ישברו אלא משהי להו אחר זמנן ועביד להו בין במינן בין שלא במינן ומדיחן ומשפשפן יפה שלא ישאר בהן החמץ בעין וכר' שמעון דלא קנים אלא בעיניה אבל על ידי תערובות לא, ועוד דנותן מעם לפגם מותר כדאיחא בסוף ע"ז, ובמקומו יתבאר בעו"ה לפנינו בהלכות פת של כותים:

(כז) **וכן** מנהג כל ישראל להצניע הקדירות לאחר הפסח לאחר שהוסקו בקינסא מעם מכפנים שלא ישאר בהן חמץ בעין דלא קנים ר' שמעון ע"י תערובות כיון דלא עבר עליה דהא ליתיה בעיניה, ומכל מקום השכר שעושים מחמין או משעורין או יין שנותנים בו חמץ חס כדי להחמין שאין אדם יכול לסננו שלא ישאר בו משהו מן החמץ וחמץ בזמנו במשהו והכל אסור צריך לבער, ובירושלמי דכל שעה ד' שמואל ב"ר יצחק היה לו ויין תוסס ויהב בנויה שעורין בנין דיתחמע אתא שאיל לר' אמי א"ל צריך את לבער. ויש לי ראייה מההיא מתניתין דפרק כל שעה דקיימינא עלה דפת של כותים מותרת באכילה דאוקים רבא למתניתין כר' שמעון ורקחני בשל נכרי מותר בהנאה משום רישא דתני ושל ישראל אסור בהנאה ויתבאר לפנינו בעו"ה בהלכות פת של כותים, ושלוש, (אב"ן). ואף לרב דאמר קדירות בפסח ישברו דאין להן הכשר בהגעלתן אבל בלבון מותרות אי לאו משום דחיים עלייהו דילמא פקעי, וכן מוכח בנבחים פרק דם חמאת דכלי חרס המלובן ככלי חדש הוא ופנים חדשות באו לכאן וזהו שבירתו, דפריך התם אלא מעתה קדירות במקדש אמאי ישברו ליהררינהו לכבשונות ומשני לפי שאין עושין כבשונות בירושלים הא אם עושים לא ישברו:

(כח) **כתב** רבינו שלמה ז"ל אשה שלותה כבר של חמץ מחבירתה לפני הפסח צריכה לפורעה לאחר הפסח ואין כאן ביעור החמץ ואם אינה פורעת יש בו משום גזל ומשום לזה ואינו משלם שנקרא רשע וכלוה מן המקום שנאמר לזה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן, ואין בזה איסור שהרי שנינו דבי ר' ינאי יופי פירי מעניימ בשביעית לפני זמן הביעור ופרעי להו בשמינית לאחר זמן הביעור וא"ר ינאי יאות הן עברין, (אב"ן):

(כט) **והני** מאני דקוניא שמתוכין עליהן עופרת מבפנים ומבחוץ דאישתמש בהו חמץ בחמץ בין ירוקי בין חיורי בין אוכמי אסירי בפסח כראמר להו אמימר דכיון דמדייתיה ודאי בלעי והתורה העידה על כלי חרש שאינו יוצא מידי דופיו לעולם, ומאי שנא מדלענין ויין נסך דאמימר שרא להו כולוה, זה תשמישו על ידי חמץ פירוש חמץ, ויין נסך תשמישו ע"י צונן, והא דאמר מרימר לענין ויין נסך דירוקי שרו לית הלכתא כוותיה דקיימא לן כרב זביר דאמר ירוקי אסירי משום דמצרפי ובלעי ולא מקשינן אלא מחיורי ואוכמי, רבינו האלפסי ז"ל:

(ל) **והכפות** מן הקרנים שנסתמשו בהן בחמץ בחמץ אסירי אף בהגעלה בפסח ממעם דחיים עלייהו משום דמיפסדו בהגעלתן ולא מנעיל להו שפיר. ועריכות של עץ שלשין בהן כל ימות השנה אע"פ שאין בהן סרק כלל אסורין לפסח לפי שאינן בני הגעלה

הגעלה בכלי ראשון, ולערות עליהן מים רותחין אע"ג דעיהוי ככלי ראשון אין להתירן דיש לחוש שמא לא יערה בכל צדדיהן והוה להו שאר הצדדין כלו שני ושלישי לפיכך מוב. להחמיר וללוש בכלים חדשים:

(א) ואין שורין בפסח מורסן לתרנגולים ולא יתן מוגלשין על נבי קמח אבל קמח על נבי מוגלשין מותר, וכן מנהג לעשות כן בצרפת לתינוקות יונקי שדים, ולא ילעום אדם חמין ויתן על נבי מכתו שרוק הפה הוא מחמין אותן, ואין לשין לא בחמה ולא בחמין ולא בחמי חמה ולא במים שנשאבו בו ביום אלא במים שלנו הלילה ונתקררו, לפי שניסן הולך אחר ימות הגשמים שהחמה מהלכת בשפולו של רקיע בלילה ומחממת את מי הבורות והמעיינות על כן מעלות הבל הרתיחות שהן חמות, וכן המחילות שהן תחת הקרקע חמות, וחשו חכמים למי בורות ומעיינות למקום שאין להם נהרות:

(ב) וביום המעונן לא תלוש תחת הרקיע דיומא דעיבא כוליה שמשא, ואם עברה ולשה באלו שהוכרנו אמור כרב אשי דהוא בתרא דעבר אדרבנן וקנסינן ליה, ולא דמי לבציקות של נכרים שהותרו דלא עבר עלייהו אדרבנן, ויש לומר דה"מ עברה ולשה אבל אם נשפכו המים שלנו או שכחה ולשה מותרות המצות שנילושו במים שלא לנו דאין כאן מעמא דקנסא ומירי דהוה אבציקות של נכרים שנילושו במים שלא לנו ושרו דליכא מעמא דקנסא ואדם ממלא כריסו מהן, ועוד כיון שהותרו בציקות של נכרים נמצא שאיסור מים שלא לנו אין בהן משום תורת חימוץ אלא משום שימור דכתיב ושמרתם את המצות וכיון דלא איפשר שרי:

(ג) שנינו בפסחים בפרק כל שעה אין לשין את העיסה ביין ושמן ודבש ואם לש (כל הפת אסורה) רבן גמליאל אומר תשרף מיד וחכמים אומרים תיאפה מיד א"ר עקיבא שבתי היתה אצל ר' אליעזר ור' יהושע ולשתי להם עיסה ביין ושמן ודבש ולא אמרו לי דבר ואע"פ שאין לשין בו מקמפין בו אתאן לת"ק וחכמים אומרים את שלשין בו מקמפין בו ואת שאין לשין בו אין מקמפין בו, ואפליגו רבנאותא בהא מילתא, וכתב הרי"ף הא מהני' אוקמוה רבנאותא ביו"ט שני דהוא חול המועד מדאמר תשרף מיד ולא ביו"ט דהבערה שלא לצורך היא ואפילו לר' עקיבא לא מיתוקמא ביו"ט דהל' מצה עשירה ומסתברא ליה דהלכה כר' עקיבא דיו"ט דמיבעי להם עוני הוא דאסור אבל מכאן ואילך שרי, וכריב"ל דקאי כוותיה דאמר להו לבניה יומא קמא לא תלושו לי בדובשא מכאן ואילך לזשו לי דודאי הא מתניתא בשמן על ידי מים היא שנויה דהא קיטוף שמן על ידי מים הוא שלשין במים תחילה ואחר כך מקמפין בשמן, ות"ק מאי דאסור בלישה שרי בקיטוף ורבן גמליאל ורבנן אסרי בין בלישה בין בקיטוף ור' עקיבא שרי בלישה וכל שכן בקיטוף, וריב"ל דהוא אמורא בתרא וליכא אמורא דפליג עליה עבד עובדא כר' עקיבא, ואי לאו דקאי כוותיה הוה אמרינן דהלכתא כרבן גמליאל ורבנן דאסרי בין בלישה בין בקיטוף דקיל בכללי הלמודא היכא דלא איפסיקא הלכתא בהדיא דיחיד ורבים הלכת כרבים, ועוד כיון דנמרא מייתי ראיה מדריב"ל הילכתא היא למעשה, ואית מרבוותא וכן רבינו חננאל דאסרי בין בלישה בין בקיטוף בכל ימות הפסח וכרבן גמליאל ורבנן ומשום דמחממא דכיון דקמו להו בחדא שיטתא רבנן דסיפא דברייתא ורבן גמליאל דישרוף מיד (אלא אמר) הלכתא כוותיהו והשתא קמופי לא מקמפינן בהו כ"ש דלא לשין בהו ואם לש תשרף מיד, ודקאמר ריב"ל וריש לקיש דמי פירות אין מחמיצין לחודייהו בלא מים, אישתכח השתא דאסור למילש ולקטף במי פירות שנתערבו בתוכן מים בכל ימות הפסח ואם לש תשרף מיד, ורש"י כתב אין לשין את העיסה וכו' ואם לש תשרף מיד בחול המועד ולא ביום טוב דהבערה שלא לצורך היא, וריש לקיש דאמר דאין חייבין על חימוצה כרת דמי פירות אין מחמיצין לא קשיא אהך, דאין חייבין על חימוצה כרת קאמר דלא הוי חמץ נמור

גמור אבל חמץ נוקשה בעיניה הוי ובלאו דכל מחמצת לא האכלו, למדנו מדבריו שאין ללוש כלל אף במי פירות לחודיהו דחמץ נוקשה הוי ובלאו דכל מחמצת איתה, יש לי כמה תשובות על רבינו ע"ה דרא מדר' יהושע בן לוי דמבאן ואילך ללוש לי בדובשא ומדרבא דתרתו שבלי וכו' ומדריש לקיש דמי פירות אין מחמיצין, ומעתה שלש מחלוקת בדבר לרבינו שלמה ע"ה אף במי פירות לחודיהו אסור ללוש דקאי בלאו דכל מחמצת, ולרבינו האלפסי אף מי פירות במים לא מחמעו בר' עקיבא וכו' יהושע בן לוי ומותר ללוש ולקמף במי פירות וזלתי ב' לילות הראשונים משום לחם עוני, ולדברי הלכות גדולות ורבינו הננאל אסור בין בלישה בין בקיטוף בכל ימות הפסח במי פירות עם מים, ואין לנו להכניס ראשינו בין ההרים הגדולים האלה, ויש להחמיר כדברי כולם, (אב"ן):

(ד) **יש** שאומרים שאין לתת מלח במצות בפסח משום דמחמעא, ואין מעם בזה, כי כל המנחות באות מצה והיה בהן מלח, אלא משום דמצה עשירה היא ובלילה הא' הוא דאין נוהגין מבאן ואילך שרי, ובביצים ללוש בפסח לא אמר רבינו שלמה בזה לא אסור ולא מותר שהרי הם מנפחים את העיסה ואין ידוע אי משום חימוץ הוא זה או דרך ביצים להנפית, ויש לאסור מספק, וכפלפלין אסר רבינו שלמה משום חימוץ, ורבינו יעקב התיר חוץ מלילה הראשון דבעינן לחם עוני דתני' בפרק הקומץ רבה תבלה בקצח ובכל מיני תבלין כשרה מצה היא אלא שנקראת מצה מתובלת, ובשל מצת מצה קאמר ושנינו בתוספתא דיו"ט והפלפלין הרי הן כתבלין לכל דבר:

(ח) **וכן** כתב הרב ר' משה זצ"ל מותר לתת התבלין והשומשומין וכמון וקצח וכיוצא בהן לתוך המצה, אבל לילה הראשון אסור דבעינן לחם עוני, ולחם עוני פרט לחלום ואשישה ופרט לעיסה שנילושה ביין ושמן ודבש, והא דאיתא פרק החולץ ליבמתו אלא חלום מצה היא למאי הלכתא לומר שאדם יוצא בה ידי חובתו בפסח, דהדר אפייה בתנורא ואית ליה תוריתא דנהמא, וההיא דפרק כל שעה דלא הדר אפייה ואינו נקרא לחם עוני כפר"ת בפסחים פרק אלו עוברין, אמר רב קבא מלונגנאה לפסחא והא אנן הנין חמשת רבעים קמח ועוד חייבים בחלה הכי קאמר קבא מלונגנאה קאי נמי כי האי שיעורא והן ביצים כמנין חלה והעומר מוכיח לה, ואמרינן בעירובין בריש פרק כיצד משתתפין ראשית עירוסותיכם חלה הרימו תרומה כדי עיסתכם עיסת מדבר דאתיא לחם הארץ מלחם שמים כתיב הכא והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה' וכתיב התם לקטו לחם משנה והעומר עשירית האיפה הוא ואיפה שלש סאין סאה ששה קבין והקב ארבעה לוגין הנה שבעים ושנים לוגין, העישור שבעה לוגין וביצה וחומש ביצה כמנין חלה, ואייתי ועודות דרבי ושדי עליהו וכמה ועוד אחד מעשרים בביצה, הנה בין הכל ארבעים וחמשה ביצים וחומש, וזהו ששנינו חמשת רבעים קמח ועוד חייבים בחלה, השמונה עשר קבין איפה מדברית, באו לצפורי והוסיפו על המדות שתות מלבר ונכנסו בחמשה עשר קבין שוחקות והעישור קב וחצי שהם ששה לוגין, באו לירושלים הוסיפו על המדות שתות ונכנסו בחמש לוגין שוחקות והן חמשת רביעי קב, ועוד ע"י שהביצים היו גדולות מאלה של עכשיו צריך העודות, כך קבלתי בצרפת מפי הרב ר' ידיריה ז"ל ממלאן (אברהם בן נתן הירחי):

(לו) **ולאפות** אשה אחת פת מרובה בשאר ימים טובים מותר שאין בו חשש חימוץ, דתניא ממלאה אשה את התנור פת אע"פ שאינה צריכה למלאותו, מפני שהפת נאפה יפה בשעה שהתנור מלא, אבל בפסח שיש חשש חימוץ אין לאפות פת מרובה באשה אחת וזלתי חמשת רבעים קמח, וזהו קבא מלונגנאה (שתיקן חוני המעל):

(לז) **ואפי'** בשאר י"ט שנינו בירו' אין אופין פתין גריצין אלא רקיקין שמתוך שמתוך מרובה אף הוא אינו אופה אלא כדי צרכו, ומשערים מדת העומר לחלה ולפסח כדתניא בתוספ'

דניור ניור ששתה מכל משקין האסורין אם התרו בו חייב עליהן בכזית מכולן כיצד יעשה מביא כוס מלא יין ומביא זית אנור ונוהן בו ושופע אם שתה כיוצא ממנו חייב ואם לאו פמור, וכן מנהג צרפת לשעור, ובספרד משערים אותו במשקל למשקל הפלפלין בין הועודות והכלי, ופחות מנה השיעור אין ללוש שלא להפקיע מחלה, אך יש להוסיף עליה כמעט כשני ביצים לקמף בה העיסה המגולגלת, שאם ימדדנה בצמצום שמא תחסר המדה ויפקיענה מחלה ואם יברך עליה יעבור על לא תשא, וכשם שאין לשין באשה אחת יותר מזה השיעור כך אין מקמפין שלא יבא לידי חימוץ, והלש או המקמף אם אינו יודע [המדה], למה לנו מדה בפסח ומה הועילו חכמים בתקנתם, ואמר רב יוסף הני נשי דידן נהיגי למיפא קפיוא קפיוא בפסח א"ל אבוי מאי דעתיך לחומרא פירוש שלא תתחמץ חומרא דאתי לידי קולא דקא מפקע להו מידי חלה, דעבדן כר' אליעזר דאמר אף הרודה ונותן לסל הסל מצרפם לחלה דכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה' ואין לחם אלא האפוי בתנור שנאמר ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד, ושלום:

אין לכל ירא השם לגדש המדות דגודשא תילתא יותר על המחוק ומה הועילו חכמים בתקנתם, וקבא מלונגאא לפסחא וכן לחלה כהדיא דהנן חמשת רבעים קמח ועוד משמע בלא נודש דבקמח משערינן לה וכהדיא דכיצד משתתפין כבר בפונדיון מד' סאין בסלע דלא אמרינן בסאה גרושה מרקאמר חצי חציה מטמא מומתא אוכלים והיא כביצה ממש כדמשמע בכלוא תלמודא ולא מדה גרושה המחוקת יותר מכביצה, וכן שתי ירות לכבר משלש לקב מיירי בקב שאינו גרוש, כך שמעתי מרבינו, (אב"ן):

לח וצריכה האשה להפריש את החלה מכל מדה ומדה ואין להקיף כמה עיסות ולהפריש מאחת על כולן, כי הסל מצרפם לחלה לא אמרינן אלא בשלא היה בכל אחד שיעור חלה כדאמר קפיוא קפיוא פחות מכשיעור ולחומרא אבל לא לקולא. ואם נאפת העיסה ולא הפרישה חלתה בין ביו"ט בין בחול תבצע מן העיסה לאחר אפייתה ותברך כאילו היתה מפריש מן העיסה, כך כתב רש"י ז"ל, ואם שכחה מדה אחת שלא הפרישה ממנה חלתה ונתערבה באותן שהופרשו יבא ויקיף מדה אחרת שלא הופרש ממנה ויתרום ממנה על המדומעת, דחלת חוצה לארץ דרבנן ומן הפמור על הפמור הוא, ואם לשה מדה אחת ועשתה עליה חלה ועדיין לא נקראת שם חלה ונאבדה חייב להפריש ממנה אע"פ שאין בה שיעור חלה דכיון שנתחייבה אין לפוטרה מחלה מ"ד, ואם רוצה להפריש מכולן בבת אחת די לה בברכה אחת להפריש תרומה ויפריש כזית מכל אחת ואחת ויעשה כל זית וזית עונה קמנה וישרפם כולם אם אין להם כהן קמן שיתנם לו ובלבד שלא יסיה בנתיים ואם סח צריך לברך על הפרשת האחרות, (אב"ן):

בפרק אלו עוברין בפסח כיצד מפריש חלה בטומאה ביו"ט ר' אליעזר אומר לא תקרא לה שם עד שתאפה, בן בתירא אומר תמיל לצונן, ר' יהושע אומר לא זהו חמץ שמוזהרין עליו בכל יראה ובבל ימצא אלא מפרישה ומניחתה עד הערב ואם החמיצה התמיצה: תניא רבי אומר הלכה כר' אליעזר ור' יצחק אמר הלכה כבן בתירא, וכתב ריא"ף והלכתא, כר' אליעזר וכדפסקי רבי דקיימא לן הלכה כרבי מחבירו, ועוד דהא דר' אליעזר שייבא באידך דר' אליעזר דאמר תרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה וכבר פסק שמואל הלכה כר' אליעזר ואמר ר' חנינא אפילו בענין שאינן נושכות זו בזו, ע"כ:

לט וירושלמי מתני' בשנממאת עד שלא נלגלה אבל אם נממאת לאחר נלגלה יעשנה בקין בתמיה לפוטרה מחלה והלא כבר נתחייבה בחלה, אבל מתני' שלא נלגלה ולא נתחייבה בחלה לא תקרא לה שם שלא תגלגלה כשיעור שתתחייב בחלה שתהא ראויה לקריאת שם עד שתאפה ואז יצרפם בסל כמעמא דר' אליעזר דאית ליה צירוף, הכין מפרשינן ליה לירושלמי לדעת הגאון, וישר, (אב"ן). וכתב עוד והני מילי בחלת הארץ

הארץ דמטאה דאורייתא דלא חוייה כלל לאכילה לא לגדול ולא לקטן, ואסור לאפותה ביו"ט דאפייה שלא לצורך היא ולא לשורפה דאין שורפין קדשים ביו"ט ולא לשהותה שלא תחמיץ ויעבור עליה בכל יראה ובל ימצא, אבל חלת חוצה לארץ עכשיו שאין אסורה אלא למי שמוטאה יוצא עליו מגופו קורא לה שם לכתחילה ואכיל לה כהן קטן ואי ליכא כהן קטן עברינן כר' אליעזר ולכי נפקא יומא טבא שרפינן לה, רבינו אלפסי. זאית דאמרי דאפילו ליכא כהן קטן אכיל לה כהן גדול ע"י ביטול ברוב כדאיתא בבכורות פרק עד כמה דאף תרומת הארץ בטלה ברוב מן התורה, ואף בלא ביטול ברוב אם מבל לקרוי אכיל לה ואם לא מבל יפריש אחת בלא ברכה שלא תשתכח תורת חלה ויאכלנה אף כהן טמא, כך כתב רב אחא משבחה וכך כתב רבינו יעקב מ"כ, דהא דאמר בבכורות בפרק עד כמה ואכיל לה כהן קטן היינו בלא טבילה אבל אם מבל אפילו כהן גדול אכיל לה דהא אמר בנדה מעשה היה בפומבדיתא והטבילה קורם לאמה כדי לסוכה בשמן של תרומה ואע"ג דמוטאה יוצאה עליה מגופה, וה"ה לכל כהן טמא שבועלם שטובלים אותו ואוכל בתרומה:

(ט) **וכתב רש"י** ז"ל כיצד יעשה ביו"ט של פסח יעשה את החלה עונה קמנה בעודה עיסה בלא ברכה ולאחר אפייתה עם שאר המצות יתנם בסל והסל מצרפן לחלה כר' אליעזר ויפרישנה ויברך אקב"ו להפריש תרומה, דחלה היא העונה, והמברך להפריש חלה מועה שכך אמר הכתוב ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה חלה אחת תרימו לשם תרומה, ויניחנה עד אחר הפסח ושורפה אבל בשאר י"ט שאין בה חשש חימוץ יפרישנה בעודה עיסה ויברך עליה, ואם החמיצה החמיצה, ולא יאפנה ביו"ט דאפייה שלא לצורך היא והויא מלאכה שלא לצורך:

(מא) **ואם** קראה שם לחלה בעודה עיסה בפסח אין להמילה בציון דאין הלכה כבן בתירא אלא יעשנה פירודין דקין פחות מכזית ויזרם לרוח במקום נקי ולא יעבור עליהם אם החמיצו, דתנן בצק שבסרקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב לבער ואם לאו בטל במיעוטו, (אב"ן). וצריכה האשה להיות זרויה שלא להכניס קמח במים שנשתיירו מן הלשה שלא יחמיצו, מי תשמישו של נחתום ישפכו מפני שהן מחמיצין, ובמקום סדרון, ואין לשהות בעשיית המצות ולעשותן מצויירות שהרי אמרו אין עושין סריקין המצויירים בפסח שלא יחמיצו ומ"מ יוצאין בהן י"ח אם לא החמיצו:

(מב) **וצריכין** להעשות על ידי ישראל אותן של מצוה דכתיב ושמרתם את המצות וכותים לאו בני שימור נינהו ולא עבדים וישמעאלים, ובשאר המצות אין לחוש ובלבד שיהא ישראל עומד עליהן לשמרם מחימוץ, וצריך לעשות שימור מומן הקצירה ואילך דאמר קרא ושמרתם את המצות ואמר להו רבא להנהו דמהפכי כיפי כי הפכיתו אפיכו לשם מצוה, כיפי עמרים, פירוש הותרו בהם שלא יבאו עליהם מים מקצירה ואילך, וכן מנהג חסידו פרויניצא:

(מג) **ומנהג** צרפת להיות ישראל יושב ורואה ושומר את הריחים ומנקרם מכל וכל שלא ישאר בהם חימוץ ובעודו שם מוחנים לכדי שיעור מצות המצוה שנאמר ושמרתם את המצות שהן חובת המצוה, אבל על השאר לא חשו דלא גרע מקמחים ובציקות של נברים דאדם ממלא כריסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה, והוא שלא הכסיפו פניו, ואין לחוש שמא נתערב בו חמץ, שמרקין אותו בגפה והנפה קולטתו, ואמר בפרק כל שעה אין לזהותין את השעורים בפסח ואם לתת ונתבקעו אסורות לא נתבקעו מותרות ודוקא שערי דלית בהו ציריא דכיון דרכיכין לא תחזוק המים בגופן חזקה גמורה מולא נתבקעו אבל חימי דאית בהו ציריא אפי' דקורדניתא דשרירן עיילי בהו מיא ואין חוששין לקידושיו משש שעות ולמעלה דמשום דשרירן לא נתבקעו ולא מיתחזי חימוצן ומתנפלי מיא עלייהו אסירן, מגלת סתרים, ואמר כר עוקבא לא נתבקעו מטש אלא כל שאילו מניחן

מניחן על פי הכיב והן מתבקעות מאליהן ושמואל אמר נתבקעו ממש עבר שמואל עוברא נתבקעו ממש, וכיון דלא איפסקא בהא הלכתא בהדיא עבדינן לחומרא כמר עוקבא דספיקא דאורייתא לחומרא, ואית דאמרי דהלכתא כשמואל דמר עוקבא תלמידו ואין הלכה כתלמיד במקום הרב ומעשה רב דעבר שמואל עוברא, רבינו אלפסי. ואמר רבה בעל נפש לא ילחות, פי' המושל על נפשו ואין נפשו מושלת עליו ומדקדק במצות, דבי רב הונא לתתי דבי רבה בר אבוא לתתי והאידינא שדרו ממתבתא דאין אנו בקיאין ללחות הילכך אסור ללחות ולמיחלס, רבינו האלפסי ורבינו משה זצ"ל :

מר) ולישתת המצות של מצוה יש לחוש שלא לאפותן כל זמן שהחמץ קיים לפי שהן במקום הפסח כדאיתא בפסחים פרק כל שעה ובערבי פסחים ואיתקשו מצות לצלי אש דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות, ואמר רבא אבל מצה בזמן הזה אחר חצות לר' אלעזר בן עזריה לא יצא ידי חובתו, וכתיב לא תשחמ על חמץ דם וזחי ודרשינן לא תשחמ את הפסח ועדיין החמץ קיים. ולא תגביה האשה ידה מן התנור עד שתגמור את הפת ולא תתעסק בדבר אחר ותניח את העיסה שלא תחמץ שכל זמן שעוסקין בבצק לא התחמץ, ושלא תשהה בעריכתה שמא תיגע והתעצל והתחמץ :

מה) וכתב רש"י זצ"ל אין עושין מורסן לעופות ביו"ט משום דכתיב הוא לבדו יעשה לכם ולא לצורך בהמתכם אבל בחולו של מועד מותר, ובחולו של מועד של פסח צריך להזהר שלא יבא לידי חימוץ, וצריך ליהן הסובין על גבי מוגלשין שיהיו המים מרותחים על האור וכל שעה ימרס הסובין, אבל יזהר שלא יערה הרותחין בכלי שני וליתן הסובין על המים ורותחין פן יחמץ וכ"ש המים על הסובין בכלי שני אפילו רותחין דודאי יחמץ שאף בכלי ראשון מוגלשין על גבי קמח אסור, כך מצאתי :

מו) ערבי פסחים סמוך למנחה קמנה מהחילת שעה עשירית חצי שעה קודם המנחה קמנה לא יאכל אדם עד שתחשך, כל דבר המשיבועו כגון בשר או מצה עשירה, אבל מחמץ אין צריך לומר לא יאכל שהרי כבר נאסר מן התורה מו' שעות ולמעלה ומארבע שעות ולמעלה מדרבנן כדקיימא לן כר' יהודה כרתנן ר' יהודה אומר אוכלין כל ד' ותולין כל חמש ושורפין בתחילת שש, וממצה לחם עוני אין צריך לומר דתנא בירושלמי כל האוכל מצה בערב פסח כאילו בא על ארוסתו בבית חמיו ולוקה, אבל פירות וירקות מותר לאכול דליכול לה למצה לתיאבון כדאיתא בגמרא אבל מטבל הוא במיני הרגימא ואית למאן דאמר פירי גינהו בסוף יומא, ובדין שלש סעודות לשבת מבוואר בטקומו, וכן חמרא, דרב ששת היה שתי חמרא במעלי פסחא כי היכי דינגרדיה לליביה :

מז) והיינו דתנן בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה דחמרא מובא מיגנר גריר, בין שלישי לרביעי לא ישתה, וכל כך למה דליכול לה למצה לתיאבון, ולא ליכוליה אכילה גסה שיויק לגופו דלאו שמיה אכילה כדאיתא בסוף יומא האוכל אכילה גסה ביוה"כ פמור מלא תעונה ובבבא קמא כי יאכל קדש פרט למזיק, אבל אכילה גסה שלא יזיק לו היא אכילה כדאיתא בסוף נזיר ובסוף הוריות בפסח שאם אכלו אכילה גסה פסח מיהא עביר, ורוק ותשכח, כפר"ת :

מח) ורב יצחק מטבל בירקא דאמרינן בשבת פרק תולין בר בי רב לא ליכול ירקא משום דגריר ואכיל מפי ריפתא, ועל כן נהגו לומר בהגדת הפסח השנויה במכילתא מאן דכפין ייהי ויכול פירוש כל מי שהרעוב עצמו בערב הפסח יבוא ויאכל מצה לתיאבון. ובמסכתא סופרים ראיתי דשלת העניות עושין אותן פרורות ואין עושין אותן בכל ימי ניסן מפני שהקריבו י"ב נשיאים קרבנם לחנוכה המזבח ועשו יו"ט כל אחד ואחד לפיכך אין מהענין כל ימי ניסן ואין נופלין על פניהם כל ימי ניסן אלא הבכורות מתענין בערב הפסח והצנועים כדי שיכנסו למצוה בתאווה. ובירושלמי דערבי פסחים אית מאן

מאן דאמר דרבי לא הוה אכיל במעלי פסחא משום דרבי בכור הוה ומעם לדבר לפי שהמקום ב"ה הרג בכורי חם וכן בכור ריחם, (אב"ן):

מט) ומתניתין דתנן ע"פ וכו' לר' יוסי איצטריך דאמר בע"ש ועי"פ אוכל והולך עד שתחשך אבל בע"פ מודה משום חיובא דמצה, והיכא דאתחיל מקמי מ' שעות בע"ש ובעי"פ ואמשיך ליה בסעודה תיה עד דקריש יומא פרים ליה למפה על השלחן ומקדש והדר גמיר לסעודה תיה ולא שרי המוציא, דאמר רב יהודה אמר שמואל אין הלכה לא כרבי יהודה דאמר מפסיקין בעקירת שלחן מי שהיה אוכל מבעוד יום וקדש עליו היום ולא כר' יוסי דאמר אוכל והולך עד שתחשך וגומר סעודתו ואחר כך מקדש אלא כחכמים דאמרי פורס מפה ומקדש, והדר שרי המוציא לא יתכן דהא פת מדברים המעונים ברכה לאחריהן במקומן ולקיבעיה קמא הדר ולא מצינו לחלק המזון לשתי ברכות, ובע"פ אמרינן בחברים שהיו מסובים ועקרו רגליהן ללכת חוץ והניחו שם זקן או חולה כשהן יוצאין אין מעונים ברכה למפרע וכשהן חוזרין אין מעונים ברכה לכתחילה הכא שכולן על השלחן לא כ"ש וכ"כ רבינו שמואל ז"ל בדפרשינו, (אב"ן):

נ) ושנינו אין מביאין את השלחן אלא א"כ קירש ואם הביא פורס מפה ומקדש, בשאלתות דרב אחאי ז"ל בפרשת בראשית וקרובי הכא מקמי דלקרושי קידושא דשבתא לא מקרבינן והיכא דקריבו ליה לא מסלקינן ליה אלא פרים מפה ומקדש כי היכי דתיית סעודה ביקרא דשבתא, ופריסת מפה על השלחן ביום דליתא להאי טעמא אין מעם לדבר אלינו בלתי אל המן עינינו כדאיתא בסוף יומא מל מלמטה ומל מלמעלה והמן באמצע ודומה כמי שמונח בקופסא, שגם לחם משנה אנו עושין זכר למן, (אב"ן):

נא) ותנן ע"פ סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך אבל משתחשך יכול לאכול לפני המצה כפי חפצו דתניא הקמחים והביציקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה ואין לחוש לאכילה גסה דכיון דלילה הוא והגיע זמן חיוב המצה רמי אנפשיה ומדכר, אבל ביום שלא הגיע זמן חיוב המצה לא רמי אנפשיה ושמא ישיבוע את עצמו ולא יאכל מצה לתיאבון, ודכוותיה אמר בשבועות שכיר בזמנו נשבע ונוטל שכרו שלא בזמנו נשבע בעל הבית דבזמנו רמי אנפשיה ומדכר. אע"פ שבכל ע"ש וערב יו"ט נהגו לקדש בבהכ"נ בלילי הפסח אין לקדש שהרי כל עיקר התקנה היה לאפוקי אורחים דאכלי בני כנישתא ואילו הכא תנן אפילו עני שבישראל לא יפתחו לו מד' כוסות של יין, ועוד שלא יוסף החזן על הארבעה כוסות שתקנו חכמים ואסמכיהו אקראי בבראשית רבה ובירושלמי דע"פ, ואם יקדש שם ויוסיפו עליהם מה הועילו חכמים בתקנתם, ומעם למנהג ד' כוסות מפרש בירושלמי דע"פ ובבראשית רבה ר' בנאה אמר כנגד ד' לשוני גאולה הכתובים בפרשת וארא, והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי, והבאתי אינו מן המגין שאינו מן הגאולות אלא בשורת הארץ הוא, וכנגד ד' כוסות הכתובים בפרשה בסוף וישב, וכנגד ארבעה כוסות של הרעלה שעתידי הקב"ה להשקות את העכו"ם, את כוס יין החימה, כי כוס ביד ה', כוס זהב בבבל, רוח ולעפות מנה כוסם, וכנגד ד' כוסות של ישועה שעתידי הקב"ה להשקות את ישראל, דשנת בשמן ראשי כוסי רויה, ה' מגת חלקי וכוסי, כוס ישועות אשא, ולא נכתב ישועה הרי שתיים, והרי ארבעה:

נב) ואם חל יום טוב הראשון של פסח בשבת אין אומרים מעין שבע בבית הכנסת שהרי לא תקנה אלא מפני שבהי כנסיות שלהם היו בשדות ושכיחי מויקין מפני שלילית מהלכת בלילי שבתות כדאיתא בע"פ ובית הכנסת עלול שמלאך המות מפקיד שם את כליו ואם ישאר יחידי המתאחר לבוא יהיה נוזק ותקנו להאריך במעין שבע עד התפללו, אבל בליל פסח כתיב ליל שמורים הוא לה' וגו' הוא הלילה הזה וגו' לילה המשומר ובא מן המויקין:

נג) במגלת סתרים לרבינו נסים מצאתי בשם רבינו האי שאין לקדש על יין מבושל, ואף אין

אין לברך עליו ברכת היין אלא שהכל (מברכין עליו בורא פרי הגפן) כדאיתא בע"ז יין מבושל אין בו משום נלוו ואין בו משום יין נסך, והא ליתא רבשקלים ירושלמי א"ר יונה יוצאין ביין מבושל וביין קונדיטון, יין מבושם הנקרא קלאריאה, ומדאיתא בברכות פרק כיצד היבא דאישתני לעילווייא אישתני לכרכה והלא מבושל אישתני לעילווייא לכל אדם, ותנן בתרומות פרק אין נותנין אין מבישלין יין של תרומה מפני שממעיטו ר' יהודה מתיר מפני שמשביחו ולת"ק מפני שממעיטו קאמר ולא מפני שפוגמו אלמא לדברי כולם משביחו ודבר זה נראה לעינים שכן הוא ומעשים בכל זמן, ואע"פ ששינונו בתרומות תורמין מן שאינו מבושל על המבושל ולא מן המבושל על שאינו מבושל ההם היינו מעמא דראשית דנגך תירושך ויצהרך כתיב תירוש בעינן שיתרום ולא דאישתני ואע"ג דאישתני לעילווייא, סוף סוף הרי נתברר לנו שראוי לקדש ולהבריל עליו ולומר עליו כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהלים, ודקאמר בע"ז יין מבושל אין בו משום יין נסך לאו משום דדינו כמים לכל דבר אלא היינו מעמא דאין דרך נסוך בכך שאין דרכם לנסך בע"ז וזלתי יין שאינו מבושל אבל דינו כיון לכל דבר, ואע"פ שאמרו אין מקדשין ואין מברכין על היין אלא על היין הראוי לנסך ע"ג המזבח והלא יין מבושל אין מנסכין ע"ג המזבח והיאך מקדשין עליו, האי כללא לאו דוקא ולא בעי למעט אלא יין מגולה ושריחו רע משום הקריבהו נא לפחתך וגו', וכן מנהג ברוב צרפת וברוב ספרד לקדש עליו, ואולי מן הראיות האלו, וכמדומה שכך היה סובר ר"י מ"כ לקדש עליו, (אב"ן):

נד) וארבעה כוסות של פסח צריכין היסבה דרך חירות אחד האנשים ואחד הנשים שהרי נשים חייבות בד' כוסות שאף הן היו באותו הנס, ובאשה חשובה שאין עליה אימת בעלה, ובריש ילמדנו ובבראשית רבה מצאתי סמך לדבר להיסבה מן התורה ויסב אלהים את העם וגו' מלמד שהושיבין בהיסבה ככני מלכים, (אב"ן):

נה) פורקדן לאו שמיה היסבה היסבת ימין לאו שמיה היסבה ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה, פרקין פירוש פניו למעלה כמו פורקדל, ויש ספרים שכתוב בהן כך פוריה קדליה ערפו במטתו וכדאיתא בהמוכר את הספינה במתי מדבר דהוון ננו אפרקיד והוה פרשא רכיב נמלא ורומחא בידיה ועבר תחות כרעיה אלמא פרקין פניו למעלה, ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לושט פירוש הסומך אפורקדן שמתוך שצוארו שוחה עליו לאחוריו כובע הסותם את פי הנקב מתקפל למעלה ופותח הקנה ונכנס לתוכו המאכל ונחנק. ורשב"ם ז"ל פירש דאהיסבת ימין דסליק מיניה קאי, שמא יקדים קנה לושט דושט הוי על ימין וכשהוא מוטה על הימין נפתח הכובע שעל פי הקנה מאליו ואם יכנס בו המאכל הוא סכנה דאין המאכל והמשקה נכנס אלא דרך ושמ כדאיתא בפרק הרוואה, למדנו מדברי שניהם דסכנה הוא למיסב בימין או ליושב פורקדן ואוכל, ויש להזהר על כך:

נו) סדר לילות של פסח על סדר הסעודה, בבוא איש מבית מקדש מעט ומצא שלחן ערוך ומסות מוצעות ונרות דולקות ולא כדק תופיו ונקביו יפרוש המפה על השלחן ויקדש ואין צריך ליטול ידיו עד אחר הקידוש, דיון הוא כפירות וכל הנוטל ידיו לפירות הרי זה מנסה הרוח, אך אם נמל ידיו לפני הקידוש אין הקידוש היסח הרעת ואין צריך ליטול ידיו אחר הקידוש דהוי תיכף לנמילת ידים סעודה, וכדאיתא החם בע"פ דרב וימנין דחביבא ליה ריפתא מקדש אריפתא ווימנין דחביבא ליה חמרא מקדש אחמרא והוה אכיל אנמילת ידים דלפני קידוש אלמא דקידוש אינו היסח הרעת ואם נמל ידיו יקדש אם ירצה דהא אפילו נמל ידיו שחרית מתנה עליהם כל היום כולו, כדאיתא בפרק כל הבשר אמר רב נוסל אדם ידיו שחרית ומתנה עליהם כל היום כולו, ומכל מקום אם ירצה ליטול ידיו אחר הקידוש בלא ברכה הרשות בידו, ואם יבדוק תופיו ונקביו לפני הקידוש צריך ליטול ויברך שתי ברכות ע"ג ידים ואשר יצר ויקדש שהנמילה

זו עולה לכאן ולכאן לדברי רבינו שלמה ז"ל, אך רבינו יעקב מ"כ היה נוטל פעם אחרת שהיה אומר שאין הנמילה עולה לכאן ולכאן אלא למהרת הנקבים בלבד וצריך ליטול פעם אחרת לסעודה ולברך :

(נ) והנשים חייבות בארבעה כוסות שאף הן היו באותו הנס שעיקר הנס בא על ידיהן כראיתא בפרק המקנא שבשכר נשים צדקניות שבדור נגאלו ישראל ממצרים, ובנר חנוכה ובמגלה ומבואר במקומו, ובלחם משנה ומבואר בהלכות שבת, ובתלמוד אמרינן שחייבות בקידוש דכתיב זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה ובכל זכירת השבת ישנן מטעם זה, (אב"ן) :

(נח) ואין אומרים שעשה נסים שעתיד לאמרו בסוף ההלל שצריך להזכיר שיעבוד ונס וגאולה לפיכך אנו אומרים את כל הנסים האלו וכן אשר גאלנו וחותם בא"י גאל ישראל, ואם מזכיר בקידוש שעשה נסים יעשה ברכה לבטלה להזכירו שני פעמים, אבל בחנוכה ופורים שאין שם קידוש או הגדה ולא סדר הנסים בפסח אנו אומרים אותה ברכה לפני עצמה על קריאת המגילה ועל הדלקת הנרות, וכן המנהג בשתי ישיבות שאינם אומרים אותו בפסח, וכן כתב רב עמרם בשם ראש ישיבה, וכן כתב הרב ר' יוסף טוב עלם בסדרו לשבת הגדול, וכן עמא דבר :

(נט) וכתב רב נטרונאי מי שאומר בקידוש של פסח אשר קדש את ישראל וכשגומר מה נשתנה אינו אומר עבדים היינו ולא מתחילה עובדי ע"ז אלא אומר ויאמר יהושע אל כל העם וגו' עד מצרים ואומר מברוך שומר הבטחתו ועד צא ולמד וקורא ארמי אובד אבי עד שגומר כל הפסוקים כלו שהן ואומר רבן גמליאל ואשר גאלנו והלל, אין צריך לומר דוראי אין יוצא ידי חובתו אלא אף הוא מין נמור וחלוק לבו וכופר בדברי חכמים ומבוזה דברי משנה ותלמוד וחייבים כל ישראל לנדוה ולהבדילו מקהל הגולה אם לא ישוב מדרכו הרעה, וכן חז"ל אמרו מתחיל בנגות ומסיים בשבח, ופירוש ננות עבדים היינו ומתחילה עובדי ע"ז, וכי לא מן התורה הוא ואמרת לבנך עבדים היינו וגו', ויאמר יהושע אל כל העם לא מתחילה עובדי ע"ז היו, לכן מותר לנדוה ולהוכיחו עד שישוב בו :

(ס) ואם לא נטל ידיו לפני הקידוש יטול ידיו אחר הקידוש אע"פ שאין ברעתו לאכול פת כראיתא בע"פ, כל שטבולו במשקה צריך נמילת ידים דילמא נוגע במשקה והידים עסקניות הן ומברך על נמילת ידים ולוקח כרפס או שאר ירקות וכל הירקות שהן מאכל אדם ראויים לטיבול זה, אך ראיתי כתוב לכך נהגו ככרפס סימן לעבודת פרך בהיפך התיבה והסמ"ך סימן, ומברך בורא פרי האדמה וטבולו בחרוסת כך מנהג כל גבול ישראל בכל ספרד ובכל פרובינצא וברוב צרפת, לבד אותן המקומות שהנהיגו רבינו שמואל ורבינו יעקב אחיו לטבולו בחומץ ובכל דבר קיהוי להמית את הקפא תולעת שבירקות שלא יזיק לאדם אבל בחרוסת לא יתכן, וראיתי לרבינו שמואל שכתב בנמוקיו מרתנן הביאו לפניו מטבל בחרוסת עד שמגיע לפרפרת הפת הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני הבשילין אע"פ שאין חרוסת מצוה ר' אליעזר ב"ר צדוק אומר מצוה, נמצא שבמתניתין לא מדבר חרוסת במיבול ראשון אלא בשני, ואני מוסיף על דבריו לפי שהרין נוהג שהרי בא חרוסת זכר לטיט שאשה ובעלה דורסת אם כן דינו להביאו במיבול שני בהרי מרור לחודיה כי המוררות של אבותינו היה בטיט בחומר ובלבנים, אבל מיבול ראשון שהוא בשאר הירקות והוא בא להיכר לתינוקות מה טיבו לכאן לחרוסת זכר לטיט, ותדע שכן הוא דהא מתניתין מדבר חזרת בשני טבולין ומיירי היכא דליכא שאר ירקי אלא חזרת ואסיקנא בערבי פסחים מברך מעיקרא בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור ואכיל והדר אחר המצה אכיל ליה למרור בלא ברכה, נמצא שאף על פי שמברך בתחילה אמרור כיון דלא הגיע עדיין זמן המרור עד אחר המצה לא אדבר במתניתין חרוסת וכל שכן בשאר ירקות הבאים

הבאים בתחילה שאין לשובלן בחרוסת ועיקר, (אב"ן). וכן אני נוהג ובה בשם רבינו הקדוש רבינו יצחק ומפי רבינו יעקב אחי אביו לשיבול הראשון בחוסין, ושלוש :
 (שכתתי לעיל) ואחר הקידוש מברך מעין שלש דמצוה באנפי נפשיה הוא, ולא דמי לקידוש דשאר שבתות וימים טובים שקובע מיד סעודתו אבל כאן דיש לו הנהגה והלילה על כוס שני דמצוה הוא באנפי נפשיה ומברך עליה בפה"ג משום דלא קבע סעודתיה על הקידוש מיד ואינו נפטר בברכת הנהנין מן הקידוש וכראיתא בברכות בירך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון ומוקי לה בשבתות וי"ט דקבע סעודתיה עליה, אבל על כוס שני שהוא בא סמוך לסעודה אין לברך מעין שלש דהא ברכת המזון פוטרתו דעדיף מיניה, (אב"ן) :

(א) ואם הוא צמא ורוצה לשתות מים או יין אחר הקידוש ישתה כמו ששנינו בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה ולא יברך מעין שלש עד אחר שתייתו (אב"ן). וצריך לברך על כל ארבעה כוסות בורא פרי הגפן, ואע"פ דלא סניא דלא אכיל דליהוי קידוש במקום סעודה, מכל מקום ארבעה כוסות כל חד וחד מצוה באנפי נפשיה הוא כדפסיק רבינא דהוא בתרא, ולהודיע שהוא כן חייב לברך שאם לא יברך יראו כולן כאילו הן כהן הסעודה שאינו מברך ברכת הנהנין אלא על הראשון, ואע"פ שקבענו סעודתנו על ארבעתן, מדי דהוה אהפסק דברכות המזון שצריך בפה"ג אחריהם הכי נמי אפסקיה בהנהגה והלל, וחייב לברך אחר כוס ראשון ואחר ברכת המזון דהא אפסקיה ואחר כוס ד' דאפסקיה בנמרדהלל, וכיון דאיכא הפסקה בכלהו מברכינן אבתרייהו מעין שלש זולתי אחר כוס שני דקבע סעודתיה עליה מיד דברכת המזון פוטרתו כך פירשו כל הגאונים, ומביאין ראיה מכיוסוי הדם דתנן ר' יהודה אומר שחט חיה יכסה ואח"כ ישחוט את העוף ומורה ר' יהודה לענין ברכה שאינו מברך אלא ברכה אחת, ומאי שנא מתלמידי דרב דהוה יתבי בסעודתא וקאי עליהו רב יבא סבא ואמרו ליה הב ונברך ותרר אמרו ליה הב ונשתה ואמר להו הכי אמר רב כיון דאמריתו הב לן ונברך אסור לנו למשתי, ואמר ליה הכי השתא משתיא וברוכי בהרי הרדי לא איפשר הכא איפשר דשחוט כחדא ידא וכו', וכי היכי דהויא ברכת המזון הפסקה לחזור ולברך עליו בפה"ג משום דלא איפשר למישתי ולברוכי כחדא הן הכי נמי כיון דלא איפשר למיקרי אגדתא ולמישתי כחדא צריך לברך אחריהן (כולן) [ולפניהם] בפה"ג, וכן עיקר, וכן עמא דבר :

(ב) ואם הל פסח במוצאי שבת מברך יקנה"ז דאב"י אמר יקונה"ז ורבא אמר יקנה"ז וקי"ל כרבא, ודין יקנה"ז מבואר אחרי הלכות שבת ומוצאו, יין דתדיר קודם דאמרין במנחות פרק כל התדיר מרכיב עולת הבקר אשר לעולת התמיד תעשו את אלה בפסח כתיב לכך עולת הבקר קודמת למוספין לפי שהיא עולת התמיד הא למדת כי תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם ומוספין כל היום. וקידוש אשר בחר בנו שהקב"ה מקדש את ישראל והם מקדשים את הזמנים על פי סוד העיבור לעבר שנים ולקבוע חדשים, ולא מריח הדם למוצאי שבת כיום טוב על כן לא נחלקו האמוראים בבשמים בלל, ואותן המריחין מנהג כמעוה הוא ולא ראיתי בצרפת ובפרובינצא ולא באלמניא וקלפניא ובורגוניא וכל ארץ איי הים ולא שמעתי שמריחין, אך במקומות מועטים בספרד שמעתי שמריחין ודבר פלא הם לדבריהם למה לא חלקו האמוראים בבשמים ביקנה"ז ויקונה"ז :

(ג) ומעם למנהג העולם שאין מריחין כתב הרב ר' שמעיה כך ולא מריח הדם גזירה שמה יקמנו מן המחובר, ונפלאתי על זה דביו"ט פרק הסביא תניא בהדיא מוללין עצי בשמים להריח בהן וקוטמו ומריח בו ומוללו ומריח בו ומעשה רב דאמר התם כי הוינן בי רב הונא הוה מפשח לן אלוותא אלוותא אע"ג דחויין לקתהא דנגרי וחציני ולא חשו לגזור שמה יקמנו מן המחובר הילכך ליתא להאי מעמא, ויש מעמים אחרים ולא ישר

ישרו בעיני, אך רבינו הקדוש ר' יצחק נ"ע אמר לי שהמעם שאנו מקובלים להריח בשמים צמוצאי שבת לההנות ולנחת רוח בעבור הנשמה האבודה דכתיב שבת וינפש כיון ששבת זי אברה נפש וזה אין צריך למוצאי שבת לז"מ שאנו אוכלים משמנים ושותים ממתקים ומתענגים ומתעדנים בתענוגים ועדונים אין לך קורת רוח ונחת רוח לאותה נשמה גדול מזה, ויישר, (אב"ן):

סד) **מה שנהגו העולם לברך זמן על הכוס בתחילת הרגלים ובשופר ובסוכה ובלולב** . ואין מברכין על בדיקת החמץ ועל ספירת העומר זמן משום דבהנאה ומעשה תליא מילתא כדאיתא בסוף ערבי פסחים פשיטא על פדיון הבן אבי הבן מברך דמצות דיליה הוא, שהחיינו מי מברך אבי הבן מברך דמצוה דיליה הוא או דילמא כהן מברך דקא טמא הנאה לדיה והלכתא אבי הבן מברך שתיים על פדיון הבן ושהחיינו, דמכל מקום הנאה ממי לאחרני בהאי מצוה, ובלולב ובסוכה ובשופר דממי הנאה לדיה הוא בחביבות דמצות שמקיים ואית בהו מעשה, וכן הרואה את חבירו לאחר שלשים יום מברך שהחיינו דרואהו ונהנה בו, וכן על הגשמים ביש לו קרקע לברו והמוצא מציאה ותוא יחיד, וכן בליל [י"ב] כעל הכוס הוא והרי הוא נהנה דהא אי מברכינן ליה על הכוס הרי אבריל ליה וחיוב ליה בתוספת עינוי ולא מצי למטעמיה ולא ליתביה לינוקא משום דאתי למיסרך כדאיתא בפ"ב דעירובין, אבל בדיקת חמץ הא בביטול בעלמא סניא ליה ואם יברוק לו אחר די לו בכך, וספירת העומר אין בו לא מעשה ולא הנאה למצוה, (אב"ן), וצ"ע. והרב ר' משה זצ"ל כתב דכל מצוה ומצוה שהיא מומן לזמן כגון שופר וסוכה ולולב ומקרא מגלה ונר חנוכה, וכל מצוה שהיא קנין לו כמו ציצית ותפילין ומוזה ומעקה ושאינו מצויה ודומה שהוא מומן לזמן כמו מילת בנו ופדיון הבן מברך בעשייתה שהחיינו, ואם לא בירך על כולם בעשייתם יוצא ידי חובתו, ולדבריו לא דמיא בדיקת חמץ להנך דאין לה זמן קבוע דמראש השנה יכול לבער כדאי' בפסחים בהמפרש בים ויוצא בשיירא ודעתו לחזור קודם הפסח ואפילו מר"ה וקוק לבער, וספירת העומר כאין לה זמן קבוע היא דאי לא בריך ביומא טבא קמא מברך למחר וליומא אחרא, (אב"ן):

סה) (נחזור לענין פסח) והגדול שיש בבית מקדש ומברך ועושה כל הסדר, וכשהוא מברך בורא פרי הגפן והמסובין עונין אמן ויוצאין ידי חובתן בענייתם שגדול העונה אמן יותר מן המברך, ואין צריך לתת מכוס הקידוש אל כוסם כדאיתא בירושלמי שותין אע"פ שלא שתה כו', וכתוב בהלכות סעודה, ולוקח את הסל שבו שני תבשילין והם שני מיני בשר, הצלי זכר לפסח שהיה צלי, והמבושל זכר לחגיגה המבושלת הנאכלת קודם הפסח שהיה צלי כרי שהיא הפסח נאכל על השוכב וילף לה בירוש' מדכתיב ועצם לא השכרו בו ואילו היה נאכל בשעה רעבון יבא לידי שבירת העצם:

סו) **נהגו** בצרפת ובפרובינצא לצלות את זרוע השה זכר לדבר ויוצאנו ה' אלהינו וגו' בזרוע נמויה, וי"ד שחל להיות בשבת אינו צריך לעשות התבשיל זכר לחגיגה לפי שאינה דוחה את השבת דתנן בפסחים באלו דברים אימתי חגיגה באה עם הפסח בזמן שהוא בא בחול כמועט ובמהרה אבל בזמן שבא בשבת במרובה ובמוטאה אין חגיגה באה עמו, והרוצה לעשות שני תבשילין אין ממחין בידו, (אב"ן):

סז) **ואחרי** ידקות הראשונות מברכין בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שברא ברוך אתה ה' חי העולמים, ויש שאין חותמין שהוא מטבע קצר כברכת המצות והפירות, וכן כתב רב עמרם. ולפי דברי אלה שמברך בורא נפשות רבות אין ברכת הנהנין של ירקות פוטר את המרור מברכת הנהנין כשם שאין כוס הקידוש פוטר את כוס שני מבורא פרי הגפן דכיון דאמר אגדתא והלילא אסוחי אסח דעתיה וכל חד נחד מצוה באנפי נפשיה הוא וכדאמרין לעיל, וצריך לומר שהפת פוטר את מברכת הנהנין אע"פ שהמרור לחובתו הוא בא ולא ללפת, מכיון שרגילות הירקות לבוא ללפת, וכתוב

יכתוב בהלכות סעודה, וכיון דלא סני דלא אכיל ליה למרור בהדי מצה דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו ובהדי פת קא אכיל ליה כהלל דכריך מצה בחסא, הויא כבא ללפת ופת פושרתו. ולא כמו שכתב הרב ר"י טוב עלם בסדרו. וז"ל,

(סח) ולמה שאר ירקות באין בתחילה לפטור חזרת מברכה הראויה לה שאין לומר שתי ברכות כאחת על שתיה או אכילה, ואי אפשר לברך ולשנות אחר שכבר כריסו מילא, למדנו מדבריו דברכת הנהנין של ירקות הראשונות פושרת את המרור מברכת הנהנין שקבע סעודתיה ארשאים, ודאמרין אסח רעתיה ממשמוש ידיו קאמר, ומה שאמר שאין לומר שתי ברכות וכו' רוצה לומר לכך אומרים על הראשונות ברכת הנהנין לפטור את המרור, שלא יוכל לומר על המרור בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור משום דאין עושין מצות חבילות חבילות, והא ליתא דלעולם ברכת הנהנין עם ברכת החובה הבאה ליום אינן חבילות אלא בשתי מצות הבאות חובה והם מתחברות בכוס אחד או בדבר אחר או הם חבילות, כגון ברכת המזון וקידוש שאין עניינם אחד, ואבדלתא וקידושא דמוכירין מעלות היום, שהרי ברכת היין היא קודמת לכל הברכות שתקנו על היין כקידוש והבדלה וברכת אירוסין ונשואין וברית מילה שאחריה, לבר מברכת המזון שצריך הפסק בברכה זו ואחר כך לברך בורא פרי הגפן, ועל המרור היכא דליכא שאר ירקי אמרין בע"פ דמברך מעיקרא בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור ולכסוף אכיל בלא ברכה, (אב"ן):

(סט) ובסל יש בו שני תבשילין ושלש מצות משומרות הנעשות על ידי ישראל, ונהגו בצרפת לעשות השלש מצות מעשירית האיפה וזכר לתרומת לחמי התורה דאמר בפרק הרואה ארבעה צריכין להודות וכו' ולהביא תורה, והתורה היתה באה משתי איפות שהן עשרים עשרונות, עשר עשרונות לחמץ לעשר חלות, ועשר עשרונות לשלשים חלות למצה, חלות ורקיקין ורובוכין, וכתיב והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה לה' הנם שלשה למצה משלשים שהם עשירית האיפה, ואנו יצאנו מבית האסורים ממצרים ואנו עושים זכר לתרומת לחמי התורה של מצה, ונהגו כך בשם רבינו עזריאל ז"ל מצרפת, זעל שם כי עשירית האיפה הוא קרבן לדלי דלות בויקרא קורין אותו הא לחמא עניא שהוא בא מעשירית האיפה, אך בפסחים בפרק כל שעה דריש ליה לחם עוני לכמה עניינים, (אב"ן הירחי):

(ע) ובעת שמתחילין ההגדה עוקרים את השלחן כדי שישאלו הנערים כדכתבו בע"פ מניחין שלחן ומצה לפני כל אחד ואחד ומרור לפני כל אחד ואחד ואין עוקרין את השלחן אלא לפני מי שאומר הגדה, ואמרו אבוי חזא דקא מדלי תכא פי' דקא מגבהי פתורא אמר אכתי לא אכלינן דעקריתו תכא מקמן א"ל רבה פמרתן מלומר מה נשתנה, וה"מ לדידהו שהיו להם שלחנות קמנות אבל אנו ששלחנות שלנו גדולים ואין דבר קל לסלקן אנו מסלקין הסל עם המצות ומרורים והתבשילין ודי לנו בכך, כך כתב רבינו שמואל ז"ל:

(עא) ומנהג המגביהין אינו מנהג יפה שהרי סלוק הסל הוא במקום סלוק השלחן בי בסלוק השלחן שבו כל צרכי הסעודה יכיר תינוק וישאל, גם סלוק של סל אינו מנהג יפה כי אין בזה היכר לתינוק אחרי שצרכי הסעודה הן על השלחן מה יחוש לו והומיא דמעשה דאבוי דאמר אכתי לא אכלינן ועקריתו תכא מקמן ומה נאכל מעתה, ובהשלים מה נשתנה יחזירו את השלחן למקומו:

(עב) וזה שנהגו ללעז שני המקראות הראשונים, משום היכר ולפרסם הנם, ורבינו יעקב מ"כ היה מוחק מפסוק הראשון כל דצריך ייתי ויפסח, דהאידינא לא אכלינן פסחא,

ובזמן הבית היה נוהג כן כהלכות הפסח לומר כל מי שצריך להמנות יבא וימנה עמהם:

(עג) ואותם המגביהים את הסל ומוציאין את התבשיל ממנו שלא יראה כמגביה קדשים לחולין מועים בשתי שנגות מן ההגבהה וההוצאה שלא הקפידו חכמים לזה

כי אם בשעה שאומרים פסח שהיו אבותינו אוכלין שאם יאמר פסח זה ויגביהנו נראה כמקריש בהמתו ואוכל קרשים בחוץ כדאיתא בע"פ מצה צריך להגביה להראות למסובין זכרון לחירות מרור צריך להגביה זכר לשיעבוד להראות למסובין בשר אין צריך להגביה ולא עוד שלא יראה כמקריש בו, כ"כ רבינו שמואל ז"ל :

עד) ולפני קריאת ההגדה יפרוס אחת מן המצות ויתן חציה בין שתי השלימות לחובת אכילת מצה והחצי תחת המפה למצות אפיקומן מצה הנאכלת באחרונה זכר לפסח הנאכל על השובע :

עה) וזה שנהנו כל ישראל לתתה תחת המפה שמעתי בימי חרפי בלונג'ל העיר הקדושה זכר לדבר משארותם צרורות בשמלותם וכו', ומסלק את הסל בעקורת השלחן, מוגו לו כוס שני וכאן הבן שואל ומתחיל בנגות ומסיים בשבח. מצה צריך להגביה מרור צריך להגביה בשר אין צריך להגביה, הכל מבואר לעיל. לפיכך אנחנו חייבים ומעטה הוא שפותחין בשיר ואינם אומרים שירה אלא על היין שנאמר ותאמר להם הגפן החדלתי את הירושי המשמח אלהים ואנשים אם אנשים משמח אלהים במה משמח אלא מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין לכן נומל כל אחד ואחד כוסו בידו וקורין את מקצת ההלל ומברך אשר גאלנו וכו', ונאכל מן הובחים ומן הפסחים כך צריך לומר שהרי הפסח הוא אחר החגיגה הנאכלת לפני הפסח שהיה נאכל על השובע, ונודה לך שיר חדש רבינו הקדוש נ"ע הגיה לומר שירה חדשה שאינו רוצה לדבר משיר של עתיד שהוא זכר, דהא מעין פתיחה ומעין חתימה יש לנו לומר סמוך לחתימה כדיון כל הברכות וכבר התחלנו בנאולת מצרים שהשירה נקבה שנאמר את השירה הזאת לה, ומסיים בגאל ישראל כדאיתא בע"פ בק"ש והלילא גאל ישראל מאי דהוה הוה בצלותא גואל ישראל דרחמי נינהו, לכך צריך לומר ונודה לך שירה חדשה וכו', זהו קריאת הלל המצרי שאנו קורין עכשיו ומסיים בכוס רביעי, ופותח ונודה לך הרי אנו מודים לך על זה, (אב"ן) :

עו) ומברך בפה"ג ושותין בהיסבה דרך חירות, ונומל ידיו ומברך על נטילת ידים כדאיתא בע"פ הנומל ידיו לטיבול ראשון צריך שיטול ידיו גם בטיבול שני דכיון דאמר אגדתא והלילא אסח דעתיה ונגע, טיבול שני קרי כל המאכל שבלא טיבול שני צריך לטיבול בעבור הכיפת נטילת ידים לסעודת הפת אבל כל מאכלם על ידי טיבול היה ואכילת הפת קרי טיבול :

עז) ולוקח המצה השלימה ומברך עליה ברכת הנהנין הקודמת בכל מקום לברכת המצוה דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה ומברך המוציא ולא יאכל ולא יבצע עד שיברך על המצה הפרוסה על אכילת מצה ויבצע משתייהן ויאכל בהיסבה דרך חירות, שאם יבצע מן השלימה תיכף לברכתו נמצאו שתייהן פרוסות בידו ואין צורך בפרוסה כי אם לאחת לחם עוני כדרכו של עני בפרוסה, ואחרי שלא השלים ברכתיו הרי שבלתה הברכה עם בציעת הפת תיכף שיברך על אכילת מצה לבצוע משתייהן, ואם יאכל מן הראשונה אחרי שבירך עליה ברכת הנהנין שוב לא יברך על הפרוסה על אכילת מצה דלאחר שמיילא כריסו ממנה היאך יחזור ויברך עליה :

עח) ויקח מן החזרת הנקראת חסא ומרור שהחזירנו הקב"ה אליו וחס עלינו וגאלנו מן השיעבוד והמירור ויברך על אכילת מרור ויטבילנו בחרוסת זכר לטיט ויאכל בלי היסבה לפי שהוא זכר לשיעבוד, ולוקח המצה ג' וכורך ממנה בחזרת ואוכל בלא ברכה זכר למקדש כהלל ובהיסבה משום המצה שאוכל שהוא זכרון לחירות, וכן כתב רש"י ז"ל הואיל שבאו שלשתן מצוה בשלשתן, על השלימה המוציא, ועל הפרוסה על אכילת מצה ולאפיקומן, והג' לכריכה, וכן כתב הר"ר יוסף טוב עלם, וכ"כ רב עמרם ז"ל וכן מנהג ספרד ופרובינצא ורוב צרפת, והא לך יסוד העמטרי ומניח הפרוסה בתוך השלימה ובצוע משתי ככרות משלימה המוציא ומפרוסה על אכילת מצה ומטבל בחרוסת ואוכל

ואוכל, דהכי אמר רבינו משה ראש מתיבתא דמברך ברישא המוציא לחם רליות ברכה דקדימא להמוציא דאורחא דמילתא לברוכי לקב"ה דאפיק לחמא מן ארעא והדר לברוכי על טצה דמתעביד מינה מצוה הילכך מברך המוציא לחם ברישא ובוצע ולא אכיל מינה עד דמברך על ההיא אחרונה הפרוסה לאכול מצה, דלא איפשר למיכל מקמי דליברוך עלה לאכול מצה דאית למימר לאחר שמילא כריסו ממנה חוזר ומברך עליה אלא מברך המוציא לחם על השלימה ושקיל פרוסה ומברך עלה לאכול מצה ומשיש ליה בחרות והדר אכיל, כן נהגינן במתיבתא למיעבר :

עמ) ואני נפלאתי על זה שכתב לטבול המצה בחרות ולא ראיתי ולא שמעתי מנהג זה מעולם, וכי אפשר לומר כן והלא המצה צריכה היסבה זכר לחירות וחרוסת זכר לשיט ולשיעבוד והיאך יתחברו החירות והשיעבוד זה עם זה שזה סותר את זה, ועוד דתנן הביאו לפניו מטבל בחזרת עד שמניע לפרפרת הפת וכו' הרי לך המיבול בחזרת היה ולא במצה, ועוד בין למאן דאמר חרות אינה מצוה אלא משום הקפא שבירקות אין למצה קפא, ובין למאן דאמר מצוה זכר לשיט אין המצה באה זכר לשיט אלא זכר לחירות, ועוד דמצה בזמן הזה דאורייתא וחרוסת דרבנן ודילמא אנב חולייה מבטל ליה למעמא דמצה דבעינן וליכא, דבמרור ליכא האי חששא מתוך המרור שבו, ועוד דקאמרינן התם הנוטל ידיו למיבול ראשון צריך ליטול ידיו למיבול שני אלמא מיבול שני הוא כראשון שמטבל בירקות, ואע"פ שצריך נטילת ידים למצה לתכיפת הסעודה, ע"כ לא יתכן להעשות כן והוא כשגגה היוצאה מלפני השליט, (אב"ן) :

פ) יסוד העמרמי ונוטל חזרת ומברך לאכול מרור ומטבל בחרות ואין צריך ברכה וחוזר וכורך חזרת במצה ואוכל בלא ברכה זכר למקדש כהלל, ונראה דלכך אינו מברך לאכול חרות שכשברך לאכול מרור הרי פוטר את החרות שגם הוא בא זכר לשיט והוא כמרור זכר לשיעבוד עבודת פרך בחומר ובלבנים, (אב"ן) :

פא) וזה שלא תקנו חכמים ברכה לר' כוסות כעל מצה ונר הנוכה, דהיכי לימא לשתות ד' כוסות הא איכא חדא מינייהו שמצווה ועומד ככל השבתות דכה"ב זכור וזכרוהו על היין, לימא לשתות שלש כוסות הא איכא ד', הילכך לא אפשר :

פב) ויש מחכמי ישראל שאומרים על הפרוסה המוציא ועל השלימה אכילת מצה כדאמר בע"פ פרק כל שעה לחם עוני מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה פירוש מה דרכו של עני כל הימים בוצע המוציא בפרוסה, ואמרינן בפרק כיצד מברכין הביאו לפניהן פתיתין ושלמים אמר רב הונא מברך על הפתיתין ופוטר את השלימין ור' יוחנן אמר שלימה מצוה מן המוכחר אבל פרוסה של חטים ושלימה של שעורים דברי הכל מברך על הפרוסה ופוטר את השלימה, אמר רבא וירא שמים יוצא ידי שתיהן, היכי עביד מניח פרוסה בתוך השלימה ובוצע אפרוסה ותני רב שלמן פרוסה ושלימה מניח פרוסה בתוך השלימה ובוצע אמר רב פפא הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך השלימה ובוצע, פירוש אפילו ר' יוחנן דאמר שלימה מצוה מן המוכחר משום כבוד שמים לכרך על השלימה, בפסח מודה שמניח פרוסה בתוך השלימה לכסות חסרון הפרוסה משום כבוד שמים, ובוצע על הפרוסה המוציא מ"ם לחם עוני כתיב, ובוצע הוא ברכת המוציא, כדאמר בעל הבית בוצע, והבוצע הוא פושט ידיו תחילה, ושוכ אין מברך על השלימה המוציא, ותרוייהו צדיקי, והיינו השלימה היא לכסות חסרון הפרוסה לדעת רב שלמן, ורש"י פירש בברכות הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך השלימה ונמצאו שתיהן בידיו ובוצע או משתיהן או משלימה מ"ם לחם עוני כתיב ודרכו של עני בפרוסה לפיכך צריך שיראה כבוצע מן הפרוסה, והרב ר' יוסף הגאון נ"ע מעיר נרכונא העיר הקדושה הגדולה לאלהים יכוננה עליון על כל נבזהים אמן, חידש ואמר לעשות הכל על הפרוסה לכרך עליה המוציא ועל אכילת מצה ג"כ על הפרוסה מדכתיב שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני מה דרכו של

של עני בפרוסה וכו' למדנו שעל מצה הבאה חובה ליום קרא הפסוק לחם עוני נמצא דעל הפרוסה יש לו לברך על אכילת מצה, ומה דרכו של עני בפרוסה המוציא אף כאן בפרוסה, ודאמר נמי בברכות הכל מודים בפסח וכו' ובוזע ר"ל כל בציעותיו להיותן בפרוסה כדרך העני נמצא ב' הברכות על הפרוסה, ואין כאן משום חבילות, דברכת הנהנין קודמת לכל הברכות שהן של חובה, וכבר כתבנו לעיל הטעם. ומאותה פרוסה לוקח לכריכה כהלל נמצא בשתי לילות די לנו בשתים שתשאר השלישית מהשתים השלימות לחם משנה וזכר למן כשאר שבתות וימים טובים, ורבינו אלפסי ז"ל כתב וזה שמביאים שלש מצות דוימנין דאיקלע פסח בשבת ובעינין למיבצע תרתי שלימות ומשום הכי נהגו למיתי תלמא, ובהלכות גדולות בפסח אין צריך כי אם מצה ופלגא דבשאר שבתות וי"ט בעינין תרי שלימות ועכשיו אתיא לחם עוני ובצרא לפלגא דחדא מההיא רביצד מברכין, והפירוש היינו דאמר שמניח פרוסה בתוך השלימה ולא אמר בתוך השלימות וכל דבר קמן בתוך גדול קרי בתוך, וכן כתב ר"י ב"ר משה נ"ע מנרבונא :

פג) וזה שכתב רבינו עמרם בכריכה בלא ברכה ובלא מיבול וכ"כ הרב ר"י טוב עלם בלא מיבול, וכן מנהג ספרד ופרובינצא ורוב צרפת, לא יתכן וכי הלל לא היה אוכל חרוסת וזכר למיט, ואם כן יש לנו למבול דאי לא מבול נפיק מיניה חורבה לכשיבנה ביה"מ בימינו יאמרו אשתקד לא מבולנו והשתא נמי לא נמבול, ואע"פ שטובלים את המרור יאכלנה בהיסבה בעבור המצה, וכן כתב ר"ש ומן המרור הנמבל בחרוסת יכרך בו המצה ויאכל זכר למקדש כהלל, וכן עיקר, ואמר בע"פ א"ר יוחנן חלוקין עליו חביריו על הלל דתניא יכול לא יצא אדם ידי חובתו אלא אם כן כורכן בבת אחת ואוכלין כדרך שהלל עושה ת"ל על מצות ומרורים יאכלוהו אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו, ופירש רבינו שמואל ז"ל דמהבא לא שמעינן דחלוקין דהא רבנן מודים דכריכה עדיף ומיהו ר' יוחנן הוא דאמר דחלוקין, ולפי ענין הברייתא דרבנן מודו דכריכה עדיף די לברך במצה לחודא והדר למיכרך מצה בחסא וזכר למקדש כהלל, אבל כריכה מצה בחסא לחוד לא סגי ואע"ג דלתרווייהו כריכה עדיף, כדאמרין התם לא ליכרך איניש מצה ומרור בזמן הזה משום דסבירא לן מצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן ואתי מרור דרבנן ומבטל ליה למצה דאורייתא, ואפילו להלל דאמר מצות אין מבטלות זו את זו בוכחים פרק התערובות, ה"מ דאורייתא בדאורייתא ודרבנן בדרבנן אבל דאורייתא בדרבנן אתי דרבנן ומבטל דאורייתא, אבל לר' יוחנן דאמר חלוקין עליו חביריו על הלל דכריכה לא הויא מידי אלא כל חד וחד באנפי נפשיה ולהלל לא הויא מידי אלא כריכה, אתיא שפיר מסקנא דשמעתא והשתא דלא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן מברך אמצה לחודא ואכיל והדר מברך אמרור לחודא ואכיל והדר כריך מצה בחסא ואכיל וזכר למקדש כהלל, דאי הוה קיימא לן כרבנן הוה מברך אמצה לחודא והדר אמרור לחודא ודיו בכך ואין צריך למיכרך דאי אכיל מצה לחודא והדר כריך מצה בחסא לא נפיק ידי חובה אלא מן המצה לחודא אבל בכריכה לא נפיק ממצות מרור דרבנן דאתי מצה דרשות דכריך בחסא ומבטל למרור דמצוה אליבא דרבנן, ואי קיימא לן כהלל הוה מברך אמצה לחודא ואכיל והדר כריך מצה בחסא ומברך אמרור ואכיל אבל בלא מצה לחודא לא סגי אף להלל דאתי מרור דרבנן ומבטל למצה דאורייתא כדלעיל :

פד) ויראה לי כי הבא לקיים מצוה מוכחרת לצאת ידי חובה כרבנן וכהלל לא יסח בינתיים אחרי הברכות שבירך על המצה ועל המרור עד שיעשה כתרומתו להעלות הברכות על הסדר, ומ"מ אם סח שיחת חולין שאינו מן הענין ההוא אין צריך לחזור ולברך על הכריכה כמו שאמרנו בהלכות ראש השנה נבי ברכות של תקיעת שופר, ואיך יוכל לברך וכי לאחר שמילא כריסו מהן יחזור ויברך, (אב"ן). ואוכלין ושותין כסעודת שלמה בשעתו :

פה) וכתב הרב יוסף מוב עלם וצ"ל הרוצה להוציא אחרים ידי חובתן וללכת בנתיים הרבה לעשות הסדר בתוך מעורתו ילך בכל מקום שירצה ויאכל עםם שהרי בתוך מזונו הוא אוכל ושותה שהרי עדיין לא נגמר סעודהו, ואע"פ שיצא מוציא כדאיתא בפרק ראווהו בית דין כל הברכות כולן וכו' אם לא יצא מוציא ואם יצא אינו מוציא ומסקינן דחוץ מברכת הלחם של מצה וברכת היין של קידוש היום שאע"פ שיצא מוציא דחובה נינהו וכל ישראל ערבים זה בזה, וכן בפה"ג דעל כוס שני וכו"פ הארמא דכולהו חד מעמא אית להו דמצוה נינהו, ויחזור לביתו ומשלים סעודהו ויברך על מזונו בכוס שלישי והד' להלל, אבל רבינו האלפסי כתב דלאחר שיאכל ויטהר בביתו ויברך על מזונו אויל לכמה בתי ומברך לכל חד וחד בביתיה ושיתו אינהו כסא דקידושא ודאנרתא ואכלי מצה וירקי והוא לא שתי ולא אכיל בהדיהו ולא מידי כיון דברך ליה ברכת המזון דקי"ל דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן ושביק להו למיגמר סעודתיהו לכרוכי ברכת המזון והדר לביתא אחריתא ועביד כך והדר אויל לביתיה וגומר הלילא על כסא רביעאה ושתי ליה, וגמר להרא מילתא מההיא דפרק ראווהו ב"ד דאייתינן לעיל:

פו) ואם שכח ולא אכל מצה אפיקומן ויברך על מזונו שוב לא יאכלנה שאם יאכלנה צריך לברך על המזון וברכת המזון ונפישו להו כוסות, ויש לסמוך על המצה האחרונה שאכל בסוף סעודהו שתעלה לו למצה אפיקומן לפי שכל מצותינו בחוקת שימור הן, כך כתב ר"ש ז"ל בתשובותיו, ואע"פ שאותה מצה הנאכלת לאחרונה היא החובה הנאכלת בזמן הבית עם הפסח שהיה נאכל על השובע ועל אותה שנינו כשם שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כך אין מפטירין אחר מצה אפיקומן, ובודאי בזמן הזה קאמר דאי בזמן הבית דאיכא פסח הא הנן דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן דהיינו אחר הפסח ומצה הנאכלת עמו ועל אותה היו מברכין על אכילת מצה באחרונה בזמן הבית בעבור שהיו צריכין לאוכלה עם הפסח שהיה נאכל על השובע בדכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו, ועל כן היו אוכלין מצות שאינן משומרות למצוה בתחילה לפני החגיגה כמו מקמחים ובצקות של נכרים שאדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה, ולפי שהיו זרויין לאכול החגיגה והפסח אחריה לא הוה אתי למיסמך עלייהו דקמחין ובציקות שאינן משומרות, אבל אנו שאין לנו אכילת הפסח עד יבוא ויורה צדק אילו היינו אוכלין מקמחין ובציקות בתחילה דילמא אתי למיסמך עלייהו וכדאמר להו ר' יהושע לבניה יומא קמא לא תלושו לי בדובשא ובחלבא דרילמא שמא אתו למיסמך עלייהו הוא דקאמר ומה לי אם נפסלה בעשירות ומה לי אם נפסלה בלא שימור אתי למיסמך עלייהו, הילכך אנו עושין את הסדר בתחלה על מצה המשתמרת אע"פ שאינה באה לשם חובת מצה כי אם האחרונה ופומרת את האחרונה מברכת הנהנין ומברכת חובתה דשוב לא יברך עליה לאחר שמילא כריסו ממנה, כך קבלתי מרבינו הקדוש ר' יצחק מדנפירא ג"ע בצרפת, ויראה לי כי על נכון יש לנו לעשות בנגמר הסעודה לאכול מצה במרור הנמבל בחרוסת וזכר למקדש כהלל ובהיסבה ולאכול מצה עוד לברה כרבנן ובהיסבה כאשר היה בזמן הבית עם הפסח באחרונה אבל אין לאכול מצה בתחילה כרבנן, ואח"כ הכריכה כהלל דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, ולא יאכל חזרת אחריה, (אב"ן):

פו) ודאמרינן אין מפטירין וכו' כדאיתא התם כגון אורדיליא לי וגזוליא לאבא ור' יוחנן אמר כגון תמרים קליות ואגוזין, ולשון אפיקומן אפיקו מיני מאכל בקינוח סעודה, אבל יין מותר כדתנן בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה בין שלישי לרביעי לא ישתה ושתייה לא מבטלת אכילה וכדמוכח בירושלמי בין שלישי לד' לא ישתה למה שמא ישתכר, והלא משוכר ועומד הוא, יין שבתוך הסעודה אינו משכר של אחר הסעודה משכר הא למדת דהאי שלא ישתה אינו משום דאין מפטירין וכו' דלעולם שתייה לא מבטלת אכילה אלא שלא ישתכר ולא יגמור את ההלל, גם למדנו מזה כדקאמר שלא ישתכר ולא יגמור.

ינמור את ההלל נמצא דלאחר גמר ההלל הרשות בידו לשתות מים ויין דשוב אין לחוש אם ישהכר, ועוד מרתנן בין שלישי לרביעי לא ישתה ולא תנן משלישי ואילך לא ישתה, ואם מטעם אין מפטירין הוא הוה ליה למיתני משלישי ואילך לא ישתה, ועוד דאחר מצה דאפיקומן אנו שותין כוס שלישי ורביעי, וגם אם ישתה אחר כוס רביעי אפילו יין אין בו משום רבוי כוסות מדלא תנן משלישי ואילך, ומ"מ אין נכון לשתות עוד על השלחן שיראה כרבוי כוסות אע"פ שמתוך הירושלמי והמשנה נראה שהוא מותר כנ"ל, (אב"ן):

פח) והשיב רב עמרם מה ששאלת אם בכל יום צריך לברך על נטילת ידים בין קודם אכילה בין לאחר אכילה או אינו צריך אלא בשחרית בלבד והרי בפסח מברך ג' פעמים, כך ראינו שאותה נטילה של שחרית אינה עולה למנין, שאותה נטילה אינה עשויה אלא לעצמה שכיון שישן אדם קי"ל שהידיים עסקניות הם לפיכך נוטל ידיו וחייב לברך, ולאכול לחם חייב ליטול ולברך דכתיב כל אשר יגע בו הוב וידיו לא שטף במים מטא הוא הא שטף מהור בתמיהא אלא מכאן לנטילת ידים מן התורה, אבל מים אחרונים חובה הן ואינן מעונין ברכה וכו'. אלא בפסח שכתבת והרי שלשה פעמים הוא מברך עליהם, והלא שנינו הנוטל ידיו לטיבול ראשון צריך ליטול ידיו בטיבול שני שהוא של לחם ומברך בשהיהם אבל מים אחרונים שהן חובה לא מברך עליהו עד כאן, ויראה לי כי אותם שאמרו לברך על האחרונים ס"ל שהן חובה ומצוה ועדיפי מראשונים ומבואר בהלכות מעודה, (אב"ן):

פט) וכתב רבינו משה ריש מתיבתא יחיד אחר מזוננו בלילי הפסח חייב לגמור את ההלל ולהתום יהללך שכך שנינו רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר, אילו תנן רביעי אומר עליו את ההלל הייתי אומר כהלל דר"ח דמדלגין אותו ועכשיו ששנינו גומר חייב לגמור ולחתום (עליו) אחריו ע"כ:

מא' ברכת השיר אמר רב יהודה א"ר יהללך ור' יוחנן אמר נשמת כל חי והלכתא כרב יהודה, וכן מנהג בשתי ישיבות ואע"ג דרב ר' יוחנן הלכה כר' יוחנן נהגו העם כרב יהודה כך אמר רבינו האלפסי, ורבינו שמואל כתב דעבדינן ככולהו הנאי וככולהו אמוראי ועל כוס רביעי גומר את ההלל וחותם בברכת השיר יהללך כרב יהודה אמר רב וכו' יוחנן דאמר נשמת כל חי היינו ברכת השיר דמתניתין דאילו יהללך בכל יום שיש בו הלל אמרינן לה ומאי שנא ליל פסח דנקט אלא בא להוסיף עוד ברכה אחרת לאחר הלל המצרי וקבעוה אחר הלל הגדול שאמר מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר ושיר המעלות האחרון שבכולם והלל הגדול כ"ו כל חסדו, וברכת השיר נשמת וחותם בישתבח, וכן מנהג צרפה, אך מנהג ספרד ופרובינצא כרב יהודה אמר רב כאשר כתבו רב עמרם ורבינו האלפסי וצ"ל, ותניא ר' אלעזר בן פרטא מוסיף בה דברים רבי כופל בה דברים ומסיק מוסיף לכפול מאורך ולמטה ולא נחלקו כך קבלתי, ומעם לכפול מפני שמי שאמר זה לא אמר זה, וכן שנים אמרו פסוק אחד וחולקין אותו וכופלין אנא ה' אנא ה', וסימן דיא"ש אדי"ש כשרד", דוד ישי אחיו שמואל כולם, וכל פסוק כפרשה חשוב לכפול כאדם שגומר חסדו, וכן מנהג צרפת לכפול עד הודו שבסוף:

צ) ולגמור את ההלל אין מברכין בלילי הפסח לפי שחולקין אותו באמצע לפי שאין אומר שירה אלא על היין כוס ראשון מהדרו בקידוש כוס שלישי בברכת המזון כוס ד' בהלל, שני כמה מהדרו כי האגדה ספור דברים בעלמא הוא על כן צריך לומר בכוס שני מקצת הלל, ועל שם שחולקין אותו שנינו כוס רביעי גומר עליו ההלל שלא לרלג כראש חדש:

צא) יסוד העמרמי בין שלישי לרביעי לא ישתה אלא כוס של ברכת המזון לבר ולגמור את ההלל בכוס רביעי, מה טעם דאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן ולא אחר המצה, וכבר אמרנו לעיל דלא מן השם הוא זה מן המשנה והירושלמי. יסוד העמרמי ואם ירצה

ירצה לשתות עוד כוס אחד אחר שיאמר עליו הלל הגדול הרשות בידו דת'ר כוס חמישי אומר עליו הלל הגדול דבריר' מרפון וי"א ה' רועי לא אחסר, מהיכן הוא הלל הגדול רב יהודה אמר מהודו לה' עד על נהרות בבל ור' יוחנן אמר משיר המעלות עד על נהרות בבל, ואנו נוהגין ברב יהודה ואע"ג דפליג עליה ר' יוחנן, וכן המנהג בשתי ישיבות, וכן כתב רב שלום גאון זצ"ל. ובהלכות פסוקות לרב יהודאי ז"ל אסור למיכל (שום) מדעם בחר אפיקומן ולא למישיתי בחר כמא דברכתא וכמא דהלילא ואי בעי למישיתי מים ישתה :

צב) וכתב רב נטרונאי גאון ז"ל ארבעה כוסות של פסח חובה הן ואי אפשר שלא לשתות ואם לא שתה לא יצא ידי חובתו וחייב מלקות דרבנן, ואם אינו מוציא יין ברחוק כמה פרסאות או שהיה בספינה ואין לו תקנה להביא יין ישראל צמוקים במים ויעשה ד' כוסות, שכן שנו חכמים יין צמוקין לא יביא לקרבן ואם הביא כשר, וכיון דלקרבן אם הביא כשר אנו אפילו לכתחילה מקדשין ומברלינן עליה במקום שאי אפשר, ואני אומר כיון דלקרבן אם הביא כשר דיעבד אבל לכתחילה לא, אנו אפילו לכתחילה ואף במקום שאיפשר למצוא אחר, דאי בלא איפשר אף לקרבן כשר להביא לכתחילה, ואף במקום שאיפשר למצוא יין אם הביא כשר לקרבן, (אב"ן) :

צג) יסוד העמרמי ואותם האומרים בלילי הפסח אשר בחר בנו לרוממנו וכו' מעות הוא מפני שקידוש אחד הוא לכל המועדות אלא שיש לכל אחד ואחד מאורע שלו. אמרינן בע"פ לגבי ברכת המזון דמר קפיר אכסא פגומה ומר אחצבא פגומה מר בר רב אשי קפיר אחביאא פגומה, וקפיד לכתחילה משמע שהיה מחזר אחר יין שאינו פגום משום הקריבהו נא לפחתך, וכן לכל הברכות שנתקנו על היין יש להקפיד ולבקש אם יוכל למצוא יין שאינו פגום לקדש עליו, וזוהי לברכת הנהנין שאף אם שהו אלף בני אדם בכוס אחד השותה ממנו אחריהם צריך לברך בפה"ג דאסור ליהנות ממנו בלא ברכה ואין בו דין מעמו פגמו כי אם לברכה שעליו חובה לעשות ככל הברכות שנתקנו על היין, ואף ברכת המזון אע"ג דאי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל כיון דאכיל ליה מיחייב בברכת המזון מדאורייתא דכתיב ואכלת ושבעת וברכת, מכל מקום אם לא ימצא יין שאינו פגום טוב לו לברך על הפגום מלברך ולקדש בלא יין, וכי קפיר מר בר רב אשי אחביאא פגומה הני מילי בחביות קמנות שלהן של חרס כאותן של בני ספרד אבל בחביות שלנו כאותן של צרפת ופרובינצא אין להקפיד כך כתב רבינו שמואל ז"ל, ולא יתכן דכיון דמשום הקריבהו נא לפחתך הדבר הלוי מה לי גדולים מה לי קטנים, ומנין לנו שמר בר רב אשי לא היו לו חביות גדולות, על כן בכולן יש להקפיד :

צד) מצאתי בשוהר טוב והקוראים את ההלל צריכים להיות ג' כרי שיאמר האחד לשנים הודו, ואע"פ שהדבר ברור הוא וידוע דר' כוסות שהקנו חכמים אף ביחוד תקנום וכדאמר ש"ם ברכה מעונה כוס ואף ביחודי ואין צריך ראייה כי בודאי היחיד חייב לעשות וזכר לד' גאולות ככל הרבים ביחד, מכל מקום לעשות מצוה מן המוכחר צריך אדם להיות זריז ונשכר להתחבר עם חביריו ולהיות שלשה לכל הפחות ולברך בזימון ולקרות את ההלל כדאיתא בשוהר טוב. יבקש רצון, יהי רצון מלפני אלהינו שבשמים שנוכה לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו למען שמו הגדול הנכבד והנורא ושנוכה לבנין בית המקדש במהרה בימינו ואז נעשה כל סדר הפסח בירושלים עיר הקדש, אמן אמן נצח סלה, (אב"ן הירחי) :

הלכות יום טוב

צה) יום טוב שחל להיות בע"ש לא יבשל בתחילה מיו"ט לשבת, אבל מבשל הוא ליו"ט ואם הותר הותר לשבת, ועושה אדם תבשיל מערב יו"ט וסומך עליו לשבת ב"ש אומרים שני תבשילין וב"ה אומרים תבשיל אחד ואמר רבא הלכתא כתנא דידן ואלויבא דב"ה

דב"ה, פירוש המעם הוא משום דכתיב והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו וסתם ששי הוא חול דבמ"ו באייר ירד להם המן והיה ביום הששי בב"א לאייר שהיה חול, חול מכין לשבת וליו"ט ואין שבת מכין ליו"ט ולא יו"ט לשבת :

צו) מנהיג כל ישראל לעשות עירובי תבשילין בפת ותבשיל על פי הלכות רב יהודאי, וכן כתב ר"ש ז"ל בתשובות, וכן כתב רבינו יעקב מ"כ דמחלוקת ב"ש וב"ה

לבשל לחוד הוא ולחמם חמין ולצלוח דכל הני בכלל בישול נינהו דכתיב ויבשלו את הפסח ואינו אלא צלי, וגבי חמין אמר במסכת שבת הפשרו זהו בשולו ואיכא למאן דאמר לא זהו בשולו, אבל אפיית הפת לא קרי בישול בשום מקום והכי מוכח בע"ז גבי אלו דברים של כותים אסורים הפת והשלוקות ואמר התם בנמרא דפת מ"ה דברים שגורו ב"ש זב"ה הוא כדאיתא בפ"ק דשבת וגבי שלקות אמרינן בע"ז מנא ה"מ אמר קרא אוכל בכסף תשבירני ומים בכסף וגו' מה מים שלא נשתנו ע"י האור אף אוכל וכו' ופריך מידי אור כתיב ולא פריך למה גזרו על הפת א"כ ליתא בכלל שלקות דאפיית ליתא בכלל בישול, והא דתניא חנניא אומר ב"ש אומרים אין אופין אלא א"כ עירב בפת ואין מבשלין אלא א"כ עירב בתבשיל ואין מומנין את החמין אלא אם כן היה לו חמין שמונין מבעוד יום זב"ה אומרים מערב אדם בתבשיל ועושה בו כל צרכו אהמנת חמין קאי, אבל לפת מודו דצריך פת דאפייה אינה בכלל בישול כדתניא את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו מכאן אמר ר' אליעזר אין אופין אלא על האפוי ואין מבשלין אלא על המבושל מכאן סמכו חכמים עירובי תבשילין מן התורה וליכא מאן דפליג, ועיקר פלוגתייהו דב"ש זב"ה בתבשיל אחד על כל התבשילין אבל בפת כולהו מודו דאין אופין אלא על האפוי בין לר' חנניא בין לר' אליעזר, וכי תימא היאך מערבינן לדלוקי שרנא בתבשיל, משום דבשעת בישול העירוב מדליקין את האש תחתיו, ואע"ג דאפיית פת לא הוה במשכן וילפינן לה גבי שבת מבישול סמנין התם היינו מעמא דלא בעינן שם בישול וכיון דרמי לבישול ילפינן ליה מיניה אבל גבי עירוב בעינן שם בישול, ודקאמר בנמרא לא שנו אלא תבשיל אבל פת לא, כרי לבשל עליו הוא דקאמר אבל לאפות צריך פת, ודקאמרינן מידי דמלפת או מידי דלא שכיח בעינן ולמעומי פת ורייסא דשכיחי ולא מלפתי לענין עירובי תבשילין דלא מערבינן בהו, היינו כרי לבשל עליהן אבל לאפות מערבינן בפת ודייסא, כך פירש רבינו יעקב מ"כ, ורבינו הקדוש מדנפירא הראה לנו הירושלמי דפ"ב דיו"ט דפליג ר' יהושע אדר' אליעזר דאמר אין אופין וכו' ר' יהושע אומר אופין ומבשלים על המבושל וקיימא לן כר' יהושע [דר"א] שמותי הוא מהלמידי ב"ש הוא ואין הלכה כמותם, וכשבאתי מצרפת ראיתי בתוספתא דיו"ט פ"ב כך גבי עירובי חצרות ותחומין מערבינן בפת לשבת ובתבשיל ליו"ט וכו' והעושה תבשיל מערב יו"ט אופה וכו' וכ"כ רב אחא משבחה וכן נראים הדברים כר"ף ז"ל כן נלע"ד, ואחרי שלא התיר הכתוב לעשות ביו"ט כי אם אוכל נפש והצריך לו במכשיריו שאי אפשר לעשות מערב יו"ט, וראינו שנקראו ה"מ שבתון כמו שבת בראשית וכתוב הוא לבדו יעשה לכם וגו', ודרשו בו לכם ולא לכותים ועל זה אמר מומנין כותי בשבת אבל לא ביום טוב גזירה שמיא ירבה בשבילו, וכתוב בפסח למען הזכור את יום צאתך מארץ מצרים וכתוב בחג זוכרת כי עבד היית ואתיא זכירה לזכור על היין כל יו"ט ויו"ט דאיתקשו מועדים זה לזה מעתה דינם לכל דבר כשבת וזלתי באוכל נפש כדאמרן, על כן אמרו שאסור לקנות ולמכור בו ולעשות משא ומתן כלל כדרך שאמרו שאסור בשבת שכתוב בו וקראת לשבת עונג וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא הפצך ודבר דבר, חפצין אסורים חפצי שמים מותרין שמשדכין על התינוקות ליארם ועל התינוק ללמדו ספר או אומנות, ודבר דבר דיבור אסור והרהור מותר שאסור לחשוב חשבונות הבאים שמא יכתוב אבל אותן שעברו שאין בהן תועלת מותרין, וכן אמרו הולך אדם אצל רועה הרגיל אצלו ויאומר לו הן לי מלה אחד כו' ובלבד שלא יזכיר לו סכום מקח, והולך אדם אצל חנוני הרגיל

הרגיל אצלו ואומר לו תן לי כך וכך רמונים וכו' ובלבד שלא יזכיר לו סכום מקח ואצל מוכר היין ובלבד שלא יזכיר לו סכום מדה ואפילו אם הוא כלי של מדה ימלאנו, והגן כסוף יו"ט אלו שהן משום מצוה אין מקדישין ואין מעריכין וכו', ויש לשאול דאמר ר' אלעזר פוסקין צדקה לעניים בשבת, ויש לומר דהתם שאני כדאיתא התם היינו מעמא דאין מקדישין כו' אע"ג דהוא מצוה גזירה משום מקח וממכר וכשכבר יצא ההקדש מרשותו ונכנס לרשות גבוה אין יכול להחליפו ואתי למישרי מקח וממכר, ואפילו הכי אם הקדיש כו' מה שעשה עשוי דתניא בתוספתא וכולן שעשאן ישראל בין אנוסים בין שוגגים בין מזידים בין מומעין מה שעשה עשוי בשבת ואין צריך לומר ביום טוב. וכן במעשר תניא התורם והמעשר בשבת בין בשוגג בין במזיד וכו' ובפרק שני דיו"ט ובפרק הניזקין במזיד לא יאכל מהן בשבת, אבל הפוסק צדקה לעניים אפילו אמר סלע זו לעניים מותר להחליפה כדאיתא בפרק הכל מעריכין אמר ר"ג האומר סלע זו לצדקה מותר לשנותה בין לעצמו בין לאחר ובין אמר זו ובין אמר עלי, וכן אמר רבא דלא שניא, דתניא כוותיה דרבא נדר צדקה ואין הקדש צדקה מאי קאמר לא נדר צדקה ולא הקדש צדקה אלא לאו הכי קאמר צדקה הרי היא כנדר לבל תאחר ואינה כהקדש דאילו הקדש אסור לאישתמושי ביה ואילו צדקה שרי לאישתמושי ביה והני מילי עד שלא באת לידי גבאי אבל משבאת לידי גבאי אסור לשנותה, ובפסחים פרק אלו דברים מוקים להא דאין מקדישין בחובות שאין קבוע להם זמן, אבל חובות הקבוע להם זמן מקדישין, וכן הוא בשבת פרק שואל וכן הוא בירושלמי דפסחים פרק האשה ובפרק שני דיו"ט:

(זו) **מגלת** סתרים אל יקלו בני אדם ליו"ט שני משום דידעינן בקביעא דירחא דאמר בריש יו"ט דשלחו מתם הוזהרו במנהג אבותיכם בידכם זימנין דגזרי שמדא ואתי לאיקלקולי על כן יש להחמיר ביו"ט שני כבראשון, ועוד אמר מגדן על שני יו"ט של גלויות ולא הקלו חכמים בשני אלא לגבי מת גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה כדאיתא בריש מסכת יו"ט דאמר מת ביו"ט ראשון יתעסקו בו עממים ביו"ט שני יתעסקו בו ישראל ואפילו בשני ימים טובים של ראש השנה מה שאין כן בכיזה, ואמר רב אשי אע"ג דלא אשתהי לא משהינן ליה דיו"ט שני לגבי מת כחול שוויה רבנן אפילו למיגד ליה גלימא ולמיגד ליה אסא מן המחובר ולתת עליו לכבוד הבריות, ואפילו הכי אמרינן בשבת פרק תולין דשלחו ליה בני בשכר ללוי מת ביום טוב ראשון ושני מהו וכו' שלח להו לא יתעסקו בו לא יהודאין ולא ארמאין לא ביום טוב ראשון ולא ביו"ט שני והאי דשלח להו הכי לפי שאינן בני תורה, ועכשיו שאין קהל גדול שאין בהן אינן בני תורה אין להקל בשני כבראשון, וגם רבינו יעקב מ"כ נדה בני אדם בצרפת שהקילו ביום טוב שני לקבור את המת וללכת חוץ לתחום, ושלח להם בני בשכר אינן בני תורה ואתם בני תורה בתמיה, ושלום, (אב"ן):

(צח) **ואמר** רב פפא הלכתא נכרי שהביא דורון לישראל ביום טוב אם יש מאותו המין במחובר לקרקע אסור ולערב נמי אסורין בכדי שיעשו, ואם אין מאותו המין במחובר תוך התחום מותרין ואם באו מחוץ לתחום אסורין, והבא בשביל ישראל זה מותר לישראל אחר, אם יש במינו במחובר אסור משום מוקצה שמא נתלשו היום ואף על גב דאיתא בירושלמי דיו"ט אין כותי צריך הכנה אין הכנה במחובר, בכדי שיעשו פירש רש"י לערב יו"ט ראשון דנולדה בזה מותרת בזה ומההוא בר מביא דאיתצוד ביו"ט ראשון ואישתחית ביו"ט שני ואכלו מיניה בפרק שני דעירובין וכן פירש רבינו תם ביו"ט דהא דצריך בכדי שיעשו שלא יהנה ממלאכת איסור הנעשת על ידו, מותר לישראל אחר מיד ולא קתני בכדי שיעשו כדתניא במחובר דשני לן בין מחובר דאיסורא דאורייתא לאיסור תחומין דרבנן, אבל לאותו ישראל אסור גזירה שמא ירבה בשבילו. ואין משגיחין בכך מאזנים כל עיקר אף לשומרו מן העכברים שלא יראה כשוקל ביו"ט כדרך החול, אנשי

אנשי מורה שוקלין ביו"ט בשר, אנשי מערב אוסרין אף לתלות בכף מאונים לשומרו מן העכברים מן הדא אין משגיחין בכף מאונים כל עיקר :

צמ) **ונכרים** המביאין בהמות ליו"ט מחוץ לתחום והוא יום השוק אם יש לחוש שבשביל ישראל הביאום אסורין מדאמר בעירובין בפרק ג' ההיא ליפתא דאתיא למחוזא

זהיתה עיר שרובה נכרים חוויא רבא דכמישא אמר הא ודאי מאתמול עקרוה ושריא מאי דעתך לאמרם על שבאו מחוץ לתחום הבא בשביל ישראל זה מותר לאכול לישראל אתר כל שכן הכא דאדעתא דנכרים קמיייתו לה, כיון דחזא דמפשי ומיייתו להו אסר להו. הא דקיימא לן ביו"ט כב"ה במתניתין שהותרה הוצאה וכו', עיקר הדבר כך הוא כמו שפירש ר"ח וכן פירשו כל רבותינו בצרפת מתוך שהותרה הוצאה ביום טוב לצורך אוכל נפש הותרה נמי שלא לצורך אוכל נפש ובלבד שתהא צורך יו"ט כאותה ששנינו ב"ש אוסרים אין מוציאין את הקטן למול ולא את הלולב לברך עליו ולא את ספר התורה לקרות בו ענין של יום וכו' מתירין אלו לבד שהן צריכין ליום במתוך שהותרה הוצאה וכו', למדנו מזה שאין להקל במלמולים אחרים כי אם לאותם הצריכים ליום, וכן מותר להדליק את הנר ביו"ט ללמוד דחציו לה' וחציו לכם כדאיתא בפ"ב דיו"ט ובפסחים, וחייבין ביום טוב משום כיבוי כמו בשבת כי הא דעולא כו' קם שמעיה ביומא טבא זקף לה לשרגא ואותביה רב יהודה והא תניא המסחפק מן השמן שבנר חייב משום מכבה אמר ליה לאו אדעתאי, והמעם דלענין כיבוי וגורם לכיבוי יו"ט ושבת שוין כי לא הותרה ביו"ט אלא הבערה שהיא צורך אוכל נפש אבל הכיבוי שאינו צורך אוכל נפש לא, ואם יש פתילה אחת בנר מותר לו להדליק כמה פתילות שירצה ואע"פ שימחר ויכלה השמן במהרה אין זה גורם לכיבוי ואע"ג דפסיק רישא הוא, דאין מתכוין לאותו הגורם אלא להאיר לו יותר, ועוד אמר קנסא שרי פירוש לעדווי חושבא וממהרת להדליק את השמן, ועוד ההדלקה עצמה מותרת ומשום גורם לכיבוי לא נאסר הדלקת רבוי הפתילות שהיא צורך הדלקה :

ק) **וגם** מה שנהגו בכל מקום לתת שמן ומים בעששית של זכוכית בחול להיותה דולקת לכבוד שבת ויום טוב אין זה גורם לכיבוי שהמים אין גורמין לו את כיבוי שלא יכבה עד שיכלה השמן שבו, ואין גורם לכיבוי אלא כאותה ששנינו בפ"ג דשבת נותנין כלי תחת הדלף בשבת ותחת הנר לקבל ניצוצות בשבת ואין צריך לומר בע"ש פירוש דאין זה מבטל כלי מהיכנו דניצוצות אין בהן טמא וראוי למלטלו, ולא יתן לתוכו מים מערב שבת מפני שהוא מכבה ואין צריך לומר בשבת מפני שמקרב כיבוי וזהו גורם לכיבוי דאסור דפסיק רישיה ולא ימות הוא דאי איפשר שלא יכבה, אבל גורם לכיבוי דשמא לא יכבה מותר כדנהגן בפרק כל כתיבי ועושין מחיצה ככל הכלים בין מלאים בין רקנים בשביל שלא תעבור הדליקה ר' יוסי אוסר בכלים חדשים מלאים מים שאין יכולים לקבל את האור והן מתבקעים ומכבין את הדליקה ולית הלכתא כר' יוסי דקא סבר גורם לכיבוי אסור אלא כרבנן דיחיד ורבים הלכה כרבים :

קא) **ואמר** רב יהודה מלית שאחו בה האור מצד אחד פושמה ומתכסה בה ואם כנתה כנתה, וכן ספר תורה שאחו בו האור פושמו וקורא בו ואם כנה כנה,

זנר שע"ג טבלא מנער הטבלא והיא נופלת ממליה ואם כנתה כנתה ובשוכח אבל במניה געשה במים לדבר האסור פירוש דכל אלו לאו גורם לכיבוי הן דשמא לא יכבו, אבל נר שאחורי הדלת אסור לפתוח ולנעול דאביי ורבא דאמרי תרווייהו מודה ר' שמעון בפסיק רישיה ולא ימות ואסור לפתוח הדלת כנגד מדורה בשבת ואף ברוח מצויה דפסיק רישיה הוא דאי אפשר שלא יבעירנו. במסכת בכורות פרק ג' השוחט את הבכור עושה מקום לקפיץ כו' פירוש ומשום חלדה תחת צמר מסוכך ובשעת השחיטה תולש את השער דלאו היינו נוזו דאסור בגיזה ועבודה, ובגמרא איתא כנגרו ביו"ט מהו ומשני דאע"ג דסבר רב דבר שאין מתכוין אסור ביו"ט שרי דהוה ליה עוקר דבר מגדולו כלאחר יד שאין דרך לתלוש

לתלוש את הצמר ולא היינו גוזז ומקשי ומאי שנא מהתולש את הכנף והמרטו דחייב ביו"ט ומשני שאני כנף ההיינו אורחיה, למדנו מזה שאסור ביום טוב למרוט את הנוצה מן צואר העוף לפני השחיטה ואע"פ שלצורך השחיטה הוא עושה הוי לה מלאכה שאינה צריכה לגופה ופמור עליה אבל איסור יש בה וכל שכן לרבינו אלפסי דפסק בשבת פרק כירה כשמואל דאית ליה דבר בר שאין מתכוין כר' שמעון, ובמלאכה שאינה צריכה לגופה אית ליה כר' יהודה דחייב עליה דודאי אין לעשות כן, כך קבלתי מרבתי הקדושים מדנפירא בצרפת, (אב"ן). גדולי צרפת החמירו על עצמן שאינן אוכלין מקמח של כותים ביו"ט בימי הקציר משום מוקצה שסא נקצרו ונמחנו ביו"ט:

בריך רחמנא דסייען

הלכות אירוסין ונשואין

קב) אכור לעשות חופה ולכנוס ביום ראשון של פסח, וכן בכל המועדים ובחוליהם, ואע"פ שאין כתיב בו שמחה הלא הוקשו כל המועדים זה לזה שנאמר בחג המצות ובחג השבועות וגו', ולא עוד אלא שפתח בו הכתוב תחילה וכתוב ושמת בחגך ולא באשתך, ולא מיבעיא שלש רגלים אלא אף ראש השנה ויום הכפורים כרגלים לענין אבל דיום אחד לפנייהם הם כ"ד יום כלפני רגלים אחרים, והם בכלל כל המועדות בתפלה ובקידוש ונקראו בפסוק מקראי קדש, הילכך אסור בכלל לכנוס, וזהו ששנינו אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות ולא מייבמין מפני שמחה היא לו ואין מערבין שמחה בשמחה ומארסין אבל לא כונסין, ובירושלמי ר' יעקב בר אחא שמע לה מן הדא מלא שבוע ואת מכאן שאין מערבין שמחה בשמחה רבי לא שמע לה מן הדא כי חנוכת הבית עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים, ואי בעית אימא מרכתיב ושמתת בחגך בחגך ולא באשתך ואי בעית אימא מפני הטורח אי נמי משום ביטול פריה ורביה, ואע"פ שאסור לישא במועד מותר לישא ערב הרגל דעיקר שמחה ומירחא הד יומא הוא, ולמאן דאמר משום ביטול פריה ורביה שמא יהוה את עצמן עד לרגל ונמצאו במלים מפריה ורביה, לחד יומא לא משהו איניש נפשיה, אבל מחויר הוא את גרושתו במועד שאינה תחילה לו ואינה שמחה לו, וירושלמי הדא דתימר מן הנשואין אבל גרושה מן האירוסין אכור, ובתשוכות הגאונים אע"פ שאמרו אסור לכנוס במועדים אבל אם כנסה קודם הרגל יום או יומים יכול ברנל לעשות סעודת הנשואין מפני שעיקר החופה בחכת חופה לילה הראשון ויכול לעשות סעודתו ביו"ט שכן שנינו חתן וכל שושבינו ובני החופה פמורין מן הסוכה משום דבעי בולחו למיחרי בסוכה ואין שמחה אלא בחופה ובודאי כשכנסה קודם הרגל מיירי דאי ברנל הא כתיב ושמתת בחגך ולא באשתך:

קג) וכתב רבינו האי כי סעודת האירוסין האסורה במועד היא אותה שעושה אבי הארוסה לארוס דמקריא סעודת אירוסין וכדתנן לאכול סעודת אירוסין בבית חמיו, ותניא סעודת אירוסין רשות דברי ר' יהודה ר' יוסי אוכר מצוה, ומקריא נמי סעודת חתן וכדתנן השולח סבלונות לבית חמיו ושולח שם במאה מנה ואכל שם סעודת חתן אפילו בדניר וכו' אבל סעודת שעושה הארוס לאבי הארוסה לא מקריא סעודת חתן:

קד) המקדש את האשה יקדשה או בכסף או בטבעת שאין עליה אבן דלא סמכא דעתה בקידושה דסברה שהאבן שוה יותר מכדי דמיה ולא גמרה ומקניא נפשה, ויאמר לה הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל ובפני עדים כשרים, אבל המקדש בעד אחד אין חוששין לקידושיו אפי' שניהם טודים, ומברך על הכוס בפה"ג ואשר קב"ו על העריות ואמר לנו את הארוסות והתיר לנו את הנשואות לנו על ידי חופה וקידושין בא"י מקדש ישראל, משום דכליק מנשואות אמר חופה ברישא והדר קידושין, ואכר

ואמר לנו כו' כמו ששנינו כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה שלא מבלה, אע"פ שאין מברכין באיסור אין מוכיר כאן אלא כדי לחבב את ההיתר שאע"פ שהתחיל בה מעשה אסורה לו עד שתינשא לו ועד שיברך ברכת נשואין כדתנן במסכת כלה, אי נמי מפני שאיסור עריות איסור קדושה מוכירו בברכה, ומפני שפותח וחותרם בקידוש (והבדלה) כדאיתא בכתובות פרק קמא תקנו בה ברכה על הכוס כקידוש והבדלה ומפני שהיא מצוה גדולה, וכן במילה:

קח) **המארים** בלא ברכה חיסר את אירוסיו ברכה שהיא מצוה, והמברך ברכת אירוסין בבית חתנים בירך ברכה שאינה צריכה אחר שיברך בשעת האירוסין, ועוד ראיתי שבשעת הנשואין מקדש אותה והיא מקודשת לו מכמה שנים, ולברך ברכת אירוסין הן עושים כן כי לא ברכו בשעת האירוסין, ומה מועיל אחרי שלא עשו מיד בשעת האירוסין שהרי עובר לעשייתה היה כדין לברך לולא דאיכא למיחש דילמא הדרא בהו מ"מ סמוך לאירוסין יש לנו לברך, ואם נאמר שלעולם יכול לברך מידי דהוי אכסויו הדרס שאם לא כסה בשעת שחיטה ורישומו ניכר לעולם חייב לכמות וראוי לברך על כיסויו הדרס, בלא קידושין שנייה יכול לברך, ורפיא בידיה:

קו) **ואין** מנהג לכנוס בין פסח לעצרת, ולא מפני שיש איסור בדבר אלא למנהג אבלות על מה שאירע שבאותו פרק מתו י"ב אלף זוגות תלמידים לר' עקיבא על שלא נהגו כבוד זה לזה, אבל מקדשין שאין שמחה אלא בחופה ונשואין, ומי שכנס אין בו שום איסור בעולם, ואך מנהג בצרפת ופרובינצא לכנוס מל"ג בעומר ואילך, ושמעתי בשם ר' זרחיה הלוי ז"ל מגירונדא שמצא כתוב בספר ישן הבא מספרד שמתו מפסח ועד פרום העצרת ומאי פורסא פלגא כדתנן שואלים בהלכות פסח קודם לפסח ל' יום ופלגא מ"ו יום ומ"ז יום קודם העצרת זהו ל"ג בעומר:

קי) **ובמקום** שמברכין בשעת האירוסין מעת שמשליכין השעורים במכתשת לעשות שכר או שיהיו פרוין ורביין כשעורים אף אם אין שם עשרה עם החתן אומר נברך שהשמחה במעונו על המזון שאכלנו משלו, מפני שהשמחה במעונו אינה ברכת חתנים ולא נמנית עמהם ואינה כי אם תוספת ברכה לענין השמחה ולכן אין צריך עשרה, אבל במקום שאין מברכין בשעת האירוסין אין מברכין שהשמחה במעונו כלל עד שעת נשואין שהרי עדיין לא נעשה בענין כלום עד שיקדש, לכך אין מנהג בארץ מולדתי בפרובינצא במקומות שאין מקדשין אלא ביום החופה לומר שהשמחה במעונו בסעודת הלילה שהרי לא קידש עדיין עד יום המחרת, אך ראיתי בצרפת גם בפרובינצא אף במקומות שמקדשין בעת האירוסין ואוכלין שם אין מברכין שהשמחה במעונו, ומעולם לא ראיתי מנהג שמברכין אותו, וי"ל מדאמרין בפרק קמא דכתובות רבינא איעסק ליה לבריה כי רב חביבא וברך משעת אירוסין ולא אסתיעא מילתא והררי בהו, על כן מוב שלא לברך עד שעת החופה, (אב"ן):

קכ) **קבלתי** מרבתי בצרפת שלכך נהגו לומר שהשמחה במעונו ולא בזבולו או במכוננו ובלשון אחר, לפי מה ששנינו בחגיגה פרק אין דורשין שבעה רקיעין הן, וילון, רקיע, שמים, זבול, מעון, מכון, ערבות, מעון שבו מלאכי השרת אומרים שירה לכן אומרים שהשמחה במעונו, (אב"ן). וזה שנהגו בצרפת ופרובינצא שכל החתנים מתעטפין בציצית בהכנסת החופה יש לי סמך במדרש למה נסמכה פרשת ציצית לנשואי אשה דתיב גדילים תעשה לך וסמך ליה כי יקח איש אשה לומר לך חייב בציצית, (אב"ן):

קכא) **והחופה** נקראת על שם שחופה אותה במליתו כדאיתא בהאשה נקנית לא ויכול למכרה בבגדו בה כיון שפירש מליתו עליה לשם נשואין שוב אינו רשאי למכרה, והמקרא מעיד ובה ופרשת כנפיך על אמתך כי גואל אהה, וכן מעיד הנביא ואפרוש

ואפרוש כנפי עליך וגו' וארשתוך לי באמונה, וזה הוא שכתוב את בתי נתתי שהבנסתיה לו לחופה, על כן מנהג צרפת ופרובינצא לתת מפה צבועה בראש בניהם זכר לפריסת הכסף שפורסין כסף בגדו עליה, (אב"ן):

ק) ראייתי בצרפת בשעה שמקדשין פורסין מלית אחד על החתן והכלה וסביבותם, ויש לדבר מעם לפי שברוב אסיפת העם אשר הוא שם יראה במקדש אשה בשוק ורב מנגיד אמאן דמקדש בשוקא משום פריצותא לכן מכסין אותן לקדש בצניעות, (אב"ן). ואע"ג דקיימא לן כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן הטבילה של גר לא נהגו לכתף ברכת אירוסין לפני האירוסין דילמא הדרי בהו כדאיתא לעיל, ואף על פי שבכל המצות העושה המצוה הוא המברך עליה, מתוך שהחתן הוא שרוד לא יכוין לבו לברך, (אב"ן):

קיא) שלשה זמנים הם לברכת החתנים שהן שבעה עם ברכת הנהגין, בורא פה"ג, שהכל ברא לכבודו, ויצר האדם, אשר יצר את האדם, שוש תשיש, שמח השמח משמח חתן וכלה, אשר ברא משמח החתן עם הכלה, יום ראשון של שבעת ימי החופה אומר כמו כן שהשמחה במעונו, ואם יש שם עשרה אומרים שבע ברכות על כוס אחר ולא על כוס של ברכת המזון לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות, וכך מנהג צרפת, אבל בפרובינצא אומרים אותם באותו כוס עצמו שכבר התחילו לומר בו שהשמחה במעונו וכולן ברכות של מצוה וקדושה אחת הן, אבל ברכת אירוסין ונשואין בודאי אין לאומרן על כוס אחד שהרי בשתי מקומות נתקנו, דהניא מברכין ברכת אירוסין בבית האירוסין וברכת חתנים בבית חתנים, ר' יהודה אומר אף בבית האירוסין מברכין ברכת חתנים, וביהודה שנו כדי שיהא לבו נס בה, אבל בשאר מקומות בבית חתנים מברכין אותה, וכיון שנתקנו בשתי מקומות אי אפשר להיותם בכוס אחד, ועוד דזה מותר במעוד וזה אסור במעוד דתנן מארסין אבל לא כונסין, ובוו היא ארוסה והבא עליה במקילה, ובברכת חתנים היא נשואה והבא עליה בחנק, ועוד דאמרינן במסכת סופרים ובירושלמי אין עושין אירוסין ונשואין על כוס אחד לפי שאין עושין מצות חבילות, ואין לדמותם ליקנה"ו, דהתם מעלות יו"ט ושבת קא חשיב וקידושא ואבדלתא חדא מילתא היא שהרי בהבדלה עצמה מזכיר קדושת יו"ט וקדושת שבת בין קדש לקדש בין קדש חמור לקדש הקל והבדלה היא צורך הקידוש, כך קבלתי בצרפת משם ר"י מ"כ, (אב"ן):

קיב) ומעם לשש הברכות, הראשונה מפני כבוד העם המתאספין שם והיא מטבע קצרה ואין חותם בה בברוך כברכת הפירות והמצות, שניה אינה סמוכה שמדברת מענין יצירת האדם לכך פותח בה בברוך שאינה מענין הראשונה אחר שמתחיל לדבר מענין הווג לכך פותח בה בברוך, שתיים האחרונות הן ברכות הסמוכות ואין פותח בהן בברוך, הששית אשר ברא אע"פ שסמוכה לחבירתה פותח בה בברוך משום דאמרינן לה כשאין שם פנים חדשות ואין לה דין סמוכה לחבירתה, וכל ד' ימים אם יש שם פנים חדשות שאוכל שם אדם שלא אבל שם אתמול מברך כל ה' ברכות ואם אין שם פנים חדשות מברך שהשמחה במעונו ואשר ברא, אבל בשבת בכל סעודה ומעודה מסעודה ע"ש ואילך אף אם אין שם פנים חדשות מברך על כל פעם ופעם ד' ברכות רשבת כפנים חדשות היא, דאמר בירושלמי ובב"ר ויכל אלהים ביום השביעי מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה אמר הקב"ה בואו ואמרו שירה פנים חדשות באו לכאן וזהו מומד שיר ליום השבת, (אב"ן). מו' ועד ל' אף אם יעשו בו סעודה אין לברך ד' ברכות שהרי עברו שבעת ימי המשתה ולא יאמר אשר ברא שהיא מברכת חתנים דאמרינן התם מאי מברך והשיב אשר ברא ואמרי' מברכין ברכת חתנים כל ד' ולא יותר דשוב אינן חתן וכלה, אבל מו' ועד ל' אף אם לא יאמר מחמת הילולא מברך שהשמחה במעונו, וכל משבעה ועד ל' היינו בבית החופה וכשהחתן מיסב עמה וואע"פ שאינו אוכל דקיימא לן אין חופה בלא שמחה כדאיתא במסכת סוכה, וכתב

זכתב רב שלום גאון ברכת חתנים כל שבעה ביצר, יום א' בשעת כניסתן לחופה מברך להו, מכאן ואילך מברך בשעת סעודה על כוס של ברכה בכל סעודה וסעודה אם יש שם עשרה וחתנים מן המנין ויש שם פנים חדשות ככל אחת מברך להו, וכן מנהג בשתי ישיבות, אבל שבת כפנים חדשות דמי:

קינ וְמִי שמת אביו או אמו בתוך ימי חופתו ישלים את שבעת ימי חופתו דכיון דכתיב ביה שמחה הוי כמועד ואין אבילות במועד, ואחר שישלים את ז' ימי חופתו ינהוג ז' ימי אבילות, ואע"פ שאין נוהג אבילות בז' ימי חופתו אסור בהשמיש המטה כדלגבי מועד דאמרי' אע"ג שאמרו אין אבילות במועד אבל דברים שבצנעה נוהג דהיינו תשמיש המטה וכל שכן בז' ימי אבילות דאחר המועד, וכתב רבינו יעקב מ"כ דאין מנהג לחשוב מקצת היום ככולו אלא ביום שנאמר ויעש לאביו אבל ז' ימים, והואיל שכן גם בשבת לענין דברים שבצנעה נוהג, וכדאיתא בריש כתובות לענין מועד אע"פ שאמרו אין אבילות בז' נוהגת אף בלילה דאין מקצת אבילות נוהגת בלילה וחייב לנהוג אבילות לר' יוחנן כדמשמע בריש כתובות, כך קבלתי, (אב"ן):

קיד וְאִין מברכין ברכת חתנים עד שיכתוב לה כתובה דלא מיקרי יחוד וחופה בלא כתובה כדאיתא בכתובות פרק אע"פ דסתם חופה לביאה קיימא ואסור לבעול בלא כתובה כדאמר רבא שרי למיבעלה בשבתא אמרו ליה והא לא כתיבא כתובה א"ל אתפשוה מטללי, ודאמר ר' יהודה אף בבית האירוסין מברכין אותה וביתודה שנו שמתייחד עמה מוקמינן לה כדכתב לה כתובה:

הלכות דבר האבוד המותר בחולו של מועד

קמו בפרק אין דורשין ובמועד קמן שלש רגלים תחוג לי בשנה את חג המצות השמור לימך על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה ולא מסרו הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת וכתוב חג האסיף חג שראוי לאסוף בו דבר האבוד, ואמר בתורת כהנים כל מלאכת עבודה לא תעשו אפילו מלאכות החשובות לכם עבודה וצורך שיש בהן חסרון כיום כבמלה שלהן כגון דבר האבוד לא תעשו, יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכה וכו', ואע"ג דבמועד קמן מסיק דאיסור מלאכת חולו של מועד מדרבנן היינו מלאמת דבר האבוד אבל מלאכה שאינה דבר האבוד אסורה מן התורה כדאיתא באין דורשין, והניא אידך ששת ימים תאכל מצות וכיום השביעי עצרת מה שביעי עצור מעשיית מלאכה אף ז' ימים עצורים מעשיית מלאכה, ובפרק מי שהפך רב אשי אמר לא מיבעיא בימי אבלו מדרבנן הוא ושרי אלא אפי' במועד דאיסור מלאכה מדאוריית' במקום פסידא שרי, שמעינן מכל הגי דאיסור מלאכה בחולו של מועד מן התורה וכדבר שאינו אבוד, וכדבר האבוד אסור מדרבנן ושרי ליה רבנן, ואפילו מלאכת דבר האבוד ואיפשר להעשות לפני החג וכיון מלאכתו במועד שריא מדאורייתא ורבנן אסרוה משום קנסא דאמרי' התם וכולם שכונו מלאכתם במועד יאבדו וקמיבעי' את"ל צורם און בכור קנסו בנו אחריו דאסור דאורייתא כיון מלאכתו במועד מי קנסו בנו אחריו או לא, ובגמין פ' השולח את"ל כיון מלאכתו במועד לא קנסו בנו אחריו דלא עביד איסורא דאורייתא מבר עבדו לכותים ומת מהו שיקנסו בנו אחריו. שמעינן מהא שבכל איסורי חולו של מועד לממונא קנסינן ולא לגברא, דתנן וכולן שכונו מלאכתן במועד יאבדו. אבל מלאכת חול המועד שלא כוונה לעשותה במועד אף אם הפסידו מועט כגון למישע הביתא דחמרא ודפחרא דלא נפיש פסידן שרי, וחייבין ב"ד לגזור שלא יעשה אדם מלאכה בחולו של מועד וזולתי על פיהם להודיע איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת:

קמו הַחַיִּימִין והרצענין והאושכפין שהן עניים וצריכין להתפרנס מותרין לעשות מלאכתן בחול המועד בצניעה ואף כפרהסיא שתרי לצורך המועד הן עושין

עושיין, ואף במחבור לקרקע התיירו חכמים דקתני ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן ובלבד שלא ידוש בפירות דאושא מילתא, וכן אורי ליה רבא לרב חננאל מוכר וכותב כדי פרנסתו, והלכה כסתם משנה דהנן מוכרי פירות וכמות וכלים מוכרים בצנעה לצורך הכוועד, רב חצודו ליה חצודא בחולא דמועדא מכאן יש ללמוד שמותר לומר ולחרוש הכרמים בזמן הצריך להם בחול המועד שאם יעברו זמנם וישתהו יפסדו, ולבצור בדבר שהפסידו מועט אף ע"י ישראל מותר וכל שכן ע"י כותים דהתורה חסה על ממונם של ישראל ודבר האבוד מותר, וכן מותר לאגור ולזפות חבית בחולו של מועד שהוא דבר האבוד ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד:

ק"ו) מצאתי בתשובות הגאונים מי שבא דבר סחורה לידו לישא וליתן בצנעה בתוך ביתו בחולו של מועד מותר שדבר סחורה לאו מלאכה היא אלא דבור בעלמא הילכך בצנעה היתר גמור היא שאפי' מלאכה במקום שיש פרנסמיה האוברת מותר לעשות דקאמר רבינא הוה מסיק בהו זוזי בבני אקרא דשנוותא אתא לקמיה דרב אשי אמר ליה מהו למייל האידנא עלייהו אמר ליה כיון דכל יומא לא משתכחת להו והאידנא משתכחת להו כפרנסמיה האבוד דמי ושרי, וכי תימא מהא דרבינא הוה ליה עיסקא והוי ליה למינקט מינה שיתא אלפי ושהייה לבהר ריגלא וזבנה בתריסר אלפי, התם מרת חסידות הוא דעביד דאי אסור למיזבן לא היה בא לידו ריוח כזה כי בדין עשה שלא מכרה באיסור הא למדת דשרי למיזבן וכיון שהחמיר על עצמו הריח בדבר והצליח. ואני מצאתי בתוספתא דמשקין שאמר כותב אדם חשבונותיו במועד ומחשב אדם את יציאותיו במועד ומקבלין קבולת במועד למוצאי המועד, אבל לא ימור ולא ימנה ולא ישקול כדרך שהוא עושה בחול, מצאתי בירושלמי פרק מי שהפך את זיתיו ר' יעקב בר אהא בשם ר' יסא תרא שירתא שרי מיזבון מינה כמועדא הוה ידע דשירתא מעייל ומוזלא עבידתא א"ר סנא אין ידע דהוא פחית מן קרנא יזבין ואי לא לא יזבין א"ר יוסי בר בון אגרא זקרנא קרנא הוא אין ידע דלא מוזבין והוא פחית מן קרנא יזבין ואי לא לא יזבין, (אב"ן). ורבינו יעקב כתב כך על הלואות כחולו של מועד יש שמחמירין אבל מותר הוא להלוות דלא אסרו בפרנסמיה אלא במשא ומתן של דבר סחורה אבל להלוות ברבית לא הויא כפרנסמיה לאסור וההיא דרבינא דבני אקרא דשנוותא כו' היו חייבין לו מעות מדבר סחורה שמכר להן או בא לגבות מטלמין בעבור מעותיו והיינו פרנסמיה דבר האבוד ושרי, ועוד כתב רבינו תם שהיה רבינא נותן להם מעות לפני הביציר על היין שיתנו לו בכציר והווי שפכי ליה מפי כופיתא כדאמר באיזהו נשך וא"ל רב אשי לרבינא דאחולי אחלי גבך ושרי דלא היו אומרים לו בשכר שהיו מעותיך בטלמין שאם ירצו לא יתנו לו אלא מעותיו וגם הוא לא יוכל לבקש מהן אלא מעותיו אבל הלואה דאינה ענין פרנסמיה ודאי שרי, וכתב רבינו יעקב מ"כ על פרנסמיה המזדמנת במועד קרובה לשכר ורחוקה להפסד שאם לא יקנה במועד לא ימצאנה אחר המועד אפילו הכי אסורה, ודבר האבוד מפורש במועד קמן כגון זרעים ששהו וכולהו דפרק משקין אבל מה שלא בא בידו אינו דבר האבוד, ומפרנסמיה דרבינא דשהייה לבתר ריגלא וכו' יש להביא ראיה להיתר בדבר שבא לידו שיוכל למכור בלא איסור שאם היה בו איסור מה חידוש השמיענו התלמוד הא בודאי יש לו לשהותו אלא בודאי מותר היה והחמיר על עצמו ולכך הרוויח, רומיא דההיא דשבת פרק כל כתבי דההוא חסיד שנפלה דליקה בחצירו ומנע הכותים מלכבות הדליקה ונעשה לו גם וירדו גשמים וכבזה אע"פ שלא היה צריך שהרי אמרו נכרי שבא לכבות אין אומר לו ככה ואל תכבה, ורומיא דההיא דברכות פרק אלו דברים דההוא דעבר בשונג כב"ש ואשכח ארנקי מ"ר מדפירא, אך על פרנסמיה המזדמנת בחולו של מועד נראה מתוך הירושלמי שהבאתי למעלה שמתר לקנותה וגם למכור את סחורתה אי מוזלא ככל עבירתא בין קרנא בין אגרא, (אב"ן). וכתב רבינו הקרוש ג"ע שגם לאותם המחמירין לאסור הלואות בחולו של מועד אין לאסור

אלא

אלא כשההלוואה נעשית במועד אבל להתנות ולקח ערבות במועד על מלוא שלאחר המועד אפשר להיות שהוא מותר, והואיל שכן הוא גם להלוות במועד פירות שלו בחנם שבת ראשונה שהמועד בתוכה ואם יעכבם יותר יתן הריבית משם ולהבא איפשר שהוא מותר, שגם בפירושא נמורה אם ילוה ישראל לכותי מעות שלא כרביית על הסחורה על מנת שאם לא יפרעם לסוף שמונה ימים שתהא הסחורה קנויה לו או לאותו ישראל איפשר שהוא מותר שהרי אין עיקר הסחורה הוית נעשית שלו אלא לאחר המועד, (אב"ן הירחי זצ"ל):

ק"ח) בר"ש ז"ל שאם מת אדם בחול המועד שיש לו מר עליו צדוק הדין וקדיש שאין זה הספד וחלול המועד אלא הודאת יודיו וקבלת דין שמים, וכדאמרין אבל מתעסקים בו לנחמו. [כמו] דרש לו ר"ש ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו שגובה ממעשה ידיו לכפר עליו, וכדדרשין בב"ק אל תצר את מואב בשביל שתי פרידות טובות עד כאן:

הלכות נדה הצריכות לבל יקלו בני אדם בהן.

ק"ט) שבת בפ"ק מעשה בתלמיד אחר שקרא ושנה ושמש ה"ח הרבה ומת בחצי ימי והיתה שואלת אשתו מה זה ועל מה זה, נודמן לה אליהו ז"ל אמר לה בתי בימי נדותך מהו אצליך אמרה לו חס ושלוש לא נגע בי, בימי לבוניך מהו אצליך אמרה לו אכל ושתה עמי וישן עמי בקירוב בשר ולא עשה מעשה, אמר ברוך המקום שהרגו שנאמר ואל אשה בנדה מומאתה וכו', הגירסא הוית בכל ספרי עולם, ויש להמורה וכי היו מחמירים בימי נדה דאורייתא מימי ליבון דובה והלא בנדה דאורייתא אף אם תראה כל ז' ופוסקת בשביעי לערב מובלת ומשמשת ואילו בזבה תשב ז' נקיים בלא דם כלל ותטבול ותשמש, על כן הגירסא על הנכון כמות שהוא בפרקי אבות דר' נתן בתי בימי זכותך מהו אצליך ח"ו לא נגע בי, בימי לבוניך מהו, שהיו מחמירין בזיבה ממש מימי ליבון, ואם הגירסא בהיפך אז אתיא שפיר, ימי ליבון הן שהיא סופרת ז' נקיים ולובשת בנדים לבנים שאם תראה בהן הכיר מיד ותסתור את המנין, גם שני הגירסות יש לתמוה עליהם והלא בלא מבילה הן בהכרת, אלא יש לפרש שזה המעשה אחר תקנת ר' יורא היה ומבילה האשה לאחר נדתה כדין נדה דאורייתא, וספרה ז' נקיים כתקנת ר' יורא למבול אחריה ושאל לה אליהו ז"ל בימי נדותך כל ז' מראייה ראשונה קודם מבילת הנדה מהו אצליך ואמרה ח"ו לא נגע בי לפני המבילה, בימי לבוניך אחר מבילת הנדות מהו אצליך אכל עמי ושתה עמי וכו', ברוך המקום שהרגו שהרי אמרה תורה וכו', כלומר ומאחר שהחמירו בזבה ועדיין לא מבילה אחר ז' נקיים כי אם אחרי שבעת ימי הנדות הרי הוא בהכרת, וזה שלא אמר לה שהרי אמרה תורה ואחר תמחר לפי שלא היתה זבה נמורה אלא בתקנת ר' יורא בדם טיפה כחרלל בעלמא כך קבלתי מרבתי בצרפת, (אב"ן הירחי). ולכך אינה מברכת על הספירה כעל ספירת העומר שאם תראה והסתור הרי עשתה ברכה לבטלה. שלא נשא, הקב"ה פנים לתורתו שלמד וגלה קלונו לעולם, ופ"א שלא נשא, הבחור פנים לתורה ואל אשה בנדה מומאתה עד שתטבול דכתיב שבעת ימים תהיה בנדה תהא בנדה עד שהבא במים למבילתה, בתורת כהנים כתיב במדין אך במי נדה יתחטא מים שהנדה מובלת בהן וכתיב בזבה וספרה לה שבעת ימים אחר המחר אחר שתמחר בספירת שבעה נקיים תמחר במים חיים או במי מקוה שהמחרה היא המבילה כדכתיב אך מעין ובור מקוה מים יהיה מהור מה מעיין בידי שמים אף בור ומקוה בידי שמים, מימי גשמים דקו וקיימי, וכתיב יהיה מהור מכאן לכל הממאות שהן על איש ואשה שיטבלו באלו ויהיו מהורים. ושאלו מקמי רב יהודאי גאון ז"ל מבילה לנדה מן התורה מנין ואמר ק"ז ממגעה ומה הנוגע בה מעון מבילה נדה עצמה לא

לא כל שכן דבעיא טבילה, תא שמע נדה שלא טבלה איתא באיסור כרת, ומצאתי בתשובות הגאונים בכמה מקומות נדה שטבלה במקוה לא עלתה לה טבילה בזמן הזה דכולהו נשי ספק זבוח שוינהו רבנן מהקנת ר' זירא ואילך, דאמר ר' זירא בנות ישראל דין החמירו על עצמן שאפילו רואות מיפת דם כחרדל יושבות שבעה נקיים, וכל הימים במקוה שנאמר ולמקוה המים קרא ימים, אבל נדה דאורייתא עלתה לה טבילה במקוה אבל לא הזב דתנן ר' יוסי ואמר כל הימים מטהרין בווחלין ופסולין לזבים ולמצורעים ולקדש בהן מי חטאת דכתיב ביה בזב ורחץ את בשרו במים חיים ומטהר עד כאן: ואני הכותב אומר כי זאת התשובה היא המעט רוב בני אדם בספרד ככמה מקומות שאין גשותיהן חפיצות לטבול כי אם במעיין ונמצא חומר שלהן קולא יתירה שטובלות במרחצאות ונוקקות לכעליהן על כי אינן יכולות לסבול קרירות הגדר ורחיצתן באלף מרחצאות לא תמהרתן ממומאתן עד שתטבלו במעיין או במקוה ובעלין נדה ושניהן בהכרת, והתשובה משובשת מאד ואינה צריכה לפנים דאמר בתורת כהנים אין בין זב לזבה אלא שהזב מעון ביאת מים חיים ואין הזבה מעונה ביאת מים חיים, ויעידו עלינו המקראות דבזב כתיב מים חיים כדאמרן ואילו בזבה כתיב וספרה לה שבעת ימים ואחר המטהר בכל מידי דאיכרי מהרה דכתיב אך מעיין וזבד מקוה מים יהיה מהור לכל הטמאות וכדאמרינן לעיל, וכן כתב רבינו האלפסי במסכת שבועות והביא הברייתא דתורת כהנים וכן עיקר, (אב"ז הירחי). וכן מנהג בכל גבול ישראל בספרד וצרפת ובפרובינצא ברוב המקומות שטובלות במקוה במקום שאין להם מעיין. ועוד מצאתי והלכתא כרב דאמר זבה שהפסיקה במהרה בשלישי היא, ומסתברא בשלא ראתה בשלישי מתחילת הלילה כלל אפילו מיפת דם כחרדל שאם ראתה ופסקה שוב אינה סופרתו למנין שבעה שהרי בנות כותים הוא שהיו עושות כך שזים שפוסקות בו סופרות אותו למנין שבעה ובניהם היו בני נידות שהרי השבעה ימים צריכין להיות כולם נקיים ושלמים בלא דאייה כלל, ואע"ג דאמרינן דכל חייבי טבילות מבילתן ביום כמו הזב והזבה. ביום טוב בפרק אין צדין אמר רמי בר חמא נטיעה מקמע רגליהון דקצבייא ודבועלי נדות, מפורש באגדה ויקרא רבה הבין, שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל וכתוב לא תאכלו על הדם מה ענין זה לזה אמר ליה הקב"ה לערלה אתה ממתין לה שלש שנים ולאשתך אי אתה מסתין שתשמור (שלש שנים) נדתה, לערלה אתה מסתין ולכתמתך אי אתה ממתין עד שיטעה את דמה, כך מצאתי. השיב רבינו יעקב מנוחהו כבוד על הליבון כבר היו רגילות הנשים לטבול אחר ז' ימי נדה ולאחר כן היו סופרות שבעה נקיים וטובלות משום חומרא דר' זירא ואז היו מקילות בליבון משום דאמר בשילהי נדה אמינא לך אנא איקורא ואת אמרת לי סנהגא דהיכא דאחבור אחמור היכא דלא אחמור לא אחמור והיו אומרות דמשום חומרא לא גורינן משום הרגל עבירה אלא איסור תשמיש לבדו, והא דבדקה אליהו ז"ל להתיא אתתא בימי ליבון נביא היה וידע עניינה והאי נמי ודאי דמסקי עלה אמוראי דישן עמי להודיע היאך היה המעשה שלא היה בקירוב בשר ממש ואפילו הכי נענש עליה ואסור לעשות ואם לא שפירשו כך האמוראים הייתי מתיר בסינר מפסיק וכל העניינים שמפרש שם, אבל עבשו אסור, ומרומי שלחו שהיו סחמירין בליבון בקבלה שהיה בידם בלא טעם, לא יישר בעיני יעקב ב"ר מאיר נ"ע:

דין היוולדת כדין הנדה, ודין מנהג בקבלת האבות

(ק) יולדת כיון שעברו עליה ימי טומאתה לזכר שבעת ימים ולנקיבה שבועים ומבלה מיד מכאן ואילך כל דמיה שתראה עד סוף מ' לזכר ועד סוף פ' לנקיבה כולן מהורים ותשמש עם בעלה ככולן לבד עונה האחרונה כדלקמן דקיימא לן כרב דאמר מעיין אחד הוא התורה מטאתו והתורה מהרתו ואפילו בלא ספירת ז' ימים נקיים והיא היא

היא

היא עיקר דין היוולדת מן התורה, והדבר ידוע כי נקבלת הגאונים היא זאת החומרא מדאמר ר' זירא בנות ישראל וכו' והיא הלכה פסוקה כדאיתא בכרכות אין עומדין להתפלל אלא מתוך הלכה פסוקה כדאמר ר' זירא בנות וכו' ואמר כיון שיש אשה היוולדת בווב ואין אנו עכשיו מכירים בין דם זוב לזולתו רואין אנו שכל דם שתראה בתוך ימי מוהר אלו דם זיבות וצריכה שתשב ז' נקיים לאחר שתפסוק בין שפסקה בתחילת ימי מוהר בין באמצע בין בסוף לעולם לא תטהר לבעלה עד שיעברו עליה ז' נקיים בלא דם כלל ותמבול במעיין או במקוה ותטהר לבעלה, וכן כתב הרי"ף עלה דר' זירא דאמר הן החמירו וכו' והכין נמי עבדין בימי מוהר והבא עליה ז' נקיים ובתה הכי מבילה במי מקוה ומשתריא לבעלה ואע"ג דלא נפיק ימי מוהר כיון דיתבא בהו ז' נקיים ותו לא חויא שריא, וזה לשונו ואשה שהפילה ואינה יודעת אם זכר אם נקבה תשב לזכר ולנקבה ומשילין עליה חומרא ושתשב שבועיים כשומאת נקבה ותשלים עד ל' וג' ימים עד ימי מוהר שלה כשהרת זכר, וכן המפלת חתיכה בשר או שליא תשב לזכר ולנקבה כדאמרן, ותו לא מידי, (אב"ן). אך רבינו סעדיה לא כך כתב, בדין תורה כתב כדכתיבנא לעיל שתמבול לסוף ימי שומאה לזכר ולנקבה בלא ספירת ז' נקיים, וכתב אבל היום הזה אין לנו דין זה וחכמים עשו חזיון לדבריהם להחמיר מדר' זירא דאמר בנות ישראל כו' הילכך לכשתשלים לזכר ז' ימי שומאה ולנקבה שבועיים ותפסוק ותספור שבעה נקיים ותמבול אז תהיה מותרת לבעלה עד סוף מ' לזכר ועד סוף פ' לנקבה אפילו תראה בכל יום ויום כל הדמים שהורים ותשמש עם בעלה, ובהשלמת ימי מוהר לזכר ולנקבה אם תראה מיפת דם כחרדל טמאה היא ולא תשמש עד שתפסוק הדם ותספור ז' נקיים ותמבול ותהא מותרת לבעלה, ואם תלד זכר ונקבה יש לה ימי שומאה וימי מוהר לנקבה כדאמר, ואם הפילה ולא ידעה מה הפילה יש לה ימי שומאה נקבה וימי מוהר לזכר דמשילין אורה לחומרא. ובהשלמת ימי מוהר לזכר ולנקבה צריך להתרחק ממנה עונה או יום או לילה ואם היתה עונתה שהיא רגילה עמו אחר היום מתרחק ממנה מתחילת היום. ומובלת בלילה כדתנא חייבי מבילות מבילתן ביום נדה ויוולדת מבילתן בלילה ואף משמיני ואילך לא תמבול אלא בלילה משום סרך בתה אבל משום גנבי או משום צרה או משום אריותא או משום פחדא תמבול מח' ואילך ביום. ובעת שתמבול צריכה לחוף ולמבול שלא יהא רבר חוצץ בינה ובין המים ולהקן שער ראשה במסרק שלא יהיו השערות קשורות קודם מבילה, ואם תמבול בליל שבת לא תוכל להקן ראשה במסרק כל כך סמוך למבילה מפני איסור השרת שיער בשבת תעשה ערב שבת מבעוד יום גדול שהרי אשה חופפת בע"ש ומובלת למוצאי שבת. ובעת המבילה תברך על המבילה ובכל לשון, ובזמן הבית היו מברכין אותה ברכה מי שהיה נוגע בשומאת נבלה או מן התשמיש, ותמבול בנהר או במים במקוה או במים נגדין דרך הקרקע. עד הנה דברי רבינו סעדיה שהעתקנו מלשון הערב אל לשון הקדש:

ר"ך והזרתם את בני ישראל אותה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לוסתן וכמה אמר רבא עונה, או יום או לילה לפני הוסת הקבוע שלה, וכל שאינו פורש סמוך לוסתה אפי' היו לו בנים כבני אהרן מתים דכתיב והרוה בנדתה וסמך ליה אחרי מות, וכל הפורש הויין ליה בנים זכרים שנאמר להבריל וכתיב אשה כי הוריע, וכל המקדש עצמו בשעת תשמיש הויין לו בנים זכרים דכתיב והיהם קדושים וסמך ליה אשה כי הוריע וגו'. מקדש עצמו כגון מעשה דאימא שלום אשתו של ר' אליעזר שלא היה מברר עמה אלא בחצי הלילה כו'. ובנים נחלת ה' בנים בשכר שמשוהין על הבטן שיורעו נשותיהן תחילה. וישראל קדושים הן ואין כשמשוין ממותיהן ביום, והבא מבית הכסא לא ישמש מטתו עד שישהה שיעור חצי מיל מפני ששד של בית הכסא מלווהו והויין לו בנים גכפין, ושלום. וכן הא דאזוהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהם סמוך לוסתן. אך פליאה דעת

דעת ממני על מנהג ספרד ששמעתי כי היולדת זכר אף אם תפסוק ז' נקיים בתוך ימי מוהר לזכר ולנקבה לא תמדה את עצמה לעולם עד סוף מ' לזכר ופ' לנקבה, ומנין בא להם זו החומרא להחמיר בתוך ימי מוהר שהן מן התורה אף אם לא תפסוק כלל, יותר משאר הנשים הזכות בפסיקת ז' בלא דם, דיה לצרה בשעתה אם הם כשאר הנשים זכות ולכשתפסוק בתוך ימי מוהר יטבלו ויטהרו לבעליהן, וזה המנהג ראוי להעבירו, וכן מנהג צרפת ופרובינצא להיות הנשים בימי מוהר כשאר נשים זכות לספור ז' נקיים ולטבול ולמדה לבעליהן כר"י האלפסי וכל הגאונים, ומתקנת ר' זירא ואילך ומשום דלא בקיאינן בחזו"ת דדמא, אבל ראיתי מקומות שמקילין בתוך ימי מוהר דלאחר שפסקה ז' נקיים טובלת ומטהרת לבעלה אף אם תהא שופעת בכל יום עד מלאת ימי מוהר לזכר ולנקיבה, וכן כתב רבינו סעדיה ז"ל, אבל הואיל שיצא הדבר באיסור בשם הגאונים ז"ל אין להקל על דבריהם משום שנאמר אל תבנו כי זקנה אמן:

עדר רעה חולה ראיתי שבימי ליבון הן אוכלין שניהן בקערה אחת ונוגעין זה לזה לחבק ולנשק ואינן נזכרים מהמעשה דאליהו כו' ואמר לה ברוך המקום שדרנו וכו', שאף בשרחצה באלף מרחצאות בתחילת ימי הליבון כמנהגם או בסוף ימי הליבון או שרוחצת בחמין וחופפת סמוך לסבילתה לא יצאה מדין וזה גמורה ושניהן בהכרת עד כי תפסוק במעיין או במי מקוה, ואסור ליגע בה אפילו באצבע קטנה, וזהו שאמרו כל מלאכות שהאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה חוץ סמוינת הכוס מידה לידו והצעת המטה בפניו והרחצת פניו ידיו ורגליו שבאלו הן באין לידי חימוד יותר משאר מלאכות ויבאו לידי הרגל עבירה לפני הטבילה, ואף אסורה לאכול עם בעלה בשלחן אחד באותן שולחנות קטנות שאנו רגילין לאכול כמו שהיו רגילין חכמי התלמוד כרמטשמע בערבי פסחים ומפורש הם בהלכות פסחים, ומתוך שהן קטנים ומתקרבין זו לזו צריך להפסיק ביניהם שלא יבואו לידי הרגל עבירה, אבל בשלחנות ארוכים וגדולים שלנו זה יושב בראש השלחן האחד וזו בראש האחר ובשני מפות דאיכא הפסק גדול ביניהם ואיכא שינוי אפשר שהוא מותר, אך לפי מה ששינינו לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל עבירה נראה שהוא אסור אף בשלחן גדול דעל כרחין לאו בקערה אחת צריך למיתני' לא יאכל דהא כתיב ואל אשה בנדת מומאתה לא תקרב אפילו קריבה בעלמא אסור, ומייתי נמי כיוצא בו שני אכסנאים אוכלים על שלחן אחד זה בשר זה גבינה ואינן חוששין וכשאינן מכירין זה את זה, אבל אם מכירין זה את זה אסור, והרי אשה ובעלה מכירין זה בזה ואם כן אף בשלחן אחד אסורין אף אם הוא ארוך מאה דהא בשלחן אחד קאמר ולא נתן חילוק בין קטן וגדול, ולא תימא לא יאכל הזב עם הזבה אבל לשתות מותר, דהא שהייה בכלל אכילה בכל דוכתא כראיתא בסוף יומא, ועוד השתא מוינת הכוס מידה לידו אסרו לשתות בכוס אחד לא כ"ש דאסור שלא יבא לידי הרגל עבירה, ומיהו איפשר דוקא יין ושכר שיש בהן שמחה ויבא לידי עבירה אבל מים אפשר שיהא מותר, ומ"מ כשאסרו חכמים מוינת הכוס לא חלקו בדבר והכל אסרו למוזג מידה לידו וכל שכן לשתות עמה בכוס אחד אף המים, וכן משמע בשאלתות דרב אחאי דכל בשלחן אחד בין קטן בין גדול אסור דלא משוו חילוק כדבר, וכן כתב נדה אסורה למיתב ולמיכל בפתורא בהרי גברא כדתנא לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל עבירה. אך רבותי מפרשין דדוקא בשלחנות קטנים אבל גדולים מותר, אך לא נתיישב לבי מההיא ברייתא דשני אכסנאים המכירין זה את זה ואף בשלחן גדול עד ק' אמה מלא פליג למתני' בירידה חילוק אף במכירין זה את זה בין בשלחן קטן בין בשלחן גדול, (אב"ן). וכתב הר"ד משה ב"ר מיימון ז"ל בספר קרושה באיסורי ביאה י"א מנהג פשוט כשנער ובארץ הצבי ובספרד ובמערב שאם ראתה דם בתוך ימי מלאת אף על פי שראתה אחר שספרה ז' נקיים וטבלה הרי זו סופרה ז' נקיים אחר שיפסוק דהם ואין נותנין לה ימי מהרה כלל אלא כל דם שרתאה האשה

האשה בין דם קישוי בין דם מוהר סופרת ו' נקיים אחר שיפסוק הדם, ודין זה בימי הגאונים נתחדש והם גורו שלא יהא שם דם מוהר ליולדת כלל, שזה שהחמירו בנות ישראל על עצמן בימי חכמי התלמוד אינו אלא ברואה דם שהוא ממא שיושבת עליו ו' נקיים אבל דם שראתה בימי מוהר אחר ספירה ומבילה אין לחוש לו שאין ימי מוהר ראוי לא בנדה ולא בזבה כמו שביארנו, ושמענו שבארץ צרפת יש מקומות שבוועלים על דם מוהר כדין התלמוד עד היום אחר הספירה והמבילה מדין טומאת היולדת בזוב ודבר זה תלוי במנהג, ועוד כתב זה שתמצא במקצת המקומות שהנדה יושבת ו' ימים בנדה ואע"פ שלא ראתה אלא יום אחד ולאחר הו' תשב ו' נקיים אין זה מנהג אלא מעות הוא ממי שהורה להם כך ואין ראוי לפנות לדבר זה כלל, אלא אם ראתה יום אחד סופרת ו' נקיים אחריו ומובלת בליל שמיני שהוא שני לאחר נדתה ומותרת לבעלה, וכן זה שתמצא במקצת מקומות ותמצא תשובות למקצת גאונים שהיולדת זכר לא תשמש ממתה עד סוף מ' יום לזכר ועד סוף פ' לנקבה ואע"פ שלא ראתה דם אלא בתוך הו' אין זה מנהג אלא מעות הוא באותן התשובות ודרך המינות באותן המקומות ומן הצדוקים למדו דבר זה, ומצוה לכופין כרי להוציא מלכין ולהחזיק ברבני חכמים שתספור ו' ימי נקיים בלבד, ובפ"ז כתב ולמה אין אנו מצריכין את היולדת בזוב לספור ו' אחר ו' של זכר ואחר שבועים של נקבה מפני שימי לידתה וימי נדתה שאינה רואה בהן עולין לה לספירת שבעה, וכן כתב רבינו יעקב מ"כ להלכתא באבוי דפליג אדרבא בהאי ובהלכות יע"ל קג"ם קי"ל כאבוי וחשיב (הל"מ"ד) ימי לידתה שאינה רואה בהן, אבל רבינו האלפסי וצ"ל ורבינו סעדיה מ"כ פסקו כרבא ואפי' בלידה יבישתא מצרכו ו' נקיים כיוולדת בזוב אחר ו' לזכר ושבועים לנקבה, ודוק ותשכח, (אבין הירחי) :

הלכות ברכת מבילת הנדה

קבא) גריסינן בכבורות פרק עד כמה אמר רבינא הלכתא נדה קוצה לה חלה ומברכת להפריש תרומה, מכאן פסקו כל הגאונים דעל מבילת נדה מברכת לפני הטבילה ומתפללת ומברכת כל הברכות כנשים המהורות, ודאמר שמואל כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן הטבילה היינו מטבילה גר כפרש"י דגר ששל ולא שכל כאילו לא מל, אבל כל שאר חיובי טבילות כזב וכוכה ונדה ויולדת מברכין ואחר כך טובלים, דהאידינא נהוג עלמא כתלתא סבי כר' יהודה ב"ב ברברי תורה דאין דברי תורה מקבלין טומאה וכו', ובטלוה למבילותא כדאיתא בפרק מי שמתו, ותנן זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע כו' הא לאו הכי קורין ומתפללין ואין צריכין טבילה, וכן זבין ומצורעין ובוועלי נדות מותרין לקרות בתורה ולברך ולהתפלל וחיובין בכל מצות האמורות בתורה כשהורין גמורים דאין דברי תורה מקבלין טומאה ולא נתנה תורה למלאכי השרת, וכן כתב רבינו האי, ורבינו יעקב ורבינו שמשון מצרפת הורו כן ואמרו שיותר לפרסם הדבר ולהורות כי הוא הלול השם שטובלות ומעכבות הברכה עד אחר הטבילה כי מה נשתנית ברכה זו משאר הברכות, וגם מה שנהגו לברך אחר נטילת ידים מעות הוא בידם, אך ד"ש ז"ל כתב דנדה מברכת אחר שטבלה על הטבילה דכיון שהיא ממאה מוטב לברך במהרה ולא בטומאה כדתניא בתרומות מפני מה אמרו בעל קרי לא יתרום מפני שאינו יכול לברך, מפני מה אמרו ערום לא יתרום מפני שאינו יכול לברך. ובשילהי מרובה עזרא תיקן טבילה לבעלי קריין, ואף על גב דהאידינא נהוג עלמא כתלתא סבי אפילו הכי טבילת האדם צריך לברך במהרה כדאמר ר' ינאי שמעתי שמקילין בה ושמעתי שמחמירין בה, פירוש המחמיר בה מאריכין ימיו ושנותיו, בברכות, ואף על פי כן נהגו לברך לפני הטבילה :

קב) **ירושלמי** אין צריך חפיפה אלא לנדה ישראלית אבל לא לכהנות העוסקות במתרות, בפרק בתרא נדה אמרו שצריכה חפיפה סמוך למבילתה ואם סמוך לחפיפה מבלה אינה צריכה עוד לחוף ולמבול ואם לאו צריכה לחוף עוד ולמבול, ולכך צריכה חפיפה כדי שלא יהא דבר חוצץ עליה בשעת מבילה דכתיב ורחץ את כל בשרו במים שלא יהא דבר חוצץ בינה לבין המים, וא"ר יצחק נימא אחת קשורה חוצצת שלש אינו חוצצות שתיים אינו יודע, וכל דבר המקפיד עליו חוצץ דאמרי' ביבמות ובנדה דבר תורה רובו ומקפיד עליו חוצץ רובו שאינו מקפיד עליו אינו חוצץ וגזרו על מיעוטו המקפיד משום רובו המקפיד, ועל רובו שאינו מקפיד משום רובו המקפיד, אבל על מיעוטו שאינו מקפיד לא גזרו, וכל דבר גלד ושיט ובצק הוא חוצץ, ואפילו ריבדא דכוסילתא עד תלתא יומין לא חייצא מכאן ואילך חייצא, ואע"פ שאמרנו אם סמוך לחפיפה מבלה אינה צריכה עוד לחוף ולמבול מכל מקום מבל ועלה ומצא עליו דבר חוצץ אע"פ שנתעסק באותו הזמן כל היום כולו לא עלתה לו מבילה ואע"פ שברק את עצמו לפני המבילה דשמא לא ברק יפה יפה כנ"ל, (אב"ן) אבל ר"י אומר דהתם למהרות אבל לבעלה תלינן לקולא. ואע"פ שאמרנו שצריך סמוך לחפיפה מבילה היכא דלא איפשר שרי כמו אם חל יו"ט כמוצאי שבת והוא ליל מבילתה ומבילה בוסנה מצוה כרתנן כל חייבי מבילות מובלין כדרבנן בין בט' באב בין ביום הכיפורים, חופפת בערב שבת ומבולת למוצאי שבת, וכן אם חלו שני ימים טובים כמוצאי שבת ומבילתה בליל יו"ט השני חופפת בערב שבת ומבולת בליל יו"ט שני אע"פ שנתרחקה המבילה שני ימים מן החפיפה. ומסקינן והלכתא אשה לא תמבול אלא בלילה משום סרך בתה ואף מיום שמיני ואילך, אבל משום ארוהא או משום ננבי או משום צנה התירו האמוראים כדאיתא התם, וכל מקום שיש חשש סכנה לדבר או שהמקוה צמוק או רחוק או צריך ליתן עליו מים פושרין ולא תיעשה המבילה היטב בלילה זולתי ביום מותרת למבול מיום השמיני ואילך. וזה שנדגו הנשים לשקוע את עצמן ג' פעמים במים לא מפני שצריכה אלא חשו חכמי הדור שמא כפעם אחד לא תמבול יפה את גופה תחת המים ובשלשה פעמים אי אפשר שלא תמבול יפה, וי"א לפי שכל דברי חכמים משולשים, במנחות בקצירת העומר מגל זה הן ג' פעמים, וכן קופה זו, כך שמעתי מרבותינו בלונל, (אב"ן). בשחימת חולין פרק השוחט אמר רב נדה שנאנסה ומבילה מהורה לביתה, פירוש לבעלה דבעלה חולין הוא וחולין לא בעי כוונה ואסורה לאכול בתרומה ור' יוחנן אמר אף לביתה לא מהורה וצריכה עוד למבול, ופסק רבינו חננאל ז"ל כרב דמהדר רב פפא כוותיה דרב, ורש"י ז"ל פסק כר' יוחנן, ואנן דיאן אנו יכולין להכריע אם הלכתא ברב או כר' יוחנן כלים שנפלו במים ונדה שנאנסה ומבילה צריכין עוד מבילה בלא ברכה, (אב"ן הירחי). ובמחלוקת בני בבל ובני ארץ ישראל, אנשי מזרח נדה משתמשת בכל צרכי הבית חוץ מג' דברים, אינה מונגת לו את הכוס, ואינה מצעת לו את המטה לפניו, ואינה מרחצת פניו ידיו ורגליו. ואנשי מערב אינה גונעת לא בדבר לח ולא בכלים שבבית ומדוחק שהתירו שתניק את בנה: וצואה שתחת הצפורן אינה חוצצת במבילה ונמילת ידים, דתנן במקואות ואלו חוצצין באדם בצק שתחת הצפורן כו' ואלו שאין חוצצין צואה שתחת הצפורן ומעמא משום דבצק מיהדק וצואה לא מיהדק וכן מיט הבא מאליו כמו צואה הבא סן הזוהמא לא מיהדקא ואינה חוצצת, ומה שפירש רש"י שצריכה לנקר שינייה וצפרניה בשעת מבילה, להחמיר נתכוון שמא נתעסקה בבצק ואפילו לא נתעסקה טוב להחמיר כך פירש ר"ת:

דיני גלוח, אמר רב מיקל אדם כל גופו בתער, פירוש במקום שאין דרך הנשים לתקן עצמן בתער אבל במקום שדרך הנשים לתקן עצמן בתער דהיינו בית השחי ובית הערוה אסור משום לא ילכש גבר שמלת אשה, אבל תחת הזקן שאין שם פיאות מותר, ודאמרין במספרים אינו אסור מדברי תורה אלא מדברי סופרים דאלמא במספרים

במספרים כעין תער אסור, בזמן ובבית השחי ובית הערוה, אבל שלא כעין תער מותר אפי' בבית השחי ובבית הערוה, וצואר בתער אסור דפעמים שהנשים מתקנין הצואר שלהן בתער ואסור משום לא ולבש ונ', ודאמרינן מיקל אדם כל גופו בתער מיירי במספרים כעין תער ובמקום שאין דרך הנשים לתקן, ומגזירה שוה דפאת פאת יש שאוסרין אפילו במספרים בפאת ראש וכעין תער, וליתא דפאת פאת אינה אלא בזמן בשם ר"י מ"כ, ובפ"ק דשבועות וחייב על הראש שתים אחת מכאן ואחת מכאן, ועל הזקן חמש שתים מכאן ושתים מכאן ואחת באמצע, מדמדמי להו להדרי אלמא דשוו באיסורייהו דמה דאסור בזמן אסור בראש והיינו תער אבל במספרים מותר לגלח בין בראש בין בזמן, וכן בתוספתא דמכות אינו חייב בגלוח הראש עד שיגלח בתער, והא דתניא בתורת כהנים לפי שיש בראש מה שאין בזמן שהראש אסור במספרים כבתער מה שאין כן בזמן, בנייר מיירי שאסור במספרים כבתער וקרא דכתיב ביה תער לא יעבור על ראשו לא להתיר מספרים בא אלא לאו דוקא תער, אלא היכא דכתיב השחתה גבי זקן תער דוקא והכי מוכח דאמר ויש בזמן משא"כ בראש, וצריך עיון בנייר פרק שלשה מינין דנייר ולויס מנלחין הנלחת מצוה ואם גלחו שלא בתער לא עשו ולא כלום, והמשכיל יבין, מ"ד :

בריך רחמנא דסייען

הלכות מילה

קבנ) אע"פ שאמרו כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מן המילה, במילה אינו מברך אבי הבן להכניסו אלא לאחר המילה שם יארע דבר קלקלה במילה ונמצא מוציא שם שמים לכמלה, וכי הימא תקיעה ושחיפה נמי ליחוש, לא, הנך בידו ומצי מקיים להו מילה ביד אחר היא מי יימר דמקיים לה הילכך לאחר עשייתה היא, וכן המנהג בשתי ישיבות וכן כתב רבינו יעקב מ"כ, וראייתם מדרתנו רבנן המל אומר בא"י אמ"ה אקב' על המילה, אבי הבן אומר אשר קב' להכניסו בביתו של אברהם אבינו והעומדים שם אומרים בשם שנכנס לברית וכו' בשבת בפרק ר' אליעזר דמילה, אלמא אחר המילה הוא, וכי הימא והא כל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן, ועוד להכניסו להבא משמע כראיהא בפ"ק דפסחים בלכער לכילי עלמא להבא משמע כי פליגי בעל ביעור וממעם זה הנהיג רבינו שמואל לברך להכניסו לפני המילה, וכן שמעתי שהוא מנהג בפאס, אך רבינו יעקב מ"כ השיבו מפרק ר' אליעזר דמילה כדאמרן, והלמ"ד דהיא משמע להבא הכי ר"ל אקב' להכניסו במצותיו בביתו של אברהם אבינו שכבר עשינו ולא להכניסו אל הברית כי אם אל המצות דעד שלא מל היה ערל ואסור בפסח ובתרומה כדיליף בריש הערל ביבמות ומשמלוהו יצא לו מכלל הערלות וראוי לחנכו עתה בכל המצות, וזה הוא להכניסו במצות בזה שהכנסתיו בברית כבר כמו הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה, וכמו כן המילה היא הברית שבינינו לבין הקב"ה לכן אחר מילתו מברך שזכה להכניסו לברית הקב"ה לקבל מעתה כל מצותיו, כך פירש ר"ת ו"ל. כתוב בפ' ר"א דמילה המברך אומר אשר קודש ידיד מבטן וכו' ועליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע סמך לדבר שמעתי ואת כריתי אק"ם את יצחק, אק"ם נשיריקון אשר קידש ידיד מבטן, ידיד זה אברהם וכן הוא אומר מה לירידי בביתו ובאברהם דרשו בנדרים אברהם אבינו מקודש מבטן היה כתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וכתיב הם בטרם אצרך בבטן ידעתך, וחק בשארו שם זה יצחק, וצאצאיו חתם באות ברית קדש זה יעקב ובניו, באות ברית קדש זו המילה שהיא עשויה כיו"ד שהוא סימן לעולם הבא שנברא ביו"ד שצדיקים וקדושים שבאותו הדור מועמים כדאיתא במנחות פ' הקומץ רבה, באות ברית הקדושה שהיא עשויה כקולמוס שחותכין מן הערוה שלמעלה יותר מאוהן של מטה, שלא יעשה כרות שפכה, צוה להציל זרע קדש ירודות שארנו משחת הדא הוא דכתיב גם את בדם בריתך שלחתי אסירך מבור.

ונרגו

ונהגו כל ישראל לתת בפי הילד מן היין שישתה מן הכרחה שמברכין עליו, וכן המנהג להשקות את החתן ואת הכלה, גם שולחין הכוס לאמו שתתברך בפרי בטנה, וכסוף כל ברכה מנהג לתת בפי הילד מן היין וכשאומר בדמ"ך חיי. אלהינו ואלהי אבותינו קיים וכו' ונאמר וימל אברהם את יצחק בנו, ונאמר הודו לה' כי טוב, ומנהג כל ישראל לאומרו משום דאמרינן בהמקנא ותרא אותו כי טוב הוא שנוגד מהול, והוה הודו לה' כי טוב כי כבר זכה למילה וראוי להכניסו למצות, כך קבלתי בצרפת, (אב"ן). ואמר מר רב צדק גאון מביאין לפניו מים בספל ומיני הרם ובשמים שריחם נודף יפה ומוהלים התינוק על המים שיפול דם המילה לתוך המים ורוחצין בהן ידיהן כל הנועדים שם להודיע כי הנה דם הברית אשר כרת ה' בינו ובינינו, ואמר רב יהודאי גאון ז"ל ב"ד שסלו במקום שאין אב הם מברכין להכניסו בו, וכן מוכח בהאשה נקנית דהיבא דלית ליה אב כי דינא מיחייבי למימהליה דיליף לה מקרא וכיון דהם חייבין למולו בוראי עליהם לברך, (אב"ן):

קכד) כתב הר"ף ז"ל המל את הגרים אומר אקב"ו למול את הגרים וכו' כורת הברית, המל את העבדים אומר אקב"ו למול את העבדים וכו', והמעם לפי שהברכות האלו במקום על המילה הן ואין בהם כוס, אבל רב עמרם כתב המל את הגרים ואת העבדים מברך אקב"ו על המילה ואחר המילה יברך ברכה אחרת למול את הגרים, ולמול את העבדים. וכן מצאתי בהלכות גדולות לרב שמעון קיירא (וכן מצאתי בבראשית רבה פרשה מ"ו): **קכה) וכן** כתב מי שמל גר או עבד גדול יכסה את הערוה ויברך על המילה ואח"כ ימול, למדנו שאם הם קטנים אין צריך לכסותם וכל שכן בני ישראל קטנים שערלי ישראל כמולים חשיבי כדאיתא בנדרים פרק הנודר ומייתנין לה ביבמות הנודר מן הערלים מותר בערלי ישראל ואסור במולי עכו"ם דבערלים דמו, על כן יש לתמוה אפילו גר ועבד קטן יצטרך לכסות ערותם ומאי שנא גדול, (אב"ן):

קכו) קטן שחלה סמתינין אותו למול עד שיבריא נתפא מולין אותו מיד", קטן שנוגד כשהוא מהול צריך להמ"ף ממנו דם ברית ואין מברכין אקב"ו על המילה אלא להמ"ף דם ברית, ואמרינן בשבת פרק ר' אליעזר דמילה לא נחלקו ב"ש וב"ה על נולד כשהוא מהול שצריך להמ"ף ממנו דם ברית על מה נחלקו אם מחללין עליו את השבת שב"ש אומרים מחללין וב"ה אומרים אין מחללין, ופסק רבינו האלפסי ז"ל כרבה דאמר חיישינן שמא ערלה כבושה הוא וצריך להמ"ף ממנו דם ברית, אבל שבת לא מחללין עליו מספיקא ורב יוסף פליג עליה והלכתא כוותיה דרבה בר משה קטין ומחצה, וכן כתב רבינו האי ז"ל דהכי אסכימו רבוואתא דצריך להמ"ף ממנו דם ברית, אך אין מברכין אשר קב"ו על המילה אלא אם כן נראית לעינים ערלה כבושה, אבל מברך להמ"ף ממנו דם ברית:

קכז) נהגו בצרפת ובספרד כשמכניסים את הילד לבית המילה אומר המוהל בקול רם ברוך ה' הבא והעם עונין בשם השם ברוך הנמול לשמונה, כך מצאתי, (אב"ן). נהגו בכל גבול ישראל לעשות כסא לאלהיו, ויש לי סמך בפרקי דר' אליעזר לפי שגורו בימיו על הברית ונתקנא בו וברח לו ונתחבא במערה ויאמר לו ה' מה לך פה אליהו ויאמר קנא קנאתי לה' אלהי ישראל כי עברו בריתך א"ל הקב"ה חיי וחייך על שקנאת על המילה כל זמן שיעשו את המילה תעיד עליהם שקיימוה, לפיכך מושיבין כסא הכבוד למלאך הברית שנאמר ומלאך הברית אשר אתם וגו', ויש סמך לדבר בפרקי ר' אליעזר לעיל מהך כל ארבעים שנה שהיו ישראל כסודר לא היו פורעין מפני ענוי הדרך וכשהיו ישראל מוהלין היו נוטלין את הערלה ומומנין אותה בעפר והיו ישראל נוהגין כן עד שגדלה מלכות ירבעם ובמלה עד שבא אליהו ז"ל והחזירה, והיינו דכתיב כי עברו את בריתך בני ישראל, (אב"ן). ויש סמך לחול ושמתו את ורעך כחול הים וגו', והיה מספר

* ודוקא אם הלך בחד מאכריו, אבל חולי שכל הגוף מתמיין ז' ימים מעל"ע. ב הכה נ"י שמה.

מספר בני ישראל כחול הים וכו', ויש סמך לעפר והיה זרעך כעפר הארץ :
 (קכח) **מה** ששנינו בפרק ר' אליעזר דמילה המל ולא פרע כאילו לא מל, פירוש כל חכמי
 ישראל ולא פרע ולא קרע שאחרי שמל אותו קורע בצפרני ידיו בגודל ואצבע
 את העורות העליונים במשך כל העטרה שתתגלה כולה, שאלמלי יגלה אותה בעלמא
 כמו ופרע את ראש האשה כאשר שמעתי ספי הדיום אחד שהיה מוהל ולא פורע ומוציץ
 היה מהערל הילד כבתחילה, והבאתי לו ראייה מדאמר ביבמות פרק הערל לא נתנה
 פריעת מילה לאברהם אבינו שנאמר ומול את בני ישראל שנית, לפריעת מילה, למדנו
 שהפריעה נקראת מילה לשון ימל קצירו יחתך, ובעל כרחין מדאמרין ומול את בני ישראל
 שנית ר"ל שכששלח משה למצרים עשה להם מילה ופריעה וא"ל הקב"ה ליהושע מהלינהו
 שנית כי היכי דמהילו במצרים, דאי ס"ד ליהושע נתנה ולא למשה לימא ליה שוב מול
 או ומול את בני ישראל מאי שנית שנית למצרים, ופירוש הפסוק כי מולים היו כל העם
 היוצאים, פ"ה היו פרועים וכל העם הילודים ונ"ל לא מלו פ"ה לא פרעו אלא מילה לכדה עשו,
 וזהו דאמר בפרקי דר' אליעזר שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא היו פורעים משום
 ענוי הדרך, וכן כתב ה"ד שמעון קירא, ואני העבר העברתי את המוהל ההוא במדינת
 בורגוש ונתתי אחרים תחתיו ואשר למרתים, זכרה לי אלהי לטובה, (אב"ן) :

(קכט) **בפרק ר' אליעזר** דמילה מרחיצין את הקטן בין לפני המילה בין לאחר המילה
 ר' אלעזר בן עזריה אומר מרחיצין את הקטן ביום הג' שחל להיות בשבת
 שנאמר ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים ונ"ל וא"ר יוחנן הלכה כר' אלעזר בן עזריה בין
 בחמין שהוחמו מערב שבת בין בחמין שהוחמו בשבת בין רחיצת כל גופו בין הרחצת
 המילה וכל שכן ביום הראשון מרחיצין כדרכו, ופסקו רבוואתא כר' אלעזר בן עזריה וכדפסיק
 ר' יוחנן :

תחבושת לילד הנימול

נהגנו כמפרד ופרובינצא לקחת חלבון ביצה ומערבו בשמן זית היטב ונותנין בו (חלוקי
 הנער) חתיכות כגד מנוקבות לתהם במילה ולהכניס העטרה בהם שלא יחזור העור
 למקומו, ויש מקומות שמערבין חלבון הביצה בכמון כתוש הדק היטב, ובצרפת נהגו
 לכתוש הכרפס היטב ולערב בו שמן זית או שומן תרנגולה וחלמוני ביצים הצלויים באש
 ואין תחבושת טוב ממנו. נהגו ברוב מקומות ישראל לעשות סעודה ביום הכרית, ויש
 לדבר סמך מן המדרש ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את את יצחק ביום הג' מל את
 יצחק, וכן משמע שנהגו חכמי התלמוד דרב פפא הוה סבר לכרוכי שהשמחה במעונו אי לאו
 דאיכא צערא דינוקא, בנדה, וכן כתב דוד ע"ה אספו לי חסדי כורתי בריתי עלי זבח וברית
 זו מילה, (אב"ן). ירושלמי בפ' ר"א דמילה המול ימול מכאן לשהי מילות אחד למילה ואחד
 לפריעה אחד למילה ואחד לציצים, אמר קרא או אמרה חתן דמים למולות מכאן לשהי
 מילות אחד למילה ואחד לפריעה ולציצין :

דין כלים ופת של כותים

(קל) **בשלהי** עבודה זרה אמר רבא הלכתא נותן מעם לפגם מותר ומהו עכברא
 דנפל לחביתא דשיכרא ואמרין רב לההיא שכרא לא ידענא מעמא דרב אי
 משום דקסבר נותן מעם לפגם אסור ולית הלכתא בוותיה, אי משום דקסבר עכברא
 בשכרא אשבוחי משבח, וכתב רבינו יעקב מנוחתו כבוד שזוהו דבר פשוט דנותן מעם לפגם
 מותר כראיתא בפרק אין מעמידין בשמעתא דשלקות של כותים ולזה לא הוצרכנו אלא אף
 קדרות של כותים סתם מחוקינן להו כקדרה שאינה בת יומא, וכן כל כליהם בחוקת
 שאינן בני יומן ונותן מעם לפגם הן ומותרין, וכן מוכח בכמה מקומות בתלמוד, דת"ר
 הכוספן

הכוספן של כותים שהוחמו חמין ביורה גדולה אסור ביורה קטנה מותר, והא תניא אחת יורה קטנה ואחת יורה גדולה מותר, לא קשיא הא כמאן דאמר נותן מעם לפגם אסור הא כמאן דאמר נותן מעם לפגם מותר, ונבי שמן ודבש של כותים אמר למאן ניהוש לה אי משום גיעולי כותים נותן מעם לפגם הוא ומותר, וקורט של חלה דאסור משום דמפסקי ליה בסכינא ואע"ג דאמר מר נותן מעם לפגם מותר הכא אנב חורפיה דחלהיתא מחליא ליה והוה ליה כנותן מעם לשבח ואסור, נמצא דסתם כל כליהם של כותים אנו מחוקקין אותם באינן בני יומן ולכך הם נותנין מעם לפגם ומותר, גיעולי כותים לשון פלישת האיסור שבכליהם ולשון המקרא כי שם נעל מגן גבורים וגו' בלי משוח בשמן כי דרך המתלחמים למשוח המגינים להחליק החצים והרמחים והחניתות שיוזקו עליהן ופלמו ועבר השמן מצד השני כאילו לא נמשחו ונהרגו :

קלא ו**בסוף** עבודה זרה הלוקח כלי תשמיש מן הכותים וכי הא היא כתובה בהלכות הגעלה, וסיפא וכולן שנשתמש בהן עד שלא יטביל ושלא יגעיל ושלא ילבן תני חדא אסור ותניא אידך מותר לא קשיא הא כמאן דאמר נותן מעם לפגם אסור הא כמאן דאמר נותן מעם לפגם מותר, הא למדת שסתם כליהן בחזקת שאינן בני יומן מחוקקין להו והווי להו נותן מעם לפגם ומותר, ומהייתא ברייתא דהכוספן של כותים התיר רבינו יעקב מ"כ קערות שלנו שהרתחין בקדרה של נכרי בת יומא שהגיעול שלה במל במים ואינן עשויים לתבשיל וכענין שאמרו מתירין פת של כותים משום גיעולי כותים מההוא דכוספן של כותים, ושלוש, (אב"ן). מצאתי בתשובות הגאונים ומאן דאכיל פת של כותים אין מלקין אותו אבל מוכיחין אותו ואסור לומר שמועה ספיו בבית המדרש, ובעבודה זרה פרק אין מעמידין אמר רב כהנא אמר רבי יוחנן פת לא הותרה בבית דין מכלל דאיכא מאן דשרי אין דכי אתא רב דימי אמר פעם אחת יצא רבי לשדה וראה פת דחוק לתלמידים ואמר אין כאן פלטר מה ראו חכמים לאוסרה מה ראו משום חתנות אלא לא אמר אלא פלטר ישראל * ותו אמרו איבו הוה מנכית ואכיל פת של כותים בין מצרי השרות שבעיר ואמר להו רבא לרבנן לא תשתעו בהדיה דאיבו דקאכיל נהמא דארמאי דאיכא משום בישולי כותים דהיינו גזירת חתנות ומשום גיעולי כותים ליכא כדארמין, נמצינו למדין דאם נמצא פלטר ישראל אסור לאכול פת של כותים משום בישולי כותים ומשום חתנות, וכן מצאתי בירושלמי דיציאות השבת ופת לאו כתבשילי כותים הוא, כך אנו אומרים במקום שאין פת ישראל מצוייה ברין הוא שתהא פת של כותים אסורה ועמעמו עליה והתירוה במקום שאין פת ישראל מצוייה מפני חיי הנפש ובלבד לקנות מן הפלטר, ובמחלוקת בניי בכל לארץ ישראל אנשי מורה אוסרין פת שלהם שאפה כותי ומתירין פת כותי ובלבד שיהא שם ישראל משליך עץ בתנור, ואנשי מערב אוסרים אותה בעץ שאין עץ לא אוסר ולא מתיר ואימתי היא מותרת במקום שאין דבר לאכול ועושה כך שלשה ימים שלא מעם כלום או התירוה לו מפני חיי נפש ובלבד מן הפלטר שלא מכר בשר מימיו בחנותו ובכך מותרת הפת. בתבשיל אנשי מורה מתירין פולין ששלקן כותי וכן חנבים, ואנשי מערב אוסרין מפני שמערבין שלוקין של בשר בשלוקין של פירות. ומצאתי בתשובות הגאונים כי מותר לאכול פת של כותים בשבת אם אין לו פת אחרת כדאיתא בירושלמי דעמעמו עליה והתירוה וכי ואין גזרין גזירה על הציבור אלא א"כ יכולין לעמוד בה והכא בשבת שאין יכול לעמוד בה ולהתענות בשבת מותרת, נמצינו למדין כי פת של כותים אין בו איסור אלא משום בישולי כותים ומשום חתנות ובחתוי בעלמא מותרת, כדאיתא בעבודה זרה פרקא בהרא האי תנורא שגר כותי ואפה ישראל אי נמי שגר ישראל ואפה כותי אי נמי שגר כותי ואפה כותי ואהא ישראל והתה חתויי שפיר דמי, והניא מניח ישראל בשר על גבי נחלים ובא כותי * לפנינו נגמל (ע"ז ל"ה:) הני' משונה ע"ס. ומחפך

ומהפך עד שיבא מבית הכנסת או מבית המדרש ואינו חושש, שופתת אשה קדירה על גבי כירה ובאה כותית ומניסה בה עד שתבא מבית המרחץ או עד שתבא מן השוק ואינה חוששת, הרי לך שנגמרו ביד כותי מותר וכל שכן גמרו ביד ישראל, ואיתמר נמי אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן בין שהניח כותי והיפך ישראל בין שהניח ישראל והיפך כותי מותר ואינו אסור עד שתהא תחלתו וגמרו ביד כותי. פת אמר רב אסי שלש מלאכות יש בו בתחלה וכאמצע ובסוף, נמצינו למדין כי בהשלכת עץ בתנור יצא מדין איסור בישולי כותים משום חתנות כאנשי מזרח שהן בני בכל, והיינו מחתה חתויי דתלמוד בבלי בע"ז ובין פת שלנו ופת שלהם בהכי מני, ולגיעולי כותים ליכא למיחש כדאמרן ברבש ושמן של כותים שפשם היתר בכל ישראל כדאיתא בעבודה זרה שמן ר' יהודה הגשיא ובית דינו התיירוהו קסברי נוהן מעם לפגם מותר, ואמרינן תו בעבודה זרה עלה דההיא כסבורין העם לומר פלטר כותי והתיר רבי את הפת וכו' ואפילו למאן דאמר פלטר כותי לא התיר רבי אלא בשדות אבל בעיר לא משום חתנות ובשל סופרים הלך אחר המיקל, ועוד יש לי ראייה להתיר דתנן בפסחים פרק כל שעה חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח אסור בהנאה ושל כותי שעבר עליו הפסח מותר בהנאה, ורבא סוקי למתניתין כר' שמעון דאמר חמץ בין לפני זמנו בין לאחר זמנו אינו עובר עליו בולא בלום ומתני' ר' שמעון וקנסא הוא דקנים הואיל ועבר עליה בכל יראה ובכל ימצא, וכי קנים בעיניה אבל ע"י הערובות לא, ובדין הוא דליתני בחמץ של נכרי שעבר עליו הפסח מותר באכילה ואיירי דתנא רישא בהנאה תנא סיפא נמי בהנאה דכיון דליכא בדנכרי מעמא דקנסא מותר אף באכילה ואודא רבא למעמיה דאמר רבא כי הוינן בי רב נחמן כדנפקי שבעה יומי דפסחא הוה אמר לן פוקו ואייתו לן חמירא דבני חילא ואע"פ שנאפה קודם יציאת המועד למדנו שחמץ של נכרי מותר באכילה, וכן פסק רבינו האלפסי כרבא דמיקי למתניתין כר' שמעון ופת של כותי דליכא מעם קנס מותרת באכילה, ובירושלמי דפסחים חמץ של נכרי וכו' הא באכילה אסור מתניתין במקום שנהגו שלא לאכול פת של כותים, אבל במקום שנהגו לאכול פת של כותים אף באכילה מותרת וחולק אבבלי, סוף סוף שמעינן דפת של כותים מותרת באכילה במקום שנהגו. ומעתה ירושלמי דשבת הוא במקום שנהגו שלא לאכול פת של כותים, ועוד יש לי ראייה להתיר מדהניא בתוספתא ומייתי לה בהכל שוחטין חמצין של עוברי עבירה אחר הפסח מותר מיד מפני שמחליפין בשל כותים והוה ליה חמץ של כותי שעבר עליו הפסח שמותר באכילה, ויש שגורסין מפני שמחליפין את השאור, ומכל מקום קצת יש לדחות אלו שלשת הראיות דבמוצאי הפסח שאינו מוצא פת אחר מותר מפני חיי נפש, אך דירושלמי קשה וכל שכן לדעת אנשי מערב, סוף דבר אין ההיתר פשוט בידי ובעל נפש המושל על נפשו לא יאכל פת של כותים אם ימצא לו פת היתר, ושבח אני את הספרדיים שנמנעין מלאכלם וייושר כחם, (אב"ן הירחי):

הלכות יין נסך הצריכות.

קלב) **פרק ר'** ישמעאל אמר רב תינוק כותי בן יומו עושה יין נסך פירוש ליאסר בשתיה אבל הלוקח עבדים מן הכותים ומלו ומבלו לאלתר אין עושין יין נסך כלל כלל לא, ורב נחמן אמר שמואל קמן בן יומו אין עושה יין נסך פירוש ליאסר אף בשתיה שאין עושה יין נסך אלא מי שיוודע במיב עבודה זרה ומשמשיה, אבל הלוקח עבדים מן הכותים אף על פי שמלו ומבלו עושין יין נסך ליאסר בשתיה עד שישתקע שם עבודה זרה מפיהם וכמה אמר ר' יהושע בן לוי עד שנים עשר חדש, וכתב רבינו האלפסי ואפליגו רבנאותא בהא מילתא איכא מאן דסבירא ליה כרב דהלכתא כרב באיסורי, ואיכא מאן דסבירא ליה כשמואל ואמר מרקפפרש ר' יהושע בן לוי למימרא דשמואל ש"מ כוונתה

בנותיה סבירא ליה ומסתברא כוותיה, עד כאן. ואני ראיתי מקומות בספרד שאינן
 חוששין במגע יינן על ידי הישמעאלים ומביאין להם היין ומוגזין ומוכרין ושותין עמהם
 וסומכין כמדומה על רבינו האלפסי ופוסקים כשמואל דתינוק בן יומו אין עושה יין נכך
 כלל וישמעאלים שאין דרכם לנסך לע"ז הוה להו כתינוק בן יומו וסוברים דכשמואל
 הלכתא בבולחו מילתא, ולא היא דבתינוק בן יומו הלכתא כרב דק"ל כרב באיסורי דר'
 יהושע בן לוי לא קאי לפרש בהא ואם כן הישמעאלים לא נרעו מתינוק בן יומו דמנעו
 אוסר בשתיה, וכן פסקו כל הגאונים, ומעתה נארות הכותים והישמעאלים והאמנושים
 כולם שוין הן לענין יין נכך ולענין מגע כותי, וצריכין עירוי שלשה ימים מעת
 לעת דכותי שאנם נארות של ישראל והבנים בהן יין נכך אף לפי שעה אסור ליתן
 בהן יין כשר עד שיערם ג' ימים מעת לעת דכל שמכניסו לקיום אף לפי שעה גזרו ביה
 רבנן וכל שכן נארות של כותים הנבלעים מיין נכך שצריכין עירוי ולא שנא נודות ולא
 שנא קנקנים בין שלנו בין שלהם בעירוי. מותרין כדפסקנן בע"ז, עוד רעה חולה
 דראיתי תחת השמש בני ארם שקונים היין בימות הביציר בכפרים בכרם הכותים ומודדין
 הכותים את יינם ונותנין בנאדם וישראל מביאן לביתו ושותהו ואין לך יין נכך גדול מזה,
 ואילו היו מחמירין ביין נכך ומקילים בפת של כותים היה טוב מאד כי אסור יין נכך
 דאורייתא שנאמר ישתי יין נכים וגו' ואיהקש לזבחי מתים שאסור בהנאה, ואף סתם יינן
 כראיאתא בעבודה זרה שלש יינות הן יין נכך אסור בהנאה ומטמא מטמא חמורה
 בכזית, סתם יינם אסור בהנאה ומטמא מטמא משקין כרביעית, ואע"ג דאמר במסכת
 נדה כותים שבחוצה לארץ לאו עובדי ע"ז הן אלא מנהג אבותיהם ביריהם, ואית גאון
 דאמר דמנען כתינוק בן יומו שאינו עושה יין נכך ליאסר בהנאה, מיהא בשתיה אסור:
 קלג) ומצאתי בתשובות הגאונים שפחה כותית שהמבילוה בעל כרחו ונשתקע שם
 עבודה זרה מפיה הרי היא כעבד כשר ואינה עושה יין נכך ואוכלין
 מבשולה דאין מבילה בעל כרחו פוסל אלא ביפת הואר דלא שייכא עד השתא כלל כמצות אבל
 שפחה דשייכא כמצות הנשים בעונשים וברינין מבילתה בעל כרחו הויה מבילה, ואם זרק
 כותי חפץ לתוך יין של ישראל ואף אם היין צלול שאין למעלה ענבים מותר אף בשתיה דאמר
 רב אשי כל שאילו במגע זב מטא בכותי עושה יין נכך וכו', ובזב אינו מטמא אלא בנגיעת
 היד דכתיב וכל אשר יגע בו הזב ונגיעה אינו אלא ביד דקא נקט בידו וקא נגע אבל
 זרק לא הוי מגע, דאמר ריש לקיש קנה בקומטו של זב והסיט בו את המהור מהור, אבל
 אם זרק יין נכך ביין כשר ואף סתם יינם ואף אם יש ענבים למעלה ואינן מבוקעות אסור לפי
 שיין נכך שנפל שם שוקע עד למטה דהנן יין נכך אסור ואוסר בכל שהוא ולא מיבעיא
 נכך שנתנסך לע"ז אלא אף סתם יינן מההיא ברייתא דאגרדמים כותי וכו' ומסיימת מפני
 שטיפת יין נכך אוסר בכל שהוא ובסתם יינן מיירי, ואף על פי שרבינו יעקב אמר
 דסתם יינן במל בס' ומוקים לההיא כר' יהודה דמין במינו לא בטיל, אין לסמוך על זה,
 והרחבתי בענין חמץ בפסח בהלכות פסח, והנן נמי יין נכך שנפל על גבי ענבים ידיון
 והן מותרות ואם היו מבוקעות אסורות, וכן אם כותי מושך יין מן החבית של יין כשר
 ההוא יין אסור בשתייה דמשכשך ליה וכי ההוא חביתא דאישתקיל לברוא ואהרריה
 כותי לחבית דאמר רב פפא כל דלהדי ברוא חמרא אסור, אית דאמרי בהנאה הויה דאמרי
 בשתיה אבל לא בהנאה, ואידך שרי בשתיה, ואם מושך ישראל יין כשר בכלי כותי שיש
 בו טופח להטפוח מן יין נכך של כותי כל היין הנשאר בחבית אסור בשתיה משום דנצוק
 חיבור ואע"פ שר"י אומר דנצוק אינו חיבור מההיא דקנישקנין דשרו רבנן אין לסמוך על
 זה כי ראיות רבות בתלמוד דנצוק חיבור, והמצאם בהלכות. מההיא ברייתא דשופתת
 אשה קדרה על גבי כירה וכו', בהלכות פת איתא, יש לרדקדק דהוא הדין (דיש) להניח
 יין בביתו ומניח כותי שם והולך לשוק או לבית הכנסת ואינו חושש דנהפש כנגב
 ומירתת

ומירתה, וראיית טובות מרתנא בע"ז פ"ד כותי שנמצא עומד בצד הבור של יין אם יש לו עליו מלוא באותו יין אסור אין לו עליו מלוא מותר דנתפש כנגב, והמניה כותי בחנותו אע"פ שיוצא ונכנס מותר, והמניה יינו בקרון וכספינה והלך לו בקפנדריא ונכנס למדינה ורחץ מותר ואם הודיעו שהוא מפליג אסור, ואם היה אוכל עמו על השלחן והניח לגינין על השלחן ועל הרלפקי שעל השלחן אסור שידו של כותי מנעת לשם ברשות ושל דלפקי דנתפש כנגב מותר. בהלכות גדולות בהלכות יין נסך חבית שיש בתוכה יין או שמן ודבש ונפל שרץ לתוכו שיעורו אחד באלף והכל מותר ואם לאו אסור, ולהתיר הכל ילבנו ככבשן, וכירושלמי דתרומות פ"ו ר' יוסי בר בון תורה בהדין עכברא אחד באלף :

בריך רחמנא דסייען .

הלכות חלב וחמאה של כותים

קלד) במסכת ע"ז בפרק אין מעמידין אלו דברים אסורין ואין איסורן אסור בהנאה חלב שחלבו כותי ואין ישראל רואהו, ומפרש בגמרא דבין דקא בעי ליה למאכל בין לגבינה אסור ואע"ז דחלב מהור עומד טמא אינו עומד אפי' הכי אסור דשמא עירב בו וקאי ביני איטפי, פירוש בנוטות שבגבינה, וכן הוא בירושלמי דשבת פ"ק ובירושלמי דע"ז פרק כ' חלב של כותי למה אסור משום תערובות בהמה טמאה ואית דאמר משום גלוי, פתן ר"י בשם ר' יונתן מהלכות של עמעות הוא וכו' וכתוב בהלכות פת, ומה שאמר ר' ירמיה בבבלי פרק שני דע"ז גבי גבינה אמר ר' ירמיה לפי שאי אפשר בלא צחצוצי חלב פירש'י חלב טמא והירושלמי מוכיח בדבריו ואית דאמר משום גלוי כמו שפירש ר"י מעמא דר' ירמיה משום חלב מגולה שעשו ממנה הגבינה, וכן הוא בירושלמי בתרומות פרק האשה אוכלת שאוסר חלב כותי משום גלוי דפריך ויקריש ויעמיד משום ארס העומד בין הנקבים, נמצינו למדין שמשום חלב טמא ומשום גלוי יש לחוש בו, וההיא דתרומות כשהרבר ידוע שאין בדיר בהמה טמאה ואפילו הכי יש לחוש עליו, ומהו המעם נאמר חמאה של כותים משום חלב טמא ומשום גלוי, וכן מוכח בירושלמי דאין מעמידין דאמרינן התם אלו דברים אסורים וכו' וחשיב י"ח דברים וחשיב חמאה בהדיהו, וזה שנמצא בתשובות הגאונים וחמאה של כותים כיון דקים להו לרבנן דחלב מהור עומד טמא אינו עומד מי שדעתו יפה ומקבלהו לאכול מותר, אין לסמוך על זה שהרי הוכחנו שהמעם בחלב שחלבו כותי ואין ישראל רואהו אסור משום גלוי ומשום חלב טמא, וכן סוברים אנשי מערב, דאנשי מזרח מתירין את החמאה של כותים ואומרים אינה מקבלת חמאה, ואנשי מערב אוסרין משום חלב שחלבו כותי ואין ישראל רואהו, (אב"ן) :

קלה) ואע"פ שכתב ר"י מ"כ כל עצמי איני מתיר גבינת כותים וחלב אלא בחלב שחלבו לעשות גבינה דאין לחוש עכשיו לניקור הנחש שאינן מצויין בארצינו ולא לחלב טמא דמה תועלת יש לו בתערובתו אחרי שאינו עומד, אבל בחלב שחולבין למכרו באכילה ולכותח אני אוסר שיש לו תועלת בתערובת חלב טמא, ולמלואת הרפוסין שמגבינן בהן והדפין אין לחוש דסתם כליהן אנו מחזיקין אותן שאינן בני יומן ואם הוגעלו כמי כליהן הוי נותן טעם בר נותן טעם לפגם וכל שכן שמותר, אין לסמוך על זה דאם כן לדבריו מתניתין דאסר חלב שחלבו כותי ואין ישראל רואהו מיירי בחלבו הכותי למכור ולמה לא חלק התלמוד בזה אלמא בכל ענין מיתוקמא אף אם חלבו לגבן וחוזר ומכרו שנמלך אסור וכן כתב רבינו שלמה הצרפתי ז"ל דחלב שחלבו כותי ואין ישראל רואהו אף אם ידוע שאין בדיר בהמה טמאה אסור ועל זה נאמר ופורץ גדר ישכנו נחש, ושלום, (אב"ן הירחי) :

קלו) ואע"פ שיש להקל ולהתיר אם ידוע שאין בדיר בהמה טמאה כדתנן ואלו מותרין באכילה חלב

חלב שחלבו כותי ואין ישראל רואהו, ואמרינן עלה תנינא להא דתנו רבנן יושב ישראל בצד עדרו של כותי וכותי חולב ומביא לו ואינו חושש, ומיבעיא לן היכי דמי אי דליכא דבר טמא בעדרו פשימא ואי דאיכא דבר טמא בעדרו אמאי אינו חושש, לעולם דאיכא דבר טמא בעדרו וכי קאי חוי ליה וכי יתיב לא חוי ליה מהו דתימא כיון דכי יתיב לא חוי ליה ניחוש דילמא מייתי ומערב ביה חלב טמא קא משמע לן כיון דכי קאי קחוי ליה אירתותי מירתת ולא מערב ביה, אשתכח השתא דכי ידעינן דליכא דבר טמא בעדרו והוא יושב בצד עדרו ואפילו כי קאי לא חוי ליה מותר, אפילו הכי אסור לחקל פן יקלז באינו יושב בצד עדרו:

הלכות שבת הצריכות

קלו) לא יקרא לאור הנר בשבת שמה ימה ואפילו נבוה שתי קומות או שתי מרדעות אבל שנים בענין אחד מותר, ובמדורה אף י' בני אדם אסורים לקרות, וירושלמי תני ר' חייא אבל מסתכל הוא מה שבכוס ושבקערה ואינו חושש, אית דבעי מימר שהוא לשעה פירוש שהוא בהעברת העין, ואית דבעי מימר מפני הנקיות ומפני הסכנה, מאי נפיק מביניהון לנקיבת חורין מה דמר שהוא לשעה אסור ומה דמר משום נקיות מותר, רב ירמיה סליק לנבי רב אסי מוג ליה כסא שרי מסתכל ביה אמרה ליה ברתא חמי מה הוא עביד אמר לה דנהיג כשיטת ר' חייא רביה דתני ר' חייא אבל מסתכל וכו', כך מצאתי, (אב"ן):

קלח) לא תצא אשה בטבעת שיש עליה חותם ואם יצתה חייבת חמאת דברי ר' מאיר וחכמים אומרים פטורה ואפילו הכי קיימא לן כר' מאיר בהאי מדרתנן לא תצא אשה בטבעת שאין עליה חותם ואם יצתה אינה חייבת חמאת מכלל דהא שיש עליה חותם חייבת כך פסק רבינו אלפסי, ואע"ג דאמר בהחולץ ליבמתו סתם ואחר כך מחלוקת אין הלכה כסתם והאי סתם ואח"כ מחלוקת היא, מכל מקום מרקאי עולא עליה דר' מאיר ואמר וחלופיהו באיש אלמא כר' מאיר קים לן, ואמר עולא וחלופיהו באיש דבטבעת שאין עליה חותם חייב חמאת, וכדיש עליה חותם פטור אבל אסור, ובמחט הנקובה פטור אבל אסור וכשאינה נקובה חייב חמאת וחלוף באשה דבטבעת שיש עליה חותם ובמחט הנקובה חייבת חמאת ובאין עליה חותם ובמחט שאינה נקובה פטורה אבל אסורה, (אב"ן), אך פליאה דעת ממני שאין מקפידין האנשים והנשים לצאת בכל מבעות שבעולם ובכל מחטים בין בחצר ובכרמלית ולרשות הרבים, ועלה דהא בכבול ובפאה נכרית לחצר אמר רב בכל מקום שאסרו חכמים לצאת בו לרשות הרבים אסור לצאת בו לחצר חוץ מכבול ופאה נכרית, ור' ענני בר ששון בשם רבי ישמעאל אמר הכל בכבול, ופסק רבינו האלפסי כרב דסתם לן תגא כוותיה, ורבינו יעקב פסק כר' ענני בר ששון דקאי כר' ישמעאל על זה נהגו הנשים לצאת בחצר בכל הכשיטיהו, וכמדומה שזה שאין אנו מקפידים באנשים ובנשים וכו' לפי שהרשות הרבים שלנו דינו ככרמלית וכחצר שאינה מעורבת שאינו דומה לדגלי מדבר שאין בו שש עשרה אמה ואין עוברין עליו בכל יום ששים רבוא ואין שערי העיר מכוונות זו כנגד זו, הילכך בטבעת שיש עליה חותם ובמחט הנקובה שחייבת חמאת ברשות הרבים גמורה היא פטורה אבל אסורה שאין דרך האשה לחתום והויא לה משוי, אלא לאיש שדרכו לחתום בו הוא תכשיט ולרשות הרבים גמורה הוא פטור אבל אסור והכא מותר להתחלה, אבל בטבעת שאין עליה חותם ולרשות הרבים גמורה פטורה אבל אסורה הכא מותרת לצאת להתחילה, ואין מלנין את הדבר אלא לצנועין שלא יקלו בהוצאת שבת, אף כי שמעתי דאמרינן בירושלמי דבכל רשות הרבים שבעולם גזרו חכמים אף אם אינו דומה לדגלי מדבר, (אב"ן):

קלט) ובל תכשיט לאנשים ולנשים מותרין לצאת בהן לרשות הרבים אי לאו דגורנין דילמא

דילמא שליף ומחוי, הילכך כל תכשיט שאינו נחלץ ממנו יוצאין בו וכל מי שאין דרכו להראות ולהלציץ יוצאין בו, בתשובות הגאונים מי שנפסקה רצועת סנדלו ונפל הסנדל מרגלו מוליכו עד ביתו פחת פחות מארבע אמות, דלא תימא דוקא בכים התירו כדאיתא בסוף שבת מתוך שאדם בהול על ממנו אי לא שרית ליה אתי לאתווי ד' אמות ברשות הרבים, דלא מצינו איסור במלמול פחות מד' אמות אבל במעביר מחלל את השבת שהעביר ד' אמות ברשות הרבים ואם לא ישב חייב מלקות מדרבנן וכן הלכה, כן מצאתי. למדנו מזה כי מפתחות החניות שיש רשות הרבים עוברת ביניהן מותר בענין זה בפחות מד' אמות (ובשושבו) ויכול להוליכן עד החנות של חברו הרוצה להצניען, אבל הזורקן מזה לזה חייב דתנא הזורק מרשות היחיד לרשות היחיד ורשות הרבים באמצע ר' עקיבא מחייב וחכמים פוטרין ובלמעלה מעשרה הוא דפליגי אבל למטה מעשרה דברי הכל חייב, ולערב ביניהן אי אפשר דקיימא לן כרבנן בשני בתים בב' צדי רשות הרבים אין מערבין רשות הרבים בכך :

קט) אנשי מורח מוענין [*] (כספים) בכל מקום בשבת ואנשי מערב אף ליגע בהן אמור למה שכל המלאכות משתמשות בהן, והאזורות שיש בראשם מסין של כסף או של זהב נחשת וברזל ועין שדרך לקשור בו הרצועה או תחת המנעלים ובתי השוקים ובתי הידים מותרין לצאת בו לבד מן המבטת כאשר אמר בתשובות הגאונים, ומותר לסוך בשמן טוב בשבת ולצאת בו לרשות הרבים שדומה למלבוש. ודאמרינן בשבת פרק המוציא מיני בשמים ושמן טוב כל שהוא כשהוציאו בידו דרך הוצאה, ואפילו הוציאו על ראשו פמור, ואם תאמר אנשי הוצל עושין כן במלה דעתם אצל כל אדם :

קמא) ואסור לדחוק את הפשתן או הבגד בברזא שבחבית יין או מים ביו"ט ובשבת לא בעץ ולא בברזל משום סחיטה דאמר רב שימי בר אשי האי מסוכרייא דנזייתא אסור להדוקה ביומא טבא, ואע"פ שרבינו יעקב הקל דאין סחיטה ביין ומביא ראיות בספר הישר אין לסמוך ולהקל על זה, (אב"ן). ומי שיצא חוץ לתחום במזיד מלקין אותו כדאיתא בסוף מבוי תני ר' חייא לוקין על עירובי תחומין דבר תורה, ומי שחלל שבת במזיד בלא התראה בדין הוא דלא סגי ליה במלקות לפי שבחייבי לאוין או בחייבי כריתות הוא דסגי ליה במלקות דתנן חייבי כריתות שלקו נפמרו מידי כריתתן, ומחלל שבת זדונו סקילה בהתראה וכתב בלא התראה, אבל כדי שלא יהא חומא נשכר ילקו אותו, בתשובות הגאונים :

קמב) שבת פרק נוטל כותי שהביא חלילים לא יספור בהן ישראל אלא אי"כ באו ממקום קרוב ואם באו ממקום קרוב מותר, מכאן התיר ר"י מ"כ לשהות מאותן המים שהכותיות שואבות מן הנהר ומן הכורות שברשות הרבים ומביאות לנו בשבת אפי' עשו בשבילנו דמעמא מאי שרינן בחלילין אם באו ממקום קרוב מפני שגם הוא היה יכול ללכת שם וליקחם הבא נמי מינו דאי בעי אויל ושתי התם, כדאיתא בעירובין מטפס ועולה מטפס ויורד בבור שברשות הרבים העמוק עשרה ורחב ד' כי מיתו לנו הכותיות מותר לשתות מהן, ולא דמי לכותי שעשה כבש בשבת דאם בשביל ישראל אסור דישראל לא מצי למיעבד ליה, (אב"ן), ולכך תנא מילא מים לבהמתו משקה אחריו ישראל ואם בשביל ישראל אסור שאין ישראל יכול להשקות הבהמה מן הבור, אבל לעצמו מותר כדאמרן, וכן דבר הכא מחוץ לתחום שאי אפשר לו לילך אסור בו, ואין ישראל חייב למנוע את הכותי אם רוצה להביא עשב לבהמתו דבהמה אינה מצווה מלאכול אסור, ועוד מעמיד אדם בהמתו על גבי עשבים בשבת שנאמר למען ינוח וזהו נייחא שלה אלא שהוא אסור מליהנות מדבר אסור שנעשה בשבילו דומיא דאם כותי הדליק את הנר בשביל ישראל אסור ליהנות ממנו, וכן כותי שתלש לבהמתו מאכיל אחריו ישראל כמו מילא מים לבהמתו וכו' דכותי אדעתא דנפשיה עביד כדאמר גבי דליקה, וסוגיא דשמעתא כ *

כל שבפניו ומכירו אסור שמא ירבה בשבילו ויעשה איסור בעבורו ושלא בפניו אף במכירו כגון כבש וכיוצא בו מותר, וזוה המעם אסור להתחמם כנגד האש שעשה בשבת, אבל אם יושבים ועשה הכותי מדורה והן נהנין ממנו אין חייבין להניח מקומם בשבילו כך פירש ר"ת, וכתב ר"ת דמותר להציל כל דבר בשבת כל זמן שלא הגיע הדליקה בבית דלא אסרו אלא כשהדליקה בבית דאי שרית ליה אתי לכבוויי אבל כל זמן שאין הדליקה בבית ליכא למיחש, בשבת פרק כל כתבי, ואין לסמוך ולהקל על זה כדי שלא יערימו :

קמ"ג מה שנהגו בצרפת להדליק בשבת נרות של שעוה היתר נמור הוא דאמרו בפרק במה מדליקין ולא בירוקה שעל פני המים ואמרינן בגמרא עד כאן פסול פתילות מכאן ואילך פסול שמנים לא בזפת ולא בשעוה וכו', פשימא שעוה איצטריכא ליה מהו דתימא לפתילות נמי לא הוא קמ"ל, דפירוש משום פסול שמנים הוא דפסיל לה בתורת שמן כענין שנותנים החלב על הפתילות, אבל לפתילות כענין שנותנין פתילות השעוה לפני השרים מותר, וצמר גפן הנקרא קוטון מותר לפתילות דאין לך פסול פתילות אלא אותן שמנו חכמים וזה דולק יפה והשמן נמשך אחריו יותר מפתון, ואע"פ שאמרו בירושלמי דשבת להעלות נר תמיד שיערו חכמים לומר אין לך עושה שלהבת אלא פשתים לאו למעוטי צמר גפן בא אלא למעוטי כל היוצא מן העץ כי הנך דמתניתין אבל צמר גפן אינו יוצא מן העץ אלא מן הנרענין שבו שהן פרי, (אב"ן), כך הורה רבינו יצחק ג"ע :

קמ"ד מלאכה הנעשית לישראל על ידי כותי בשבת והוא משל ישראל שנהן לו עצים ועשה מהן כלים, מטוה ועשה ממנה יריעה, אבנים ועצים ועשה מהן בית, כגון אלו אם עשאן הכותי בתוך החום בשבילו בשבת אסורים לעולם, מההיא מעשה דאפדנא דמועד קמן מההוא שעשו לו ארון וחפרו לו קבר דאמר אם בשביל ישראל לא יקבר בו עולמית, אבל עורות לעבדן וכלים לכובס כותי אין עשיתו דבר מעיקרו אלא תקונו ומותר בכדי שיעשו, וכן מלאכה כגון בית או כלים שעשה כותי לישראל והכל משל כותי ואין ישראל מסייע עמו בכלום כגון שקצץ לעשותם לו בכך וכך דמים אע"פ שהיא מלאכה שלימה מותר לפי שאינה נקראת על שם ישראל שאם רצה הכותי יעכבנה לעצמו ויעשה לו אחרת, מה שאין כן כשהישראל נותן העצים והאבנים והברזל, ור"י אמר שאפילו כלי הנעשית בשביל ישראל משל ישראל מותר, וארון וקבר היינו מעמא שלא יאמרו קבר וארון זה נעשה בשבילו בשבת, אבל לאחר מותר, שהרי כבש שנעשה בשביל ישראל אינו אסור עולמית מדלא קתני ואם בשביל ישראל שלא ירד בו עולמית, וההיא דאפדנא אינו קשה כלום כי אותו מסייעו בו עבדיו של מר וזמרא, כי מצאתי ספר שכתוב בו הנהו עבדי סיועי מיעו בהדייהו :

קמ"ה כך איתא בשולחן פרק יציאות השבת ת"ר אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם השבת בד"א לדבר הרשות אבל לדבר מצוה מפליגין כו', כתב רבינו האלפסי מי שי שאומר דהא דאין מפליגין הוא בספינה קמנה שאין במים עשרה טפחים והספינה גוששת ומשום גזירת תחומין נגעו בה כו' ולכך נהגו להפליג בים הגדול, והקשה על זה דהוה ליה למיתני אין מפליגין בספינה קמנה ואמאי קתני סתם בספינה ואפילו גדולה משמע, ועוד מאי איריא פחות מג' ימים אפילו מפי נמי לא, ועוד לדבר מצוה אמאי מותר והא העמידו דבריהם במקום עשה כדתנן אונן טובל ואוכל את פסחו לערב אבל לא בקדשים דגבי פסח לא העמידו דבריהם במקום כרת וגבי קדשים העמידו דבריהם במקום עשה, אלא היינו מעמא דאין מפליגין משום כיסול מצוה עונג שבת רכל ג' ימים יש לו שינוי וסת משום נענוע הספינה בכרתיבי יחוגו וינועו בשכור, ולאחר ג' הוה להו נייחא ומקיימי עונג שבת, ולדבר מצוה שריו דפטירי ממצוה עונג דהעוסק במצוה פפור מן המצוה, וכן אין צרים על עיירות של כותים פחות מג' ימים קודם לשבת נמי מהאי מעמא, וקשה לי על פירוש אחרון של רבינו למה נהגו להפליג בים הגדול בחמישי ובששי, ומצאתי בירושלמי

בירושלמי בסוף יציאות השבת כך אין מפליגין בים הגדול לא בערב שבת ולא בחמישי בשבת בית שמאי אוסרים אף בד' ובית הלל מתירים, ועל כרחין ב"ה מתירים אף בערב שבת קאמר דאי ברביעי לחודא היינו תנא קמא, ואם כן כרייתא דתלמוד בבלי דאין מפליגין פחות מנ' ימים קודם לשבת כהנא קמא דפליג אב"ש ואב"ה וג' מחלוקות בדבר, והלכה כב"ה, ולכך נהגו להפליג בים הגדול כנ"ל, (אב"ן):

קמו) ועוד מצאתי בירושלמי לעיל מהך, תני אומנין כותים שהיו עושין עם ישראל בשבת, בתוך ביתו אסור בתוך בתייהם מותר, אמר ר' שמעון בן אלעזר בר"א בקבולת אבל בשביר יום אפי' בתוך בתייהם אסור, בר"א בתלוש מן הקרקע אבל במחובר לקרקע אסור, בעיר אחרת בין כך ובין כך מותר, מהו בין כך ובין כך בין בתלוש בין במחובר בין בשביר בין בקבולת אמר ר' אילא בין בתלוש בין במחובר ובלבד בקבולת ר' שמעון בן ברקנא בשם ר' אחא בשבת ובאבל ובע"ז הלכה כר"ש בן אלעזר, האי פיסקא פליגא אההיא דמועד קמן דאמר שמואל מקבלי קבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר והכא בין באבל בין בשבת בתוך בתייהם מותר, ולרבינו יעקב דמוקים לההיא באבל אבל בשבת אפילו בתוך התחום מותר ניהא ליה הא דירושלמי, אך שמעתי שחור בו בסוף ימיו ואמר בשבת ובאבל מיהוקמא וסוף סוף פסקא דהירושלמי חולקת וקו"ל כבבלי, ואם נוקים לההיא דשמואל במחובר לקרקע היה אתי שפיר, ויש לעיין, (אב"ן): מצאתי בירושלמי אין משלחין אגרות ביד כותי לא בע"ש ולא בה' בשבת כ"ש אוסרין אפילו ברביעי וב"ה מתירין אפילו בערב שבת, (אב"ן). ירושלמי פרק כלל גדול אסור למישקל אבנים שהן מקורולות לכות הכסא ברשות הרבים אבל בכרמלית מותר, ושלום:

הלכות חנוכה

קמו) מצאתי בירושלמי ובילמדנו למה נסמכה פרשת בהעלותך לחנוכה המזבח לפי שכיון שהקריבו י"ב נשיאי השבטים את קרבנם לחנוכה המזבח ולא הקריבו הלויים ענמה נפשם אמר הקב"ה למשה דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך את הנרות יש להם אחרת שיעשו בני בניו מהתיהו בהן גדול וחשמונאי ובניו. בפרק כמה מדליקין מוכח דמצות נר חנוכה להניחה בתוך עשרה, ומצוה מן המובחר להדליקה בשמן זית, מעשה חנוכה אין להאריך ונעשה להם נס והדליקו ממנו ח' ימים וקבעום ימים טובים, ומצות נר חנוכה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, פי' מלקמי עצים דקים שהם מתאחרין מכל אדם, ומשום פרסומי ניסא, דאי לא אדליק מדליק, אי נמי לשיעורא שצריך שיהא בה שמן כשיעור הזה מכאן ואילך אם רצה לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו, ריא"ף ז"ל כשקיעת חמה דתענית, דאמר שמואל כל תענית שלא שקעה עליו חמה לא שמייה תענית דהוא הכוכבים, דמעלות השחר ועד צאת הכוכבים ימא הוא כדכתיבי קראי בעזרא ומייתנין להו בריש ברכות, ומשקיעת החמה הראשון עד צאת הכוכבים חמשה מילין כדאמר בפסח שני והוה כשרנא במיהרא וליכא פרסומי ניסא אלא משקיעת החמה האחרון ואילך, (אב"ן):

קמח) וכל שמנים שאמרו חכמים להדליק בהן בשבת שמא יטה מותר להדליק בהן בחנוכה בין בחול בין בשבת, בשבת שהרי אסור להשתמש לאורה, וכבתה אין זוקק לה ולא יבא להמות. מכאן יש לי תשובה לפי רבינו האלפסי דנראה מכאן דאסור להשתמש לאורה אף לאחר שתכלה רגל מן השוק שאם מותר להשתמש לאורה לאחר הזמן הזה אתי לאמויי, (אב"ן). ונראה שיש לו להדליק נר חנוכה לפני נר השבת שאם ידליק לו נר השבת וקיבל עליו את השבת שוב לא יוכל להדליק את הנר חנוכה כדאמר ליה רב לר' ירמיה מי בדלת ואמר לי' אין ברילנא, אך אם לא קיבל עליו את השבת יוכל להדליק את של חנוכה דלאו בהדלקה תליא מילתא אלא בהבדלה תליא מילתא וכדאמר

יכראמר בפרק כמה מדליקין ומדליק את הנר ושוהה כדי לצלות דג קטן ושובת וכדפירש הקונטרס שאחר ההדלקה יכול לתקן דבר מועט ואחר כך שובת הרי שלא שבת בהדלקה זמותר לעשות מלאכה דאילו הדליקם מבעוד יום גדול לא יאסר דתנינא זבלבך שלא יקדים ולא יאחר דתניא לא ימיש עמוד הענן יומם וגו' מלמד שעמוד הענן משלים לעמוד האש וכו' דלאו בהדלקה תליא אלא בהכרלה ממלאכה תליא מילתא . ואיפליגו בית שמאי ובית הלל בהדלקת נרות חנוכה ונהגו כל ישראל כבית הלל דקיימא לן כוותיה ויום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך כנגד ימים היוצאין וכנגד מעלין בקדש ולא מורידין ומפורש במנחות בסוף פרק שתי הלחם מעלין בקדש מאת חגות החמאים וגו' בתחילה תשמישי מזבח ולבסוף גוף המזבח , ומצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ משום פרסומי משה רבינו ע"ה הקימו ופירקו . ומצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ משום פרסומי ניסא , ולצד ששאל בכניסתו לביה כדי שתהא מזוזה מיטין , דכתיב על מזוזות ביתך דרך ביאתך וכי עקר איניש כרעיה דימינא עקר ברישא , ונר חנוכה משמאל יוכנס בין שתי מצות , למדנו מזה שאם אין שם מזוזה מימין ראוי להניח נר חנוכה מימין וכן כתב גאון ז"ל , (אב"ן) . ויראה לי דאין חיובא בבית הכנסת להדליק נר חנוכה כי אם בבית שאדם דר מדקאמרינן כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל , ובית הכנסת פטור ממזוזת כדאמרינן בפרק קמא דיומא אלא אם כן יש בה בית דירה לחון בית הכנסת , אלא נהגו כך על שם שהנס בא במקדש ביתא ועושים כמו כן במקדש מעט בגולה לפרסם הנס שכולם מתקבצים שם , (אב"ן) :

קמט) הרואה נר חנוכה יום ראשון מברך שתיים שהחינו ושעשה ניסים מכאן ואילך הרואה מברך שעשה ניסים , וכשלא הדליק בתוך ביתו עדיין , ואם רוצה לסרוך על הדלקתו ולא יברך עד שירליק , הרשות בידו כדי לחברך יחד , כדאמרינן חזינא ליה לרב כהנא דמסרר להו אכסא דקידושא זמן דטוכה ולישב בסוכה וכן אכסא דהברלה . מצאתי בתשובות הגאונים ושמן שנדרו לבית הכנסת מותר לקרות כנגדו , דלענין נר חנוכה הוא שאמרו אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה שלא יהיו מצות בזוויות עליו והכא אינה מצוה כל כך אלא לכבוד קורא כנגדו , ורתנן בשבת לא יקרא לאור הנר משום שמה הוא ולא משום קדושה כדאמר ההם וכי נר קדושה יש בו :

קנ) ראש חדר שחל להיות בשבת מוציא שלש תורות אחת לעניינו של יום , ואחת לראש חדר הקודם לשל חנוכה משום דתריר ושיאינו תריר תדיר קודם , ואחת לשל חנוכה , ומפסירין בשל חנוכה לרסמך ליה , וכן השיב רב יהודאי גאון , ואף על גב דראש חדר תריר ועיקר אין מפסירין בראש חדר , וראיה לדבר דתנן ראש חדר אדר שחל להיות בשבת מפסירין בשקלים ואין מפסירין בראש חדר ואע"ג דראש חדר עיקר הכא נמי לא שניא , כך כתב רבינו האלפסי , ויראה לי דכל שבעה שהן חובת הקריאה יקראו בשלשתן שהן חובה ליום , חמשה בענין היום , ואחד בראש חדר , ואחד בשל חנוכה הרי שבעה ולא יפסיק בקריש עד אחד פרשת חנוכה ויחזור המפסיר לשל חנוכה דכל זמן שהפרשיות חובת היום אין להפסיק בקריש כהפסקת שבתות השנה שאנו מפסיקין בין השבעה שקראו חובת היום למפסיר שאינו מחובת הקריאה , (אב"ן) , וזה שנהגו בכמה מקומות שקורין שבעה בענין היום והשמיני בשל ר"ח והתשיעי בחנוכה הם סומכים על מה שאמרו חכמים אין פוחתין מהם אבל מוסיפין עליהם , ומ"מ חובת הקריאה שהם שבעה הית להם לקרות כשלושה ספרי התורה הבאות חובה ליום כדפרישנא , ועוד דלא יתכן שהמפסיר אם הוא קטן כדרך כל השבתות לקרות פרשת חנוכה הבאה חובה ליום , דכל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן , וכן כתב רבינו יעקב מ"כ דפרשת חובה אין לקרות בה קטן , על כן נכון לעשות כאשר אמרנו , (אב"ן הירחי) :

קנא) הרוצה להת גמ לאשתו יקנה לו הבעל המגרש משלו הקלף והדיו והקולמוס משום דכתיב וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה משלו, וכן כתב רבינו יעקב וכדאמרינן בבבא בתרא פ' גט פשוט והבעל נותן שכר הכתיבה והכל משלו ואע"ג דמסיק התם משום חשש עגון אקילו רבנן והיא נותנת שכר, ואם אין לבעל קלף ודיו וקולמוס יקנו לו הכל, ויכתוב גמ לאשתו אם הוא יודע לכתוב, ואם אינו יודע לכתוב או שירצה שיכתוב לו אחר יאמר לסופר בפני עדים כתוב גמ לשרה בת אברהם אנתתי ותהא מותרת לכל אדם, ולעדים יאמר חתמו אתם ראובן בן שמעון וחנן בן שמעון בגמ של שרה בת אברהם אנתתי ותהא מותרת לכל אדם, ויחתמו עדי הגט לשמה בפני השליח שיוליכנו לידה וגם הסופר יכתבנו בפניו לשמה כדי שיוכל השליח לומר בפני נכתב ובפני נחתם לשמה, מעשה בתלמיד אחד שנפטר בבית ר' ואירס אשה ואמר לר' לקבל לה גיטה ולא רצה לפי שלא עשאתו הארוסה שליח לקבלה ואין חבין לאדם שלא בפניו, דהא ביבמות ס"פ האשה שלום מיבעיא לן המוכה גמ לאשתו במקום יבם מהו ולא איפשיטא לן. וכל מעשה הגט בעדים שגם הסופר יכתבנו לשמה בפני עדים דאתיא דבר דבר מממון: ובמזרם שיתחיל לכתבו יתחוך לו הקלף כמדת הגט ל"ב שיטין כמה שיצטרך להיות אחרי כתיבתו ונתינתו, שאם יתחוך ממנו אחר הכתיבה יפסל, דכתב רחמנא וכתב ונתן מי שאינו מחוסר אלא כתיבה ונתינה יצא זה שמחוסר קציצה, וכי האי גוונא אמרינן בריש גיטין במחובר שמחוסר קציצה שפסול. ויכתבנו בשרטוט דספר נקרא, ובבראשית רבה זה ספר תולדות אדם מלמד שאפילו סרגול הגט למדו הקב"ה לאדם הראשון, וסרגול הוא שרטוט, ובהלכות גדולות וצריך לסרגולי לגיטא במסרגלא ולא בריותא וגם בעופרת כעין הגלחים לא יתכן כמותה, ובריש מסכת סופרים והלכה למשה מסיני שמסרגלין בקנה, מכאן יש לי ראייה למנהג צרפת לסרגל כל עמודי ספר תורה שיטה ראשונה בקנה, ואם עשה כן בגמ טוב מאד דספר נקרא, ובשם רבינו האי ז"ל איזה ספר כריתות אמכם וגו' דבר הכורת בין ספר לספר מדברי סופרים לכך משנה תורה שנוסף להוכיח את ישראל, הרי שנים עשר שיטין לשלשה אורין כדאמרינן בפרק השהפין, וגם בגיטמריא י"ב, ושאר שטרות איקרו שטר ואיקרו גט כאמרינן וגם חוב שאין בו אחריות, אבל גט אשה לא איקרי אלא גט, וכן התרגום וכתב לה ספר כריתות גט פישורין, מכאן נהגו כל ישראל לעשות בו שנים עשר שיטין לא פחות ולא יותר, וירושלמי בגיטין כתיב הכא וכתב לה ספר כריתות וכתב התם וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מה להלן צריך לזיין בשבעה אותיות שעטנז"ו ג"ץ אף הכא בגט צריך לזיין, מכאן יש לי ראייה לרבינו יעקב שצריך בכל אותיות שעטנז"ו ג"ץ שבתורה וזינין התלת תלתא תגין ודלא כרבינו אלפסי ז"ל בשם שמושא רבא דא"צ אלא שעטנז"ו ג"ץ דמוזוה ויתבאר בהלכות תפילין בעזרת הצור, ואם לא זיין את כולם פסול דלא גרע מקוצו של יוד דפסול, בפרק הקומץ רבה, וראיה לדבר בשבת פרק הבונה הא דבעי זיוני כו' שלא יתחייב בשבת אם אינה מוויינת האות כהלכתה, ואין מגלין את הדבר אלא לצנועין, וכן מצאתי בתשובות הגאונים לזיין בכל אותיות שעטנז"ו ג"ץ שבתורה אך לא לעבב, ולפי הירושלמי אם לא זיינם בגמ פסול ולדברי הגאונים לא פסול ועל כן יש להחמיר, ובהקפת גויל כספר תורה תפילין ומוזוות דמצריך להו הקפת גויל בפרק הקומץ רבה, וכן למגילה דספר נקראת, ובכתיבה דקה שורש הנסה ולא בכתיבת הפירושין שאין לה גופי האותיות ואינה מוויינת כהלכתה ואינה ראויה להכתב בספר תורה תפילין ומוזוות ומגילה ולא יתחייב עליה בשבת, ואע"ג דמגילה שכתבה על הדפתרא לא יצא עד שתהא כתובה אשורית על הספר וכדיו משום דנקרא ספר, ואילו בגט אמרינן בשבת פרק המוציא המוציא דפתרא חייב וכמה שיעורו כדי לכתוב עליו את הגט, ותנן בגיטין בכל כותבין את הגט כדיו בסם בקומום ובכל דבר המתקיים במי מריא ועפצא, שאני התם דכתיב ונתן בידה סכל מקום, אי נמי משום עגונה אקילו בה רבנן אחרי שאין הגט צריך לה אלא לפי שעה, אבל המגילה למען תעמוד ימים רבים כספר ברוך בן נריה צריך להכתב בקלף, ומכל מקום

מקום מנהג לכתבו בקלף כספר תורה, (אב"ן), אבל עבוד אין אדם שמצריכו. ושיכתוב התיבות שלימות שלא יכתוב אותיות אחרים וישאיר כרין ספר תורה, ולא ידחוק את האותיות כדאמרינן בפרק גמ פשוט מאי מעמא דחיק ליה עלמא לוא"ז נדראה זיוף, ולא להגיה ולמחוק ולגרור שלא יצטרך לקיימם ויוסיף על שנים עשר שימין:

והנהיג רבינו יעקב לכתוב בו חניכת האישה והאשה אנה ראובן בן יעקב המכונה (הנקרא) כלפון, שרה בת אברהם המכונה נאמילה, דאמרינן בנימין היא דהו קרו לה רובא מרים ופורתא שרה אמר רבא מרים וכל שום שיש לה ולא שרה וכל שום שיש לה, וצריך עיון בירושלמי דאמרינן הני עצמך, (אב"ן). ומן התלמוד אין ראייה, ותנן שינה שמו ושמה שם עירו ושם עירה פסול, ההיא דהו קרו לה הפאתא אתו סהדי כתבו נפאתא אמר רב נחמן כותבין ונותנין אפילו מאה פעמים. ולפי שאין למדין משימה אחרונה יכתוב ספר תרוכין כמיום שימת אחד עשר שלא יצטרך ללמוד משימה אחרונה וכל הנשאר ימלא שימת שנים עשר באותיות רחבות מרכיבו ר' יצחק מרנפירא נ"ע, ויחתמו עדי הגט זה אחר זה או זה תחת זה, ובפרק המביא כל גמ יצחק עליו עד כותי פסול ואמר ר"פ וזאת אוסרת עדי הגט אין חותמין זה בלא זה גזירה משום כולכם, ודוקא כשהוסיף כמה עדים אבל גמ שנחתם בשני עדים כשרים ומצא הבעל אחד מן השוק ואמר לו חתום גם אתה באותו הגט וחתם שלא בפניהם כשר, בשם רבינו יעקב מ"כ, וקרובי הרב רבינו ר' יצחק ממרשיליא כתב בעצמו סופרים דלא אתא ר"פ למעוטי אלא שאין חותמין זה שלא בפני זה אבל זה בלא זה בפניו כשר תרע דאמרינן בפרק המביא תנין איכא בנייהו דחתום בי תרי מיניהו ביומיה ואיך מכאן ועד עשרה ימים מאן דאמר משום תנאי כשר ומעתה צריכין לחתום זה בפני זה, וקלף שלנו אע"פ שאינו מליח וקמח ועפי"ן כשר ואע"פ שאינו כשר לספר תורה ותפילין ומוזות ומגילה, וכל שכן דכשר בדפתרא ומפורש בהלכות תפילין, ותנן ר' יהודה אומר אין כותבין לא על נייר מחוק ולא על הדפתרא מפני שהוא יכול להזדויף וחכמים מכשירין ואמרינן עלה מאן חכמים ר' אליעזר דאמר עדי מסירה כרתי ופסקינן הלכה כר' אליעזר בגיטין, וצריך לכתוב שם הנדרות לאיש ולאשה דאמרינן התם ההוא גיטא דאשתכח בשוקא דהוה כתוב ביה בשוירי מהא דעל רכים נהרא אמר רב הונא חישינן לשני שוירי, ויחתמו העדים סמוך לגמ שלא ירחיקו שיטה אחת ושני אוירים. והסופר יכול לחתום בו דחתם סופר שנינו חתם סופר ועד כשר, אבל כתב סופר ועד פסול ואין הולך כשר, וכן כתב רבינו האלפסי ז"ל, אבל רבינו שכתב והסופר אל יחתום בו לא נהירא, (אב"ן הירחי):

ואתרי כתיבתו יקחנו הבעל ויתננו לשליח המוליכו לידה בפני עדי מסירה ויאמר לו הולך גמ זה לשרה בת אברהם אנתתי והרי היא מותרת לכל אדם, ואע"פ שהאשה ממנה שליח להולכה ולקבלה והאיש אינו ממנה אלא להולכה בלבד צריך שיאמר הבעל לשלוחה המקבלו התקבל גמ זה לשרה בת אברהם אנתתי כמו שאמרה והרי היא מגורשת ממני ומותרת לכל אדם. ואם נותנו הבעל לידה יאמר לה בפני עדים הרי זה גיטך והרי את מגורשת ממני ומותרת לכל אדם, והמוליך יאמר לה הא גיטך והרי את מותרת לכל אדם בפני נכתב ובפני נחתם. (גמלין מן סגד) (ונותנו לה בפני עדים דהלכתא כר' יוחנן, ואם שליח הבעל נותנו לשליח האשה לקבלה פסול דהלכתא כרב דאמר אין האשה עושה שליח לקבל גיטה מיד שליח בעלה). ולאחר שימסור הגט לאשה צריך לקרעו מיד משום דחישינן שלא ימצא מרי"ש דל"ה מותרת וכמה פסולות באותיות המתחלפות בדבר מועט ויפסל הגט, אך קודם שיתנהו לשליח המקבלו או לשליח המוליכו יראהו לעדים ויקראוהו. דאמרי' בפרק כל הגט הני בי תרי דיהיב גיטא קמיהו צריכין למיקרייה, וכיבמות פרק האשה רבה אמרינן מאי הוה לה למיעבד איבעי לה לאקרובי לגיטא, ולכתחילה אבל דאיבעד מגורשת דאמר בפרק כל הגט מיתיבי הנותן גמ לאשתו וזרקתו לים ואמר שמר אמנה

אמנה הוא או שמר פסים הוא מגורשת ואי ס"ד איבעי להו למיקרייה אמאי מגורשת .
 ויחזירוהו לבעל ויזיקוהו [לכמל] כל מודעי שיש לו בזה הגט מראמר בערכין פ' האומר משקלי
 עלי אמר רב ששת האי מאן דמסר מודעא אנישא מודעיה מודעא וכו' עד מהו דתימא במולי'
 במליה קמ"ל כו' עד דמבטל ליה , למדנו שצריך לבטל כל מודעי דמסר ואע"ג דלא ידעינן
 אונסי' הוי מודעא כראמר בחוקת הבתים כל מודעא דלא כתיב ביה אנן ידעינן ביה באונסי'
 דפליגא לאו מודעא היא , דמאי אי דגט ומתנה גלויי מילתא בעלמא היא דאינו צריך אלא
 שיגלה ברעתו שאין רעתו נכונה בגט ובמתנה והכל בטל , זהרב המחבר סברצילונא כתב
 שצריכין העדים לקנות מן הבעל בקנין גמור לפני כתיבת הגט בביטול המודעא בפירוש
 כך ביום פלוני קנו סנאי בקנין גמור בדלא אניסנא דכל מודעא ומודעא דמודעא
 ומודעא דנפקי מנו מודעי עד סוף כל מודעי דמסירין סנאי אנא ראובן בן יעקב כגיטא
 דשרה בת אברהם אנתהי במלין ומבוטלין לגמרי בכל לישנא דאמור רבנן דמבטלי בהו
 מודעא , וחזותים העדים ונותנים לה לזכות ולראיה , ורבינו האי כתב שאין צריך קנין רק
 לבטל המודעא בפני עדים או שיאמר בפניכם בטלתי המודעא מההיא דערכין דלעיל , ומכל
 מקום אף אם יאמר שמסר מודעא ולא ביטל את המודעא הגט כשר כל זמן שלא יביא
 עדים שמסר מודעא לפני כתיבת הגט או לפני נתינתו לפנייהם , וקרובי הרב ר' יצחק אמר
 כי לולא שלא ראה גאון שכתב בגט ביטול המודעא היה נראה בעיניו לכתבו בגט ושוב לא
 ניהוש למסירת מודעא . ולא יטיל תנאי בגט ואם נותנו בתנאי יזכיר התנאי , ור"י כתב ויתרוהו
 העדים תחילה וישתיקו הבעל שלא יזכיר שום תנאי , ומכל מקום אם יכתוב בו הנאי לא
 יפסל דקיימא לן כההיא דר' אליעזר דעדי מסירה כרתי ואמר ר' אלעזר לא הכשיר ר'
 אליעזר אלא לאלתר אבל מכאן ועד עשרה ימים לא חיישינן דילמא הוה ביה תנאה
 וזייפתייה , למדנו שכוחין תנאי בגט , ור' יוחנן אמר אף מכאן ועד עשרה ימים , ואמר ר' אלעזר
 לא הכשיר ר' אליעזר אלא בנימין אבל בשמרות לא ור' יוחנן אמר אף בשמרות והכתיב למען
 יעמדו ימים רבים עצה טובה קמ"ל , ופסק רב חננאל כר' יוחנן בתרזוייהו דהוא רביה דר'
 אלעזר , ורבינו האלפסי פסק כר' אליעזר בנימין אבל בשמרות יכול למחלו עד שיתקיים
 תחלה כראמר חזר ואמר מחולין לך , בעי שמר שאינו יכול להודיף כראמר בפ"ק דנישין נבי
 שמרא פרסאה והא בעינן שמר שאינו יכול להודיף וליכא (כרבעינן) :

שמר כ"ד לשליח קבלה

בכך וכך וכו' לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן במוליטולא מתא דיתבא על נהר
 תאנו אנתנו ב"ד במותב תלתא כחדא הוינא בא לפנינו ראובן בן יעקב המכונה
 כלפון דממתא מוליטולא דיתבא על נהר תאנו ונתן גט כריתות ליר יוסף בן שמעון
 שעשאתו אשתו שרה בת אברהם המכונה גאמילה דממתא בורגוש דיתבא על נהר דוראנו
 שליח לקבלת גיטה מראובן בן יעקב בעלה המכונה כלפון ואמר לו התקבל זה הגט לשרה
 בת אברהם המכונה גאמילה דממתא בורגוש דיתבא על נהר דוראנו והרי היא מגורשת
 ממני ומותרת לכל ארם וקודם נתינתו ביטל בפנינו כל מודעי דהוה ליה בההוא גיטא דאם
 מסר מודעא תהא מבוטלת , ולא נתן שום תנאי בגירושין אלא גרשה גירושין גמורים ,
 והגט קרינוהו וראינוהו גט כשר כרת וכהלכה , ומחמת שראינו גירושי שרה בת אברהם
 המכונה גאמילה מראובן בן יעקב בעלה המכונה כלפון שנתן גיטה ביד שלוחה יוסף בן
 שמעון לקבלה כתבנו לה שמר זה להיות בידה לזכות ולראיה ושריר וקיים . יצחק בן הרב
 ר' מאיר אבן מנאש ז"ל , מאיר בן הרב ר' מודרום הלוי ש"צ , אברהם כ"ד נתן . ואם
 הבעל יודע לכתוב וכתוב לו אחר החימותיהם כך , אני החותם למטה ראובן בן יעקב
 המכונה כלפון והנני דר עכשיו במוליטולא מתא דיתבא על נהר תאנו גרשתי את אשתי שרה
 בת אברהם המכונה גאמילה דממתא בורגוש דיתבא על נהר דוראנו בפני ב"ד ר' יצחק כ"ד
 מאיר אבן מנאש הלוי ור' מאיר בן הרב ר' מודרום הלוי ור' אברהם כ"ד נתן הירחי החתומים

בש"מ

בשטר של מעלה, וגירשתיה גירושין גמורין בביטול כל מודעי ובלא שום תנאי ככל הכתוב למעלה ושטרם וחתיםותיהם אמת הוא, ובעבור שהכל אמת כתבתי וחתמתי גם אני שטר זה להיות לה כתיבתי וחתמתי לראיה ולזכות שלא יהא לי פתחון פה לעבור על דבר זה כלל, כי שטר בית דין החתומים למעלה וחתיםותיהם שריר וקיים. ראובן בן יעקב המכונה כלפון :

שטר הרשאה לאשה שמנתה שליח לקבל גימה מיד בעלה :

זכרון עדות שהיה בפנינו, בכך וכך בשבת כך וכך לחדש פלוני שנת כך וכך לבריאת העולם למנין שאנו מונין במוליסולא מתא דיתבא על נהר תאנו איך שרה בת אברהם המכונה גאמילה דממתא בורגוש היושבת על נהר דוראנו מנתה בפנינו יוסף בן שמעון להיות שליח לקבל גימה מיד ראובן בן יעקב בעלה המכונה כלפון, ושתהא יד יוסף בן שמעון זה כידה וקבלתה כקבלתה ויוכה לה בו שיקבלנו לה, ומה ששמענו וראינו כתבנו וחתמנו לה לראיה ולזכות על מנוי שליחות והשטר שריר וקיים. נפתלי בן יחצאל עד, חנוך בן אליאב עד : **בשיקרה** גיטין אמר אביו האי מאן דכתב גיטא לא לכתוב ודין ביו"ד דמשמע דין ואם אינו דין יפסל אלא ודן בלא יו"ד, ולא לכתוב איגרת ביו"ד דמשתמע ואי גרת אלא ואגרת, ואי גרת לשון זנות כמו גר גירא דע"ז, בירושלמי דחומש לא תנאף עמי בית ישראל לא תהוון גיורין, הנואף והנואפת גיורא וגיורתא, כלומר אם זנתה תהיה לה גט זה לשבוקין והרי אם לא זנתה יפסל, פ"א גרת ולשון גרת דובים בתינוקות לשון תגר ומחלוקת אם היא במחלוקת עמו ואם לאו יפסל. דיתיהוין דיתיבין בתלמא יודין ולא דתהוין דתצבין דמשמע בדעתו לגרש בו נשים הרבה ששמותיהן שוות וכתוב נתן לה ולא לה ולחברתה וכן כתיב סלת תהיינה המין תאפינה סולתא תהוין בהרגום, וכתב ה"ד יצחק ג"ע דאי כתב דתיהוי את רשאה לכל גבר דיתיבין מפי עדיף ויישר, ולורכי לוא' דוכדו דלא לשתמע וכדי, מילי דכדי הבאי וחנם והבל הוא זה הגט ופסול הוא, ולא לכתוב למחך דמשמע כי חוכא ואינו כי אם ליצנות, אלא למחך בהפרדת הה"א, ולא לכתוב לימחך ביו"ד דלא לשתמע לי מחך לי תהא ולא תתגרש, ולא לכתוב לאיתנסבא באל"ף דמשמע לא יתנסבא לא תנשא, אלא להתנסבא, וכן יש לדרקק בכתובה דלא לכתוב לאיתפרע באל"ף דמשמע לא יתפרע אלא בה"א לזתפרע מכל שפר ארג נכסין. ומדאמרינן בנימין ומשום שלום מלכות תצא והולד ממור הא מני ר' מאיר היא דאמר המשנה מטבע שטבעו חכמים בנימין תצא והולד ממור, ולית הלכתא כוותיה אלא כרבנן דאין הולד ממור, ואם כן אם נתן הבעל רשות לסופר לכתוב גט שלם וטעה בהני דקרוקי כולהו או במקצתהו או הסופר כאן יהקן, ואם העדים מצויין יעידו שמעות סופר הוא והגט כשר אם אין הבעל מערער ותנשא ואם נשאת אע"פ שהוא מערער לא תצא, אבל אם כתבו הבעל אי נמי דכתביה סופר וא"ל לכתבו ואל תחוש לכל הרקרוקין ואתא בעל ומערער ואמר אנא לקלקלה איכוונת ופסילנא ליה בהני דקרוקי לא תנשא ואם נשאת לא תצא כרבנן וכן כתבו כל הגאונים. מן יומא דנן ולעלם צריך למיכתב כדאמר בסוף גיטין אתקין רב (יהודה) בגיטא איך פלוני בר פלוני פטר והריך פלונית בה פלוני דהות אנתתיה מן קדמת דנא מיומא דנן ולעלם ולאפוקי מדר' יוסי דאמר זמנו של שטר מוכיח עליו ואפילו הלכה כר' יוסי כדפסיק רב (יהודה) גופיה בפרק מי שאחזו אם לא כתב לא פסל, והגאונים נהגו כר' יהודה דפליג אדר' יוסי דצריך למכתב אף בשמרות, וכן כתב רב נחשון, ומנהג כשר הוא לאפוקי נפשין מפלוגתא, ולעלם לאפוקי מרבעא מיניה רבא מרב נחמן היום אי את אשתי ולמחר את אשתי מהו : ובלשון למחך להתנסבא התירה בין לנשואין בין לזנות, דתנן ביבמות פרק האשה רבה הורוה בית דין לינשא והלכה וקלקלה חייבת בקרבן שלא התירוה אלא להנשא, ואמר בגמ' מאי קלקלה אלמנה לכהן גדול שלא התירוה אלא בנשואי היתר ולא בנשואי איסור אבל זינתה אינה חייבת, אלמא כשהתירוה להנשא זנות הוי בכלל הנשואין, אם כי הרי את מותרת לכל אדם תוספת ושופרא

ושופרא דנימא הוא, ורש"י לא כתבו וגם בהלכות רבינו האלפסי הונה מחדש מפי קרובי הרב ר' יצחק נ"ע. ונראה מדאמך התם גופו של גמ הרי את מותרת לכל אדם שלא יהא בדעת המגרש בלשון להתנסבא בלקוחין דהיתרא ולא בוגות הוסיפו לכתבו, (אב"ן): והכותב [אנתי] שרה בת אברהם אנתתי לא יתכן רכבל דניאל תמצא אנת מלכא בלא יו"ד ואף לנקה מצינו בלא יו"ד אם ככה את עושה לי ותרום אם כרין אנת עביד לי ודרשו חכמים כביכול תשש כחו כנקה, ועוד יש למעות אנתי כמו אנתתי, וכן המנהג בכל גבול ישראל לכתבו בלא יו"ד, והרב ר' משה ש"צ אמר ולא לכתוב לימך שמא יקרא הקורא לי סחך, שחוק, ולא לכתוב ודין ביו"ד כלומר משפט יהיה ביני וביניך. דתהוויין דתצביין ג' ודין דשמא יקראוה הקורא דתהוין דתצבין כלומר שהוא מדבר עם שתי נשים שאינו מגרש אלא לשתיים אחרות. ויארך לוא' דוכרו שלא תרמה ליו"ד ויהא משמעו וכדי כלומר בתנאי זה אפמור אותך (ולא הבנת), וכן יארך וא"ו דתירוכין ושבוין שמא תרמה ליו"ד ויהא משמעו תריכין ושבוין כלומר שהוא אומר לה שהיא שבקה אותו וגרשה אותו, ע"כ צריך להודר בכל לשון שיכתוב שלא יהא בו דבר שהיא משמעו שתי עניינים ע"כ, (הא תריכין ושבוין לא הבנת):

דין כתיבת הנט בשנים עשר שימין:

בשלישי בשבת בראש חדש אדר שנת ארבעת אלפים ותשע מאות וששים וחמשה לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן במולישולא מתא דיתבא על נהר תאנו, איך אנא ראובן בן יעקב המכונה כלפון שנולדתי במתא בורגוש דיתבא על נהר דוראנו וכאתי לדרר במולישולא מתא דיתבא על נהר תאנו וכל שום אחרן וחניכה דאית לי ולאבהתי ולארתיהוין ולאבהתי צביתו ברעות נפשי ברלא אניסנא וכביטול כל מודעי ופטרית ושבקית ותרוכית יתיכי ליכי אנת אנתתי שרה בת אברהם המכונת גאמילה דממתא בורגוש דיתבא על נהר דוראנו וכל שום אחרן וחניכה דאית ליכי ולאבהתי ולארתיהוין ולאבהתי צביתו דהוית אנתתי מן קדמת דנא וכרו פטרית ושבקית ותרוכית יתיכי ליכי דיתיהוויין רשאה ושלמאה בנפשיכי למהך להתנסבא לכל גבר דיתיצביין ואינש לא ימחה בידיכי מן שמי מן יומא דנן ולעלם והרי את מותרת לכל אדם ודן די יהוי ליכי מינאי ספר תרוכין ואגרת שבוקין וגמ פמורין כרת משה וישראל.

גמלי בן יחצאל עד, חנוך בן אליאב עד:

לפנינו בהלכות מיאון

בתוספתא דיבמות בפרק בראשונה היו כותבין שמרי מיאונין מפרש דנשוואי קמנה וקידושיה באמה ואביה אע"פ שהוא במדינת הים אינן כלום דתניא קמנה שקדשה את עצמה או שהשיאה את עצמה בחיי אביה אין קידושיה קידושין ואין נשוואיה נשוואין, ואם קדשה לדעת והשיאה שלא לדעת אמרינן בירושלמי בפרק האינש מקדש זה היה מעשה ובא אביה והוציאה, ובבבלי נתקדשה לדעת אביה והלך אביה למדינת הים ועמדה ונשאת אמר רב אוכלת בתרומה עד שיבא אביה וימחה הרי שיכול למחות שלא לדעת, ומודה רב שאם מתה אינו יורשה דאוקי טמונא בחוקת מאריה דהיינו אביה, ואפילו רב הונא לא אמר אלא היבא דאביה כאן דנעשה בה מעשה יתומה בחיי אביה ולא מיחה, וליתא לדרב הונא דקאמר' נראין דברי תלמיד רב ירמיה בר אבא דאמר אינה אוכלת, אבל אביה במדינת הים דברי הכל יכול לעכב, ואמרינן ואם פיתה לשם אישות קידושין למה לי א"ל אביו צריכה קידושין לדעת אביה, ובפרק הבא על יבמתו פיתוי קמנה אונס הוא ואונס בישראל מישרא שרי דאין לה רצון, ובירושלמי דסוטה פ"ב קמנה שזינתה אין לה רצון להיאמר על בעלה, ובהאשה רבהאיתא אין מעשה קמנה כלום, ודאמרינן בפרק ב"ש מידע ידעי דנשוואי קמנה דרבנן ניניהו ובפרק חדש והרי קמנה דאתיא לכלל נשוואין התם שלא ינהגו בה

מנהג

מנהג הפקר והוה בקמנה יתומה דתקינן לה רבנן נשואין ועל פיה כדיליף בבראשית רבה דכתיב נקרא לנערה ונשאלה את פיה, אבל קמנה בחיי אביה אין לה נשואין אף בתקנתא דרבנן אלא הרשות ביד אביה לעכב, וכן מוכח בגמרא דיוצא דופן גבי יתומה שנדרת וכו' אתי נשואין דרבנן, ובירושלמי דהאיש מקדש קדשה והכניסה שלא לדעת זה היה מעשה ובא אביה ועקר קידושיה, ואפילו נערה אין קידושיה קידושין דתנן נערה המאורסה היא ואביה מקבלין את גיטה, ואמר ריש לקיש כמחלוקת בגירושין כו', כך מצאתי בהלכות מיאון:

הלכות חליצה קצרות וארוכות

(נג) בשם רבינו יעקב מ"כ היבמה לא תחלוץ עד שיהיה לה ג' חרשים סמיתת בעלה, אחת ארוסה ואחת נשואה אחת גדולה ואחת קטנה, וכל אשה שהחזקה שהגיעה לכלל שנותיה והחזקה לה סימנין בשכנותיה אינה צריכה בדיוקה כרתנן מלקין על החזקות, ואע"פ שאין שורפין תרומה על החזקות התם חומרא בעלמא הוא, והחזקה היינו שיצא עליה קול שעברו עליה י"ב שנה ויום אחד ושיצא עליה קול שראו לה סימנין אבל ע"י חזקה שהגיע לכלל שנותיה לא אמרינן חזקה הביאה סימנים, ואע"ג דאמר רבא קמנה שהגיעה לכלל שנותיה חזקה הביאה סימנין היינו למיאון ולא לחליצה ולחומרא, דההיא חזקה אינה נראית לעינים ואין יציאת קול ראה והיכא דהגיעה לכלל שנותיה ולא החזקה בסימנין לא סמכינן אחזקה דרבא, ונבדקת על פי קטנים ואפילו על פי הנשים השונאות אותה דאין לך כתב מוכיח גדול מזה דסימנין מוכיחין ועבידי לאיגלווי וכרתנן אף הנשים שאינן נאמנות על מיתת בעלה נאמנות להביא נמה, מה בין נט למיתה, נט הכתב מוכיח, והלכתא אין האשה חולצת עד שהביא שתי שערות דלית הלכתא כההיא דרבא דשלש מדות בקמן בגיטין פ' התקבל אלא כדפסקינן כיבמות פרק מצות חליצה. וצריך להכיר על פי קרובים או נשים על פי ב"ד ובפני עדים שהחולץ אחי בעלה מן האב ע"י שהחזק, ואין צריך עדי ראית הלידה:

והיבמה הולכת אחר היבם להתירה שנאמר וקראו לו זקני עירו ולא זקני עירה, וצריך הב"ד של ג' לקבוע מקום דכתיב השערה ולאצטרופי ב' לפרסומי מילתא, ולא היו גרים אלא ישראלים מאב ומאם, ואע"פ שבתוספת פ' מצות חליצה אמר ר"א עדות שחלצה ביחיד לא סמכינן עליה. וצריך שיהא הסנדל או המנעל תפור בעור ואמר רבה אם יבא אליהו ויאמר חולצין במנעל שומעין לו ורב יוסף אמר אין חולצין במנעל שומעין לו, ואיכא בנייהו מנעל לכתחלה, אין חולצין בסנדל אין שומעין לו שכבר נהגו העם בסנדל. ירושלמי זאת אומרת מנהג מבטל הלכה, ומנעל לכתחלה מאי מעמא לא גזירה משום מנעל המרופף, פירוש בלוי וקרוע וכרתנן בשבת לא תצא אשה במנעל המרופף ולא תחלוץ בו ואם חלצה חליצתה כשרה, ואע"ג דסנדל בעי לכתחלה היינו היכא דשכיח אבל השתא דלא שכיח נהגו במנעל, כדאמר בירוש' בפרק מצות חליצה א"ר יוסי מעשה שהלכתי לנציבין וראיתי שם זקן אחד וכו' במה הוא חולץ במנעל או בסנדל אל רבי וכי יש סנדל במקומנו אלמא היכא דלא שכיח סנדל חולצין לכתחלה במנעל. וצריך ליתנו לחולץ שיהא שלו שנאמר וחלצה נעלו, ושל ימין ולגעליה ברגלו הימין יחף דכתיב מעל רגלו ולא מעל דמעל, ולמקטריה ברצועה ולמהרקיה שפיר, ואם הרצועות לבנות והמנעל שחור שפיר דמי דאמר במסכת יו"ט מפני שצריך ביצת הגיר להשחירו והיינו דאמרינן בפ' הכונס מאי מעמא סיימת מסאני אוכמי שהיה נועל מנעל שחור ורצועות שחורות והמנהג היה במנעל שחור ורצועות לבנות, וכדמשמע במנהדרין בשעת הגזירה אפילו לשנויי ערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור לעשות הרצועות שחורות, וכתב רב נטרונאי גאון סנדל דירן אע"ג דאית ביה חומרתא כיון דקטיר ביה מתנא כסנדל דשייעי הוא, ומהרקה שפיר כי היכי דתיהוי חליצה

חליצה מעלייתא, כענין הסותרים עוברי דרכים שקושרין אותם ברצועות יפה שלא יפלו מהן בדרכים :

ומנהיגא דאית לבי דינא סנדלא או סנעל דאית ליה עקב ושנצי ודלא תפיר בכיתנא ומקנו ליה לסנדלא שיהא שלו וכדאמרינן בריש מנהרין אלו כלי הדיינים חומרא ורצועה ושיפורא וסנדלא. וצריך שיהא היבם בן שלש עשרה שנה ויום אחד ובודקין אותו זעל פי קרובים אם הביא שתי שערות דאיש כתיב בפרשה. ומקשינן אשה לאיש, והמנעל מן עור בהמה טהורה דילפינן נעל מנעל דתחש דכתיב ואנעלך תחש וקושרו מביב רגלו ברצועה יפה ומחלך בו קמעא, ועומדים מעומד כשאר בעלי דינין. והיבמה שהיא בת י"ב שנה ויום אחד והביאה שתי שערות קוראה בלשון הקדש מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי ולא תפסיק בלא אבה יבמי דמורה רבא בלא אבה יבמי. והיבם קורא בלשון הקדש לא חפצתי לקחתה, ודוחק היבם רגלו בארץ יפה והיבמה מתרת את המנעל וחולצת את המנעל ושולפתו בידה הימנית ושמאל סמייעתו ורוקקת רוק הנראה לדיינין בצאתו מפיה עד נופלו לארץ, וקוראה בלשון הקדש ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל, וכתב רב יהוראי שהיבמה אומרת חלוץ הנעל חלוץ הנעל חלוץ הנעל ג' פעמים וכן כל העומדים שם אומרים אותו ג' פעמים וכדאמר במנחות פרק העומר קופה זו הן ג' פעמים מגל זה הן ג' פעמים. ואין צריך גם חליצה אלא לראיה בעלמא וכדאמר בנימא דחליצתא ובעאת מיננא גימא דחליצתא למהוי בידה לראיה ולכותב כ"מ. ויש אומר שאף במקום כ"ד צריכה גם חליצה לפי שנאסרה בקרוביו, וכותב לה הכי כמותב תלתא כחדא הוינא ואצטריפנא לבי חמשה, ורב יהוראי כתב דלא צריך כמותב תלתא הוינא, ורבינו יעקב אמר דצריך דחיישינן לכ"ד מועין, ויש דברים הרבה דאין מעכבין כדאמר ביבמות בפרק מצות חליצה דקריאה לא מעכבא, כל זה כתב ר"מ"כ בספרו הישר :

ירושלמי פרק מצות חליצה ר' ועירא מחוי לר' אבא בר יצחק כיצד הוא עושה קושרו כדי שיהא יכול להלך בו מאליו, כיצד הוא עושה א"ר חנניא בריה דר' הלל עונבו כדי שתהא יכולה להתירו באחת מידיה, כיצד הוא עושה מתורתו בימין ותופשתו בשמאל ושומטת עקב בימין וגוררתו בימין כדי שתהא חליצה והתרה בימין רב אמר עיקר חליצה התרת הרצועות, (אב"ן) :

לפנינו בהלכות חליצה, הא דהנן בפרק מצות חליצה מן הארכובה ולמטה חליצתה כשרה ומפרש רבינו האי דאיפסקא כרעיה מן הארכובה ולמטה, ויש להקשות מדקאמר אמימר האי מאן דסני אליחתא דכרעיה לא חליץ, ובירושלמי כיני מתניתין בקושר מן הארכובה ולמטה כשרה מן הארכובה ולמעלה פסולה, פירוש אם רצועות הסנדל קשורות מן הארכובה ולמטה והתירה היבמה כשרה וכדקאמר הכין רב אמר עיקר חליצה התרת רצועות שזהו מעל רגלו ומן הארכובה ולמעלה מעל דמעל, ופריך בגמ' רגלים פרט לבעלי קבין דאלמא שוק לא איקרי רגל וכן בחליצה כי בעי מעל רגלו ולא מעל שוק, ושני אי כתב וחליצה נעלו מרגלו כדקאמרת השתא דכתיב מעל רגלו אפילו משוק, אבל מן הארכובה ולמעלה מעל דמעל הוא, אבל אי פסקן כרעיה או אפכן לא חליץ וקיימא מתניתא כאמימר, וכן עיקר :

הלכות סעודה

קנה על הענבים ועל התאנים ועל הרמונים ועל הזיתים ועל שמן זיתים בחושש כגורנו על ידי אנגרון שהשמן עיקר ועל התמרים אפילו חתכן חתיכות דקות מברך בורא פרי העץ, ולאחריו אם אכל מהן כזית מעין שלש. וחותרם על הארץ ועל הפירות בחוצה לארץ, ועל הארץ ועל פירותיה בארץ ישראל, ואם בירך אחריהם ג' ברכות שלימות

שלימות יצא, דבי אמרינן תמרי מיין זייני לאו דוקא תמרי דהא בריש בכל מערבין אמרינן דכל מיני מיין זייני חוץ ממים וממלח, וי"א דתמרי דוקא דסעדי לבא שאם בירך אחריהן ג' ברכות יצא, ואין נראה דאי מסעד סעדי ביין ופת ליברך עלייהו ביין ופת וליברך ג' ברכות ממש לאחריהן כיון ברקבע עליהם כיון דסעדי כפת אלא ודאי לא סעדי אלא מיין זייני כשאר מינין ואין זימון לפירות, וצריכין ליחלק ולברך כל אחד מעין שלש. וכל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה אם שכח מברך אחריהם מעין שלש, ואם ספק לו אם בירך אינו חוזר ומברך דמדרכנן הוא דארץ הפסיק הענין, וכיון שהוא מדרכנן אין צריכין ברכה לאחריהן במקומן :

הכוסם את האורז ואת הרוחן אומר בורא פרי האדמה ולאחריהן בורא נפשות רבות ובקמחם שהכל ולאחריהם בורא נפשות אבל לא יברך המוציא לפניהם ולא לאחריהם אף ברכה מעין שלש, וי"א שבפת דוחן אומרים שהכל ואינו נראה שהוא כפת אורז לברך בורא מיני מזונות ומדרכנן גמליאל אנו רואים דאורז ודוחן שוים לברך אחריהן מעין שלש כן הם שוין נמי לדברי חכמים שחולקין ולברך לפניהן בורא מיני מזונות כי לא נחלקו רבן גמליאל וחכמים אלא לאחריהן אבל לפניהם לא נחלקו ומברך בשניהן בורא מיני מזונות :

ועוד שנינו הביאו לפניו פת אורז ופת דוחן מברך עליו תחלה וסוף כמעשה קדירה ורב ושמואל שדוחין אותה לר' יוחנן בן נורי אין הלכה כמותם וברייתא הלכה היא. שבתחלה מברך בורא מיני מזונות אבל לבסוף ולא כלום שהברייתא רבן גמליאל היא, ואורז ודוחן שוין הן ותנא אורז והוא הדין לדוחן כמו שאנו אומרים לרבנן הוא אורז ודוחן, כך מצאתי :

ירושלמי אם הם עשרה אומרים נברך אלהינו על המזון שאכלנו והן עונין ברוך הוא אלהינו על המזון שאכלנו כדתנן במשנה דעשרה ורבוה שוין הן אחד עשרה ואחד עשרה רבוא אומרים נברך אלהינו, משלשה נחלקין עד עשרה, עשרה אין נחלקין עד שיהיו עשרים, מעשרים ואילך נחלקין ובלבד שלא יהא בחבורה אחת פחות מעשרה, גשים ועבדים וקטנים שאינן יודעין למי מברכין אין מומנין עליהן, אבל גשים מומנות לעצמן ואומרות נברך שאכלנו משלו, ובן עבדים, שכיון שיש בהן דעות הרבה הן כשלשה, אבל אין מומנין אלו עם אלו, וברכת המזון בכל לשון, ושלשה אין נחלקין לברך כל אחד ואחד לעצמו. השנים מומנין לאחד אע"פ שבירך אבל הוא אינו מומן עליהם שהרי בירך ואין זמון למפרע, וכשאמרנו אין נחלקין אפילו יאל כל אחד ואחד בפני עצמו וי"א אפילו ישבו אלו עם אלו ועדיין לא אכלו, ואפילו באו משלש חבורות של שלשה שלשה בני אדם והוא שלא הומינו חבורתן עליהן אין רשאים ליחלק, אבל אם הומינו חבורתם עליהם כגון שהיה בשוק וקראו לו וענה או שהיה בכל חבורה ג' חוץ מכל אחד ואחד מאלו פרה וימון מינייהו ורשאים ליחלק, (כל הברכות אחר חתימתן, ואין אומרים ברכה על הפסקים) :

ירושלמי וכשאומר נברך אינו רשאי לומר נברך למי שאכלנו שנראה כמברך המזון, ואינו אומר מטובו חיינו אלא וכטובו חיינו, ושנים שאכלו מצוה ליחלק כל אחד לעצמו, ותחתין בברכת המזון ואם פתח בברוך ולא חתם בברכת הון יצא מהא דמנמיין דאמר בתר דברך בריך מריה דהאי פיתא ואמר רב יצא ומקשינן והא בעי הזכרת השם ומשני דאמר בריך רחמנא מריה דהאי פיתא אלמא דלא חתם בברוך ויצא, ואע"פ שבוו אין הלכה כרב לפי שהוא משנה סמטבע שמבעו חכמים בברכות מכל מקום מדלא אקשי ליה הא בעי פתיחה וחתומה נמצאו שבפתיחה כלא חתימה סני ועוד דלא הוזכר בגמרא חתימת הון כחתימת ברכת הארץ ובונה ירושלים, ואחד או שנים אין להם לומר נברך אלא מברך כל אחד ואחד לעצמו, ואע"פ שאין בברכת נברך לא הזכרת השם ולא מלכות

מלכות אינו נאמר אלא בשלשה מפני שיש הזכרת השם ומלכות בהון ונברך בהון נסמך והרי הוא כברכת רבים במלכות לכך אין לומר נברך אלא בגי'. ואם הם שנים אחד סופר ואחד בור סופר מברך ובור יוצא, וכשהן ג' גדול שבכולן מברך ואפילו בא בסוף סעודה, וקמן היודע למי מברכין מומנין עליו ואפילו בן מ' ובן עשר רבינו האלפסי ז"ל והארכנו לעיל אחר תפלת השחר בשם רבינו תם, ואין מברכין ברכת המזון אלא א"כ אכל כזית בינוני ונרעינתה, אבל המוציא מברך אפילו בפחות מכזית דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה וראיה לדבר מן הירושלמי וכתבתי לעיל:

ואם שכח אם בירך ברכת המזון אם לאו חוזר ומברך דברכת המזון דאורייתא כדאמרין בבעל קרי מברך לאחריו ואינו מברך לפניו וכדאמר' בספק אמר אמת ויציב וק"ש שחוזר ואומר, וצריך להשמיע לאזניו כשמברך ואם לא השמיע לאזניו יצא, תרש המדבר ואינו שומע אינו מוציא את אחרים ידי חובתן לכתחלה ואם בירך להן יצאו, האוכל אורז ודוחן על ידי תערובת דבש או כיוצא בו במל אורז ודוחן לגבי דבר הנערב בו ומברך לפי הדבר שנתערב בו, על פירות העץ שאינן כתובין בפסוק אומר בורא פרי העץ ולאחריהם בורא נפשות, וכן בקפריסין של צלף אומר ב"פ העץ, אע"פ שלענין ערלה אמר בריש כיצד מברכין שאין קפריסין פרי:

הלכות אבל

קנה) **תספורת** כיצד, מת אביו מתה אמו בנו ובתו ואשתו ואחיו ואחותו בין מאביו בין מאמו אסור בתספורת אחד ראשו ואחד זקנו ואחד כל שער שיש בו. קריעה כיצד, מת לו מת עומד וקורע מעומד ומבריל קמי שפה שלו ואם לא הבריל אינו אלא קרע של תפלות ואם קרע מתוך השלל מתוך המלל מתוך הלקט לא יצא, מתוך אחיו אלכסנדר' יצא, ואם השאיל לו חברו חלוקו לילך ולבקר את אביו שהוא חולה והלך ומצאו שמת קורעו ומאחו וכשיבא לביתו מחזיר לו חלוקו ונותן לו דמי קריעת חלוקו, ואם לא הודיעו הרי זה לא יגע בו. חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמת המרף דעתו עליו ואין מקרעין בפניו ומשתקין את הנשים מפניו, ומקרעין לקמן מפני עגמת נפש. אבל לא יניח הינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לירי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות. ועל אלו חייב לקרוע על ה' מתי מצוה ועל שניים שלהן ועל חמיו ועל חמותו ועל חכם או אדם כשר אע"פ שאינו עומד בשעת יציאת נשמה, ועל כל אדם אם עומד בשעת יציאת נשמה קורע ומאחה, ועל אביו ועל אמו ועל רבו שלמדו חכמה ועל נשיא ועל אב ב"ד, או בשעת מיתה או בהסדר, על שמועות הרעות כגון רוב הציבור וכמעשה שהיה שנהרגו עם שאול, ועל ברכת השם ואפילו בכינויו מפי ישראל, ועל ס'ת שנשרף בזרוע שלא היה בידו להציל וכמעשה שהיה ביהויקים מלך יהודה קורע שתי קריעות על הגויל ועל הכתב, ועל ערי יהודה ועל המקדש וירושלים וקורע על המקדש ומוסיף על ירושלים כשפוגע במקדש תחלה ואם יפגע בירושלים תחלה קורע על ירושלים בפני עצמה ועל המקדש בפני עצמו, כל אלו קורעין ולא מאחיין ואינו רשאי להפכו למטה ולאחותו, וכולן רשאין לשוללן למוללן ללקמן ולעשותן כמין סולמות אבל לא לאחותן איחוי אלכסנדר' ואפילו מוכר אותן לאחר אין הלוקח רשאי לאחותו לפיכך צריך המוכר להודיעו ללוקח, ובכולן שולל לאלתר שהרי אמרו חכם שמת כיון שהחזיר פניו מאחורי המטה שולל, חוץ מאביו ואמו, ואם מת לו מת ביום טוב שני ואפילו ביום שני של ראש השנה חייב לקרוע שהקריעה מן התורה דוחה יו"ט שני שהוא מדברי סופרים, יש קורעין ולא חולצין קורעין וחולצין חולצין ולא קורעין, על אביו ועל אמו ועל נשיא קורעין וחולצין, על חמשה מתי מצוה ועל אב ב"ד ועל חכם רצו חולצין עליהן, על חמשה מתי מצוה וחכם חולץ מימין ועל אב ב"ד משמאל. וכן על שמועה רחוקה קורע שסצינו קריעה בלא שבעה כשמואל

כשמואל על רב וכו' יוחנן על ר' חגיגא שקריעה שהיא מן התורה הלכה כדברי המחמיר, ואם שמועה שעת חמום הוא קורע ואינו חולץ, חלוק שאינו שלו ולא הודיעו שהלך לבקר אביו ואמו שהוא חולה חולץ ואינו קורע, שלישי שבאביו ושכאמו שבבנו ושכבתו שבאחיו ושכאחותו וקרובי אשתו חוץ מחמיו ומחמותו אם אינם כשרים ואינו עומד בשעת יציאת נשמה, וכן בשבעה מתי מצוה המאבדין את עצמן לדעת לא קורעין ולא חולצין. מה בין אביו ואמו לחמשה מתי מצוה, על אביו ועל אמו מגלה את לבו ואפילו לבוש עשרה חלוקין קורע את כולו חוץ מאפרקסותו, וצריך להבדיל קמי שפה שלו, וקורע ביד ולא בכלי, וחולץ את כתיפו, ואין לדחות את מפתחו אלא בערב שבת וערב יום טוב אם גשמים זולפין על מפתחו, ואם אין לו חלוק ונודמן לו חלוק אפילו לאחר שבעה קורע, ואם בא להחליף תוך ו' קורע חוץ משבת, ושולל ביום שלשים, ואשה שוללת לאלתר מפני כבודה, ובין איש או אשה אינו מאחה לעולם, וכל שלשים יום ממעט בעסקו, ומגדל פרע עד שינערו בו חביריו ואפילו חל רגל באמצע כמו שאמר בירושלמי דבר התלוי בו' ושלשים רגל מפסיקו ברם הבא עד שישלח פרע או עד שינערו בו חביריו, ואינו נכנס לבית המשתה עד י"ב חדש, ואחר המוצא אותו תוך י"ב חדש מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו ולאחר י"ב חדש מדבר עמו תנחומין מן הצד. ועל חמשה מתי מצוה קורע טפח, ואינו צריך לקרוע אלא חלוק העליון, ואינו צריך להבדיל קמי השפה שלו, ואם רצה קורע בכלי, ואינו חולץ כתיפו, ומתחה מפתו הרי זה משובח, ואם אין לו חלוק לקרוע ונודמן לו חלוק בתוך ו' קורע לאחר ו' אינו קורע, ואם בא להחליף אחר ו' אינו קורע, ושולל בתוך ו' כאבא שאול, ומאחה בתוך שלשים יום לדברי הכל, והאשה שוללת לאלתר, ואם רצה אינו ממעט בעסקו, ומספר ביום ל', ונכנס לבית המשתה ביום ל'. אבל ג' ימים הראשונים אמור בשאלת שלום כלל ואפילו שאלו אחרים בשלומו ואינם יודעים שהוא אבל מודיע להם שהוא אבל ואינו משיב להם שלום, משלשה ועד ו' משיב להם אם שאלו בשלומו אבל הוא אינו שואל בשלומם אע"פ שהן שרויים בשלום, מו' ואילך שואל הוא בשלום אחרים שהם שרויים בשלום ומשיב להם שלום למי שאין יודעים שהוא אבל ושאלו בשלומו, וזאת הודיעין שהוא אבל כל שלשים יום מדברים עמו תנחומין אבל לאחר ל' מדברים עמו מן הצד. מה בין חמיו וחמותו לשאר קרובי אשתו, על חמיו ועל חמותו קורע ומתאבל בפני אשתו לכבוד אשתו על שאר קרובי אשתו אינו קורע ואינו מתאבל אפילו בפניה. אמרו לו מת אביו וקרע. ואחר כך נמצא בנו בתוך כדי דיבור יצא ידי קריעה אחר כדי דיבור לא יצא ידי קריעה, מי שיש לו חולח בתוך ביתו ונתעלף וכמדומה שמת וקרע ואח"כ מת לאחר כדי דיבור לא יצא ידי קריעה תוך כדי דיבור יצא ידי קריעה, אמרו לו מת אביו וקרע ואחר כך אמרו לו מת בנו קורע קרע אחר לפי שאין מוסיפין על קרע של אביו ואמו, מת אביו מתה אמו מת אחיו מתה אחותו קורע על אביו ועל אמו קרע אחד ועל אחיו ועל אחותו קרע אחר לפי שאין מוסיפין על קרע של אביו ואמו, ואחרון מתאחה ראשון אין מתאחה. תנו רבנן תחלת קריעה טפח ותוספת שלש אצבעות דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר כו' ותוספת כל שהוא, אמר עולא הלכה כר' מאיר בקריעה וכו' יהודה בתוספת וכן הלכה. עד היכן קורע ומוסיף אם מת לו מת זה אחר זה עד מיבורו הגיע לשיבורו מרחיק שלש אצבעות וקורע מלמעלה בצד מה שקרע לאחר, נתמלא מלפניו מחזירו לאחוריו נתמלא מלמעלה בשפה הופכו מלמטה, והקורע מלמטה ומן הצדדין לא יצא ידי חובתו אלא שכהן גדול פורם מלמטה מת לו מת אחר בתוך ו' קורע במקום אחר לאחר ו' מוסיף על אותו קרע:

בני שמתו מוטל עליו לקברו אוכל בבית אחר, אין לו בית אחר אוכל בבית חבירו, אין לו בית לחבירו עושה לו מחיצה עשרה ואוכל, אין לו לעשות מחיצה יחזיר פניו ממנו זיאת, ואינו מיסב ואוכל ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין ואינו מברך ואינו מזמן ואין מברכין

מברכין עליו ואין מזמנין עליו ואם בירך אין עונין אחריו אמן ואחרים שברכו אינו עונה אחריהן, ופטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה, ובשבת מיסב ואוכל בשר ושותה יין ומברך ומוזמן ומברכין עליו ומזמנין עליו ועונה אמן ועונין אחריו אמן, וחייב בק"ש ותפלה (ותפילין) ובכל מצות האמורות בתורה. כל שלשים יום תינוק יוצא בחיק ונקבר באשה אחת ובשני אנשים אבל לא באיש אחד ובשתי נשים, ואין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים, בן שלשים יוצא ברלוסקמא הנמלת באגפים ועומדים עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים, בן י"ב חדש יוצא במטה ואם הוא ניכר לרבים רבים מתעסקים בו, בני עניים מספדין אותן כשהן בני חמש שנים, ובני עשירים כשהן בני שש, ובני זקנים כבני עניים, שכר של הספד מי שמרים קולו בבכי ובמספד, ואין אדם רשאי לומר לא הספרוני במיתתי מפני שהספד כבודו של חי הוא, ואין מניחין את המטה ברחוב העיר במועד מפני שמרגלת את ההספד ולא מטה של נשים לעולם מפני הכבוד, ואם תלמיד חכם שמת מספידים אותו במועד ואין צריך לומר בחנוכה ופורים:

נשים במועד מענות, שעונות כולם כאחת, אבל לא מטפחות, בראשי חרשים בחנוכה ופורים מענות ומטפחות, בזה ובוזה אבל לא מקוננות, שתקונן האחת וחברותיה עונות אחריה, נקבר המת לא מענות ולא מטפחות, ושלוש:

כל המרבה כלים על המת הרי הוא עובר משום בל תשחית ומנוולו ומרבה עליו את הרמה, מותר המתים למתים מותר המת ליורשיו:

כל המלין את המת עובר בלא תעשה, הלינו לכבודו להביא לו נר ותכריכין וארון אינו עובר עליו, מאימתי כופין את המטות משיסתם הגולל, נסתם הגולל כופה מטתו, ואם אינן הולכין אחרי המטה משיצא המת משער העיר, והכל הולך אחר גרול המשפחה הלך שם גרול המשפחה משיסתם הגולל, הרוגי מלכות מאימתי מונין להם משנתיאשו מלשאול אבל לא מלגנוב, כיוצא בו מי שנפל בים מי שנמבע בנהר מי שאכלתהו חיה דעה מונין לו משנתיאשו לבקש, מצאוהו איברים איברים אין מונין לו עד שימצאו ראשו ורובו. וחולץ סנדלו ומעמף ראשו עד שבעה, ת"ד אבל כל ז' הימים חייב בכסוי הראש וכפיית המטה, ואין מברין אותו אלא על מטות כפויות, דת"ר ההולך לבית האבל אם לבו נס בו יברוהו על מטות כפויות ואם לאו יברוהו על מטות זקופות, רבא אתרעו ביה מילתא עאל לגביה אבא בר מרתא דהוא אבא בר מניומי רבא זקף אבא בר מרתא כפה אמר כמה לית ביה דעתא להאי צורבא מרבנן. כפיית המטה כיצד כשכופה מטתו לא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל מטות שיש לו בתוך ביתו כופה ואפילו יש לו עשר מטות בעשרה מקומות כופה את כולן ואפילו ה' אחים ומת אחד מהן כולן כופין, ואם היתה מטה המיוחדת לכלים אין צריך לכפותה אלא זוקפה, דרגש שהוא מטה של עור מתיר את קרביטיו והוא נופל מאליו, מטה שנקליטיה יוצאין זוקפה ודיו, היה ישן על גבי מטה ועל גבי כסא ועל גבי ספסל או על גבי אודייני גדולה או שישן על גבי קרקע לא יצא י"ח שלא קיים כפיית המטה, ירושלמי ולכך הוא כופה שמתוך שהוא ישן על מטה כפויה הוא נעור בלילה וזוכר שהוא אבל, הדר בפונדק אין מחייבין אותו לכפות מטתו שלא יאמרו חרשי הוא, פירוש מבשף הוא, אימתי זוקפין את המטות בערב שבת מן המנחה ולמעלה אע"פ כן אינו יושב עליה עד שתחשך, ולמוציא שבת אע"פ שאין לו לישב אלא יום אחד חוזר וכופה. כפיית המטה פעמים ששה פעמים חמשה פעמים אינו כופה כלל, ערב שבת ששה, ע"ש עם דמרומי חמה ה', יום טוב לאחר שבת אינו כופה כלל שהרי אמרנו אפי' יום אחד ואפילו שעה אחת לפני הרגל במלה ממנו גזירת ז', ואע"פ שיש לומר כיון שלא קיים כפיית המטה כלל צריך לכפותה, כיון שאמרה המשנה הקובר את מתו ג' ימים

ימים קודם לרגל במל ממנו נזירת ז' אין אנו קפדין בכפיית המטה שאע"פ שלא כפאה במלה ממנו נזירת ז':

חליצת הסנדל כיצד כשהוא יוצא לדרך נועל כשהוא נכנס לעיר חולץ, עטיפת הראש כיצד מעמף את ראשו כעטיפת ישמעאלים עד פאת וקנו כדרכיב ועל שפם יעמה ומתרגם כאבילא יתעמף, ואם היה מעמף את פיו כפשומו של מקרא יאמרו חושש הוא בפיו ואינו אבל: **אבל** כל שבעה אסור במלאכה וברחיצה ובסיכה ובעולת הסנדל ובתשמיש המטה ולקרות בתורה:

מלאכה כיצד שכיר יום אף בעיר אחרת לא יעשה, וכן אם היתה מלאכת אחרים בידו בין קבולת בין אינה קבולת לא יעשה, היתה מלאכתו ביד אחרים בכיהו לא יעשו בבית אחר יעשו, דברים שעושין לאבל בימי אבלו כגון זיתיו להפך וכרו לגוף ופשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן הזורה ומרביצין לו שדהו משתגיע עונת המים שלו, האריסין והחכירין והקבלנין לשרה שלו הרי אלו יעשו, החמריין והגמליין והספנין בספינה שלו הרי אלו לא יעשו, ואם היו מושכרים או מוחכרין אצל אחרים קודם אבלם הרי אלו יעשו, שני אחים או שני שוהפים מבחים או חנונים שאירע לאחד מהן דבר אבל הרי אלו נועלין הנותם. מקבלי קבולת ממלאכת האבל בתוך התחום אסור אפילו בשבתות וימים טובים שאע"פ שאמרו אין אבלות במועד דברים שבצינעא נוהג, ומלאכה שהיא אסורה בשבת ויום טוב כדברים שבצינעא הוא, לכך אין אבל רשאי לעשות בהן מלאכתו על ידי אחרים, ואם המלאכה חוץ לתחום מותר בשבתות וי"ט שהרי אין ישראל רשאי לילך שם שיהשודר את האבל שעושה מלאכתו ע"י אחרים בימי אבלו, והוא שאין עיר ישראל סמוכה לשם אבל אם עיר ישראל סמוכה לשם או בחול המועד שמותר לילך חוץ לתחום אסור מפני שהרואים מלאכתו ביד אחרים אינן יודעין שבקבולת היא ופועלים בשלהן הן מורחין ולפיכך אסור. והאבל עצמו אינו רשאי לעשות מלאכה ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה כר"א בשלשה ימים הראשונים אבל מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו, והאשה מוזה בפלך בתוך ביתה, ובלילה צינעא היא ומותר בעשיית מלאכה שהרי אמרינן בתענית כשאמרו אסור בעשיית מלאכה לא אמרו אלא ביום אבל בלילה מותר, וכן אהה מוצא במנורה ובאבל:

רחיצה כיצד אסור לרחוץ כל גופו בין בחמין בין בצונן כל ז' ופניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר, ואם תכפוהו אבליו רוחץ בצונן כל ז' כריב"ח ואם הכביד שערו מיקל בתער אבל לא במספרים, ומכבם כסותו במים ולא בנתר ובחול, והבא ממדינת הים והיוצא מבית השביה וכל אלו שבמשנה אם תכפוהו אבליו סמוך לכיאתו מיקל אפילו במספרים ומכבם כסותו ואפילו בנתר ובחול. יום ראשון של קבורה שהוא מן התורה אסור לרחוץ ואפילו הוא איסטנים ובלילה מותר לרחוץ אם הוא איסטנים הרבה כרבן גמליאל שרחץ בלילה הראשון שמתה אשתו מפני שאיסטנים היה, ואנינות לילה דרבנן דאינו אסור מן התורה אלא יום קבורה אבל לילה האחרת מותר:

כיבה כיצד אסור לסוך אפילו כל שהוא ואם להעביר את הזוהמא מותר:
תשמיש המטה כיצד אבל אסור לשמש ממתו בימי אבלו ומעשה באחד ששימש ממתו בימי אבלו ושמתו חוזרים את גוייתו:

לקרות בתורה כיצד אסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות כמשנה במדרש ובהלכות ובאגדות, ואם היו רבים צריכים לו לוחש לאחד והאחד להתורגמן והמתורגמן לרבים, אבל קורא באיוב ובדברים רעים שבירמיהו ובהלכות אבל כמו שאמרו חכמים כ"ב באב בסוף מסכת תענית:

על אלו מתאבל כל ז' על אביו ועל אמו ועל בנו ובתו ואשתו ועל אחיו ואחותו בין מאביו בלבד בין מאמו בלבד, ועל שניים שלהם מתאבל בפניהם דכל שמתאבל עליו כגון

אלו

[המנהיג] יב 12

אלו הן מתאבל עמהם. בין שמתו כל אלו אצלו בין ששמע מהן שמועה עד יום ל' למיתתן ויום שלשים עצמו בכלל דהוי שמועה קרובה. וכשמתאבל על בנו ובתו והוא שמתו לאחר שלשים יום שנולדו אבל אם מתו בתוך שלשים יום אין מתאבל עליהן אלא א"כ יודע שכלו לו חדשיו כר"ג דאמר כל ששהה ל' יום בארם אינו נפל, ולענין הקריעה דלא קי"ל כדברי המיקל נראה שקורע אף אם מת בתוך ל' יום, ועל רבו שלמדו חכמה ועל שמועה רחוקה שהיה לאחר ל' יום אפילו מאביו ומאמו קורע ומעמף ראשו וחולץ סנדלו שעה אחת ונשלם האבלות שמקצת היום ככולו, מדברי ר' יוחנן אנו רואין שיש לו להתאבל על רבו יום אחד שהרי לא נחלקו ר' אמי ור' חייא אלא לשבעה ולשלשים אבל ביום ראשון לא נחלקו שצריך להתאבל על רבו בלי ספק כדי שמועה רחוקה לקרוע ולעמף ראשו ולחלוץ סנדלו :

אבל יום ראשון אסור להניח תפילין משם ואילך מניח וכיון שמניח שוב אינו חולץ, מכאן יש לי ראייה שמותר להניח תפילין בתשעה באב שהיא אבלות ישנה דלא חמיר משני ואילך דאבל שהוא אבלות חדשה, (אב"ן) :

אבל יום ראשון אסור לאכול משלו, [כל ג'] ימים הראשונים אינו הולך לבית האבל מכאן ואילך הולך ואינו יושב במקום המנחמים אלא במקום המתנחמים :

אבל שבא ממקום קרוב שהוא מהלך יום אחד אפילו בא ביום ה' אם ימצא מנחמים אצלו שלא נשלם האבלות עדיין מונה עסקו, ואם לא ימצא מנחמים אצלו ביום ה' נשלם האבלות שמקצת היום ככולו והרי הוא כמי שבא ביום השביעי בלילה ומונה לעצמו, ואפילו ביום הראשון אינו מונה עמחן אלא אם כן מצא גדול הבית בבית, ואם לא מצא גדול הבית בביתו שהלך אותו גדול הבית לפי שעה לבית הקברות הרי הוא כמו שמצאו בבית ומונה עמחם אותו אבל הבא עכשיו ואינו צריך להתאבל שבעה, ואם אותו הבא עכשיו הוא גדול המשפחה או גדול הבית אפי' בא בתוך שלשה ימים של אבל מונה לעצמו שהרי קבענו כר' שמעון ולא ראינו חילוק לר' שמעון בין בתוך שלשה ימים ולאחר שלשה : כל המתקשה על מתו יותר מדאי על סת אחר הוא בוכה שנאמר אל תככו למת ואל תנודו לו אל תככו יותר מדאי ואל תנודו יותר מכשיעור. הא כיצד שלשה לבכי שבעה להספד שלשים לגיהוץ ולתספורת, מכאן ואילך אמר הקב"ה אי אתם מרחמין עליו יותר ממני :

גיהוץ כיצד כל שלשים יום אסור לגהץ כלים חדשים לבנים אבל לבנים ישנים או חדשים אדומים מותר :

תספורת כיצד כל ל' יום אסור בתספורת אחד ראשו ואחד זקנו ואחד כל שער שיש בו, וכשם שאמרו אסור לגלח בימי אבלו כך אסור ליטול צפרנים בימי אבלו כר"א במספרים אבל בשיניו מותר אף בתוך שבעה, ישב לגלח ואמרו לו סת בנו גומר אחד המגלח ואחד המתגלח. אבל כיון שעמדו מנחמין מאצלו ביום השביעי מותר ברחיצה ובל מילי, שמקצת היום ככולו :

אבל שבעה ימים הראשונים אינו יוצא מפתח ביתו ז' ימים שניים יוצא ואינו יושב במקומו שלישיים יושב במקומו ואינו מדבר רביעיים הרי הוא ככל אדם, כל שלשים יום לנשואין, מתה אשתו אסור לישא אחרת עד שיעברו עליו ג' רגלים ואם אין לו זכר ונקבה מותר לישא לאלתר מפני ביטול פריה ורביה, הניחה לו בנים קמנים מותר לישא לאלתר מפני פרנסתו (א"ר יוס) ומעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו ואמר לאחותה צאי ופרנסי את בני אחותיך ולא בא עליה אלא לזמן מרובה וכמה אמר רב פפא לאחר ל' יום, ואלמנה מן האירוסין מותרת להנשא לאחר ל' יום ואע"פ שאין האשה חייבת בפריה ורביה והאיש חייב אע"פ הצריכו חכמים לאיש לעכב מלישא עד שלש רגלים מפני ששלש רגלים אמורים לנדר לענין בל תאחר ובעבור נדרים אשתו של אדם מתה לכך הצריכוהו לעכב

ג' הגלים כרי שיתן אל לבו שבעון נדרים אשתו מטה ולא יהא רגיל בנדרים, שבת שבתוך שבעה אסור בתשמיש המטה וברחיצת ידים ורגלים בחמין שהוא דבר שבצינעא אבל פריעת הראש רשות שאם יצא פורס סודר על ראשו, וחורת קרע לאחוריו ווקיפת המטה חובה כמו שאמר בכרייתא מאימתי ווקפין את המטות בע"ש מן המנחה ולמטלה: **הקובר** את מתו אפי' יום אחד ואפי' שעה אחת קודם הרגל במלה ממנו גזירה שבעה, ואסור ברחיצה עד הערב שיכנס הרגל, ואם במלה ממנו גזירת ז' ואפילו יום ששי ערב הרגל דעד שיכנס הרגל הרגל היום בחוקתו ולא נדחה ממה שהוא עד שיכנס הרגל שהוא דוחה אותן ועושה אותן ז', ו' במלה ממנו גזירת ל' מפני שמקצת היום שביעי ככולו ויום שביעי עולה לו לשביעי ולשמיני והרי הוא כח' ימים קודם הרגל ומותר לגלח קודם הרגל, ואפילו לא גלח קודם הרגל מותר לגלח אחר הרגל, וכן יום אחד לפני עצרת ולפני ר"ה ולפני יו"ב הרי הוא כשבעה כרבן גמליאל דאמר ראש השנה ויום הכפורים כרגלים דיום אחד לפני ראש השנה ור"ה הרי כאן י"ד יום לר"ג ותשעה ימים עד יום הכפורים הרי כשיבא יום הכפורים במלה ממנו גזירת שלשים שהרי נאסר שמונה ימים בגיהוץ ובתספורת מפני האבל והרי הוא כשמונה ימים קודם הרגל, וכן יום אחד לפני יום הכפורים ויום הכפורים וארבעה ימים בגיהוץ ובתספורת מפני האבל, אבל יום אחד לפני סוכות וסוכות אין אומרים שיבטלו ממנו גזירת ל' ליום שמיני שהרי לא נהג איסור גיהוץ ותספורת כלל מפני האבל אלא מפני המועד, ועל זה אני אומר יום אחד לפני החג וחג ושמיני של חג הרי כאן כ"א יום וצריך לעשות עוד מ' ימים אחר הרגל להשלים שלשים יום, ואם נקבר ברגל מונה שבעה אחר הרגל זמתחיל למנות מיום טוב ב' אע"פ שאין נהג בו אבלות כיון שנוהג בו אבלות של צינעא ואינו יום טוב אלא מדרבנן הרי הוא כשבת ועולה לו למנין שבעה שהרי א"ר יוחנן אע"פ שאמר אין אבלות במועד אבל דבר שבצינעא נהג, ואותן ששה ימים שנוהג אחר הרגל מלאכתו נעשית על ידי אחרים, ועבדיו ושפחותיו עושין בצינעא בתוך ביתו, ואין רבים מתעסקים בו אחר הרגל שכבר נתעסקו בו ברגל ורגל עולה למנין ל'. ואם באה לו שמועה קרובה בשבת ולמוציא שבת נעשית רחוקה הרי הוא כמי ששמע אחר השבת ואינו נהג אלא יום אחד מפני שהוא סוף ל' ואינו נהג בו אבלות והרי הוא כמי ששמע אחר השבת, אבל אם בתוך שלשים שמע שמועה בשבת וחל רגל לאחר השבת במלה ממנו גזירת שבעה מפני שנהג בו אבלות של צינעא כמו שאמר בירושלמי שאם באת לו שמועה קרובה בשבת ומתחיל אבלות בשבת וכיון שמתחיל אבלות בשבת אם חל רגל אחר השבת במלה ממנו גזירת שבעה, וכן אם שמע שמועה קרובה ברגל [אף] שמת בעשרים ותשעה ימים לפני הרגל הרי היא כמי ששמע אחר הרגל ואינו נהג אלא יום אחד, ולהכי קרינן שמועה קרובה אע"פ שהוא כ"ט יום לפני הרגל משום דלא אמרינן שמונה כשלשים אלא לקובר את מתו דוקא שידע והתחיל להתאבל אבל כששמע ברגל שנקבר שבעה ימים או שמונה ימים לפני הרגל אין אנו אומרים כן שמבטל ממנו גזירת שלשים ומהיה שמועה רחוקה שהרי אמרה המשנה הקובר את מתו ולא אמרה מי שנקבר לו מת אלמא כשלא שמע קודם הרגל אין יום אחד כשבעה ולא שבעה או שמונה כשלשים אבל הרגלים עצמן לעולם הן כשבעה שהרי משום קדושת הרגל הוא ואין בהן חילוק בין שמע בין לא שמע:

תניא כאבל רבתי המחותר והמסורס והנפלים בן ח' חי וכן תשעה מת אין מתעסקין בהן לכל דבר, המאבד עצמו לדעת אין מתעסקין עמו לכל דבר אין קורעין עליו ואין חולצין עליו ואין מספידין עליו, אבל עומדין עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים מפני שהוא כבוד לחיים הרבים המתעסקים בו, ואי זהו המאבד עצמו לדעת לא שעלה לראש הגג ונפל וסת אלא שאמר היני עולה לגג וראוהו שעלה על ראש הגג ונפל וסת זה הוא בחוקת שאיבד עצמו לדעת, אבל אם ראו אותו חנוק ותלוי באילן ומושלך על גבי סייפו הרי זה בחוקת

בחוקת שלא אבד עצמו לדעת ואין מונעין ממנו דבר ; הרוני בית דין וכל הפורשין מדרכי ציבור אין מתעסקין עמהן לכל דבר , אחיהם וקרוביהן לובשין לבנים ואוכלין ושותין ושמחין על שאבד שונאו של מקום ועליו הכתוב אומר הלא משנאיך ה' אשנא ובתקומיך אתקומם , הרוני מלכות אין מונעין מהן כל דבר . מי שהיה בעלה צלוב עמה בעיר אשתו צלובה עמו בעיר אמו ואביו צלובין עמו בעיר לא ישרה באותה העיר אלא אם כן דיתה עיר גדולה כאנמוכיאל ולא ישרה אלא בצד אחר , עד מתי אסור עד שיכלה הנבשר שלו שאין הצורה נכרת בצמזמות :

אבל מיסב בראש שנאמר אבחר דרכם ואשב ראש וגו' כאשר אבלים ינחם , אבל לעתיד לבא מהו אומר בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כי ה' דבר , וכתוב והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמתים מינונם , ישאו הרים שלום לעם ונגבעות בצדקה :

שער המקוה

(קנו) **תשובתי** אשר השבתי על המקוה אשר נעשה בבית קרובי החכם הנשיא רבי יהודה ישמרהו צורו בן ה"ר יעקב ב"ר אנטולי דודי נ"ע , על המקוה אשר נעשה מעופרת בוד' דפנות ושולים , ודעת אחי ר' יצחק ב"ר סתתיה מההוא דבור ספינה אלכסנדרית המחזיק ארבעים סאה בלח שהם כוריים כיבש מהגורה , ואם כן אינו מקבל טומאה ואין בו תורת כלי וטיבלים בתוכו . לא יפה דנת ולא יפה טהרת אותן דחתם מעמא דלגבי טומאה דומיא דשק בעינן דהוא מיטלטל מלא וריקן וליכא אבל גבי מקוה טהרת קרקע בעינן ואין טבילה בכלים , הדע דאמרינן בפסחים פ' קמא הא דאמרת בקרקע טהורים לא שנו אלא מים דחוו להטביל בהן מחמין וצינורות וברביעית דהוא מקוה טהרה לכלים מן התורה כארבעים סאה לאדם , אבל בכלים טמאים , ובמקוואות פ' רביעי תנן השוקת שבסלע אין מטלאין בה ואין מקרשין בה והמעם דכלי בעינן גבי חמאת וליכא , ואינה פוסלת את המקוה דרקע היא ואינה כלי , היתה כלי וחברה בסיד מטלאין בה זכו' ופוסלת את המקוה דאע"פ שחברה כלי הוא , נקבה מלמטה או מן הצד ואינה יכולה לקבל מים כל שהוא כשרה דאינה כלי עוד וכמה יהיה בנקב כשפופרת הנוד , שתי אצבעות חוזרות למקומן , הרי לך שלא יכול למצוא בה צד היתר אלא כשנקבה ונתבטלה סתורת כלי ואפי' מחזקת ארבעים סאה . ועוד תנן שם בריש הפרק ומייתנין לה כפרק יציאות השבת המניח כלים תחת הצינור וכו' ואפילו כלי גללים וכלי אבנים וכלי אדמה פוסלין את המקוה , ואע"פ שאין אלו מקבלין טומאה כדתנן במסכת פרה וברישי יומא , ומיירי בצינור שחקקו ולבסוף קבעו שהיה תורת כלי עליו בתלוש , ותנן נמי שם המניח טבלא תחת הצינור אם יש בה לבובזין כו' והחומט בצינור כו' :

הלכות תפילין

(קנו) **את** ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד וגו' וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך , בארבע מקומות בתורה צונו יוצרנו לתת אות מלכותו ומצותיו עלינו . בבא אל פרעה בפרשת קדש לי והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך , ובפרשת והיה כי יביאך והיה לאות על ירכה ולטומפת בין עיניך , ובואתחנן בפרשת שמע וקשרתם לאות על ירך והיו למטפת בין עיניך , ובוהיה עקב בפרשת והיה אם שמעו וקשרתם אותם לאות על ירכם והיו לטומפת בין עיניכם , הרי בתפילין שמונה מצות עשה וע"כ הנהיגו אותנו חכמי התלמוד לכתוב אלו הפרשיות בתפילה של יד ושל ראש להיות אות מצותיו ויראהו עלינו לקיים מה שנאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם , על ירך כנגד הלב ועל הראש בבין העינים :

למדנו

למדנו הפרשיות להפלה של ראש ושל יד, צא ולמד באיזה יד, דת'ר במנחות פרק הקומץ רבה (דף ל"ו) והיה לאות על ידכה זו שמאל אתה אומר שמאל או אינו אלא ימין ת'ל אף ידי יסדה ארץ וימיני מפחה שמים, ואומר ידה ליתר השלחנה וימינה וכו', ר' נתן אומר אינו צריך הרי הוא אומר וקשרהם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין וכיון דקשירה בימין הנחה בשמאל הויא, ועוד הניא על ידכה זו יד כהה והיא שמאלית, והניא אין לו זרוע פתור מן התפילין אחרים אומרים על ידכה לרבות את הגידים והלכה כרבנן, ותניא אימר מניח תפילין בימינו שהיא שמאלו והניא מניח תפילין בשמאלו שהוא שמאלו של כל אדם אמר אביו כי הניא הויא בשולש בשתי ידיו :

למדנו באי זו יד צא ולמד באיזה מקום ביד, דתנא דבי מנשה על ירך זו קיבורת למושיל בלעז, כדאיתא בע"פ פ"ק (דף י"ז) אייתי ליה קיבורי אמרו ליה די דשתיא והי דערבא, ומנא לן דירך זו קיבורת דת'ר על ירך זו גובה של יד, אתה אומר זו גובה של יד או אינו על אלא ירך ממש אמרה תורה הנח תפילין ביד והנח תפילין בראש מה להלן בגובה של ראש אף כאן בגובה של יד ר' אליעזר אומר א"צ הרי הוא אומר והיה לך לאות על ירך לך לאות ולא לאחרים לאות ר' יצחק אומר א"צ הרי הוא אומר ושמתם את דברי אלה על לבבכם שתהא שימה כנגד הלב וזהו קיבורת, ומנא לן דגובה של יד היינו גובה הבשר שבורע למעלה מן האציל שהוא המרפק הנקרא קובד"ו, דאמרין בפרק התכלת חביבין ישראל שסיבבן הקב"ה כמצות, תפילין בראשיהם ובזרועותיהם, ציצית בבגדיהם, ומזוזה בפתחיהם, חרוע הוא האבר שאצל הכהן כדתנן בריש מסכת אהלות במנין רמ"ח איברים של אדם, ל' בפיסת היד, ו' בכל אצבע, שתים בקנה, שנים במרפק, א' בורוע, [וארבועה] בכתף, ועוד דאמרין בערכין פרק האומר משקלי עלי דאורייתא קיבורת כולה איקרי יד בנדרים הלך אחר לשון בני אדם דכתיב לבטא בשפתים, מדאמרין קיבורת כולה נמצא שהקיבורת הויא למעלה מהנדרים דלנדרים הויא יד עד המרפק דהיינו קובד"ו בלעז ולא יותר, דתנן האומר משקל ידי עלי ר' יהודה אומר ממלא חבית מים ומכניס ידו עד המרפק וכו' נמצא שהמרפק הוא בין הקנה לזרוע, ותניא נמי הכי לעיל שתהא שימה כנגד הלב, נמצאנו למדין דתפלת היד בגובה הבשר שבורוע, ואמרי' בזבחים פרק שני לא יחגרו בזיע אמר אביו אין חוגרין במקום שמועין ותניא אין חוגרין למטה ממתניהם ולא למעלה מאציליהם אלא כנגד אצילי יריהם, ואציל ומרפק אחד הם כדאמרי' בערכין שם דמרפק דמתני' קרי ליה אציל בברייתא, ובירמיה שים נא בלויי הסחבות תחת אצילי ירך ומתרגמינן תחות מרפיקי ירך, ולא כמו שפירש רש"י ז"ל דמרפק הוא שחי והוא אציל, שהרי השחי מקום זיעה, ועוד אין דרך בני אדם לחגור שם, ולא תימא שאין דרך למשוך אדם סבור עמוק כי אם בחבלים תחת השחי, אינו רוצה לומר שיהיו החבלים ממש במרפקו אלא כנגד מרפקו חוגרין גוף הנמשך בהן להעלותו, ועוד בשבת ב' המצניע המוציא בפיו ובמרפקו ולא הני ובשחיו, ובסנהדרין גבי אוב וידעוני זה המדבר משחיו, וביומא יורד לאמת בית השחי ולא תני בהו מרפק (כפר"ת והב מהור) :

למדנו מקום היד, צא ולמד מקום העינים, דתניא בהקומץ אמרה תורה הנח תפילין בגובה של ראש מנלן, דתנו רבנן בין עיניך זו גובה של ראש או אינו אלא בין עיניך ממש נאמר כאן בין עיניך ונאמר להלן בין עיניכם למת מה להלן מקום שעושה קרחה אף כאן מקום שעושה קרחה וזהו גובה שבראש, ר' יהודה אומר אינו צריך אמרה תורה הנח תפילין ביד והנח תפילין בראש מה להלן מקום הראוי להטמא בנגע אחד אף כאן מקום הראוי להטמא בנגע אחד לאפוקי בין העינים דאיכא בשר ושער דאיכא שער לבן ואיכא נמי שער צהוב, ותנא דבי מנשה בשר ושער דאיכא אמרי דבי ר' נאי מקום שמוחו של תינוק רופס פירוש שהוא גובה של ראש אלא שמכוון כנגד בין העינים :

למדנו מקום נתינתו ביד ובראש, צא ולמד עשייתן דתנן בפרק הקומץ (דף ל"ט) ארבע פרשיות

פרשיות שבתפילין מעכבות זו את זו ואפילו כתב אחד מעכבן ובגמרא בעי פשימא אמר רב יהודה א"ר לא נצרכה אלא לקיצו של יו"ד כו' כל אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה פסולה, קיצו של יו"ד יתבאר לפנינו בעזרת האל, והגו רבנן למטפת למטפת למוטפות הרי כאן ארבעה דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר אינו צריך מט בכתפי שהים פת באפריקי שהים, קדמאה למטפת בתראה למוטפת קדמאה מוזות בתראה מוזות, כן כתב רבינו האלפסי ז"ל, ורבינו שלמה ז"ל פירש בסנהדרין דשמע והיה כי יביאך למטפת חסד מכל, בוהיה אם שמוע למוטפות מלא בכל, ויש אומרים בשמע והיה אם שמוע למוטפת בוהיה כי למוטפות, ולפי שאין כח בנו להכריע כדברי אחד מהן יזהר אדם בספרים מדוייקים ועל פיהם יכתבם, ומכל מקום טוב לעשותם מלאים כדברי כולם כדאמרינן בפרק הקומץ רבה לא שנו אלא בחסירות וא"ו אבל ביתרות וא"ו לית לן בה, ובמוזות קדמאה כתב רבינו שלמה הצרפתי ז"ל במשנה תורה בפרשת ואתחנן מוזות כתיב שאין צריך אלא אחת, ואעפ"כ נראה לי כפירוש הרב רבינו יצחק האלפסי ז"ל דמוזות יש לכתוב, מדתניא בפרק הקומץ רבה (דף ל"ד) בית שאין לו אלא פצים אחד חייב במוזות דברי ר' מאיר דתניא מוזות שומע אני מיעוט מוזות שתיים כשהוא אומר מוזות בפרשה שניה שאין ת"ל הוי ריבוי אחר ריבוי ואין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט מיעוט הכתוב למוזות אחת דברי ר' ישמעאל, ואי תימא מוזות אחת כדברי רש"י היאך יכול לומר מיעוט מוזות שתיים משום דיש אם למקרא והלא ר' ישמעאל אית ליה בריש סנהדרין יש אם למסורת, ומ"מ טוב הוא לכתוב בשניהן מוזות לאפוקי נפשין מפלוגתא, ר' עקיבא אומר א"צ מט בכתפי כו' ונכתב קרא על שם העתיד כדאמר בריש כתובות מן הארץ ההיא יצא אשור ובשתי לשונות לשתי אומות וחד למוטפות לגופיה ונשארו שנים להודיע ד' בתים לכל לשון ולשון שלא ישהכח מישראל ומט בכתפי שהים ואינו כלל לאפריקי וכן פת לאפריקי שתיים ולכתפי אינו כלום, כך קבלתי בצרפת :

ת"ר יכול יכתבם על ד' עורות ויניחם בד' בתים בד' עורות ת"ל ולזכרון בין עיניך וזכרון אחד אמרתי לך ולא שנים ושלושה וזכרונות הא כיצד כותבן על ארבע עורות ומניחן בארבעה בתים בעור אחד ואם כתבן בעור אחד והניחן בארבעה בתים בעור אחד יצא וצריך שיהא ריח בניניהן דברי ר' מאיר וחכמים אומרים אין צריך, ושזין שנותן חוט או משיחה בין כל אחד ואחד, ואם אין חריצין ניכר פסולות, דקיימא לן כרבנן דהלכה כרבי מחבירו ולא מחביריו, ואם אין חריצין ניכר פסולות שצריך הפרדת הבתים שלא יראו כבית אחד :

ת"ר כיצד כותבן תפלה של יד כותבה על עור אחד ומניחה בבית אחד בעור אחד ואם כתבה בד' עורות והניחן בבית א' בעור א' יצא וצריך לדבק שנאמר והיה לך לאות כשם שאות אחת מבחוץ כך אות אחת מבפנים דברי ר' יהודה ור' יוסי אומר אינו צריך אמר ר' יוסי מודה לי ר' יהודה ברבי שאם אין לו תפלה של יד ויש לו שתיים של ראש שמולה עור על אחת מהן ומניחה. מודה היינו פלוגתייהו אמר רבא מדברי ר' יוסי הור בו ר' יהודה, מולה אינו והא שלח רב חנניה משום ר' יוחנן תפלה של יד עושין אותה של ראש ושל ראש אין עושין אותה של יד לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה הכא במאי עסקינן בחדתא ולמאן דאמר הזמנה מילתא היא דאתני עליהו מעיקרא וק"ל כו' יוסי דאין צריך לדבק דחור בו ר' יהודה ועוד דק"ל דר' יהודה ור' יוסי הלכה כו' יוסי דנמוקו עמו כדאמר בניטין. מולה מכאן יראה לי שארבע הבתים של ראש צריך לרבען מלמעלה מכל צד שיהיו שזין לרבעו הבית של יד, וכן שיהיו שזין בענין השמין, אע"פ שקבלתי מרבתי בצרפת לשל יד ו' שימין לכל פרשה ושל ראש ד' שימין לכל פ', מדקאמר מולה מכלל שהן שזין בכל ענין ואין חילוק בניניהם כלל, ולמאן דאמר הזמנה מילתא היא בדבר זה פליגי בסנהדרין בפ' נגמר הדין באורג כגד למת אביי אמר אסור הזמנה מילתא היא ורבא אמר מותר דהזמנה לאו מילתא היא וק"ל כרבא

כרבא לגבי אבוי בר מיעיל קנ"ם ולרווחא דמילתא תירצה הנמרא אף לאבוי מדקא מקשי ליה מינה בתלמוד :

ת"ר ציפן זהב או שמלה עליהן עור בהמה ממאה פסולות עור בהמה מהורה כשרות ואף על פי שלא עבדן לשמן, רשב"ג אומר אף עור בהמה מהורה פסולות עד שיעבדם לשמן, ופר"ת רבנן סברי דהומנה מילתא היא ואין צריך מעשה העיבוד לשמה ורשב"ג סבר לאו מילתא היא וצריך מעשה לעשותן לשמן וקאי רשב"ג כרבא וק"ל דלאו מילתא היא ולא ברש"י שפירש דרשב"ג סבר דהומנה מילתא היא דאם כן קשיא הלכתא אהלכתא דקיימא לן כרבא דלאו מילתא היא ואילו בעיבוד ק"ל כרשב"ג דצריך לעבדן לשמן כדאמר בגימין פרק הניזקין גיולין שלו לא עבדתים לשמן ופסלוהו, וצפוי זהב זהו דרך החיצונים ועור בהמה ממאה משום שנאמר בפ"ך שיהא ממותר בפ"ך מעור בהמה מהורה כך פירש רש"י ז"ל, ואף על פי שבשנאמרה פרשת תפילין במצרים בבא אל פרעה היתה שוה להם בהמה ממאה כשהורה שאני התם דסמוכין קא דריש דכתיב בהריה כי יביאך ממותר לפ"ך בביתא ירושלים, אמר רב חננאל אמר רב דהיתודא דתפילין הלכה למשה מסיני, פירוש עור המכסה פי הבתים לתפלת הירד והראש והבתים תפורין עליו והוא כגשר על הגהר, בפרק לא יחפור ואי איכא תיתורא ממינין ליה לינוקא (פרשת בשלח אעלאה בשל יד ההולכת עליה מימין לשמאל) אמר אבוי מעברתא דתפילין הלכה למשה מסיני פירוש כפלות העור ליד ולראש מעור המכסה את הבתים שכולם מאחרי הבתים שעוברת בו הרצועה, ואמר אבוי שי"ן של תפילין הלכה למשה מסיני בבתי החיצונים, לצד ימין המניח כלפי שמע מג' כרעים, ולשמאל מצד קרש מארבעה כרעים, ומעם לדבר קבלתי בשם חסידו אלמניאה ז"ל לפי שהן שקולין ככל התורה כולה שנאמר למען תהיה תורת ה' בפ"ך כרתניא במכילתא, וחשבון השינין וחשבון התיבות שש אותיות והכרעים שבעה הרי תרי"ג, (אב"ן) :

וצריך שיגיע חריץ למקום התפר, פי' חריצי השי"ן, רב דימי אמר כיון דמינכר תו לא צריך וק"ל כרב דימי, ואמר אבוי דלוי"ת של תפילין הלכה למשה מסיני ויו"ד של תפילין הלכה למשה מסיני, כעין דלוי"ת בקשר רצועות הראש הנתון אחוריראשו, וברצועת הירד כעין יו"ד בקשר שלה ויתבאר במוף בעו"ה וזהו שדי, ועיקר השם בתפלת הראש ע"כ אמרו חכמים במנחות וראו כל עמי הארץ כי שם * ונו' תניא ר"א הגדול אומר אלו תפילין שבראש ולכן נקראו קדושה חמורה משל יד, אמר ר' יצחק רצועות שחורות הלמ"פ והא דתניא תפילין אין קושרין אותן אלא במינין בין ירוקות בין שחורות, בין לבנות, אדומות לא יעשה מפני גנאי ודבר אחר זהו מבפנים אבל מבחוץ שחורות ותו לא והיינו מעטא דאדומות כלל כלל לא ימנין דמהפכין ונראין כמבעת בראש :

תניא תפילין מרובעות הלכה למשה מסיני, פירוש לאחר שנעשו הד' בתים צריך שיהיו בין כולם מרובעות שיהיו אורך הבתים כרוחב ארבעתן למעלה שיהיו שוין לתפילין של יד כדאמרן, ואמר רבא בתפרן ובאלכסונון, פירוש ישמור ויזהר בתפירתן שמא יכווץ העור ויפסיד רחבן ואלכסונון כדי שיהא ריבוען מכוון כדון אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשי באלכסונוא, והא דתנן העושה תפלתו עגולה סכנה ואין בה מצוה, מתניתין דעבידא כאמנווא שהיא באגוז עגולה מכל וכל, ורבא אתא לאשמועינן שאף על פי שאינה עגולה באגוז והיא מרובעת אם אינה מרובעת כדי אלכסון העודף על הריבוע פסולות, סכנה פירוש שמא מתוך עגולתם יכנס במוחו, וקצ"מ בצרפת שבשעת הגזירה ר"ל שהיא סכנה למי שמניחה ואין ראוי להניחה ולסמוך אניסא משום דאין בה מצוה שאינה עשויה כהלכה למשה מסיני, (אב"ן) :

למדנו עשייתן, צא ולמד זיון האותיות והגיהן, בפרק הקומץ רבה ז' אותיות צריכות ג' ג' זיוני ואלו הן שעמנ"ז ג"ץ, פירש רב יהודאי גאון וכן פי' רבינו יעקב מ"ב דכל אותיות אלו שבתורה צריכין ג' זיונין כדי שיראה לג' רוחות לימין ולשמאל ולמעלה * עס י"ו נקרא ר"ס שי"ן .

דרבא

דרכא בהלכות ספר תורה אמרה ולא במזוזה לחוד, וכן מצינו בירושלמי דמגילה. וכתוב
 בהשוכה לחכמי ארגון להכשיר ספר תורה המעובד בצואת כלבים, ועל דבר העיבור
 לגויל ולקלף ולדוכוסוסמוס לס'ת תפילין ומזוזה איזה יכשר זוה או זה ואם שניהם כאחד
 טובים. וצריך לזיין על כל אותיות בד"ה חקר"כ וגי"ט, ובבראשית רבה ובפרק אין דורשין
 ירושלמי למה התחילה התורה בבי"ת אלא מה בי"ת סתום מכל צדדיו ופתוח מצד אחד
 כך אין לך לדרוש מה למעלה בו ומה לאחור, בי"ש לה שני עוקצין אחד למעלה ואחד
 מאחריה אומרים לבי"ת מי ברא העולם והיא מראה להם בעוקץ של מעלה זה שלמעלה בראו
 ומה שמו והיא מראה להם בעוקץ של אחריה אחד שמו, פירוש האל"ף שלפני הבי"ת
 הוא רמו לאחד, וזהו שנאמר במחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים אל תיקרי צור אלא
 צר עולמים, ואמרינן בהקומץ רבה ובירושלמי ובבי"ד שם העולם הזה נברא בה"א שנא' אלה
 תולדות השמים והארץ כהבראם בה"א בראם וכדאיתא כבראשית רבה מה ה' אינה תופשת
 הלשון ושאר האותיות תופשין את הלשון כך לא בעמל וביגיעה ברא הקב"ה את עולמו
 שנאמר בדבר ה' שמים נעשו, ומה ה"א זה סתום מכל צדדיו ופתוח מלמטה רמו לכל
 באי העולם יורדין לשאול, ועוקצו של ה"א למעלה רמו שהן עתידין לעלות והחלון הזה
 שמן הצד רמו לבעלי תשובה. והעולם [הבא] נברא ביו"ד מה קומת היו"ד כפופה כך הם
 רשעים קומתן כפופה ופניהם מקרירות לעתיד לבוא והרא הוא דכתיב ושח גבהות אדם,
 ובאין דורשין ירושלמי מה ה"א יש לו נקודה אחת מלמעלה רמו מאחר שהן יורדין לשאול
 הן עתידין לעלות, ומה ה"א יש לו פתח מן הצד כך יש פתח לבעלי תשובה, מה יו"ד
 כפוף כך כל באי העולם עתידין לכפוף קומתן ונהפכו כל פנים לירקון, וכיון שראה דוד
 כך התחיל לקלס בשתי אותיות הללו אל בקדשו כל הנשמה תהלל יה הללויה,
 ובפרק הקומץ רבה העולם הזה נברא בה"א מפני שדומה לאכסדרה שאם הוא רוצה לצאת
 משם יוצא, ובבבא בתרא פרק לא יחפור עולם לאכסדרה הוא דומה ורוח צפונית פרוצה
 ואינה מסובכת, ובפרקי ר' אליעזר אומר עולם דומה לאכסדרה ורוח צפונית פרוצה
 מחברותיה שנאמר נוטה צפון על תוהו, ומפני מה פרוצה אמר הקב"ה אם יבא אדם
 ויאמר שהוא אלוה יבוא ויגדור את הפרצה הזאת, ובהקומץ רבה מאי מעמא תליא כרעיה
 דה"א דאי הדר רשע בתשובה ליעול בהא, ולעייל בהך דלתת לא-מסתייעא מילהא
 כדריש לקיש דאמר מאי דכתיב אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן בא לממא פותחין
 לו בא לטהר מסייעין אותו, ומאי מעמא קמר ליה תנא לה"א אמר הקב"ה אם יעשה
 תשובה אקשור לו כתר, וכן אמר בשבת פרק הבונה, ק' קדוש, ר' רשע, מ"ט תליא
 כרעיה דקו"ף דאי הדר בתשובה ליעול בהא בו' כראיתא בהא דריש לקיש ליעיל, מ"ט מהדר
 תניה דקו"ף לגבי רי"ש אמר הקב"ה לרשע אם תחזור כך אקשור לך כתר כמותו, פרק
 הקומץ רבה מפני מה נברא העולם הבא ביו"ד מפני שצדיקים שבו הם מועטים, ומפני
 מה כפוף ראשו מפני שצדיקים ראשיהן כפופין מפני מעשיהם שאינן דומין זה לזה, ויש לו
 נקודה אחת למטה ואחת למעלה כנגד אותו שלמטה כך אמרינן בפסקתא בפרשת בתן
 תורה יו"ד יש לה נקודה למטה רמו שכל המתים יורדין לגיהנם ונקודה אחת למעלה
 רמו שהם עתידין לעלות שנאמר ה' מטיח ומחיה מוריד וגו', ובאלפ"א בית"א דר' עקיבא
 קוצו של יו"ד חודו של מעלה הנתון כלפי פניו וקוץ הוא הנקרא כתר בתלמוד והוא תג
 דתנן בהקומץ רבה ד' פרשיות של תפילין מעכבות זו את זו, וכן ב' פרשיות שבמזוזה
 זכו', ואמר עלה בנמר לא נצרכה אלא לקוצו של יו"ד, ואמרינן כבראשית רבה ובתנחומא
 ובפרק הקומץ רבה כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות
 אמר לו הללו למי א"ל הללו לעקיבא בן יוסף שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תלי תלים של
 הלכות שנא' קוצותיו תללים, ובמדרש עלי עשור ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא כתיב
 לכן כה אמר ה' צבאות שמו, שמו של הקב"ה הן צבאותיו, א"ר יודא בר סימון לא סוף

דבר כל שמו אלא אות אחת משמו עושה צבא ככל שמו לביאת כל צבאות העולמים .
 ובספר יצירה תפש הקב"ה שלש אוריות מי"ב פשוטות וקבען בשמו הגדול יה"ו משם בן
 ד' אותיות וחתם בהן שש קצוות, כיצר בית אחד בונה שני בתים שלש בונה ששה, פנה
 למעלה וחתמו ביה"ו, פנה למטה וחתמו ביה"ה, פנה לפניו למזרח וחתמו בהי"ו, פנה לאחוריו
 וחתמו בהי"י, פנה לימינו לדרום וחתמו ביה"ה, פנה לשמאלו לצפון וחתמו ביה"י, וה' הב'
 דשם בן ד' אותיות כי לא בעמל ויגיעה בראם כה' זה, וכתוב לעיל, וכבר בארתי להודיע
 מעם ד' אותיות מברכהק"י וכ"ג רצ"ט צא ולמד הדליות והחיות דאמר במסכת סוטה
 ובעירובין בפ"ק אמר ר' מאיר כשהייתי לומד תורה אצל ר' ישמעאל ב"ר יוסי כו' א"ל בני מה
 מלאכתך אמרתי לו לבלר אני א"ל בני הוזהר במלאכתך שמלאכתך מלאכת שמים שאם
 תייתר אות אחת או אם תחסר אות אחת אתה מחריב את העולם כולו, ועוד דילמא
 יתיב וזבוב אתגא דליות ומשווי ליה רי"ש אמרתי לו דבר אחד יש לי וקנקנתום שמו שאני
 ממיל לתוך הדיו, וכך אמר לו לא מיבעיא בחסרות ויתרות דבקי אנא אלא אף לחוש
 לזבוב שיעשה מדלית רי"ש ומריש דלית אין לחוש, פירוש אם תייתר ויאמרו אלהים נעשה
 אדם דנראה כשתי רשויות, ואם תחסר וה' אלהים אמת לחסר האל"ף חס ושלוש, ודילמא
 יתיב אתגא דדליות דה' אחד ויעשה ממנו רי"ש, כך קבלתי מרבתינו בלוניל, ואני
 מצאתי כבראשית רבה ובילמדנו שאם תייתר כל הנשמה תהלל יה אות אחת שיעשה מן
 ה"א חיות חס ושלוש, או אם תחסר אות אחת לא תחללו את שם קדשי לעשות מן חיות
 ה"א חס ושלוש. ונמצא במדרש ג' ד' גמול דלים, ובספר בן סירא ובשבת פרק הבונה
 מאי טעמא פשוטה כרעיה דדליות לגבי גימ'ל דלימצי ליה נפשיה, הדל ימציא את עצמו
 לגימל הדלים, למדנו שגוף הדליות צריך לפשוט רגלו לאחריו מעם כזה ג' ולא כזה ג'ד
 ומ"ם מהדר ליה רגליה דגימ'ל לדליות דליהוי גומל דלים ולהדר אבתריהו, ואמרינן
 במדרש התגא דדליות דאמר הקב"ה לעני אם תיטיב מעשיך אקשור לך כתר, וזהו יחליץ
 עני בעניו בשכר עניו יחלצו מדינה של גיהנם ויקשור לו הקב"ה כתר ויציליהו כי הפץ
 בו, ואמר בהקומץ רבה אמר רב אשי חזינא להו לכפרי דווקני דחטרי להו לגניה דחיות
 כלומר חי הוא ברומו של עולם, פי' סופרים המדקדקים כתב מיושר, ופר"ח כחצרת הנמל
 פירוש נג גבוה באמצע כזה (*), ורשי ז"ל פירש לשון מקל חומרא עשוי לחיות, ור"י
 פירש באמצע החיות כך (*), והביא ראיה לדבריו דאם כוננו ז"ל הוה ליה למימר תגיה
 דחיות כמו הגיה דה' ור', ותגיה דרי"ש הוא בקרן זווית לאות או בקרן הא' או הב', וכן
 בק', ודין הר' לתתו במקום פירוד הרי"ש מן הד' כדארמן, וה' וק' במקום הכנסת הרשע
 לחזור בתשובה ולקשורו כתר, ומדאמר לגניה דחיות אלטא ר"ל אמצעיתו כדאמרינן
 בשבת פרק הבונה גבי נתכוון לכתוב אות אחת ועלו בידו שתיים חייב כגון שנמלו לגנו
 של ח' ועשאו שני זוינין וזו כך, הרי לך כי גנו היא אמצעיתו ולא קרן הזווית אילך ואילך,
 ופר"ח לא יתכן דהוה ליה למימר דעבדי ליה לגביה דחיות כי חצרתא ומדאמר דחטרי
 לשון חומרא משמע דהוא תרנום של מקל ומנהג צרפת כר"י מ"כ כך, וגם בשי"ת דקדק
 ד"י שצריך לכתבה בכתיבה הספרדית מדקאמר בפרק הבונה נתכוון לכתוב אות אחת
 ועלו בידו שתיים חייב וי"ם כגון מ' אע"פ שבפרק הבונה אינו משמע כן, וכן פר"ח, והתניא
 פמור לא קשיא הא דבעיא זיוני הא דלא בעיא זיוני, פירוש אם היא צריכה זיון פמור ואם
 אינה חסירה הזיון חייב חצאת, ועוד דאמר בשבת וכתבתם שהתא כתיבה תמה שלא
 יכתוב עיינין אלפי"ן טהי"ן פפי"ן אלמא שהמיות דומה קצת לפ' שהיא כפופה מעט טכפנים
 ולא ככתיבת צרפתית, ומדאמר שלא יכתוב עייני"ן אלפי"ן אלמא שהאל"ף דומה לקצת
 העי"ן וכיון שיוהר שלא יעשנה ממש כעי"ן על כן צריך לכפוף רגלה הראשון ככתיבת
 ספרדית, ומדאמר שלא יכתוב כפופין פשוטין צריך שלא יהא בפשוטות הן ק'ף' ד' יותר
 מכפיפת הן' צ'פ' כ', כך, נן צץ פף כך שאין להאריך הפשוטות יותר מכפיפת הכפופות
 (* ועיין לרסן נר"י ומוס' מנחות דף כ"ט ע"ב):

מרבנו

מרבנו רש"י, ומדאכרינן בסנהדרין חותמו של הקב"ה אמת ואמת יש לו רגלים ושקר אין לו רגלים ומ"ט אמת מרחקן מיליה ושקר מקרבן מיליה שיקרא שכיח קושמא לא שכיח, שיקרא לא קאי קושמא קאי, ולכך יש לאמת רגלים וחותמו של הקב"ה אמת, בריש סנהדרין ירושלמי אמת ראשונה לאלפ"א בית"א והאמצעית והאחרונה להודיע כי הוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין אלהים, ומדאמר שקר אין לו רגלים צריך לכתוב את הש"ן ברגל אחד כי אין לשקר הקומה כך ש' ספרדית, ולא צרפתית כך ש', שהרי יכולה לעמוד כמי שיש לה רגלים, ק"ר אין להן אלא רגל אחד, ות' גראה שהיא סתומה ככתיבה ספרדית שאם היא פתוחה ככתיבה צרפתית היה לו לתת מעם בתלמוד בפתחתה כמו שנתן לה', ק ון צריך לעשותם באונקליות מדאמר עשה ווין לעמודים מלמד שהוויין עושין לווין, ל' צריך לפרוח בצוארו למעלה כלפי פניו מדאמר בחלק ג' מאות שאלות היו שואלים דואג ואחיהופל במגדל הפורח באויר ופירש רש"י בעוקץ הלמ"ד שכולם לפניה, (אב"ן). ובשמושא רבה דנאונים אמר כל אלפ"א בית"א דתני אתה מוצא בתפילין אלו הן, ח"ץ ו"ם ש"י ל"מ ע"ת בפרשת קדש לי: בפ"ר הו"ם א"ך דק"ח לכ"ה מ"ט בפרשת כי יביאך. שעמנ"ו ג"ץ בפרשת שמע והיה אם שמוע. ודין פירושן ח"ץ דחמץ ו"ם דהיבוס התלת התלת תני, ש' דאשר ה' תנין, י' דלי ג' תני, ל' מ"ע דלמען ד' ד' תנין, ת' דתורת ג' תני, ב' דיביאך תלת תני, פ"ר דפטר רחם ג' ג' תני, הו"ם דהזכרים ג' ג' תני, א"ך דישאלך ד' ד' תני, ד' דיד ג' תני, ק' דהקשה ג' תני, ח' דלשלחנו תלת תני, כ"ה דירכה ג' ג' תני, ט"ט דלטמפת ג' ג' תני, ש"ע דשמע ה' ה' תני, מ"ט דלטמפת ג' ג' תני, נ' דנפשך ג' תני, ז' דמוזות דמוזות ג' תני, ג' דדגנך ק' דעל הארץ ג' ג' תני * , ואמר רבא כל תפילי דלא בדיקי בהני אתוואת פסילי, וחסרות ויתרות כתיבת הפרשיות על פי הספרים המדויקים ע"פ המסורת, וצריך לתת ריוח בין תיבה לתיבה כמלא אות קמנה שהיא יו"ד ובין אות לאות כמלא חוט השערה דוהו הקפת גויל מד' רוחותיה, ורוב התיבה בתוך הדף, פירוש בתוך הסרגול לפי שהלכה למשה מסיני לסרגל התפילין מד' רוחות כדאמר בפ"ק דגיטין א"ר יצחק שתיים פירוש שתי תיבות כותבין בלא שרמוט שלש אין כותבין, פ' שרמוט מד' רוחות, ודאמרינן במנחות ובסגולה והלכתה תפילין אין צריכין שרמוט בין שימה לשימה קאמר אבל מד' רוחות צריך, אבל מוזה צריכה שרמוט בין שימה לשימה כ"ב שימין לסגין האלפ"א בית"א לכד הכפולות:

למדנו התגין והווינין, צא ולמד סדר כתיבתם, דתניא במכילתא ארבע פרשיות שבתפילין צריך לכתבן כסדרן כתבן שלא כסדרן הרי אלו יגנוו, פירוש כסדרן הכתובים בתורה לכתוב בתחלה קדש לי ואחריו והיה כי יביאך כבא אל פרעה, ואחריו שמע בפרשת ואתחנן, והיה אם שמוע בזה עקב, אם טעה בהן אף באות אחת מפרשת קדש לי שהיא ראשונה לסדר הכתיבה בין יש חלק לכתוב האות בין אין בה כולן פסולות ויגנוו, דתניא בירושלמי דמגילה תולין בספרים ואין תולין בתפילין ומוזות, תפילין ומוזות שתלה בהן-יגנוו: שמעתי כי בארץ ישראל פסלו ס"ת המעובר בצואת כלבים ואולי סמכו עלה דההיא דפפום הקמרת והלא מי רגלים יפין לה אלא כו', ובירושלמי ובבבלי אלא שאין מכניסין ריח רע בעזרה מפני הכבוד ופותרן אחד להם, ושגגה היא שהרי מי רגלים יש להן ריח רע ומרחיקין מהן ד' אמות כדאמר בברכות ואין כדאי להכניסן שם, אבל צואת כלבים כבר הלך לאבוד ואין כאן ריח רע ועיקר, דכוותה אמרינן בסתם יינן בכלים מוזהרין דקא אויל לאיבוד להעביר ריח הופת דשרי, ואף על פי שחלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סממני הקמרת להודיע להקריב פושעי ישראל ועמי הארץ וקלי עולם שיחזרו בתשובה, ההם לא באו זה ממקום המינופת וסוף סוף בשם הוא, ומי רגלים ממקום המינופת באו וריחם רע, וזהו דבלשון ירושלמי לא הלי מעמא בריח רע לבד, ואולי שגו בכך דכתיב למען תהיה תורת ה' בפיך מן המותר בפיך גם זו שגגה דפירשא בעלמא היא כדאבך * עי' בשמשה רבא המועק ברי"ף וכל"ט, וזכור, כי הנוס' משמעות מלד: בזה

בוה במשנה והלא קיבת עולה חמורה מקיבת נבילה ואמר כהן שדעוהו יפה שורפה חית וכ"ש קיבת נבילה שאינה אסורה בהנאה שמותר אלא מפני שמעמיד אותה בקיבת ענלי ע"ז הפירשייהו אסור בהנאה משום הכי לא אמרו חכמים בשבת ובמנחות ובמסכת סופרים אלא למעושי בהמה וחיה שמאה אבל כותבין על גבי עור חיות ובהמות פהורות אפילו בנבלות ומרפות שלהן ואע"פ שאינן בנות אכילה הפרש לא כ"ש, ועוד מעו בהלכה פשוטה בכמה מקומות בהלמוד דאמר אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה כי בשביל ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשוננו וכו' כלבים לעבד מצואתן עורות לכתוב בהן ס"ת תפילין ומוזות והקב"ה אינו מקפח שכר הכלבים והם באו ומקפחין את שכרם ופוסלים ס"ת, וגם בכתיבתן נהגו כל ישראל לתת בדיו החרת הוא קנקנתום- דתנן חרתי דאושכפי הנקרא קנקנתום שנעשה מצואת כלבים ומחומץ שלהן אע"פ שהוא סתם יינן דקא אויל לאבוד, והשתא הכתיבה עצמה התיירו כל ישראל מענין צואת כלבים עבוד העור לא כ"ש, וכן כתב רבינו שרידא ז"ל:

וששאלתם איך עמלים אצלכם בגויל, וכמה שוהה במיד, וכמה שוהה בחורף ובקיץ, וכמה צריך כל עור ועור מצואת כלבים, ואיזה קמח חמין או של שעורין, וכמה מים, והיאך ממילין עפצים:

תשובה כך עושין עורות של גוילים אצלנו, מביאין עורות יבשים שמשירין את צמרן ושורין אותן במים לבדן ומטילים לתוכן מים ומעט צואת כלבים בלא שעורים ומעט מלח וסותמים את פי הבור ומשהין בקיץ יום אחד ובחורף ג' ימים, ואין משהין אותן יותר מזה כדי שלא יתעכלו, ומוציאין אותן ובודקין בהן מפני הקרע ואם יש קרע תופרו, ומותחו על מלבן עצים המוכנין ומביא מים חיים ומדיחין יפה יפה, ומביא עפצים ושוחקן או מוחנן יפה יפה ונותן לכל עור ועור שלישי ליטרא, וליטרא של בגד שלש עשרה אוקיאות בליטרא, ומח מן העפצים האלו בפניהם משני צדדין ומולף עליהן מעט מים ומעדיף מקום השער עפצים יותר ממקום הבשר, ועושה בכל עור ועור פעמים ביום ופעם השלישי מח את יתר העפצים ומעמידן בשמש כדי שיתלכנו ועוובן עד שייבשו ומנפצן אחר כך וחוחקן. עד כאן למדנו שעבוד העורות בצואת כלבים כשר לס"ת, כאשר כתבנו לעיל ולא כתב להם הראיה שכתבתי שגם בעלי השאלה לא שאלוהו אם הוא מותר לעבד בצואת כלבים כי דבר פשוט היה להם, כ"א כיצד העבוד שאלו לו ועל זה השיבם הגאון ז"ל:

ברוך רחמנא דסייען:

עד הנה עורנו העוור והשלמנו אמרי נפך ספיר ויהלום של הרב המובהק מהר"ר אברהם בן נתן הירחי זלה"ה אשר הורה בטיב סברתו והפליא לדבר בספרו היקר הלז לא יערכנו זהב, והב הב יאמר הקונה אותו, יען נמצא בו אורח חיים שובע הלכות מכל אשר יצטרך האדם וחי בו חיים נצחיים, ואמת קרא מנהיג עולם לנהוג בו דורך נתיבותיו נפשו מהכשל מכל מעיק איסורי והיתר, ואשרי אנוש יהויק בו יבחר בו לנחלה לו, כי אחד היה אברהם וירש ארץ חיים בפלפולו ובמבוב סברתו למען ירוץ קורא בו, ואנחנו רבים לנו נתנה למורשה יען היותנו קהלת יעקב מפוזרים בינות העמים, להיותו לנו לנהוג נפשותינו. וישא ברכה מאת השם וצדקה מאלהי ישעו הנבון והשוע כ"ר אליה יצ"ו בכ"ר שמריה עדו ז"ל, אשר החויק ידי עושי המלאכה בהונו ובממונו לעשות רצון קונו, ויכרה האל להרפים ולהרביץ תורה בישראל אמן. ונשלם יום ג' ח' ימים לחדש תמוז שנת הרע"ט בקושטמניא, נאום צעיר במושכי שבט ועמ כרוז ועופרת:

שלמה בו הה"ר מזל טוב זלה"ה.

אמר המו"ל הספר היקר הזה ברפוס ברלין, בראותי את דברי רבינו המחבר שקרא את החיבור הזה כמנהיג עולם, כי כולל סדרי התפלות ויסודי המנהגים. אמרתי ראוי ונכון לעשות מפתחות מה שלא היה זה בהמנהיג הישן, והמפתחות לא נעשו אלא על המנהגים אשר אינם מפורשים בפירושו, ועוד רבו גם רבו הדינים והמנהגים והמעשים בזה, מה שימצאם הלומד בלמדו בספר כסדר, כי קשה עלי לפורטם:

דיני תפלה

- מעם תקנת אשרי קודם תהלה לדוד :
- מעם ממדרש וירושלמי שאסור לשוח מצדוק שאמר עד הוף שים שלום :
- מעם לשון הצרכה על נפילת ידים ופירוש צרכה אשר יאר :
- מעם שאומרים צרכה כהנים אחר צרכה הצורה :
- מעם אמירת פרשה קרבנות, איזהו מקומן וברייתא דר' ישמעאל :
- מנהג בהושענא רבה לומר יולר דשבת וקדושה רבה למוסף :
- מעם לומר לאלילינו ולאילאי לאלילינו :
- מעם שאנו חותמים באשרי ואנחנו נברך יה כו' :
- מעם אמירת השירה ובצ"ב דעתו שלא לומר :
- מעם שאנו אומרים קדים אחר ישתבח, ופי' הקדים, ומדוע אומרים אותו בלשון ארמי, ופירוש העונה איש"ר בכל כחו כו' :
- מעם הד' כריעות בקדים :
- מעם שאנו אומרים הא"ב ציואר לחול ולשבת ויום טוב :
- מנהג עוב לקרות בקול רם פסוק ראשון של קריאת שמע :
- מנהג להגיב כפי הטלית בשעה שאומר והיו לכם לזיניית ופעם לזה :
- מעם הווי"ן שאנו אומרים באמת ויליב ופעם אמת ויליב :
- מעם למנהג שאומרים חמשה פעמים ישראל צלור ישראל :
- מעם הג' פסיעות קודם התפלה :
- האומר בגלל אבות בסוף אמת ויליב משנה ממנובע הצרכות :
- מנהג שלא להסתפלל בגלוי הראש, ובסי' מ"ט כתוב בלשון איבוד חף שלא בשעת התפלה :
- הביא מהמדרש שחייב לנענע ח"ע בתפלה :
- מביא מהירושלמי איך כתוב י' הדברות בק"ש :
- מעם שאין מלכות בתחלת צרכה ש"ע :
- מעם להגביה ח"ע בשעת קדושת ק' ק' ק' :
- מנהג ששליח צבור מזכיר ראש חדש קודם תפלה בצרכית וכן בחנוכה ובמל"ש ליו"ט :
- מנהג לומר הקרבנות בשלש ראשונות :
- מעם וסדר לצרכה י"ח :
- מעם אשרי ספרד שהחזן עומד על הציבה ומתפלל :
- מעם שלש הפסיעות אחר התפלה :
- מעם אמירת והוא רחום ומתחיל בג' רחום :
- מעם ששני וחמישי הוכן למחילה וכליחה :
- מעם ממדרש דנפילת ידים על הימנית :
- מעם מנהג שהכהנים פותחים אלצעותיהם בצניעות כפים :
- מנהג שגם היום אינם מסתכלים צכהנים וכמך לזה :
- מעם לאמירת למנחא יעךך כו' :
- מעם לאמירת ואתה קדוש :
- מנהג לומר מזמורים לפי ענין הימים ופעם לזה :
- העובל לשבת ויו"ט לא יצרך על העבילה :
- סמך למה שאומרים בתפלת סדרך ה' לצאות כו' :
- מזה מהמובחר בתפלת מנחה גדולה :
- מעם אמירת בתפלת הערב והוא רחום בימות החול ולא בשבת ויו"ט, ופעם שאשרי ספרד אומרים גם בצב חו"ט :

הלכות שבת

- מעם המנהג שאין מופלין על פניהן במנחה ערב שבת ופעם המקומות שגופלין במנחה ער"ח :
- מעם שאומרים בשבת הפורס ובחול השומר ופעם אמירת ושמרו :

מעם

עוד טעם שמע מפ רבינו חננאל כ"ט :
 אין להזכיר ביו"ט ביטלה ויצוא את של שבת :
 מנהג לומר חמדת הימים וטעם לזה :
 מנהג לומר חוק לסיום הצורה וטעם לזה :
 מנהג של מר עוקבא נשיאש :
 טעם אמירת וצא לזיון במנחה לשבת :
 טעם אמירת ואני חפתי , וטעם שטפלי-

איתו בספרד :
 טעם מנהג לדקדק לרק , ומוסחו , ומנהג
 שלא לעסוק בצורה במנחה שבת :
 מנהג לומר פרקי אבות בשבת :
 טעם אמירת ויהי וועס , ובאזיה זמן אין-
 אומרים , וטעם הכפילה בפסוק
 אחרון :

טעם שמביטין על האפרים בצרכת בורח
 מאורי האש מפרקי ר"א ומירושלמי ,
 וטעם שטיפת כוס הבדלה :
 מנהג לצרף ברכת בשמים על ההדס של לולב
 וטעם לזה :

טעם האמירות לפני הבדלה ממדרש , וטעם
 אמירת אליהו הנביא :
 מנהג לומר אחרי האמירות או"א החל עלינו
 מירושלמי :

מנהג לומר סברי מרין וטעם לזה :
 מנהג לומר ויתן לך אין כאלהינו ופטום*
 הקטרת , והטעם :
 מנהג כשנשא אלמנה בערב שבת לישא
 מצעוד יום :

הלכות סעודה

טעם לאחוז הלחם בשעת ברכה בעשר-
 אצבעות :
 לריך שתכלה ברכה עם הבליעה :
 כשישנו להמסובים פת אינם לריכים להמתין
 על הבולע :
 המים ששותין אחר משקין אחרים מטעם
 שאינו נזק אין לריך ברכה :
 מנהג לרפת ליתן כובע בראשו בשעת ברכה
 המזון :
 טעם אמירת בברכה המזון הוא גומלנו כו' :
 מנהג לצרף את צעל הבית בברכה המזון ,
 ולא החירו להאריך אלא בצורה :
 מנהג שגם גר אומר אשר נשבעת לאבותינו :
 טעם

טעם מנהג לומר ויכלו מעומד ובקול רם :
 מנהג לומר מעין שבע בנגון יפה , ותף כשחל
 יו"ט בשש"ק נכון לאומרו , ובי' הטעם :
 טעם המנהג שאין אומרים כמה מדליקין
 כשחל יו"ט בשבת :

טעם שאין אנו מתפללין תפלת י"ח בשבת ,
 וסמך לז' ברכות :
 מנהג לאכול סעודה מאוה צבית הכנסת וצית
 המדרש :

טעם הקידוש צבית הכנסת וטעם כמה
 מדליקין :
 נר שבת לריך ברכה אבל לא נר יום טוב ,
 לכתחילה לריך לשחות בקידוש כל הרביעיית
 ואם שה רוצו י"א :

טעם שינוי שלש תפלות של שבת , אחת קדשה ,
 ישמח משה , אחת אחד , מה שאין
 קן ביו"ט :

כל הסעודה שאדם אוכל בשבת לריך לחם
 משה :

הטעם שאנו אומרים בשבת כ"ו כי לעולם
 חסדו ושאר מזמורים :
 שיר המעלות שמחתי כו' אין אומרים אלא צבית
 הכנסת של הנשיא ר' יוסף , עי' הטעם :
 פירוש של הלשון ולא נחתו שאומרים בתפלת
 שבת :

טעם אמירת גדלו לה' אחי כו' :
 מנהג ליטול הספר תורה בידו בעת קריאת
 התורה :

ראוי שהגדול יגלול ס"ת ולא חזן הכנסת :
 העומדים משעת הולאה עד חזרה טועים הם :
 הטעם של אמירת מזמור לדוד בנשיאת
 התורה :

מנהג לומר במוסף תקנת שבת וטעם לזה
 ומסיימים במנצפ"ך :
 טעם שאומרים קדושה רבה שהוא פעמיים
 כו' במוסף שבת ויו"ט :
 מרביתו אליהו ז"ל שיכול לחזור ה' אחד וטעם
 לזה :

טעם שקורין הקידוש של יום קידושא רבה :
 לריך לומר רחם בברכה המזון גם בשבת ,
 וטעם לזה :

מוכה רזה והחלינו וטעם לזה , ולכן אף
 בשבת שחל בו יו"ט לריך לומר ומביא

טעם שנהגו שלא לשחזר בשעת התקופה : טעם שאין אומרים נחם אלא במנהג :
אין לומר ואני זאת בריתי :

הלכות מגילה

בנהג לפטטה כאגרת , ועי' מש"כ בזה :
טעם שמזכרים זמן ביום ג"כ :
טעם שאומרים אחר קריאת המגילה ארור
המן ברוך מרדכי :
המנהג שהתימנות מוקישים כשמזכיר המן :
מנהג לומר הפסוקים בקול רם , וגם ב"ג
מדות :
אין לומר האל הרב :
טעם מנהג תענית אסתר :
א"א ובלא לזיון אלא ביום :
אין נפילת אפים בפורים והטעם לזה :
מנהג שוחטים לביל התענית מעות פורים :
נהגו לעשות מדורות גדולות ולקפוץ עליהם ,
והטעם :

הלכות ראש חודש

בנהג לקרות הלל אחר תפלת השחר :
טעם מה שמוהגים לכפול מאודך :
בר"ח לריך לברך על ההלל תחלה וסוף :
מביא הירושלמי ששלישי דולג ומכריע כהלמוד
דין :
האוסה של תפלת מוסף ר"ח , והטעם לזה :
טעם מנהג הנשים שאין עושין מלאכה
בראש חודש :

הלכות תענית

בתענית לריך להיות שלש עם הש"ס לפני
התיבה :
מנהג לומר הסליחות באמצע ברכת סלח לנו :
מנהג מר"ח כשאומר שלש עשרה מדות תיכף
אומר וסלחת לעווננו בלי הפסק וטעם
לזה :
פתרון י"ג מדות בשם ר"ת ורבינו סעדיה :

הלכות תשעה באב

נהגו שלא לשחוט מרים ירחא דאב :
לברך על מגלת איכה על מקרא מגילה :
נהגו להספיק בתשעיל של אב ולתת בנו
קיטמא :
מנהג שאין שאלת שלום בתשעה באב :

הלכות ראש השנה

מנהג להתענות ערב ראש השנה , מתחומא :
לובשים לבנים ומגלחים את שערם , מירושלמי
(ואין גירסתו בגירסתה הטור ושם פי'
מגלחין את זקנס) :
אסור להתענות אפילו ביום טוב שני :
מנהג לקחת כל ענייני חידוש ולתת על השולחן
בלילי ראש השנה :
מנהג לומר וכחוב לחיים טובים , וכן ובספר
כו' , והטעם שאין אומרים והשיאנו :
מנהג להתפלל בכריעה והטעם לזה :
סמך למנהג שאומרים ודברך מלכנו אמת כו' :
הטעם שאנו מזכרים שהחיינו ביום ב' ג"כ :
טעם למנהג ארפת שאנו אומרים אלא החג
מקרא קודש :

הטעם שנוהגים לומר אבינו מלכנו בר"ה :
הטעם שאין מזכירין בראש השנה את ראש
חדש אפילו במוסף :
טעם לשון הברכה לשמוע קול שופר ולא
כמגילה לתקוע :
טעם שגם היחיד מחפלי בר"ה תשע :
טעם המנהג של מאה קולות ואיך לסדרם :
פירוש שאם משך בשניה כשחיים אין בידו
אלא אחת :

אין לשוח בתקיעות ואם שח אין לריך לחזור
והטעם לזה :

הטעם של אוחילס לאל , והיום סרת עולם ,
ומנהג של תרועה אחר התפלה :

אין לומר ותוליא כאור משפטנו היום :
מנהג שהש"ץ אומר כי מקדישיך כו' ובכן
יתקדש כו' , והטעם :

מנהג להתחיל לתקוע מר"ח אלול וכל החדש :
טעם שמוהגים להשכים לסליחות מר"ח אלול :
אף שאנו שומרים שני ימים טובים אין מקבלים
שכר אלא על יום אחד , ירושלמי :

הלכות יום כפור

נהגו כשחל ברית מילה לברך על הכוס וליחן
לתינוק , והחילוק שבין זה לקידוש :
מנהג כשר להטמין חמץ מעי"כ על מולאו :
רשאי

רשאי לחתום בידיו בדרך א"י האל הסלחן :
 והגו לברך זמן לפני התפלה :
 כל מנהגי התפלות של ערבית שחרית , וטעם
 של ברכת מלך , וסדר עבודה :
 הטעם שקורין בעריות במנחה , וטעם
 ההפטורה :
 מנהג של ישיבה לומר בשחרית ה' הליחות ,
 ובמוסקא שבע , ובמנחה ובניילה שלש
 שלש :

וקדושה רבה , וטעם הקפות ושהוא
 תכלית כפרה :
 מנהג לומר בשבת הושענא כל שבת :
 הושענות והגו לומר אחר תפלת מוספין ומקיפין
 דרך ימין :
 טעם להפטורת יום א' וצ' של סוכות :
 קריאת התורה בחו"מ של סוכות :
 גם כשלא חל שמ"ע בשבת מנהג לקרות עשר
 תעשר , וטעם של זאת הברכה בש"ת :

בשחרית ומנחה אין לריך לומר סדר עבודה :
 דעתו להקוב אחר תפלת ערבית ולתקוע
 תשר"ת :
 הטעם שאין מזכרים אלא על נר ששבת :
 מנהג להדליק הגר בערב יו"כ והטעם :
 מנהג לטבול ערב יום ספור :

טעם התחלת בראשית בש"ת :
 מנהג לומר הזמירות לחתן תורה ובראשית :
 טעם שהגולל טייל שער כולם :
 דעתו לומר למפטיר ש"ת , ויעמוד שלמה ,
 ואחרי מות משה :
 טעם מנהג שאומרים קבלת חג , ודות ושיר
 השירים בעצרת ופסח , ולריך לאומר
 בקהל ובצרכה :

הלכות טובה ולולב

צריך לברך זמן על הלולב ואינו יולא בצרכה
 הקידוש :
 לדעתו גם ביום שני אין יולאים בהפסולין
 ביום ראשון :
 טעם לקיחת הד' מינים וטעם האיגוד מאגדה
 וממדרש :

קורא חגר על המנהג שנהגו לשום תכשיטי
 גשים על ס"ת :
 טעם שאין קורין לשנים בתוכחות שבתורת
 כהנים ובמשנה תורה :

הלכות פסח

מנהג כל ישראל לחזור אחר לולב שלא נפרד
 כלל אפילו מהאזניים :
 יכול להרבות בדה כמה שיראה , ויש נוהגים
 לתת עזי הדם כמנין לולב :
 החמיור כל ישראל על קרב כל שהוא לפסול
 באתרוג צב' ימים ראשונים :
 טעם למנהג שאוגדין הלולב ובוש"ר מימים
 אותו פרוז :

העם למה שאנו קורין שבת לפני הפסח שבת
 הגדול :
 טעם וסמך למנהג שפותחין הדלת בלילי הפסח :
 טעם לסימן פקוד ופסח , מנה ועזר , לום
 ולוי , קום ותקע :
 טעם למנהג שאחר ההגעלה מדיחן במים
 קרים :

מנהג להטעיל המדוכות , ולדעתו כסון זה :
 מנהג כל ישראל להלביע הקדירות של חמץ
 לאחר שהוסק מעט בקינחא :
 הטעם שאין נוהגים מלא במלא , ולדבריו חוץ
 מצ' ימים הראשונים מותר :
 מנהג שישראל רואה ומגקר הרחיים :
 טעם שאנו מכסים את הלחם במפה אף
 ביום השבת :

מנהג להטעיל המדוכות , ולדעתו כסון זה :
 מנהג כל ישראל להלביע הקדירות של חמץ
 לאחר שהוסק מעט בקינחא :
 הטעם שאין נוהגים מלא במלא , ולדבריו חוץ
 מצ' ימים הראשונים מותר :
 מנהג שישראל רואה ומגקר הרחיים :
 טעם שאנו מכסים את הלחם במפה אף
 ביום השבת :

טעם למה שאנו קורין שבת לפני הפסח שבת
 הגדול :
 טעם וסמך למנהג שפותחין הדלת בלילי הפסח :
 טעם לסימן פקוד ופסח , מנה ועזר , לום
 ולוי , קום ותקע :
 טעם למנהג שאחר ההגעלה מדיחן במים
 קרים :

מנהג להטעיל המדוכות , ולדעתו כסון זה :
 מנהג כל ישראל להלביע הקדירות של חמץ
 לאחר שהוסק מעט בקינחא :
 הטעם שאין נוהגים מלא במלא , ולדבריו חוץ
 מצ' ימים הראשונים מותר :
 מנהג שישראל רואה ומגקר הרחיים :
 טעם שאנו מכסים את הלחם במפה אף
 ביום השבת :

הלכות מילה

פירוש הברכה של אשר קדש ידיד, והמנהג
לחם צפי הילד מן היין, וכשלאומד
בדמיון חייו, ולאמו ג"כ נותנים מהכוס:
טעם מנהג שאומרים הודו לה' כי מוצב:
המנהג כשמכניסים הילד לומר בקול רם
ברוך הבא:

סמך למנהג לעשות ככה ללאיכו זכור לעובד:
טעם שנותנים הערלה בחול:
איך המנהג לעשות תחבשות לילד הנמול:
הטעם שעושין סעודה ביום הברית:

דיני איכוד פת של כותים:
דיני יין נסך הבריות:
דיני חלב וחמאה של כותים:
הלכות שבת הבריות, שחסרו לעיל:
הלכות חנוכה ומנהגיה:
הלכות גיטין וכל דיני ומנהגי כתיבת הגט,
והלכות מיאון:
הלכות חליצה ומנהגיה:
הלכות סעודה ובהמ"ז:
הלכות אבילות:

הטעם של כפיית המטה מהירושלמי:
דיני מקוה:
הלכות תפילין ועשייתן:
טעם שעושין ש' של לך ימין ג' כרעים
ולשמאל ד':
פירוש של תפילין עגולות הם ככנס:
עד גמירא מבאר לורת האותיות של כתיבת
ס"ת, וטעמים לזה:

כל מנהגי הסדר של פסח וטעם לכל דבר
ודבר כפי דעת כל הגאונים. וטעם שאין
מברכין על מנחת סד' כוסות:
נכון שיהיו ג' על הסדר לברכת המזון ולהלל:
מנהג כל ישראל לעבות עירובי תבשילין בפת
ותבשיל:

הלכות אירוסין

הטעם שאין מקדשין בטבעת שיש בה אבן,
ומנהג ברכה לאירוסין וטעם לזה:
טעם המנהג שאין נוטאים נשים בין פסת
לעלרת עד ל"ג בטומר:
טעם על מנהג הלשון של השמחה במטונו
ולא בזבול:
מנהג שהחתן מתעטף בזיית בהכנסת
החופה, והטעם:
טעם שקורין חופה, והמנהג לתת מפה לבוע
בראש:
טעם פריכת העלית על החתן והכלה,
והטעם שאחר מברך הברכות ולא החתן:

הלכות נדה

הטעם שאין מברכין על הפירת ז' נקיים
כמו על הפירת העומר:
מנהג לטבול במקוה של מ' סאה ואף שאינם
מעין, וכן הדין:
נסגו לברך לפני הטבילה, ומה יכולה
להתפלל ולברך כל הברכות:
טעם שנסגו הנשים צעת הטבילה לשקוע
את עלמן ג"פ צמים:

אברך את ה' אשר יעצני להרפים ספרי הראשונים יקרי המציאות, ונתתי את לבי להרפים
גם את ספר הכנהגו לרבינו אברהם ב"ר נתן הריחי ז"ל (ר"א תקצ"ו) וקנו של המרדכי, בן
דורו של ר' ברוך מנרמזא ז"ל בעל ספר התרומה והר"ם מקוצי ז"ל. ולא ידעתי מראש את אשר
מצא את הספר, כי נשתבש מדפוס לדפוס, עד כי נעשה כספר התתום, וברוב עמל ותלאה
עלה ביד, בעזר ידידי הרב ר' ישראל וויינברויב גי', להשים כל עקוב למישור והורוים
לישר, ואקוה כי אסיק רצון לומדי תורה ומחבבי דברי הראשונים ז"ל זי"ע:

• המדפים יצחק גאלרמאן •

הספריה הלאומית

S 23 A 3538

אברהם בן נתן,
ספר המנהיג :

C.1

000202368151

w-x

